

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
— 99-100 —

LÄROVERKSFRÅGAN I VÅRT LAND UNDER 1840-TALET

AV

ALBIN WARNE

*Arbetet utgivet med anslag från
Humanistiska fonden och Längmanska kulturfonden.*

99-100

STOCKHOLM 1959
EXPEDIERAS FRÅN FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA:
DROTTNINGGATAN 108, STOCKHOLM
PRIS 25 KRONOR

ALBIN WARNE: LÄROVERKSFRÅGAN I VÅRT LAND UNDER 1840-TALET

Em-c:k(p)

BIBLIOTEK

Pedagogik

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

ÅRG. XXXIX 1959

VOL. 99—100 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

LÄROVERKSFRÅGAN I
VÅRT LAND UNDER
1840-TALET

av

Albin Warne

*Arbetet utgivet med anslag från
Humanistiska fonden och Längmanska kulturfonden.*

STOCKHOLM 1959

FÖRORD

I tre särskilda yttranden till stora undervisningskommitténs betänkande hade biskop Agardh dragit upp riktlinjerna för en helt ny läroverksorganisation. För att pröva de nya principerna hade man inom kommittén enats om att föreslå inrättande av en provskola i huvudstaden. En sådan kom också till stånd efter beslut av Kungl. Maj:t och fick namnet Nya elementarskolan, och denna kunde med höstterminen 1828 börja sin verksamhet. Från år 1836 hade årligen ett antal lärjungar efter att ha genomgått det åttaklassiga läroverket avgått till universitetet i Uppsala och där med synnerligen goda resultat avlagt studentexamen. Det nya skolsystemet hade, menade man, blivit grundligt prövat och befunnits infria de till detsamma knutna förväntningarna.

På reformvänligt håll ansåg man, att under sådana förhållanden tiden borde vara inne för en mera allmän tillämpning av de vid Nya elementarskolan tillämpade principerna. Inom regeringen ställde man sig emellertid tills vidare avvaktande, och en framstöt i riksdagen 1840 genom en motion i prästeståndet ledde ej till något resultat. Först 1843 togs frågan upp till behandling av den då inkallade skolrevisionen. Majoriteten avstyrkte övergång till det nya skolsystemet, men i utförliga reservationer yrkades på omedelbara åtgärder för en omorganisation av de allmänna läroverken i denna riktning.

Tronskiftet 1844 och en ny regerings tillsättande innebar en helt förändrad situation i frågan om en reorganisation av de allmänna läroverken. I statsverkspropositionen ställdes i utsikt, att ett förslag i ärendet skulle komma att föreläggas nästkommande riksdag. Ett hinder för frågans hänskjutande till nu församlade riksdagen angavs vara, att yttrande författningsenligt måste inhämtas från vederbörande myndigheter över skolrevisionens berättelse. Genom regeringsbeslut i januari 1845 remitterades berättelsen till stifts-

myndigheterna, som hade att inkomma med yttrande i ärendet efter att ha hört vederbörande, d. v. s. i detta fall skolkollegierna.

Vid en undersökning av utvecklingen på skolväsendets område under 1840-talet är det givetvis en angelägen uppgift att ta del av dessa utlåtanden. Hittills har emellertid detta ej kunnat ske, enär ifrågavarande aktsamling saknats bland de till 1847 års konseljbeslut rörande omorganisation av läroverken hörande handlingarna. Omfattande undersökningar såväl i riksarkivet som på annat håll gav länge negativt resultat. I slutet av år 1952 kom emellertid från riksarkivet det överraskande meddelandet, att den saknade och länge efterforskade aktsamlingen kommit till rätta. Den hade då nyligen överlämnats till riksarkivet från skolöverstyrelsen, dit den kommit från ecklesiastikdepartementet.

Föreliggande undersökning avser i främsta rummet att på grundval av detta tillrättakomna, mycket omfattande aktmaterial söka klargöra inställningen hos stiftsmyndigheter och på läroverkslärarhåll till den av 1843 års skolrevision behandlade frågan om en reorganisation av de allmänna läroverken i enlighet med det vid provskolan i Stockholm tillämpade nya skolsystemet, och att ställa dessa meningsyttringar mot bakgrunden av de vid 1840-talets båda första riksdagar förda, mycket ingående diskussionerna i anledning av de i olika stånd väckta motionerna med krav på en genomgripande reform av det allmänna högre undervisningsväsendet.

Örebro i juni 1959.

Förf.

INLEDNING

Med en femte och sista artikel hade Geijer i decemberhäftet för år 1839 av Litteraturbladet avslutat sin brett lagda artikelserie i läroverksfrågan. Efter en ingående granskning av det svenska undervisningsväsendet genom tiderna hade han kommit till den uppfattningen, att även på detta samhällsområde en genomgripande omorganisation var nödvändig. Ett detaljerat program för en läroverksorganisation i enlighet med vad han ansåg vara den nya tidens krav hade han lagt fram i oktoberhäftet av tidskriften för närmast föregående år.

Geijer hade här riktat en skarp kritik mot det bestående högre skolväsendet, sådant detta utformats i 1820 års skolordning. "Ett bevis för", heter det, "huru mycket vårt skolverk ännu fasthänger vid gamla förhållanden, är att vår sista skolordning ej ens tillåter dispens från hebreiskan; ehuru en sådan dispens i preussiska och sachsiska gymnasier långt för detta är medgiven." Utvecklingen på samhällslivets olika områden ställde numera helt andra krav på utformningen av det högre undervisningsväsendet. Medelklassen hade blivit en faktor att räkna med i det offentliga livet, och dess bildningsbehov måste därför tillgodoses i den offentliga skolan.

En modernisering av de allmänna läroverken var också enligt Geijers mening nödvändig av det skälet, att latinska språket, då för tiden skolans huvudspråk och utan jämförelse viktigaste ämne, ej längre var den kulturfaktor, som det varit i äldre tider. Då var latin ett verkligt lärdomens språk, som i den lärda världen både skrevs och talades. Förhållandet var numera ej längre detsamma. "Varje nations modersmål, som av europeisk odling blivit delaktigt, Europas mest bildade folks språk i synnerhet, äro redan vida tjänligare organer för lärdomen, vars innehåll numera långt ifrån rymmes inom antikens språkformer." Enligt Geijers mening borde således "undervisningen i de klassiska språken" i lärdomsskolan ej numera "börja och grundlägga språkundervisningen". "Vilket mitt kätter i lärdomen", tillägger Geijer, "härmed kommer för en dag."

Språkundervisningen borde istället, ansåg Geijer, utgå från det språk, som för barnet måste anses som det näraliggande, nämligen modersmålet. Till detta ämne skulle sedan anknytas de moderna språk, som kunde anses "i tidens bildning mest ingripande", i första hand "det tyska, det förnämsta i den språkstam, till vilken vårt modersmål hör, och det, som i sig upptagit från alla litteraturer den rikaste skörd, så att dess egen kan kallas världslitteraturens kompendium". Skolans språkutbildning skulle sedan avslutas med en "efter olika kallelser och behov kortare eller längre väg inom de gamla språkens område". Geijers program för den allmänna skolans språkundervisning innebar således en omvändning av "det gamla förhållandet, och det är i min tanke", heter det i den geijerska artikeln, "hög tid att omvända det".

Under dessa förutsättningar kunde man då, ansåg Geijer, få till stånd en förening av de båda bildningslinjerna till ett enhetligt läroverk och därmed i den offentliga skolan tillgodose kraven på en grundläggande allmänbildning även för civila och militära levnadsbanor och för yrkeslivets män. Denna "för alla som åstundade en högre bildning" avsedda elementarskola, en inom varje stift, skulle omfatta två avdelningar, nämligen en lägre med två klasser och en högre motsvarande lärdomsskolans båda högsta klasser samt hela gymnasiestadiet, således inalles fem klasser. I den grundläggande lägre avdelningen skulle undervisning meddelas i ämnena kristendom, modersmålet, matematik, geografi, historia och tyska. "Naturbeskrivning" upptogs ej som särskilt ämne men förutsattes ingå i ämnet geografi. I den högre avdelningen fick dessa ämnen en mer vetenskaplig behandling och härtill kom ett antal nya ämnen, bland dem "naturalhistoria, ej i sitt omfång utan endast såsom ett specimen av naturbeskrivning, vartill botaniken torde vara tjänligast". Ifråga om språkundervisningen skulle latin inträda från och med tredje klassen, d. v. s. högre avdelningens lägsta klass, och sedan jämte studiet av modersmålet och tyskan fortsätta genom alla skolans klasser. I fjärde klassen tillkom grekiska och franska och i femte klassen engelska och hebreiska, av vilka språk grekiska och hebreiska dock skulle vara valfria.

Vad som i denna ämnesangivning faller i ögonen är den svagt företrädade naturvetenskapliga ämnesgruppen. Fysiken som självständigt läroämne hänvisas till universitetet, och om kemi är ej

ens tal. Naturalhistoria skulle som nämnt läsas i form av naturbeskrivning med tonvikt på botaniken. Anmärkningsvärt är också, att Geijer ej ansåg sig kunna gå med på kravet, att latin skulle räknas till de valfria ämnena. Detta språk skulle således läsas av alla, även av dem som ämnade ägna sig åt näringslivet. För Geijer var den latinska litteraturen en så integrerande del av den moderna kulturen, att studiet av densamma nödvändigtvis måste ingå i den allmänna skolundervisningen. Latinska språket hade sin stora betydelse, heter det, "därigenom, att det ej blott öppnar en utsikt över den gamla världen utan ock förvarar en så stor del av den äldre moderna lärdomen, att utan densamma även den nyare bildningen själv är ofullständig."

En nödvändig förutsättning för att en omgestaltning av de allmänna läroverken i antydd riktning skulle kunna komma till stånd var enligt Geijer, att skolan lösgjordes från beroendet av de kyrkliga myndigheterna. Orsakerna till att skolväsendet i vårt land alltför sent och ofullkomligt utvecklats i enlighet med tidens krav ansåg han ligga däri, att läroverksfrågan hos oss mer än annorstädes varit eller ansetts vara en ständsfråga, "gemensam för det andliga och det lärda ståndet, här under samma privilegier förbundna, och därför ägande ett förenat intresse mot den utanför allt mer uppväxande oprivilegierade världsliga lärdomen". I detta förhållande hade numera en brytning inträtt, "gemensam för det civiliserade Europa". Den hade yppat sig "även i stater med det mest utbildade undervisningsverk, t. ex. i Preussen, där skolans emancipation från kyrkan redan är för sig gången, och hela läroverket blivit ordnat under en självständigare synpunkt".

Redan i en artikel i Litteraturbladets första nummer, januari 1838, hade Geijer varit inne på denna fråga. Han hade däri öppet erkänt, att skolans emancipation från kyrkan var hans ståndpunkt och utgjorde hans livliga önskan. Denna ståndpunkt innebar icke, att prästerskapet skulle uteslutas från "den allmännaste undervisningen". Läroverket i alla dess stadier skulle vara en lekmannens och prästens gemensamma angelägenhet. Den syftade till en skolans emancipation, "sådan som den t. ex. längesedan i Preussen är verkställd: en offentlig undervisning, ägnad åt alla klasser utan undantag och ett lärostånd, som väl varken delar kyrkans privilegier eller göromål eller utsikter eller inkomster; men däremot i

samhället ock njuter den plats, de fördelar, det anseende och den säkerhet för ålderdomen efter ett mödosamt och nyttigt liv, som det förtjänar”.

Den säkraste vägen fram till ett självständigt, från kyrkligt beroende emanciperat lärarestånd var således att ge dessa befattningshavare en tryggad ekonomisk ställning. Men för Geijer var detta ej den enda vägen. Det krävdes också särskilda anstalter för lärarnas utbildning. Till denna fråga återkom han i den sista läroverksartikeln. Han utgick här ifrån, att läroverket var och allt mer hade blivit en egentlig statsangelägenhet. Staten hade därigenom möjlighet att inverka på den allmänna bildningen och genom skolan både ersätta och fortsätta, ”vad som i den enskilda omsorgen, i familjevården eller församlingsvården, i avseende på uppfostran, brister eller fordrar fullbordan”. Särskilt ”i sina högre grader” växte läroverket allt mer ifrån familjen och kommunen, ”och träder staten närmare under ögonen, ju mer det utvecklar sig till självständig kunskap”, d. v. s. frigöres från det kyrkliga inflytandet. Därmed aktualiserades också lärarutbildningsfrågan. En sådan självständigare kunskap borde nämligen enligt Geijer alltid finnas hos läraren, och särskilda anstalter för lärarnas utbildning blev då nödvändiga. I anknytning till sitt föregående resonemang om det statliga inflytandet på det högre undervisningsväsendet fann han det då naturligt, ”att alla inrättningar för lärares bildande företrädesvis hemfalla till statens omsorg”.

Sin uppfattning i läroverksfrågan framlade Geijer mot bakgrund av den föregående utvecklingen, som han underkastade en ingående analys. Huvudpunkten i hans reformprogram, förening av de båda bildningslinjerna till ett enhetligt läroverk, hade av stora undervisningskommittén angetts som ett grundvillkor för läroverkens reformering i dess år 1828 avgivna betänkande. Kommitténs majoritet hade där, framhöll Geijer, tillstyrkt, ”att vid elementarläroverken böra tvenne bildningslinjer finnas: en för klassiska språkens litteratur, i förening med den moderna; och en för denna senare, skild från den klassiska; dock så, att realkunskaperna drivas lika på bägge bildningslinjerna”. En ny elementarskola enligt dessa grundsatser hade, framhöll han vidare, blivit inrättad på prov i huvudstaden, och i en år 1831 utfärdad förordning hade på initiativ av undervisningskommittén blivit medgivet,

att studentexamen vid universiteten finge avläggas med eller utan de gamla språken.

I annat sammanhang hänvisade Geijer till biskop Agardh som den egentlige upphovsmannen till idén om ett enhetligt läroverk. Honom tillkom den stora förtjänsten, heter det, ”att i den av konungen tillförordnade kommittén till granskning av undervisningsverken redan ha framställt idén av en sådan skolans enhet”. Härtill hade han sedermera lagt ”den ännu större förtjänsten att i det stifts undervisningsanstalter, vilket åt hans vård är anförtrott, hava banat en lycklig väg även för verkställigheten”. Visserligen hade, ansåg Geijer, Agardh vid genomförandet tillåtit sig vissa ”modifikationer” i den ursprungliga planen, ”egna för hans uppfattning av saken”, men Geijer fann sig ej berättigad att därom tvista, ”då här både tanke och verkställighet gått tillsammans”.

Bland föregångsmännen, då det gällde kravet på enhetliga läroverk för den grundläggande högre allmänbildningen, nämnde Geijer i sin historiska översikt också Anders Fryxell. I dennes år 1823 anonymt utgivna skrift ”Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken” hade yrkats på en reform av de allmänna läroverken gående ut på enhetlig skola för alla, som önskade högre utbildning, ända upp till 16-årsåldern med undervisningen inriktad på reala ämnen och moderna språk. De klassiska studierna ville Fryxell ha framflyttade ännu ett steg längre, än vad Geijer sedermera ansåg sig kunna vara med om, nämligen till gymnasiet. För Fryxell hade dessa studier ej den formellt bildande betydelse, som man allmänt ville göra gällande. ”Varje bildat språk har”, framhöll han, ”sin grammatik, vilken redigt lärd måste ge samma redighet åt tanke och tal” som latinska grammatiken. Skärpandet av fattningsförmågan och tankekraften kunde åstadkommas genom andra mera tidsenliga och gagnande kunskaper. Ämnen som ”modersmålet, geografi med naturkunnighet, historia och statistik, geometri och levande språk” måste därför, ansåg han, betraktas som ”mera angelägna ämnen i skolundervisningen än de ämnen, som räknades till de klassiska studierna”.

Det är mot bakgrunden av dessa reformsträvanden med Geijers djuplodande artikelserie som dominerande inslag, som man har att betrakta den följande utvecklingen på undervisningsväsendets område. Med 1840-talets ingång gör sig det pedagogiska reform-

intresset allt starkare gällande. Det ger sig tillkänna på olika sätt, i broschyrer och i tidningspressen såväl som i motioner och anföranden i riksdagen. Under då rådande politiska förhållanden var det emellertid knappast att vänta, att de allt starkare framträdande kraven på en reformering av läroverken skulle mötas av någon större förståelse från regeringens sida. Ett kungligt cirkulär av den 1 november 1839 var visserligen avsett att råda bot på de mest påfallande bristerna ifråga om det högre undervisningsväsendet men kunde endast mycket ofullständigt tillgodose de på reformvänligt håll framställda önskemålen. Cirkuläret innebar, att de levande språken och naturkunnigheten skulle tillförsäkras en plats på gymnasiet schema. Det stadgades nämligen, att lärare i dessa ämnen skulle anställas vid gymnasier, dock med en underordnad ställning i lönehänseende och tjänsteförhållanden i jämförelse med lektorerna i övriga skolämnen. Vidare föreskrevs i cirkuläret, att vid fem angivna apologistkolor skulle inrättas gymnasielinjer utan klassiska språk, avsedda att föra fram till en studentexamen med enbart reala ämnen.

Något sammanförande av de båda bildningslinjerna i enlighet med reformvännernas önskemål, eller åtminstone ett steg i riktning mot detta mål, var det sålunda ingalunda fråga om. I stället hade man med utfärdandet av denna förordning slagit in på en väg, som Geijer i sin artikelserie uttryckligen varnat för under hänvisning till utvecklingen i Preussen. Den till de reala bildningsanstalterna hörande ämneskretsen hade man där, framhöll han, "redan allmänligen upphöjt till vetenskaplig värdighet". Följden hade blivit två lärda linjer, den humanistiska och den reala, "vardera fordrande egna skolor och därigenom ett dubbelt skolsystem, vars kostbarhet, även i en monarki med Preussens tillgångar", man funnit så betänklig, framhöll Geijer, att yrkanden framkommit om en inskränkning av skolornas antal, ehuru antalet sådana därstädes visst icke kunde anses överdrivet.

I. RIKSDAGEN 1840—1841

1. Motion om utvidgning av Frösö skola samt omorganisation av läroverken.

Vid den i januari 1840 sammanträdande riksdagen kom läroverksfrågan upp till behandling genom en i prästeståndet väckt motion av den för sin frisinnade inställning till olika samhällsfrågor sedermera bekante prosten Johan Adolf Säve, då kyrkoherde i Tuna församling i Medelpad. Säve var född 1800 och son till den bl. a. som läroboksförfattare och tidningsman verksam lektorn vid det år 1820 inrättade gymnasiet i Visby Per Säve. Efter studier i hemstadens läroverk under faderns handledning kom han till universitetet i Uppsala, där han år 1821 blev filosofie magister och två år senare teologie kandidat och docent i teologiska fakulteten. Efter att ha avlagt teologie licentiatexamen och vid flera tillfällen uppehållit professuren i dogmatik blev han år 1834 e. o. teologie adjunkt och utnämndes följande år till kyrkoherde i Tuna regala pastorat av Hernösands stift.

Säve hade tidigt kommit att intressera sig för de reformsträvanden på det pedagogiska området, som framför allt väckts till liv genom det av biskop Agardh i stora undervisningskommitténs betänkande framlagda förslaget till ombildning av de allmänna läroverken och genom tillkomsten av försöksskolan Nya elementarskolan i Stockholm. I huvudstaden hade ett antal reformvänner bildat en sammanslutning i syfte att få till stånd en reformskola närmast efter mönster av en i Hazelwood i England av Rowland Hill inrättad läroanstalt. Initiativtagare till sammanslutningen var den liberale politikern och skriftställaren D. F. Frölich, och till densamma anslöt sig en rad framstående personer inom det offentliga livet, flera av dem kända för sin liberala inställning i politiska frågor, bland dem J. G. Rickert och W. F. Tersmeden. För genomförande av skolplanerna bildades ett aktiebolag, vars angelägenheter sköttes av en direktion på 12 personer. Det var på uppdrag

av denna direktion, som dåvarande docenten Säve år 1829 företog en resa till England för att på ort och ställe studera undervisnings- och uppfostringsmetoderna vid den Hillska skolan i Hazelwood och sedermera avge berättelse och biträda direktionen vid organiserandet av den planerade anstalten i Stockholm. Redan år 1830 kunde den börja sin verksamhet och fick namnet "Hillska skolan å Barnängen".

Prosten Säve utsågs år 1840 till riksdagsfullmäktig för Hernösands stift tillsammans med prosten i Grundsunda A. Sidner och prosten i Umeå professor A. A. Grafström. Säves val till riksdagsman hade tydligen varit föremål för delade meningar bland prästerskapet inom stiftet, och domkapitlets beslut, varigenom Säve "blivit förklarad vara utsedd riksdagsman för Hernösands mellersta division" hade överklagats hos Kungl. Maj:t. Besvär-ärendet hade vid riksdagens öppnande den 15 januari ännu ej hunnit avgöras på högsta ort, men Säve tog detta oaktat omedelbart plats som riksdagsfullmäktig i prästeståndet, där han snart kom att framträda som en flitig motionär och talare.

Vid ståndets plenum den 4 mars 1840 föredrog Säve en motion, vari han yrkade på en förändrad organisation av de allmänna läroverken, närmast med utgångspunkt från en planerad utvidgning av Frösö skola i Jämtland. I sin motion gav Säve först en skildring av förhållandena i allmänhet inom läroverken och angav de brister, som enligt hans förmenande kunde anses vidlåda våra offentliga undervisningsanstalter. Dessa brister hade, framhöll han, länge varit erkända, och förslag till deras avhjälpande hade framlagts både av 1828 års undervisningskommitté och 1832 års skolrevision. Vissa åtgärder hade från statsmakternas sida visserligen blivit vidtagna. Bland annat hade en interimstat för lärarnas avlöning år 1833 fastställts av ständerna, och genom det kungliga cirkuläret av den 1 november 1839 hade ett antal högre apologistskolor kommit till stånd och gymnasierna blivit försedda med "några hittills saknade lärare", d. v. s. i levande språk och naturkunnighet. "Men med allt detta" var dock, ansåg han, "den väntade nya organisationen av våra elementarläroverk till en måhända avlägsen framtid uppskjuten". Bortsett från "enskilda försök till införande av bättre lärometoder" stod därför "1600-talets skolsystem ännu kvar i hela sin tunga och oviga rustning, ehuru

mycket av dess kantighet blivit bortnött, mycket av dess stelhet genom tidens inflytande minskat". Man borde visserligen ej förneka det myckna goda, "som det gamla systemet med sin rigida grundlighet åstadkommit och som ännu däri verkligen finnes kvar", men man kunde ej heller "utan att vara i hög grad ensidig tillsluta ögonen för dess många brister, helst de framställa sig, ju längre de lämnas orörda, i en skärande kontrast mot tidens fordringar".

Vad Säve beträffande "våra äldre läroverk" i allmänhet hade att anmärka på, var "bristen på enhet och organiskt sammanhang, så inom elementarläroverken inbördes som mellan dess särskilda huvudavdelningar". De olika typerna av apologistskolor stod utan något organiskt sammanhang med lärdomsskolorna även i de fall, då dessa båda skoltyper var i yttre mening förenade. Det gavs ingen naturlig övergång från det ena slaget av bildningsanstalter till det andra. Lärdomsskolorna i sin tur var skilda från gymnasierna, "så i anseende till disciplin som lärometod". Ej ens mellan skolor "av samma art och samma bestämmelse härskade på långt när den nödvändiga enheten".

Beträffande de genom 1839 års cirkulär tillkomna högre apologistskolorna kunde det förutses, menade Säve, att stiftsstyrelserna skulle komma "i bekymmer", då det gällde att organisera dessa, eftersom ingenting blivit stadgat om sättet, hur de skulle "inpassas till överensstämmelse och sammanhang med vårt nu gällande skolsystem". Man skulle därför gärna ha sett, att cirkuläret åtföljts av ett av vederbörlig myndighet utfärdat utkast, "innehållande en anvisning om planen för de efter hand vidtagna förändringarna". "Men såsom saken nu står, i det staten i det yttre vidhåller 1820 års skollag, men likväl här och där laborerar med de på andra grunder inrättade elementar- och borgarskolorna, skall hos underordnade lärare och skolmyndigheter uppkomma stor osäkerhet om anordningen och planen för hela vårt skolväsende."

Meningen med den nu framlagda motionen var icke, framhöll Säve, att påyrka "en brådstörtad och total förändring av den nuvarande skolinrättningen". Ett sådant företag vore varken rådligt eller verkställbart. "Ty all förändring, om den ej skall antaga karaktären av en förstörande revolution, bör ske småningom och utan våldsamt ingripande i den förut bestående ordningen." Därför borde "vid våra skolors reform icke allt på en gång förändras,

för att icke allt för mycket stöta emot en ännu oförberedd opinion och därigenom framkalla ett för det helas framgång skadligt motstånd". Icke heller borde "den successiva förändringen liktidigt verkställas inom alla läroverken, på det att följderna av ett möjligen mot all beräkning misslyckat försök icke måtte drabba dem alla och sålunda bliva svårare att avhjälpa".

Enligt det år 1839 utfärdade cirkuläret hade Kungl. Maj:t funnit lämpligt uppskjuta det definitiva ordnandet av det högre undervisningsväsendet, "tills en mera mogen erfarenhet inom landet kunde vinnas och jämväl en närmare kännedom om andra länders likartade institutioner inhämtas". Säve förklarade sig vilja göra "fullkomlig rättvisa åt den höga styrelsevishet", som kommit till uttryck i detta beslut. Han kunde likväl ej undertrycka den åsikten, "att då sådan erfarenhet redan vid en eller annan av fäderneslandets skolor blivit vunnen, och tillika framgången av de reformer, som genom 1819 års skollag i de preussiska undervisningsverken blivit införda, ej mer kan vara för någon obekant, dessa anledningar till en mera genomgripande reform även hos oss måtte begagnas och svenska nationen icke för länge bliva i saknad av de förbättringar, som i andra länder redan längesedan blivit vidtagna". Med sin motion ville Säve därför fästa ständernas uppmärksamhet på "både de erfarenheter, som inom vårt fädernesland blivit gjorda, samt de olägenheter och brister, som i ovan nämnda fall nu genast eller vid den blivande definitiva omregleringen böra avhjälpas".

De inom landet gjorda erfarenheterna av försöken med det s. k. nya skolsystemet hänförde sig till de båda försöksskolorna Nya elementarskolan och Hillska skolan på Barnängen. Dessa skolor hade, framhöll Säve, i början väckt "starka tvivel om deras lämplighet" och ogillats "såsom omogna frukter av blotta nyhetsbegäret". "Man liknade dem med experimentalfält och beklagade de föräldrars obetänksamhet, som ditsatte sina söner såsom plantor, med vilka de nya försöken skulle anställas. Vad här egentligen försöktes, var, jämte olika metoder för undervisning och uppfostran, sammanställningen i en och samma skola av både den klassiskt lärda och den moderna bildningen." Att försöken ej misslyckats, hade framgått därav, att från båda skolorna utgått "fullständigt bildade ynglingar såväl till universitetet som till vissa medborger-

liga yrken". Särskilt hade Nya elementarskolan förvärvat sig ett stadgat anseende, och denna skola skulle enligt Säves mening utan tvivel väsentligt komma att bidra till "att inför den allmänna opinionen mer och mer vederlägga de inkast och undanröjda de hinder, som ännu motstå elementarläroverkets reorganisation och förbättring".

I sin kritik av de rådande förhållandena inom läroverken vände sig Säve särskilt mot själva gymnasieinstitutionen. Erfarenheterna från de båda försöksskolorna i Stockholm hade, framhöll han, ådagalagt "gymnasiernas umbärlighet, åtminstone på de ställen, där den förberedande lärdomsskolan erhållit en förbättrad organisation samt en mot detta behov svarande utvidgning". Han ville ingalunda "nedsätta dessa av ålder stiftade och genom så många utmärkta lärare och lärjungar frejdade nationalinstitut, vilka hittills uppfyllt och tvivelsutan länge skola uppfylla en alltför viktig bestämmelse såsom övergångsstationer ifrån elementarskolan till universitetsutbildningen". Ingen torde emellertid vilja förneka, "att gymnasier skulle i den mån bliva mindre av nöden, som lärdomsskolorna erhöles en av de förra (d. v. s. gymnasier) beroende och på högskolan direkt förberedande inrättning". Att lärdomsskolorna, ändamålsenligt organiserade, verkligen var i stånd att fylla en sådan bestämmelse, det visade, ansåg Säve, ej blott andra länders exempel, utan även, "jämte de nyss anförda nya elementarskolorna i Stockholm, katedralskolan i Uppsala". Efter genomförd omorganisation hade denna skola ej blott "fullkomligen ansvarat för ungdomens förberedelse till universitetet utan även tillförlitligare fortlett deras moraliska uppfostran, än detta skett vid flera gymnasier, där, oaktat eforernas vaksamhet och lärarnas ansträngda bemödanden, det visat sig så ytterst svårt att bland en till excentritet så lätt förledd ungdom bibehålla ordning, flit och sedlighet".

Denna "i tidigare år vunna och nästan till självsvåld gränsande frihet" måste enligt Säves mening menligt inverka på ungdomens intellektuella och moraliska bildning. Botemedlet mot dessa missförhållanden ansåg han vara att finna i en förening av skola och gymnasium till ett enhetligt läroverk. Därigenom skulle man nämligen vinna enhet och sammanhang under uppfostrans första och

viktigaste stadium. I ett sådant läroverk, "man kunde kalla det katedral- eller högre lärdomsskola", borde alltid det lägre skolstadiets mera stränga disciplin tillämpas, dock med vissa modifikationer "efter sig företeende omständigheter". Det låg nämligen i sakens natur, menade han, att de i kunskaper och seder mera avancerade ynglingarna ej kunde hållas under samma stränga disciplin, som då det gällde i skolan nyss intagna elever. Den strängare ordningen vore därför "blott att betrakta såsom ett band, nödvändigt för barn och mindre välartade ynglingar, men som för övrigt enligt lärarnas prövning kunde mer och mer lössläppas, eller, då behovet med en eller annan sådant fordrade, hårdare åtdragas". "På detta sätt skulle den med urskillning småningom lämnade friheten aldrig urarta till självsvald, och ynglingen komma till akademien med större stadga, större arbetsförmåga och, jag vill hoppas, även med större insikter, än som hittills ofta varit händelsen."

Den av Säve önskade reorganisationen av de allmänna läroverken innefattade också en sammanslagning av apologistklasserna med lärdomsskolan till en gemensam förberedande avdelning, avseende både den lärda och den medborgerliga bildningen. De sålunda förenade linjerna, med gymnasiet sammanslagna till ett enhetligt läroverk, skulle då ha till uppgift att i båda dessa avseenden göra lärjungarna "såväl intellektuellt bildade som moraliskt mogna för universitetet". En på detta sätt förändrad organisation av det allmänna läroverket förutsatte emellertid enligt Säves mening införande i skolans översta klasser av "det så kallade facksystemet, d. ä. ambulatorisk och ämnesläsning, såsom detta av professor Geijer redan är föreslaget", d. v. s. i hans artikelserie i läroverksfrågan. Detta system innebar, att varje lärare hade att undervisa i ett eller flera ämnen genom hela skolan i stället för att undervisa i alla ämnen i en enda klass, som fallet var vid tillämpning av det s. k. klassläraresystemet. Den ambulatoriska läsningen tänkte sig Säve som nämnt endast genomförd på högstadiet, men han hänvisade till Karlstad, där detta system "genom dess biskops upplysta och kraftfulla ledning" "skall vara med framgång använt genom även det övriga av skolan", d. v. s. i de lägre klasserna.

Ett enhetligt läroverk för både den reala och den klassiska bildningen förutsatte också, ansåg Säve, systemet med fri flyttning, d. v. s. uppflyttning till högre klass i visst ämne oberoende av

årsexamina och av kamraternas framsteg. Möjligheten till uppflyttning var då "begränsad endast genom lärokursen, som för varje klass bör vara förut avmätt". Detta innebar tydligen också rätt till ämnesval för lärjungarna i viss utsträckning i enlighet med det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet.

Säve hade, som redan blivit nämnt, i sin motion utgått ifrån, att den av honom föreslagna reorganisationen av rikets allmänna läroverk skulle genomföras "blott småningom och där det sig göra låter". "Det vore tillräckligt, om till en början förvandlingsförsöket företoges med en eller annan skola, för att visa möjligheten av den ifrågavarande reformens verkställbarhet." Han tänkte sig nu ett sådant försök i första hand förlagt till Frösö skola i Jämtland. Att denna skola framför andra skolor i Norrland därvid borde ifrågakomma torde, heter det i motionen, "utan att min enskilda förkärlek för densamma tages i beräkning, av flera skäl kunna rättfärdigas". Denna skola med sina 4 lärare och 70 à 80 lärjungar var egentligen en lägre lärdomsskola men hade sedan på grund av sin avlägsenhet från stiftsläroverket i Hernösand fått fullgöra alla en högre lärdomsskolas åligganden. Lärjungarna hade således kunnat övergå därifrån direkt till gymnasiet "utan att deras lärotid behövt utsträckas utöver den vanliga eller någon underlägsenhet i kunskaper hos dem i allmänhet förspors". För en utvidgning av skolan till att omfatta även gymnasiestadiet skulle, om tillika "en förbättrad lärometod" (d. v. s. det nya skolsystemet) infördes, enligt Säves beräkning endast erfordras 2 nya lärare. Efter en vidlyftig historisk utredning, som gick ut på att visa, att Jämtland i skolavseende blivit av statsmakterna styvmoderligt behandlat, avslutade Säve sitt långa anförande med yrkandet, att ständerna måtte bevilja medel till tvenne nya lärarlöner vid Frösö skola "och tillika ingå till Kungl. Maj:t med den underdåniga önskan, att denna skola, med efori och lärarnas eget begivande, må få en ny organisation, så beskaffad, att dess lärjungar kunna efter fulländad lärotid omedelbart dimitteras till akademien". Han ville lämna därhän, således hänskjuta till ständernas egen prövning, huruvida denna underdåniga anhållan "borde särskilt framställas eller sättas i förbindelse med förslaget om såväl apologistskolornas som gymnasiernas successiva reorganisation och förening med lärdomsskolorna", d. v. s. en reorganisation av det

allmänna undervisningsväsendet i sin helhet efter de av Säve angivna riktlinjerna.

För sin åtgärd att direkt påyrka omorganisation av Frösö skola ville Säve inför prästeståndet framlägga även ett mera speciellt motiv, "som måhända endast här kan behjärtas". Framlidne professor Karl Zetterströms käraste tanke hade varit "att få Frösö skola utvidgad till antingen ett gymnasium eller åtminstone till en katedralskola". I sådan avsikt hade han till Frösö skola skänkt sitt eget utsökt goda och rikhaltiga bibliotek. "På en höjd av Frösön och i skolans närmaste grannskap, vid den sublimes utsikten av Storsjön, Oviksfjällen och Åreskutan, står nu i enkel stil uppförd den smakfulla biblioteksbyggnaden, till vilken även enskilda välgörare i utmärkt mån bidragit. Det var av framlidne professor Zetterström en skön tanke, att ett folk som Jämtlands, fattigt i anseende till sitt åkerbruk, men rikt i anseende till sina anlag, skulle, genom de väckelser som en storartad natur medför, kunna höja sig till likhet i odling med andra provinsers, om inom dess sköte bereddes utvidgade medel till uppfostran och läsning. — — — Han har efterlämnat, jämte ett frejdat namn, denna vackra idé om medlet till en hel provins's moraliska och intellektuella bildning, och hans minne ber, att det högvördiga ståndet måtte skänka denna tanke sitt bifall och understöd."

Enligt en uppgift i G. Hasselbergs historik över Frösö skola skulle denna motion i läroverksfrågan vara författad av dåvarande rektorn vid skolan J. Nordqvist. Prosten Säves medverkan vid motionens tillkomst skulle ha inskränkt sig till vissa modifikationer i framställningen, som han funnit nödvändiga för sakens framgång (G.Hasselberg: Frösö trivialskola, 1935, sid. 262). Nordqvist var sedan 1833 rektor vid lägre lärdomsskolan på Frösön. Inom läroverkskretsar åtnjöt han anseende som framstående skolman, och vid den år 1843 sammanträdande skolrevisionen blev han av stiftets läroverkslärare utsedd till ledamot för stiftet. Att Nordqvist tagit initiativet till ifrågavarande motion och att han vidtalat prosten Säve att framföra densamma i prästeståndet, är i och för sig sannolikt. I vad mån motionen i sin slutliga utformning litterärt bör hänföras till den ene eller andre är med tillgängligt material omöjligt att avgöra. Det förefaller emellertid mindre troligt, att en man med Säves andliga resning och tidigare engagemang i

den pedagogiska reformrörelsen skulle ha nöjt sig med rollen att med en motion i prästeståndet i den ömtåliga läroverksfrågan endast vara språkrör för en annans tankar. De i motionen förekommande hänvisningarna till skolan på Barnängen skulle väl knappast ha kommit med i framställningen, om ej Säves roll vid motionens uppläggning och språkliga utformning varit betydligt mera aktiv, än han i det av Hasselberg återopade brevet till Nordqvist velat göra gällande.

Då denna motion vid prästeståndets sammanträde den 4 mars 1840 skulle remitteras till vederbörande utskott, Säve hade yrkat remiss till såväl stats- som ekonomiutskottet, blev det en stunds debatt. Den öppnades av Geijer, som förklarade sig vilja instämma i motionens allmänna syfte. Även dess speciella del, d. v. s. anslag till nya lärartjänster vid Frösö skola för omorganisation av dess verksamhet, ansåg han värd uppmärksamhet. "Det är ej obekant", yttrade han, "att jag är en ibland dem, som yrka en reform av vårt läroverk, åsyftande på en gång att giva skolan mer enhet och mer allmänlighet, och att i denna reform trivialskola och gymnasium, realskola och lärdomsskola, skulle utgöra ett helt." Då Säve i sin motion "nämnt det företräde, som de i studentexamen meddelade betyg tyckas giva åt den stockholmska elementarskolans elever framför gymnasiernas", ansåg han sig dock behöva göra en anmärkning. "Det är sant, att dessa hittills fåtaliga elever befunnits överträffa *mängden* av gymnasiernas lärjungar, på det hela taget. Men detta gällde ej om alla gymnasier. Somliga av dem, eller i allmänhet de, som var "utmärkta genom bättre lärare", hade nämligen till universitetet dimitterat lärjungar, "med vilka elementarskolans elever i verklig mognad svårligen kunnat jämföras".

Geijer betonade, att han visserligen i allmänhet lade vikt vid förbättrade former. "Likväl måste jag på samma gång erkänna, att utan det personliga elementet alla former äro kraftlösa, och det gäller mest om de former, som förutsätta en jämnare kraftansträngning. Detta personliga element kan giva liv åt även ofullkomliga former." Och att vissa gymnasier, trots ofullkomliga former, kunnat dimittera föredömligt utbildade lärjungar till universitetet, såg han som ett bevis på, vad personlig skicklighet förmår. "Det är otroligt", fortsatte han, "vad ett redligt och upplyst nit på vad bana som helst kan uträtta. Mest gäller det om läraren.

Vem av Eder kommer ej ihåg, mina herrar, vad lyftning en skicklig lärare, en utmärkt rektor, ett par nitiska och förtjänstfulla lektorer kunna giva åt en skola, ett gymnasium! Sådant citeras såsom en epok genom generationer." Geijer sade sig med anledning av Säves kritiska anmärkningar ha velat göra denna rättvisa åt det gamla läroverket, "för att visa, att jag ej är blind för, vad det med goda lärare kan åstadkomma; och om jag yrkat och yrkar andra, i min tanke fullkomligare, former, så är det endast i den avsikt, att dessa må ge de personliga krafterna inom läroverket ännu större liv och utrymme i strävandet efter ett högre, allmännare mål."

Den av Säve i motionen framförda skarpa kritiken av förhållandena vid gymnasierna uppkallade även ett par andra av ståndets ledamöter till gensagor. Domprosten i Västerås A. Bruhn, som senare under året utnämndes till biskop i Göteborg, framhöll, att läroverken visserligen hade sina brister, vilka måhända skulle kunna avhjälpas på det sätt, som prosten Säve föreslagit och som "vid elementarskolan här i huvudstaden några år varit på prov antaget". Man skulle härigenom möjligen kunna bättre försäkra sig om "ynglingens framsteg i kunskaper och fullständigare förberedelse för universitetet än genom läroverkens nu antagna form, som tycks ställa skolan och gymnasium alltför mycket separerade". En sådan djupt ingripande reform skulle emellertid, ansåg Bruhn, fordra en lång tid för sitt genomförande, "kanske decennier". Han instämde med Geijer, att det inte var formen, som var det avgörande, utan att "högst mycket" därvid kom an på det personliga elementet, på lärarens skicklighet och nit, men också på ynglingens flit. Det var läraren, som kunde göra formen nyttig, under förutsättning att denna ej var så förvänd, att den förhindrade hans verksamhet och tillbakahöll hans kraft. "Men till denna grad av otjänlighet kan man ej anklaga våra gymnasier eller den form, vilken de genom skolordningen av 1820 erhållit."

Prosten A. Sidner från Grundsunda i Hernösands stift befarade, att förslaget om Frösö skolas utvidgning till att omfatta även gymnasiestadiet skulle kunna ges den tydningen, "att Hernösands gymnasium i sitt nuvarande skick mindre än något annat sådant motsvarade sitt ändamål och att därför här, mer än på något annat ställe, en sådan emanciperings vore av behovet påkallad".

Mot en sådan tydning hade Sidner ansett sig böra "nedlägga" sin reservation, då han visste, "att detta gymnasium från uråldriga tider, och jag hoppas ännu, med beröm försvarar sin plats bland övriga lika organiserade läroverk, och tillika är övertygad, att detta icke varit ibland motiven till den väckta motionen".

Av diskussionen i övrigt framgick, att man på reformvänligt håll inom ståndet ännu ej ansåg tiden mogen för någon mera ingående behandling av själva principfrågan angående behovet av en reorganisation av de allmänna läroverken i den av Säve önskade riktningen. Kontraktsposten G. W. Gumælius förklarade, att han ansåg "frågan om en förbättrad organisation av våra läroverk, vilken nu av prosten Säve blivit framkastad", vara av "synnerligt omfattning" och ännu befinna sig i "ett mindre utrett skick". "Jag har någon erfarenhet av vårt nuvarande undervisningsverk och medger visserligen, att varjehanda förbättringar finnas av behovet påkallade och att mycket vore i detta fall att åtgöra, men jag betvivlar dock, att tiden härför ännu är inne." Gumælius sade sig dessutom tro, "att de i främmande länder vidtagna genomgripande reformer av undervisningsverken" icke i allt var passande för våra förhållanden. Därtill kom, att han funnit de uppgifter, som Säve i sin motion lämnat rörande tillståndet i allmänhet vid läroverken "icke torde vara fullkomligt överensstämmande med verkligheten".

Tydligen syftade Gumælius med detta sitt kritiska utlåtande om den säveska motionen på de omdömen, som däri blivit fälda om förhållandena i skolorna och särskilt vid gymnasierna. Ett uttalande som exempelvis det följande måste givetvis genom sin tillspetsade formulering verka stötande på en person, som liksom Gumælius ägnat några år av sitt liv åt ett nitiskt och framgångsrikt arbete i gymnasietjänst. "Eller har man icke", heter det i motionen, "hört personer vid en mognare ålder ångra, att två eller flera år av deras bästa ungdomstid blivit vid gymnasium, om icke förspillda, dock genom eget oförstånd och oförekommets självsvald mindre väl använda, så att de vid universitetet nödgats återtaga en del av de skolstudier, som på förra stället blivit icke blott icke underhållna utan ofta även alldeles förglömda." Det är tydligt, att Säve genom sådana oförsiktiga generaliseringar gjort det en smula vanskligt för reformvännerna inom ståndet att sluta upp kring

kravet på en reform av det högre skolväsendet. Oviljan mot att med Säves motion som utgångspunkt gå in på en principdiskussion i läroverksfrågan lyser också igenom i ett anförande av den för sina frisinnade åsikter i kyrkliga och pedagogiska frågor bekante professor Thomander. "Jag instämmer" yttrade han, "med dem, som önska att utskottet (d. v. s. det utskott, till vilket motionen skulle komma att remitteras) icke måtte för mycket upptaga tiden med detta ämne, varöver diskussionen till en stor del torde kunna utgå, utan att jag därför kan anse den utgöra mera ord än sak." (Syftar på ett yttrande av en föregående talare.) Med en spets mot regeringen för dess underlåtenhet att till behandling upptaga de av stora undervisningskommittén framlagda förslagen tillade han: "Som jag förmodar, lär väl utskottet icke vilja konstituera sig till en läroverkskommitté, i vilken händelse vi ännu i 11 år torde få förbida flera på dess utlåtande beroende för undervisningen viktiga frågor avgörande."

Närmast torde Thomanders en smula spetsigt formulerade yttrande ha varit riktat mot dåvarande statssekreteraren i ecklesiastikdepartementet, den strängt konservative biskop I. Heurlin. På reformvänligt håll synes man ha varit ense om, att denne under sin då tvååriga ämbets tid inom regeringen borde ha kunnat taga något mera betydelsefullt steg till läroverksfrågans lösning, än vad det på hans föredragning år 1839 utfärdade, ovan omnämnda cirkuläret innebar. I ett flertal anföranden under den nu uppkomna debatten med anledning av prostens Säves motion vände sig Heurlin mot de framförda reformkraven och försvarade den bestående ordningen vid läroverken. "Väl har under de senare åren", yttrade han bl. a., "mycket blivit talat och skrivet om bristerna vid våra gamla läroverk och om nödiga reformer, men rikets ständer hava likväl hittills därom icke yttrat någon bestämd opinion eller framställt något förslag till nyorganisation av läroverken". Han ville därmed fastslå det oformliga i att ständerna enbart på grundval av Säves motion skulle till behandling upptaga läroverksfrågan i dess helhet och förelägga Kungl. Maj:t ett förslag till omorganisation av det allmänna undervisningsväsendet. Skulle emellertid, tillade han en smula syrligt, "ekonomiutskottet vid denna riksdag vilja åtaga sig och medhinna detta mödosamma, och jag tillägger det, ansvarsfulla arbete, och skulle tillika dess avgivna

förslag vinna allmänna bifall hos nationen, i synnerhet hos dem, vilka i en så viktig fråga kunna tillerkännas domsrätt (d. v. s. riksdagens prästestånd), så är jag övertygad, att både Kungl. Maj:t och dess konselj skola med glädje och tacksamhet mottaga förslaget och säkert därpå fästa synnerligt avseende".

Den utdragna diskussionen utmynnade i en sammanstötning mellan de båda meningsriktningarna rörande själva remissförfarandet. Av olika skäl var man på konservativt håll obenägen att gå in på någon diskussion om undervisningssättet i skolorna. Biskop Nibelius förklarade, att en så viktig och omfattande fråga "som bestämandet av företrädet mellan det gamla och nya undervisningssättet m. m. vid elementarläroverken" icke nu borde bli föremål för behandling i riksdagen. Endast den speciella delen av Säves motion, nämligen om utvidgningen av Frösö skola, så att den motsvarade fordringarna för både skola och gymnasium, borde därför nu bli föremål för ständernas överläggning och således remitteras till ekonomiutskottet för behandling. Med anledning av detta yttrande hemställde Säve om ett uttalande från ståndets sida, huruvida meningen vore att supprimera (undertrycka) den del av hans motion, som angick "den allmänna regleringen av läroverken". För sin del yrkade han bestämt på, att motionen i dess helhet måtte remitteras och han hoppades, att dess första del "torde giva anledning till flera icke oviktiga betraktelser, skulle ock vid riksdagen något resultat därav icke omedelbarligen följa". På detta svarade Nibelius, att vad han yttrat ej avsåg "att supprimera motionen, varken till en del eller till det hela", men han vidhöll den åsikten, att det borde åligga utskottet "att egentligen behandla den speciella delen, emedan vad i den förra förekommer, icke ännu finnes så förberett, att något därmed, för närvarande, står att vinna".

Om motionen nu i sin helhet skulle remitteras, uppstod svårigheten att avgöra, till vilket utskott den i så fall hörde, statsutskottet, som enbart hade att behandla anslagsfrågor, eller allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, som hade att behandla organisationsfrågor. Säve hade i sin motion upptagit till behandling två olika frågor, som borde åtskiljas, framhöll prosten Hallström, eftersom de tillhörde olika utskotts handläggning. Den förra angick förändrad organisation av läroverken och tillhörde således allmänna besvärs- och ekonomiutskottet. Den senare åter rörde "egentligen

tillämpningen av denna förändring, anställd med Frösö skola, var till anslag erfordras, då den sålunda är av statsutskottet beroende". En sådan uppdelning av motionen fann Geijer olämplig. "Att remittera frågan till tvenne utskott komme att motsäga ståndets i avseende på remisser fattade princip; att åter remittera densamma, såvitt den angår anslag, till statsutskottet och lämna det föregående, eller motiverna, till ekonomisutskottet för att tära på, synes mig ej heller rätt tjänligt."

Säve ingrep nu på nytt i debatten och förklarade, att det ej var ekonomiutskottets mening han i ämnet önskat inhämta utan ståndets, "varav jag möjligen kunnat förvänta något påskyndande av regleringen av läroverken". Då han med sin motion avsett tillämpningen av denna reglering på Frösö skola, fann han icke någon anledning, varför själva motiveringen för den föreslagna förändringen och det erforderliga anslaget "icke även skulle få åtfölja". Med anledning av detta ställningstagande från Säves sida förklarade Heurlin, att enligt hans mening ingen annan utväg återstod "än att förvisa motionen till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, dit den visserligen (d. v. s. utan tvivel) hör, men vilket utskott, på goda skäl, icke kan, såsom mig synes, i en fråga av sådan beskaffenhet, för närvarande, något åtgöra". På ett enkelt sätt skulle därmed, menade tydligen Heurlin, hela frågan om läroverkens reglering kunna avföras från dagordningen, åtminstone tills vidare, och frågan om anslag till Frösö skola för ombildning i angiven riktning likaledes skjutas på framtiden, i all synnerhet som, enligt vad han tidigare i debatten upplyst om, någon utvidgning av Frösö skola svårigen kunde beslutas och verkställas, förrän vissa ekonomiska frågor i detta sammanhang blivit utredda och avgjorda.

Den av ärkebiskopen efter avslutad debatt framställda propositionen innebar, att motionen skulle remitteras till ekonomiutskottet, eftersom "onekligt vore, att förevarande motion, såsom huvudsakligen åsyftande en mera genomgripande reform av våra nuvarande läroverk, tillhörde allmänna besvärs- och ekonomiutskottets behandling", vilket utskott "nog icke underlåter, att för den del av ämnet, som på statsutskottet ankomma kan, med detta utskott sammanträda", d. v. s. till gemensam överläggning i s. k. sammansatt utskott. Ståndet biföll utan votering den på detta

sätt formulerade propositionen, och den formella behandlingen av den säveska motionen hade sålunda uppdragits åt ekonomiutskottet.

Utskottets utlåtande är daterat den 2 juli 1840 och innehåller först en redogörelse för de åtgärder, som under de senare åren blivit vidtagna med anledning av de förslag till förbättringar i läroverksorganisation, som på sin tid hade framlagts av stora undervisningskommittén. Bl. a. erinrade utskottet om att 1832 års skolrevisions däröver avgivna utlåtande remitterats till domkapitlen, vilkas "yttranden och förklaringar" under loppet av påföljande år inkommit till Kungl. Maj:t. Sedermera hade emellertid Kungl. Maj:t funnit skäligt att på grunder, som angivits i 1839 års cirkulär, uppskjuta såväl "den definitiva organisationen av rikets elementarläroverk som regleringen av en för därstädes anställda lärare ständig (d. v. s. ordinarie) lönestat". Efter detta konstaterande förklarade sig utskottet visserligen instämma i "såväl motionärens som flera ledamöters inom högvördiga prästeståndet yttrade åsikter, att behovet av en strängare disciplins införande vid gymnasierna blivit genom erfarenheten allt mer och mer ådagalagt". Frågan därom "liksom om behovet och lämpligheten av läroverkens förändrade organisation i allmänhet", kunde emellertid uti det skick, "som samma fråga, på sätt ovannämnt är, sig befinner", enligt utskottets mening icke bli "föremål för rikets ständers prövning". Utskottet ansåg sig därför endast böra i detta avseende "tillstyrka rikets ständer att fästa Kungl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet på vikten av de åtgärder, som i detta ämne äro av nöden".

Beträffande Frösö skola hade utskottet i anseende härtill ej ansett sig kunna ingå på någon undersökning "av de allmänna, på elementarläroverkens reorganisation syftande grunder", som motionären anfört för en utvidgning av denna skola. Utskottet hade emellertid funnit det nödvändigt för undervisningens befrämjande inom denna ort, att ett läroverk bildas, som motsvarade det för handen varande behovet, och en sådan anstalt kunde "efter utskottets tanke ändamålsenligt, med minsta kostnad, åstadkommas genom reorganisation av Frösö skola". Frågan om skolbyggnadernas reparation och om hela anstaltens överflyttning till Östersund var emellertid, enligt vad som blivit upplyst under debatten i prästeståndet, föremål för handläggning inom regeringen, som infordrat yttranden däröver från vederbörande myndigheter. Under sådana

förhållanden ansåg sig utskottet icke böra ingå på någon närmare prövning av de förslag, som motionen i denna del innehöll. Utskottets utlåtande gick därför endast ut på en tillstyrkan, "att rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, att Kungl. Maj:t efter tagen kännedom om ämnet och vederbörandes hörande täcktes låta upprätta och vid nästa riksdag till rikets ständer överlämna det förslag i detta ämne, som Kungl. Maj:t kan i nåder anse tjänligt". Mot utskottets uttalande i denna senare punkt reserverade sig professor Grafström, som ansåg, att frågan om utvidgningen av Frösö skola borde kunna avgöras oberoende av det framkomna förslaget om dess överflyttning till Östersund.

Debatten om detta utskottets utlåtande inom de olika stånden kom i huvudsak att röra sig omkring frågan, huruvida någon förändring av frösöskolan borde komma till stånd och i så fall på vad sätt. Endast i förbigående kom man in på det från rikssynpunkt betydligt viktigare spörsmålet om behovet av en reorganisation av undervisningsväsendet i sin helhet i det nya skolsystemets anda. På riddarhuset vände sig von Hartmansdorff i ett anförande mot utskottet för dess enligt hans mening i åtskilliga avseenden otillfredsställande utlåtande. De av utskottet framlagda förslagen hade bort vara "vidsträcktare och bestämdare". Beträffande Frösö skola ansåg han, att förslaget hade bort gå ut på, ej blott att skolan skulle utvidgas utan även att den förlades till Östersund. Han gav en ingående skildring av de olägenheter, som både för lärare och lärjungar var förknippade med skolans nuvarande förläggning ute på landet. "Jag försökte under min statssekreteraretid att kunna rätta detta förhållande, men intressena och meningarna däremot befunnos så starka, att mig lyckades det icke. Sådant har visat mig behovet av en framställning från ständerna i detta hänseende". Han yrkade därför, att betänkandet skulle återremitteras till utskottet, och detta blev också efter en kort överläggning ståndets beslut.

Även vid debatten i prästeståndet kom frågan om Frösö skolas utvidgning i förgrunden. Biskop Franzén ansåg sig ej kunna biträda prostens Säves förslag, att skolan skulle omfatta ej blott högre lärdomsskola utan även gymnasium. Folkmängden i Jämtland var ej större, än att beträffande skolväsendet det kunde räcka med en högre lärdomsskola. Skulle inom stiftet ett nytt gymnasium kunna

komma ifråga, "varom dock av brist på medel ingen förhoppning är", så vore enligt hans mening Piteå lämpligaste platsen härför. Samma ståndpunkt intog prosten Sidner. Tog man hänsyn till de lokala förhållandena, så var skolan på Frösön ingalunda den rätta att komma ifråga för den föreslagna utvidgningen. Den hade två syskonskolor, nämligen Piteå och Haparanda, av vilka den ena var lika långt avlägsen från stiftsgymnasiet som frösöskolan och den andra belägen på dubbelt avstånd därifrån. Man kunde därför ifrågasätta, ansåg han, huruvida en förändring av denna skola "framför stiftets övriga likartade undervisningsverk" verkligen kunde vara av behovet påkallad.

I sitt anförande berörde också prosten Sidner, dock mera i förbigående, vad han betecknade som själva huvudsaken i den säveska motionen, nämligen frågan om läroverkens reorganisation. Han hade i sitt inlägg vid remissdebatten ej ansett sig böra gå in härpå, men sedermera "av sakkunniga män och kompetenta domare" inhämtat, att en förening av de båda bildningslinjerna, på det sätt som Säve föreslagit, "ännu lärer vara tämligen problematiskt och att gymnasiebildningen av sådana undervisningsanstalter icke lär kunna ersättas". Det kunde därför ej, ansåg han, vara någon brådskande nödvändighet att inrätta nya sådana, "så länge man om de för handen varanda ännu icke hunnit stadga sitt omdöme. Som utskottet också understrukit, behövdes därför tid att stadga sin övertygelse om de nya undervisningsmetoderna. Denna fråga ansåg ej heller biskop Franzén, att man i detta sammanhang borde närmare ingå på. Han ville, förklarade han, ej ingå i någon prövning av den grund för prostens Säves förslag, som låg "i hans åsikt av våra undervisningsverk och i det avgjorda företräde han synes ge åt det nya undervisningssättet".

I ett anförande vände sig Säve med skärpa mot de båda nämnda talarna. Det hade ej kunnat annat än förundra honom, yttrade han, att hans motion till vinnande av en snar förbättring och behövlig utvidgning av Frösö skola "här synes motverkad av egna landsmän, nämligen såväl av stiftets vördade eforus som en aktad stiftsbroder, vilka jag eljest vet vara livligt intresserade för stiftets läroverk". "Icke är det stiftets fördel, ej heller kan det vara rättvist, att behovet av ett utvidgat undervisningsverk för Jämtlands medellösa invånare än längre lämnas oavhjälpt, blott därför att

enahanda förmåner nu ej på samma gång kan vinnas för även de avlägsna invånarna i Väster- och Norrbotten, vilka dessutom nu ej själva begärt en sådan förändring.”

Vad prosten Sidner anfört ”om det problematiska i Nya elementarskolans undervisningsmetod”, ville Säve, förklarade han, ej ”här” upptaga till behandling, enär det skulle ”föranleda en här ej åsyftad ej heller nödig utveckling av skälen, som tala för det nya eller gamla undervisningsättet”. ”Att den Nya elementarskolans undervisningsmetod duger, det är för den, som behagat taga närmare kännedom om saken, väl ej mera tvivelaktigt, sedan skolan i 12 år fortvarit och dess till universitet avgångna ynglingar vanligen erhållit högre betyg än de från gymnasierna dimitterade.” Om metod och undervisning ”lärer väl Kungl. Maj:t själv reglera, sedan vederbörande stifts auktoriteter blivit hörda i saken”. Denna ”onödigtvis uppkastade fråga” borde således enligt Säves mening ej utgöra något hinder för beviljande av det nu ifrågavarande anslaget till utvidgning av Frösö skola. ”Ty även med bibehållande av det äldre, i våra vanliga skolor begagnade lärosättet, har det resultatet kunnat åstadkommas, att där lärjungarnas antal ej varit för stort, ynglingarna genom 6 lärares nitiska samverkan blivit fullständigt bildade till studentexamen.” Bevis härför var lärdomsskolorna i Skåne och Bleking. ”Att vilja förneka en dylik förmån åt Jämtland, blott för att föröka antalet lärjungar vid Hernösands gymnasium, anser jag varken rätt eller tjänligt.”

Detta Säves yttrande uppkallade biskop Franzén till ett nytt inlägg i debatten. Säve hade med orätt mot honom riktat anmärkningen, att han som eforus skulle ha motverkat en förbättring av stiftets läroverk. ”Jag bestrider ju icke, att skolan på Frösön må upphöjas till en högre lärdomsskola, ehuru jag yrkar samma förmån för de två andra. Vad jag egentligen motsäger, är det förslaget, att Hernösands gymnasium skulle alldeles förbigås av den ungdom, som blivit undervist på Frösön. Om prosten såsom representant för den division av stiftet, vartill Jämtland och Härjedalen höra, talar för dessa landskaps läroverk, så anser jag mig som eforus skyldig att fästa lika avseende på de övriga i stiftet.” Då han vänt sig emot förslaget att göra Frösö skola oberoende av gymnasiet i Hernösand, så följde icke därav, att han ville lägga något hinder för dess ”fullkomligare organisation, icke ens för det

möjliga försöket att där införa en nyare undervisningsmetod, ehuru jag bekänner, att jag ännu icke är övertygad om dess företräde för den gamla, och i allmänhet anser undervisningens framgång bero förnämligast av lärarens och lärobokens beskaffenhet”.

Ett yrkande av Säve, att hans motion, i enlighet med ståndets beslut vid remissbehandlingen, skulle överlämnas till statsutskottet för behandling av anslagsfrågan, sedan ekonomiutskottet i sitt nu avgivna utlåtande erkänt behovet av ett utvidgat läroverk på Frösön, avslogs av ståndet. Utskottets betänkande blev därefter utan votering godkänt, vilket innebar, att man endast ville fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på vikten av de åtgärder, som beträffande läroverkens förändrade organisation kunde anses vara av nöden, samt att beträffande Frösö skola Kungl. Maj:t måtte låta upprätta och vid nästa riksdag till rikets ständer överlämna det förslag i detta ämne, som Kungl. Maj:t i nåder kunde finna tjänligt. I borgar- och bondeståndet fattades liknande beslut. Genom de tre lägre ståndens samstämmiga beslut hade riksdagen således godkänt ekonomiutskottets förslag, och utgången av debatten på riddarhuset, som innebar återremiss till utskottet, hade därmed lämnats utan avseende.

2. Motion om invräntande av anstalter för lärarutbildning.

Även i ett annat sammanhang kom frågan om läroverkens organisation upp till behandling vid 1840—41 års riksdag. Föreståndaren för Wallinska skolan i Stockholm Anders Lagergren hade på riddarhuset, där han i egenskap av adelsman hade säte och stämman, den 4 mars 1840 väckt en motion om åtgärder för förbättrad lärarutbildning, då det gällde de allmänna läroverken, och denna motion gav vid behandlingen av densamma i de olika stånden anledning till mycket ingående debatter om läroverkens förhållanden i allmänhet.

Lagergren hade studerat i Uppsala och där promoverats till filosofie magister år 1827. Vid startandet av verksamheten i den nya försöksskolan i Stockholm, Nya elementarskolan, år 1828 hade han på föranstaltande av skolans egentlige styresman A. von Hartmansdorff blivit förordnad till lärare därstädes i ämnena

”geografi, naturkänedom, historia och statskunskap m. m.” Han hade, som det heter i den av Hartmansdorff avfattade skrivelsen till Kungl. Maj:t, i historia ”det högsta akademiska betyg, och näst det högsta i den del av naturalhistorien, vari examen inom filosofiska fakulteten anställes”, och hade ”dessutom undergått juridisk ämbetsexamen” (H. Wijkmark: Från Nya elementarskolans ungdomstid, 1928, sid. 99). Wijkmark i sin historik över Nya elementarskolan faller om Lagergren det omdömet, att han var ”en förnämlig typ: kunnig, med fin musikalisk bildning, något överlägsen, men på samma gång urban i umgänget”. Förlusten var stor, tillägger han, när Lagergren på hösten 1838 tog avsked för att helt ägna sig åt Wallinska skolan. Denna skola hade Lagergren tillsammans med sin svåger, den som historieskrivare bekante Anders Fryxell, år 1831 grundat i samverkan med dåvarande pastor primarius, sedermera ärkebiskopen J. O. Wallin. Den skulle ha till uppgift att vara en högre utbildningsanstalt för unga flickor, och vid verksamhetens bedrivande skulle i huvudsak samma pedagogiska principer tillämpas som i Nya elementarskolan. Föreståndarebefattningen vid Wallinska flickskolan uppehölls av Lagergren till 1841, då han efter att ha utnämnts till kyrkoherde i Hölö av Strängnäs stift begav sig ut på en längre studieresa till Tyskland, Belgien och Frankrike för att inhämta närmare kännedom om skolväsendet i dessa länder, innan han år 1843 tillträdde sin kyrkoherdebefattning i Hölö (K. A. Hagström: Strängnäs stifts herdaminne, 1899, III:338).

I sin motion ”om inrättande av seminarier för elementarläroverkslärare” framhöll Lagergren, att det sedan länge i vårt land stått en skarp strid i pedagogiskt hänseende. Striden hade gällt förbättringar ifråga om de allmänna läroverken, ”så högre som lägre, skolor och gymnasier såväl som akademier”. Ingendera sidan hade nekat, att förbättringar behövdes, men så mycket mer hade man tvistat om verkställandet. Några hade yrkat, att de gamla metoder, som i allmänhet användes i skolorna, borde undanrödjas ”såsom redan föräldrade och icke mera i stånd att giva ynglingen den utveckling vår tid fordrar”. ”De hava trott sig finna, att förbättringen vore verkställd, om de nyare metoder av växelundervisning, ämnesläsning och fri flyttning, vilka erfarenheten visat utförbara, överallt infördes och sålunda en större rörlighet bi-

bringades läroverken.” Andra, och dit hörde, menade Lagergren, större delen av lärarkåren, hyste den uppfattningen, att den gamla metoden var god nog och bättre än den nya, samt att det under alla förhållanden ”ytterst berodde av lärarens personlighet, huruvida en skola uppfyllde sitt ändamål eller ej”. ”Utan att underkänna nyttan av de nya metoderna, där de med lugn och måtta antagas, ja, även med övertygelse om deras tillämplighet i flera avseenden vid våra nuvarande läroverk, torde man vid närmare begrundande se sig nödsakad att giva det gamla påståendet rätt, som säger, att lärarens personlighet, nit och skicklighet ytterst bestämmer skolans väl eller ve.”

Ehuru Lagergren här ställer sig liksom utanför de stridande linjerna, följer han ingalunda sin nära anslutning till de reformvänliga kretsarna. ”För den i striden ej invecklade” är det sällsamt att finna, framhåller han, ”att det parti, vilket städse framhåller lärarna såsom skolans allt (d. v. s. anhängarna av det gamla skol-systemet), föga eller ingenting gjort, ingenting yrkat, för att be-trygga läroverken för vådan av mindre skickliga lärares anställande”. ”Tolv års erfarenhet vid ungdomens handledande, ända från dess späda barndom till den tid, då ynglingen inträder vid universitetet, har hos mig rotfäst den övertygelsen, att lika sant det är, att läraren är skolans *allt*, den som är mer än både metoder och reglementen, lika nödigt är ock, att vid lärares antagande göra sig förvissad, att, så vitt ej hälsa och krafter svika, de väl och samvetsgrant skola uppfylla sitt ansvarsfulla kall.” En blick på gällande bestämmelser om lärares anställande och befordran skulle enligt Lagergrens mening snart ge vid handen, huruvida däri lämnades garantier, ”nog säkra att alltid tillskynda läroverken de bästa lärare, eller om dessas skicklighet mer kan tillräknas slumpen än en vis försiktighet”.

Det var således enligt Lagergrens uppfattning ej själva utbildningen av lärare, som i första hand borde bli föremål för åtgöranden från statsmakternas sida, utan formerna för kompetensprövningen och för tillsättningsförfarandet. Enligt skolordningens bestämmelser var ansökningsrätten till lediga tjänster vid läroverken förbehållen ”stiftets barn”, d. v. s. dem som var födda i stiftet eller uppfostrade vid dess läroverk. Denna rätt, ”indigenatsrätten”, var, ansåg Lagergren, ett avsevärt hinder, då det gällde att skaffa

läroverken de bästa möjliga lärarkrafterna. Även om skickliga sådana fanns att tillgå utanför det egna stiftet, så måste man "nöja sig med dem, som inom stiftet behaga söka den lediga tjänsten, vore de än underlägsna både i kunskaper och skicklighet". Stiftet skulle enligt Lagergrens mening vinna på "att åt sina barn erhålla en i allo duglig lärare än att få ett av sina stiftsbarn försörjt, med fara att under flera års förlopp en mängd av de övrigas uppfostran ej bleve fullkomligen väl vårdad". Det fanns därför, ansåg han, inga skäl att bibehålla indigenatsrätten vid tillsättning av läraretjänster. Dess nytta var ingen, dess skada kunde mer än en gång bliva stor.

Beträffande kompetensprövningen av de till en tjänst sig anmälda lärarna, inskränkte sig denna, heter det i motionen, till provlektioner på "några få timmar" och i vissa fall en disputation "av lika inskränkt omfång". "Utan att vilja yrka på avskaffande av dessa disputationer, vilka möjligen i en framtid kunna pånyttfödas, torde det likväl icke vara för mycket sagt, att de nu både vid universitetet och vid elementarläroverken äro föga bevisande eller svarande mot sitt ändamål." För bedömande av de sökandes skicklighet för tjänsten hade man därför att i huvusak stödja sig på provlektionerna. Lagergren ville ej fränkänna dessa provlektioner ett visst värde. "Den opartiske prövaren" fann lätt, ansåg han, huruvida de var tillfyllest för avgörande av kompetensen eller icke. Det som Lagergren i främsta rummet fann otillfredsställande i det gängse prövningsförfarandet var, att den unge man, som sökte en lärarsyssla, "ofta utan all erfarenhet vid ungdoms handledning", skulle genom avläggande av ifrågavarande prov "genast visa sig skicklig därtill, eller ock borde han enligt lagen ej kunna komma i betraktande vid denna sysslas tillsättande".

För Lagergren framstod det som i hög grad orättvist, att en ung man med goda betyg från universitet om kunskaper och frejd skulle på grund av ovana vid undervisning utestängas från en bana, som han valt för sin levnads utkomst. "Vad råar han för att han icke haft tillfälle att utveckla sina anlag för undervisning?" Lagergren manar fram bilden av en ung man, som kommer till en läroanstalt för avläggande av föreskrivna prov. Han kommer "med goda vitsord om kunskaper och leverne, ägande en brinnande håg för undervisningskallet men ock kännande sin oförmåga, sin ovana

vid dess praktiska behandling; han skulle så gärna önskat att få öva sig, träder förlägen och blyg inför sina domare, blir just genom känslan, att han icke är, vad han en gång kunde bliva, ännu mer förvirrad, misslyckas och får ett underhaltigt betyg. Han överger nu en bana, vars heder han en gång kanske skulle ha blivit, men som redan vid dess första början erbjöd så liten rättvisa, så föga sann både skonsamhet och stränghet". Men bristande tillgång på utbildningsmöjligheter för blivande lärare kunde enligt Lagergrens mening också ha till följd, att för yrket mindre lämpliga personer fördes in på lärarbanan. Den tillsättande myndigheten kunde finna sig föranlåten att bortse från ett mindre lyckat prov och tillerkänna en sökande den lediga platsen i lösa förhoppningar om förefintliga anlag för lärarkallet. Så småningom visade det sig emellertid, att den följande tjänstgöringen ingalunda infriade dessa förhoppningar. "Med måttliga anlag, förenande okunighet i det praktiska av sitt yrke, blir han nu sin egen herre, lämnad utan all ledning, då han läser i sin klass, och var och en av de övriga på samma sätt, den ene vanligen ej särdeles bekymrande sig om den andre." Någon förkovring i yrkesutövningen kan det under sådana förhållanden knappast bli fråga om, men sysslan är hans egendom, ifrån den skiljes man ej så lätt."

I sin motion framlade nu Lagergren ett förslag till åtgärder för avhjälpande av de påtalade missförhållandena. Detta förslag gick ut på följande: 1. "Inrättande av seminarier att bilda skickliga lärare till såväl högre och lägre lärdomsskolor som apologistier och gymnasier. 2. Fastställande av prov, som, grundliga och tillfyllestgörande i avseende på utforskandet av de sökandes kunskaper och praktiska skicklighet, även genom domarnas erfarenhet och överlägsna bildning, kunde göras så betydelsefulla och för samhället tillfredsställande, som av mänskliga inrättningar i allmänhet fordras kan. 3. Upphävandet av indigenatsrätten för sökande, som med goda betyg styrka sig genomgått ett lärareseminarium eller med lovord tjänstgjort ett sådant provår, varom nedanför handlas skall."

De av Lagergren föreslagna seminarierna skulle avse både teoretisk och praktisk utbildning. Den närmare organisationen av dessa läroanstalter fann Lagergren ej lämpligt att i förevarande sammanhang ingå på utan nöjde sig med vissa antydningar. Den praktiska

utbildningen skulle vara förlagd till vissa bestämda läroverk. För denna uppgift borde dessa förses med lärare, ”som i avseende på bildning och kunskaper, fördomsfrihet och erfarenhet kunde tjäna till föresyn för yngre, åt undervisningsyrket sig ägnande män”. ”Annars skulle inrättningen redan i sin början förstöras, dess ändamål förintas. Blev åter män sammansökta, som med lärdom förenade människokännedom, med skicklighet i lärostolen lätthet i umgänget och mildhet i hjärtat; bleve dessa män sedan av samhället satta i sådana omständigheter, att de ej nedtyngdes av brödbekymmer, när de skulle utveckla anlag, som, en gång utbildade, i sin ordning borde fostra växande slakten till kunskap och dygd; bleve, säger jag, dylika män till dessa seminarier förflyttade: då skulle verkningarna av dem ock bliva oberäkneliga, ity att den andliga kraften ej kan beräknas efter mått.” De unga män, som vid dessa läroanstalter komme att söka utbildning, ”borde genom viss bestämd undervisning för läroverkets elever flera timmar i veckan förvärva sig en erfarenhet, den inga föreläsningar kunna giva, men genom beivrande av äldre lärares lektioner alltid hämta ledning för vinnande av denna erfarenhet”. Vidare skulle de genom öfvervarande av ”de mognade lärarnas konferenser och överläggningar” erhålla ”en praktisk undervisning i den högre pedagogiken och sålunda förberedas att en gång själva bära lärarekallets ansvar”.

Den andra punkten i Lagergrens förslag till reformåtgärder avsåg formerna för fastställande av lärarkvalifikationerna vid ansökan till lediga tjänster. Redan vid intagningen av elever i seminarierna borde en anlagsprövning äga rum ”genom ändamålsenliga prov, så skriftligen som muntligen”. En sådan anlagsprövning var nödvändig, menade Lagergren, ”på det ej seminarierna måtte överlastas med dem, som även under bästa ledning troligen aldrig kunde uppfylla de därmed åsyftade ändamål”. ”Men när så dessa anlag blivit utvecklade, när de vunnit den mognad, upplyste ledare anse nödig för bedömandet av deras kommande verksamhet, då både kan och bör man vid prov för rättighet till såväl skol- som gymnasiesysslor gå tillväga med ett allvar, det ej tillåter oskickligheten någon undanflykt, men däremot alltid lämnar den sanna förtjänsten sin rätt”. Det skulle enligt Lagergrens mening vara önskvärdt, ”om till detta ändamål särskilda examenskommissioner

inrättades, som ställdes i det sammanhang, att de inför dem avlagda prov alltid kunde anses avlagda inför en och samma auktoritet (myndighet). Då kunde enhet med säkerhet väntas vid behandlingen av detta viktiga ärende.”

Det skulle dock vara obilligt, ansåg Lagergren, att som villkor för ansökningsrätt till lärarsysslor ovillkorligen kräva genomgången utbildningskurs vid ett seminarium. Många skulle säkerligen utan genomgång av seminarium kunna förvärva sig erforderlig skicklighet. I sådana fall borde en sökande, innan han admitterades till avläggande av undervisningsprov, ”anses skyldig att vid ett sådant slags läroverk, där han syssla söker, under ett års tid vissa timmar föreläsa (d. v. s. undervisa) och deltaga i läroverkets alla övningar samt därom fullständigt gott betyg medhava”. Detta vore ett villkor heter det, ”som ej må anses för strängt och som även har sin motsvarighet i andra länder.”

Inrättande av särskilda anstalter för utbildning av läroverkslärare var enligt Lagergrens mening ej minst nödvändigt av den anledningen, att genom 1839 års cirkulär ett antal högre apologist-skolor skulle komma till stånd. Men man kunde med skäl fråga sig, huruvida utan en sådan åtgärd dessa skolor skulle kunna bli någonting annat än de dittills varit. ”Var finner man ännu lärare till sysslornas bestridande, då man bunden inom stiftets barn och inskränkt genom sådana prov, som nu avläggas, liksom påtvings den mindre fömögne (d. v. s. skicklige), i det den större och mera utvecklade (nämligen skickligheten) utestänges?” Endast genom inrättande av seminarier, som då givetvis borde få till uppgift att sörja för utbildning av lärare även till de högre apologist-skolorna, och genom avskaffande av indigenatsrätten var det således enligt Lagergrens mening möjligt att tillgodose behovet av kompetenta lärarkrafter för undervisningen i dessa skolor, vilket måste anses som en nödvändig förutsättning för att de skulle kunna fylla den uppgift, som med dem avsetts.

De idéer rörande lärarutbildningen, som Lagergren i sin motion utvecklat, var, framhöll han, ”tänkta i ett större sammanhang”. Han vågade emellertid ej ”påräkna kontanta bidrag av vidsträcktare omfattning, förrän erfarenheten åtminstone visat någon nytta av deras partiella utförande”. Han ville därför inskränka sig till att föreslå inrättandet av endast ett seminarium för vardera slaget av

läroverk. Det för blivande lärare vid lärdomsskolor och gymnasier avsedda skulle förläggas till Stockholm "och sättas i samband med huvudstadens gymnasium och elementarskola samt en av dess trivialskolor", det för blivande lärare vid apologistkolor avsedda skulle förläggas till Gävle "och sammanbindas med det högre realgymnasium, som där enligt framl. ärkebiskop Wallins plan organiseras".

De årliga kostnaderna för det till Stockholm förlagda seminariet beräknade Lagergren till 2000 riksdaler banko enligt följande uppställning:

"Förhöjning av gymnasielärarnas löner i och för ökat arbete	r:dr 1000
Förhöjning av trivialskollärarnas löner för samma ändamål	„ 500
Diverse utgifter i och för bägge verken	„ 500
Summa b:co r:dr	2000

För det till Gävle förlagda seminariet ansåg han särskilt anslag obehöfligt, när lärarna vid det därstädes inrättade realgymnasiet fått sina löner reglerade i samband med den företagna omorganisationen av stadens skolväsen och således utan något extra arvode borde kunna åläggas att bestrida de med seminarietjänstgöringen förnade utgifterna.

Även med den sålunda verkställda nedprutningen av det ursprungligen tänkta seminarieprogrammet var det enligt Lagergrens uppfattning föga troligt, att seminarierna vid ett, som han hoppades, positivt beslut skulle kunna omedelbart träda i verksamhet. En del förberedande organisatoriska åtgärder var nämligen nödvändiga, innan de kunde tänkas stå färdiga att träda i funktion. Han föreslog därför, att det begärda anslaget skulle första året få användas "till understöd för den eller dem, som till sakens närmare utredande av Kungl. Maj:t ansåges skicklige att i främmande länder, synnerligast Preussen, därom taga fullständig kännedom". Det är möjligt, att Lagergren hyste en viss förhoppning att själv få detta uppdrag. I vilket fall som helst företog han, som redan blivit nämnt, följande år en längre utrikes resa för att inhämta kännedom om skolväsendet bl. a. i Tyskland.

Lagergrens motion remitterades i enlighet med inom ståndet gällande praxis till behandling i sammansatt stats- och ekonomiskott. I det av utskotten sedermera avgivna betänkandet underströks, vad Lagergren i sin motion framhållit, att några direkta åtgärder dittills ej blivit vidtagna i vårt land för utbildning av lärare till skolor och gymnasier. Den första fordran, som ställdes på blivande lärare i dessa läroanstalter, var "en högre intellektuell bildning samt mera omfattande kunskaper". Genom avlagd filosofie kandidatexamen väl kvalificerade unga män fanns att påräkna "i mer än tillräckligt antal", eftersom de flesta, som undergått denna examen, ägnade sig åt undervisningsverken. Det var "den nödiga praktiska utbildningen, förenad med och grundad på erfarenhet", som det gällde att genom vidtagande av lämpliga åtgärder söka tillgodose. "Säkrast och vidsträcktast" kunde denna bildning vinnas genom en längre tjänstgöring vid läroverken, men för att med framgång *begynna* sin lärarbana var det nyttigt "även för den kunnigaste att ej alldeles sakna den praktiska bildning, som genom resultaten av andras erfarenhet, och övning under erfarna lärares uppsikt och ledning, kan vinnas".

Utskotten förklarade sig därför dela motionärens uppfattning, att särskilda anstalter för detta ändamål måste anses av behovet påkallade. Beträffande sättet att lösa denna fråga hade man dock en något avvikande mening. Man ansåg det nämligen ej behöfligt med olika utbildningsanstalter för olika slag av läroverk. Undervisningen i dem alla måste "stödja sig på enahanda grunder". Den olika tillämpningen, då det gällde de båda slagen av läroanstalter finge bero på lärarnas egen omdömesförmåga, "vilken måste förutsättas äga nog utbildning och självständighet för att ej alldeles behöva gå i ledband". Beträffande utbildningstiden hade i motionen ej framlagts något bestämt förslag utan endast hänvisats till Preussen och Norge, där utbildningstiden var 3 å 4 år, vilken tid dock, heter det, "troligen skulle kunna förkortas". Motionärens uppfattning ifråga utbildningstidens längd ansåg sig utskotten ej kunna dela. Det kunde ej vara behöfligt med "så lång tid för anstaltens begagnande, som motionären synes förmoda". De i motionen angivna kostnaderna vore visserligen i och för sig "icke av särdeles betydelse". Men även dessa skulle enligt utskottets mening kunna till största delen undvikas, om de ifrågavarande ut-

bildningsanstalterna förlades till de båda universiteten och där, på samma sätt som skett i Preussen och Norge, ordnades i form av filologiska seminarier. Skickliga lärare för denna utbildning skulle då, "mot mindre arvoden", kunna erhållas "bland universitetets personal".

Med detta uttalande hade utskotten i själva verket anvisat en helt annan linje för lärarutbildningen, än vad Lagergren i sin motion avsett. De filologiska seminarierna i Preussen och Norge ingick närmast som ett led i den teoretiska utbildningen vid universiteten, särskilt ifråga om de klassiska språken, under det att Lagergren lagt huvudvikten vid den praktiska lärarutbildningen och därvid även fäst avseende vid de reala bildningsanstalterna. I utskottsutlåtandet sköts denna praktiska utbildning liksom åt sidan. Vad den nödiga övningen i det praktiska beträffar, heter det, så inhämtades denna bäst genom tjänstgöring som vikarierande lärare vid något läroverk, vilket förhållande redan nu med de flesta inträffade, innan de befordrades till ordinarie. Därvid hade "dessa unga, ännu ovana lärare" tillräckliga tillfällen "att begagna rektors och de övriga mera erfarna lärares upplysningar och råd". "Vad beträffar själva organisationen av den såsom nödig ansedda bildningsanstalten för lärare tro utskotten det varken tillhöra sig eller rikets ständer att därom något fullständigare förslag avgiva utan hemställa endast vördsamt, att rikets ständer hos Kungl. Maj:t måtte i underdånighet anhålla, att ändamålsenliga anstalter till bildande av lärare för elementarläroverken bliva inrättade, på det man mer än hittills må hava full säkerhet, att de som antagas till lärarsysslor äro därtill fullkomligt bildade."

De vid tillsättning av lärartjänster förekommande proven hade utskotten i likhet med motionären funnit mindre tillfredsställande och därför i behov av ändringar. De betecknades som "varken fullt tillförlitliga" eller ägnade "att lämna den prövade fullt utrymme att ådagalägga sin duglighet". Man hade dock ej ansett sig böra framlägga några direkta förslag till förändring. Förslag till sådana borde säkrast kunna begäras "av dem, som tillämpat den nuvarande skolordningen och haft tillfälle att erfara dess bristfällighet i detta avseende". Utskottens utlåtande gick därför endast ut på, att ständerna skulle hos Kungl. Maj:t anhålla, att efter vederbörandes hörande sådana förändringar med proven måtte in-

föras, "som säkrare och bättre än de nuvarande lända till skicklighetens utrönande".

Det av Lagergren i motionen framlagda förslaget, att indigenatsrätten skulle upphävas för sådan sökande, som genomgått ett seminarium eller fullgjort provtjänstgöring vid något läroverk, ansåg sig utskotten däremot ej kunna tillstyrka. Bestämmelserna om stiftsband gjorde det möjligt för stiftsmyndigheten att vid tillsättningar utvälja den lämpligaste för tjänsten. Den kännedom, som den tillsättande myndigheten i sådana fall hade om de sökandes "anlag och moraliska utveckling", alltifrån deras inträde i läroverket, "torde böra anses som en säkrare grund för bedömandet än många betyg". Beträffande lektoraten borde dock en viss utsträckning av ansökningsrätten kunna medgivas, särskilt då det gällde "att med större lätthet kunna till lediga platsers besättande utvälja unga, kraftfulla, med den akademiska bildningens nuvarande ståndpunkt mera förtrogna vetenskapsidkare". Utskotten tillstyrkte därför att en anhållan skulle göras hos Kungl. Maj:t om vissa föreskrifter beträffande tillsättningen av lediga lektorstjänster, så att akademiska lärare utan hänsyn till stiftsband skulle, om de fyllde vissa villkor, ha rätt att anmäla sig som sökande till sådana tjänster.

Då detta utskottsutlåtande i juli 1840 upptogs till behandling på riddarhuset, framhöll von Hartmansdorff, att det väsentliga i den av Lagergren väckta motionen var förslaget om seminariers inrättande. Han hänvisade till att de förenade utskotten nyligen föreslagit liknande anstalter, då det gällde utbildning av lärare för de föreslagna folkskolorna. Han fann det klart, att undervisningen i läroverken ställde större krav på lärarna, eftersom den var "av högre beskaffenhet än undervisningen i folkskolorna", och följaktligen måste anstalter för utbildning av lärare för de högre skolorna anses "desto mera behöfliga". "Det är besynnerligt nog, att vi uti detta hänseende sakna inrättningar, som finnas i andra länder." I det nu föreliggande utskottsbetänkandet hade visserligen förslaget om inrättande av sådana seminarier tillstyrkts, men utskotten hade underlåtit att tillstyrka något anslag för ändamålet. Då det gällde folkskoleseminarierna hade däremot medel blivit föreslagna. I en annan liknande fråga hade de förenade utskotten beslutat överlämna åt statsutskottet ensamt att besluta om anslag, och Hart-

mansdorff föreslog nu återremiss, ”på det att lika yttrande måtte avgivas i hänseende till denna fråga”. Om ständerna i överensstämmelse med utskottsförslaget skulle inskränka sig till att endast önska (d. v. s. genom anhållan hos Kungl. Maj:t), att de föreslagna anstalterna måtte komma till stånd, så skulle denna önskan otvivelaktigt bliva utan påföljd, ”enär tillgångar för hennes uppfyllande saknas”.

I fråga om förläggningen av de ifrågasatta seminarierna tänkte sig Hartmansdorff en anknytning till katedralskolorna i Uppsala och Lund. Därigenom skulle, menade han, ”saken” kunna åstadkommas med mindre anslag, än Lagergren räknat med, och statsutskottet sålunda ej behöva låta avskräcka sig av den i motionen föreslagna summan. En sådan förläggning till de båda universitetsstäderna skulle vara till fördel för de studerande, som ämnade ägna sig åt lärarekallet, eftersom de samtidigt med studierna för filosofie kandidatexamen kunde begagna undervisningen vid katedralskolan (d. v. s. som praktikanter). Huvudlärarna vid katedralskolorna tänkte han sig som föreståndare för den praktiska utbildningen i respektive ämnen eller ämnesgrupper. Med en sådan anordning skulle enligt Hartmansdorff kostnaderna för de båda seminariernas verksamhet kunna inskränkas till ett anslag motsvarande avlöning till några extralärare vid de båda katedralskolorna, vilka lärare skulle ”handleda ungdomen, under det att huvudlärarna undervisa seminaristerna, huru de skola bete sig vid undervisningens bibringande”.

I prästeståndet blev det en längre debatt, då utskottsutlåtandet där den 1 augusti 1840 upptogs till behandling. Till huvudsaklig del kom denna att röra sig kring frågan om lärarproven och om ansökningsrätten till lediga tjänster, varvid seminariefrågan kom mera i bakgrunden. I ett anförande förklarade biskop Butsch, att han egentligen ej fått något riktigt klart begrepp om, vad som åsyftades med dessa anstalter. Han kunde därför ej yttra sig varken för eller emot utskottets betänkande. Han ville ej förneka, att det kunde ha sin nytta, ”om yngre män, som vilja ägna sig åt elementarläroverkens tjänst komme i tillfälle att mera än nu kan ske inhämta skickliga och erfarna akademiska lärares åsikter om elementarundervisningens rätta metod och handläggning”. Redan detta, att själva undervisningsmetoden gjordes till föremål för

”särskild, allvarlig reflexion” syntes honom vara en verklig vinst, och om detta vore syftet med utskottets förslag, ville han ingalunda sätta sig emot dess antagande. Biskop Nibelius däremot yrkade avslag. Han sade sig ej förstå ändamålet med dylika anstalter. Möjligen kunde något vinnas, ansåg han, om en av lärarna vid universitetet finge sig ålagt ”att lämna allmänna regler och handledning åt dem, som ärna söka sig befattningar vid elementarläroverken”. Men han ville ifrågasätta, om man på den vägen skulle kunna uppnå det angivna syftet, ”att med säkerhet erhålla nitiska och dugliga lärare”.

I ett anförande klargjorde Geijer sin inställning till de i utskottsbetänkandet behandlade frågorna. Förslaget om inrättande av seminarier fann han ”värt uppmärksamhet”. ”Ju mer mängden av läroämnen, som vid elementarläroverken föredragas, tilltager, desto mer avseende synes böra fästas på metoden, isynnerhet vad språkkunskapen beträffar.” Han hänvisade till förhållandena i andra länder, där man ”ansett skollärareseminarier så väsentliga, att man satt dem i bestämt sammanhang med akademisk examina”. ”Ja finner således”, yttrade han, ”att utskottets förslag i denna del har så mycket för sig, att det ej vore onyttigt, om Kungl. Maj:t däröver hörde sakkunniga män, som kunde vara i tillfälle att utlåta sig, om och huruvida inrättandet vid rikets universitet av de föreslagna seminarierna må anses leda till det därmed åsyftade goda ändamålet.”

Vad angick punkterna 2 och 3 i utskottsförslaget, d. v. s. om lärarproven och om indigenatsrätten, ansåg sig Geijer ej kunna bifalla desamma. Syftet med förslaget om ändrade prov kunde väl vara gott, men då det ej blivit bättre motiverat och ingen utväg anvisad, huru mera ändamålsenliga prövningar skulle kunna komma till stånd, ansåg han förslaget böra avslås. Ej heller fann han skäl att biträda förslaget om utökad ansökningsrätt till lektorstjänster för akademidocenterna utöver vad som i författningarna redan medgivits. För kompetens till lektorstjänst hade utskottet föreslagit akademisk disputation i det läroämne, som tillhörde den sökta tjänsten, men Geijer ville ej heller i detta avseende vara med på någon ändring i gällande bestämmelser. ”Stiftsstyrelserna må äga rätt fordra”, ansåg han, ”att sökande till nämnda sysslor inför dem avlägga erforderliga prov.”

Även andra talare uppträdde till försvar för de i skolordningen föreskrivna lärarproven inför domkapitlet. Prosten Lalin redogjorde för tillvägagångssättet i Karlstads stift vid anordnandet av dessa prov. Han ansåg, att de lämnade domkapitlets ledamöter tillräckliga tillfällen att bedöma den sökandes skicklighet och kunskaper, såvida de ej redan förut varit i tillfälle att därom inhämta kännedom under hans föregående tjänstgöring, "vilken alltid utgör den tillförlitligaste grunden för bedömandet". Prosten Nordhammar betonade å sin sida, att den teoretiska utbildningen av blivande lärare åvilade akademien, "den praktiska skicklighetens bedömande" däremot tillhörde stiftsstyrelsen, "som fullt ut äger därtill förmåga".

Förslaget om utökad ansökningsrätt för akademidocenterna blev under debatten utsatt för stark kritik från olika håll. Man såg däri en fara för de yngre läroverkslärarnas möjligheter till befordran. Svårigheter skulle därigenom också komma att uppstå, då det gällde att skaffa vikarier på lediga lektorstjänster. De lägre skolornas lärare, som sällan hade de högre akademiska lärdomsbetygen, skulle nämligen bli ovilliga att åtaga sig sådant vikariat, om möjligheterna att erhålla den ordinarie tjänsten bleve ytterligare beskurna. Visst vore det önskvärt, framhöll biskop Butsch, att kunna till de lediga lektoraten förvärva personer "av högre och universellare bildning", men lika viktigt vore, "att läroverkens yngre lärare icke sakna uppmuntran att hålla sig uppe och söka sin förkovran i högre studier än dem de direkt behöva använda i den dagliga undervisningen".

En av de få, som under debatten uppträdde till försvar för utskottsförslaget, var professor Morén, kyrkoherde i Karlskoga. Med en viss bitterhet konstaterade han, att det av den förda debatten framgick, som skulle han "bliva nära nog ensam om sin opinion" (mening). Utskottets betänkande karakteriserade han som "gott och lovvärt". Dess syfte var "att fästa uppmärksamhet vid en ganska viktig angelägenhet för att tillvägabringa möjliga förbättringar". Att betänkandet skulle innebära, att de yngre lärarna utestängdes från befordran, bestred han. Det avsåg i stället att "öppna rymden för en fri tävlan, på det man må kunna välja det bästa, som erbjuder sig". När dessutom utskottets förslag endast gick ut på, att hela frågan skulle i form av underdånig önskan

överlämnas till Kungl. Maj:t, så kunde man vara "tryggad emot all förhastad och otjänlig åtgärd samt har intet att befara".

Av debatten framgick mycket snart med önskvärd tydlighet, att det inom ståndet förefanns ett kompakt motstånd mot alla reformförsök på det högre undervisningsväsendets område. Även efter den kraftiga besvärning av det lagergrenska förslaget, som utskottsutlåtandet innebar, hade man att räkna med, att det övervägande flertalet av ståndets ledamöter skulle komma att bestämt motsätta sig varje åtgärd, som kunde anses innebära ett accepterande av den i utskottets utlåtande angivna reformlinjen. Betecknande för situationen var ett yttrande av professor Grafström under debatten. Han lämnade det meddelandet, att han vid utskottsbehandlingen av ärendet varit frånvarande, och således ej nu kunde uppträda som försvarare av utlåtandet. Det torde ej heller löna mödan, tillade han. "Jag anar dess öde. Döden svävar redan däröver."

En av de få talare, som mera utförligt kom in på seminariefrågan var prosten Öhrnberg. Han förklarade, att han ej tänkt yttra sig i debatten till försvar för utlåtandet, eftersom han ej tillhört den utskottsavdelning, "som bearbetat betänkandet", och eftersom "dödsdomen redan tycks vara fälld, enligt vad en värd talare förklarar". Han hade dock funnit skäl till försvar för punkt 1 i betänkandet, d. v. s. den som rörde frågan om inrättande av anstalter för lärarutbildning. Han ville erinra om, att då frågan om seminarier för utbildning av folkskollärare varit uppe till behandling hade flera av ståndets ledamöter talat till förmån för dessa. "Men nu, då fråga är om seminarier för bildandet av lärare för elementarläroverken, så förklarar de flesta, som yttrat sig, dessa senare vara ändamålslösa och obehövlige samt icke gagnande." Vid de föreskrivna praktiska proven, som pågick endast några få lektionstimmar, var det ej möjligt, ansåg han, att med full säkerhet kunna "utröna" den sökandes skicklighet att undervisa. "Vid seminarierna däremot skulle icke blott skickligheten utbildas och beredas utan även kunna säkert utrönas; och då den satsen står fast: nemo nascitur artifex (ingen födes mästare), så ser jag icke heller, hur man skäligen kan bestrida nyttan av seminarier för bildandet av skickliga skollärare (d. v. s. för läroverken). Om det högvärdiga ståndet för-

klaras, att staten icke har råd att anslå några medel till dessa seminarier, så kan det låta höra sig, men att vilja påstå, att de äro onyttiga, kunna till intet gagna, det är detta som jag på det högsta bestrider och hörer ogärna, att pluraliteten inom det högvördiga ståndet vill hylla detta såsom en allmän grundsats." Öhrnberg yrkade därför återremiss av betänkandet. Häri instämde professor Morén. "Enär man på förhand", yttrade han, "icke förmår beräkna, vad utskotten med dem tillgängliga talenter och konstfärdighet kunna göra av betänkandet, vore orätt att avslå. Det vore illiberalt att hindra försöket och oklokt att neka de andra stånden se i våra kort."

Resultatet av överläggningen i prästeståndet blev, att utskotts-betänkandet avslogs utan votering. I borgarståndet bifölls det utan debatt, men i bondeståndet blev det en stunds diskussion, då betänkandet där föredrogs den 22 juli 1840. En av talarna anmärkte på, att utskotten vid framläggande av sina förslag om framställning till Kungl. Maj:t rörande lärarutbildningen och lärarproven icke angivit, "huru de kunde önska se dessa åtgärder vidtagna och utförda". Ett bifall till utskottets förslag skulle således enligt hans mening innebära, att det lämnades "helt och hållet i regeringens skön att i detta hänseende alldeles godtyckligt och egenmäktigt förfara". Detta ansåg han "högst vådligt ej blott för själva sakens utan ock för exemplets skull". "Den verkställande makten har, beklagligen nog, visat alltför många och tydliga prov på sin böjelse för godtycklighet, för att rikets representanter icke skulle veta vakta sig från att uppmuntra och giva näring åt denna böjelse." Dessutom vore det att befara, att de åtgärder, som regeringen komme att i sådan händelse vidtaga, "utan all vidare ledning från rikets ständers sida samt utan allt yttrande om rikets ständers önskan och vilja i dessa avseenden", varken bleve "fullständiga eller gagneliga samt svarande emot nationens önsknings och behov". Den liberale oppositionsmannen Hans Jansson såg frågan från sparsamhetssynpunkt. Det var visserligen denna gång, framhöll han, ej fråga om något anslag. Men om utskottsförslaget bifölls, så skulle "säkerligen vid nästa riksdag från regeringen framställas proposition om anslag till lärareseminarier". Han yrkade därför återremiss, och detta blev också ståndets beslut efter votering med 54 röster mot 22.

Överläggningen i de olika stånden hade således resulterat i att det sammansatta utskottet ännu en gång fick ta itu med frågan. I ett nytt utlåtande i slutet av november vidhöll utskotten sitt förslag angående lärarutbildningen gentemot yrkandet på riddarhuset om anvisande av bestämt anslag för ändamålet. Utskotten hade nämligen, heter det i det nya utlåtandet, ansett de ifrågasvarande seminarierna ej böra hava annat syfte än meddelandet av "den praktiska skicklighet och den vana och erfarenhet, som utgöra villkoret för att kunna med framgång undervisa". För inhämtande av de erforderliga teoretiska kunskaperna stod vid universiteten redan nu tillfälle öppet. Av sådan anledning hade utskotten trott, att de åtgärder, som för detta ändamål vore nödiga, skulle kunna vidtagas "om icke helt och hållet utan nya, åtminstone med ganska obetydligt ökade kostnader". Det var i anseende härtill, och då det skulle komma att bero "på särskilda förekommande omständigheter", dels på vad sätt ifrågasvarande anstalter skulle anordnas och dels "beloppet av kostnaden därför", som utskotten ansett sig "icke böra meddela något annat tillstyrkande än det, att rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, att ändamålsenliga anstalter till bildande av lärare för elementarläroverken måtte inrättas, övertygade, att Kungl. Maj:t i avseende härå komme att vidtaga, vad som vore tjänligast".

Även i övrigt vidhöll utskotten sitt ursprungliga förslag. Då detta utlåtande i slutet av december föredrogs i prästeståndet, vidblev ståndet, heter det i protokollet, sitt tidigare fattade beslut, och utlåtandet lades till handlingarna. Även i bondeståndet blev det denna gång avslag, och frågan hade därmed fallit. På riddarhuset uttryckte Hartmansdorff sitt beklagande över denna utgång av reformförsöket beträffande lärarutbildningen. I vårt land hade man, framhöll han, funnit inrättandet av seminarier för lärares bildande vara onödigt, då det i alla andra bildade länder ansågs som en huvudsak. "I synnerhet innebär detta en motsägelse nu, då rikets ständer vid innevarande riksdag hava funnit nödigt att inrätta seminarier till bildande av lärare för folkskolan och därtill anslagit betydliga medel. Om lärare behöva bildas för att lära barn läsa innantill, så måtte bildning ännu mera behövas för att undervisa de barn, som från elementarläroverken bliva studenter. Jag hoppas, att med tiden och måhända vid nästa riksdag en

bättre övertygelse i detta avseende skall hos rikets ständer göra sig gällande.”

3. Ärenden i övrigt med anknytning till läroverken.

Även vid behandlingen av ett par andra ärenden kom man vid riksdagen 1840—41 in på spörsmål, som hade anknytning till läroverken. Genom en motion av kontraktsprosten Wieslander från Växjö stift togs frågan om den dubbla tjänsteårsberäkningen för läroverkens lärare ånyo upp till överläggning inom prästeståndet. Frågan hade behandlats av 1823 års skolrevision och där resulterat i ett förslag, att denna rätt skulle upphöra, under förutsättning att den upphävdes också för andra tjänstemän, som tillförsäkrats nämnda förmån, och att lärarna som kompensation erhöll en skäligen löneförbättring. Stora undervisningskommittén anslöt sig i sitt betänkande till denna linje och utarbetade ett förslag till ny lönestat för läroverken, efter vars ikraftträdande de föreslagna förändringarna ifråga om tjänsteårsberäkningen skulle inträda. Riksdagen 1828—29 beviljade det för lönereglernas genomförande nödiga anslaget och godkände det ifrågavarande villkoret beträffande tjänsteårsberäkningen, men trots detta kom hela frågan att skjutas på framtiden. Det berodde på, att undervisningskommittén vid sina beräkningar av det behöfliga löneanslaget utgått ifrån, att en sammanslagning av de båda bildningslinjerna skulle genomföras, en fråga, som ännu var långt ifrån mogen för några avgörande beslut. Vid riksdagen 1834—35 beslöt ständerna med anledning av en motion av prosten Lignell att ingå till Kungl. Maj:t med hemställan om sådan ändring av gällande befordringslagar för läroverkens lärare, att rättighet till förhöjd tjänsteårsberäkning, ”ett och ett halft år för ett”, vid ansökan till prästerlig tjänst skulle tillkomma endast ordinarie lärare vid redan existerande lärdomsskolor (E. Rodhe: Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet, 1908, sid. 163).

Frågan hade berörts i den av Kungl. Maj:t till riksdagen 1840—41 avgivna berättelsen om ”vad sig i riket tilldragit”. Det hade där medgivits, att ”befordringssättet genom dubbel tjänsteårs-

beräkning” i och för sig självt vore ”olämpligt och ledande till intrång på det i församlingarna arbetande prästerskapets rätt”. Kungl. Maj:t hade emellertid ”för ämnets betänklighet och vidd” ännu ej sett sig i stånd att kunna definitivt avgöra frågan utan hade ansett sig böra däröver inhämta yttrande från stiftsstyrelser och andra berörda myndigheter. Man borde därför, heter det i berättelsen, tills vidare ställa sig avvaktande i detta ärende. Åtgärden att infordra yttranden från vederbörande myndigheter hade vidtagits på initiativ av dåvarande statssekreteraren för ecklesiastikärenden biskop I. Heurlin. Genom ett den 16 november 1839 utfärdat cirkulär hade dessa anmodats att till Kungl. Maj:t inkomma med uppgifter angående alla de befattningar utom läroverket, vilka voro förenade med förhöjd tjänsteårsberäkning. Rodhe har i sitt arbete ”Kyrka och skola” velat tyda denna åtgärd som en undanmanöver från Heurlins sida för att slippa ta itu med en principiell lösning av den invecklade frågan.

I sin vid riksdagen väckta motion hemställde prosten Wieslander, att ständerna måtte förnya sitt vid föregående riksdag fattade beslut angående tjänsteårsberäkningen. Han uttalade därvid den förhoppningen, att Kungl. Maj:t vid sakens slutliga avgörande måtte fästa ”ett lika rättvist som nödigt avseende på det i församlingarna tjänstgörande prästerskapets billiga anspråk, att sedan skollärarna av staten blivit lönta, detsamma hittillsvarande lidande hädanefter måtte upphöra”. Vad saken gällde var således att få den beslutade lönereglern satt i verket och därmed i församlingsprästerskapets intresse få den dubbla tjänsteårsberäkningen avskaffad och ersatt med en betydligt inskränkt sådan, nämligen en förhöjning till 1 ½ mot förut 2 och nu gällande endast en begränsad del av lärarkåren.

I den debatt, som i prästeståndet följde med anledning av den framförda motionen, deltog bland andra även biskop Agardh i Karlstad. Han meddelade, att han från prästerskapet i stiftet erhållit en skrivelse med anmodan att så vitt möjligt förorda och befordra undanrödandet av de hinder, som stod i vägen för ett upphävande av den dubbla tjänsteårsberäkningen. Han sade sig emellertid förutse, att dessa hinder ej vore lätta att övervinna, och erinrade om frågans tidigare öden. Både läroverkskommittén, Kungl. Maj:t och riksdagen hade var för sig uttalat sig för att

den förhöjda tjänsteårsberäkningen måtte försvinna. Innehavarna av de läroverkstjänster det här gällde åtnjöt denna förmån som ersättning för otillräcklig lön. Om därför ökade lönetillgångar ej kunde beredas för ifrågavarande tjänster, så vore fara för, att de ej skulle kunna besättas med skickliga män. Om man hade att utgå ifrån, att inga anslag för en sådan löneförhöjning kunde utfinnas, så ville han uttala sitt beklagande över att denna orsak skulle lägga hinder i vägen för verkställigheten av ständernas önskan och konungens uttalade vilja.

Otåligheten från det yngre prästerskapets sida, särskilt ifråga Karlstads stift, över den fördröjda verkställigheten av det tidigare riksdagsbeslutet om tjänsteårsberäkningens avskaffande tog sig vid den nu pågående riksdagen även ett annat uttryck. Professor Morén i Karlskoga lämnade i ett anförande under debatten det meddelandet, att han till ecklesiastikdepartementet inlämnat en av det yngre prästerskapet i Karlstads stift avgiven försäkran, vari man erbjöd sig att med kontanta penningar eller arbete bereda någon ersättning åt innehavarna av sådana lärartjänster, vilka genom den förhöjda årsberäkningens försvinnande kunde komma att lida förlust.

I ett längre anförande framlade nu biskop Heurlin sin syn på den föreliggande frågan. Då det gällde att ta ställning till det framställda förslaget om upphävande för lärarna vid rikets läroverk av den dubbla årsberäkningen, befann man sig, yttrade han, i en viss förlägenhet, om man hör detta förslag "motiveras på det intrång och lidande, som därigenom förorsakas det i församlingarna arbetande obefordrade prästerskapet". Det kunde nämligen konstateras, tillfogade han, att av ståndets nu församlade "några och 50 ledamöter" hade endast 3 icke räknat dubbla tjänsteår, under det att av de övriga "fler än 40, om jag ej misstager mig, 46, tillgodonjutit denna fördel". Som skäl för ett upphävande hade man också anfört, framhöll han, att lärarna på senare tid erhållit löneförbättring. Visserligen hade lärarna vid de mindre skolorna kommit i åtnjutande av en viss löneökning, men å andra sidan hade lönerna för somliga lärare rent av minskats. Den verkställda regleringen av lärarlönerna kunde således ej läggas "till huvudsaklig grund för den dubbla tjänsteårsberäkningens upphörande". "Jag tror", yttrade han, "att om valet skulle stå mellan en återgång

till gamla lönen med bibehållande av dubbla årsberäkningen och den nya lönen med upphävande av den senare fördelen, så skulle skollärarna flerstädes helst välja det förra alternativet." Beträffande det påtalade intrånget från skolans sida gentemot det i församlingarna arbetande obefordrade prästerskapet påvisade han, att beträffande åtminstone Växjö stift ingen prästman hade anledning att däröver föra någon klagan. Under de senaste 24 åren hade endast två lektorer, "varibland jag är den ene", vunnit befordran till pastorat. De lärare vid skolorna i stiftet, som under samma tid blivit befordrade, hade till större delen kunnat vinna förslagsrum även utan avseende på de dubbla tjänsteåren. Även jag känner noggsamt det intrång och lidande, som tillskyndas det i församlingen arbetande prästerskapet. Men detta oaktat och med varmt nit såväl för församlingsprästerskapets som för lärarepersonalens sanna fördel och bästa skulle jag icke våga för närvarande tillstyrka oinskränkt bifall till vad rikens ständer föreslagit."

I fråga om läroverken berodde detta hans ställningstagande, framhöll han vidare, på en rad förhållanden. Innan en så djupt ingripande reform kunde utan våda för läroverken vidtagas, måste dessa vara försedda med vida större och rikare löneanslag än vad fallet var. Medel borde vidare finnas för att möjliggöra pensionering, där så kunde befinnas önskvärt, "även utan avseende på ålder", av förtjänta lärare, "som börja förlora av sin kraft och livlighet". Lärarepersonalen borde utgöra en för sig bestående tjänstemannaklass, med utsikter att i denna väg vinna befordran, självständig och tillräcklig utkomst. En sådan reform skulle kräva ökade, högst betydliga årliga statsanslag och därjämte rättighet för lärarna att "med sina löner kunna vid avtagande krafter uppföras på indragningsstaten". Enligt Heurlins mening var det också nödvändigt att nedsätta undervisningsskyldigheten för lärarna. Med en så "trägen" undervisning, som med gällande bestämmelser var dem ålagd, måste de, ansåg han, inom några år tröttna. Då de tillika saknade "utkomst för det närvarande och utsikt till bättre villkor inom läroverkens område för framtiden, så måste olust vid oket uppkomma och längtan väckas att icke blott därifrån befrias utan jämväl försättas i en mera oberoende ställning". Många andra förändringar, såväl i anslags- som i skolorganisationsväg måste således, framhöll Heurlin, föregå, innan den

dubbla tjänsteårsberäkningen kunde "utan våda för läroverken och all högre bildning borttagas eller ens förminsas".

Enligt det av ständerna vid 1834—35 års riksdag fattade beslutet skulle, som redan blivit nämnt, lärarna vid de redan existerande lärdomsskolorna få behålla den förhöjda tjänsteårsberäkningen, men höjningen beräknas till $1\frac{1}{2}$ mot 1 i stället för som dittills 2 mot 1. I sitt anförande framhöll nu Heurlin, att det fattade beslutet, om det strikt genomfördes, skulle komma att gå ut över lärarna i naturkunnighet och framför allt över apologist-skolorna och nyinrättade skolor. Den skillnad, som därmed gjordes mellan lärarna vid dessa skolor och lärarna vid de högre lärdomsskolorna, skulle komma att verka ofördelaktigt på allmänheten och nedsätta uppfattningen om dessa mindre lottade skolors värde. Man skulle svårligen kunna hoppas att erhålla skickliga lärare till dessa skolor, och om några stode att få, så skulle de vid första tillfälle skynda till någon lärdomsskola. Då man i våra dagar, fortsatte Heurlin en smula spetsigt, med skäl lägger så stor vikt på den s. k. moderna bildningen, tycks det vara en nära uppenbar motsägelse att vilja genom olika årsberäkning för lärarna liksom nedsätta de läroverk, som huvudsakligast för dess bibringande äro bestämda. Hur varmt han än nitälskade för den klassiska bildningen, sade han sig ej vilja vara med om någon skillnad i tjänsteårsberäkning för de olika bildningslinjerna, "åtminstone icke förr än rikets ständer beviljat tillräckliga medel att genom anständiga löner betrygga institutionernas bestånd och lärarnas bärning".

I en replik förklarade Wieslander, att det åtminstone för honom varit obekant, att den vidtagna löneregleringen i verkligheten inneburit så föga av löneförbättring för lärarna. Han vände sig mot den av det yngre prästerskapet i Karlstads stift igångsatta aktionen till förmån för de lärare, som skulle kunna bli ekonomiskt lidande genom upphävande av den förhöjda årsberäkningen. Någon ersättning i den form, som i petitionen ställts i utsikt, ansåg han ej kunde komma i fråga. Skulle någon sådan gottgörelse befinnas rimlig, så borde det vara kyrkoherdarna, som trädde till, men ej deras komministrar och adjunkter. "Kan skolan icke meddela lärarna en tillräcklig löneersättning för förlusten av dubbla åren, utan måste kyrkan uppehålla skolan, som dock begagnas av alla

ståndsklasser, så bör understödet åtminstone utgivas av de bättre lottade."

Prosten Bergqvist förklarade sig vidhålla den princip, som han vid förra riksdagen hävdade i frågan, nämligen att förmånen av dubbel tjänsteårsberäkning icke borde frångas lärarna vid rikets trivialskolor och gymnasier. "Jag yrkar det ej för skollärarnas utan för prästerskapets skull." Han sade sig ej förstå, att den ifrågasatt förmånen skulle kunna innebära något intrång i församlingsprästerskapets rätt. "Jag förstår icke striden mellan skolan och kyrkan." Ett kunnigt och bildat prästerskap var nödvändigt, och det var genom goda undervisningsanstalter som ett sådant uppfostrades och bildades. "Det är just för kyrkans väl, vilket jag skattar högst och dyrbarast, jag ivrar, då jag önskar bibehålla den i min tanke enda säkra utväg att åt skolan förskaffa tjänliga och skickliga lärare." Att beröva lärarna den förmån de dittills åtnjutit vore icke att gagna prästerskapet, utan tvärtom att tillfoga det en stor skada och därigenom församlingen eller kyrkan, "och det är det jag önskade förebygga".

Efter ytterligare en del inlägg ingrep talmannen ärkebiskop af Wingård i debatten. Han ifrågasatte, om den väckta motionen på vanligt sätt borde remitteras till ekonomiutskottet och om det ej vore lämpligare, att den hänsköts till ståndets enskilda utskott och dess lagavdelning. Därigenom skulle ståndet få tillfälle att ytterligare ompröva frågan, och dessutom "tid vinnas att invänta upplysningar i ämnet, som från konsistorierna blivit infortrade, och av vilka utskottet till sin ledning möjligen kunde genom ecklesiastikexpeditionen erhålla del". Resultatet av överläggningen blev också ett beslut i enlighet med ärkebiskopens förslag. Genom att remittera motionen till ståndets enskilda utskott hade man tydligen också velat undvika, att den ömtåliga frågan kom upp till debatt även i de övriga stånden. Det visade sig emellertid sedermera, att dessa beräkningar slagit fel. Genom en motion i bondeståndet, som remitterats till ekonomiutskottet, kom frågan ändå upp till behandling där och genom utlåtande från utskottet sedermera också i de olika stånden.

I ekonomiutskottets i slutet av oktober avlämnade utlåtande erinrades om, att Kungl. Maj:t i cirkulär den 16 november anmodat konsistorierna att skyndsamt inkomma med vissa närmare

angivna uppgifter rörande den dubbla tjänsteårsrätten, innan frågan om denna rätts upphörande företogs till slutligt avgörande. Sedan de uppgifter och utlåtanden, som sålunda blivit infordrade, numera inkommit, "lärer", heter det, "denna angelägenhet bliva föremål för Kungl. Maj:ts närmare nådiga prövning". Huruvida den åsyftade förändringen av tjänsteårsberäkningen därvid kunde åstadkommas, berodde, vad lärarna vid läroverken beträffade, enligt utskottets mening "huvudsakligen på fullständigheten av den förbättrade lönereglering, som kunnat beredas genom användande av det anslag 42 000 riksdaler, som för detta ändamål blivit av rikets ständer beviljat, helst en sådan förbättring alltid varit förutsatt såsom villkor för den högre årsberäkningens upphörande". Rikets ständer hade också, heter det, "vid den underdåniga framställning, som härom vid sista riksdagen blivit gjord, såsom huvudsakligt skäl därtill, åberopat berörda anslag".

Utskottet erinrade vidare om att med begagnande av det nämnda anslaget hade löneregleringar för lärarna vid läroverken blivit av Kungl. Maj:t tills vidare fastställda genom nådiga brev av den 21 september 1833 och den 1 november 1839 samt lönebeloppen i allmänhet bestämda för de olika befattningshavarna. Genom denna reglering hade lönerna visserligen i allmänhet och särdeles för de lägre befattningshavarna blivit ökade, "ehuru det icke saknas exempel av en och annan befattning, för vilken den förut fastställda lönen till och med blivit nedsatt". Enligt utskottets mening uppgick emellertid dessa löner "icke till belopp, som kunna anses motsvara de skäligen anspråken på tillräcklig utkomst vid en mera framskriden ålder under en mödosam och ansvarsfull tjänstgöring". Så länge det dessutom icke gavs tillfälle "för den ålderstigne och icke nog kraftfulle läraren att avträda från sitt kall med bibehållande av lönen, äro varken lärarens framtida bärgning eller läroverkets bestånd tillräckligt tryggade genom sådana löneanslag". Dessa kunde således icke anses innebära "full motsvarighet av den lärarna hittills tillerkända förmånen av dubbel årsberäkning". Då utskottet till följd härav föreställer sig, heter det, "att den allmänna reglering, varom rikets ständer i deras underdåniga skrivelse den 29 september 1834 anhållit, svårligen under nuvarande förhållanden och till äventyrs icke förr, än efter en längre tid kan åstadkommas, torde emellertid intill dess en så-

dan reglering kan försiggå, det i församlingen tjänstgörande prästerskapets billiga klagan och rättvisa av den åsyftade förändringen fordra, att åtminstone genast företages en jämkning och inskränkning, som utgör en övergång till den mera fulländade ordning, som åsyftas".

Det av utskottet i anslutning härtill framlagda förslaget innebar, att ständerna skulle hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, "att vid tillsättningen av prästlägenheter den förhöjda tjänsteårsberäkningen må, 1:mo helt och hållet upphöra vid förslags upprättande till tredje klassens pastorat samt till kaplans- och andra mindre tjänster, 2:o nedsättas till beräkningen av 1 ½ år för 1 år vid förslags upprättande till andra klassens pastorat, men 3:o bibehållas i sin fulla kraft vid tillsättande av första klassens pastorat, dock att detta gäller endast med avseende på dem, som hädanefter tillsättas till tjänster, som åtföljas av förhöjd tjänsteårsberäkning."

Då detta utskottsbetänkande upptogs till behandling i präteståndet, blev det ånyo i denna fråga en mycket ingående debatt. Man framhöll det orimliga och för prästämbetet nedsättande i, att kyrkan skulle tjäna "som pensionsanstalt och invalidhus för uttjänsta lärare". Utskottets förslag, att den dubbla tjänsteårsberäkningen skulle bibehållas vid tillsättande av första klassens pastorat, d. v. s. de mest indräktiga, ansågs obehörigt gynna läroverken.

Det yngre, obefordrade prästerskapets talan gentemot den, som man ansåg, obehörigt gynnade läroverkslärarkåren fördes framför allt av kontraktsprosten, sedermera biskopen i Visby C. E. Hallström. Han erkände, att utskottet i någon mån behjärtat det intrång, "varav det vid församlingarna egentligen tjänstgörande prästerskapet lider" genom den dubbla tjänsteårsberäkningen. Men i själva verket hade man, ansåg han, föga rubbat "de vid undervisningen anställda lärarna i deras rolige besittning av en föga behövlig men religionsläraren ganska förnärmande fördel". Tiden måste enligt hans mening nu anses vara inne att taga steget fullt ut. Det var icke nog med, att denna orättvisa endast till hälften förminskades, den borde helt och hållet borttagas. "Varken skolväsendet i sig självt, ej heller utav lärarepersonalen några andra ände, som mindre arbeta i lärdomen, skulle förlora på upphävandet av den dubbla tjänsteårsberäkningen. Ty då ingen, invita minerva, samt blott lockad av den förmån, att under en kortare tids tjänst-

göring samla flera års meriter, sökte en lärarplats vid skolverket, skulle undervisningen, bestridd av dem, som därtill ägde en inre kallelse, ovedersägligen drivas med än mera nit och ökad verksamhet." Det fanns därför inga skäl att ytterligare fördröja en reform som den nu ifrågasatta, d. v. s. ett fullständigt upphävande av årsberäkningen. "Tiden är inne att den utföres. Det är förgäves, att man med några lappar söker bota, vad ej kan vidare upphjälpas." Den dubbla tjänsteårsberäkningen måste helt upphöra, "mähända", medgav han, "icke omedelbart, genom ett brådstörtat omkast, utan efter en bestämd tid av 3 eller högst 5 år".

Det fanns emellertid inom ståndet en inflytelserik grupp ledamöter, och dit hörde de flesta av biskoparna, som ville slå vakt om den dubbla tjänsteårsberäkningen. En av de ivrigaste förespråkarna för skolans och lärarnas intressen i detta avseende gentemot kraven från det yngre prästerskapets sida var biskopen i Strängnäs H. O. Holmström. "Det är min innerliga övertygelse", betonade han, "att skolan, jag menar därmed hela elementarläroverket, icke kan utan att förfalla, ja, ruineras, under nuvarande förhållanden umbära all förhöjd tjänsteårsberäkning för sina lärare. Även de bästa och skickligaste, med de utmärktaste anlag och kärlek för undervisningskallet, tröttna dock slutligen och äro icke på ålderdomen, vad de voro i de kraftfulla åren." Så länge det ej fanns någon utväg att pensionera sådana lärare, eller rikets ständer beviljade deras uppförande på allmänna indragningsstaten, "så måste de förbliva i behov av en övergång i kyrkans tjänst, innan de blivit alldeles utslitna, och de behöva fördenskull en högre tjänsteårsberäkning." För sin del ansåg Holmström "sambandet mellan skolan och kyrkan vara så innerligt, att någon emancipation dem emellan icke borde sättas ifråga". "Den unge mannen, som skyndar så hastigt som möjligt in i församlingens tjänst, bör icke avundas den, som vid universitetet använder en längre tid och trängare arbete på förvärvandet av en lärdomsgrad, för att vinna inträde i läroverket, vilket utan en skyndsammare befordringstur icke kan vara vad det bör. Han bör ihågkomma, att även kyrkans lärare måste bildas i skolan, och sålunda må utan knot göra någon uppoffring för densammas bestånd och verksamma liv." Resultatet av de utdragna överläggningarna i prästeståndet blev också, att hela frågan återremitterades till allmänna besvärs- och ekonomi-

utskottet för ny behandling med beaktande av de från oppositionshåll framförda synpunkterna.

Även på riddarhuset blev utskottets förslag i tjänsteårsfrågan utsatt för skarp kritik. I ett anförande framhöll von Hartmansdorff, som i denna fråga ändrat mening sedan föregående riksdag, att skälet till att utskottet i viss utsträckning velat bibehålla den förhöjda årsberäkningen utan tvivel varit farhågan, att elementarläroverken i annat fall skulle komma att sakna dugliga lärare, enär de nuvarande lönerna ansågs otillräckliga. Enligt hans mening borde emellertid utskottet ha yttrat sig "i enlighet med vad rätt är, utan att därifrån låta sig återhållas av frågan om de nuvarande lönerna". "Den frikostighet, som ständerna både vid föregående riksdagar och i synnerhet vid denna visat mot läroverken, ingiver mig grundad förhoppning, att vad som erfordras för att avlöna dugliga personer, som ägna tid och krafter åt lärarekallet, skulle även kommande ständer bevilja, om det avgörande steget vore taget", d. v. s. om den förhöjda tjänsteårsberäkningen blev helt avskaffad. Denna hade lett till, förklarade han, att unga män genom densamma fått uppmuntran att inträda i läroverken, även om de saknade kallelse därtill. "Ty blott de känna sig äga kallelse att få pastorat, så begagna de läroverken såsom en trappa, på vilken de stiga till gället. Därpå vinna icke läroverken, vilka betjänas icke av nit för saken utan som medel för annat ändamål. Kyrkan vinner icke heller, ty hon får kyrkoherdar, som liten eller ingen övning hava att sköta församlingar utan som, när de komma till pastoratet, ofta torde vara lika otjänliga för dess vård, som de förut varit likgiltiga för skolans." Både för läroverkens och för församlingarnas bästa borde därför, framhöll von Hatmansdorff, den dubbla tjänsteårsberäkningen helt och hållet upphöra, även om han medgav, att vissa övergångsbestämmelser kunde bli nödvändiga "för att göra övergången mindre hastig". Han förklarade sig vara övertygad om, att efter ett beslut av ständerna om en anhållan hos Kungl. Maj:t, att den dubbla årsberäkningen måtte avskaffas, skulle Kungl. Maj:t vid nästa riksdag komma att för ständerna lägga fram förslag "i avseende på löneregleringen för elementarläroverken, vilken bleve nyttig både för dem och församlingarna".

Någon framställning till Kungl. Maj:t om tjänsteårsberäkningens

avskaffande kunde dock ständerna ej enas om, trots att frågan två gånger återremitterades till utskottet för försök till sammanjämkning av de olika meningarna. I det slutliga avgörandet biföll de båda lägre stånden utskottsförslaget om olika årsberäkning vid ansökningar till pastorat av olika klasser, men i de båda högre stånden blev det avslag på denna punkt, och förslaget hade därmed fallit. Utgången innebar en seger för dem som önskade bibehålla de dittillsvarande bestämmelserna. Motståndet mot alla förändringar hade inom prästeståndet varit mycket starkt från det s. k. biskopspartiets sida. Man ville slå vakt om läroverkets, som man ansåg, fullt berättigade intressen gentemot de till förmån för det yngre prästerskapet framförda kraven på årsberäkningens avskaffande. Det är möjligt, att detta motstånd också bottnade i vissa farhågor, att en skolans emancipation från kyrkan i befordringshänseende skulle kunna leda till krav på en reform av läroverken även ifråga om organisation och arbetssätt i enlighet med den s. k. nya skolans principer.

Trots utgången i riksdagen fick frågan genom regeringens ingripande sedermera en provisorisk lösning, åtminstone delvis efter de av utskottet angivna riktlinjerna. Genom ett den 6 oktober 1842 utfärdat cirkulär upphävdes all förhöjd årsberäkning för de tjänstemän, vilka ej tillhörde läroverken och som förut åtnjutit denna rätt, under det att för lärarna vid läroverken densamma nedsattes till rättighet att räkna ett år som halvannat, dock att dåvarande innehavarens rätt därvid skulle lämnas oförkränkt.

Vid riksdagen 1840—41 upptogs till behandling även ett annat ärende med anknytning till läroverken. Vid närmast föregående riksdag hade såsom vilande antagits ett förslag till ändringar i riksdagsordningen innebärande rätt för "skollärarna", d. v. s. lärarna vid lärdoms- och apologistkolor, att inom sig välja riksdagsmän till prästeståndet. Då frågan vid den nu samlade riksdagen upptogs till slutligt avgörande, framhöll i prästeståndet biskop Nibelius, att han ej ville motsätta själva saken, som han fann "på billighet grundad", men han ville dock ifrågasätta, om den kunde anses "av nödvändigheten påkallad". Om avsikten med den föreslagna grundlagsändringen vore, att genom dessa lärares upptagande i ståndet vinna närmare underrättelse om läroverkens tillstånd och behov, så trodde han icke, att det kunde påräknas "nä-

gon sådan upplysning av särdeles vikt", utöver vad många av ståndets medlemmar var i tillfälle att meddela. Vore ändamålet med förändringen däremot den, att bereda ifrågavarande lärare tillfälle att vid riksdagarna bevaka sina intressen, så vore den ej heller erforderlig, "enär högvördiga ståndet alltid låtit sig angeläget vara att däråt ägna en sorgfällig vård". Vad han särskilt ville framhålla, var vissa oklarheter i förslaget. Skulle t. ex. en apologist-skola med två lärare, som ej ville förena sig med stiftets övriga läroverk om en viss gemensam kandidat till riksdagsfullmäktig, kunna sända egen fullmäktig utan de andra läroverkens deltagande och emot deras önskan. Eller om majoriteten vid ett läroverk beslutade sända en fullmäktig, skulle då deras beslut medföra förbindelse för minoriteten att delta i riksdagskostnaderna för denne. Denna obestämdhet kunde, ansåg Nibelius, lätt giva anledning till tvister, och vid sådant förhållande och då ändringen dessutom syntes honom obehövligen kunde han ej godkänna ifrågavarande punkt i det vilande grundlagsförslaget.

Även kontraktsprosten G. W. Gumælius underströk, att förslaget var behäftat med en viss oklarhet i formuleringen. Ständerna hade vid förra riksdagen vid överläggningarna om representationsreformen ägnat så mycken tid och omsorg "åt granskningen av teorierna för staten och i synnerhet för representationen i konstitutionella stater", att icke tillräcklig tid varit övrig för granskning av detaljbestämmelserna. Vissa av dem företedde därför "varken i form eller innehåll" den fulländning, som hade varit att önska. Den nu ifrågavarande paragrafen om lärarnas representationsrätt saknade "i uttrycken bestämdhet och klarhet". Den innehöll endast ett medgivande men ingenting om, hur det skulle bli möjligt för dem, som berördes, att begagna sig därav. Hade paragrafen stadgat, att lärarna i flera stift kunde tillsammans få utgöra ett valdistrikt, så hade det varit möjligt för dem att på gemensam kostnad sända en representant. "Såsom nu föreslaget är, att sända en från varje stift, lär det väl i de flesta fall bliva en tillåtelse på papperet, vilken en fåtalig personal med knappa löneinkomster sannolikt ej kan begagna. Detta stadgande blir således alldeles likartat med det, som förut gäller om komministrarna, och får troligen samma följd, nämligen att prästeståndet endast med en representant för elementarläroverken i Stockholm kommer

att förstärkas." Förslaget innebar emellertid, framhöll Gumælius, ett erkännande av den grundsatsen, att kyrkan ej vill nedtrycka skolan under sig, utan vänligt ställer henne bredvid sig. "Detta erkännande synes mig vara billigt, vara rättvist, varför jag högt och bestämt förklarar, att jag antager den föreslagna grundlagsändringen oaktat dess medgivna ofullkomligheter."

Att Gumælius trots de påtalade bristerna i förslaget ändå ansåg sig kunna utan tvekan biträda detsamma berodde, framhöll han, framför allt därpå, att man i sak ej kunde "med något sken av rättvisa" göra några invändningar. Elementarläroverkens lärare ägde i allmänhet "en högre dokumenterad lärdom, en utmärktare bildning och även ofta ämbetsmannaskicklighet, på vad i åtskilliga medborgerliga värv och även i kyrkans styrelse". Många av ståndets nuvarande representanter hade, innan de inträdde i det kyrkliga ämbetet, tillhört elementarläroverkens lärarepersonal. En smula spetsigt tillfogade han: "Gjorde denna övergång dem i själva verket mycket tjänligare till representanter vid ett riksmöte, än de voro förut?" Man hade under diskussionen velat göra gällande, framhöll han vidare, att skolans angelägenheter vore tillräckligt vårdade vid riksdagarna genom eforerna. "Må vara, men det är icke, såvitt jag förstår, endast skolverkets fördelar, lärarna såsom representanter böra bevaka. Det är lärdomen, eller rättare, den lärda bildningen inom representationen, som de äro ämnade att företräda. Och dessutom, ifall man också skulle vilja lägga någon särskild vikt på bevakandet av skolans eget intresse, varmed lärarnas naturligtvis är förenat, så vill jag blott erinra om, att även här någon gång skulle kunna inträffa, att de styrandes åsikter ej voro precis desamma som de styrdas."

Geijer framhöll i ett inlägg, att han ej kunde med sin röst bidra till att förslaget fälldes, eftersom han själv hade äran att inneha en plats i ståndet genom utfärdad förordning om medgivande för rikets universitet att sända fullmäktige till prästeståndet. Visserligen kunde den paragraf, varom nu var fråga, ha varit tydligare och bestämdare formulerad, men han fann den ej så dunkel, att den kunde föranleda något mera svårt och farligt missförstånd. Rättigheten var endast fakultativ, men det oaktat kunde den bli en börda för de alltför otillräckligt avlönade lärarna, om de skulle helt bekosta sin fullmäktiges underhåll vid riksdagen. Samma an-

märkning kunde man för övrigt göra beträffande rättigheten för komministrarna att sända fullmäktige, och någon inkonsekvens var det således härvidlag ej fråga om. Som allmän anmärkning beträffande det föreliggande förslaget ville han som sin mening framhålla, att "i den mån som svenska representationen närmade sig att representera landets alla gemensamma intressen, istället för de särskilda ståndens, i samma mån skall även den i de flesta andra länder erkända princip göra sig gällande, att nämligen representanternas underhåll bekostas av staten".

I ett som vanligt en smula uddigt format anförande kritiserade professor Thomander det föreliggande förslaget. Bestämmelsen att valrätt skulle tillkomma endast ordinarie lärare ansåg han komma att leda till vissa underligheter i tillämpningen. Det fanns i Lunds stift 11 eller 12 allmänna läroverk, "men vid dem är icke mer än en lärare försedd med fullmakt, de övriga tjäna enligt nådig föreskrift på förordnanden". "Om nu denne ende ordinarie lärare skulle med döden avgå, innan nästa riksdag inträffar, så torde envar inse, att vinsten för Lunds stift av den åt lärarna vid elementarläroverken föreslagna representationsrätten vore ganska ringa." Som skäl för förändringen kunde väl ej gärna gälla "vikten för dem att deltaga i överläggningen angående den dubbla tjänsteårsberäkningens upphörande," när denna fråga "redan så länge vilat, att den före nästa riksdag borde vara utvilad". Thomander sade sig förutse, att den föreslagna förändringen, om den blev godkänd, ej kom att "för det högvärdiga ståndet medföra annan följd än tillökningen av en ledamot från undervisningsverken i huvudstaden, och jag önskar honom välkommen".

I den fortsatta debatten gjordes inlägg även av ett par andra av ståndets mera bemärkta ledamöter. Biskop Agardh framhöll, att meningen nog ej från början varit, att ståndet genom den ifrågasatta ändringen skulle på en gång ökas med en lärarepresentant från varje stift, det ville säga med ej mindre än 13 ledamöter. Han sade sig snarare tro, att utskottets mening varit den, att läroverken inom Stockholms stad tillsammans med läroverken inom de särskilda stiftet skulle äga rätt att utse endast en enda, för dem alla gemensam representant. Att denna senare tolkning var den riktiga, syntes honom framgå av ordalagen i paragrafen ifråga. I förra fallet skulle följden bli den, att med hänsyn till kostna-

derna för underhållet intet stift skulle se sig stånd att begagna sig av en medgiven rätt att utse representant.

Häremot invände ärkebiskopen, att meningen dock torde ha varit, att lärarna inom varje stift skulle erhålla rätt att utse egen representant, på samma sätt som gällde ifråga om komministrarna. På samma sätt skulle det också lämnas dem frihet att begagna rätten eller icke. Vi vet, yttrade han, att komministrarna i Skara och Linköpings stift varit betänkta på att begagna denna rätt, och de skulle varit välkomna, liksom den representant varit välkommen, som Stockholms komministrar utsett. Biskop Tegnér sade sig ej kunna undgå att finna det överflödigt, att läroverkslärarna blev representerade inom prästeståndet, som ibland sina ledamöter, oberäknat eforerna och de med prebendepastorat försedda lektorerna, räknade så många, som förut tjänstgjort inom elementarläroverken, och som "med sant intresse omfattar allt, som kan lända till deras båtad".

Efter en häftig dispyt mellan Thomander och Agardh förklarade biskop Heurlin, att han fann Agardhs tolkning av förslaget innebörd sannolik. Han ansåg, att det fanns stöd för denna uppfattning i bestämmelserna rörande universiteten, där det hette, att de *vartdera* ägde att utse två representanter till prästeståndet. "Ordet vartdera utmärker, att valet icke sker gemensamt för de båda lärosätena, men detta ord saknas alldeles uti nu ifrågavarande paragraf." "Ehuru jag således anser den av biskop Agardh gjorda tolkning icke sakna skäl, måste jag dock förklara, att jag icke förstått paragrafen i denna inskränkande mening och skulle finna orätt, om alla stiftens läroverk gemensamt icke ägde att utse mer än en enda fullmäktig, och jag tillägger, att därest förslaget antages, vilket jag icke motsätter mig, önskar jag, att det icke så må varda uttytt."

Vid verkställd votering beslöt ståndet med 29 röster mot 25 avslå hela förslaget om representationsrätt för lärarna. Förslaget ingick emellertid som led i ett större sammanhang, och när man sedermera inom konstitutionsutskottet beslöt sig för att alldeles övergiva det partiella reformarbetets väg och bygga fullständigt nytt ända från grunden, kom det vilande förslaget om särskilda lärarrepresentanter inom prästeståndet att förlora all betydelse.

I den till 1840—41 års riksdag avlämnade statsverkspropositio-

nen hade föreslagits, att ett anslag på 6800 riksdaler skulle beviljas till Nya elementarskolan att fortfarande årligen utgå intill nästa riksdag. Vid behandlingen på riddarhuset av denna fråga yrkade Hartmansdorff, att ifrågavarande anslag måtte upptagas på ordinarie stat, och han gav därvid en utförlig framställning av skolans ställning inom det allmänna skolväsendet. Man kunde visserligen invända, framhöll han, att just skolans karaktär av försöksläroverk utgjorde ett hinder för en sådan åtgärd, då detta innebar, att den hade mera en tillfällig uppgift. Det borde emellertid undersökas, om inte en läroanstalt för provande av nya lärometoder alltid borde finnas någonstans i riket, och han ansåg det självfallet, att den lämpligaste platsen för en sådan då vore i huvudstaden. I de mindre städerna fanns inte samma möjlighet för föräldrarna att välja mellan olika skolor. Det kunde ju tänkas, att en fader, som blivit uppfostrad efter de gamla skolmetoderna, inte skulle vilja insätta sina barn i en skola, där man följde andra metoder, än dem han själv provat. I huvudstaden fanns så många allmänna skolor efter de gamla metoderna, att varje fader där hade möjlighet att insätta sina barn i någon av dem, om han misstrodde de i provskolan tillämpade nya metoderna. Han vädjade därför till statsutskottet, att vid behandling av frågan om anslagen till läroverken överväga möjligheten av Nya elementarskolans uppförande på ordinarie stat. Det lyckades emellertid ej att inom statsutskottet vinna gehör för ett förslag i denna riktning. Utskottet, som av detta och en del andra skäl fick frågan om anslagen under denna huvudtitel på återremiss, avstyrkte det av Hartmansdorff framförda förslaget, och de olika stånden följde sedermera utskottet i denna punkt.

Samtliga de vid riksdagen i form av motioner eller på annat sätt gjorda försöken att få ständerna med på reformåtgärder av olika slag ifråga om läroverken hade sålunda helt misslyckats. I väsentlig grad hade därvid prästeståndets hållning varit avgörande, och i undervisningsfrågor hade givetvis biskoparna i egenskap av läroverkens styresmän ett dominerande inflytande, som gick ut på att i möjligaste mån slå vakt om de bestående förhållandena. Från regeringens sida var heller inga initiativ att påräkna, då det gällde åtgärder i reformerande syfte. I berättelsen till riksdagen om "vad sig i riket tilldragit" hade i ordalag hämtade från 1839 års cirku-

lär framhållits, att någon lönereglering för lärarna ej ansetts böra uppgöras annat än i förening med fullständig omorganisation av läroverken i hela dess vidd. För en sådan hade tiden ännu ej synts vara inne, "enär dels flera till detta viktiga ärende hörande frågor ännu icke voro fullständigt utredda, dels meningarna om en del ifrågasatta förändringar ännu vore splittrade och man således hade behov av att både inom landet samla mera mognad erfarenhet och jämväl taga fullständig kännedom om andra länders liknande institutioner".

I stort sett hade dock förhållandena inom läroverken enligt regeringens uppfattning befunnits tillfredsställande. Något förslag till genomgripande omgestaltning var således ej att vänta från regeringens sida att döma av ordalagen i nämnda berättelse. Undervisningen vid läroverken hade med ökad framgång fortgått, hette det. Härtill hade framför allt bidragit lärarnas berömliga nit och skicklighet men även "eforernas lämnade omtanke och uppmärksamhet". Vid flera läroverk hade med bägges medverkan förbättringar blivit vidtagna, "varigenom man tillägnat sig det nya, som tiden och erfarenheten visat vara gagneligt, utan att äventyra vådan av mindre beprövade reformer". I berättelsen uttalades också den förhoppningen, "att genom fortsatta bemödanden av dem, som hava det ädla kallet att bilda det yngre släktet eller vaka över undervisningen och uppmuntra dem, som däråt offra nog tunga och obelönade mödor", rikets undervisningsverk skulle "både bibehålla deras urgamla anseende av klassisk mognad och grundlighet och även utvidga kunskaperna till andra undervisningsämnen, dem en nyare tids fordringar göra för det allmänna livet erforderliga".

II. KRAV PÅ REFORMER BETRÄFFANDE STUDENTEXAMEN

Frågan om en läroverksreform hade, särskilt beträffande undervisningen vid gymnasier, ett visst samband med formerna för den prövning, som vid universiteten anordnades för utrönande av de till inskrivning anmälda ynglingarnas kunskaper och allmänna mognad. I de akademiska statuten fanns emellertid inga bestämda föreskrifter om, att den som sökte inträde vid universitetet skulle med godkända vitsord ha genomgått gymnasiet lärokurs. Följden blev, att en mängd ynglingar lockades att i förtid avbryta gymnasiestudierna för att pröva lyckan att på en genväg komma in vid akademien. I början av 1800-talet hade den vid universitetet förrättade studentexamen i många fall kommit att inskränka sig till ett tämligen summariskt förhör inför filosofiska fakultetens dekanus, som hade befogenhet att ordna detta efter eget gottfinnande. Detta ledde till, att prövningen ibland omfattade alla skolämnen, ibland några få, måhända en och annan gång endast ett enda ämne. Stora undervisningskommittén hade i sitt betänkande tagit upp frågan om studentexamen till behandling och därvid framlagt det förslaget, att var och en som vid universitetet anmälde sig till undergående av studentexamen skulle, antingen han genomgått ett statens läroverk eller icke, vara skyldig att förete betyg över genomgången avgångsprövning vid något gymnasium eller någon katedralskola.

De sedan länge framförda klagomålen över det ofta summariska tillvägagångssättet vid prövningarna för studentexamen ledde till att universitetskanslern, dåvarande kronprins Oscar, såg sig föranlåten ingripa. Genom två varandra kompletterande kanslersskrivelser år 1831 och 1832 fick studentexamen en förändrad och mera skärpt och lagbunden karaktär. Examensämnena delades i sex grupper, nämligen 1) teologi och kyrkohistoria, 2) latin, 3) grekiska och hebreiska, 4) moderna språk och filosofi, 5) matematik och naturvetenskap, 6) historia och geografi. För varje examens-

grupp skulle utses en examinator, vanligen någon yngre akademisk lärare, med fakultetens dekanus som tillsyningsman. Studentexamen kunde avläggas dels utan klassiska språk, dels med endast ett sådant, dels med alla tre de gamla språken. För godkänd examen erfordrades att hava erhållit sex betygsenheter, varvid högsta betyget, laudatur, räknades som tre betygsenheter och näst högsta, cum laude, som två enheter. Man kunde således få en godkänd studentexamen på exempelvis två laudatur eller på ett laudatur, ett cum laude och ett approbatur (godkänd). Förutsättningen för ett godkännande i examen var dock alltid, att man undgick betyget improbatur (underkänd) i någon av de övriga ämnesgrupperna. Betyget admittitur (han framsläppes), d. v. s. ett svagt godkänd, skulle dock i sådana fall räknas som godkänd, och givetvis blev detta vitsord i många fall en räddningsplanka för vederbörande examinand. De meddelade föreskrifterna rörande studentexamen skulle tillämpas tre år på försök och fastställdes definitivt 1835 med några smärre ändringar innebärande en ytterligare skärpning av bestämmelserna.

Det fanns emellertid sedan gammalt en möjlighet att även utan avlagd studentexamen få begagna den akademiska undervisningen. Ynglingar, som ville utnyttja denna rättighet, kunde under borgen (sponsion) av någon känd person bli inskrivna i studentmatrikeln under benämningen examinandi och därigenom erhålla en students namn och värdighet, givetvis utan rätt att erhålla stipendium eller avlägga akademisk examen, innan de i föreskriven ordning undergått studentexamen. Rörande dessa s. k. sponsionsstudenter utfärdades år 1841 vissa ändrade bestämmelser. Det föreskrevs, att endast sådana ynglingar fick inskrivas i studentmatrikeln, som kunde förete betyg över avlagd fullständig studentexamen eller ock behörigt avgångsbetyg från offentligt läroverk. Alla andra, som för studier i ett eller annat ämne ville uppehålla sig vid universitetet, skulle under namn av preliminarister inskrivas i en särskild för dem avsedd matrikel. Villkoret härför var, att vederbörande yngling blivit upptagen i någon studentnation och stod under verklig och noggrann uppsikt av någon äldre landsman eller enskild informator, "sponsor". (M. Dalsjö: Översikt av den svenska skollagstiftningens historia i vårt århundrade. Pedagogisk tidskrift 1871, sid. 75.) Systemet med preliminarister eller sponsionsstudenter hade

lett till uppenbara missförhållanden, och häri hade de ändrade bestämmelserna ej förmått medföra någon mera påtaglig förbättring.

Frågan om studentexamen och därmed sammanhängande spörsmål gjordes till föremål för en ingående och kritisk behandling i en av rektorn vid katedralskolan i Uppsala P. G. Boivie år 1843 utgiven skrift, "Enskilt betänkande till 1843 års skolrevision om studentexamen". Vad han här i första hand vände sig mot var preliminaristystemet vid universitetet, som gav uppmuntran till för tidig avgång från läroverken. Man hade trott, framhöll han, att genom de skärpta bestämmelserna rörande studentexamen "överlöperiet" från skolorna skulle hava förhindrats, men häri hade man blivit bedragen. Alltjämt förekom det, att svagt underbyggda lärjungar övergav läroverken för att försöka sin lycka i studentprövningen. Vid katedralskolan i Uppsala hade det gått så långt, att de översta avdelningarna vissa år stått utan lärjungar, emedan dessa "sökt och funnit tillflykt undan skoltvånget vid akademien". Detta förhållande kunde dock enligt Boivies mening ej anses som speciellt utmärkande för katedralskolan. Säkerligen hade även längre bort belägna läroverk fått "smaka de bittra frukterna" av det vid universitetet tillämpade systemet med preliminarister.

Beträffande prövningarna för studentexamen ansåg Boivie det oriktigt, att de sex föreskrivna ämnesgrupperna jämställdes i betyghänseende. Visserligen kunde samtliga dessa ämnen anses ha en bildande uppgift, men vissa av dem var dock mera lämpade än de övriga "att öva alla själens förmögenheter" och fordrade en mera "spänd och ihärdig samt om man så får säga inåtvänd uppmärksamhet". De övriga ämnena däremot gav "en mera behaglig än allvarlig sysselsättning". På det sätt undervisningen i dessa vanligen sköttes, gick den endast ut på att öva minnet på yttre föremål "utan att ens skärpa förmågan att redigt uppfatta åskådningar". Det var de klassiska språken, i synnerhet latin, som förlorade på den felaktiga värderingen av ämnena vid prövningarna för studentexamen. För att inhämta nöjaktiga kunskaper i latin krävdes enligt Boivie en studietid av 8—12 år, medan däremot en yngling "kunde komma igenom studentexamen i naturalhistorien efter lika många månader, ja, stundom veckors undervisning däri". Ej heller de moderna språken krävde så sär-

skilt lång tid för inhämtande av föreskrivet kunskapspensum, åtminstone ej i jämförelse med de klassiska. I ämnet historia kunde en yngling med gott minne inhämta ett betydligt pensum på ett eller annat år i läroverket. Med gällande bestämmelser kunde en yngling bliva student utan att kunna det minsta i klassiska språk, medan exempelvis i ämnet naturalhistoria det under alla förhållanden krävdes åtminstone vitsordet approbatur för att bli godkänd i examen. Fick detta verka någon längre tid skulle, menade han, följden bli den, att all klassisk bildning så småningom utrotades. Mången yngling kom nu till akademien med försummade kunskaper i latin, för att få sina 6 betyg ”i naturkunskapen, politisk historia med geografi, moderna språk samt måhända matematik och logik efter nödtorft”, och därmed således en godkänd studentexamen.

En studentprövning i denna form uppmuntrade, menade Boivie, till skolarbete i form av enbart läxläsning. Rätt bedrivna skulle skolstudierna ge behållning för livet och ge åt sinnet ”både skicklighet och lust att när så behövdes tillägna sig vad som i övrigt kan bliva föremål för mänskligt vetande”. Nu däremot inriktades arbetet mest på minnesvetande. Efter genomgången examen gick de flesta ynglingar över till ämbetsmannabanan och byggde sedan sin befordran på de i skolan inhämtade kunskaperna. De brukliga formerna för studentexamen var också föga ägnade att undersöka, huruvida skolstudierna gett något utöver det inpluggade minnesvetandet. Enligt Boivie brukade de till universitetsstaden ankomna ynglingarna bereda sig till den förestående prövningen genom att ta lektioner hos någon äldre student. Denne kunde då kanske ”sätta upp på ett helt eller halft ark och med dem genomgå, vad de för examinator behövde läsa över för att bestå provet”. Särskilt proven i språk fann Boivie otillfredsställande, när det aldrig undersöktes, huruvida den prövade hade förmåga att ”tänka och författa något på egen hand”.

De slappa och felaktigt inriktade studentprövningarna hade lett till ett visst spänt förhållande mellan läroverkslärarna och de lärare vid universiteten, som hade att förrätta proven, eftersom sällan något avseende fästes vid de från läroverken medförda vitsorden över förvärvade kunskaper. Att det måste finnas en viss kontroll över läroverkslärarnas arbete fann Boivie självklart, men han ville

starkt ifrågasätta, huruvida studentexamen i sin dåvarande form var ett lämpligt kontrollorgan. Han fann det påkostande, att en äldre lärares skicklighet i skolarbetet skulle värdesättas av en ung examinator i studentexamen, som kanske varit hans egen lärjunge i skolan. Man kunde ej, ansåg Boivie, undgå misstanken för våld och obillighet, om efter ett kort förhör denne ansåg sig kunna nedsätta en ynglings från elementarläroverket medförda betyg. Under sådana förhållanden hade gymnasielärarna inga bestämda fordringar att rätta sig efter vid skolarbetet, och följden hade blivit ett oupphörligt vacklande i undervisningens gång.

Även disciplinen vid de högre läroanstalterna kom enligt Boivies uppfattning att påverkas av de påtalade missförhållandena beträffande studentexamen. Om exempelvis en yngling tillrättavisades för oordentlig levnad, fick lärarna vara beredda på, att han helt enkelt lämnade läroverket och begav sig till universitetet. Där fanns alltid någon undervisare, som med öppna armar tog hand om honom för att inpräglade i hans huvud det minnesvetande, som erfordrades för att klara sig igenom i studentexamen. All tukt och allt allvar i ungdomens behandling i de högre skolorna måste därmed försvinna. Följden av allt detta hade blivit, att undervisningsarbetet där karaktäriserades av ”läxläsning, ytlighet, mångkunnighet, oredighet och dunkelhet”.

Frågade man nu, vad som kunde göras för att avhjälpa missförhållandena, så var svaret lätt att finna, menade Boivie. Kontrollen över arbetet vid de högre skolorna var förlagd på fel ställe. Den borde förläggas till elementarläroverken, som dimitterade ynglingarna, och ej till universiteten, som mottog dem. Den kontrollerande makten måste tillkomma eforus. Där den utövades av en kraftfull biskop, där höll sig gymnasiet uppe i anseende, ”ett anseende, som kunde verka i mansåldrar”. Ett system som det i Tyskland tillämpade, där en kommission reste omkring och på regeringens vägnar inspekterade läroverken samt övervakade och ledde abiturientexamina, ansåg Boivie ej passa för våra förhållanden. Han pekade på förhållandena i Uppsala, där eforus tagit initiativet till sammankomster med lärarna, frivilliga föreningar för stiftets lärare och även anslag till enskilda lärare för studieresor till utlandet. Det kunde då, ansåg han, inte råda något tvivel om, ”var

bot bör sökas och väntas för våra så högre som lägre läroverk". De till läroverken förlagda provningarna för studentexamen, borde kunna anordnas så, särskilt då det gällde dem som ämnade fortsätta studierna vid universitetet, att de innebure en verklig provning, där medelmåttorna ej skulle ha några utsikter att kunna "smyga sig fram". Proven borde utsträckas över flera dagar och omfatta "ej endast läsprov utan skriftliga översättningar och uppsatser, såväl på latin som moderna språk och modersmålet över bekanta ämnen från gymnasiestudierna". Genom förläggning av studentexamen till läroverken skulle gymnasierna enligt Boives mening få den erforderliga kontrollen och därmed också de av gymnasiet lärare avgivna vitsorden över de avgående ynglingarnas kunskaper få avgörande betydelse vid övergång till akademiska studier.

Syftet med Boives förslag till omläggning av studentexamen var således i sista hand att därigenom få till stånd ett mera tillfredsställande studieresultat vid de allmänna läroverken. Eforerna skulle få vidgade möjligheter att övervaka och leda arbetet i skolorna och lärarna bättre tillfällen att nå ett gott resultat med sin undervisning, att ej blott meddela kunskaper utan också sörja för lärjungarnas personliga fostran. Därvid skulle de klassiska språken bilda grundvalen, ehuru med brett utrymme också för modersmålet. Någon reform av undervisningen i riktning mot det nya skolsystemet var det således ej fråga om utan en skolplan i strängt konservativ anda. Själv hade Boivie under sin föregående skoltjänstgöring varit i tillfälle att förverkliga sina intentioner beträffande undervisningsarbetets bedrivande. Katedralskolan i Uppsala, dit han år 1830 kommit som rektor, hade tack vare honom fått ett stadgat anseende för goda studieresultat, och tillströmningen av lärjungar hade kraftigt ökat under årens lopp. Denna läroanstalt jämte Nya elementarskolan var vid denna tid de enda skolorna i vårt land med fasta rektorat, under det att vid gymnasierna denna befattning ambulade mellan lektorerna med ombyte varje läsår. Det fanns därför vid skolan i Uppsala goda förutsättningar för en energisk och målmedveten skolman att göra sig gällande, och hos Boivie fanns dessa egenskaper i utpräglad grad. Det är denna hans framgångsrika verksamhet som skolchef, som satt sin prägel på hans inlägg i den pedagogiska debatten och som

gett de av honom framlagda riktlinjerna för undervisningens bedrivande på gymnasiestadiet dess särskilda karaktär.

Boives förslag till reformer beträffande studentexamen fick ett kraftigt bemötande i en av dåvarande kaptenen, sedermera generalmajoren J. A. Hazelius samma år utgiven skrift med titel "Om studentexamen samt elementarläroverkens brister". Tanken att avskaffa den till universitetet förlagda studentexamen var, framhöll Hazelius, ingalunda någon nyhet. Inom stora undervisningskommittén hade överläggningar därom förts, men majoriteten hade ställt sig avvisande till förslag i den riktningen. Att studentexamen, som Boivie påstått, i sin dåvarande form skulle vara anledning till att ynglingarna i förtid undandrog sig skolans ledning, bestred Hazelius på det bestämdaste. De verkliga orsakerna till en sådan för tidig avgång var enligt hans mening i stället följande: 1) Föräldrarnas flathet att giva efter för ynglingarnas oförståndiga böjelser (d. v. s. att lämna skolan). 2) Föräldrarnas oro att så snart som möjligt bereda dem inträde i statens tjänst. 3) De nuvarande befordringslagarna med tjänsteåren som mätare. 4) Kunskaper värderas ej så mycket i de allmänna verken, som vore önskligt. 5) Läroverken hade en felaktig inriktning.

Det var i detta sistnämnda förhållande, som man enligt Hazelius hade att söka själva huvudorsaken till att ynglingarna så ofta i förtid lämnade skolan, och han tog detta till utgångspunkt för en skarp vidräkning med den bestående ordningen inom undervisningsväsendet. I själva verket kunde de allmänna skolorna med fördel begagnas endast av dem, som ämnade bliva präster eller vetenskapsmän. Men huvudparten av dem som åstundade högre bildning syftade till ämbetsmannabanan. Ingen av dessa behövde några kunskaper i hebreiska, och i grekiska krävdes kunskaper endast av dem som ämnade sig till läkarbanan. Vid universitetet kunde studentexamen, med befrielse även från latin, avläggas av dem som ämnade sig åt militäryrket, åt kamerala befattningar eller åt lantmäteri banan. Vore det då inte rimligt med dispens från de gamla språken även vid skolundervisningen? "Är det rimligt, att de som ej ämna inträda i statens tjänst utan ämna bliva konstnärer (d. v. s. tekniker), bildade jordbrukare, handlande eller näringsidkare i allmänhet, är det rimligt att de skola uteslutas från

förmånen av statens undervisning, om de ej läsa de gamla språken?”

Hazelius vände sig mot Boivies uppfattning om syftet med studentexamen, vartill skolstudierna skulle utgöra en förberedelse. Den hade enligt Boivie uteslutande till uppgift att pröva förutsättningarna för studier inom någon av de fyra fakulteterna. För andra studier än som erfordrades för blivande ”vetenskapsidkare, språkforskare, präster, rättslärda och läkare” skulle universiteten enligt denna uppfattning ej vara avsedda. De som ämnade sig till militärbanan hänvisades till krigsskola, och för blivande näringsidkare, som kunde önska vistas vid akademien för att lära kemi, matematik, naturalhistoria o. s. v.”, gavs möjligheter härtill vid teknologiska institutet. Med Boivies inställning till utbildningsproblemet hade reallämnena således inget berättigande på gymnasiet schema och heller inte bland universitetets undervisningsämnen. Upptagande av realistiska studier i de allmänna läroverken och vid universiteten skulle enligt denna uppfattning innebära ”en sammanblandning av ämnen, varigenom ingetdera slaget av ämnen kunde drivas till någon höjd”. De realistiska studierna skulle därtill komma att undantränga de klassiska och själva intaga deras plats.

Mot denna nedvärdering av de reala studieämnena, varigenom dessa skulle komma att stämplas som ett slags andrarangsvetenskaper, reagerade Hazelius på det kraftigaste. Undervisningen i såväl högre som lägre läroanstalter borde enligt hans mening avse en enhetlig grundläggande utbildning, från vilken lärjungarna kunde utgå till olika levnadsyrken. Den väg, som anvisats genom utfärdande av 1839 års cirkulär och som innebar att de högre apologistkolorna skulle ha till uppgift att meddela de kunskaper, en bildad näringsidkare behövde, kunde enligt Hazelius ej föra fram till det avsedda målet. Särskilt misslyckat ansåg han det vara, att som man gjort ”i Jönköping, Örebro och på flera ställen”, inrätta en högre apologistkola vid sidan av lärdomsskolan för att fylla bristen på utbildningsmöjligheter för blivande näringsidkare. Dessa med lärdomsskolorna förenade linjer skulle alltid bli styvmoderligt behandlade, vilket namn man än gav dem. De skulle få nöja sig med mindre kvalificerade lärare, ”mindre vårdad undervisning, mindre anseende, sällan besökta av andra än fattiga barn”.

Enligt Hazelius måste därför problemet med de reala studierna lösas på helt annat sätt, och han var övertygad om, att Nya elementarskolan och skolan på Barnängen funnit den lämpligaste lösningen genom att göra de gamla språken valfria. De av Boivie uttalade farhågorna för att de klassiska studierna skulle komma att undanträngas, om man lät reallämnena få behörigt utrymme på schemat, hade visat sig oberättigade. Vid Nya elementarskolan hade endast en enda lärjunge ”begagnat friheten från grekiska och hebreiska, ingen i latin”. Tydligt avsåg denna Hazelius’ uppgift det senaste läsåret vid skolan och endast de lärjungar, som dimitterats till fortsatta studier vid universitetet. Att lärjungarna anmars i stor utsträckning begagnat sig av valfriheten ifråga om studiet av de gamla språken, framgår av fortsättningen, där det heter, att med det angivna ringa utnyttjandet av bortvalsrätten friheten möjligen skulle kunna tyckas vara betydelselös. Så var emellertid, försäkrade Hazelius, ingalunda förhållandet. För alla de lärjungar, ”som avgått utan att fortsätta vid universitet, hade den varit av största betydelse, nämligen för dem som gått till krigsskolan till näringarna eller andra yrken”.

Förhållandena vid gymnasierna hade i Boivies skrift skildrats i mycket mörka färger, och studentexamen hade angivits som en starkt bidragande orsak till ”skoltuktens förfall”. För Hazelius döremot framstod själva undervisningssättet i skolorna som den främsta orsaken till de påtalade missförhållandena. Lärjungarna fick ej vänja sig vid ”en sträng och allvarlig sysselsättning i skolan utan vid en slö halvverksamhet, som är moder till mycket okynne”. Själva grundorsaken till den dåliga disciplinen i gymnasierna var således en felaktig organisation av arbetet i dessa läroanstalter. En bidragande orsak var bristande tillsyn från myndigheternas sida. Att missförhållandena skulle kunna botas genom att man förlade studentexamen till läroverken, på det sätt som Boivie föreslagit, ansåg han uteslutet. En sådan förändring skulle endast innebära, att ökad makt lades i eforernas händer, och detta måste ur flera synpunkter betraktas som olämpligt, i all synnerhet när biskopen, ”som ofta var fallet”, kommit till hög ålder. En strängare tillsyn över gymnasiernas arbete var nödvändig, men den måste utövas från högsta håll, ”genom föredragande statsrådet eller någon annan av konungen förordnad ämbetsman”. En inspektion blott

i samband med årsexamina ansåg Hazelius ej mycket värd, "dessa pedagogiska parader, vid vilka ingenting annat är att inhämta än övertygelsen om deras onyttan". Den skulle i stället äga rum "uti skolornas vardagsskick, där utan så mycket talande och gästande något av undervisningen *syntes*". Nödvändiga förutsättningar för en omläggning av studentexamen var därför enligt Hazelius' mening en reformering av arbetssättet vid gymnasierna och "läroverkens ställande under en verksam överstyrelse". Därjämte borde läroverkslärarnas befattning med domkapitelsgöromålen, d. v. s. deras uppdrag som bisittare i domkapitel, upphävas. Först med dessa förutsättningar kunde det bli tal om en omläggning. "Då men icke förr kan studentexamen (d. v. s. vid universiteten) upphöra."

Idén om två slag av bildning, en för "den högre och ideella riktningen eller för lärda och ämbetsmän" och en för "den lägre och materiella riktningen eller för näringsidkare" betecknade Hazelius som riktig "i abstraktionen" men "ofruktbar, överförd i verkligheten". Verkligheten och livet kunde ej betraktas som något slags schatull, där man kunde skjuta in olika slag av bildning. "Dessa skarpa gränser mellan särskilda medborgarklassers bildning kunna icke vara naturliga. Har staten ens rättighet att bestämma sådana gränser? Äro de enliga med kristendomens och humanitetens läror?" Han kunde ej tro det, förklarade han. "Mänskliga utvecklingen måste väl i verkligheten gå i flera än två riktningar, mänskliga anlagen vara mer än två. Den tuskaftade skolan förbiser lika mycket de mångskiftande mänskliga förmögenheterna som de månggrenade medborgerliga behoven."

För Hazelius hägrade i stället idén om en gemensam skolutbildning för alla samhällslivets behov. Den allmänna skolan borde från folkskolan sträcka sig upp till studentexamen. Sådana enhetliga och fullständiga läroanstalter skulle finnas ej blott i stiftsstäderna utan i alla större städer. I de mindre städerna skulle åtminstone finnas ett antal klasser av denna allmänna skola. De fullständiga läroanstalterna skulle omfatta 8 klasser i enlighet med den vid Nya elementarskolan genomförda organisationen. Varje mindre stad skulle ha tillgång till offentlig skola omfattande ett visst stadium av ett sådant fullständigt läroverk, tre, fyra, fem eller flera klasser, alltefter stadens egen önskan. Undervisningen i dessa

mindre skolor skulle vara ordnad så, att lärjungen utan svårighet kunde flyttas från någon av dem till en mera fullständig skola. Med en sådan anordning skulle då också enligt Hazelius mening den kännbara bristen på god undervisning i våra småstäder kunna bli avhjälpt. Hela elementarundervisningen skulle, om den ordnades på det föreslagna sättet, komma att bilda ett organiskt helt. Den högre skolan skulle uppväxa ur sin egen rot, nämligen folkskolan. Folkskolorna skulle då komma att begagnas även av de bemedlade klassernas barn, och dessa barn därigenom bliva "närmare förenade med folkets". "Man jämföre en sådan organisation av skolväsendet med det orediga, osammanhängande skolverket för närvarande".

Med en sådan enhetlig organisation av det allmänna undervisningsväsendet fanns det enligt Hazelius ingen anledning att avskaffa den till universitetet förlagda studentexamen. Det var den undervisning, varpå denna examen grundade sig, som borde helt omgestaltas, så att den kunde tillgodose "samtliga kulturlivets bildningsbehov". Undervisningen i skolorna skulle inriktas på de allmänt mänskliga behoven av utbildning, "utan avseende på det yrke, dit ynglingen som fullväxt ingick", och således ej enbart vara avsedd för den blivande vetenskapsidkaren eller ämbetsmannen. En stor mängd föräldrar önskade ge sina barn en "lörd bildning" och ville då ej nöja sig med "den magra apologistkosten". Med förhandenvarande skolorganisation ledde detta till orimligheten, att en fader måste välja skoltyp för sitt barn redan i början av dess skolgång, således kanske redan i åtta-årsåldern. Hazelius fann det uteslutet, att man vid den tiden kunde med någon bestämdhet avgöra anlagsriktningen, "men ändå måste det bli ett val mellan ämbets- eller näringsvägen". Såvida ej utvägen med enskild undervisning stod till buds, blev det därför stånd och förmögenhet, som kom att avgöra valet av skola. Den fattiges son hamnade i apologistskolan, den mera bemedlades son sattes i lärdomsskolan.

Bristerna i skolväsendets organisation kom på detta sätt att medföra allvarliga olägenheter inom samhällslivet. För den fattige ynglingen, om än utrustad med de bästa vetenskapliga anlag, blev undervisningen inskränkt till "skrivning, räkning och nödtorftiga kunskaper i historia samt något främmande språk". Efter avslutad skolutbildning träder han ut i det praktiska livet som näringsidkare. Som en man med gott huvud vinner han sina yrkesbröders

förtroende. Men hans "bristande, osjälvständiga bildning spörjes icke minst i hans hängivenhet till opraktiska teorier, till ordsvall utan tankekärna, som ofta gör honom till redskap i partimannens hand". Den rike ynglingen däremot, om än "ett pundhuvud", skall pinas med hela den ideella riktningens (d. v. s. lärdomslinjens) vetenskapliga bildningsmedel. Det blir för honom verkliga tortyrredskap. Han förhjälpes från klass till klass och skickas så småningom till akademien för att där söka prestera de för godkänd studentexamen föreskrivna 6 betygen. För den vidare framkomsten i världen blir sedan åldersprincipen den avgörande, och med dennas hjälp hamnar han till slut som ämbetsman någonstans, "var vet jag; utan huvud, utan kunskaper, utan ideer, denna den ideella riktningens son".

Som en motsats härtill manade Hazelius fram bilden av en helt annan organisation av skolväsendet, med en för alla samhällsyrken gemensam skola, öppen för alla och utbildande dem alla. Alla följdes åt på den gemensamma vägen, till dess med ledning av skolresultaten ett avgörande kunde träffas, huruvida gossen skulle läsa de gamla språken eller icke, och huruvida han skulle genomgå hela skolan eller dessförinnan övergå till hantverk, handel "eller vilket yrke och befattning som helst". Under ingen period av skoltiden hade hans studier fått någon felaktig inriktning. Han hade fått lära det, som kunde gagna honom i hans framtida yrke. En på detta sätt organiserad skola kunde också främja lärjungarnas sociala fostran, enär den omslöt alla stånd, "den fattige hantverkarens son, den rike handelsmannens, den högt uppsatte ämbetsmannens, vilka alla här få skåda en annan rangordning än klädernas". Den kunde därigenom bättre bidra till "en kristligt human fostran", än om "de flesta fattiga barnen" sutte "i en särskild skola på en annan gata".

Denna för alla samhällsyrken avsedda skola, som således också skulle bilda grundval för en i enlighet med de nya principerna reformerad studentexamen, skulle enligt det av Hazelius framlagda förslaget omfatta 8 klasser. De olika ämnena skulle inträda på schemat i följande ordning för de olika klasserna:

Klass 1. Biblisk historia, åskådlig växtkännedom, första begreppen av matematiken och fysiska geografin, Fryxells berättelser som

läsebok, linearteckning, huvudräkning, svensk språklära, skrivning på skiffertavla.

Klass 2. Katekes, fysisk geografi, geometri, räkning, tyska, skrivning på papper, teckning.

Klass 3. Upprättning (grunddragen) av världshistorien, kort svensk och norsk politisk geografi, svensk historia, latin.

Klass 4. Kyrkohistoria, allmän historia, Europas politiska geografi, grekiska, zoologi.

Klass 5. Algebra, franska, ämnesskrivning.

Klass 6. Dogmatik, logaritmer och serier, psykologi, engelska.

Klass 7. Moralfilosofi, svensk statistik, trigonometri, koniska sektioner, logik, hebreiska.

Klass 8. Fysik, mineralogi.

De gamla språken skulle vara valfria. Ynglingar, som befriades från undervisningen i dessa språk, skulle i stället vara pliktiga att använda de lediga lektionstimmarna till förkovran i de moderna språken.

Den av Boivie i hans skrift påyrkade reformeringen av studentexamen hade gått ut på en förläggning av densamma till läroverken och dessutom en förskjutning av ämnesgrupperingen, så att de klassiska språken skulle få en markerad övervikt vid bedömningen i förhållande till de reala ämnena. Studiet av dessa senare skulle i de allmänna läroverken därför inskränkas till ett minimum och det egentliga studiet av dessa hänskjutas till särskilda för näringslivets behov avsedda läroanstalter. För Hazelius var förläggningen av själva provningsförfarandet av underordnad betydelse. Det viktiga var en reformering av den till grund för studentexamen liggande skolundervisningen. Med en genomförd reform i det avseendet skulle också studentexamen med nödvändighet få en ändrad karaktär, dock i en helt annan riktning än vad Boivie åsiftat. Det fanns enligt Hazelius' uppfattning ingen som helst anledning att i studentprovningen tillmäta de klassiska språken någon dominerande betydelse. I stället framstod det som en trängande nödvändighet att därvid ta hänsyn även till näringslivets behov av utbildningsmöjligheter för dem, som ägnade ägna sig åt praktiska levnadsyrken. Motsättningen mellan de båda nämnda författarna, då det gällde reformering av studentexamen, speglar således olik-

heten i grunduppfattning vid denna tid rörande målsättningen för den allmänna skolans verksamhet mellan å ena sidan anhängarna av det så kallade nya skolsystemet och å andra sidan dem, som ville slå vakt om den gamla skolan och i all synnerhet låta den bibehålla sin klassiska karaktär.

III. GAMMAL OCH NY SKOLA

I ett par andra skrifter från ungefär samma tid framträder denna motsättning mellan företrädarna för gammal och ny skola med ännu större skärpa. Den ena av dessa skrifter hade titeln "Om svenska elementarläroverken och deras förbättring" och den andra "Försök till rättfärdigande av det nya skolsystemet", och båda utkom utan angivande av författarnamn. Den förra var skriven av dåvarande docenten, sedermera professorn och ecklesiastikministern F. F. Carlson och den senare av biskopen i Karlstad C. A. Agardh.

Carlsons skrift utgjorde ett vägande inlägg i den pågående debatten och hade tillkommit med anledning av Hazelius' i det föregående refererade "Om studentexamen samt elementarläroverkens brister". Carlson förklarade sig vilja upptaga till besvarande den frågan, huruvida den av Hazelius lämnade mörka målningen av förhållandena vid de allmänna läroverken hade någon motsvarighet i verkligheten. Vid en sådan undersökning var det enligt hans mening nödvändigt att undersöka "grunderna för vårt svenska undervisningssätt, jämförda med grunderna för de förändringar man däri vill införa". Han utgår från den satsen, att ändamålet med den offentliga uppfostran måste vara en harmonisk utveckling av människans alla förmögenheter. Samhället hade att i sin tjänst mottaga medlemmar av olika anlag, men dock genom harmonisk utbildning förberedda att verka för dess väl. Skolklassen utgjorde därvid det lilla samhälle, där sinnet tidigt mognar "för de fordringar den mänskliga sammanlevnaden i stort medför".

Med dessa utgångspunkter gav nu Carlson en skildring av, hur enligt hans mening en skolundervisning borde vara beskaffad för att fylla denna uppgift. Det var inte kunskapsinhämtande det i första hand gällde. Strävandena skulle inriktas på "hårdandet och uppövandets" av lärjungens själskraft i alla dess funktioner, så att han en gång med moget omdöme och klar blick "må kunna skåda omkring sig i världen och på dess förhållanden inverka". Därför

borde i skolan företrädesvis sådana ämnen drivas, "som på själskrafternas utbildning äga den mäktigaste inflytelsen". Därav kom den stora vikt, som vid undervisningen måste fästas vid språkstudier, i synnerhet studiet av de klassiska språken.

Dessa språks betydelse, då det gällde utvecklingen av själskrafterna, jämförde Carlson med de gymnastiska rörelsernas förmåga att utveckla kroppens krafter. "Fullkomligt enahanda inverkan har de klassiska språkens studium på själskrafterna, och grunden därtill är densamma som till gymnastikens gagnelighet för kroppen". Bland skolämnena var visserligen matematiken i det avseendet av betydelse, men den uppövade, ansåg han, endast den formellt logiska tankeverksamheten. "Hela omfånget av själskraftens yttringar upptages endast av språket." Det språkliga materialet, "i vilket den skapande anden, vare sig hos en individ eller hos ett folk, lämnat i sinnligt uttryck spår efter sin verksamhet, är även det tjänligaste ämne, varpå den gryende andliga kraften kan pröva sin förmåga". I främsta rummet gällde detta de klassiska språken. Skälet härtill var icke deras egenskaper av döda språk, utan det låg "i karaktären av deras grammatikaliska byggnad och inre anda". Över en god romersk eller grekisk författares hela framställning vilade dessutom "en anda av renhet, av osökt och okonstlad skönhet, som bildar och förädlar smaken".

Carlson hänvisade till den av trondhjemsrektorn F. M. Bugge år 1839 utgivna reseberättelsen från sina besök vid de preussiska läroverken och den däri förekommande uppgiften, att de klassiska studier fått en alltmer vidgad betydelse vid undervisningen i de tyska skolorna. Läroämnenas inbördes ordning på skolschemat kunde heller aldrig, ansåg Carlson, grundas på en förment nytt för lärjungarna, "utan på deras egen inre natur och relativa vikt för utvecklingen av själens förmögenheter". Han gick in på en utförlig kritik av det s. k. nya skolsystemet och förklarade sig ej ha väntat "att hos oss få höra denna metod prisas som en frukt av nyfunnen vishet". De goda resultat, som man ansåg sig ha kunnat konstatera vid metodens användande inom Nya elementarskolan, ville han hänföra till vissa gynnsamma betingelser just där för tillämpning av densamma. Som en god exponent för det gamla skolsystemet visade han på katedralskolan i Uppsala, vilken läroanstalt under ledning av den "för sitt utmärkta nit och sin vid-

sträckta erfarenhet högt aktade rektor Boivie" kunnat uppvisa mycket förnämliga resultat av sin verksamhet.

Att det allmänna skolväsendet i vissa avseenden kunde vara i behov av förbättring, ville dock Carlson därmed ej bestrida. Felet låg dock ej, som företrädarna för det nya systemet ville göra gällande, i själva klassläsningsmetoden, d. v. s. att läraren ensam undervisade i alla ämnen, som förekom i klassen, ej heller i användningen av hemläxor i stället för läxläsning under lektionstimmarna och slutligen ej heller i att flyttning ägde rum endast "varje månad eller år" i stället för att lärjungarna förhördes "en eller flera gånger varje dag". Vad som fattades var framför allt utbildningsanstalter för medelklassens behov, anstalter som på ett bättre sätt än apologistskolorna kunde sörja för en utbildning i enlighet med yrkeslivets krav, och som kunde tillgodose behovet av utbildning för högre industriell verksamhet. Det förelåg i detta avseende en lucka i skolorganisationen, som det var nödvändigt att fylla, och detta kunde enligt Carlsons mening endast ske på det sättet, att man inrättade särskilda s. k. högre borgarskolor eller realgymnasier. Av sådana hade dittills endast två kommit till stånd, som enligt hans mening kunde anses lämpade att fylla den angivna uppgiften, nämligen en offentlig, Athenæum i Gävle, och en enskild i Uppsala, realgymnasiet därstädes.

Beträffande skolväsendets allmänna organisation borde enligt Carlsons mening uppmärksamheten i första hand inriktas på den grundläggande skolutbildningen. "Om trädet utvecklat en rikedom av löv och blommor och allt högre skjuter sin krona, så bör man ej förgäta stammen, som uppbär denna utveckling, att rötterna, som giva den sin näring, behöva vårdas." Såväl den lärda bildningen som den för medelklassen behövliga högre bildningen borde enligt Carlson bygga på samma grundval. Någon utökning av ämneskretsen inom lärdomsskolan för att tillgodose medelklassens behov av borgerlig bildning ville han dock ej vara med om. Denna skoltyp måste alltid se som sin uppgift att vårda sig om den högre andliga kulturen och alltid förbliva "den stam, från vilken varje utgrening av dess bildning hämtar sin kraft. Carlsons förslag beträffande den grundläggande skolutbildningens ordnande gick därför ut på, att såväl den högre bildningen för medelklassen som den egentliga vetenskapliga och ämbetsmannabildningen skulle

bygga på "en gemensam, på klassiska språk beräknad förberedelsekurs", omfattande tre klasser och avsedd för gossar i åldern från 8 till 12 à 14 år. Efter genomgång av denna kurs borde, ansåg han, anlagen kunna bedömas och övergång kunna ske till fortsatta studier, antingen på den lärda eller borgerliga bildningsvägen.

En annan brist i det bestående skolsystemet var enligt Carlsons uppfattning, att man ej fäst någon uppmärksamhet på lärarnas utbildning, en fråga, som dock vore av mycket väsentlig vikt. En den omsorgsfullaste skolstyrelse kunde ej framkalla en enda god undervisningstimme utan en duglig lärare. En person var ej genast skicklig till detta viktiga kall, därför att han tagit graden vid ett universitet. Därtill fordrades, utom naturliga anlag, en särskild både teoretisk och praktisk förberedelse. Tillfälle att vinna sådan utbildning borde finnas vid för detta ändamål inrättade bildningsanstalter. Den sökandes utbildning och personliga förutsättningar för lärarbanan borde "genom stränga prov utrönas, förrän någon lärarebeställning tillträdes". I alla länder, vare sig större vikt lades på undervisningens förbättring hade också, framhöll Carlson, sådana anstalter för lärarnas utbildning och prövning kommit till stånd.

Vad det i dagens läge således kom an på, det var att undanröjda befintliga hinder ifråga om undervisningsarbetets bedrivande i skolorna, men däremot icke "att omstörta hela byggnaden". Skolororganisationen måste stödja sig på "den fasta grunden för all högre bildning, de klassiska studierna". Men på samma gång måste man tillgodose "den nyare tidens mångfaldigt utgrenade behov". Villkoren för en reform av de allmänna läroverken, d. v. s. med bibehållande av den gamla skolans klassiska grund, var enligt Carlsons mening "en genom sorgfällig undersökning beredd översikt av närvarande undervisningsanstalters verkliga tillstånd och olägenheter samt av kunniga personer inhämtad erfarenhet om de nyaste förbättringarna i andra länders undervisningsväsende. I detta sammanhang hänvisade han till Bugges ovannämnda skrift och framhöll, att det utkast till lag för de norska läroverken, som däri framlagts, borde kunna tjäna som utgångspunkt för en reformering av undervisningsväsendet även i vårt land.

Den skolororganisation, som man borde sträva efter att få till stånd, var således enligt Carlsons uppfattning ett på gammal skol-

tradition grundat klassiskt läroverk med en viss anpassning efter den moderna tidens krav. Den pedagogiska verksamheten i skolorna skulle framför allt inriktas på den formella utbildningen av själskrafterna med utnyttjande av de klassiska språken. Alla nytighetskrav vid bestämmande av läroämnena för den grundläggande skolundervisningen borde sålunda avvisas. Latinstudiet skulle utgöra grunden och bilda kärnan i undervisningen redan från första klassen, detta i anslutning till Bugge men till skillnad från Geijer, som ville ha latinstudiet uppskjutet till tredje klassen. Därvid fick man emellertid ej bortse från modersmålets betydelse, då det gällde att främja den själsliga utvecklingen hos barnen. Liksom Boivick betonade Carlson vikten av att barnen tidigt övades i uppsatsskrivning. Lärjungarna borde, framhöll han, uppmuntras att "i egna uppsatser dels framställa, vad de läst, dels använda det till åstadkommande av en självständig produktion". En hörnsten i den gamla skolororganisationen var enligt Carlson klasssystemet, d. v. s. med en klasslärare som undervisare i samtliga ämnen. Han betecknade det som ett kraftcentrum i undervisningen i jämförelse med den i nya skolsystemet tillämpade ämnesläsningen och användningen av monitörer som medhjälpare åt läraren. Just genom denna sin direkta undervisning kunde läraren kalla till verksamhet "en värld av olika krafter". Klasssystemet hade i detta avseende ett avgjort företräde framför monitörsystemet, enär detsamma innebar, att skolarbetet utfördes under lärarens ögon och alltid "förblev under ledningen av hans livgivande kraft".

I sin skrift gav Carlson en livfull skildring av verksamheten, sådan han tänkte sig den, i en efter dessa grundsatser uppbyggd skolororganisation. Läraren, som här har att liksom inträda i faderns ställe, "giver väckelse och ledning åt den späda tankekraften; han lockar den till allt större verksamhet och härdar den, till dess den förmår att vägleda sig själv. Det liv, som verkar inom honom, meddelar sig åt lärjungen; sanningens makt, varav han ledes, tänds i lärjungens själ en eld, som skall lysa och värma denne vid hans arbete." Den personliga beröringen mellan läraren och lärjungen, "det levande ord, som utgår från den förre till den senare", var således här av största vikt. Vad en gosse genom läsning inhämtade, innebar icke genast för honom kunskap. "För att bli detta måste det redas, bearbetas, smältas, och därtill fordras biträde av

lärarens överlägsna kraft. Läraren sönderdelar genom sina frågor det lästa, upplyser det genom sina anmärkningar, tillämpar det genom sin förklaring. Genom hans åtgärd eggas lärjungen, att först återgiva stycket i den form, han läst det, sedermera att göra sig reda för dess sammanhang och genomtränga det med sin eftertanke, på självständigt sätt använda och bearbeta det. Först på detta sätt bliver det hans egendom och en näring för hans själ.”

I sig självt innebar således detta ”undervisningens gemensamma mottagande” en mycket stor tillgång i skolarbetet. ”Den raska tävlan, som därigenom uppstår, ger liv och fart åt undervisningen. Den friska munterhet, som röjer sig i gossens ansikte, när han i en väl vårdad klass hör läraren och omgiven av sina kamrater besvarar hans frågor, bevisar att han andas en upplivande luft: offentlighetens. Denna genomtränger själva undervisningens karaktär och höjer den, under det den livar lärarens eget mod. Människans oavvisliga behov att vistas i samhälle yttrar sig även i undervisningen, och behovets tillfredsställande medför för denna självvälgörande följer. Utan en sådan gemensamt emottagen undervisning äger skolans uppfostran varken fördelen, ej heller förtjänar den namnet av offentlig.”

Gentemot klassläsningsmetoden hade man, framhöll Carlson, gjort den invändningen, att den skulle leda till svårigheter att upprätthålla den nödiga skoltukten. Då läraren meddelade undervisning åt en samlad klass, togs varje särskild lärjunges uppmärksamhet icke nog i anspråk. Sysslolösheten skulle då lätt kunna ”föda okynne, självsvåld, uppstudsighet”. Likväl behövde man, invände Carlson, endast en enda gång besöka en skola, där skickliga lärare undervisade, för att övertyga sig, att ett motsatt förhållande ägde rum. ”Den som erfarit nöjet att se, huru en nitisk lärare, i det han intager sin plats, glad men allvarlig, även tager väldet över sina lärjungars uppmärksamhet, huru varje öga och varje öra med tillförsikt är fäst vid honom, vilket friskt liv, som under lektionens fortgång sätter de ungas alla krafter i rörelse, för att upphämta hans ord eller öva sig på det ämne, som av honom föresättes, — han känner att mänsklighetens ädlaste arbete här föregår, och han kan omöjligen tro, att denna undervisning medför slöhet eller vanarter som följer.”

I en skola, där läraren, stödjande sig på sådana förnämliga tradi-

tioner, spelade denna väckande och ledande roll vid undervisningen fanns det enligt Carlson stora möjligheter att också ta hänsyn till lärjungarnas individuella anlag och intellektuella utrustning. Med avseende på självgåvor kunde man, menade han, indela lärjungarna i tre klasser. Till den första räknade han dem, ”hos vilka minnet visade sig som övervägande”. Den andra utgjordes av dem, ”som med svagare minne förenade gott förstånd och god omdömesförmåga”. Den tredje gruppen slutligen omfattade dem, ”som i båda dessa avseenden äro svaga”. De barn, som efter arten av sin intellektuella utrustning borde hänföras till den andra av de nämnda klasserna, var ofta sådana, som i skolan benämndes tröga och ansågs av naturen vanlottade. Att urskilja dessa från dem, som tillhörde den följande, eller tredje klassen, var, ansåg Carlson, ett av de svåraste proven för en lärare, och han förmådde fullgöra detta endast genom en omsorgsfull handledning och fortsatta iakttagelser. Då detta icke skedde, blev de nämnda lärjungarna, d. v. s. de till klass 2 hörande, vanligen ”förkastade såsom odugliga” och gick därigenom ”för den högre bildningen förlorade”. Likväl var det just dessa barn, som enligt Carlson, ”rätt ledda, i framtiden bliva de skarpsinnigaste, arbetsammaste, självständigaste”. Detta vitsordades genom ”högre och mera vetenskapliga examina, men allra mest i den stora examen, som anställes i det mångfaldigt prövande livet”.

Med detta ville Carlson dock ingalunda ställa de minnesbegåvade lärjungarna i någon efterhandsställning. Av båda de nämnda anlagstyperna kunde läraren genom klokt ingripande skapa något förträffligt. Carlson citerade Platons bekanta yttrande om två av sina främsta lärjungar: ”Den ene behöver betsel och den andre sporrar, därför spänner jag den ene bredvid den andre, såsom den trögare dragaren bredvid den livlige”. Detta yttrande angav, hur lärjungar av olika begåvningsstyp borde behandlas. Under klok handledning från lärarens sida tvingades nämligen den med livligt minne begåvade lärjungen att vid det gemensamma arbetet tillsammans med trögare kamrater stanna, reflektera över vad han läst, och i förståndet tillägna sig, vad han eljest endast med minnet hade uppfattat. På detta sätt fostrades hos honom en stadgad omdömesförmåga. Den trögare däremot eggades under den gemensamma tävlan med mera minnesbegåvade kamrater till större kraftansträng-

ning. ”Om de trögare återhålla de livligare, så fortskynda däremot de senare de förra. På villkoren av en sådan ömsesidig vinst och ömsesidig förlust är det mänskliga samhället byggt.”

Också med avseende på lärjungarnas sociala fostran hade det gemensamma arbetet i klassen under en klok lärares ledning sin stora betydelse, enär den öppnade fältet för kamraternas inverkan på varandra. ”Ynglingar av alla stånd och förmögenhetsvillkor äro där, utan avseende på annan olikhet än uppförandets och flitens, blandade om varandra. Klassen utgör ett samhälle för sig, vars medlemmar hava tid att lära känna varandra och tillfälle att under ömsesidig hjälp eller strid utveckla sina krafter. Kamraterna dela varandras fröjder och motgångar, lära att göra en uppoffring för en väns skull, att lämpa sitt umgänge efter olika lynnen, och utbilda ofta inom klassen en verklig ’allmän anda’. Detta är den sanna *bildningen till medborgerligbet*, ty i detta lilla samhälle mognar tidigt sinnet för de fordringar, mänskliga sammanlevnaden i stort medför. Också är det genom denna nötning mot olika lynnen och förståndsänlag, som den fasthet i karaktären och den människokänedom grundlägges, som utmärker män, utgångna från offentliga skolor. Upplöser man klassen för att lämna individualiteterna fritt spelrum, så försvinner det väsentligaste av dessa fördelar, ty bland ett- eller tvåhundra lärjungar, vilka ständigt omväxla, kunna inga varaktiga band av kamratskap hinna knytas.”

För F. F. Carlson var således den gamla, traditionella skolan med sin inriktning på de klassiska språken och sin strängt genomförda klassläsning under en skicklig lärares ledning den avgjort överlägsna skolformen. Med den starka betoningen av undervisningens uppgift att formellt utveckla själsförmögenheterna kom förberedelserna för de blivande yrkesuppgifterna att spela en underordnad roll. Den klassiskt betonade undervisningen i den gemensamma allmänna skolan kunde därför bilda underlag ej blott för den lärda utan även den borgerliga bildningen. Någon nyttosynpunkt fick ej spela in vid valet av läroämnen för den grundläggande skolundervisningen. Endast ämnets formella bildningsvärde skulle därvid vara avgörande, och att de klassiska språken därvid borde ställas i främsta rummet, var ställt utom allt tvivel. Det gamla skolsystemets överlägsenhet berodde enligt denna uppfattning ej minst på den fasta klassuppdelningen. Först med en sådan blev det möjligt

för den skicklige läraren att sätta sin prägel på undervisningen och bestämmande påverka lärjungarnas utveckling i rätt riktning. För lärjungarna själva var deras inordnande i ett fast uppbyggt sammanhang av utomordentlig betydelse. Den ömsesidiga påverkan kamraterna emellan främjade lärjungarnas intellektuella utveckling, och det ömsesidiga beroendet och det nödvändiga hänsynstagandet till kamraternas önskemål och behov innebar en social fostran, som var en nödvändig förutsättning för att de unga sedermera utan svårigheter skulle kunna inordnas i samhällslivet.

Mot denna uppfattning ifråga om den allmänna skolans organisation och arbetsformer vände sig biskop Agardh med stor skärpa i sin ovannämnda år 1844 anonymt utgivna skrift ”Försök till rättfärdigande av det nya skolsystemet”. Carlson hade skildrat verksamheten i den gamla skolan, sådan han tänkte sig den gestaltad, då den var som bäst. Som motsättning härtill och mot bakgrunden av en starkt kritisk skildring av förhållandena i den gamla skolan målade Agardh en bild av livet och förhållandena i den nya skolan, representerad av den i huvudsak på grundval av hans uppfostringsideer inrättade försöksskolan i Stockholm. ”Inträder man i Nya elementarskolan”, heter det, ”ser man glädje och rörelse överallt. Man inkommer i en studerkammare, där alla äro sysselsatta med något, som på det livligaste intresserar dem, nämligen att hämta och söka kunskapen själva, icke att passivt och blott hörande mottaga den av läraren. Läraren är icke därför avlägsen. Såsom en vän, såsom ett stöd, såsom en rådgivare är han överallt till hands för att leda, biträda, råda, upplysa, där svårigheter möta eller där misstag äro möjliga, utan att därför upphäva lärjungarnas eget studium. Lärjungarna äro i den nya skolan delade i läxlag, icke i klasser. Det är som vore de delade i särskilda lekar på fältet. Tävlan, lekens och de grekiska spelens princip, icke fruktan är den livgivande drivkraften i den nya skolan. Därav uppstår en oupphörlig omväxling, och lärjungarna flytta efter deras framsteg från läxlag till läxlag, då däremot i den allmänna skolan, där lärjungarna äro indelta i klasser, alla, den sämste och den bäste, den flitige och den försumlige, fortskrida lika, och således ingen tävlan finns, ingen lön för fliten, intet pris för snillet. Stryk användes icke som anmaningsmedel i den nya skolan. Den behöves icke. Det högsta straffet är att uteslutas från de allmänna läxlagen. I den allmänna skolan

däremot kan fruktan för stryk icke umbäras, och många anse, att orsaken till de så ofta förekommande oordningarna vid gymnasierna härleda sig därifrån, att stryk där ej får utdelas. Efter skoltimmens slut hasta den nya skolans lärjungar till sina kroppslekar, och den allmänna skolans gå till sina kamrar."

Det grundläggande felet i den gamla skolan var enligt Agardh, att man där med så mycken ihärdighet försvarade klassuppdelningen i skolorna, "det lika fortskridandet" för lärjungarna oberoende av flit och begåvning. En sådan lärometod kunde ha sitt berättigande, menade han, i äldre tiders skolor med deras "långsamma fortskridande, den säkra mekaniska gången, det ganska inskränkta antalet läroämnen och framför allt frihet från skolan en stor del av dagen". Undervisningen var då icke grundad på hemläsning, och ungdomen kunde efter skoltimmarnas slut fritt ägna sig åt lekar och kroppsövningar. Den europeiska kulturen hade emellertid i våra dagar tagit en annan riktning. Vetenskaperna hade fått en oanad utveckling, och nya hade uppstått. En modern litteratur hade skapats, som man borde skaffa sig kännedom om. Under sådana förhållanden blev det nödvändigt för skolan att vid undervisningen ta upp nya läroämnen, "att insläppa realia och de nya språken". Men med dessa förändringar bibehöll man den gamla klassuppdelningen, "det lika fortskridandet, den lika undervisningen för alla, oaktat de olika läroämnena". Skoltimmarna räckte då icke till som förut. Man måste draga in fristunderna, och man blev tvungen att gripa till läxläsning utanför lektionstimmarna.

I den gamla skolan märktes klassuppdelningens olägenheter föga, framhöll Agardh, eftersom där knappast lästes annat än de klassiska språken, och fritiden var jämförelsevis stor. Men förhållandet i det avseendet förändrades, när "för de många olikartade ämnena, icke de olikartade fallenheterna togos i anspråk, när man nödgades pådriva studierna å ena sidan, men likväl ingen fick fortskrida fortare än den andre". Då alla således måste fortskrida i samma takt som den sämste i klassen, så blev följd, att man "drev dem framåt med ena handen, under det man höll dem tillbaka med den andra".

Med utgångspunkt från den i det föregående omnämnda skriften av trondhjemsrektorn Bugge betonade Agardh, att skolväsendet i vårt land, sådant det under inflytande från Tyskland utformats i

1820 års skolordning, i allt för hög grad fått sin prägel av klassläsningsmetoden, vilket medfört "i högsta grad bekymrande följder". I riksdagen kunde man, menade Agardh, se exempel på, hur en felaktigt inriktad skolundervisning kunde sätta spår i de där agerande personernas uppträdande. Ledamöterna av adeln och bondeståndet, vilka i allmänhet ej genomgått den offentliga skolan, utmärkte sig för "en tillförsikt till sin egen övertygelse, en klarhet i framställningen, en säkerhet i tankegången, en dristighet i sitt strävande till målet, som de måhända icke skulle hava haft, ifall de hade till sitt 20:de år genomgått vår nuvarande skola". Felet med den i skolorna i allmänhet tillämpade klassläsningsmetoden var enligt Agardhs mening, att den "nedtrycker självständigheten i tanken och genom ett oupphörligt docerande och examinerande sätter lärjungen ända till 18—20:de året i beroende av andra personers uppfattning och förer honom under hela sin utvecklingstid i ledband". Med tillämpning av den nya skolans undervisningsmetod vände sig lärjungen däremot "att själv bana sig väg till vetandet, att själv bilda sina åsikter och att sammanbinda de kunskaper han uti skolan erhåller med sin egen individualitet, d. v. s. just den nya skolmetoden skulle giva honom alla de egenskaper, som utom själva kännedomen av ämnet fordras för en offentlig talare".

Den bild av den gamla skolan i verksamhet, som Agardh nu ställer fram, har föga gemensamt med den av Carlson i hans skrift lämnade skildringen. "Vilka stora, vilka otaliga kunskaper", heter det hos Agardh, "skaffar sig icke barnet självt, utan lärare, ifrån den tid, då det skiljes ifrån sin egen moders bröst och tills det lägges till sin styvmoders, skolans. Det tillägnar sig därunder ett helt språk, en hel orientering i en ny värld. Och däremot, ifrån det ögonblick det upptages i skolans sköte, intill dess det åter blir fritt att få lära sig själv — ehuru det ofta är för sent — huru litet lär sig detsamma? Det språk, man framför allt söker lära det under denna tid, stavar det ännu, när det utgår ur skolan; och den nya värld, varuti man inför det, vetenskapens och naturens, blir för detsamma nästan ännu mera tillslutet, än den var när det inträdde i skolan; ty då hade det åtminstone observationsförmågan i sin fulla livlighet, vilken slocknar dag för dag uti skolan." Det huvudsakligaste i undervisningen utgjordes av lärarens muntliga föredrag. Men över detta måste enligt sakens natur vila något obe-

stämt, menade Agardh. Detta visade sig icke minst däri, att läraren var nödsakad göra "flera särskilda förklaringar", till det meddelade kunskapsstoffet. "När man nu gör till princip en hel ungdomsålder igenom att nära ynglingens själ med sådana svävande begrepp, så måste slutligen en slöja lägga sig över hela hans synkrets, och det är endast därigenom, att hans friska natur segrar över alla bemödanden att betvinga den, som han genom en sådan metod, konsekvent utförd, icke slutligen förlorar förståndet." Några dagar efter det läraren gått igenom ett visst kunskapsmoment, kommer så förhöret, då lärjungen har att redogöra för vad han hört. Han återger då en av de givna förklaringarna. "Vanligen kasseras den, eller om den ej kasseras, så förbättras den och utbreddes ännu en gång i nya obestämda förklaringar, för att fullända förvirringen i lärjungens sinne. Om man vid dessa rättelser observerar lärjungarna, så finner man stundom, att de tagit sitt parti och icke mycket bry sig om dessa rättelser vid förhöret. De tyckas vara övertygade, att vad de än må svara, så är det icke rätt eller åtminstone icke rätt nog."

I detta sammanhang kom Agardh också in på lärarutbildningsfrågan, och i överensstämmelse med sin allmänna syn på lärarens uppgifter i skolarbetet ställde han sig ytterst kritisk till de vid den tiden framförda kraven på inrättande av särskilda anstalter för detta ändamål. Det är klart, framhöll han, att den till sin princip fördärvliga undervisningsmetod, som tillämpades i den gamla skolan, kunde vara det i olika hög grad vid verkställigheten. Detta berodde på lärarens olika skicklighet. Därför lade man också på detta håll en utomordentlig vikt på lärarens "icke så mycket lärdom och kunskaper — dem kan man förutsätta — nej, på hans dona informandi (d. v. s. fallenhet för läraryrket) och på hans skicklighet (d. v. s. i att undervisa). I alla de länder, där strid uppstått om den bestående skolans lämplighet, hade man också, påpekade han, "infört eller åtminstone föreslagit skollärareseminarier, där lärarkonsten skulle inhämtas". "Hos oss hava de en gång varit införda, i början av 1800-talet (nämligen i samband med den praktiska utbildningen för blivande präster), men åter blivit av det sunda svenska förnuftet utdrivna. De hava nu, sedan nya tvivel uppstått om vår skolas ändamålsenlighet, blivit ånyo påyrkade." I den nya skolan däremot lade man huvudvikten vid lära-

rens lärdom och säkerhet i sina kunskaper. "Den ländaste är där den bäste läraren. Någon särskild skicklighet att undervisa behöves icke". Vid Nya elementarskolan utgjordes, framhöll han, lärarpersonalen av sådana magistrar, som till största delen haft hedersrum vid promotionen. "Men därav följer icke, att de hava några särskilda dona informandi; möjligen icke ens genomläst något tyskt pedagogiskt system, vilket skulle i seminarium föreläsas och inövas."

Den nya skolans huvuduppgift skulle enligt Agardh vara att "utveckla människans individualitet". För honom var detta "den verkliga striden om skolans reform". Vad denna uppgift i verkligheten för Agardh innebar, har han givit uttryck åt i några kärnfulla satser. Genom en uppfostran i denna anda skulle människan icke allenast komma i besittning av alla de krafter, som naturen velat tilldela henne, utan hon skulle även kunna klart se målet för sin bana. "Livet får för henne en helt annan klarhet. Hon lever för en för henne oförgänglig idé. Hon går till sitt mål med upplyftande känslor, även om det bär genom törnen, genom nöd och fattigdom; såsom krigaren går glättig till faran och döden".

Om denna den individuella utvecklingens princip fick göra sig gällande ej blott i skolundervisningen utan även i samhällslivet i stort, skulle den, menade Agardh kunna få ett utomordentligt inflytande "på hela mänsklighetens tillstånd". Han fann det svårt att bestämma den nya form, varunder mänskligheten därigenom skulle komma att framträda. Men om den av honom utvecklade tanken, att varje enskild därigenom skulle komma att leva för en idé, för vilken allt det materiella kom att nedsättas till en obetydlighet, ägde någon sanning, "så skulle denna nya form bliva ett liv för ideer, det vill säga den högsta form, som mänskligheten kan taga". Det vore då märkvärdigt, ansåg han, om inte "den jäsning, som för närvarande visar sig överallt och som man fruktar skall sluta sig i en utomordentlig och lössläppt själviskhet och en obegränsad njutningslust, skulle i stället sluta sig uti en ädlare personlighet, uti ett högre och ideellt liv. Att det förra måste inträffa, om man motarbetar och förtrycker jäsningen och därigenom åstadkommer egentligen en strid emellan två materiella principer, den härskande och den förtryckta, är ovedersägligt; men om man låter den utveckla sig med full frihet, det vill säga, om man gör personlighetsbegreppet till en princip för själva uppfostran, måste resul-

tatet bliva annorlunda. Ty uppfostran har ej att göra med fattigdom och rikedom eller med yttre och materiella fördelar, utan med själens inre utveckling, det andliga i människonaturen." Den jäsnings, den missbelåtenhet, den oro, som överallt genomgick medelklassen, människosläktets hjärta, vad innebar den väl annat än en allmän känsla, att man icke var på sin rätta plats? "Man söker förändring, utan att egentligen veta vilken. Rörelsen är icke uppåt, dit förr allt i samhället strävade, den är åt sidan, det är en annan plats på samma höjd, man saknar, den plats, från vilken uppfostran lett en vilse, och som tillfälligtvis förd uti en annan man ej mer kan hinna. Man finner sig således stå i ett missförhållande till allt, och klandrar därför allt. Man känner dunkelt, att någon helig rättighet genom samhället gått förlorad; man giver den till och med sitt rätta namn, personlighetens, men man tycks ännu icke hava insett hela höjden av dess betydelse."

Även den sociala frågan, "dagens viktigaste fråga", stod således för Agardh i nära samband med "den närvarande striden om uppfostran". Han var fast övertygad om, att ett genomförande av den nya skolans uppfostringsprinciper skulle kunna lösa även de samhällsliga problem, som alltmer syntes börja torna upp sig till följd av den ekonomiska utvecklingen. Om man förde in personlighetsprincipen som en avgörande faktor redan i uppfostran, så uppstod enligt Agardh "en högre upplösning av jäsningsprocessen, och mänskligheten börjar ett alldeles nytt tidevarv, ett nytt stadium av sitt liv, vars område eller gräns vi icke kunna överskåda". Denna sin framtidssyn anknöt Agardh således till det nya uppfostrings-system, som han varit med om att utforma redan under sin verksamhet inom stora undervisningskommittén, och som han i sin härovan refererade skrift nu ytterligare utvecklat och fördjupat. Själv var han övertygad om, att det program för en framtida ny skola, som han här lagt fram, skulle kunna få betydelse för den samhällsliga utvecklingen även utanför det egna landets gränser. "Skulle väl Norden", tillfogade han, "det land, varifrån så många mänsklighetens emancipationer redan förut utgått eller — då vi egentligen se striden härom (d. v. s. striden om gammal och ny skola) föras endast i Sverige — skulle väl Sverige vara det land, varifrån denna nya utveckling vore bestämd att utgå över världen?"

IV. 1843 ÅRS SKOLREVISION

Enligt bestämmelserna i gällande skolordning skulle en "elementarläroverkens revision sammanträda vart tredje år för granskning av läroverkens arbete och för avgivande av förslag till förbättringar. Denna centrala granskningsnämnd skulle bestå av sju ordinarie ledamöter, nämligen statssekreteraren och föredraganden i ecklesiastikdepartementet, tillika ordförande, en av Kungl. Maj:t förordnad sekreterare, en universitetsprofessor samt fyra läroverkslärare. Dessa senare skulle utses stiftsvis enligt närmare angivna grunder. Fyra stift åt gången, "efter den ordning, som stiften vid riksdagen inom prästeståndet sig emellan av ålder intaga", ägde att för varje skolrevision utse var sin representant. Valrätt skulle tillkomma alla inom vederbörande stift på stat uppförda ordinarie lärare vid gymnasier och skolor. Valbara var dock endast ordinarie lektor vid gymnasium och rektor vid lärdomsskola samt rektor "vid högre apologetiskola inom samma stift". Extra ordinarie ledamöter i revisionen "med lika rösträttighet som ordinarie" skulle vara "rikets ärkebiskop och samtliga biskopar, när de tillstädeskomma och uti överläggningarna vilja delta".

Skolrevisionens arbete skulle enligt skolordningens föreskrifter påbörjas den 1 augusti och göromålen vara avslutade "så fort ske kan och senast den 24 september", såvida ej konungen på anmälan av revisionen medgav utsträckning av den angivna sammanträdes-terminen. Huvuduppgiften för revisionen skulle vara att på grundval av de "uppgifter, betänkanden och handlingar", som från de olika läroverken på föreskrivet sätt blivit genom eforerna avlämnade, uppta till behandling en rad i skolordningen närmare angivna punkter. Efter avslutat arbete hade revisionen att till Kungl. Maj:t avgiva en allmän berättelse om läroverkens tillstånd med bifogande av "sitt eget underdåniga utlåtande, ej allenast över varje åtgärds verkan på det ställe den blivit anbrakt, utan även över alla både lokala och allmänna utvägar, som böra och kunna ytterligare vidtagas till vinnande av läroverkens fullkomligare inrättning".

Man hade på reformvänligt håll hälsat tillkomsten av denna bestämmelse om en central prövningsnämnd med en viss tillfredsställelse och motsett dess sammanträdande med vissa förväntningar. Det hade nämligen sedan länge framstått som en väsentlig brist i skolorganisationen, att det saknades ett centralt organ, som kunde samordna de spridda reformsträvandena på olika håll i syfte att bringa skolväsendet i bättre överensstämmelse med tidens krav. Institutionen kom emellertid knappast att motsvara de till densamma knutna förhoppningarna. Den första skolrevisionen, som sammanträdde i slutet av år 1824 hade att ta ställning till en rad betydelsefulla skolorganisatoriska problem, som under den närmast föregående tiden varit föremål för livlig debatt ej blott i press och riksdag utan även i ett par uppmärksammade programskrifter. De på detta sätt framträdande reformsträvandena fick dock föga genvar inom revisionen. Dess utlåtande gick i strängt konservativ riktning och innebar i stort sett status quo beträffande läroverkens organisation och arbetssätt.

Trots föreskrifterna i skolordningen om treårsintervaller skulle det komma att dröja ej mindre än 8 år, innan en skolrevision på nytt av regeringen inkallades. Denna gång hade revisionen framför allt att ta ställning till det av majoriteten inom stora undervisningskommittén framlagda reformprogrammet. Även denna gång gick revisionens utlåtande i konservativ riktning, närmast i anslutning till ett särskilt yttrande av Hans Järta, som bifogats kommitténs betänkande och vari denne ställt sig bestämt avvisande mot varje slags undfallenhet för "tidsandan", då det gällde skolfrågan. I stort sett innebar revisionens utlåtande ett försvar för den gamla, klassiskt betonade lärdomsskolan och på samma gång ett försvar för den på reformvänligt håll så förkättrade 1820 års skolordning.

Något regelbundet inkallande av skolrevisionen i enlighet med gällande bestämmelser blev det ej heller efter 1832 fråga om. Föredragande i ecklesiastikärenden var vid treårsperiodens utgång 1835 den i skolfrågor frisinnade von Hartmansdorff. Han hade i undervisningskommittén tillhört majoriteten och tagit mycket aktiv del i utformningen av det framlagda reformprogrammet. Likaså hade han aktivt medverkat vid organiserandet av Nya elementarskolan och sedermera i egenskap av skolans direktör i verkligheten fungerat som dess ledare. Några åtgärder i syfte att få det nya

skolsystemet mera allmänt genomfört blev det dock ej fråga om under hans ämbets tid och därför ej heller om något inkallande av skolrevisionen. Som ledamot av 1832 års revision hade han visserligen reserverat sig till förmån för reformprogrammet, men han hade på samma gång eftertryckligt hävdad, att den nya ordningen skulle genomföras på övertygelsens väg, ej genom lagstiftningsåtgärder. Det starka motståndet mot reformsträvandena borde nämligen påkalla en viss varsamhet vid genomförandet. "Att uppgiva företaget", kunde det enligt hans mening dock aldrig bli fråga om. Något initiativ i denna riktning tog han, som redan blivit nämnt, ej heller under sin sjuåriga ämbets tid, från 1831 till 1838, och måhända var denna hans avvaktande inställning i reformfrågan också orsaken till att ej heller någon skolrevision inkallades.

I samband med de politiskt upprörda förhållandena under år 1838 tvingades Hartmansdorff att avgå från sin befattning som statssekreterare i ecklesiastikdepartementet och efterträddes av den i skolfrågor strängt konservative biskop K. I. Heurlin. Under intryck av de allt starkare liberala kraven på reformer inom skolväsendet och måhända i någon mån också påverkad av Wallins och Geijers uppseendeväckande deklamationer om övergång till reformlägret synes Heurlin haft vissa planer på att ta itu med de alltmer brännande skolfrågorna. Mellan Heurlin och hans vän och förtrogne biskop Tegnér fördes livliga förhandlingar i denna angelägenhet. I ett brev från Östrabo den 22 januari 1839 heter det bl. a.: "Det blir visserligen alltid en stor förtjänst av dig, om du på förnuftiga grunder uppgör löningsfrågan för läroverken, men utom det att den på mångfaldigt sätt hänger tillsammans med organisationsfrågan och läsordningen (d. v. s. arbetssättet), så måste ju även denna någon gång av kungen företagas, och den stora kommitténs lunta avslås eller antagas eller modifieras." Dessa frågor måste, ansåg Tegnér "bringas till något slut och reda". Någon ny undervisningskommitté kunde ej anses nödvändig men väl "en extra revision, som i alla fall skulle sammanträda om ett år men då är hindrad av riksdagen". Genom inkallande dessförinnan av en skolrevision, dit alla eforer vore "självkallade", skulle man vinna, att saken bleve "av de kompetenta" utredd. "I vad du då ville företaga och föreslå, kunde du då troligtvis alltid åberopa revisionens yttrande, vilket även mycket lättade ditt göromål, då

du mot den moderna opinionen alltid kunde återropa revisionens." Han sade sig inse, att kronprinsen sannolikt skulle komma att bli missnöjd med de ifrågasatta åtgärderna, men detta måste man förr eller senare underkasta sig. "Det skadar heller icke, om du på förhand låter honom förstå, att du och jag förstå den saken bättre än han och hans adjutanter, och att ett motsatt handlingssätt ännu mer depopulariserar regeringen hos prästeståndet, som dock i sakernas närvarande skick är dess säkraste stöd, kanske dess enda. Men latin och grekiska lämna vi icke, hellre dynastien. Jag ber dig säga mig uppriktigt, vad du tänker härom. Saken är viktig både för dig och läroverken." (Efterlämnade skrifter, utg. av Elof Tegnér, 1873—1874, II. sid. 315.)

I grund och botten var dock Tegnér ej fullt övertygad om att Heurlin vid sina förhandlingar med kronprinsen skulle kunna fasthålla vid ett konservativt färgat handlingsprogram som det antyddes. I ett brev till Wingård berättade Tegnér om ett samtal, som Heurlin skulle ha haft med kronprinsen i läroverksfrågan, varvid denne skulle ha som sin mening framhållit, att Nya elementarskolan "vore modellen, varefter alla våra läroverk borde omstöpas" och att gymnasierna "voro ruttna inrättningar, som borde försvinna". I ett brev till Heurlin i februari 1839 gav Tegnér uttryck för en viss oro, att denne skulle finna sig nödsakad att göra avsteg från den linje i läroverksfrågan, som Tegnér ansåg som den enda riktiga, nämligen "att bibehålla det gamla elementet (d. v. s. det klassiska läroverket) oblandat". Den medelväg, "justemilieu", som han tyckt sig finna, att Heurlin var inne på, ansåg han högst "betänkelig", när den innebar en blandning av klassiskt och modernt "med alla dithörande agrementer av dispenser, valfrihet, ambulatorisk läsning o. s. v. Jag fruktar dessa elementer skola skada varandra. Ätminstone vet jag, att ett dylikt försök misslyckades i Berlin, varför man övergick till en ren realskola. Vore det också icke bäst att börja därmed i Sverige? Vartill sammanblandningen förer, det ser vi på Nya elementarskolan, nämligen till ytlighet både i klassiska och moderna språken" (Efterl. skrifter, II. sid. 316). I själva verket såg Tegnér hela skolsituationen i mycket mörk dager. I ett brev till biskop Wingård upp-gav han sig känna till en mäktig liga i Stockholm, som arbetade på "en total reform av gamla organisationen", och dit räknade

han män som "Hartmansdorff, Lefrén, Sprengtporten, Berzelius, Wallin m. fl., allt personer av inflytande på statsråden, kanske även högre upp, och dessutom understödda av den liberala pressen" (Efterl. skrifter, II:443).

Det är sannolikt, att under de förhandlingar i läroverksfrågan, som under år 1839 inför den stundande riksdagen ägde rum inom ledande kretsar, man också övervägde det av Tegnér framkastade förslaget om inkallande av skolrevisionen. Av någon anledning har det emellertid ej befunnits lämpligt att tillgripa en sådan åtgärd. Måhända delade Heurlin ej helt Tegnérns övertygelse, att en inkallad skolrevision skulle kunna bli ett värdefullt stöd i strävandena att hålla tillbaka alla omstörtningförsök beträffande läroverken. Inför den stundande riksdagen synes han ha inriktat sig på att genom vissa utredningsåtgärder och genom ett par tämligen blygsamma delreformer få huvudfrågan om en fullständig omorganisation av läroverken tills vidare avförd från dagordningen. I det av honom kontraserade cirkuläret av den 1 november 1839 meddelades, som redan blivit nämnt, att Kungl. Maj:t funnit tiden ännu ej vara inne för en omorganisation av läroverken i hela dess vidd, när dels vissa utredningar ej hunnit slutföras, dels meningarna om de ifrågasatta förändringarna "på långt när icke hunnit sammanjämkas".

Därmed hade också planerna på inkallande av skolrevisionen tills vidare skjutits åt sidan. Den vid början av riksdagen 1840 genomförda departementsreformen ledde för övrigt till, att Heurlins befattning med skolärendena upphörde. Man hade allmänt väntat, att han skulle komma att övertaga posten som ecklesiastikminister, men efter upprepade konflikter med den till statsminister designerade greve Arvid Posse, bl. a. om rätten att som statsråd få behålla biskopsämbetet, valde Heurlin att frivilligt träda tillbaka. I december 1842 blev det emellertid vissa omplaceringar bland statsråden. Heurlin inkallades då på nytt i regeringen och utnämndes till statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet. Därmed ställdes han ånyo inför uppgiften att söka komma till rätta med den allt mer brännande frågan om en läroverksreform. Efter vissa förberedande undersökningar beslöt han sig för att följa det av Tegnér tidigare givna rådet att inkalla en skolrevision. Jämlikt utfärdad kungörelse skulle, efter i föreskriven ordning

förrättade val av ledamöter, en sådan sammanträda i Stockholm på hösten 1843.

Trots föreskrifterna i skolordningen om den 1 augusti som dag för revisionens sammanträdande var man först den 15 september redo att igångsätta förhandlingarna. De ordinarie ledamöterna i revisionen var denna gång följande: Professorn i filosofi vid universitetet i Uppsala E. A. Schröder, lektorn i filosofi vid gymnasiet i Kalmar P. Sporsén, lektorn i historia vid gymnasiet i Karlstad J. C. Söderberg, rektorn vid Frösö högre lärdomsskola J. Nordqvist, rektorn vid Visby högre lärdomsskola J. N. Cramér och som sekreterare konsistorienotarien E. M. Tegnér. Av biskoparna, vilka i egenskap av självskrivna ledamöter hade tillfälle att mer eller mindre regelbundet delta i revisionens förhandlingar, är det endast tre som tillsammans med de ordinarie ledamöterna undertecknat revisionens sedermera till Kungl. Maj:t avlämnade berättelse, nämligen biskop J. J. Hedrén i Linköping, H. O. Holmström i Strängnäs och C. A. Agardh i Karlstad samt jämställd med dem den av Kungl. Maj:t till extra ledamot särskilt förordnade pastor primarius i Stockholm A. Z. Pettersson.

Tydligt var det Heurlins avsikt att i egenskap av självskrivna ordförande i största möjliga utsträckning själv leda revisionens förhandlingar och därmed få möjlighet att påverka besluten i önskad riktning. Han förutsåg emellertid, att det med hänsyn till hans ämbetsåligganden som statsråd skulle bli svårt att regelbundet sköta detta uppdrag, och redan vid första sammanträdet meddelade han, att biskop Hedrén blivit förordnad att i händelse av förfall för ordinarie ordföranden i egenskap av vice ordförande leda förhandlingarna. Därmed hade Heurlin sört för, att ledningen av förhandlingarna, då han själv var hindrad närvara, lagts i säkra händer. Hedrén hade, då det gällde skolpolitiska frågor, en fast förankring i det konservativa lägret. Sin inställning i detta avseende gav han klart tillkänna i ett anförande i prästeståndet vid riksdagen 1844, då han bl. a. yttrade: De klassiska studierna komma allt mer och mer att träda tillbaka och måhända blir snart mera för dessa ingen plats övrig. De måste lämna skolsalen. Man ser redan då och då icke tvetydiga tecken till en sådan reform, vilken dock vore för den grundliga vetenskapen

liksom för samhället fördärlig (Prästest. prot. 1844—45, bd 8, sid. 85).

Att den inkallade skolrevisionen redan på förhand betraktades med en viss misstro på liberalt håll, framgår av en artikel i örebro-tidningen Nerikes Allehanda, där man med hänsyn till den planerade utvidgningen av därvarande lärdomsskola i riktning mot det nya skolsystemet hade anledning att med ett visst intresse följa revisionens verksamhet. "Den s. k. skolrevisionen är", heter det i artikeln, som tydligen härrör från skolans rektor J. Gumælius, vid den tiden tidningens huvudredaktör, "i sanning en underlig ting. Dess egentliga och valda ledamöter äro 5, nämligen en professor och 4 antingen verkliga lektorer eller skolrektorer. Dessa tillika med chefen för ecklesiastikdepartementet såsom ordförande och de biskopar, som behaga då och då tillstädeskomma, skola verkställa den ifrågavarande granskningen av läroverken för en viss tid och avgiva underdånigt förslag om dessas förbättring." Om de ordinarie ledamöterna yttrar sig artikelförfattaren därefter med stor sakkunskap och bedömer dem med hänsyn till deras inställning till de pedagogiska reformkraven. Professor Schröder betecknar han som "en man med djup lärdom", som ej försummat "att taga kännedom om Tysklands undervisningsverk", varför man av honom kunde "hoppas mycket i avseende på ändamålsenliga reformer, såvida han ej redan såsom äldre uppsalaprofessor blivit alltför mycket förstelnad i sina åsikter och hans närmare förbindelser med ärkebiskopen (d. v. s. af Wingård) icke menligt inverkar på hans omdöme". Båda tillhör nämligen, heter det, "genom födsel och uppfostran Göteborgs stift". Lektor Söderberg karakteriserar artikelförfattaren "såsom nära lierad med sin i avseende på undervisning reformälskande biskop Agardh" och "tros gynna förbättringar". Rektor Nordqvist "lärer, att döma av den nära enhälliga kallelsen, ibland sina ämbetsbröder vara i åtnjutande av stort förtroende, och rektor Cramér från Visby är väl ansedd". Man borde således i avseende på överläggningarna inom revisionen och förslaget från densamma kunna "i allmänhet hoppas det bästa". Svagheten var emellertid, att revisionen på grund av att ledamöterna i densamma endast representerade ett begränsat antal stift, nämligen endast 4, mycket ofullständigt kunde känna till förhållandena inom övriga stift och

vad dessa i verkligheten behövde. Därtill kom de långa intervallerna mellan sammanträdena. I stället för stadgade tre år hade det nu blivit 11 år. Man kunde därför, menade artikelförfattaren, ej mötse revisionens arbete med några större förväntningar. "Dessutom — föreslås må vad som helst — kommer det i alla fall an på dessa herrar biskopar och herr statsrådet Heurlins gunst och nåde, vilka förslag bliva stadfästade och vilka komma att läggas åsido."

Arbetet inom skolrevisionen pågick till i mitten av december, och resultatet blev ett till Kungl. Maj:t överlämnat digert betänkande, tryckt påföljande år med titel "Berättelse av revisionen över rikets elementarläroverk 13/12 1843". Den inleddes med en ingående redogörelse för de rådande förhållandena inom de allmänna läroverken på grundval av inkomna "uppgifter, betänkan- den och handlingar" från läroverkens rektorer. Till berättelsen hade fogats ett antal reservationer av enskilda ledamöter, i några fall mycket utförliga och tillsammans upptagande ungefär lika stort utrymme i den tryckta berättelsen som det gemensamt avgivna betänkandet.

Av särskilt intresse är ett i berättelsen ingående avsnitt, som behandlar den vid Nya elementarskolan bedrivna försöksverksamheten. Det hänvisas till en i 1832 års berättelse intagen redogörelse av rektorn vid skolan Love Almquist, innehållande "huvudgrunderna för skolan och hennes dåvarande ståndpunkt". I den nu av rektor J. A. Dahlström lämnade redogörelsen hade från skolan meddelats, att de båda bildningslinjernas förening år 1836, "efter en 8-årig övergångstid", blivit i sina allmännaste grunddrag genomförd och att "ämnesläsnings- samt växelundervisningsmetodernas användning till bibringande av de för vardera av dessa bildningslinjer nödiga kunskaper" befunnits både tjänliga och välgörande. I denna riktning hade ock skolan sedermera fullföljt sin verksamhet för att till större fullkomlighet utveckla den skolform, som motsvarade hennes grundsatser, jämte de åtgärder i överensstämmelse härmed, som hon ansett mest bidra till ungdomens sanna utbildning.

På grundval av rektor Dahlströms rapport lämnas i berättelsen en redogörelse för de vid elementarskolan tillämpade nya undervisningsmetoderna. Under lärotimmarna i skolan fick lärjungen,

heter det, ej blott *uppläsa* läxor, som han utom skolan överläst, utan även under lärarens ledning i skolan *överbäsa*, "vad till hans kurs i varje klass hörer inom det ämne, som i läsordningen är för varje lektion bestämt". "Läraren är således icke endast sysselsatt med att *förberä* utan tillika utveckla och förklara lärostyckena, på det varje lärjunge må sättas i tillfälle att dem uppfatta och inhämta, så fullständigt som möjligt är, både för hans egna framsteg och för utövningen av den skyldighet honom åligger att efter lärarens beprövande undervisa mindre försigkomna kamrater. Härigenom uppkommer såväl mellan lärare och lärjungar som mellan de sistnämnda inbördes ett förhållande av endräktig samverkan, riktad på läroämnet, vilket skall göras till en gemensam besittning för alla, och allt eftersom detta genom förenade bemödanden lyckas, bereder ömsesidig hugnad. I samma mån lärjungen blir medveten om denna sin ställning, livas hans håg att icke blott inom skolan väl använda lärotimmarna utan även utom densamma självmant arbeta på sin förkovran, och varje framsteg räknas för en seger, alltid att glädjas över och tillika att tacka för, helst det vunnits genom lärarens eller monitörens biträde, aldrig att högmodas över, även om han synes hava gjort det genom eget arbete. Härav uppkommer en rådande god anda, uppenbar genom hörsamhet mot lärare, uppmärksamhet mot monitörer, samhälllighet mot kamrater, intresse för bildning och humanitet."

För språkundervisningen i Nya elementarskolan lämnas i berättelsen en utförlig redogörelse. Denna undervisning grundades på modersmålet i stället för som i de allmänna skolorna på latinska språket. "Nybörjaren, hos vilken endast säkerhet i modersmålets innanläsning förutsattes, övas först uti rättstavning, mindre genom överläsning och regler än huvudsakligen genom upprepat avskrivande av för ändamålet lämpliga övningar. Då någon färdighet häruti blivit vunnit, övergår man till den egentliga språkläran, varvid början göres med satsen. Valda exempel, alltid hela satser, göras till föremål för lärjungarnas åskådning för att genom dess betraktande och jämförande lära honom åtskilja satsens grundförhållanden. När han sålunda lärt sig igenkänna och under vissa kategorier ordna de olika ställningar, i vilka orden inom satsen kunna förekomma, fattar han såväl skillnaden mellan de olika

slagen av ord, som det väsentliga av formläran, ty denna har då redan uti den föregångna satsläran sin förklaring och framträder nu uti sin rätta betydelse som blott en nödvändig fyllnad till denna. Någon egentlig minnesläsning avses mindre än förståndets övning. I samma mån som undervisningen fortskrider, inskräpes det för tillfället inlärdas genom därtill avpassade såväl muntliga som skriftliga övningar. Lärjungen får således från början öva sig själv att bilda satser, först enkla, sedan mer och mer utbildade, varvid då övningarna äro skriftliga, i de nedersta klasserna på griffeltavla, fortgående uppmärksamhet ägnas åt rättstavningen". I övrigt hänvisades till en av skolans lärare P. E. Svedbom då nyligen utgiven lärobok "Ledtråd vid den första undervisningen i modersmålet".

I fråga om flyttning ägde varje lärjunge att "obehindrad av sina kamrater fritt fortgå i vart ämne, så att han efter att hava vederbörligen inhämtat och redogjort för ett ämnes kurs i en lägre klass genast får för detta ämne uppflyttas från en lägre till en högre klass". För att "i allo" uppflyttas från en lägre till högre klass i skolan fordrades emellertid, att han "på lika sätt undergått förhör och blivit godkänd i alla de särskilda ämnenas kurser, som tillhör den klass, ur vilken han vill uppflytta".

Efter att sålunda ha lämnat en redogörelse för de rådande förhållandena inom de allmänna läroverken, övergick revisionen till en principiell utredning rörande de åtgärder, som kunde anses av behovet påkallade för en reformering av det högre skolväsendet. Revisionen fann det därvid nödvändigt "att förutskicka några allmänna betraktelser över elementarläroverkens skick och villkoren för dess fullkomnande". I själva verket formar sig detta avsnitt av revisionens berättelse till en intressant exposé över de rådande motsättningarna på det pedagogiska området och ett försök till principiellt klarläggande av problemets innebörd. Frågan om skolväsendets reformering måste enligt revisionens mening tas upp till behandling från mera allmänna utgångspunkter och sättas i samband med den allmänna kulturutvecklingen. "Det ligger i karaktären av ett tidevarv, utmärkt av en högt utvecklad reflexion, av i alla riktningar utbildade samhällsförhållanden samt en vidgad medborgerlig verksamhet, att fordringarna på de an-

stalter, som hava att vårda och dana det uppväxande släktet, måste komma att med varje dag stegras."

Kravet på reformer i fråga om skolväsendet gick i främsta rummet ut på, att den bildning, som bibringades i skolorna, skulle så till omfång som beskaffenhet "motsvara på en gång den vetenskapliga forskningens och samhällsinrättningens framsteg, gå i bredd med snillets erövringar, ej mindre än med näringsflitens förkovran". Det offentliga livet liksom "den enskilda industrien, ämbetsmannaskickligheten liksom de medborgerliga yrkena", skulle "i skolans inrättning och verksamhet ytterst äga sin grund och borgen". Om de sålunda stegrade fordringarna ej fann sig tillfredsställda med de rådande förhållandena ifråga om skolväsendet, så var det naturligt, att de statliga läroverken blev föremål för "ombildningsplaner och försök", som gick ut på att ge den offentliga undervisningen en förändrad karaktär.

Om de allmänna grunsatserna för ett nytt undervisningssätt liksom om villkoren för dess tillämpning var emellertid meningarna delade. Härav uppkom "en meningsstrid sammanhängande med tidevarvets särskilda riktningar inom vetenskapens område liksom i det allmänna tänkesättet". I alldeles särskild grad blev det allmänna läroverket "skådeplats för dessa rörelser", eftersom detta hade till uppgift att grundlägga "såväl den vetenskapliga bildningen som den, vilken av det medborgerliga livet tages i anspråk" och sålunda står öppet "för inflytelser av flerfaldig art". Genom naturforskningens framsteg "ej mindre än genom de ny-europeiska språkens utveckling och den moderna litteraturens stigande betydelse" sökte nya kunskapsarter och bildningsmedel att göra sina anspråk gällande. Den omedelbara nyttans mångsidiga krav, understödda av brytningarna i samhällslivet samt av idoghetens framgång", strävade efter att göra intrång på den hävdvunna lärdomens välde, under det "en idealistiskt stämd filosofi" gav stöd åt "den humanistiska bildningens övervikt i den offentliga uppfostran".

För att få till stånd en granskning av hela det svenska läroverket hade stora undervisningskommittén blivit tillsatt. Det förslag till reorganisation, som denna kommitté sedermera framlade, var enligt revisionens mening uppgjort huvudsakligen enligt rationella grunder och mer eller mindre besläktat "med de teorier, som i

Tyskland en filantropisk pedagogik några decennier tidigare brakt å bane". De allmänna principernas praktiska prövning skulle på förslag av kommittén anförtros åt en särskild för detta ändamål upprättad läroanstalt, d. v. s. Nya elementarskolan. "Denna åsyftade att i avseende på striden mellan det gamla och det nys försvare vädja till erfarenhetens säkra dom. Erfarenheten skulle nämligen ådagalägga, huruvida läroverkets gamla inrättning vore den mest ändamålsenliga och fruktbärande eller huruvida det närmare överensstämde med dettas idé och mera motsvarade tidevarvets och samhällets fordringar, att man, med upphävande av skolans gamla tvådelning i lärdoms- och apologistiska, förenade dessa båda i ett enda läroverk med särskilda bildningslinjer under användande av en häremot svarande läsordning och undervisningsätt."

Revisionen tvekade icke, heter det i berättelsen, "att erkänna lämpligheten av en åtgärd, lika mycket förestavad av frisinnade tänkesätt som av nödvändigheten att praktiskt undersöka de pedagogiska och didaktiska teorier, som trätt i dagen och som understödes av flera bland fäderneslandets utmärktare män". Men den ville icke medgiva, att erfarenheterna från Nya elementarskolan berättigade till de slutsatser, som på grundval av den nya läroanstaltens hittills vunna resultat på sina håll dragits "i avseende på läroverkets gamla inrättning". Förhållandena vid försöksskolan var nämligen alltför egenartade ifråga om lärjungeantal och lärarnas ställning, för att man skulle kunna draga några bestämda slutsatser i det avseendet. Bedömningen av det nya skolsystemets värde måste därför enligt revisionens mening ske utifrån helt andra utgångspunkter. De pedagogiska grundsatser, varpå det nya skolsystemet var uppbyggt, borde först och främst underkastas en rent principiell granskning "på en gång ur teoretisk och praktisk synpunkt", således utan hänsynstagande till de vid försöksskolan gjorda erfarenheterna.

Efter en utförlig kritisk granskning av grundprinciperna för det nya skolsystemet var revisionen färdig med sitt omdöme om det samma. Revisionen har sålunda, heter det, "efter bästa förmåga sökt göra sig reda för de grunder, varpå det undervisningssystem är byggt, som yrkar lärdoms- och borgarskolans sammansläende till en enda och antagande av en därtill lämpad läsordning och

lärosätt, samt även sökt pröva de fördelar, som det erbjuder". Den tvekade därvid icke "att inför Eders Kungl. Maj:t uttala den övertygelsen, att det icke vore rådligt att föreskriva detsamma allmännare införande vid de offentliga läroverken". Man hade då att välja mellan tvenne alternativ: "antingen att antaga en fullkomligt ny inrättning av hela läroverket, vilken till sina principers riktighet och sin lämplighet möter så stora betänkligheter, eller att bibehålla den gamla, men däråt söka giva den största möjliga utbildning". Enligt revisionens mening talade "en tillbörlig klokhet" för det senare alternativet. Det förra vore förknippat med vådor, "som åtfölja all genomgripande förändring av sociala inrättningar, vilken ej ur dessas inre grund självnödvändigt utvecklat sig, ej vilar på säkra och till sin halt tillfyllest erkända grunder". I verkställigheten skulle en sådan förändring sannolikt också komma att "hemligen eller öppet möta hinder av dem, av vilkas nitiska medverkan dock framgången ytterst berodde — för att icke tala om andra svårigheter av yttre beskaffenhet, som härvid förete sig".

Denna tankegång utvecklas sedan ytterligare i det följande av revisionens berättelse. "Det pedagogiska experimentet, som, anställt i mindre skala av skickliga harmoniskt samverkande händer och väglett av en sig själv fritt beriktigande erfarenhet, möjligen förer till önskade resultat, kan, då det genomföres i stort, och utan att kunna påräkna villiga, av förtroende till saken livade organer, lätteligen misslyckas och då medföra en desorganisation, som till sina följder närmast skulle drabba det uppväxande släktet." Om man däremot sökte så vitt möjligt "utbilda den läroverksinrättning som finnes, befria den från sina brister, borttaga alla förhållanden av förlamande natur, giva ökad drift åt dess verksamhet, bereda åt undervisningen bestämdare mått och säkrare garantier o. s. v.", så hade man intet äventyrat. "Skulle tiden visa, att man icke lyckats att förbättra det gamla, så står utvägen alltid öppen att försöka nya banor, vilka då torde hava hunnit bliva av erfarenheten mera säkert beprövade."

Revisionens förslag gick därför ut på, att lärdoms- och apologistiskolorna allt fortfarande skulle förbli åtskilda. Den förra skoltypen skulle avse "bibringandet av den mera vetenskapliga bildning, som för den blivande lärdomsidkaren, religionsläraren

och ämbetsmannen äro av nöden”, den senare däremot den bildning, ”som av det medborgerliga livets särskilda grenar, av industriella eller militära yrken, lägre civila ämbetsmannabefattningar o. s. v. mer eller mindre kan tagas i anspråk”. Då revisionen sålunda i underdånighet tillstyrkte ett fortsatt särskiljande, så var den, heter det i berättelsen, ”likvisst långt ifrån att misskänna det för vederbörande styrelse och lärare lika hedrande sätt, varpå idén av en *enda* skola i den Nya elementarskolan blivit ställd i verket, eller förneka de vackra frukter, som den redan burit. Det har för revisionen varit en angenäm plikt att göra närmare bekantskap med denna anstalt, där om man betraktar lärarnas skicklighet och nit råder en lika berömvärd tävlan och samverkan, som vad ungdomen beträffar arbetsamhet, ordning och tukt.” Med hänsyn härtill och då denna läroanstalt kunde betraktas som ”ett pedagogiskt övningsfält för unga krafter, varest mycket torde vara att lära även för dem, som för övrigt icke gilla grundavsikten, och där i flera grenar den didaktiska metoden med stor insikt och framgång blivit utbildad”, så hade revisionen kommit till den uppfattningen, att, ”hurudan än svenska läroverkets framtid bliver”, denna skola även i fortsättningen borde komma i åtnjutande av ”offentligt understöd och uppmuntran”.

Ehuru revisionen, som framgått av det föregående, tämligen kärvt avvisade tanken på ett allmänt införande av det nya skolsystemet vid läroverken, var man sålunda beträffande Nya elementarskolan villig att låta denna läroanstalt bli ett pedagogiskt övningsfält för unga krafter”, då det gällde de nya undervisningsmetoderna. I själva verket tänkte sig revisionen en viss tävlan mellan de båda systemen för den närmaste framtiden, varigenom man skulle kunna få fram, vad som ”i dagens pedagogiska meningsstrider” var sant och riktigt. Detta torde säkrast träda i dagen, heter det, ”om åt nya teorien och därpå grundade anstalter gives den uppmärksamhet och hägn, som de förtjäna, under det åt det gamla läroverket genom livande och stegrande av dess krafter, varav dess verksamhet ytterst beror, lämnas allt det stöd och den uppmuntran, varpå det med skäl kan göra anspråk, och varigenom det först sättes i stånd att tävla med de andra mera ungdomliga anstalter, som tiden framkallat, och skörda frukt av denna tävlan”. ”Om det är en obestridlig sanning, att i alla

mänskliga förhållanden det är anden, som åt den yttre formen giver sin sanna betydelse och icke tvärtom, så torde detta framför allt hava sin tillämpning på frågan om läroverkets inrättning. Den första uppgiften för all pedagogisk lagstiftning är tvivelsutan att tillvägabringa åtgärder, genom vilka åt skolan beredes den största möjliga tillgång på skickliga lärare. Äger skolan ett lärarestånd, som till följe av en tidigt och ändamålsenligt grundlagd teoretisk och praktisk bildning, med djup insikt förenar duglighet och nit och som är av staten försatt i den ställning, att den ej behöver störas av biomsorger, ej nedtryckas av näringsbekymmer, stå alla platser öppna för alla utan inskränkning, är det sörjt för att den ålderstigne och trötte i behörig tid kan avlägsna sig; äger sålunda rum den friaste tävlan och en likstämig samverkan av krafter, vuxna kallet, så är icke att tvivla på, att ju detta stånd under ledning av upplysta, nitfulla efori skall förstå att tillägna skolan av nya pedagogiska åsikter och lärosätt allt vad i den insiktsfulla prövningens skärpseld består och göra det på verksamaste och mest fruktbarande sätt.”

I anslutning till denna allmänna deklaration om önskvärdheten av fri tävlan mellan de båda skolsystemen framlade revisionen ett förslag, som otvivelaktigt innebar ett ytterligare avsteg från den i princip avvisande hållning till det nya skolsystemet, som revisionen, enligt vad som framgått av det föregående, förklarat sig vilja intaga. Revisionen hade nämligen ansett sig böra i underdånighet tillstyrka, heter det, ”utan att likvisst vackla i sin övertygelse om läroverkets inrättning, såsom denna ovanför blivit uttalad”, att det skulle vara eforus med lärarnas samtycke obetaget, ”att om bägge läroverkens förening till gemensam undervisning, med den valfrihet av läroämnen, som av en dylik förening möjligen kan bliva nödvändig, till Eders Kungl. Maj:t ingå med underdånig ansökan åtföljd av ett fullständigt schema lectionum” (d. v. s. undervisningsplan).

I ännu ett avseende fann sig revisionen föranlåten att gå den nya tidens krav till mötes. Principen om helt skilda linjer för den klassiska och den reala bildningen kunde nämligen tänkas innebära vissa olägenheter för föräldrarna, som då skulle bli nödsakade att redan vid skoltidens början bestämma gossen för den ena eller andra bildningslinjen. Revisionen ansåg sig därför böra

föreslå en anordning, som innebar, att undervisningen under de båda första skolåren skulle vara gemensam för båda linjerna, nämligen "så länge lärjungarnas olika riktning åt ena eller andra hållet i anseende till deras mindre utvecklade anlag måste i allmänhet anses obestämd". Hur denna gemensamma undervisning lämpligen borde utformas, var man inom revisionen ej fullt ense om. Några få ledamöter, heter det i berättelsen, hade ansett, att den gemensamma undervisningen borde fortgå genom tre klasser, vardera beräknad på ett år, och att från dessa klasser de gamla språken skulle vara "aldeles uteslutna, men de nyare jämte modersmålet i stället införas". Detta förslag, som således innebar ett uppskjutande av latinundervisningen till 11 à 12-årsåldern, ansåg sig majoriteten ej kunna gå med på. Man fann väl, heter det, "att den moderna bildningslinjen genom en sådan anordning icke bleve lidande, men man fruktade däremot, att den lärda riktningen genom för långt uppskov av de gamla språkens studium skulle så betydligt förlora, att den i längden ej skulle mäktat hålla sig uppe". För att förekomma dessa olägenheter beslöt man därför tillstyrka, "att den gemensamma stammen för bägge bildningslinjerna skulle fortgå endast genom tvenne klasser, vardera beräknad till ett år, samt att latinet jämte modersmålet skulle vidtaga redan i första klassen och tyskan tillkomma i andra". På denna gemensamma grundval hade revisionen (d. v. s. dess majoritet) "trott sig kunna bygga lärdoms- och apologistskolorna i deras åtskilnad, så att ingendera lider av den gemensamhet de haft med varandra". Beträffande de lärjungar, som direkt från de båda förberedande klasserna trädde ut i förvärvslivet, kunde det visserligen invändas, att för dem den föreslagna organisationen var föga lämplig. Revisionen förklarade sig emellertid vara övertygad om, att även för denna lärjungekategori de båda gemensamma klasserna skulle fylla en uppgift, i all synnerhet om de mera elementära bildningsbehoven blev tillgodosedda genom inrättande av folkskolor och, som revisionen hoppades, även genom inrättande av söndagsskolor i de flesta städer.

Som redan blivit nämnt hade revisionen i sin deklaration om önskvärdheten av fri tävlan mellan de båda skolsystemen även kommit in på lärarfrågan, och till denna återkom revisionen i ett särskilt avsnitt i sin berättelse. Till revisionen hade, heter det,

inkommit flera förslag, "åsyftande både bildningen av skollärare i allmänhet och de prov, som vid ansökningar till särskilda beställningar borde ifrågakomma", således just de frågor, som med anledning av Lagergrens motion varit föremål för behandling vid senaste riksdag. Beträffande frågan om särskilda anstalter för lärares teoretiska och praktiska utbildning förklarade sig revisionen hysa den uppfattningen, att inrättandet av sådana vore att betrakta "som en av de mest maktpåliggande åtgärder" till förbättring av läroverken. Lärarkallet var till sin natur "på en gång så svårt och ansvarsfullt", att det för att med framgång kunna skötas fordrade ett så allvarligt studium och en så tidig inövning, "att det om någon gren av offentlig befattning synes påkalla en egen därtill förberedande kurs". Att hos oss icke tillfyllest blivit sörjt för en så viktig angelägenhet, ansåg revisionen icke kunna bestridas. I andra länder, "vilkas undervisningsverk hunnit en högre grad av fullkomlighet", hade redan tidigt "blivit anlagda plantskolor till lärares daning, åt vilka man ägnat all den omsorgsfulla vård, som de för sin framgång haft av nöden". Revisionen hade emellertid insett, heter det, "att hos oss svårligen kan bliva fråga att inrätta seminarier av så vidsträckt syftning och så lång studiekurs, som andra länder förete. Den rådande medellösheten hos aspiranterna till skolläraresysslor och svagheten av de lönevillkor, som vänta dem, särdeles på skolans lägre tjänstegrader, skulle ej tillåta det. Man torde därför vara belåten med inrättningar i mindre skala."

Det av revisionen framlagda förslaget gick ut på, att den erforderliga teoretiska kursen skulle förläggas till universiteten, den praktiska till de i universitetsstäderna befintliga katedralskolorna. Beträffande den teoretiska utbildningen skulle kraven i viss mån komma att bli beroende av den pågående universitetsutredningen, och revisionen ansåg sig därför ej böra framlägga några detaljerade förslag i detta avseende utan nöjde sig med en del allmänna synpunkter, särskilt ifråga om utbildningen i klassiska språk och matematik. Man tänkte sig i dessa ämnen en tvåårig kurs, utöver kursen för filosofiska graden, under uppsikt och ledning av vederbörande akademiska lärare. I övriga av skolans läroämnen skulle ej erfordras någon av universitetslärarna ledd särskild utbildningskurs, utan vore det tillfyllest, ansåg revisionen,

”om dessa kunskapsgrenar av den blivande läraren på egen hand studeras, utöver vad till graden fordras, samt att den vetenskapliga halten av detta studium genom författande av uppsatser, avhandlingar, läroböcker m. m. dokumenteras, vilket dock endast under förutsättning av förbättrade lönevillkor lärare kunna åläggas lärarna i naturkunskapen”.

”Efter sålunda vunnen och av vederbörande fakulteter eller lärare genom betyg bevitnad teoretisk insikt” skulle den praktiska utbildningen vidtaga. Denna skulle genomgå i ett pedagogiskt seminarium, och kursen där var beräknad till ett år. Seminariet skulle stå under uppsikt och ledning av rektorn vid den i universitetsstaden belägna katedralskolan med biträde av skolans samtliga lärare. Kursen skulle bestå i två slag av övningar, den ena av mera teoretisk, den andra med direkt praktisk syftning. Till det förra slaget hörde, att seminariets elever ”på grund av vederbörigen ledda studier och givna anvisningar författa uppsatser och avhandlingar av pedagogiskt innehåll rörande de i den offentliga undervisningen förekommande ämnen, särdeles från den metodiska sidan sedda, vilka uppsatser och avhandlingar granskas i de periodiskt återkommande konferenser, som under rektors och lärares ledning bevistas av samtliga seminarii medlemmar”. Granskningen av dessa skulle bestå i ”av seminaristerna ömsesidigt gjorda anmärkningar, vilkas resultat av rektor beriktigas och sammanfattas till ett helt. Såsom denne har att encyklopediskt och enligt vars och ens individuella fallenhet och riktning ändra dessa arbeten, så har han ock att tillse, att de föras till protokoll och, i den mån de förtjäna det, meddelas allmänheten, helst i någon pedagogisk tidskrift, vilken även bör kunna inrymma plats åt mera gedigna arbeten, som äro en frukt av de övningar av filologisk natur o. s. v., som tillhöra den rent teoretiska kursen.”

Det senare slaget av de i den praktiska kursen ingående övningarna föreslogs omfatta följande moment: ”a) examinationsövningar eller att i de ovannämnda periodiska sammankomsterna någon eller några av lärjungarna ifrån skolans därtill mest lämpliga klasser uppkallas för att i ett visst läroämne förhöras och undervisas av en och annan bland seminaristerna och att, sedan de examinerade avträtt, examinatorernas förfarande underkastas granskning, först av seminarii övriga ledamöter och sedermera av

den lärare, vars klass de examinerade tillhöra, vilken granskning av rektor sammanfattas till ett helt och bedömes; b) hospiterande av seminarii alumner i skolans särskilda klasser, varvid de böra vänja sig att i synnerhet följa undervisningens gång i något visst kunskapsämne genom alla klasser samt att vid de praktiska sammankomsterna meddela resultat av de anmärkningar, vartill dessa besök givit anledning; c) undervisnings meddelande i flera på varannan följande avdelningar enligt rektors anvisning och under vederbörande lärares tillsyn, varvid rektor biträdd av denne har att meddela de anmärkningar och rättelser, som kunna vara av nöden. Dock bör denna undervisning ej äga rum, innan de förstnämnda teoretiska och praktiska övningarna någon tid försiggått.”

Efter avslutad praktisk utbildningskurs skulle av rektor utfärdas betyg över seminaristens under utbildningen ådagalagda skicklighet, vilket betyg, jämte det över den föregående teoretiska kursen vid universitet, sedermera skulle bifogas handlingarna vid ansökan till lärartjänst vid elementarläroverken. Som ”uppmuntran av den utmärktare skickligheten” och för att bereda det understöd åt medellösa studerande, som den av revisionen föreslagna utökade studietiden skulle komma att påkalla, borde ett antal stipendier anslås ”till årligt utdelande vid varje pedagogiskt seminarium i förhållande till det på varje sig belöpande antalet seminarister”.

Då enligt revisionens mening de båda katedralskolorna till en början ej kunde anses vara i stånd att ta emot mera än högst 10 à 12 elever samtidigt, och då med detta antal läroverkens behov av lärare ej skulle kunna helt fyllas, förutsatte revisionen, att för ”de rent praktiska övningarna eller meddelande av undervisning” möjligen skulle kunna anlitas ”de i närheten av universitetet varande läroanstalter, nämligen för Uppsala de i Stockholm befintliga läroverken och för Lund den i Malmö belägna lärdomsskolan. Dock skulle i sådana fall till vinnande av erforderlig enhet totalbetyget alltid utfärdas av seminariets styresman, sedan han dock ”inhämtat vitsord från det läroverk, vari seminaristen övat sig i tjänstgöring”.

Till skolrevisionens berättelse hade, som redan blivit nämnt, fogats ett flertal reservationer. En av statsrådet Heurlin avgiven reservation med anledning av ett uttalande av revisionen om lek-

torernas ledamotskap i domkapitlen skall beröras i ett senare sammanhang. Biskop Holmström tog i ett särskilt yttrande upp frågan om utbildningsbehovet för dem, som ämnade sig till yrken inom vad han kallade "den lägre näringsklassen". Detta behov hade dittills i allmänhet tillgodosetts genom fristående apologist-skolor med en eller två klasser. Föräldrarna skulle, ansåg han, svårigen kunna förmås att låta sönerna först genomgå den av revisionen föreslagna tvååriga förberedande kursen, "varest de till mångas skräck t. o. m. nödgas läsa något latin". Att den "genom senaste författningen höjda folkskolan", som revisionen tänkt sig, "borde kunna anses lämna ett surrogat för den hittills varande lägre apologistundervisningen", betvivlade han starkt. Det vore, ansåg han, otänkbart, att en enda folkskollärare, "även med det mest omhugsamma begagnande av alla växelundervisningens hjälpredor", skulle kunna "rätt medhinna undervisning av ett vanligen obegränsat antal barn, kanske ifrån 100 till 200 stycken, ifrån 6 à 7 till 12 à 15 års ålder" icke blott i de kunskapsämnen, som tillhörde den s. k. allmogeskolan, utan ock i dem, "som i den lägre borgarskolan eller vår nuvarande apologisti" borde föredragas. I sin reservation vände sig Holmström också mot revisionens förslag "angående införande av Nya elementarskolans system i våra gamla skolor genom eforers och lärars överenskommelse". Detta förslag hade han funnit "varken nödigt, ej heller rätt konsekvent i sammanhang med revisionens förut utvecklade åsikter".

Rektor J. N. Cramér framlade i sin reservation en utförlig plan till en helt ny läroverksorganisation, närmast efter mönster av de dåvarande katedralskolorna. (Större delen av reservationen avtryckt i Årsböcker i sv. underv. historia, vol. 32, sid. 48 f.) Planen gick ut på en enhetlig läroverksorganisation med en lägre avdelning, omfattande, utom en förberedande klass, tre ettåriga klasser med undervisning i ungefär samma ämnen som i de dåvarande apologistskolorna, d. v. s. utan undervisning i latin, samt ovanpå denna avdelning ett femklassigt högstadium, de båda lägsta klasserna tvååriga, med undervisning i bl. a. latin och grekiska men ej i hebreiska. Någon dispens från undervisningen i de båda klassiska språken skulle ej få förekomma. Även de ynglingar, som ämnade ägna sig åt praktiska levnadsyrken, skulle således bli nödsakade att läsa både latin och grekiska. Någon fullständig

apologistutbildning kunde det visserligen ej bli fråga om i den lägre avdelningen, d. v. s. för dem som ämnade sig till vad Holmström kallat "den lägre näringsklassen", men Cramér var övertygad om, att genom den föreslagna organisationen det skulle kunna bli sörjt "åtminstone för de flestas behov". "För dem som önskade ett större mått av kunskaper än det de tre klasserna kunde giva, utan att dock vilja sysselsätta sig med klassiska språk, borde tillämpningsskolor finnas." Givetvis var det helt uteslutet, att Cramérs förslag skulle kunna vinna något gehör inom revisionen, då det å ena sidan, stick i stäv mot majoritetens uppfattning, innebar ett uppskjutande av latinstudiet ända till fjärde klassen, och å andra sidan, utan någon hänsyn till de på liberalt håll framförda kraven på rätt till bortval av de klassiska språken, gjorde ej blott latinets utan även grekiskans till obligatoriskt ämne genom hela högstadiet. Han konstaterade också med beklagande, att det "förslag till elementarläroverkens indelning och organisation", som han i revisionen framställt, "ej förmått vinna något bifall", och att han även i åtskilliga andra "mer eller mindre viktiga frågor haft oturen att vara av olika tanke med pluraliteten av revisionens ledamöter".

"Såsom reservation och i ändamål att åtfölja revisionens underdåniga betänkande" bifogade biskop Agardh en "kort uppgift och rekapitulation av de viktigaste punkter", varuti han varit "från pluralitetens åsikter och beslut av avvikande mening, och ansett förändringar av vårt nuvarande skolväsen vara av nöden". I 11 punkter framlade han sitt program för en omorganisation av läroverken, d. v. s. i verkligheten det vid Nya elementarskolan genomförda s. k. nya skolsystemet med förening av båda bildningslinjerna, valfrihet ifråga om läroämnen, kursläsning och fri flyttning, läxläsning på lärorummet samt självverksamhet för lärjungarna. I fråga om språkundervisningen rekommenderade han den s. k. hamiltonska metoden, en mera imitativ metod i stället för den huvudsakligen på grammatik grundade. Den för tidiga avgången från läroverken och det vid universiteten tillämpade preliminarist-systemet ansåg han skulle kunna upphöra, om lärjungarna i skolan hade möjlighet att få undervisning i sådana ämnen, som de hade behov av, och finge "studera själva och på egen hand under lärarens handledning". Förslaget om inrättande av lärarseminarier

hade han ej ansett sig kunna tillstyrka. Frågan därom hade uppkommit därigenom, ansåg han, "att man ej tänkt sig undervisningen såsom lärjungens eget självstudium, endast bevakat och handlett av läraren, utan såsom ett uteslutande meddelande från läraren, såsom kunskapens enda eller förnämsta källa". Genom inrättande av "en ny skola för själva skollärarna" hade man trott sig kunna meddela, "vad som är en sällsynt gåva av naturen". Behovet av sådana utbildningsanstalter var, ansåg Agardh, "ett indirekt bevis på skolornas ofullkomlighet". "Utom den kostnad, som dylika seminarier skulle fordra, skulle de även komma att verka skadligt, såsom förhindrande allt fortskridande och förvandlande hela undervisningen till en uniform mekanism." (Agardhs reservation avtryckt i Årsböcker i sv. underv.historia, vol. 93, s. 49 ff.)

I en mycket vidlyftig reservation, den upptager ej mindre än 73 sidor i revisionens berättelse, uppträdde karlstadslektorn J. C. Söderberg till energiskt försvar för det nya skolsystemet. Ämnesläsningen för lärarna borde ej blott vara tillåten, den borde allmänt påbjudas med rättighet för eforerna "att bestämma och förordna efter omständigheterna, i vilket ämne var och en av skolans lärare skall undervisa". Till en fullständig reform av läroverken hörde enligt hans mening också ämnesläsning för lärjungarna, d. v. s. kursläsning, samt fri flyttning, vidare ämnesval, gemensamt lärorum för samtliga avdelningar, monitörs- och ordningsmannasystem, anmärkningsböcker o. s. v., allt i överensstämmelse med det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet. Beträffande denna skolas verksamhet hoppades han, att det icke skulle verka förmätet, om han vågade ett omdöme, som "helt och hållet skiljer sig från den tvekan, som övertvägande röjer sig uti den i revisionsberättelsen förekommande filosofiskt reflekterande betraktelsen över elementarskolan". Inom huvudstaden kunde man konstatera ett alltmera "stegrat förtroende till skolans förträfflighet". Om de framsteg i studier, som lärjungarna i denna skola gjort, vittnade de betyg de erhållit i studentexamen, "där de stått främst bland alla som ankommit från rikets samtliga läroverk". Vid den blivande reformeringen av de allmänna läroverken borde därför enligt Söderbergs mening Nya elementarskolan tagas till mönster, och till ledning vid verkställande av den påyrkade

reorganisationen bifogade han ett utförligt "Förslag till förändring av de gamla elementarläroverken".

Även rektorn vid Frösö lärdomsskola, den i det föregående omnämnde J. Nordqvist, anslöt sig i en reservation till det nya skolsystemets principer. Särskilt uppehöll han sig vid frågan om sammanslagningen av skola och gymnasium till ett enhetligt läroverk, vilken fråga beträffande Frösö skola hade en särskild aktualitet och, som ovan nämnts, varit utgångspunkten för prostens Säves riksdagsmotion. De allmänt påtalade bristerna i gymnasiernas verksamhet kunde enligt Nordqvists mening endast avhjälpas på det sättet, att man "bringade till enhet, vad som till sin idé är ett, men som i verkligheten sönderfallit i tvenne", d. v. s. i skola och gymnasium. Om "de båda elementarläroverken, skola och gymnasium", på det sätt han föreslagit bleve "återförda till sin ursprungliga enhet", så skulle enligt hans mening "säkert alla överklagade lyten snart försvinna och en frisk anda och friska krafter ingjutas i de gamla formerna, vilka icke längre som hittills bliva nästan hermetiskt tillslutna utan lätt öppna och vidga sig för att upptaga och giva utrymme åt det nya, som genomgått den pedagogiska erfarenhetens säkra prov och där erhållit vitsordet *godkänt*".

V. RIKSDAGEN 1844—45

1. *Statsverkspropositionen.*

Oskar I:s trontillträde i mars 1844 hälsades på reformvänligt håll med stora förväntningar. Ej minst gällde detta läroverksfrågan, då det var allmänt bekant, att den nye konungen var livligt intresserad av hithörande problem och i olika sammanhang, bl. a. som ordförande i stora undervisningskommittén, visat en tydlig sympati för reformistiska idéer. Att vänta sig något initiativ i läroverksfrågan vid den inkallade urtima riksdagen var givetvis uteslutet. Någon behandling från regeringens sida av skolrevisionens betänkande, som helt naturligt måste tagas till utgångspunkt vid en framställning i ärendet till riksdagen, hade ej kunnat komma i fråga på grund av den knappa tiden mellan revisionsarbetets avslutning i slutet av december 1843 och riksdagens sammanträde i mitten av juli. Därtill kom som ytterligare fördröjande faktor i detta avseende regeringsombildningen i maj, då den konservative biskop Heurlin ersattes på ecklesiastikministerposten av den i skolfrågor frisinnade riddarhussekreteraren, förre majoren Fredrik Otto Silverstolpe, som ju måste få tid att sätta sig in i det omfattande utredningsmaterialet, innan han kunde ta itu med uppgiften att utarbeta en proposition i ärendet. Det viktigaste hindret för att en framställning om läroverkens reformering skulle kunna föreläggas den inkallade riksdagen var emellertid, att yttrande dessförinnan författningsenligt måste inhämtas från vederbörande myndigheter över skolrevisionens berättelse och däri framlagda förslag om vissa reformer, och något beslut om remissförfarande hade vid tiden för regeringsskiftet ännu ej ens varit under övervägande.

I den till riksdagen avlämnade statsverkspropositionen lämnades en redogörelse för ärendets gång och orsakerna till att någon proposition om reformering av läroverken ej kunnat föreläggas riksdagen. Vid sin föredragning inför konungen den 10 juli av

frågan om anslagsäskandena under ecklesiastikhuvudtiteln hade statsrådet Silverstolpe, heter det, hänvisat till skolrevisionens berättelse och de förslag, som däri framförts, bl. a. "åtskilliga betydliga förändringar i läroverkens organisation i allmänhet, indragning av vissa, men däremot utvidgning av andra skolor, särskilda anstalter till bildande av lärare vid elementarläroverket, en allmän löneförhöjning för dessa lärare samt flera andra åtgärder för nämnda läroverks bringande i ett fullkomligare skick, genom vilket allt nya, betydliga anslag av staten skulle erfordras". Därjämte hade åtskilliga framställningar inkommit rörande ombildning av läroverk på olika håll, bl. a. av skolan på Frösön, vilka framställningar, om de vunne beaktande, jämväl skulle kräva ökade statsanslag. Ifrågavarande framställningar stod emellertid "för det mesta i så nära sammanhang med de allmänna förslag, dem skolrevisionen avgivit, att de förra icke böra utan i förening med de senare till prövning förekomma". "Men varken nu eller under riksdagens lopp kunde i anseende till de yttranden och upplysningar, som av vederbörande måst infordras, revisionens ovannämnda berättelse, och följaktligen icke heller omförmälda särskilda framställningar, Kungl. Maj:t i deras hela vidd föredragas." Att under sådana förhållanden till avgörande företaga de gjorda framställningarna om löneförhöjningar och om förändrad organisation av vissa läroverk och begära anslag härtill av rikets ständer, hade statsrådet funnit "i allmänhet stridande mot riktiga grunder".

En och annan fråga rörande läroverken hade dock statsrådet vid sin föredragning av ärendena angående äskandena under åttonde huvudtiteln ansett vara den art, att deras uppskjutande icke allenast skulle "förnärma de billigaste anspråk utan ock verka skadligt för framtiden". Departementschefen hade därför i underdånighet tillstyrkt, att en del anslagsfrågor skulle underställas riksdagens prövning. Dit hörde frågan om uppförande på ordinarie stat av anslaget till Nya elementarskolan. En sådan åtgärd hade han ansett så mycket mera nödvändig, "som förlidet års revision över elementarläroverken, vilken ansett lärdoms- och apologist-skolorna böra förbliva från varandra skilda, och således antagit en annan grundsats, än den som gäller för Nya elementarskolan, likväl på anförda goda skäl funnit det vara nyttigt, att denna

skola, hurudan än svenska läroverkets framtid bliver, må fortfara i åtnjutande av offentligt understöd och uppmuttran". I samband därmed hade han föreslagit upptagande i propositionen av ett engångsanslag på 50 000 riksdaler för anskaffande av en tjänlig, egen lokal för nämnda läroanstalt. "Utom angelägenheten för denna liksom för andra skolor att äga egen lokal", ansåg han det vara av högsta vikt att kunna bereda skolan tillfälle att utsträcka sin verksamhet, för att därigenom få utrönt, huruvida den därstädes begagnade lärometoden kunde "utsträckas till ett betydligt ökat antal lärjungar, utan att kostnaderna för undervisningen i samma mån förökas".

Till statsrådet Silverstolpes underdåniga hemställan anslöt sig, heter det i statsrådsprotokollet för nämnda dag, statsrådets övriga ledamöter, och sedan konungen i nåder lämnat sitt bifall, upptogs ifrågavarande äskanden som en särskild punkt i statsverkspropositionen. Formuleringarna i Silverstolpes anförande till statsrådsprotokollet återgavs ordagrant i propositionen. Endast i fråga om en av punkterna hade tillfogats en något fylligare motivering. Silverstolpe hade i sitt anförande upptagit ett anslag på 12480 riksdaler för pensionering av läroverkslärare. I propositionen hade denna fråga kopplats samman med frågan om övergången från skoltjänst till prästtjänst i kraft av lärarnas rätt till dubbla tjänsteår. "Få saker äro av den vikt", heter det i propositionen, "för både skolan och kyrkan som beredandet av livsbärgning för föräldrade skollärare, utan att de må behöva söka sin tillflykt till prästerliga lägenheter. Såväl den 1828 församlade läroverkskommittén som 1832 års skolrevision tillstyrkte, att avskedade lärare skulle på rikets allmänna indragingsstat få uppföras. Då detta förslag ej vunnit framgång, har 1843 års skolrevision hemställt, om icke ett statsanslag skulle kunna äskas, så tillräckligt, att åtminstone en emeritilön i högsta läraregraden vid gymnasier och skolor må för varje stift, när behov därav göres eller egna emeritifonder antingen alldeles saknas eller äro otillräckliga, kunna erhållas." Det framhölls vidare i propositionen, att om detta anslag för något år eller i något stift bleve odisponerat, så skulle det kunna reserveras till ett följande år och då lämna bidrag till "någon gång saknade, alltid otillräckliga vikariearvoden, när till avsked med full pension ännu icke berättigade

ordinarie lärare måste av giltiga skäl permitteras och ofta icke förmå utföra, — aldrig kunna åläggas — större arvode till sina vikarier än $\frac{1}{4}$ av den förut nog otillräckliga lönen". Det föreslagna anslaget till pensionering av lärare skulle bliva "av högsta vikt" heter det, "evad system för eller förändring av elementarläroverken, som kommer att bestämmas".

Av Silverstolpes anförande till statsrådsprotokollet framgick, att han för sin del räknade med, att ett förslag till reorganisation av läroverken skulle kunna bli färdigt att föreläggas den närmast följande riksdagen. Regeringens närmaste åtgärd som förberedelse härtill skulle bliva att inhämta yttranden i föreskriven ordning över det av 1843 års skolrevision avgivna betänkandet. Det är påtagligt, att de i statsverkspropositionen upptagna äskandena liksom formuleringen av de till grund för desamma liggande motiveringarna utgick från en synnerligen välvillig inställning till det nya skolsystemet. På reformvänligt håll ansåg man sig också, att döma av en mångfald meningsyttringar, ha anledning att med en viss optimism se fram mot de initiativ till läroverksfrågans lösning, som var att vänta från den nye ecklesiastikministerns sida.

Under sådana förhållanden kunde man ha väntat, att de reformvänliga kretsarna inom de olika stånden skulle tills vidare ha ställt sig avvaktande och velat undvika att genom motionsledes framförda krav och önskemål föregripa regeringens handläggning av ärendet. Så blev emellertid ingalunda förhållandet. I de olika stånden väcktes ett flertal motioner, som från skilda synpunkter tog upp läroverkets angelägenheter till kritisk granskning och framförde krav, i vissa fall mycket vittgående, på åtgärder till reformering av de allmänna läroverken i ena eller andra avseendet.

2. Motioner i de olika stånden.

På riddarhuset togs frågan om läroverkens reformering upp till behandling i en av presidenten i statskontoret Per Westerstrand väckt motion. Denne var född 1785 och hade efter studier i Uppsala promoverats till filosofie magister 1809. Efter vissa revisionsuppdrag i samband med fälttåget i Tyskland 1813—14 blev han ingenjör i lantmäterikåren och år 1818 kamrer i statskonto-

ret. Här befordrades han efter vartannat till olika befattningar och utnämndes år 1832 till president och chef för ämbetsverket. Från år 1832 till 1838 var han även chef för "Kungl. Maj:ts hovkapell och spektakler". Han adlades 1842 och fick därmed säte och stämman på riddarhuset.

Westerstrands mångskiftande kulturella intressen förde honom också in på läroverksfrågan, och den utförliga motion, som han den 20 augusti 1844 föredrog på riddarhuset, vittnar om, att han var väl insatt i den tidens pedagogiska debatt. Vad tiden framför allt fordrade, ansåg han, var "enhet i den allmänna undervisningen, såväl som i alla andra medborgerliga förhållanden". Att vid den späda ålder, då gossen inträder i skolan, låta honom göra val mellan lärdomsskolan och apologistskolan, betecknade han som orimligt. De båda bildningslinjerna kunde och borde förenas till ett enhetligt läroverk. Möjligheten av en sådan förening ansåg han "tydligt bevisad ej mindre genom fleråriga försök vid Nya elementarskolan" än genom "avhandlingar i ämnet av lärda män, som onekligen däruti äga vitsord". Han hänvisade i det sammanhanget till Anders Fryxells år 1823 utgivna skrift "Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken", till biskop Agardhs reservationer i stora undervisningskommitténs betänkande, till ärkebiskop Wallins tal vid invigningen av nya läroverkshuset i Uppsala 1837 samt till ett par av de reservationer, som bifogats 1843 års skolrevisions berättelse. "Jag återoppar dessa och behöver ej vidlyftigt deducera det förslag, jag nu ämnar avgiva."

Vad Westerstrand i första hand vände sig mot var den överdrivna betydelse man vid skolundervisningen tillmätte språkstudiet, särskilt ifråga om latinska språket. Han ville ej bestrida "nyttan och nödvändigheten för varje litterärt bildad man att hava studerat detta språk", men undervisningen på skolstadiet borde först och främst syfta till att göra ynglingen "något hemmastadd i sitt fädernesland och i den honom omgivande naturen, först besöka det levande Europa, innan han inträder i det döda Rom". Det allmänna läroverkets nederstadium borde enligt Westerstrands mening bestå av en femklassig elementarskola, i vilken "såväl den allmänna medborgerliga bildningen som grundläggningen för övergång till gymnasium" vore att finna. Genom en

sådan organisation skulle såväl de fristående apologistskolorna som speciallärarna i främmande levande språk på gymnasierna bli överflödiga. Undervisningen i den femklassiga elementarskolan skulle ombesörjas av en rektor och 4 kolleger jämte en duplikant (d. v. s. extralärare).

I sin motion framlade Westerstrand en utförlig plan till ämnesfördelning i en sådan elementarskola. Den är i vissa avseenden rätt originellt avfattad och återges här nedan i sammandrag.

Klass 1. Kristendom, efter katekesen, välskrivning, allmän satslära, använd på modersmålet, aritmetik, historia, fäderneslandets, geografi, fysisk samt fäderneslandets, botanik, första grunderna.

Klass 2. Kristendom, efter katekesen, samt biblisk historia, välskrivning, svenska språkets grammatik och rättskrivning, franska språkets innanläsning, med början till explikation, aritmetik och geometri, historia, fäderneslandets och början till allmän, geografi, likaledes, botanik, zoologi, första grunderna.

Klass 3. Kristendom, efter katekesen, samt biblisk historia, svenska språkets rättskrivning, franska språkets explikation, med grammatikaliska övningar, tyska språkets innanläsning, med början till explikation, geometri och algebra, historia och geografi, botanik och zoologi, mineralogi, första grunderna.

Klass 4. Kristendom, efter lärobok, svenska skrivövningar, franska språkets läsning och skrivning, tyska språkets explikation, med grammatikaliska övningar, engelska språkets innanläsning, med början till explikation, geometri och algebra, fysik, första grunderna, historia och geografi, naturalhistoria.

Klass 5. Kristendom, efter lärobok, samt kyrkohistoria, svensk skrivning och deklamationsövningar, franska språkets läsning, med skriv- och talövningar däruti, tyska språkets läsning, engelska språkets explikation, med grammatikaliska övningar, latinska språkets studium, till de första grunderna, geometri och algebra, fysik, astronomi, första grunderna med globlära, historia och geografi, naturalhistoria.

Samtliga de angivna ämnena skulle vara obligatoriska och dispens endast medgivas från undervisningen i latin för dem, som ej ämnade övergå till gymnasium.

Som framgår av detta sammandrag av ämnesfördelningen har modersmålsämnet fått en framträdande plats, och likaså har brett

utrymme lämnats åt naturvetenskaperna. Av de levande språken inträder franskan i andra klassen och blir sedan det dominerande språket skolan igenom, med övningar i högsta klassen även i språkets talande. I Nya elementarskolan var tyskan det grundläggande språket och franskan inträdde först i femte klassen, för dem som hade dispens från samtliga klassiska språk dock i tredje klassen. Den av Westerstrand föreslagna grundläggande skolan har en anmärkningsvärt modern prägel med stark övervikt för de moderna språken och de reala ämnena. De senare representeras av matematik och geometri samt botanik, zoologi, mineralogi och fysik. Av de naturvetenskapliga ämnena i nutida skolundervisning saknas således endast kemi, som emellertid på den tiden ännu var ett alltför nytt kunskapsämne för att det skulle kunna bli fråga om att ta det med som ett särskilt undervisningsämne på det grundläggande skolstadiet.

Då Westerstrand på riddarhuset föredrog denna sin motion, blev det ett häftigt meningsbyte mellan honom och den i det föregående omnämnde föreståndaren för Wallinska flickskolan, förutvarande läraren vid Nya elementarskolan A. Lagergren. Den framlagda motionen tycktes ådagalägga författarens goda vilja och stora arbetsförmåga, yttrade Lagergren, i synnerhet som denne "har helt andra göromål än pedagogik till sitt åliggande". Men Lagergren ansåg sig dock böra som sin mening framhålla, att motionärens erfarenhet i hithörande frågor "ej synes motsvara denna goda vilja och arbetsförmåga". I motionen hade visserligen förklarats, att syftet ej var att föreslå någon ny organisation av undervisningsverken utan endast "en ny reglering av läroämnena", men under denna blygsamma titel dolde sig enligt Lagergrens mening "en plan till en alldeles fullkomlig reorganisation av alla elementarläroverk".

Felet med den framlagda planen var, ansåg Lagergren, att motionären å ena sidan visade sig "höra till de ultraradikalaste omstöparna", å andra sidan var "i somliga fall alldeles stationär". Han hade berömt Nya elementarskolan "såsom nästan den yppersta vi hava och till och med velat giva den namn av central-skola". Nyckeln till denna skolas lyckliga resultat låg i dess lärometod och organisation, men detta förhållande hade i motionen lämnats helt obeaktat. "Herr Westerstrand anser metoden såsom

en fullkomlig bisak, ty han låter den gamla metoden kvarstå alldeles orubbad i hans nya organisation." Nya elementarskolan bildade ett sammanhängande helt från första klassen till den sista och ingalunda "den omtvistade tvåfalden", som motionären ville bibebålla. Gränsen mellan nederskolan och gymnasium ville motionären till och med flytta ännu högre upp, i det han till nederskolan lagt ytterligare en klass, så att den komme att omfatta fem klasser i stället för som i de vanliga skolorna blott fyra. De missförhållanden, som man hänförde till den skarpa avgränsningen mellan en lägre och en högre avdelning, skulle sålunda i ännu högre grad komma att vidlåda den i motionen föreslagna anordningen. Enligt Lagergrens mening bestod dessa missförhållanden i "djäkneskap, översitteri hos de högre och ringa aktning för disciplin" å lärjungarnas sida, och å lärarnas sida "föredragets gränsande till den akademiska lärometoden".

Vad Lagergren framför allt vände sig mot var, att Westerstrand i motionen velat "sätta all lycksalighet uti latinets uppskjutande", nämligen ända till femte klassen. Därmed hade han visat sig höra till de "ultraradikalaste, och vill med ens hava reformen utförd, utan att den på något ställe här, så vitt jag vet, har blivit vitsordad av erfarenheten". Principfrågan om "latinets eller rättare de gamla språkens uppskjutande" och hur länge de kunde uppskjutas, var enligt Lagergrens mening "ännu på långt när icke avgjord, tvärtom fortgå tvisterna därom ännu beständigt". Få eller nästan inga hade dock velat driva saken så till sin spets, som Westerstrand med sin motion nu gjort. I Nya elementarskolan, som i motionen prisats som en mönsterskola, började latinundervisningen i tredje klassen och undervisningen i grekiska i fjärde. "Vid elementarskolans grundläggning", fortsatte Lagergren, "voro många överläggningar om, hur länge latinets skulle kunna uppskjutas. Jag deltog i dessa överläggningar och kan försäkra, att lärarna därstädes än i dag ej skulle vilja se detta språks studium längre uppskjutet, än som då bestämdes". Westerstrands förslag skulle innebära, att gossen fick börja sitt latinstudium först vid 14 å 15 års ålder. "Sålunda vore nästan hela den tid, då man ännu har i behåll det medfödda, liksom instinktmässiga uppfattandet av ett språk försummad. Vart skulle sådant taga vägen, och det med de svåraste, från oss så avlägsna språk som latinets och grekiskan.

Detta uppskjutande vore måhända dessa språks dödsdom, och jag frågar herr Westerstrand, om han har besinnat, vad följden skulle bli av en sådan dödsdom?"

Även mot förslaget att göra franskan till första och grundläggande språk vid undervisningen på nederstadiet gjorde Lagergren energiska invändningar. Visserligen hade modersmålet angivits som grund för språkstudiet i första klassen, och detta enligt Lagergren fullt riktigt, men i andra klassen skulle man sedan övergå till franskan. "Mången skulle likväl tro", framhåller han, "att tyskan ligger närmare vårt modersmål än franskan, och att således detta snarare än det franska språket borde utgöra en övergång från modersmålet till de främmande språken". Vidare anmärkte Lagergren på, att det i motionen föreslagits, att gossen skulle få lära både att skriva och tala franska, men att beträffande tyskan han skulle få nöja sig med "dess blotta läsning". "Jag skulle dock tro", yttrade han, "att för oss svenskar är talande och skrivande av tyskan nödvändigare än av franskan. Här finnas åtminstone alltid flera tyskar än fransoser. Ävenså ligger vi i våra näringar och kommersiella förhållanden mera i beröring med Tyskland än med Frankrike. Jag tvivlar likväl icke därpå, att uti en väl organiserad skola undervisningen bör bringas därhän, att bägge språken kunna hjälpligt läras både att tala och skriva, men om så icke skulle vara händelsen, så tvekade jag icke i valet mellan tyska och franska."

I ett senare inlägg i debatten betonade Lagergren än en gång, att ett uppskjutande av latinundervisningen, på sätt Westerstrand föreslagit, skulle vara i hög grad ödesdigert. "Herr Westerstrand har berömt Nya elementarskolan. Jag är verkligen också en av dess berömmare, med den skillnaden likväl, att jag berömmar Nya elementarskolan och vill hava läroverken åtminstone i det närmaste liknande densamma, och herr Westerstrand berömmar den, men vill hava läroverken i allo avskilda därifrån."

I prästeståndet togs läroverksfrågan upp till behandling genom en motion av kontraktsprosten Johan Magnus Almqvist, kyrkoherde i Skärstads församling av Växjö stift. Almqvist var född 1799 och son till den bekante prosten i Gränna Sven Johan Almqvist, kallad biskopen i Gränna. Efter studier i Uppsala och senare i Lund promoverades han där 1823 till filosofie magister och blev

följande år förordnad till docent i allmänna historien samt prästvigd. År 1827 avlade han pastoralexamen i Växjö och utnämndes samma år till e. o. hovpredikant. Efter att ha tjänstgjort som komminister i Solna en kortare tid kallades han 1830 till kyrkoherde i Skärstad. För sin duglighet och sina representativa egenskaper åtnjöt han stort anseende i vida kretsar och fick med tiden av sina ämbetsbröder tillnamnet "biskopen i Skärstad". År 1842 kallades han att avlägga prov för befattningen som pastor primarius i Stockholm, och vid samtliga riksdagar från 1844 till 1866 var han fullmäktig i prästeståndet för Växjö stift.

I sin i prästeståndet framlagda motion framhöll Almqvist, att "bland de ämnen, som företrädesvis äro berättigade att komma i övertvägande hos det stånd, som i främsta rummet är den allmänna bildningens målsman och har sig nationens andliga uppfostran ålagd, intaga de inrättningar, som skola befrämja detta stora ändamål, ett viktigt rum". Brister i dessa inrättningar (d. v. s. de allmänna läroverken) hade sedan länge blivit överklagade, och förslag till dessas avhjälpan hade framställts såväl av enskilda som "de senare årens skolrevisioner". Man hade till och med på statens bekostnad anordnat en provskola, Nya elementarskolan, "för att av erfarenheten erhålla bekräftelse på företrädet hos de nya principer, som gjorde sig gällande inom stora läroverkskommitténs majoritet år 1828", och denna läroanstalt hade enligt Almqvists mening lämnat "lyckliga och lysande resultat".

Almqvists mening med den framställda motionen hade icke varit, förklarade han, att gå in på frågan om det ena eller andra skolsystemets företräde. Så mycket ville han emellertid framhålla, att den gamla skolans allmänna karaktär varit, "att den utgjort en föreläsnings- och förhöransstalt med tillhörande hemläsnings-system". Vilande på 1600-talets skolsystem framställde den ett besynnerligt aggregat av gammalt och nytt, utan inre organiskt sammanhang. "Den nya tidens strid med den gamla" hade väl åstadkommit en del modifikationer i det gamla systemet. "Även på själva skolrevisionens pluralitet" hade "tidens krav haft det inflytandet, att den föreslagit den nya metodens antagande, då eforus med lärarnas bifall därom göra underdånig ansökan". Den angelägnaste uppgiften var emellertid enligt Almqvists mening "att återföra undervisningsverkens spridda och med varandra i

strid varande elementer till ett enda sammanhängande och inom sig fullständigt utbildat elementarläroverk". Det viktigaste hindret för en förening av de båda bildningslinjerna hade bortfallit, sedan erfarenheten lärt, "att latinet ej behöver grundlägga språkundervisningen utan först med tredje eller fjärde avdelningen vidtaga, sedan modersmålet och tyska språket föregått". "Med lätthet synes sålunda läroverkets förening kunna tillvägabringas, om dispens från grekiska och hebreiska medges dem, som taga vägen åt näringarna, även om man icke vill utsträcka densamma till latin, som med goda skäl väl må anses tillhöra allmän humanistisk bildning."

En reform på angivet sätt skulle emellertid, ansåg Almqvist, endast bli halv, om ej på samma gång gymnasiet sattes i samband med den sålunda förenade lärdoms- och apologistkolan. Förtroendet för gymnasierna hade starkt minskat och lärjungeantalet därför avsevärt sjunkit. I det stora Västerås stift fanns på gymnasiet endast sammanlagt 30 lärjungar. Almqvist hänvisade till katedralskolorna, som bibringade sina lärjungar tillräckliga kunskaper för inträde vid akademien och således fullständigt ersatte bristen på gymnasium i de båda universitetsstäderna. Till och med lärdomsskolorna i Karlskrona och Karlshamn hade visat sig kunna dimittera lärjungar direkt till universitetet utan omvägen över gymnasium. "Dessa förhållanden i förening med den märkvärdiga omständigheten, att män av yrket övergivit det gamla försvaret för gymnasieinstitutionen, att den är en nyttig mellanlänk mellan skolans tvång och den akademiska friheten, då länken ofta begagnats till godtycke och självsvåld och medfört mången ynglings fördärv genom skolans förtidigt lossade band, synes numera undanröjda alla betänkligheter vid reformen."

Den omständigheten att gymnasielärarna hade i uppdrag att vara ledamöter i stiftsstyrelserna, borde enligt Almqvists mening ej utgöra något hinder för avskaffande av gymnasierna som särskild skolform. Den senaste skolrevisionen hade ej heller ansett att detta behövde stå hindrande i vägen för en reform och hade därför föreslagit, att lektorernas uppdrag att vara bisittare i domkapitlen skulle upphöra. Hur stiftsstyrelsernas verksamhet borde organiseras efter en sådan reform, berörde Almqvist endast i förbigående. Någon genomgripande förändring var måhända ej alls

nödvändig, då de äldre lärarna i det blivande enhetliga läroverket även i fortsättningen skulle kunna bibehållas vid domkapitelsgöromålen. Å andra sidan var det ej uteslutet, ansåg Almqvist, att biskopen, utan något domkapitel vid sin sida, endast med biträde av konsistorienotarien, skulle kunna administrera stiftet. Domkapitlens examinationsskyldighet skulle då kunna överflyttas till universitetet, prövning och tillsättning av läroverkslärare anförtros åt biskopen, utnämning av rektorer överflyttas till Kungl. Maj:t, domkapitlens domsrätt och dess åliggande att upprätta förslag till lediga prästjänster slutligen "utövas av ett konsistorium, samman satt av domprosten eller stiftsstadens pastor med tvenne närboende pastorer, med vilkas ämbete ett sådant tjänsteåliggande förenas".

Med den föreslagna omorganisationen av läroverken skulle enligt Almqvist lärarantalet vid skolorna kunna minskas. Med katedralskolan som förebild skulle vid ett förenat fullständigt läroverk erfordras 8 à 9 lärare, under det att med den dåvarande uppdelningen i lärdomsskola, apologistkola och gymnasium krävdes ett lärarantal av 17 à 18. Några ökade anslag för den föreslagna reformen behövde sålunda ej ifrågasättas. I stället skulle redan tillgängliga anslag vara tillräckliga både för emeritlöner och "sådana löneförhöjningar, att den av kyrkan så länge och så högt överklagade förhöjda tjänsteårsberäkningen kunde upphöra".

Under hänvisning till vad i motionen sålunda anförts och "under förutsättning att tiden mognat den övertygelse, att statens väl beror av skolans återställda välstånd liksom mänsklighetens framtid av ungdomens uppfostran", föreslog nu Almqvist, "att rikets ständer under innevarande riksmöte ville upprätta förslag till de allmänna grunder, varpå de för sin del önska att läroverkens reform måtte företagas". Detta förslag skulle sedan överlämnas till Kungl. Maj:t med den underdåniga önskan, "att Kungl. Maj:t måtte bli i tillfälle att till näst sammanträdande ständer avgiva i nådig proposition en fullständigt utarbetad plan för svenska elementarläroverkens definitiva organisation". En glad förhoppning, att ständerna till nästa riksdag skulle ha att motse ett förslag i ärendet, hade, förklarade Almqvist, "blivit väckt av den framställning Kungl. Maj:t i denna syftning behagat göra i dess nådiga berättelse om statsverkets tillstånd och behov".

Vid remissbehandlingen av denna motion i prästeståndet den 26 augusti 1844 blev det en ingående debatt, som inleddes av den i det föregående omnämnde prosten Säve. Han uttryckte sin tillfredsställelse över att läroverksfrågan nu syntes befinna sig i en förändrad situation i jämförelse med vad fallet varit vid föregående riksdag. Han hade då stått nästan ensam inom ståndet med sin åsikt "om behovet av en de svenska elementarläroverkens allmänna reorganisation och ombildning på det sätt, att, om icke på en gång, likväl småningom den nya elementarskolans system och lärosätt inom densamma gjordes gällande". "Ej mindre fägnande än oväntat" var det, förklarade han, "att inom mindre än ett lustrum (femårsperiod) se samma grundsatser ej blott av flera reservanter i den sista skolrevisionen erkända utan även nu med värme och klokhets framställda av en värd ledamot inom detta högvördiga stånd". Han ville uttrycka sin tacksamhet "för det allvarligt fattade och tänkvärda, om också icke nu genast verkställbara förslag", som motionären framställt. "Ja, den tidpunkt torde ej vara avlägsen, då ej blott enskilda röster ur läroståndet utan regering och folk gemensamt påyrka en genomgående skolans reform, så i avseende på lärosätt som yttre anordning." Säve hänvisade till den "sorgfälliga uppmärksamhet och värderika utveckling", som skolrevisionens majoritet ej mindre än reservanterna givit av dessa ämnen. "Sedan handlingarna i målet blivit så fullständigt framlagda, kunde det likväl tydas såsom antingen likgiltighet eller föränderlighet i åsikter, om jag, som först väckt motion i detta ämne, vid den nu givna anledningen av prostens Almqvists motion icke skulle våga yttra ett omdöme till fördel för det nya skolsystemet."

Säve gick därefter in på en utförlig analys av det rådande läget på det högre undervisningsväsendets område. I ett fattigt land som Sverige måste man se till, framhöll han, att elementarundervisningen ordnades på sådant sätt, att det ej blev för kostsamt för staten och ändock gav "utrymme och medel för ungdomens så allmänt medborgerliga som även klassiska bildning". I de förefintliga läroanstalterna gavs visserligen tillfälle nog för den egentligen lärda och ämbetsmannautbildningen. Den genomgick lärdomsskolan och gymnasiet och fulländades vid universitetet, som var "den andliga kulturens blomma och skönaste utveckling". För realstudierna

hade nyligen "några fullständigare, knappt började läroverk" blivit inrättade, "såsom i Västervik, Örebro, Vänersborg och även Göteborg". Skulle det vara välbeställt i detta hänseende, så borde vid sidan av de lärda skolorna finnas en realskola "av högre omfattning" i varje län. I anseende till statens bristande tillgångar måste detta emellertid anses uteslutet. Därför måste det enligt Säves mening tillses, att utrymme fanns för den reala bildningen inom de förhandenvarande läroverken. Med det förefintliga antalet lärare lät sig detta ej genomföra, såvida man ej övergick till det nya skolsystemet med ämnesläsning (d. v. s. för lärarna) och valfrihet ifråga om läroämnen (d. v. s. beträffande de klassiska språken). Det var ett tvingande behov, ansåg han, att läroverken "inom varje län, åtminstone i varje stift" så ordnades, "att ungdomarna av alla stånd där kunna ernå såväl en klassisk som en till borgerliga yrken förberedande bildning".

Beträffande gymnasierna, som Almqvist ansett kunna utan olägenhet avskaffas, var Säve av en annan mening. Ehuru han ej själv "blivit uppfostrad vid sådant läroverk", hade han dock lärt sig aktning för dessa institutioner, "som med all sin ofullkomlighet i disciplinen likväl i avseende på den högre kunskapsodlingen hittills verkat och tvivelsutan ännu skola verka mycket gott". De borde därför, ansåg han, bibehållas i de stift, "där antingen lärjungarnas antal är så stort, att de icke kunna inrymmas i en skola, eller där stiftslärdomen (d. v. s. den för förrättande av prästexamen nödiga lärarkompetensen) ej på annat sätt kan upprätthållas eller domkapitlet i annat fall skulle sakna ledamöter". Men deras behövlighet på vissa håll borde ej få lägga hinder i vägen för "den reglering av elementarskolan och den tillämpning av nya förbättrade metoder, som på många orter är ett kännbart behov".

Almqvist hade i sin motion föreslagit, att om hans yrkande angående läroverkens reformering vann ständernas bifall, så skulle "alla frågor om anslag för de gamla läroverkens utvidgning, nya skolors inrättning, flera lärares tillsättning och löneförbättring under nuvarande riksdag nedläggas och vila", till dess de i sammanhang med den nya organisationen kunde behandlas. Detta ville Säve ej vara med på. Med hänsyn till "den högst osäkra framgången redan vid denna riksdag av motionärens förslag" kunde han ej, förklarade han, understödja detta Almqvists förslag.

På detta ”strypsystem, endast för några få år använt”, skulle elementarskolan på många ställen ”verkligen komma att lida”. Det är tydligt, att Sæve vid detta sitt ställningstagande närmast hade Frösö skola i tankarna. Sin vid föregående riksdag väckta motion om en utvidgning av skolan hade han vid den nu sammanträdande riksdagen återkommit med, ehuru han denna gång nöjt sig med att föreslå att lärarkåren skulle utökas med endast en ny lärare, nämligen en konrektor.

Under diskussionen fick Almqvist understöd för sitt förslag om läroverkens reformering även av den för sin frisinnade inställning i sociala och pedagogiska frågor bekante kyrkoherden i Madesjö i Södra Möre kontraktsprosten A. Sandberg, tidigare teologie lektor i Kalmar. Behovet av en pånyttfödelse både i skolan och kyrkan kändes med var dag allt livligare, förklarade han. Detta var en av orsakerna till ”tidens oro” och icke den minsta. Framför allt borde man söka få till stånd ”en åt levande kristendom mera riktad prästbildning”. Hit hörde en ombildning av läroverken, som gav större fart åt undervisningen och en noggrannare disciplin. Varje lärare borde dessutom ”uteslutande uppoffra alla sina själs- och kroppskrafter åt sitt kall, utan att distraheras av främmande göromål, av näringsomsorger eller självtagna bestyr m. m.”. Under förhoppning att något kunde vinnas för att komma detta stora mål närmare genom vad prosten Almqvist föreslagit, instämde Sandberg ”av allt hjärta uti syftningen av hans väckta motion”.

Ett inlägg i debatten av Biskop Nibelius i Västerås är av ett visst intresse, eftersom av detsamma framgår, att även han deltagit i skolrevisionens förhandlingar. Han förklarade, att under den tid han haft tillfälle att deltaga i revisionens arbete hade han delat majoritetens åsikter, och han hoppades, att ”vad denna pluralitet yttrat och framställt icke måtte lämnas utan uppmärksamhet” av det utskott, som komme att behandla den föreliggande motionen. Man kunde visserligen anse, framhöll han, ”att det vore en plikt för här närvarande eforer att yttra sig över prosten Almqvists ifrågavarande motion. Men ett sådant yttrande, såvida det skulle svara mot ändamålet, kunde icke annat än upptaga mer tid och föranleda mera diskussion, än jag anser vara rätt föremålets utredning och behandling i vederbörligt utskott.” Han

ville därför blott uttala den önskan, att utskottet ej måtte företaga prövningen av de i motionen framlagda förslagen, innan det gjort sig bekant med den av skolrevisionen avgivna berättelsen. Det utlåtande, som däri förekom rörande detta viktiga ämne, be-tecknade han som ”så grundligt och fullständigt, dels i anseende till sitt försvar för de gamla institutionerna och vad som i dem är gott, dels ock i anseende till det förord, som i de vidfogade reservationerna lämnas åt de reformförslag, som därav varit förtjänta”, att föga syntes vara att tillägga.

Även biskop Agardh gjorde ett uppmärksammat inlägg i debatten. Han ville till huvudsaklig del instämma i vad prosten Almqvist i sin motion anförde. Redan som ledamot av stora undervisningskommittén hade han givit uttryck för den mening, att en förening av de olika skoltyperna till en enda slags skola, ”uti vilken de särskilda medborgarklasserna gemensamt uppfostrades, borde utgöra grunden för regleringen av hela vårt högre skolväsende”. Olägenheterna med olika skoltyper belystes ingående. Om barnen redan vid skolgångens början sattes ”i olika skolor, ägnade åt olika yrken och olika bildning, så måste deras individualitet ofta komma att förkvävas och deras bestämmelse i livet sålunda att tillintetgöras, därigenom att de införas på levnadsbanor, för vilka de icke av naturen varit ämnade”. Det fanns ingen svårare förbrytelse mot människan, förklarade han, ”än tillintetgörelsen av hennes bestämmelse, och ett undervisningssystem, som föranleder till denna följd, kan icke vara det rätta”. Om man däremot förenade de olika skoltyperna till en enda skola, så skulle istället införas ”det fria fortskridandet, allt efter lärjungarnas särskilda anlag och i samma mån som dessa utveckla sig, vilket är huvudprincipen i den nya skolmetoden”. Lärjungarna skilde sig då på ett naturligt sätt i olika bildningsriktningar, några fortskrida hastigare i den praktiska, ”andra i den filologiska, andra i den mera kontemplativa riktningen, och vid 18 års ålder, då de stå färdiga att inträda antingen i samhällslivet eller övergå till akademien, befinna de sig alla på olika punkter och äro vända åt olika håll”. ”Tiden har ett enda stort behov, större åtminstone än alla de övriga: det är försoning, kristendomens lösen. Endast genom en gemensamhet i skolan kan en försoning förmedlas emellan de olika medborgarklasserna, och vänskapsförbindelser knyts emellan per-

soner, av vilka den ene går till statens högsta värv, den andre till ett anspråkslöst hantverk. Endast genom en sådan gemensamhet blir skolan nationell." (Agardhs anförande avtryckt i Årsböcker i sv. underv.historia, volym 93, s. 81.)

Även i borgarståndet togs frågan om läroverkens reformering upp till behandling genom en motion av borgmästaren i Västerås G. F. Ekholm, en av de mera bemärkta ledamöterna inom borgarståndets liberala majoritet. I sin motion fäste han uppmärksamheten på "den långa betänksamheten", som, då det gällde reorganisationen av de allmänna läroverken, visat sig inom det stånd, vilket härutinnan otvivelaktigt representerade den största sakkunskapen, nämligen prästeståndet. Han hoppades vinna tillgift, om denna betänksamhet nu omsider "avbrytes på annat håll medelst ett försök att igenom ämnets framställande till öppen diskussion frammana den mognade kunskapens offer åt en av samtidens behövligaste och mest erkända reformer". "Det lär nämligen utan förvägenhet kunna påstås, att de allmänna elementarundervisningsverken här i landet, jag menar gymnasierna och skolorna, äro behäftade med många och stora bristfälligheter, varigenom också det viktiga ändamål förfelas, som genom dess inrättande är avsett: inhämtandet av en förberedande och för idkande av specialstudier, eller riktning åt vilket yrke som helst inom samhället, tillfyllestgörande allmän bildning." Lösningen av detta problem var visserligen, ansåg Ekholm, ej så lätt att finna, men blev man först "ense om de närvarande bristfälligheterna, torde man också kunna lyckas att överenskomma om sättet att häva dem och förbereda ett annat sakernas skick".

Vad Ekholm i främsta rummet vände sig emot var att undervisningen, särskilt vid gymnasierna så gott som uteslutande avsåg den prästerliga utbildningen. Han ville ingalunda bannlysa de gamla språken ur skolorna. Detta vore ett brott mot den erfarenhet, "som ådagalägger, att all utmärktare förståndsodling gemenligen vilat på klassisk grund". Men tiden i skolan borde enligt hans mening också användas på "andra lika angelägna bildningsmedel och föremål för mänsklig kunskap". Gymnasierna skulle kunna uppfylla sin bestämmelse, först om de förenades med skolorna till enhetliga läroverk och bibringade sina lärjungar kunskaper i sådana läroämnen, "vilka nu för tiden erfordras till varje

slags ämbetsmannabildning eller ingå bland de oundgängliga villkoren för inträde uti de rent praktiska bestyren".

Ett bevis på, att gymnasierna ej var organiserade i enlighet med den nya tidens krav, såg han däri, att endast ett fåtal numera sökte sig till dessa läroanstalter. Det kunde ej vara staten likgiltigt, att de allmänna skolorna besöktes "endast av få medborgarklasser". De borde vara så inrättade, att föräldrar av alla stånd kunde finna uträkning vid att låta sina barn där uppfostras. En stor vinst för det allmänna skulle uppstå "genom den sammanmältning och växelverkan, som hos det unga släktet åstadkomes av begrepp och böjelser, såvida dessa systematiskt riktas åt bildningens gemensamma mål". Särskilt betänkligt ur denna synpunkt ansåg han det vara, att adeln och de förmögnare samhällsklasserna helt undvek de offentliga läroanstalterna och i stället anlidade privatlärare. Dessa anstalters egen organisation hade, menade han, "lagt avskräckande betänkligheter i vägen för de annorlunda sinnade föräldrar, vilkas enda och kära syftemål varit att på omsorgsfullaste sätt dana sina barn till levande och friska väsenden i vetandets rymliga regioner".

Ekholm framlade nu i sin motion en rad förslag till avhjälpande av de brister, som enligt hans förmenande vidlåde den bestående läroverksorganisationen. Ifråga om undervisningen krävde han ämnesläsning för lärarna. Han ansåg det otänkbart, att samme lärare skulle kunna tillfredsställande undervisa i samtliga på läsordningen för en klass upptagna läroämnen. Läroverkens styrelseform behövde reformeras. Man talade om skolans emancipation från kyrkan, framhöll han, och bägge parterna skulle vinna därpå. Eforernas åtgöranden beträffande läroverken förlamades därav, att lärarna som ledamöter i domkapitlet ägde alltför stort inflytande i hithörande angelägenheter. Läroverken sorterade "till en viss grad" under domkapitlet, och dess ledamöter hade således att utöva kontroll över sin egen verksamhet som lärare. Skolornas lärare borde tillförsäkras sådana löneförmåner, att de kunde odelat "ägna sig åt sitt ansvarsfulla kall samt öka sitt kunskapsförråd och medfölja tidevarvets framsteg, synnerligen i de kunskapsgrenar, vilka de skola bibringa andra".

Liksom Almqvist kom även Ekholm in på frågan, hur stiftsstyrelsen lämpligen borde ordnas, sedan lektorerna befriats från

uppdraget att vara ledamöter av domkapitlen. Sedan präst- och pastoralexamina överflyttats till universiteten, kunde stiftets rent kyrkliga och disciplinära ärenden samt befodringsärendena enligt hans mening mycket väl överlätas åt biskoparna att handlägga med biträde av konsistorienotarien samt ett par närboende kyrkoherdar. Vad uppsikten över skolorna beträffade, kunde denna "besörjas av biskopen eller någon annan vetenskaplig, av konungen utsedd ämbetsman jämte tvenne av skollärarna valda och tvenne utav på stället varande kommunalstyrelse utsedda litterärt bildade ledamöter".

Den föreslagna omorganisationen av läroverken skulle enligt Ekholms mening omedelbart kunna sättas i verket. Såvitt han hade sig bekant, var både de äldre och de yngre lärarna vid de allmänna läroverken livade "av ett uppriktigt nit för alla verkliga framsteg och hade redan, i vad av dem berott, gått tidens fordringar till mötes, ehuru de naturligtvis måste känna sig mäktigt bundna och inskränkta av formernas tryckande tvång". Genom en på angivet sätt genomförd reform skulle enligt hans mening "alla billiga anspråk kunna tillfredsställas och ett friskare liv ingjutas i läroverken i stället för den mot tidens krav ingalunda svarande dvala, varmed de nu arbeta".

Även om det slutliga ordnandet av frågan om läroverkens omorganisation med förtroende borde överlätas åt regeringen, så vore det enligt Ekholms mening ej utan betydelse, "att rikets ständer härom i önskningsväg giva konungen sina åsikter tillkänna, så att det gemensamt lika angelägna ändamålet må förberedas och bringas till mognad". Hans förslag gick därför ut på, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla "om följande åtgärders vidtagande":

1. Att kyrkolagskommittén måtte anbefallas att, därest så icke redan skett, skyndsamt fullborda sitt arbete samt bland annat "uppgiva förslag till stiftsstyrelsens skiljande ifrån undervisningskallet".

2. Att de befintliga gymnasierna måtte skyndsamt sammanslås med högre lärdomsskolorna samt att lärarnas löner reglerades enligt en "fullständigt och för varje stift särskilt uppgjord plan".

3. Att något ämbetsverk eller ock särskilt förordnad kommitté finge i uppdrag att upprätta förslag till "annan skolstyrelsens sam-

mansättning och instruktion jämte uppgivande av de förändringar i nuvarande skolordning, som av förändrade omständigheter påkallas, ävensom av de upplysningar, vilka under sist hållna skolrevisioner blivit förvärvade".

4. Att de så kallade katedralskolorna måtte antingen tjäna som mönster eller också läroverken "undergå reorganisation i fullkomlig enlighet med de föreskrifter, som kunna komma att fastställas i avseende på de i andra punkten nu föreslagna skolornas beskaffenhet".

5. Att efter sådan omorganisation ferierna måtte inskränkas, "så vitt möjligt är", samt att alltid minst en lärare hade till åliggande att emellan lästerminerna några timmar dagligen fortsätta undervisningen för de lärjungar, vilka av en eller annan orsak var i tillfälle att begagna sig därav.

I en annan i borgarståndet väckt motion av handlanden C. J. Kock från Malmö togs frågan om "växelundervisnings- och ämnesläsningsmetoden" upp till behandling. Metoden hade, framhölls det i motionen, varit prövad vid Nya elementarskolan i 15 år och kunde därför anses ha genomgått skärselden. Dess företrädare framför klassläsningsmetoden hade konstaterats "både genom elementarskolans ganska grundliga försök och genom vitsord av många nitiska och kunskapsrika män inom skolväsendets hela fack". Denna bättre metod borde därför enligt motionärens mening utsträckas till de offentliga undervisningsanstalterna även i andra delar av landet. Ständerna borde därför i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att sedan klarhet om den vid Nya elementarskolan införda ämnesläsningsmetodens användbarhet numera vunnits och "alla betänkligheter emot samma läsmetods allmänna begagnande skäligen kunna anses undanröjda, Kungl. Maj:t i näder täcktes förordna om en därmed enligt reorganisation av undervisningsättet vid alla de lärdoms- och apologistskolor i riket, vid vilka minst trenne lärare äro anställda".

I likhet med Ekholm ansåg Kock, att man borde haft anledning att från prästeståndets sida vänta större förståelse för de från olika håll framförda kraven på en reform av undervisningsväsendet. Med så mycket större visshet hade man kunnat förvänta detta, "som samma stånd inom sig äger en för den nya under-

visningsmetoden väldig försvarare (d. v. s. Agardh), vilken redan år 1828 uti en snillrik reservation vid läroverkskommitténs betänkande med övertygande bevisning ådagalade ämnesläsningens stora företräde och dymedelst, vitt förutseende, profeterade sakens inträffade framgång". Kock hänvisade till, att Kungl. Maj:t redan för 20 år tillbaka lade domkapitlen på hjärtat att för folkundervisningens bästa söka i landet befrämja växelundervisningsmetodens användning. Detta nådiga bud hade burit goda frukter, "dock på långt när ej så allmänt, som saken oundgängligen fordrade". "Nu gällde det icke längre blott den lägre eller s. k. folkundervisningen. Frågan är om hela undervisningsverkets sättande i förbättrat skick, både inom kretsen av alla slags nederskolor, så fort de åtminstone hava trenne lärare, och gymnasier ända upp till det stadium, där universitetsbildningen vidtager". Det var denna angelägna reorganisation han önskade över hela riket inför, "sedan det anbefallda provet, som genom Nya elementarskolan åsyftats, slagit ut på det sätt, att man ser saken vara god och verkställbar".

Vid föredragningen i borgarståndet av denna motion blev det en kortare debatt. Den inleddes av handlanden F. Sundler från Borås, som sade sig vilja "på det högsta förordade" vad motionären i ärendet anfört. Han ville dock göra det tillägget till motionen, "att lägre lärdomsskolor utvidgas till så kallade Nya elementarskolor om möjligt — med så omfattande valfri läsning, att lärjungerna kan därifrån undergå studentexamen — helst med fyra lärare i de orter inom riket, som äro belägna på längre avstånd ifrån de högre lärdomsskolorna". Med detta yrkande avsåg Sundler således en organisation för riket i dess helhet av det slag, som Sæve i sin motion vid 1840 års riksdag hade föreslagit beträffande Frösö skola, nämligen att de lägre lärdomsskolorna med minst 3 lärare skulle ombildas på sådant sätt, att de kunde förbereda för direkt övergång till universitetet och avläggande därstädes av studentexamen. Det var den reala bildningen Sundler därvid i främsta rummet åsyftade. "Tidens krav visar", framhöll han, "att man numera i allmänhet ej kan låta den ensidiga åsikten bliva gällande, att kunskaper företrädesvis skola meddelas till bildande av präster och sedermera övriga statens tjänstemän". Om på senare tid denna fördom i någon mån blivit bruten, så hade sådant

skett "genom den upplysning, som utgått från apologistskolorna och sedermera spritt sig till alla stånd och villkor". Staten hade lika förpliktelser mot alla sina medlemmar, och därför borde även sådana undervisningsanstalter inrättas inom hela riket, "som i allmänhet utbilda de moraliska och intellektuella förmögenheterna samt förse med sådana kunskaper, som, när och vart lärjungerna därifrån utgår, äro honom till nytta i det praktiska livet".

Även grosshandlare F. Schartau i Stockholm instämde i motionärens yrkande om ämnesläsningens metodens, d. v. s. det nya skol-systemets, införande i de allmänna läroverken. Han hänvisade till att Kungl. Maj:t ej blott föreslagit Nya elementarskolans uppförande på ordinarie stat utan även begärt anslag till inköp av ny lokal för densamma. En sådan proposition hade med all säkerhet icke blivit framställd, därest icke ämnesläsningen hade "visat välgörande frukter". "Då landets regering således måste anses föredraga berörda lärometod, vet jag icke, varför en nyttig reform bör uppskjutas. Har reformen fiender, böra dess vänner förena sig." Brukspatron B. de Maré hoppades i likhet med motionären, att prästeståndet skulle med beredvillighet omfatta och kraftigt understödja denna för fäderneslandets framtid viktiga angelägenhet. Rådman C. G. Hörnstein från Örebro ville lägga skulden till "den långsamhet, varmed förbättringar i vårt skolväsende vidtagas", på biskoparna, "vilka önska se allt fortfarande på dess gamla fot". Lärarna själva däremot, ansåg han, insåg och ivrade i allmänhet för en ändamålsenligare lärometod". Vice talmannen, handlanden A. M. Brinck i Stockholm ville liksom Hörnstein ge biskoparna skulden för långsamheten i reformarbetet på skolans område. Han trodde, att man numera var tämligen ense om, "att biskoparna icke fullgöra sina åligganden som eforer över undervisningsverken". Det vore för saken vida nyttigare, framhöll han, "om till högsta uppsikten däröver de personer hädanefter utsågos, vilka i anseende till den yttre värdigheten befinna sig en trappa längre ned, och biskoparna således bliva obehövliga".

Detta senare yttrande hänsyftade på de motioner, som vid riksdagen blivit väckta om biskopsämbetenas indragning. Vid föredragningen i borgarståndet av den förut omnämnda motionen av borgmästare Ekholm uttalade den liberale föregångsmannen Tore Petre den önskan, att det utskott, som kom att handlägga Ek-

holms motion, i sammanhang därmed måtte ”upptaga och behandla de väckta motionerna om biskopsämbetenas indragning, emedan med hänsikt till de stora tillgångar, som genom dessa ämbetenas indragning skulle vinnas för läroverkens otvivelaktigt kostsamma ombildning, saken ovillkorligen skulle vinna på, att dessa motioner behandlas kollektivt och icke var för sig”.

3. *Ekonomiutskottets utlåtande i ärendet.*

Samtliga de i ärendet väckta motionerna jämte yttrandena däröver vid behandlingen i de olika stånden remitterades i vanlig ordning till allmänna besvär- och ekonomiutskottet. Utskottets utlåtande är daterat den 19 december 1844. Det heter däri, att utskottet tagit de remitterade motionerna och yttrandena däröver i noggrant överbäggande men därjämte ”även inhämtat kännedom om senaste skolrevisionens berättelse samt åtskilliga andra handlingar, som utskottet ansett vara av synnerlig vikt och stor nytta för bedömandet av den vitala frågan om elementarundervisningens förändring”. Utskottet förklarade sig erkänna svårigheterna att under den mängd av andra göromål, som utskottet haft att handlägga, ”såsom sig bör intränga i ett ämne av den omfattning och grannlagenhet” som det ifrågavarande. Man hyste likväl den övertygelsen, att, ”sedan frågan under mer än 20 år varit offentligen behandlad, och den nya skolmetoden under tiden med framgång blivit använd, det inte må anses för tidigt, att även rikets ständer därom uttalade sin övertygelse”.

I utlåtandet erinrades om den av riksdagen 1823 begärda undersökningen om läroverkens tillstånd samt om den med anledning därav tillsatta stora undervisningskommittén. Denna kommitté hade, heter det, tillstyrkt väsentliga förändringar i de allmänna läroverken samt inrättande av en skola, där de nya förslagen kunde underkastas erfarenhetens prövning och dom. Denna skola hade ”rättfärdigat de förhoppningar, det nya skolsystemets vänner hyste, samt tillvunnit sig allmänhetens förtroende”. Även den senaste skolrevisionen hade vitsordat det hedrande sätt, varpå idén om en enda skola i den Nya elementarskolan blivit ställd i verket.

Enligt utskottets mening borde således förbättringarna i skolväsendet nu förtjäna ”ett livligare deltagande” från ”folkombudens sida”. ”Likväl torde rikets ständer härvid endast kunna och böra uttala de allmänna grunder, på vilka de i underdånighet önska fästa Kungl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet, men alla detaljfrågor däremot ensamt bero av de åtgärder, som Kungl. Maj:t kan finna för gott i nåder vidtaga.”

Utskottet gjorde därefter en sammanfattning av de skäl, varpå man ansåg sig böra grunda kraven på en reorganisation av de allmänna läroverken. Att yrkanden på ”en betydligare förändring av skolinrättningen i landet” kommit till uttryck på olika sätt, alltifrån ständernas anhållan vid 1823 års riksdag till de yttranden och förslag, som framlagts av senaste skolrevision, fann utskottet ingalunda oväntat. Den bestående skolorganisationen härledde sig nämligen från tider, ”då kunskapsmedlen voro få, då den så kallade klassiska lärdomen uteslutande härskade och då den allmänna undervisningen huvudsakligen avsåg bildandet av kyrkans tjänare”. Skolorna formades efter tidens krav, och läroämnena bestämdes därefter. Vål hade under senare tid företagits en del partiella jämkningar, ”men den av ålder antagna formen och det gamla lärosättet samt de från början framhållna läroämnena hava dock alltjämt bibehållit sin överbikt”. En naturlig följd härav hade blivit, ”att skolan ej numera rätt passar för tiden, att den är för mycket en föreläsnings- och förhörsanstalt och befrämjar för litet självverksamheten, varför ock lärjungarna efter inträdet i allmänna livet ej sällan sakna förmåga att använda de förvärvade kunskaperna”. I anknytning till Ekholms motion gick utskottet också in på frågan om den privata undervisningen och hur den gemensamma skolgången i de allmänna läroverken kunde bidra till social utjämning. Beträffande läroämnena hade den vetenskapliga sidan, d. v. s. de reala ämnena, fått stå tillbaka för den språkliga, och de levande språken fått stå tillbaka för de döda. Sådana läroämnen gavs företräde, som endast gagnade på vissa platser i samhället, under det att andra, för allmän bildning behövlige, eftersattes. Ett nödigt samband mellan läroverkets olika avdelningar saknades. Den yttre formen för skolans organisation utgjorde ett hinder ”ej mindre för en noggrannare disciplin än de individuella anlagens utveckling”. De ynglingar, som avgick från olika stadier

av läroverksorganisationen, hade ej erhållit de för utträde i livet mest behövlige kunskaperna, exempelvis de ynglingar, som från lärdomsskolan avgick till näringsyrkena. Denna av utskottet på grundval av de framlagda motionerna och den föregående diskussionen gjorda sammanfattningen hade sålunda enligt utskottets mening visat, att en reorganisation av de allmänna läroverken, på anförda och "flera andra orsaker", måste anses av behovet påkallad.

Den mest framträdande olägenheten med det rådande systemet var bristen på ett enhetligt uppbyggt skolväsen. Gossen insattes av tillfälliga anledningar i den ena eller andra skolformen, utan att målsmannen hade någon möjlighet att då kunna bedöma hans förmåga och fallenhet. Många lovande anlag gick på så sätt förlorade och tvingades, efter missledda studier på den inledda banan, att börja ånyo, ehuru ofta alltför sent, på en annan väg. "Mången yngling framföres åter, utan anlag och därför tillräcklig förmåga, t. ex. på lärdomsbanan", varigenom trängseln på ämbetsmannabanan ökades till förfång för dem själva och för staten. Genom den skilda utbildningen i olika skolformer utbildades "ståndsbegär och skråsinne, som stämmer de blivande medborgarna mot varandra, eller för det minsta motverkar den samhällighetsanda, som för varje stat är av så stort inflytande". En förening av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk skulle eliminera de påtalade olägenheterna. "Om läroämnena lämpligen ordnas, inhämtar gossen den första tiden sådana kunskaper, som på vilken linje han sedan fortgår bliver honom till verklig nytta, och varje skola, även den närmast belägna, erbjuder honom tillfälle därtill." Först senare behövde då det blivande levnadsyrket bestämmas, och skulle misstag visa sig vara begånget, kunde gossen när som helst återvända till den väg, som han tidigare hade lämnat. Om han nödgades i förtid avbryta studierna, så innehade han dock ett, om än litet förråd av för alla förhållanden och lägen nyttiga kunskaper. "Alla statens bildade medlemmar, ämbetsmannen, krigaren, borgaren, den bildade lantmannen m. fl." skulle då ha åtnjutit sin första intellektuella vård i samma skola och längre eller kortare tid fortgått tillsammans under lika förhållanden. De hade "från barndomen lärt känna och akta varandra och knutit fortfarande vänskapsband". På dessa grunder

ansåg utskottet lärdoms- och apologistskolornas förening såsom tvenne bildningslinjer i en och samma skola vara av synnerlig vikt.

Gymnasiernas avskiljande från lärdomsskolorna kunde enligt utskottets mening ha skäl för sig på en tid, då dessa läroanstalter hade karaktären av ett slags landsortsuniversitet eller prästseminarier. Under nuvarande förhållanden innebar åtskillnaden väsentliga olägenheter. Någon särskild övergångslänk mellan skolan och universitetet kunde ej anses av behovet påkallad, eftersom hela skoltiden borde betraktas som en förberedelse för akademistudierna. Med de båda skoltyperna förenade i en läroanstalt kunde detta ändamål än säkrare vinnas, i all synnerhet om man tillämpade växelundervisningsmetoden. Genom vanan att vara monitör och ordningsman slöt sig lärjungen "i stadga gradvis allt närmare till lärarna och mognar efter hand för det akademiska livet och studierna samt vinner härunder en nyttig övning i att handleda andra". Ett så tvärt avbrott i lärosätt och disciplin, som övergången från skolan till gymnasium innebar för gossen, kunde ingalunda vara tjänligt. Skolgossen tyckte sig på en gång ha tagit ett stort steg framåt, vilket hos honom så lätt väckte ett falskt frihetsbegrepp och tro på förmenta företräden, "tillräckliga anledningar att göra honom till översittare mot yngre kamrater och underordnade, trotsig mot lärare och förmän samt ofta i förening därmed försumlig i att lära och verka". Ordning, flit och sedlighet skulle enligt utskottets mening vida lättare kunna bibehållas, om denna onaturliga skillnad bringades att försvinna. Katedralskolorna hade visat möjligheten av en förening mellan de båda skoltyperna "även med bibehållande av den gamla undervisningsmetoden".

En beräkning av de ekonomiska konsekvenserna vid en förening på föreslaget sätt av apologist- och lärdomsskolan samt gymnasium hade givit vid handen, att en minskning av antalet lärare vid läroverken med över 60 därigenom skulle kunna äga rum. Detta skulle innebära, att de svagast avlönade lärarna kunde beredas en välbehövlig förbättring i sina lönevillkor. Den ökning av kostnaderna, som man befarat kunna uppkomma därigenom, att nya lokaler skulle bli nödvändiga vid en övergång till det nya skolsystemet, ansåg utskottet ej vara av någon större betydelse,

enär "de flesta nu begagnade skolhus" säkerligen lätt skulle "låta aptera sig" för det nya ändamålet.

Utskottets förslag gick därför ut på en tillstyrkan, att ständerna skulle till Kungl. Maj:t i underdånighet frambära den önskan, "att Kungl. Maj:t vid den i nåder utlovade definitiva organisationen av rikets undervisningsanstalter täcktes förordna om sådan förändring av elementarläroverket, att nuvarande apologist- och lärdomsskola samt gymnasium komme att utgöra en enda fullständigt sammanhängande skola med tvenne bildningslinjer".

Efter denna allmänna rekommendation av det nya skolsystemet, i vad det avsåg sammanslagning av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk, övergick utskottet till att granska det nya systemet med hänsyn till undervisningsmetoderna. Beträffande den ambulatoriska läsordningen eller ämnesläsningen för lärarna, ansåg utskottet, att den för dem innebar den fördelen, att de fick ägna sig åt det läroämne, som de med förkärlek omfattat och varuti de ägde största skickligheten. Likaså måste omväxlingen mellan högre och lägre stadier verka "mera underhållande" på en lärare "än ett ständigt framställande av samma delar för samma ålder". Läraren kunde därigenom också "erhålla en närmare kännedom om samt större intresse och kärlek för sina lärjungar, då han genom hela elementarläroverket följer var och en av dem, i stället för att snart överlämna dem åt andras ledning". För lärjungen innebar den ambulatoriska metoden en bättre och mera levande undervisning. Genom "sammanvaro" med läraren under en längre tid uppstod "större förtroende och kärlek till honom", varigenom han sattes i tillfälle att "med den närmare kännedom, han om varje lärjunge äger, kunna lämna honom tillförlitligare råd och ömmare omvårdnad". I barnens tidigare ålder låg det större vikt på väckandet av *båg* för studier, "än på betydligare framsteg i kunskapernas olika arter". Genom den ambulatoriska läsningen blev ett jämnt fortskridande i studier möjligt. Slutligen borde ock goda läroböcker härav bliva en följd, "då de utgöra resultaten av skickliga lärares långvariga och varje ämne i ett helt omfattande bemödanden." Utskottets förslag beträffande den ambulatoriska läsordningen gick därför ut på, att ständerna skulle i den underdåniga skrivelsen till Kungl. Maj:t även uttala sin önskan, "att den ambulatoriska läsningen, eller ämnesläsning, vad

lärarna angår, vilken redan på gymnasierna äger rum, vid det förenade undervisningsverket i nåder måtte anbefallas; börande dock få bero på närmare prövning, huruvida detta lärosätt även i den första eller förberedande klassen kan tillämpas".

Även "den viktiga frågan om ämnesläsning för lärjungarna (d. v. s. ämnesval och kursläsning) samt fri flyttning" hade utskottet "tagit i noga överbägande", och förklarade sig inse "så väl dess nära samband med föregående frågor som de betydande fördelar, vilka genom dess antagande skulle vinnas". Genom tillämpning av dessa undervisningsmetoder tvingades nämligen gossen redan tidigt till självverksamhet under ledning av läraren, som rättade det felaktigt uppfattade. Då lärjungen själv fick göra sig reda för sitt ämne, insåg och behöll han det bättre, än om han blott hörde det förklaras och förhördes däri. "Lärjungen väckes till flit, då han ser sig genom sitt bemödande endast efter förtjänst fortgå på sin väg, han lärer känna sina anlag och uppfattar värdet av lärarens biträde, han tävlar blott med sina likar i kunskaper, ej med överlägsna, och han vinner tid för nödig förströelse, då hemläxor icke upptaga densamma. Ämnesläsningen inplanterar kärlek till studier, arbetsamhet, begär att ej vara den sämste, vana att med lust fullgöra sina skyldigheter, hjälpsamhet mot kamrater och aktning för förtjänsten. Läraren kan därför med lätthet handhava disciplinen och genom monitörsystemets användning bliva tillräckligare för flera lärjungar." Dessa omständigheter var enligt utskottets mening de stora fördelarna med ifrågavarande lärometod. Men då densamma svårligen med framgång skulle kunna tillämpas inom rikets samtliga skolor, "innan ett större antal tjänliga lärare därför hunnit bildas, och då en vidsträcktare erfarenhet ännu torde fordras, innan Kungl. Maj:t i denna maktpåliggande fråga kan fatta beslut", så tillstyrkte utskottet endast, "att denna fråga för närvarande ej må leda till någon annan ständernas åtgärd än en underdånig anhållan hos Kungl. Maj:t, att då eforus och lärarna därom äro ense, även ämnesläsning för lärjungarna i nåder måtte vid det allmänna läroverket i nåder varda tillåten".

I allt väsentligt hade således utskottet anslutit sig till det nya skolsystemets grundprinciper. Föreningen av de olika skoltyperna till ett enhetligt, gemensamt läroverk för såväl den lärda som den

borgerliga bildningen hade framförts som ett bestämt krav. Även ifråga om den ambulatoriska läsordningen hade uttalats en bestämd önskan, att denna måtte komma till användning i det sålunda förenade läroverket. Beträffande det nya skolsystemets grundprinciper i övrigt, nämligen ämnesval, kursläsning, fri flyttning, läxläsning på lärorummet och växelundervisning hade utskottet anslutit sig till skolrevisionens förslag, att det nya skolsystemet skulle i full utsträckning få tillämpas, då eforus och lärarna vore därom ense. I princip hade utskottet således intagit en klart reformvänlig ståndpunkt i läroverksfrågan. Ett beslut av ständerna i enlighet med utskottets utlåtande måste därför otvivelaktigt komma att innebära mycket bestämda direktiv rörande den av Kungl. Maj:t utlovade definitiva organisationen av de allmänna läroverken.

I de avlämnade motionerna hade även en del andra spörsmål blivit berörda, som stod i samband med de föreslagna reformåtgärderna. Dit hörde frågorna om "rätta tiden för de klassiska språkens läsande, bestämmandet av de läroämnena, som i skolorna böra meddelas, feriernas inskränkning, dispens från vissa kunskapsarter, förordnande av särskild skolstyrelse och revision av skolordningen samt konsistorialbestyrens skiljande från lärarebefattningen". Rörande dessa frågor ansåg sig utskottet så mycket mindre böra avgiva något yttrande "som en ytterligare noggrann och fullständig undersökning därom torde böra föregå, innan något beslut med full säkerhet kan fattas". Vad slutligen angick den framställning, som gjorts i en av motionerna, att inga nya lärarlöner borde beviljas, förrän skolans reform var avgjord, så ansåg sig utskottet ej kunna instämma däruti. Under tiden kunde nämligen "så högt påkallade behov" i detta hänseende inträffa, "att varje uppskov därmed vore menligt och således mindre väl betänkt", och utskottet föreslog därför, att den härom väckta frågan måtte förfalla.

Ekonomiutskottets utlåtande var dock ej enhälligt. Ej mindre än 8 av utskottets ledamöter hade reserverat sig, bland dem 7 av utskottets 12 prästerliga ledamöter. Den ena av de båda skriftligt avfattade reservationerna avgavs av kyrkoherden i Klara församling i Stockholm doktor Josef Wallin, tidigare lektor i latin vid Stockholms gymnasium. Den fråga, varöver utskottets majoritet

nu avgivit utlåtande, var enligt hans mening ej "av beskaffenhet att på ett för närvarande och kommande generationer tillfredsställande sätt kunna eller böra besvaras genom omröstning inom representationen". Det var lätt att förutse, framhöll han, att mången samvetsgrann riksdagsledamot, "som väl inser frågans vikt och betydelse, men ej genom egen handläggning vid undervisning, iakttagelser eller studier varit i tillfälle att för valet emellan skolmetoder och organisationer bilda sig ett säkert och självständigt omdöme, skulle befinna sig i en ganska plågsam ställning, om han detta oaktat tvingas att uttala en mening". "Då sannolikt pluraliteten inom riksstånden befinner sig i sådan belägenhet, så vet jag i sanning icke, vad en opinionsyttring i ämnet skulle bevisa, eller vad avseende en vis och upplyst regering möjligen kan anses därpå böra fästa". Själva utlåtandet syntes honom öka betänkligheterna. Utskottet hade icke haft eller givit sig tillräcklig tid att inhämta nödig kunskap om varken de äldre eller yngre läroverkens tillstånd och organisation. Vad de äldre läroverken angick, syntes utskottet därför helt och hållet ha varit i okunnighet om "de betydliga reformer", som dessa särskilt under de sist förflutna decennierna undergått". "Angående giltigheten så väl av de resultat som av de rationella grunder, varpå det Nya läroverkets företrädare framför det gamla förmenas vila, hyser jag flerfaldiga tvivel — och icke tvivel blott. Dessa kunna dock ej få plats inom det skäligen utrymmet för en reservation."

Den andra skriftliga reservationen mot utskottsutlåtandet avgavs av prosten S. L. Ljungdahl, tidigare teologie lektor i Västerås. Han ansåg, att frågan befann sig i ett alltför outrett skick "för att av rikets ständer kunna med någon säkerhet bedömas". Flera av de i betänkandet gjorda uttalandena om det gamla och det nya skolsystemet ansåg han oriktiga. Vad slutligen angick den besparing i kostnad, som skulle uppkomma genom antagande av den föreslagna nya organisationen av elementarläroverket, så var denna enligt hans övertygelse "ett tomt föregivande, varav den mindre sakkunnige möjligen kan missledas".

Mot utlåtandet reserverade sig vidare utan särskilt yttrande, från adeln greve Sparre och från prästeståndet prostarna Utterström, Odelberg, Norström och Schröder samt lektor Ahlstrand.

Läroverksfrågan hade även i ett annat sammanhang varit före-

mål för behandling inom ekonomiutskottet. I en motion i prästeståndet hade yrkats, att i de högre apologistskolor, som enligt 1839 års cirkulär skulle inrättas, antalet lärare skulle utökas till fem, när erfarenheten visat, att lärjungeantalet i dessa skolor vore allt för stort i förhållande till lärarepersonalen. I sitt utlåtande häröver framhöll utskottet, att en kunglig proposition "angående ny organisation av rikets elementarläroverk torde vara att förvänta redan vid nästkommande riksdag". Utskottet hänvisade vidare till sitt tidigare avgivna utlåtande med förslag om förening av de olika skoltyperna till en enda fullständig skola, "varigenom enligt utskottets förmenande all anledning är att hoppas, att de brister, som måhända vidhäfta apologistskolornas organisation böra kunna utan nya anslag avhjälpas". Under hänvisning härtill hemställde utskottet, att ifrågavarande motion icke skulle föranleda "någon särskild rikets ständers åtgärd".

4. Debatten i prästeståndet.

Då utskottsutlåtandet med förslag till omorganisation av de allmänna läroverken den 28 januari 1845 förelåg till behandling i prästeståndet tog professorn, sedermera ecklesiastikministern och ärkebiskopen, H. Reuter Dahl till orda i ett längre anförande. Han ansåg det vara en skyldighet för honom att "något utförligare" yttra sig i denna fråga, "vilken nära avser anstalter, med vilka jag länge av plikt varit sysselsatt och om vilka jag någon gång tillföre såsom enskild man tagit till orda". I sitt anförande vände han sig särskilt mot utskottets uttalande, att "en betydligare förändring av skolinrättningen i landet" skulle vara av behovet påkallad. Det syntes honom klart, att utskottet med detta sitt uttalande åsyftade "yttre, jag vågar säga våldsamma förändringar", ej en utveckling inifrån på ett naturligt sätt, som alla institutioner måste vara underkastade. Han gick därpå in på en utförlig granskning av de argument för en reform av skolväsendet, som utskottet i sitt utlåtande framlagt. Den naturliga instansen för frågor rörande läroverkens förbättring var skolrevisionen. Den senast församlade revisionen hade enligt talarens mening visat, "att denna församling kan hava ögonen öppna både för de goda och

de skadliga riktningarna i tiden, att den med billighet och förstånd kan befrämja de förra och med bestämdhet och kraft motsätta sig de senare. Vore det mig tillståndigt, så skulle jag här offentligen förklara min tacksamhet för det insiktsfulla och noggranna förfarande, som denna revision iakttagit." Under sådana förhållanden ansåg han sig icke kunna instämma i den av utskottet uttalade åsikten, "att våra undervisningsverk, i anledning av dess upphov och utveckling, skulle behöva en omskapning och att de partiella förändringar, vilka även enligt utskottets medgivande tid efter annan vidtagas, icke göra tillfyllest".

Mot utskottets uttalande, att den förhandenvarande skolan "ej numera rätt passade för tiden" vände sig Reuter Dahl med skärpa. "Skolan får så gott den kan finna sig vid tillmälet. Tiden är i alla fall så ombytlig, att vad som icke i dag därför passar, måhända i morgon är bättre. Skulle skolan omformas efter tidsfordringarna, så hunne den näppeligen att bliva mer än ett punctum saliens (första antydning om liv hos ett foster). Det synes mig gott, att vi hava en skola, som har full manlig gestalt och således ej behöver frukta för de omfödningprocesser, vilka tiden vill att den alltjämt skall genomgå."

I Almqvists motion hade anmärkts, att skolan för mycket var en föreläsning- och förhörsanstalt och för litet befrämjade självverksamheten hos eleverna, och detta klandrande omdöme om skolans verksamhet hade upprepats i utskottsutlåtandet. Reuter Dahl bestred på det bestämdaste, att denna förebräelse kunde anses befogad. "Jag har icke blott besökt, utan jag har även rätt noggrant följt verksamheten i åtskilliga skolor. Jag har även tagit kännedom om några gymnasier. Jag vill ej neka, att jag på ett eller annat ställe sett den anmärkta felaktigheten, genom bristande skicklighet och drift hos lärarna, äga rum. Men jag måste vitsorda, att detta icke är det allmänna förhållandet. Jag har sett något alldeles motsatt. Jag har således i skolornas lägsta klasser sett gossarna sysselsatta endast eller förnämligast under lärarnas ögon, och sysselsatta på sätt, som rätt ändamålsenligt övade de svaga krafterna. I de högre klasserna har hemarbetet och lärarnas verksamhet i skolan mött varandra. Det förra har genom det senare fått klarhet, säkerhet och ordning". I gymnasiet hade lärarens åtgörande fått en mera fri form, och lärjungarna hade fått

försöka sig i uppfattandet av lärarnas fullständigare och utförligare föredrag. Härigenom hade de dock icke blivit lämnade och icke behövt lämnas utan tillsyn av lärarna. "Goda gymnasielärare — och till lycka äger vårt land ett icke så ringa antal sådana — hava vakat och vaka däröver, att vad de meddela, mottages, förarbetas, och således verkligen ingår i de mognande ynglingarnas andliga förråder." Vid sådant förhållande måste det, ansåg han, innebära en stor orättvisa, att kalla vårt skolväsen "en föreläsning- och förhørsanstalt". "Det har på tusen, tusen ynglingar visat sig vara något vida bättre".

Gentemot utskottets påstående, att skolans dittills vanliga arbetsätt hindrade de individuella anlagens utveckling hos lärjungarna, betonade Reuter dahl, att läroverket i dess traditionella form fäste "ett lika stort avseende på varje lärjunge för sig som på samtliga de lärjungar, som bredvid varandra uppfostras". Det försummade icke individen, men det betraktade honom icke blott som individ, för vilken något enskilt behöver göras, utan "som en medlem av ett samhälle, av en mänsklighet, för vilken något gemensamt gäller". "Det låter således individen göra framsteg, men bredvid andra likartade individer, vilka det sammanhåller till ett helt, till en cirkel — varför skulle man icke våga utsäga det i våra dagar så förhatliga ordet? — till en klass. Detta sammanhållande är en av dess väsentligaste tillhörigheter. Det kan omöjligen, såsom det nu för tiden heter, öppna klasserna och låta hela massan av lärjungar bölja upp och ned allt efter de spridda för dagen inhämtade portionerna i ett halft eller helt tjug olika kunskapsämnen. Det kan således omöjligen, vad lärjungarna beträffar, medgiva den s. k. ambulatoriska läsordningen och den fria flyttningen. Det bemödar sig däremot att hålla lärjungarna samlade i naturliga ordningar, ur vilka ingen får utträda, förrän han tillfyllstgjort alla de fordringar, som förnuft och billighet på en sådan ordning ställa."

Utifrån denna sin grundåskådning, att individen ej i första hand hade sin betydelse som enskild varelse utan som samhällsmedlem, bedömde Reuter dahl också Nya elementarskolans verksamhet och resultat. Man hade av densamma, framhöll han, väntat sig "gylene frukter för mänskligheten". En dylik väntan var emellertid icke något för vår tid eller vårt land eget. Varje tid och varje

land hade sina "pedagogiska försökare och sina pedagogiska experimentalanstalter". Sverige hade i Nya elementarskolan fått en liknande anstalt. Själva inrättningen var till sin idé svensk, och "uppfinningsens ära tillhör den svenska teorien". Men den vilade dock på en mera allmän teori, "vilken som översta grundsats uppställer den meningen, att individen och ensamt individen skall avses, att individen skall bringas så långt som möjligt, utan hänseende därtill, om han står ensam eller om han åtföljes av andra individer, och utan hänseende därtill, om fortkomst i ett ämne på bekostnad av fortkomst i andra är naturenlig och således för människan hälsosam eller motsatsen. I den anförda meningen ligger, om jag ser rätt, den nya skolans utmärkande grundsats. För dem som tro staten kunna byggas på individualitets-, på personlighetsprincipen, är det konsekvent att också i skolan vilja införa denna. De som däremot anse staten för något annat än ett aggregat av individer, likasom naturen för något annat än ett aggregat av elementära atomer, de borde måhända akta sig för att anse skolan för ett aggregat av små människor, vilka med konst och utan inbördes sammanhang och all gemensam livskraft skola uppdragas till stora och brukbara. Då de icke iakttaga denna aktsamhet, vad skall man vänta av dem, som i allt göra avseende blott på atomerna. Hittills har atomistiken icke lyckats göra sig rådande i det allmänna svenska undervisningsverket. Jag kan icke fördölja min åsikt, att utskottets betänkande är ett försök att i vår skola skaffa densamma något större herravälde."

Rörande det av utskottet tillstyrkta förslaget om förening av apologist- och lärdomsskolan med gymnasiet till ett enhetligt läroverk framhöll Reuter dahl, att utskottet ej anställt någon undersökning, huruvida en sådan förening överhuvud var möjlig. En sådan undersökning hade enligt hans mening "måhända varit tjänligare än de runda och alltomfattande ord, med vilka saken avgöres". Den skulle kanske ha fört till ett annat resultat, än det av utskottet framställda. "Med en dekreterad enhet, med en enhet på papperet, är det icke mycket bevänt, om enhetens villkor icke först äro givna och enhetens verklighet möjlig." En förening av lärdomsskolan och apologistskolan avstyrkte han på det bestämdaste. "Må vardera av dessa undervisningsanstalter få utbilda sig själva! Borgarskolan behöver i synnerhet utbildning; den står ännu

hos oss på en allt för låg ståndpunkt. Må man akta sig att i ett kärll sammangjuta fluida, av vilka vart och ett för sig är förträffligt, men vilka sammangjutna kunna fördärva varandra, fördärva kärlet och fördärva dem, som njuta av den onaturliga, hittills ännu icke på långt när tillräckligt beprövade blandningen." Föreningen av lärdomsskola och gymnasium kunde möjligen på ett eller annat ställe befinnas önskvärd. I gymnasiet idé låg dock någonting riktigt, och dess bibehållande kunde därför på de flesta ställen "ännu rätt väl försvaras", om också här och där "felaktigheter vidlåda" denna inrättning. Dessa kunde emellertid avhjälpas, "utan att det hela förstöres". "Ett sådant förstörande kommer jag icke att med min röst understödja." Eftersom han således yrkat avslag på det huvudsakliga av vad utskottet anfört, följde därav, förklarade han, att han yrkade avslag på utskottets betänkande i dess helhet.

I sitt långa anförande hade Reuterdaahl således in i minsta detalj smulat sönder utskottets argumentering för en skolreform och med överlägsen dialektik blottat vad han ansåg vara svagheten i utskottets ställningstagande i själva principfrågan. För honom var utskottets inställning till frågan om behovet av en läroverksreform ett uttryck för en strömning i tiden, som han på det bestämdaste ogillade. Det var i själva verket två olika meningsriktningar i den tidens svenska samhälle, som här ställdes emot varandra. Reuterdaahl representerade en högkyrklig åskådning, som sedermera i Svensk kyrkotidning skulle få sitt främsta organ. Den samfundssyn, som här möter, går ut på, att individen betraktas ej blott som individ utan som medlem av ett samhälle, för vilket något gemensamt gäller. De individuella framstegen i kunskaper hade således ej värde i och för sig. Det värdefulla var arbetet tillsammans med likartade individer, som sammanhölls till en slutet enhet, till en skolklass. Sammanhållandet av lärjungarna i den slutna enhet, som en skolklass borde vara, utgjorde enligt denna åskådning en av det gamla skolsystemets väsentliga tillgångar. På motsatta sidan framträdde en strömning i tiden, som utgick från en helt annan grundsyn. Skolans huvuduppgift var att utveckla det individuella hos lärjungarna. Uppfostran hade att tillgodose individens behov av fri självständig utveckling. Genom densamma skulle människan ej blott bli satt i tillfälle att utveckla sina inneboende krafter utan också sättas i stånd "att klart se målet för

sin egen bana". Det var denna grundsyn på skolfrågan, som ekonomiutskottets majoritet under ledning av utskottsordföranden den liberale föregångsmannen H. A. Hamilton givit uttryck åt i sitt till ständerna avgivna betänkande. Reuterdahls uppgörelse med denna pedagogiska grundåskådning i hans stora anförande vid 1845 års riksdag innebar den första verkliga sammandrabbningen mellan företrädarna för dessa båda meningsriktningar. På det kyrkliga området skulle motsättningen få en ännu starkare accentuering under 1850-talet framför allt genom Viktor Rydbergs och S. A. Hedlunds stridsinlägg i Handelstidningen. (Jmfr E. Rodhe, Den religiösa liberalismen, 1935, sid. 34.)

Från en något annan utgångspunkt togs utskottsutlåtandet upp till kritisk granskning av biskop Holmström. Utskottets förslag innebar, ansåg han, "en total nedrivning av den gamla läroverksbyggnaden och en ombyggnad därav i en skepnad, som åtminstone icke ännu genom någon längre erfarenhets i allo tillfredsställande rön blivit godkänd". Läroverksfrågans stora allmänna betydelse utgjorde visserligen, enligt hans mening, att skäl för att den togs upp till behandling av rikets ständer och dess utskott, "helst dessa icke synes vara från något föremål för mänskligt vetande uteslutna". Men, tillade han, "detta *andliga* ting måste andligen dömas. Det måste bedömas med en grundligare insikt, en samvetsgrannare urskiljning, en vidsträcktare erfarenhet av både fördelar och brister i våra läroverk samt framför allt med en på ett djupare studium grundad kännedom om människonaturens, i synnerhet barndoms- och ungdomsnaturens egendomligheter, än man har rätt att fordra av varje ledamot i vår rådslående ständerförsamling." Därtill kom, att "rikets ständers inblandning i ett sådant regeringsärende" sällan varit mindre av behovet påkallad än vid denna tidpunkt. Reform var visserligen tidens lösen, "och ingen upplyst lär neka, att den bör sträcka sig även till de offentliga uppfostrings- och undervisningsanstalterna i vårt land". "Men för var och en, som inhämtat sin vetskap i detta ämne, icke av ensidiga tidningsartiklar eller av dagens partiskrifter, utan av *erfarenheten* — i *skolan* — kan det icke vara obekant, att en verklig reform i vårt undervisningsväsende och våra gamla läroverk redan i många år pågått och ännu dagligen pågår." Utan att taga kännedom härom hade nu "flera, i övrigt högt aktade och

aktningsvärda män i staten, som från sin egen ungdoms studiebanan troligen påminna sig åtskilligt bristfälligt i sin kunskapsbildning, i skoldisciplinen, i lärareförhållandet, som kanske ofta med rätta fått namn av skolslentrian m. m.", uppträtt med yrkande på en total omgestaltning av läroverken. Dessa reformvänner hade dock, ansåg han, "bort i sin brådskande iver något modereras" av Kungl. Maj:ts tillkännagivande i statsverkspropositionen, att en reorganisation av elementarläroverken vore påtänkt, "för vars tillvägäbringande nya anslag tvivelsutan vid en stundande riksdag måste äskas. Lyckligt då, om denna nationella angelägenhet, som väl kan kallas en andlig försvarsanstalt, lika högt av nationens ombud uppskattas som det materiella försvarsverket!"

Om utskottet i sitt avlämnade utlåtande nöjt sig med att föreslå en underdånig anhållan i allmänhet "om åtgärders vidtagande, efter föregången undersökning, till reformerande av det bristfälliga i våra läroverk och med full sakkännedom och rättvisa anmärkt dessa brister", så hade, framhöll Holmström, intet varit att däremot invända. "Men att på så lösa, obevista och, såsom jag dristar påstå, obevisliga grunder, som betänkandet innehåller, stödja en anhållan om en viss bestämd reform eller begäran, att en förändring måtte anbefallas, vars utförbarhet icke är på något sätt utredd eller ens försökt att utredas, det utmärker icke, efter min oförgripliga mening, den mogna och betänksamma vishet, som tillhör ett för samtid och efterkommande så maktpåliggande ärendes behandling av rikets representanter."

Holmström sade sig beklaga, att då utskottet ävensom en och annan motionär åberopat den senaste skolrevisionens utlåtande, så hade detta skett endast i sådana punkter, som förmenats låna något stöd åt deras åsikter. Däremot hade det icke ens blivit antytt, att det av utskottet framlagda förslaget blivit av revisionen med både teoretiska och erfarenhetsgrunder bestritt och vederlagt, "varemot utskottet ej aktat nödigt försöka någon kontra-bevisning". Skolrevisionen hade ådagalagt, "att våra gamla läroverk, till och med de så mycket klandrade gymnasierna, icke äro vad utskottet påstår blotta 'föreläsning- och förhörsanstalter', att 'själverksamheten' hos lärjungarna på ett ändamålsenligt sätt tages i anspråk uti de skolor, där en efter lärjungarnas ålder och förmåga samt behov av lediga mellanstunder avpassad hemläxa

förbindes med lärarens förklaringar och frågor uti skolan, ställda icke till prövning av *en* isolerad examinandus, utan till hela klassens gemensamma undervisning; att emottagandet av denna undervisning icke är *passiv* utan fordrar en *aktiv* uppfattning av det levande ordet, vilket utgåendet från en skicklig lärares läppar väcker mången slumrande andekraft, underhåller uppmärksamheten hos alla lärjungarna på en gång och sålunda verkar helt annorlunda till den egna tankens livaktighet och förståndsutvecklingens befordran, än den döda bokstaven i en lärobok".

Det av utskottet gjorda uttalandet, att den lärda skolans avsöndring från apologistskolan skulle ge grund och näring åt "ståndshintresset och skråsinnet" betecknade Holmström som grundlöst. Han hänvisade till skolrevisionens uttalande, att läroverk, som stå öppna för elever av alla stånd, för dagsverkarens son liksom för den högt uppsatte ämbetsmannens, icke rättvisligen kunde beskyllas för att gynna någon ståndsskillnad. Ville man förfara konsekvent efter den av utskottet uppställda hypotesen (d. v. s. att läroanstalternas avsöndring från varandra skulle alstra skråsinne), "så borde den pedagogiska enhet, som förordas, sträckas ända ned till folkskolan". Där uppfostrades den stora massan av fäderneslandets ungdom, och deras daning till medborgerlighet, om den kunde vinnas genom sammanförandet i ett klasrum eller skolhus, borde väl icke i systemet förbises. "Men så länge man icke kan hindra naturen att åt olika individer giva olika anlag och krafter, och så länge förmögenhetsomständigheter måste i samhället förläna vidsträcktare tillfällen åt den ene än åt den andre att förvärva kunskaper och bildning, så må det icke förtänkas de gamla att vid inrättningen av våra läroanstalter hava följt en ledning, som den unga tidens visdom förgäves lärer sträva att helt och hållet avskudda sig."

Utskottsförslaget om en förening av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk var för övrigt, ansåg Holmström, omöjligt att genomföra. Antingen skulle samtliga lärdoms- och apologistskolor i de olika städerna utanför stiftsstadens indragas, "vilket skulle på stället och i orten väcka stor missbelåtenhet", eller också skulle dessa förvandlas till fullständiga läroanstalter av det nya slaget, "vilket skulle fordra utom nya lärohus även flera nya lärare med nya löneanslag". "Även i själva stiftsstadens torde det svårligen

lyckas att finna gymnasielärare, kanske redan nog åldriga, hugade att nedstiga till första elementarundervisningen i den nya skolans lägsta klasser, eller skollärare, som endast avlagt inskränkta specimina, allestädes nog skickliga att leda undervisningen i de högre, ända till elevernas avgång till universitetet. Troligtvis måste ett påbud, sådant utskottet önskar, medföra nödvändighet att avskeda de flesta nuvarande gymnasie- och skollärare, vilket väl ej kunde rättvisligen ske, utan att de finge behålla sina nuvarande löner, och i stället tillsätta nya lärare med åtminstone arvoden, tillräckliga för deras bärgning, till dess de äldre hunnit göra vakans; och vad bleve då, åtminstone i början, av den föresplade ekonomiska vinsten?"

"Hart när obegripligt" föreföll det Holmström, att utskottet kunnat tillstyrka ett ovillkorligt förordnande om sammanslagning av de olika skoltyperna "utan att tillika föreslå ett lika ovillkorligt maktbud om antagande av ämnesläsning för lärjungarna och fri flyttning", d. v. s. det nya skolsystemet. Utskottet hade nämligen, framhöll han, "väl omförmålt de fördelar, som av berörda förändringar förmenas vara att hämta, men likväl funnit betänkligt att tillstyrka mer, än en tillåtelse för eforus och lärare, som därom äro ense, att ämnesläsningsmetoden införa". "Nu är det likväl bekant för envar, som tagit något mer än en ytlig känedom av det s. k. nya skolsystemet, att de bägge bildningslinjernas sammanförande i en skola, i ett lärorum, endast blir möjlig genom antagande av lärjungarnas frihet att välja läroämnen eller genom s. k. ämnesläsning, och att således vilja hava det förre ovillkorligen *anbefallt* men den senare blott *tillåten*, d. v. s. förklara den sistnämnda umbärlig, förefaller nog inkonsekvent, att ej säga kontradiktoriskt".

Den ambulatoriska läsordningen, d. v. s. ämnesläsning för lärarna, som utskottet ville ha allmänt påbjuden, ansåg Holmström erbjuda både fördelar och brister, "de förre merendels för lärarna, de senare väsentligen för lärjungarna". Ett huvudvillkor för att denna metod skulle ge ett gott resultat var emellertid, att det rådde full samstämmighet mellan lärarna. Om alla var ense om metodens användande, om de var "faderligt sinnade, broderligt mot varandra, då undanrödjas olägenheterna av barndomens överdrivna jäktande i de särskilda läroämnen, för de särskilda lärarna,

av läroämnenas fördelning i mån av olika fordringar, överläsningstid m. m." . Skulle det däremot inträffa, att en enda lärare var "dissentens", d. v. s. gick sina egna vägar, så rubbades hela systemet. Flerstädes, där detta system blivit infört, hade det därför, enligt vad Holmström uppgav, "redan blivit övergivet".

En av reservanterna mot utskottets betänkande, prosten Ljungdahl, tog i den fortsatta debatten upp frågan om riksdagsledamöternas kompetens i allmänhet att bedöma den föreliggande frågan. Den hörde enligt hans mening till de många frågor, vilka, huru viktiga de till följd av sin naturliga beskaffenhet än kunde anses vara, dock vore "ställda utom området för rikets ständers bedömande". Även om man hos ständerna förutsatte den högsta grad av både insikt och erfarenhet, så kunde man dock, ansåg han, omöjligt tilltro dem äga "de specialstudier i uppfostringsvetenskapen och den övning i undervisningskonsten, som fordras för att emellan flera lärometoder avgöra, vilkendera är den bästa och ändamålsenligaste". De kunde på sin höjd yttra sig om, huruvida en viss metod ifråga om resultat kunde anses tillfredsställande. "Men omöjligt kunna de, utan mycken fara att missledas, avgöra, att en annan metod äger framför den förra ostridigt företräde." Därför hade också lagstiftningen för och högsta styrelsen över läroverken "med rätta blivit undandragen folkrepresentationens godtycke". "Men, säger man, om ständerna icke just så noga förstå sig på undervisningsmetoder, så kunna de likväl därom uttala en opinion (mening), vilken det alltid är för en upplyst regering nyttigt att inhämta. Jag dristar däremot erinra, att en opinion, som icke är stödd på tillförlitliga grunder, är så långt bort från att vara en aktningvärd opinion, att den aldrig hade bort uttalas." Likväl hade nu utskottet, "tvärtemot vad vid sista riksdag av dåvarande ekonomiutskott blivit antaget, funnit för gott att anse sig och rikets ständer behöriga att avgöra detta viktiga ärende".

Även en annan av reservanterna mot utskottsbetänkandet, doktor Utterström, ansåg att i en fråga "av denna art och vikt" riksständens icke kunde vara "fullt kompetenta domare". "Än mindre lärer ett utskott, som därjämte sysselsattes med så många andra förhandlingar under riksmötet, kunna till botten reda ut ett ämne, som varit underkastat 20-årig tvist". Enligt

talarens mening måste frågan helt och hållet överlämnas till Kungl. Maj:ts omprövande, ”sedan han täckts inhämta *deras* utlåtande, som egentligen äro kulturens vårdare i vårt land. Det hade således varit nog, framhöll han, ”om utskottet stannat vid prosten Almqvists förslag, att hos Kungl. Maj:t utan föreskrifter anhålla om proposition till näst sammanträdande ständer rörande läroverkens definitiva organisation, helst som vi alla veta, att denna angelägenhet ligger vår gode konung varmt om hjärtat.”

Till försvar för utskottsbetänkandet uppträdde först prosten Säve. Han betecknade detta betänkande som ett av de viktigaste, som blivit framlagda på rikets ständers bord, ”ja av större vikt än flera hittills handlagda ämnen om rörelsekapital, varuinförsel, diskontoinrättningar m. m.”. Här avhandlades nämligen frågan om den växande generationens bildning. Ett samhälles fullkomlighet och styrka berodde ej så mycket på statens form och merkantila förhållanden som fastmera på de enskilda medborgarnas dygd, upplysning och fosterlandskärlek, ”vilka egenskaper åter ej annorlunda kunna skapas och utbildas än genom ändamålsenliga anstalter för ungdomens intellektuella och moraliska uppfostran”. Dessa ämnen och överläggningar måste därför, ansåg han, ”för nationens ombud, särdeles inom detta stånd, företrädesvis hava rätt till uppmärksamhet och begrundning”.

Säve hänvisade liksom vid remissbehandlingen av den almqvistiska motionen till sitt vid förra riksdagen framlagda förslag om en ny organisation av gymnasier och skolor. Han hade därvid företrädesvis haft de norra länen i sikte, ”för vilkas stora vidsträckt-het” den gamla organisationen av läroverken varit mest ofördelaktig. Han hade sedermera gjort, vad i hans förmåga stått, ”för att vinna detta upplysta ståndes uppmärksamhet och deltagande” för åtminstone ett enda läroverk, ”där en sådan för staten föga kostsam reform i den nya skolans riktning varit tillräcklig för att avhjälpa ortens länge överklagade behov av en utvidgad både medborgerlig och lärd bildning”. Till sin förundran hade han emellertid fått erfaras, att en av honom vid denna riksdag framlagd ny motion, understödd av en petition tillkommen från 45000 länsinvånare, om en enda ny lärare vid Frösö skola och en förändring av lärosättet i enlighet med det nya skolsystemet, blivit av prästeståndet avslagen. ”Det skall i dag visa sig, då åsikterna

över det nya och gamla torde tydligare framträda och mångas hjärtan uppenbaras, om anledningen till avslaget varit fruktan för skolreformen i allmänhet eller endast obenägenheten att låta en av många önskad förbättring komma ett visst län framför andra först till godo.”

Man kunde fråga sig, fortsatte Säve, ”varifrån orsaken till detta sega motstånd, särdeles bland kyrkans styresmän, emot varje rörelse till skolans reform kommer, sedan den nu verkligen synes önskad av både konung och folk”. Orsaken kunde knappast vara obekantskap med det nya skolsystemet. Sedan snart 20 år hade staten experimenterat därmed, nämligen vid Nya elementarskolan, och resultatet hade blivit fördelaktigt vitsordade ej blott av enskilda eforer och universitetslärare, ”man erinre sig framlidne ärkebiskopen Wallins yttrande och professor Geijers vid förra riksdagen”, utan ock av sista skolrevisionen. Än mindre hade man att befara något egentligt motstånd från lärarnas sida. Han hänvisade till de särskilda yttranden från flera av skolans rektorer, som bifogats skolrevisionens berättelse. För övrigt låg det i sakens natur, framhöll han, att lärarna, ”även utan avseende på en billig löneförhöjning, skola vara intresserade för en förändring, som betydligt minskar deras närvarande trälaktiga arbete 28—30 timmar i veckan”. Han utvecklade i detalj fördelarna för lärarna av ett arbetssätt enligt det nya skolsystemet och likaså fördelarna för det allmänna av en reorganisation av skolväsendet i enlighet med den nya skolans principer. Utförligt belyste han de missförhållanden, som enligt hans mening stod i samband med läroverkens dittillsvarande organisation, och gav som motsats därtill en skildring av den nya skolans liv och verksamhet. Det fanns i den nya skolorganisationen, ”oavsett den rättvisa och jämlikhet, som först därigenom uppkommer, att läroverket är ett helt, som ägnar sig åt alla medborgarklasser, någonting så omedelbart uppmuntrande, livande och stärkande”, att han för sin del ej kunde annat än bifalla, ”vad utskottet här föreslagit, nämligen att apologist- och lärdomsskola samt gymnasium må bliva, så fort Kungl. Maj:t anser reformen kunna införas i särskilda landsorter, en sammanhängande skola med tvenne bildningslinjer”.

Efter ett utförligt mot det nya skolsystemet i stort sett kritiskt inlägg av professor Elias Fries tog motionären, prosten Almqvist,

till orda i ett längre anförande. Han räknade sig till förtjänst, förklarade han en smula ironiskt, att hava fäst allmänna uppmärksamheten på detta viktiga ämne, "då därigenom tillfälle blivit berett för den gamla skolans vänner att i dagen för alla tvivlare framlägga våra gamla läroverks förträfflighet". "Jag skall då med tålmod underkasta mig det uppväckta missnöjet, det jag icke trott böra eller behöva hämta sin vederläggning ifrån tillvitelsen om omogna försök efter tidens hugskott och överkställbara projekter, ur partiskrifter framdragna av det brådskande nitet." Dessa förebräelser bringade i erinran, tillade han, "de rop man vid alla reformer på alla tider fått höra om vådliga följder av brådstörtade förändringar och betänksamhetens uppmaningar att låta sakerna mogna". "Den ena generationen efter den andra vandrar sin murkna väg och får aldrig smaka den mogna frukten. Den gamla skolan är våra fäders visa och vördnadsvärda institution, vittnande om deras mognade förstånd. Det var så klart och fördomsfritt, att det både ville och kunde finna den rätta formen för deras ideer, under det vi fämla därefter för våra. Och likväl medför den framgående tiden beständigt nya ideer och bryter obanade fält för andens verksamhet." Skulle då icke för dem "varken sökas eller finnas andra och mera passande former än de gamla?" Även från denna synpunkt borde den ifrågasatta skolreformen kunna begära "billiga omdömen och lugn prövning". "Den utgår från den grundsats, att staten är skyldig att meddela den allmänna, efter tidevarvets behov av bildning avpassade undervisningen i läroanstalter så inrättade, att alla samhällsklasser där kunna låta sina barn uppfostras."

Det förhållandet, att man fått en dubbel serie av skolor, ådagalade, menade Almqvist, den allmänna skolans felaktiga organisation. Den motsvarade icke längre den idé, varpå "den stora forntiden byggde henne, att vara en för alla tillräcklig och allt omslutande form". "Tidens uppgift" syntes honom därför vara, och det var detta han avsåg med sin väckta motion, att förena de båda dubbla serierna av skolor, "för att sätta den lärda skolan i författning att meddela den allmänt medborgerliga bildning, som apologistkolorna avse att giva, och åt borgarskolan den grundlighet, som utmärkt den lärda skolan". Han skildrade ingående olägenheterna med den rådande splittringen. Om skolan således icke

längre var, vad hon fordom varit, "ett enda, all undervisning omfattande, organiskt sammanhängande helt", så borde hon väl icke ytterligare "splittras och sönderbrytas genom moderna tillsatser, obekväma utbyggnader och ensidiga specialinrättningar, utan återställas för att motsvara sina stora stiftares tanke och fullgöra sin forna bestämmelse, att vara statens allmänna uppfostringsanstalt för den tid, som är, och icke blott för den, som varit".

Almqvist hänvisade till Nya elementarskolan och hur idén om ett enhetligt läroverk där blivit löst. Ännu rådde visserligen delade meningar om resultatet av verksamheten där. "Många tvivel och betänkligheter hindra ännu det gamla skolsystemets vänner att lämna fullt förtroende åt de goda resultaten." Det nya systemet hade dock vunnit erkännande till och med hos "skolans målsmän", då den sist samlade skolrevisionen föreslagit den nya metodens användande, "där eforus med lärarna därom komma överens". "Detta torde få lända till ett ganska framstående bevis på dess tillerkända vikt och värde." Detsamma borde, ansåg han, inom det högvördiga ståendet "tjäna till förklaring, varför en motion i denna syftning blivit väckt och till försvar, att den vunnit bifall i närvarande betänkande". Han utvecklade närmare innebörden av utskottets förslag beträffande undervisningen. Den ambulatoriska metoden hade föreslagits bliva införd, men det hade överlämnats åt närmare prövning, på vilket stadium den borde komma till användning. Med denna restriktion borde metoden ej kunna anses vådlig, lika litet som den vore obekant, då den sedan länge varit införd "ej blott på gymnasier utan även i den gamla skolans översta avdelningar". Och härmed hade utskottet stannat, framhöll Almqvist. "Denna reform vill man likväl nu inbilla varje sann vän av bildningen att vara omogen, skadlig och överkställbar. Man uppbjuder all förmåga att bevisa de största vådor för Sveriges framtid av ett förslag, som helt enkelt och stött på erfarenheten föreslår den klassiska och humanistiska undervisningens förening inom ett läroverk med ambulatorisk läsordning. Man skulle knappt tro det vara sant, icke ens möjligt."

Utskottet hade egentligen, enligt Almqvists mening, gått nästan för långt i försiktighet vid framläggandet av sitt förslag till skol-

reform. Det hade sålunda ej yttrat sig om, huruvida klassläsningen borde bibehållas i de reformerade skolorna eller ej. Ämnesläsning för lärjungarna och den fria flyttningen hade visserligen i utskottsutlåtandet förklarats äga nära samband med de nu behandlade frågorna om sammanslagning av bildningslinjerna och den ambulatoriska läsningen. Men detta konstaterande hade ej föranlett något annat förslag från utskottets sida än en anhållan hos Kungl. Maj:t om tillåtelse att använda dessa metoder, där eforus och lärarna var ense därom. Det hade emellertid, ansåg Almqvist, varit önskvärdt, att utskottet gjort ett bestämt uttalande, att "dessa metoder utgöra nödvändiga villkor för en verklig skolreform, ty dem förutan ligger klassläsningens bly förlamande även på den reformerade skolans skuldror, och de olägenheter återstå, som hindra ynglingen att fortgå obehindrat efter ådagalagda framsteg". Häruti hade man egentligen sett "den nya skolmetodens företrädare och den nya skolans liv, att den befrämjar själskrafternas fria utveckling och bereder tillfälle att olika naturanlag olika behandlas, så att den skicklige och flitige ynglingen ej tillbakahålles, men den tröge och försumlige sporras och anstränges". Utskottet hade emellertid tydligen haft "våra kända katedralskolor för ögonen" och icke velat sträcka fordringarna längre, än som billigtvis borde kunna medgivas. Jag hade därför hoppats, slutade Almqvist sitt anförande, "att detta högvördiga stånd skulle lika med mig funnit utskottets fordringar billiga och hållit det samma räkning för dess moderation. Jag ser likväl detta hopp alltmer sjunka." Han förklarade sig dock ej tvivla på reformen utan trodde, att den skulle gå fram genom alla hinder och, såvitt den förtjänade seger, efter alla strider slutligen också vinna den.

I sitt försvar för utskottets förslag fick Almqvist värdefullt stöd av en annan frisinnad landsbygdsrepresentant, smålandsprosten A. Sandberg. Denne sade sig med uppmärksamhet ha följt dagens diskussion "för att höra alla skäl mot och med och lägga dem till det obetydliga", som han hade haft tillfälle att läsa och iakttaga uti detta viktiga ämne. Vad herrar eforer och lektorer under den gångna debatten anført, skulle, förklarade han, ha verkat mera på hans övertygelse, "om ej var och en till följe av en nödvändig naturlag vore benägen att överskylla och förminska bristerna uti de inrättningar, dem han själv förestår och, såsom

utur en författare nyss blivit citerat, gamla korporationer äro i allmänhet icke benägna att inom sig åstadkomma någon genomgripande förändring, utan att därtill föranledas av yttre kraftigt verkande orsaker".

Särskilt vände sig Sandberg mot de invändningar, som under debatten gjorts mot den av utskottet uttalade förhoppningen, att den nya skolmetoden skulle hos eleverna lättare uppväcka aktning för fliten och förtjänsten, minska egoismen och skråsinnet samt bilda en bättre samhällsanda. Man hade gentemot detta från oppositionens sida velat göra gällande, att det endast var gudsfruktan, som kunde förkväva själviskheten hos människor. För min del erkänner jag uppriktigt, förklarade Sandberg, "att en levande gudsfruktan är livspunkten och enda källan till all framgång och välsignelse icke blott i skolan utan även i kyrkan och staten". Men denna utestängdes ju icke på något sätt från den nya skolan. "Eller männe den äger rum uti någon överträffande grad uti våra gamla skolors klasser? Skulle man icke med mindre svårighet kunna finna en gudfruktig lärare med angelägenhet och förmåga att inplanta en levande kristendom hos sina lärjungar, dem han, efter den nya skolformen, får följa under hela deras utvecklingsperiod ifrån det de börja med bibliska historien och barnaläran, tills de kunna förstå bibeln och den vetenskapliga läroboken? Och kan detta antagas såsom möjligt, så blir det talet om gudsfruktan icke något argument emot den nya skolan eller något försvar för den gamla."

Efter att punkt för punkt ha bemött invändningarna mot utskottsbetänkandet och anställt en ingående jämförelse mellan det gamla och det nya skolsystemet avslutade Sandberg sitt anförande med följande uttalande: "Om nu tillståndet är sådant, att livet avtynar och kan med svårighet uppehållas i de gamla skolformerna, om verksamheten inom dessa har en avgjord benägenhet att övergå till slentrian och sömnaktighet, så är det av nöden, att de reformeras på sådant sätt, att man kan hoppas, att de skola bliva ändamålsenligare för en levande verksamhet. Av alla dessa anledningar anser jag utskottets förevarande betänkande böra bifallas. Det föreslår inga brådstörtande förändringar, utan endast en underdånig hemställan till Kungl. Maj:t, att elementarläroverken i riket behöva en reorganisation samt att efter ständernas

åsikt en sådan bör ske uti den riktning, som genom Nya elementarskolan blivit anvisad och varuti denna skola nu i 16 år fortgått och givit förnämliga resultat."

Som talesman för utskottsmajoritetens ståndpunkt i den föreliggande frågan uppträdde i debatten framför allt professor P. F. Wahlberg, vetenskapsakademiens representant i prästeståndet vid den pågående riksdagen. Han var en av de få utskottsledamöterna från prästeståndet, som anslöt sig till reformprogrammet i fråga om läroverken, och han synes vid överläggningarna i ärendet inom utskottet ha utövat ett betydande inflytande. Enligt en samtida uppgift ansågs han "som concepist till" (d. v. s. ha skrivit) utskottets betänkande. (Chr. Stenhammar, Bilder ur riksdags- och huvudstadslivet, III. 1903, sid. 97.) Wahlberg var naturvetare och professor i "materia medica" (d. v. s. läkemedelskonst) och naturalhistoria vid Karolinska institutet samt ledamot, sedermera sekreterare i vetenskapsakademien. Han tillhörde den grupp av socialt intresserade män, som under 1830-talet samlades kring den framstående reformivraren Carl af Forsell. Bland annat var han en tid vice ordförande i det av Forsell år 1834 startade "sällskap för nyttiga kunskapers spridande", som i stil med vissa engelska förebilder skulle ha till uppgift "att framlocka omtanke och arbetshåg" hos de breda lagren. (Alf Kjellén, Sociala ideer och motiv hos svenska författare, I. 1937, sid. 147.)

I sitt anförande i prästeståndet vid debatten om utskottsutlåtandet framhöll Wahlberg, att det för honom icke kunde vara tvivelaktigt, vilket öde, som inom det högvördiga ståndet väntade ifrågavarande betänkande. "Ej heller är jag nog förmätn att tilltro mig genom mitt uppträdande i ringaste mån kunna förändra den utgång jag förutser." Ett upptagande till närmare granskning och vederläggning av de anmärkningar, som mot utskottet och betänkandet blivit framställda, ansåg han därför vara "lika ändamålslost som tidsspillande". "Endast frågans stora vikt och det intresse jag därför hyser hava förmått mig begära ordet för att uttala den övertygelsen jag under en längre tid genom erfarenheten av det gamla skolsystemets brister och det nyas övervägande fördelar hunnit stadga."

Vad Wahlberg i främsta rummet ville framhålla var det ringa anseende, som i de allmänna skolorna fästes vid en del för de

flesta ynglingar behövliga kunskaper, under det andra för flertalet lärjungar föga gagnande företrädesvis omhuldades. "Ännu kvarstår livligt i mitt minne från barndoms- och ynglingaåren, huru skicklighet i studier nästan uteslutande mättes efter framstegen i de gamla språken och några andra av ålder till den klassiska bildningen räknade ämnen, samt huru lågt insikten i de moderna språken liksom i naturvetenskaperna uppskattades, i händelse de alls togos i beräkning; ja, t. o. m. i studentexamen var det ej ens medgivet att därför få redovisa. Huru nedslående måste icke detta verka på den yngling, som kände ett behov att häruti söka utbilda sig, för den som närmare ville känna den tid, vari han levde, och tala dess tungomål, som i naturens härliga tempel såg Skaparens under skönare och åskådligare framställda än i det spetsfundigaste människoverk". Han medgav, att vissa förändringar till det bättre blivit vidtagna, men mycket återstod i det avseendet. Ännu föregående år hade i gymnasiet en yngling, som bestämt sig för "ett världsligt yrke", blivit vägrad dispens från hebreiska språket. Så länge en dyrbar tid måste användas på sådana ämnen, som för de flesta var ofruktbara, så torde man, ansåg Wahlberg, ej behöva fästa synnerligt avseende vid, "vad en värd reservant yttrat om utskottets obekantskap med de betydliga reformerna i de gamla läroverken".

Wahlberg utvecklade därpå närmare de av utskottet anförda skälen för en förening av de olika skoltyperna. Han framhöll svårigheterna att utan misstag kunna bestämma den i skolan tidigt inträdande gossens anlag och avgöra, vilken utbildningsväg han borde välja. Vilken kastanda alstrades ej av de åtskilda skolorna? Vilket falskt begrepp om eget värde uppkom ej genom det onaturliga språnget från skolan till gymnasium? Hur tillbakahölls icke i de gamla skolorna de utmärktare anlagen eller åtminstone hindrades från en självständig utveckling, under det att den tröge och liknöjde fördes med för att slutligen ingå på ämbetsmannamannabanan, dit han aldrig bort komma. "Dessa och flera olägenheter har den nya undervisningsmetoden, förtjänstfullt utförd i Nya elementarskolan, sökt undanröja och efter mitt förmenande i det huvudsakliga även undanröjt." Tiden borde därför enligt hans förmenande nu vara inne "att börja allmännare tillägna oss frukterna därav". Redan föreningen av skolorna och samman-

förande med gymnasiet samt den ambulatoriska undervisningsmetodens införande skulle innebära en stor vinst. Önskvärt hade visserligen varit, ansåg han, att steget hade kunnat tagas fullt ut, men därvid hade man stött på det hindret, att det ännu saknades "för den så kallade nya metoden" utbildade lärare. Av detta skäl hade utskottet ej vågat obetingat tillstyrka ämnesläsningens införande (d. v. s. kursläsning och fri flyttning), "och ingalunda av okunnighet om att densamma utgör huvudsaken i det nya skol-systemet". Att utskottet härvid tillstyrkt, vad senaste skolrevision även medgivit, nämligen att ämnesläsningen skulle tillåtas, där eforus och lärarna var ense därom, borde, ansåg han, så mycket mindre kunna klandras, "som en dylik sammanstående åsikt sannolikt icke lär uppkomma med mindre nödiga förberedelser kunnat vidtagas och tillfälle dessutom härigenom öppnats att närma sig målet".

De mot utskottet riktade tillvitelserna att ha framfört åsikter, vilka hade betecknats som förhastade och som endast hugskott av personer med ringa eller ingen kännedom i de ämnen, som var föremål för behandling, tillbakavisade Wahlberg. De i utskottsutlåtet framlagda förslagen grundade sig på åsikter, som "länge varit hysta och framställda av män med grundlig insikt i undervisningsfrågor". Detta framgick tillräckligt av de berättelser, som avgivits av stora undervisningskommittén och av senaste skolrevisionen, "flera andra arbeten oberäknade". "Något vittnesbörd synes väl för övrigt även Nya elementarskolans utmärkta lärares erfarenhet förtjäna, och domen i denna fråga således icke ensamt fällas efter de resultat, man vid utövningen av det gamla skolsystemet trott sig vinna."

Att de allmänna läroverken en gång i tiden varit "för tidens och nationens behov passande", ansåg Wahlberg icke kunna be-
tvivlas. "Men då i samhället liksom i naturen en fortgående utveckling omisskännligen röjer sig och även hos oss ägt rum, måste framför allt elementarundervisningen lämpa sig därefter." Det var detta, som det nya skolsystemet åsyftade. "Att även det kan äga sina brister, vill jag icke förneka, dock synes mig fördelarna därav så övervägande, att ingen tvekan i valet hos mig kan uppstå. Äro dessa mina åsikter grundlösa, må de gärna falla,

ligger åter någon sanning däri, skall den väl förr eller senare göra sin rätt gällande och bära hälsosamma frukter."

Sedan de mycket utdragna överläggningarna i ärendet med ej mindre än 20 anföranden förklarats avslutade, tillkännagav tal-
mannen, ärkebiskop af Wingård, att han av den ställning han in-
tog i kyrkan och läroverket ansåg sig uppfordrad att i föreva-
rande viktiga fråga yttra sin mening. Det blev från hans sida en
utförlig principförklaring och en skarp vidräkning med det nya
skol-systemets vapendragare, i all synnerhet ekonomiutskottets ma-
joritet, som i det föreliggande betänkandet enligt hans mening
gjort sig till tolk för de nedbrytande tendenserna i tiden. Detta
betänkande hade för honom, förklarade han, kommit helt oför-
modat. Icke så, att dess syftning kunde vara oväntad, då den
gynnades av meningarna för dagen, "men emedan för dess vin-
nande icke bättre skäl anförts än dessa, bland vilka några äro
oriktiga, några förlegade och avsigkomna". "För mer än 20 år se-
dan uppstod en trupp av män, vilka av en välmening, den jag
gör rättvisa, men utan synnerlig bekantskap med undervisningslä-
ran och dess tillämpning ville taga läroverket i sin hand och om-
dana det. Växelundervisningen hade blivit bland oss känd, och
med den svenska häftigheten skyndsamt använd, icke för vad den
är, en nödhjälp i överbefolkade skolor med otillräckligt lärareantal,
men såsom en panacé (universalmedel) mot alla undervisningens
brister. Några magiska ord, såsom självverksamhet, genetisk un-
dervisning, ämnesläsning m. m. skulle göra en underbar verkan."
Elementarläroverket, vilket de flesta icke genomgått, icke heller
undersökt, utdömdes, emedan man trodde det ännu vara sådant
som Samuel Ödman beskrivit det i sina "Minnen". Två tredjedels
århundraden låg dock emellan "detta förr av barskhet men allvar
och detta nu med alla sina förändringar, än av klokhets än av
eftergift för meningsvindarna". "Misstagen och fördomarna borde
ock längesedan hava försvunnit. Men de gå igen, andra sjuovare,
i detta betänkande."

Då utskottet i sitt betänkande förklarat, "att den av ålder an-
tagna formen och det gamla lärosättet samt de från början fram-
hållna läroämnena alltjämt hava bibehållit sin övervikt", så vill
utskottet således intala ständerna, fortsatte ärkebiskopen, "sin
egen okunnighet om alla de förändringar i skolornas bestämmelse,

läroämnen och metoder, som de sista 20 åren blivit införda". Vad metoderna beträffade, visade betänkanudet obekantskap med det förhållandet, "att genvägar användas vid flera läroämnen, synnerligast vid de av liberalisterna missaktade gamla språken". "Man borde bjuda författaren till detta betänkande att besöka Uppsala katedralskola vid en läsning av latin i någon av de lägre klasserna och han skulle finna, att gossarna handskas med sina glosor lika muntert som vore dessa idel rosor." Hård var enligt Wingårds mening beskyllningen, "att skolan ej numera rätt passar tiden", och så mycket mera orättvis, "som man gjort och gör allt för att passa sig efter tidens materiella riktning". "Men om lärdoms skolan och gymnasiet söka att vårda humanitetsämnen och att erinra tiden om vettets värden under varningar för en ytlig och på den inre människan överksam civilisation, manne därför staven skall brytas över dem, och de för pliktens vård skola framställas till förkastelse av konung och folk!"

Uppgiften i betänkanudet, att föräldrarna anlidade enskild undervisning för sina barn av misstroende mot de allmänna skolorna, betecknade Wingård som "en plump vid skrivbordet av den kammarlärd, som ej känner verkligheten omkring sig". I stället var det så, förklarade han, att de allmänna läroverken aldrig i sådan grad som nu anlitas av alla folkklasser. De så kallade konditionerna hade nästan upphört och magistrarna vid universitet hade måst förena sig om skolinrättningar för att ersätta de enskilda informationstillfällena. "Icke blott i dessa lyceer och realgymnasier, men även i statens läroverk ser man nu grevens och brukspatronens söner bredvid komministerns och bondens. Den där 'samhälligheten', varefter betänkanudets författare letar i skolan, finnes där redan; felet är hos honom, som ej sett den."

Besynnerlig var enligt ärkebiskopens mening förebråelsen i betänkanudet, "att en yngling, som ur skolan avgår till ett närande yrke, icke erhållit de i allmänhet mest behöfliga kunskaper". Det var den förberedande klassen och apologist skolan, icke lärdoms skolan, som skulle leda till näringarna. "Var sak för sig, annars blir oreda och mörker i stället för redbar kunskap. Icke för nu varande läroverket men för utskottets amfibiska skola blir det en uppgift att över allt lära allt för alla. Lärdoms skolan försakar äran att vara denna trolltratt, som ur samma pip än giver vin,

än vatten. "Av sådan halt var, fortsatte Wingård, utskottets motivering, och nu kunde man med utskottet fråga, om av dessa och flera, likväl onämnda, orsaker den ifrågasatta reorganisationen av läroverken var av behovet påkallad. "Man frestas tro, att med behovet icke haver sig så rätt, men att reformen behagar för egen del svenskarna, som enligt utlänningens ord städse ordna, men aldrig iakttaga ordning."

Beträffande de nya undervisningsmetoderna ansåg sig ärkebiskopen icke behöva vara vidlyftig. Han hade för 20 år sedan uttalat sina tankar därom i sin reservation till stora undervisningskommitténs betänkande, och hans uppfattning i dessa frågor hade sedan dess ej undergått någon förändring men väl stadgats. Den ambulatoriska metoden ansåg han tjänlig "för mera försigkommen ungdom, men icke för barn och efeber". I skolans lägre avdelningar ansåg han klassläsning "ovillkorligt nödvändig". Han ogillade således, att utskottet medgivit denna metod endast för den förberedande klassen och till och med där endast villkorligt och beroende av en närmare undersökning. "Saken är dock avgjord genom psykologiska grunder, och för dem, såsom i själva människonaturen inneboende sanningar, behövas icke proba ur erfarenhet, ehuru den otvivelaktigt skulle bekräfta. Mot interdiktet, som avlyser klassläsningens användande i läroverket, torde således tillåtas appell från den illa underrättade svenska nya pedagogikens påvedöme." Betänklig "för klokheden och fosterlandskärleken" ansåg han den överretning vara, som man ville införa genom "ideligt examinerande och fri flyttning, således i skicklighetens alltför mycket brådslande uppdrivning och med detsamma de mindre begåvades förödmjukelse, kanske ock för tidiga fördrivning ur skolan". "Liksom statens och i allmänhet mänsklighetens fordringar fylldes genom några utmärktares framställning till exposition, förbises den större myckenheten av mindre begåvad ungdom, ehuru denna genom sorgfällig och tålsam vård och den flit, som merendels är deras mera än de livligas, kan hinna rätt vackert fram i kunskap och skicklighet. Det hör till tiden, att sedan Gud mindre fruktas och älskas, hans gåva, snillet, prisas med avgudadyrkan. Sverige har mot sin folkmängd ett större antal genialiska män; om de gagnat i förhållande till sina gåvor, bedöme man opartiskt. Men otvivelaktigt är, att livets

flesta förhållanden måste fullgöras av de jämnare, om än mindre krafterna. Vårt läroverk har stått öppet även för dem, och det tålmod, som där använts, även vid senfärdiga framsteg, har icke sällan belönats med tillfredsställelse. Denna anda är kristendomens, humanitetens och klokhetens. Det motsatta förhållandet är en flärdfull aristokrati, som icke hittills i vårt läroverk fått insteg och aldrig där bör få råda. Må en protest mot förtrycket av mindre förmågor, given av den, som före och över sin förtjänst kommit fram i världen, få gälla för hjärtats röst.”

Ärkebiskopens fränt polemiska anförande med den patetiska avslutningen innebar således en öppen krigsförklaring mot alla reformsträvanden på det pedagogiska området. Huruvida avsikten med talet var att påverka den följande voteringen torde vara tvivelaktigt. Den föregående debatten hade givit klart besked om, att betänkandets öde redan var avgjort. Möjligen ville Wingård med sin uppseendeväckande deklaration påverka inställningen på högsta ort till de föreliggande frågorna. Han hade nämligen slutat sitt anförande med den förhoppningen, att regeringen skulle ”väl betänka sig vid förändringar i läroverket och minst av allt anbefalla lärosätt, som icke av något bildat folk blivit antagna”. Att ärkebiskopens inlägg i debatten under alla förhållanden skulle komma att väsentligt bidra till en skärpning av motsättningarna mellan de båda stridande lägren, var att förutse, en fråga, som närmare kommer att beröras i annat sammanhang. Före voteringen i ståndet gjordes ett försök att dela upp den föreliggande frågan i två, så att sammanslagningen av lärdomsskolan och gymnasiet, i vilken fråga man under debatten kunnat konstatera jämförelsevis ringa motstånd från oppositionens sida, skulle kunna avgöras för sig. En sådan uppdelning ville dock ej talmannen gå med på, och voteringen kom därför att gälla betänkandet i dess helhet. Härvid segrade avslagsyrkandet med 30 röster mot 11. Mot voteringsförfarandet, i vad det gällde talmannens vägran att föredraga betänkandet ”i två delar”, reserverade sig prostarna Sandberg och Säve.

5. *Debatterna inom de övriga stånden.*

Då utskottsbetänkandet fyra dagar senare, den 1 februari 1845, togs upp till behandling i borgarståndet, gav man där uttryck åt sin djupa besvikelse över prästeståndets hållning i den föreliggande frågan. Man kände sig vidare upprörd över det angrepp, som ärkebiskopen i sitt avslutningsanförande riktat mot utskottet och motionärerna. Det torde visserligen betraktas såsom förmädet, yttrade en av motionärerna, borgmästare Ekholm, ”att taga ordet i denna fråga och söka utverka det högtärade ståndets bifall till detta höglövliga besvärs- och ekonomiutskottets betänkande, sedan detsamma blivit nedgjort i det stånd, vars ledamöter företrädesvis anse sig såsom bildningens målsmän”. Men han hade känt sig uppfordrad härtill av ärkebiskopens uppträdande efter den avslutade debatten i prästeståndet. Denne hade nämligen ”med förbiseende av § 45 riksdagsordningen tillåtit sig att före voteringen därom (d. v. s. om utskottsförslaget) på ett avgörande sätt uppträda, ej allenast mot förslaget utan också dess författare samt alla, vilka därutinnan instämt”. Då han själv varit motionär i detta viktiga ämne, ansåg han det ”särdeles maktpåliggande”, att, om ock i ett annat stånd, en allvarsam protest gjordes emot ”ett slikt förfarande”. Han förklarade sig vilja, med begagnande av ”den uppsatte ordförandens egna uttryck”, till alla bildningens sanna vänner ”avgiva en appell emot den gamla pedagogikens påvedöme”. Han hade själv som åhörare följt debatten i prästeståndet och åhört ärkebiskopens utfall mot den trupp, som för 20 år sedan skulle ha uppträtt och ”velat med åtskilliga magiska ord åstadkomma förbättringar i uppfostringsväsendet utan att hava ägt behöriga insikter i ämnet”. Ekholm ansåg det i hög grad ogrannlaga av kyrkans primas att komma med denna beskyllning, ”då man ihågkommer, att bland denna trupp även befann sig hans frejdade företrädare i ämbetet, vars stora förtjänster om kyrkan och fullkomliga kompetens att yttra sig i undervisningsärenden äro över allt tadel”. ”Vad angår de ännu levande, som ivra för den ifrågasatta reformen, så förmodar jag, att, utan synnerligt letande, däribland skall kunna uppsättas en kohort av vetenskapsidkare och även skickliga skollärare (d. v. s. läroverkslärare), som kunna i insikter och erfarenhet anses jämförliga med den prelaten-

siska falangen." Man kunde hysa den största aktning för Gustav Adolfs, Axel Oxenstjernas och drottning Kristinas minnen men ändå ha den bestämda övertygelsen, att läroverken borde organiseras "på ett med närvarande tidevarv enligare sätt". Ingen hade påstått, framhöll han, "att de klassiska språken skola utur de reorganiserade skolorna bannlysas", och därför kunde han ej heller inse, varför i ärkebiskopens tal "de så kallade liberala" nödvändigt skulle "apostroferas med förebråelser i denna riktning".

Efter Ekholms anförande tog bruksägaren Tore Petre till orda. Elementarläroverkens organisation vittnade om kyrkans inflytande på den högre undervisningen, framhöll han. "Den stora politiska roll, som sedan äldre tider blivit Sveriges prästerskap anvisad, har ifråga om skolväsendet tillförsäkrat prästeståndet en makt, emot vilken både styrelsens (d. v. s. regeringens) och den övriga ständsrepresentationens reformerande försök hitintills varit tämligen fruktlösa. Det tillhör karaktären av denna makt att icke särdeles mycket omhulda varken folkundervisningen eller de förbättringsförslag, som sedan många år tillbaka varit inom ovannämnda läroverk å bane." Andra länders historia lämnade övertygande bevis på vådan av hierarkiens tvång över den allmänna uppfostran. Jämväl hos oss saknades icke anledningar att vara på sin vakt däremot. "Även i detta hänseende lämnar svenska prästerskapets position ett ökat stöd för påyrkandet av skolans emancipation från kyrkan. Den fördomsfrie statsmannen måste ihärdigt arbeta därpå."

Skolan hade enligt Petre en tvåfaldig uppgift i det moderna samhället. Den skulle genom teoretisk och praktisk undervisning "dana ungdomens karaktär till ett sant människovärde och att bilda den för det borgerliga livet". Det behövdes icke mycken skarpsinnighet "för att inse, fatta och bedöma vikten och angelägenheten av ett förbättrat system för svenska undervisningsverket". Han kom därvid in på latinundervisningen och ansåg det tvivelaktigt, "om ens hälften av dem, som därmed sysselsätta sig, kunnat använda det till sin nytta". "Utan att förneka, det kunskapen om den gamla litteraturen utgör en nödvändig grund för en allmän vetenskaplig bildning, måste man dock erkänna, att då elementarläroverken hitintills i allmänhet uteslutit tekniska och industriella studier, så har samhällets rättmätiga krav av bild-

ningsanstalter i detta hänseende blivit på ett för tidens oeftergivliga behov eftertänkligt sätt förbisett." Även förhållandet med den sedliga uppfostran, särdeles vid gymnasierna, gjorde en reform av elementarläroverken högeligen önskvärd. De anmärkningar, som i detta hänseende riktats mot läroverken, kunde, ansåg han, "svårligen jävas av dem, som med fördomsfria ögon betrakta läroverksfrågan. Det var "odium theologicum" förbehållet att se denna sak utur andra synpunkter.

I sitt angrepp på det "prelatensiska stabilitetssystemet i läroverksfrågan" gjorde Petre uttryckligt undantag för "en eforus på Västerlandet" (d. v. s. biskop Agardh i Karlstad). Sin nitälskan för den nya skolmetoden hade denne biskop grundat på de iakttagelser, som han haft tillfälle att göra inom Nya elementarskolan, framhöll Petre. "Även hans nu i Stockholm vistande kolleger äro oförhindrade att förvärva samma nyttiga erfarenhet, men de undvika med omsorg att besöka nyssnämnda skola, för att under föregiven obekantskap med skolans fördelaktiga resultat desto lättare kunna, av skäl obesvärade, befordra det gamla skolsystemet och kämpa för detsammes oförkränkta fortsättning." Det måste väcka vemod och bekymmer, att läroverksfrågan av ett riksstånd betraktades som för detta stånd speciell ("egendomlig") eller såsom oåtkomlig för all förbättring. "Ingenting vore lättare än att visa hela grundlösheten av de skäl, som man i prästeståndet åberopat till försvar för gymnasierna och de gamla skolorna." Många fakta skulle kunna åberopas för att visa detta, om ej § 90 i regeringsformen utgjorde hinder härför. "Den sällsamma dristighet, som erfordras för att på sätt inom prästeståndet ägt rum försvara det gamla undervisningsverkets alltför sjuka sak, kan endast förklaras genom eforernas oantastlighet och den frihet från all kontroll, som hittintills betryggat eforaternas pliktförsummelse." Petre ansåg, att regeringen borde fästa avseende vid vad som förevarit inom prästeståndet i denna fråga. Därav kunde med säkerhet urskiljas, "huruvida det för undervisningsverket vore nyttigt att vidare förordna en kyrkans tjänare till chef för ecklesiastikdepartementet".

Det var framför allt biskoparna, som Petre således gav skulden för, att en läroverkens reform ej kunnat komma till stånd. Flera bland dem utövade vid riksdagarna ett "återhållande" inflytande,

ansåg han, ”som för läroverksfrågan under en lång tidföljd gäckt de bästa förhoppningar och nu bebådar ingenting mindre än gott”. Hur biskoparna uppfyllde sina ämbetsåligganden beträffande skolorna, kunde ej bli förmål för någon kontroll. Det ålåg dem visserligen att till ecklesiastikdepartementet insända ”redogörande rapporter”. Men chefen för departementet ägde icke ”en så direkt makt”, att han kunde utöva något synnerligt inflytande på de konsistoriella förhållanden. Härav förklarades enligt Petres mening ”svårigheten att rädda gymnasier och skolor ur deras iråkade missgynnade ställning”. Han ansåg det under sådana förhållanden tacknämligt, att ekonomiutskottet ägnat läroverksfrågan en uppmärksamhet, ”lika hedrande för utskottet som för det allmänna nyttig”. En opinionsyttring från riksdagen i enlighet med utskottets förslag skulle giva ”konungens regering ett betydande stöd för den ombildning av undervisningsverket, som är en bland tidens mest utmärkande fordringar”. ”Statslivets gång i denna väg har hitintills varit oklar och fragmentarisk. Kyrkans mellankomst har städse gjort vägen osäker och ökat dess besvärligheter, men möjligtvis skall själva motståndets överdrift och passionsfulla retlighet omsider försvaga dess hämmande verkningar och slutligen bidra att ställa den nya skolan på den av konungamakten hägnade punkt, där den prelatensiska myndigheten villigt sträcker henne sin försonande hand.”

Petres hätska angrepp på prästeståndet och i synnerhet på biskoparna uppkallade borgmästare Per Johan Lagergren i Norrköping, ledare för den konservativa fraktionen inom ståndet, till ett genmäle. Han förklarade, att han ej gillade ”dylika granskningar och recensioner”. Varje riksdagsman och än mer varje riksstånd borde vara berättigat ”att i förekommande saker hysa den mening eller fatta det beslut, som överensstämmer med den eller de beslutandes egen övertygelse, utan att därför vara underkastade något tadel”. Olikheten i uppfattning borde ”aldrig grundlägga ett klander, allraminst då, såsom denna gång, ett stånds ifrån utskottets skiljaktiga tanke tvivelsutan härflutit från den innerligaste övertygelse om riktigheten därav. Man må icke förtänka dem, som i de gamla elementarläroverken erhållit sin första bildning och själva därstädes handhaft undervisningen, att de med en viss förkärlek fäst sig vid den i dessa anstalter följda

lärometoden och att de i fråga om en förändring däri ådagalägga större varsamhet, än som måhända är önskligt.” Han ansåg sig fördenskull ej kunna ”understödja det klander, som blivit riktat mot ett annat riksstånd; allrahelst som ekonomiutskottet, i vars betänkande jag icke kunnat finna spår till den försiktighet och grundlighet, som man här velat tillägga detsamma, gått tillväga med en dristighet, ja, snart sagt käckhet, som skulle alla av de samvetsgrannaste och mest erfarna män hysta tvivelsmål vara hävna”.

Egendomligt nog utmynnade ej detta Lagergrens anförande i ett yrkande om avslag på det föreliggande utskottsförslaget. Han förklarade sig vara övertygad om behovet av en reorganisation av rikets undervisningsanstalter. Men han tvivlade på, att en sådan kunde genomföras på det raska och lättvindiga sätt, som ekonomiutskottet tycktes föreställa sig. En sådan tvekan sade han sig vara långt ifrån ensam om. Han hänvisade i det avseendet till senaste skolrevisionen, som varit sammansatt ”av de mest insiktsfulla män och som framgick på den noggranna forskningens väg”. Då han emellertid var övertygad om, att en ombildning av läroverken var nödvändig, förklarade han sig beredd att godkänna betänkandet, men han stödde sig därvid på den förhoppningen, ”att Kungl. Maj:t i allt fall förfar med all den varsamhet, som det viktiga ämnet kräver”.

Efter avslutad överläggning bifölls utskottsutlåtandet utan votering. Emot beslutet, i vad det avsåg utskottets utlåtande om stiftsstyrelserna, reserverade sig borgmästare Ekholm. Som redan blivit nämnt hade utskottet på denna punkt ansett, att en ytterligare noggrann och fullständig undersökning borde föregå, innan något avgörande kunde fattas om lektorernas skiljande från befattningen med konsistoriegöromålen. Ekholm hade i sin motion yrkat, att kyrkolagskommittén skulle anmodas att skyndsamt fullborda sitt arbete och därvid bland annat framlägga förslag till ändrad organisation av domkapiteln, så att ”stiftsstyrelsen skildes från undervisningskallet”.

I bondeståndet blev det en kortare debatt, då utskottsutlåtandet där föredrogs. Även här var man i allmänhet välvilligt inställd till reformfrågan, men det förekom i debatten också kritiska röster. Nils Persson från Kronobergs län ville medgiva, att åtskilliga

förändringar i landets skolinrättningar var av behovet påkallade, men då han betraktade utskottets motivering för en sammanslagning av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk, så inställde sig hos honom åtskilliga tvivelsmål. Sitt tillstyrkande hade utskottet grundat på erfarenheterna från Nya elementarskolan, och han ville ej förneka, att denna skolinrättning "i vissa omständigheter" ägde ett avgjort företräde framför de äldre läroverken. Den var, så vitt han hade kunnat uppfatta förhållandet rätt, "mera ändamålsenlig för den så kallade reabla (!) bildningen, för det praktiska livet, och särdeles (i synnerhet) lämplig för ungdomar med utmärkta eller överlägsna naturanlag". Men därför kunde han ingalunda biträda den meningen, "att det nya undervisningssättet må anses mera passande för mängden av de ungdomar, som besöka läroverken, eller tjänligt för bildande av dugliga tjänstemän, och allraminst för dem, som vilja beträda den egentliga lärdomsbanan". Under 16 års tid hade undervisning meddelats i denna skola åt ett betydande antal lärjungar, men av dessa hade endast 12 avlagt studentexamen vid närmaste universitet, "ett förhållande, som icke på något sätt kan gälla till bevis om skolans företräde". Ändock hade utskottet kunnat förklara, framhöll Persson, att skolans företräde numera kunde anses given och övertygelsen därom stadgad hos dem, som vore kompetenta att döma i frågan. "Detta kan jag icke med något villkor antaga. Den strid, som härom fortgått i tidningarna, vittnar allt för mycket om ett annat förhållande och har, åtminstone hos mig, framkallat den övertygelsen, att utskottet mycket misstagit sig, och att dess förslag, såsom grundat mera på inbillade än på verkliga fördelar, icke kan vinna ståndets bifall." Han tvekade därför icke att förklara, att han yrkade avslag på utskottets betänkande.

Mot detta kritiska uttalande om utskottsutlåtandet vände sig J. F. Dahllöf från Älvsborgs län. Det var för honom högst oväntat, förklarade han, att få höra någon inom bondeståndet tala för avslag på ifrågavarande betänkande. "Jag för min del måste bekänna, att jag sällan sett något så väl uppställt och motionerat (motiverat) som detta, vars resultat otvivelaktigt, om det bifalles, skola leda till de lyckosammaste följder." Betänkandets olyckliga öde i prästeståndet var, ansåg han, icke oväntat, "dels i anseende till detta stånds reaktionära riktning, som i allt uppenbarar sig,

dels med anledning av det minskade inflytande de högvördiga fäderna skulle få genom skolans emancipation från kyrkan". Att följa prästeståndets exempel, vore att gå tillbaka, betonade han. "De nya skolornas företräde framför de gamla och gymnasierna ligger i öppen dager för 'oförvillade omdömen'. Ingen lär förneka, att en ensidig bildning erhålles vid våra gymnasier och läroverk, varest ynglingen tvingas att nästan uteslutande ägna sin håg åt studiet av de döda språken, men däremot lämnar åsido de vetenskaper, som leda till allmän bildning och dymedelst äro för var och en av väsentlig nytta i praktiska livet. Endast för dem, som göra anspråk på högre lärdom, och präster kunna gymnasierna i deras nuvarande skick möjligen vara till gagn. Men huru dyrköpt är icke den lärdom där åstadkommes? Vid dessa läroverk förnötas oftast 10 à 12 år på instuderandet av hebreiska och grekiska, då däremot den allmänna bildningen därstädes mera betraktas som en bisak, och därifrån utgår lärjungen ofta okunnig till och med i vårt eget lands historia och geografi." Han hemställde till ståndet, om ej skolväsendet tarvade en reform, och förklarade sig med nöje bifalla betänkandet. Ett avslag därpå skulle innebära en tillbakagång.

Till försvar för utskottsbetänkandet uppträdde också Per Sahlström, den bekante föregångsmannen vid folkskolestadgans tillkomst. Även honom föreföll det besynnerligt, att någon inom bondeståndet velat yrka avslag på utskottets förslag. Han hade till och med hoppats, förklarade han, att all diskussion skulle kunna undvikas, men hade dock för motsatt fall gjort sig redo och ville nu framställa sina tankar, "uppfattade i detta skriftliga anförande", som sedermera intogs i protokollet.

Sedan lång tid tillbaka hade, framhöll han, "en tämligen allmän klagan blivit spord över den föga grundlighet, som åtföljer den nuvarande ämbetsmanna- och prästbildningen och att mångkunskap förenad med ytlighet alltmer gör sig gällande". Man hade tid efter annan som botemedel höjt fordringarna på den mängd av kunskaper, som borde inhämtas, samt ökat strängheten och mångfalden av de examina, som häröver borde anställas. Men något resultat syntes man icke hava vunnit. Enligt Sahlströms mening måste det således förefinnas "något väsentligt fel i läro-

verkens inre organisation,” som borde undanrödjas, innan en fri utveckling och förbättring av desamma kunde emotes.

Sahlström genomgick därefter utförligt den av utskottet framlagda motiveringen för en reorganisation av skolväsendet och förklarade sig våga tro, ”det ingen här kan uppstå och förklara, det utskottets uppfattning av dessa förhållanden är skev eller oriktig”. Redan för 16 år sedan hade den allmänna uppmärksamheten blivit fästad på behovet av reformer, och ständerna hade med bidrag av statsmedel inrättat Nya elementarskolan ”till anställande av försök med den nya lärometod, som redan då i det protestantiska Tyskland och andra länder var antagen”. Det utmärkande för den nya metoden var enligt Sahlström, att undervisningen var gemensam för båda bildningslinjerna och att samme lärare undervisade i flera eller alla klasserna, dock blott i ett enda eller några få ämnen, vidare att läraren mera sällan förhörde läxor utan meddelade undervisningen mera direkt. Denna metod innebar därför, ansåg han, att lärjungen ”fick mer utrymme av tid för inhämtande av klart begrepp om läroämnena”, och att de s. k. realkunskaperna, ”d. v. s. de för varje bildad samhällsmedlem mest användbara och nyttiga kunskapsarter, nämligen matematiken, naturvetenskaperna, de levande språken m. m.”, här företrädesvis bibringades.

Av vad han sålunda framfört förklarade han sig ej kunna draga annan slutsats, ”än att den nya lärometoden måtte äga bestämda fördelar framför den nu i våra skolor brukliga”. Han fann därför för sin del skäl vara för handen att yrka bifall till utskottets betänkande med önskan, ”att vår upplysta regering snart må komma i tillfälle att verkställa den reorganisation av allmänna läroverken, som deras belägenhet påkallar och allmänna tänkesättet fordrar”. Han förklarade sig därvid ej fästa något som helst avseende vid det avslag, som prästeståndet ”nyligen å betänkandet lämnat, ty jag föreställer mig detta hava en ganska förklarlig orsak däri, att dessa andans män icke vilja frånträda en åsikt, vari de blivit utbildade, eller den bekväma väg, de hela sin livstid trampat, och som icke tillåter dem att gå någon reform till mötes, varken på hela eller halva vägen”.

Under den fortsatta debatten blev det alltmera klart, att betänkandet skulle komma att bifallas. Man ansåg sig till och med

kunna utgå ifrån, att ingen inom ståndet skulle vilja motsätta sig utskottets förslag. En viss tveksamhet kom dock i enstaka fall till synes. Sålunda befarade en talare, att den föreslagna läroverksorganisationen skulle komma att missgynna de lägre klasserna. Skulle väl, undrade han, allmogens barn, ”vilka oftast komma till skolorna med mindre bildning och utvecklade anlag från föräldrahemmet, någonsin där emottagas?” Han förklarade sig dock lita på ”Kungl. Maj:ts vishet” och därför beredd att rösta för utskotts-förslaget. Efter avslutad debatt blev också betänkandet utan votering bifallet.

På riddarhuset blev det en mycket utförlig debatt, då utskotts-betänkandet där upptogs till behandling den 1 februari 1845. Som en av de ivrigaste förespråkarna för det gamla skolsystemet framträdde därvid förutvarande sekreteraren i utrikesdepartementet Nils Tersmeden. Enligt hans mening hade utskottet vid frågans behandling ”gått längre än det bort” och icke ”med nog sakkännedom behandlat detta ämne”. Man kunde heller icke begära, ansåg han, ”att en delegation av ständerna” skulle kunna frambringa något bättre i denna väg. ”Utskottet har icke gått på djupet med saken, och därför håller jag utskottet räkning, emedan det innebär ett erkännande av, att en sådan handläggning av målet överstiger utskottets förmåga.” Då utskottet med anledning av motionerna i ärendet hade sett sig ”tvunget att behandla desamma”, så hade det enligt hans mening bort inskränka sig till en hemställan till rikets ständer att ingå till Kungl. Maj:t med en anmälan, ”att rikets ständers uppmärksamhet är fortfarande starkt fästad på detta viktiga ämne, och att rikets ständer emotse Kungl. Maj:ts nådiga löfte, att utarbete ett förslag till förbättrat skolväsende”. Nu hade emellertid utskottet i stället inlåtit sig i detaljer, som det icke med sakkännedom kunnat fullfölja. Om ständerna i sin underdåniga ansökan till Kungl. Maj:t följde ”den ledning, som utskottet velat giva, så skulle, ansåg han, ”rikets ständer kunna ganska mycket kompromettera sig”.

Man påstår i allmänhet, framhöll Tersmeden, att våra skolor icke svarade emot behovet och emot landets önskningar.” Jag delar icke denna åsikt. Jag tror, att elementarläroverken lika så väl som våra övriga inrättningar kunna underkastas förbättringar; men jag tror, att de till betydlig del svara emot, vad man

kan önska. Nya elementarskolan hade visserligen skickat till akademien ganska skickliga lärjungar, men deras antal hade varit ganska ringa. Tersmeden förmodade, att 9/10 hade avgått utan att ha genomgått skolans högre klasser. ”Men man bedömer elementarskolan endast av de få, som komma till akademien, vilka jag likväl tror till en del hava varit vad man kallar drivhusplantor. Större delen av dem däremot, som hava genomgått hela kursen av ett allmänt läroverk, äro gemenligen praktiskt dugliga människor. Man fordrar av ett läroverk ej att dana en och annan utmärkt människa, utan att mängden, som där inträder, skall bliva till sina förmögenheter utvecklad. Detta tror jag också är händelsen med våra allmänna läroverk.”

En annan av talarna, matematiklektorn vid Karlberg Per Bråkenhjelm, bestred likaledes att den nu föreliggande frågan utgjorde ”ett så beskaffat ämne, som kan och bör ligga inom utskottets territorium”. Jag kunde således icke, då jag vid riksdagens början hörde en motion ifrån detta rum remitteras till nämnda utskott, föreställa mig annat, än att utskottet skulle taga huvuddragen av de däruti gjorda påståendena i betraktande och därefter till rikets ständer hemställa, det rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t göra den eller den anhållan, utan att därvid blottställa sig för att begå sådana misstag, som man alltid måste begå, när man utan behörig underbyggnad giver sig in på de verkliga vetenskapernas område.” Han ville icke neka, att de förbättringar i de allmänna läroverken, som utskottet genom sitt betänkande åsyftade, vore både av behovet påkallade och möjligen även ändamålsenliga, ”om de kunna urskiljas från varandra”. Men häruti låg enligt talarens mening ”det starkaste beviset därpå, att ekonomiutskottet icke är denna sak, om jag så vågar uttrycka mig: vuxet”. Man hade nämligen på grund av en motion av herr Ekholm från borgarståndet företagit sig att tillstyrka den högre lärdomsskolans, d. v. s. gymnasiet, och den lägre lärdomsskolans ”sammanblandande till en enda skola, vilket jag för min del vågar föreställa mig icke vara mycket ändamålsenligt”. Denna fråga hade utskottet sedermera sammanblandat med en motion av en ledamot i prästeståndet, som gick ut på, vad talaren fann i högsta grad betänkligt, ”att icke mer än en skola bör i samhället finnas, utom folkskolan, och att i denna skola skulle medborgare, som fram-

deles vilja inträda uti vad yrke, vad samhällsklass som helst, erhålla en, vad man kallar, humanistisk bildning för att på densamma grundlägga sin ekonomiska och intellektuella fortkomst”. Bråkenhjelm hade väntat sig, förklarade han, att ekonomiutskottet i anledning av motionerna skulle hava tagit närmare kännedom om skolväsendet i allmänhet och till följd därav föreslagit åtgärder till apologistskolornas behöriga ordnande. ”Att sammanblanda båda bildningslinjerna är enligt min erfarenhet och efter mitt begrepp alldeles olämpligt, och ingen tager mig ur den övertygelsen, emedan jag anser detta lika obestridligt, som att två gånger två är fyra.”

De mot utskottet riktade anmärkningarna upptogs till bemötande av utskottets ordförande, friherre Hugo Adolf Hamilton, konung Oscars personlige vän och en av de ledande inom den liberala fraktionen på riddarhuset. Det var visserligen icke för utskottets ledamöter någonting oväntat, förklarade han, att betänkandet i läroverksfrågan skulle ”bliva föremål för en livlig strid inom riksständen”. Frågan var nämligen av den mest ingripande och mest viktiga natur, den rörde landets framtid, ”våra barns och barnabarns väl”. Det var då naturligt, att var och en tog en nära del däruti ”samt med de medel, som äro till hands, söker så långt som möjligt är förfäkta den mening, han anser vara den rätta”. Hamilton vände sig mot den talare, som under den föregående debatten velat göra gällande, att reservanterna mot utskottets betänkande varit de enda kompetenta domarna i denna fråga. ”Det förundrar mig visserligen icke, att den värde ledamoten givit dem detta videtur (intyg), då de tänkt lika med honom, men något strängt är det, att sträcka den fördömelse, som är uttalad över resten av utskottet så långt, att man säger, det icke utskottet gjort sig reda för saken eller gått till djupet därav, utan att det blott velat ytligt behandla densamma för att komma därifrån. Jag hade äran sitta i ekonomiutskottet, när detta mål föredrogs, och det är då min skyldighet, att också på mitt håll giva utskottet något intyg, det må gälla för vad det kan, och förklara, att synnerligast den avdelning av utskottet, som skulle behandla detta mål, har med ospard möda sökt göra sig bekant med det viktiga ämne, som var avdelningen förelagt.”

För sitt arbete i den föreliggande frågan hade utskottet haft att

tillgå ett rikhaltigt utredningsmaterial, framhöll Hamilton. Han hänvisade till stora undervisningskommitténs betänkande, till den senaste skolrevisionens berättelse och till "själva den omtvistade skolanstalten, som stod för var och en öppen". Slutligen hade det stått utskottets ledamöter fritt, "vilket tillfälle även av dem beagnades", att från "vårt första universitet inhämta upplysningar, vilka utmärkta män därstädes icke heller nekade att lämna, angående den nya undervisningsmetoden". Med sådant material som grund för sitt arbete hade utskottets utlåtande ej behövt bestå av blott tomma slutsatser. När utskottets ledamöter gått så tillväga vid behandlingen av den föreliggande frågan, fann Hamilton det något förhastat att döma dem "så strängt, som man det gjort".

Vad den nya undervisningsmetoden beträffade, hade man gjort den invändningen, att denna ännu ej vore "av erfarenheten vitsordad". Utskottet skulle således ha gått för långt, då de redan nu vågat tillstyrka denna metods tillämpning för landets allmänna skolväsende. Man hade vidare velat göra gällande, att utskottet ej var kompetent att yttra sig över en så viktig fråga. Hamilton ville gentemot dessa invändningar hemställa, huruvida det icke var "en representations skyldighet att söka göra sig bekant med och oförtäckt yttra sin tanke över ett ämne av den allmänna vikt som detta?" Jag hemställer även, huruvida det är nödvändigt att hava genomläst alla de skrifter, som äro på trycket utgivna, rörande uppfostringsvetenskapen för att kunna göra sig ett begrepp om, huruvida den metod och den, om jag så får säga, ekonomi, som hittills blivit följd vid undervisningsanstalterna inom riket, svarat eller icke svarat emot nationens rättvisa fordringar och gjorda uppoffringar?" Om en delegation av ständerna vid behandlingen av denna fråga nu skulle finna, "att ett lika antal lärare vid ett skolverk undervisar 18, 24 eller 36 lärjungar och vid ett annat skolverk 60, 70 à 80, samt vid ett tredje möjligen 150, ja, ända till 200 elever, så måtte det icke behövas så ofantliga insikter för att finna, att häruti ligger ett missförhållande, som bör rättas". "Om man därnäst finner, att vid tvenne läroverk inom riket (d. v. s. Nya elementarskolan och Barnängsskolan) det har kunnat åstadkommas, att genom sammansläendet av de tvenne skilda lärogrenarna ett större antal av landets barn bliva delaktiga av vetenskapernas sköna frukter, så tror jag det vara en skyldighet av

dem, som skola yttra sig i ämnet, att icke sky därför utan säga ut, 'att denna metod synes oss bättre än den, som hittills varit använd'."

Från oppositionens sida hade gjorts gällande, att den nya skolmetoden skulle äventyra "den klassiska lärdomen", d. v. s. studiet av de gamla språken. Med anledning av denna invändning mot det av utskottet framlagda förslaget fann sig Hamilton föranlåten avgiva den förklaringen, att han var en varm anhängare av de klassiska studierna. De borde, ansåg han, "starkt bedrivas i våra skolor, ty de reda och stärka det unga sinnet samt ingjuta i detsamma en frisk och manlig anda". Men detta gjorde de endast då, "när studium av dem bedrives såsom sak och när barnasinet icke därifrån avskräckes genom att fastbinda det endast vid grammatiken och vid resolution på resolution, men sällan eller aldrig väcka detsamma på det sköna, som finns i dessa böcker". "Jag hemställer till de värda ledamöter, vilka genomgått våra skolor, huru många de lärare voro, som fästade deras uppmärksamhet på det sköna innehållet av den klassiska litteraturen, och om icke flertalet av dem huvudsakligen och uteslutande höllo sig blott vid det döda därav, eller vid skalet av språket, i stället för vid dess anda?"

För att bevisa omöjligheten av att förena de båda bildningslinjerna hade man på oppositionshåll åberopat, vad som i detta hänseende blivit åtgjort i Tyskland och i synnerhet i Preussen. Då Hamilton ofta hört detta inkast göras mot den nya metodens användbarhet, hade han velat få reda på, hur härmed verkligen förhöll sig. Han hade då "för upplysningars erhållande" vänt sig till en man, "som skrivit mycket i detta ämne, nämligen herr professor Erik Gustaf Geijer". Hamilton hade, förklarade han, till Geijer ställt den frågan: "Är det sant, att Tyskland uppgivit förhoppningen att kunna förena den moderna bildningen med den klassiska?" På detta hade Geijer avgivit följande svar: "Marschen av denna fråga har ungefär varit följande: De stegrade anspråken på en mångsidigare bildning, som i synnerhet i det andra tiotalet av detta århundrade började att hos folken göra sig gällande, böjde allt mer och mer tyskarna, som sällan äro rädda att med yttersta ansträngning använda ett gott medel till vinnande av ett gott ändamål, till försöket, att med bibehållande av den gamla

metoden ('Märken det väl, mina herrar', insköt här Hamilton, 'med bibehållande, säger jag, av den gamla metoden') förena det realistiska studium med studium av de klassiska språken. Genom den kraft och flit, som utmärker detta folk, lyckades detta till en viss grad, och många utmärkta elever utgingo från den nya skolan; men man fann dock, att till någon betydligare mån denna förening var rent omöjlig. Lärarnas tid upptogs allt för mycket, och ynglingarnas kraft uttömdes. I stället för att då söka läkemedlet, där det måhända hade bort sökas, nämligen genom antagandet av en ledigare metod, fann man för gott, att, med förkastande av de gjorda försöken, rent av återgå till det gamla." "Men", hade Geijer tillagt, "är striden därmed slut? Ännu är blott avgjort, att de, som med den gamla metoden hava velat förena den nya, icke däruti hava lyckats. Därföre må de då försöka att tillvägabrinda en annan bättre metod, och icke för den döda formen uppoffra huvudsaken." Den store mannen hade även, tillade Hamilton, uttalat den förhoppningen, "att tidevarvets anspråk snart skulle göra sig gällande och tvinga de lärde att nedstiga från katedrarna, för att ännu en gång söka närma sig till folket och dess rättvisa anspråk".

För Hamilton var således detta Geijers uttömmande uttalande om utvecklingen i Tyskland avgörande, då det gällde att ta ställning till frågan om de båda bildningslinjernas förening. Försöket att med tillämpning av den gamla skolmetoden förena de båda linjerna hade misslyckats. Endast med tillämpning av en annan lärometod fanns det utsikter att kunna lyckas. För Hamilton stod det klart, att den i Nya elementarskolan tillämpade nya undervisningsmetoden med ambulatorisk läsning för lärarna, ämnesval, kursläsning och fri flyttning för lärjungarna, just var den av Geijer antydda "ledigare metoden", som gjorde det möjligt att förena de båda bildningslinjerna, utan att detta behövde leda till de olägenheter, som man kunnat konstatera i Tyskland, nämligen att lärarnas tid alltför mycket togs i anspråk och att lärjungarna utsattes för en alltför hård press.

Hamilton berörde till slut också frågan, huruvida det kunde anses riktigt av utskottet att tillstyrka en åtgärd, d. v. s. förening av de båda bildningslinjerna, som den senaste skolrevisionen ut-

tryckligen avstyrkt. Han ville emellertid då hänvisa till, att stora undervisningskommittén, "sammansatt av utmärkta män", tillstyrkt densamma, och likaså att bland ledamöterna i den senaste skolrevisionen "många reservanter finnas, vilkas reservationer, jag medgiver det öppet, på mig verkade mera, än de skäl, som den segrande majoriteten anfört". Man borde enligt Hamilton för övrigt göra klart för sig, vad utskottets förslag egentligen innebar. "Hava vi tillstyrkt en förändring, som skall ske genast, ovillkorligt, med kullslående av allt det gamla? Nej, vi hava tillstyrkt, att Kungl. Maj:t täcktes taga skolfrågan före med snaraste, samt att Kungl. Maj:t måtte, när Kungl. Maj:t finner lämpligt, på de skäl som inom utskottet och inom ett och annat riksstånd gjort sig gällande, förordna på så sätt, att lärarnas förmåga verkligen bliver tillgänglig och nyttig för det största antal lärjungar, som är möjligt. Vi hava med flit icke velat ingå i de mera detaljerade förslag, som motionerna innehålla. Vi hava erkänt vår inkompetens att yttra oss om, vid vad ålder, som den ena eller andra vetenskapen bör finna sin plats i uppfostran. Vi hava med flit blott velat yttra oss om de allmänna principerna, vilka vi trodde vara de rätta, och för resten, såsom ekonomiutskottet alltid gör, hänskjutit frågan till Kungl. Maj:ts ytterligare beprövande och visliga beslut."

Huvudanförandet till förmån för det nya skolsystemet vid debatten på riddarhuset den 1 februari 1845 hölls emellertid av von Hartmansdorff. Enligt en uppgift av Wijkmark i hans skrift med anledning av Nya elementarskolans 100-årsjubileum erinrade sig Hartmansdorff på gamla dagar gärna detta tillfälle, "då han på riddarhuset under bravorop förde skolans talan". (Wijkmark, a. a. sid. 107.) "Jag uppträder här", började han sitt anförande, "för att tala till försvar för utskottets betänkande och för den skola, efter erfarenheten av vilken utskottet uppgjort sina förslag". Möjligen skulle någon vilja anse honom jävig eller partisk att tala i denna sak, eftersom han var en av skolans direktörer. "Men jag är i det hänseendet icke mera jävig än varje biskop eller skolledare, som försvarar det gamla systemet." Det var icke han, som var denna skolinrättnings upphovsman. Han hade i stora undervisningskommittén varit motståndare till det nya skolsystemet. "Men jag blev omvänd och har sedan lärt att ännu mera

värdera lärosättet, vilket jag, såvitt i min förmåga står, skall söka göra gagneligt för mitt fädernesland.”

Hartmansdorff gick därpå, även han, närmare in på de invändningar, som gjorts mot utskottets kompetens att yttra sig i ”en så vetenskaplig fråga”. Han betonade, att bakom ett sådant ärende, som det nu behandlade, alltid låg frågan om beviljande av anslag för det avsedda ändamålet. Detta gällde således även skolfrågan. Ingen skulle väl komma på den tanken att bestrida utskottets behörighet att yttra sig ”över decimalsystemets införande” eller ”om ångfartyg i flottan”. Men då fråga var om skolor, ville man icke medgiva någon omdömesförmåga hos utskottets ledamöter, detta trots att många av dem hade barn, på vilka skolorna dagligen gjorde sina rön. Möjligen skulle man kunna anmärka på, ansåg Hartmansdorff, att ej statsutskottet beretts tillfälle att deltaga i behandlingen av det ifrågavarande ärendet. Då emellertid utskottet i sitt nu framlagda förslag ej räknade med några direkta anslag, utan endast velat utveckla de tankar, ”som skola grundlägga anslagsfrågan”, så ansåg han det fullt motiverat, att ekonomiutskottet ensamt handlagt ärendet.

I själva sakfrågan framhöll Hartmansdorff, att det numera ej var något tvisteämne, huruvida och i vad mån staten borde lämna understöd även åt den borgerliga bildningen. Däremot gällde det avgöra, huru denna undervisning borde på lämpligaste sätt ordnas för att med minsta kostnad göra bästa möjliga verkan. Apologistskolorna hade länge, ansåg han, endast varit ett slags bättre folkskolor. Genom de omsorger, som numera ägnades åt de senare, kunde man emellertid hoppas, att dessa skulle kunna fylla sitt avsedda ändamål, och att därmed också apologistskolorna skulle kunna bliva, vad de borde vara. Den fråga, som därvid uppställde sig var, huruvida vetenskapliga studier kunde drivas utan kunskaper i de döda språken. Om detta var möjligt, så vore det därmed också görligt för en yngling att fortgå från apologistskolans undervisning, ifall denna vore fullständig, ända till universitetet för att där avlägga studentexamen. Jag skulle icke tro, framhöll Hartmansdorff, att någon anser den vetenskapliga karaktären av studierna ligga i de döda språken. Intet språk var något annat ”än vetandets uttryck”, och vetenskapliga verk kunde därför också översättas till vilket utbildat språk som helst. Att så förhöll sig,

bevisades bäst däray, ”att vetenskapsmän i vårt land både funnits och finnas, utan att de egentligen hava lagt sig på studium av de döda språken”. God bildning var således möjlig även utan kunskap i dessa språk.

Med denna utgångspunkt gällde frågan, hur de allmänna läroverken lämpligen borde organiseras, så att undervisning i de döda språken kunde ”undgås av dem, som önska slippa deras inhämtande utan att för övrigt mista något av en god undervisnings fördelar”. Enligt Hartmansdorffs mening var utvägen helt enkelt den, ”att undervisningen i alla andra ämnen än dessa tre språk (d. v. s. latin, grekiska och hebreiska) blir gemensam och att de lärjungar, som ej läsa dessa, inhämta så mycket mera av de levande språken och gå skolan så mycket fortare igenom”. Till den nya metoden hörde nämligen också, framhöll han, ”att varje gosse kan, efter sin förmåga, fortgå obehindrat av de övriga”. Principerna för det nya skolsystemet var således, att ”i levande språk och i sakkunskaper, religion, matematik, historia, geografi etc.” skulle eleverna undervisas tillsammans, men då den ena gruppen läste de gamla språken, skulle den andra gruppen sysselsättas med franska, tyska eller engelska. ”Detta är alltsammans, vilket man så förskräckligt utmålade.” Gossarnas föräldrar eller målsmän ägde full frihet att bestämma, huruvida de önskade, att barnen skulle läsa ”alla tre, två, ett eller intetdera” av de döda språken.

Med det gamla skolsystemet måste man, framhöll Hartmansdorff, i de mindre städerna nöja sig med en skola av det ena eller andra slaget, således antingen med eller utan undervisning i de döda språken. Att upprätta skolor både för lärd och borgerlig bildning, skulle av kostnadsskäl ej vara möjligt. Antingen måste då alla barn läsa de döda språken, antingen föräldrar och målsmän vilja det eller icke, ”och ehuru de ämna barnen att bliva skeppare, köpmän eller vilket annat yrke som helst, för vilket berörda språk icke erfordras”. I en stad med enbart apologistskola åter fick intet barn tillgång att läsa de gamla språken, om det än skulle hava aldrig så stor lust att bliva präst, ämbetsman eller dylikt. Upprättade man nu i stället skolor efter det nya systemet, så skulle det i allmänhet räcka med en enda gemensam skola, under förutsättning att staden ej vore alltför stor. Den som då ville läsa de gamla språken, skulle få göra det i vanlig ordning,

och den som ville slippa dem kunde få fortsätta sin skolgång så långt han önskade eller skolan räckte.

Den otillfredsställande disciplinen bland lärjungarna, särskilt på gymnasierna, ansåg Hartmansdorff bero på läroverkens organisation. "Som chef för läroverken", nämligen som statssekreterare i ecklesiastikdepartementet åren 1831—1838, hade han sett "alltför många prov" på bristande disciplin vid gymnasierna. Om ej felet låg i själva läroverksorganisationen, så borde de nitiska lektorerna vid rikets gymnasier vara i stånd "att bryta det oskick, som råder". "Men de kunna det icke, och varför? Jo, emedan formen ligger däremot." Denna var således ej så likgiltig i undervisningsverken, som man velat göra gällande, i det man påstått, att blott lärarna vore goda, så bleve nog lärjungarna bra. "Förhölle det sig så, behövde man ej tvista om lärometoderna; man kunde låta lära hur som helst och skulle icke befatta sig därmed. Men just därför, att vikt ligger på metoden, är det, mina herrar, som man därom tvistar i skolrevisioner, i tidningar och annorstädes."

Hartmansdorff gick därefter in på en utförlig redogörelse för verksamheten vid Nya elementarskolan. De som velat bestrida utskottets kompetens att yttra sig i frågor rörande undervisningen hade själva visat sig äga mycket ringa kännedom om den skola, vars duglighet och användbarhet de i det hela bestritt. Man påstår, yttrade han, att erfarenheten av den nya skolan ännu ej skulle vara tillräckligt stor. Med skäl kunde man då fråga, hur länge rönen borde fortfa för att skolans duglighet skulle anses bevisad. "Jag fruktar ej för uppskovet eller för undergången av den tanke, som ligger till grund för skolans inrättning, men jag beklagar, om fäderneslandet underlåter att för sina barns uppföstran använda ett bättre lärosätt i stället för ett sämre. Jag är så viss på riktigheten av grundtanken i denna skolinrättning, att om det skulle lyckas hennes motståndare betaga henne de anslag, hon av staten åtnjuter, skulle enskilda personer begagna hennes lärosätt, intill dess de gamla skolorna genom felaktigheten i deras metoder ginge närmare sin upplösning och nödgades vidtaga rättelse, på det att fädren ej måtte föredraga barnens enskilda undervisning."

Man hade anmärkt på att utskottet ej angivit, på vad sätt övergången till det nya skolsystemet skulle äga rum, men Hartmans-

dorff ansåg, att utskottet handlat klokt, då det underlåtit att gå in härpå. Övergången kunde nämligen, menade han, ej ske på annat sätt, än att övertygelsen om den nya metodens företräde "bemäktigade" sig både biskopar och skolornas lärare och att dessa sedan gemensamt införde det nya lärosättet. "Så går det redan, efter vad jag vet, i Karlstad. Det skulle vara ett stort misstag, om man ville med trug och tvång införa metoden bland dem, som icke vore övertygade om hennes riktighet eller åtminstone villiga till försöks anställande; ty då skulle deras vrånghet göra, att man beskyllde metoden för vad som låge i lärarnas ovilja. Men därför att lärarnas omvändelse icke går fort, därför är icke metoden felaktig. Man säger, att den gamla skolan icke är så oäven, och att hon ganska väl kan reformeras. Det tror också jag: den ifrågavarande nya metoden är icke annat än en reform av den gamla. Meningen är endast att bilda henne riktigare." Den gamla skolan kunde visserligen fortgå i samma form som dittills, och ifrån densamma kunde alltjämt lärjungar utgå för att inträda i statens tjänst. Men utbildningen var sämre, än den borde vara, och följaktligen till skada både för lärjungarna och för det allmänna. "Man kan gå två steg fram och ett tillbaka, man kan gå på tvären, till och med baklänges; allting går men det går därefter. Så är det även med undervisningen."

I sitt anförande kom Hartmansdorff också in på den politiska situationen i skolfrågan. Om rikets ständer nu förordade en ombildning av skolväsendet och därmed gick emot skolrevisionen, hur skulle Kungl. Maj:t då göra? Han medgav, att valet kunde bli svårt, men så förhöll det sig med alla reformer. "Det är blott en eller annan som yrkar den, och männen av yrket sätta sig särdeles däremot. Hur var det väl med den stora s. k. reformationen i kyrkan? Männe det var påvedömet, som hjälpte Luther och förklarade honom hava rätt? Jag har hört, det man talat om en påve för det nya undervisningssystemet. Jag skulle önska, att en påves makt låge i deras händer, som vilja förbättra undervisningen, och ej i deras, som vilja kvarhålla henne på sin gamla ståndpunkt."

På grundval av siffermaterial från universiteten under en 10-årsperiod från 1831, då den nya studentexamen där infördes, lämnade Hartmansdorff den uppgiften, att av sammanlagt 2775

unglingar, som avlagt godkänd studentexamen, ej mindre än 1141 kommit "från enskild eller vid allmänna läroverk ofulländad undervisning". Detta måste ådagalägga, ansåg han, att de allmänna läroverken och i synnerhet gymnasierna icke hade det förtroende, "som de borde äga, om de skulle uppfylla ändamålet med offentliga undervisningsanstalter". Man hade framhållit behovet av realskolor. Men därmed hade man utan tvivel avsett tillämpningskolor för det ena eller andra yrket, "vare sig navigation, teknologi eller vilket annat som helst". Dessa skolor var dock, betonade Hartmansdorff, något helt annat än Nya elementarskolan, "som icke är riktad på något visst yrke utan åsyftar lika med andra elementarläroverk att giva sina lärjungar en allmän förberedande utbildning, eller att göra dem skickliga för vilket yrke som helst, vare sig vetenskaps- eller näringsidkare."

Till försvar för utskottsbetänkandet uppträdde i debatten också Lars Johan Hierta. Oaktat tiden var långt framskriden, yttrade han, och oaktat han föreställde sig, "att inom detta stånd en stor pluralitet kommer att finnas för bifall till utskottets betänkande", så var dock några av de mot betänkandet framställda anmärkningarna av den beskaffenhet, att han icke kunde undgå att besvara dem. En talare hade sålunda under debatten kommit med det påståendet, att de lärda skolorna egentligen åsyftade att utbilda praktiskt dugliga människor. "Jag skulle i motsats mot honom tro", framhöll Hierta, "att om det är någonting att anmärka emot de nuvarande läroverken, så är det just, att de sakna det inre elementet, som tjänar till att bilda praktiskt dugliga människor. Vi veta ganska väl att det är en vetenskap, som var och en anses behöva, då han inträder ur skolan i det praktiska livet, den vetenskapen nämligen, huru han skall sköta sig själv för sin utkomst." Det kunde svårligen nekas, ansåg han, att ett av de största behov för varje samhällsmedlem var, att redan från början få någon idé om sådana saker, varigenom han kunde reda sig med de många yttre förhållanden, som mötte honom, när han utgick ur skolan. Det var en olycka, om han därvid stod handfallen. "Jag tror, att var och en skulle medgiva, att våra nuvarande skolor och akademier utgöra de minst tjänliga plantskolor för att bibringva denna egenskap, och att vad en lärd och academicus än kan hava reda på, så finner man likväl ganska ofta, att det är

förenat med en viss tafatthet i sådana ämnen, som likväl var och en behöver att känna för att taga sig fram i den hårda striden för sin framtid."

I ett senare inlägg i debatten konstaterade Hierta, att samtliga de talare, som yttrat sig emot utskottets förslag, likväl erkänt behovet av reformer ifråga om undervisningsväsendet. Han ville då till dem hemställa, huruvida det var möjligt att bifalla de principer, "på vilka dessa värda talare ingått, utan att tillika medgiva antagandet av de nödvändiga medlen att göra dem gällande, genom införande av vissa förändringar i själva undervisningssättet". "Att önska en reform i skolväsendet, men icke vilja röra ett hår på just det, som är i behov av reformen, kan jag för min del ej förklara annorlunda än som en motsägelse i begreppet." Utskottet hade i sin hemställan, framhöll han, gått tillväga med en varsamhet, som lämnade Kungl. Maj:t "fullkomligt tillfälle att vidtaga alla de ytterligare förberedande åtgärder, som han kunde finna nödiga för att ej förhast sig". Detta var högst angeläget i en sak av så maktpåliggande beskaffenhet som denna. Någon fara för att en brådskande förändring av skolväsendet skulle komma till stånd behövde man således ej frukta, så mycket mindre som "dess nuvarande inrättning i sig innebär en tillräcklig vis inertie (tröghetskraft) till allt behöfligt motstånd emot brådstörtande åtgärder". Hierta var därför övertygad om, "att det äventyr, som den motsatta sidans talare frukta av ett bifall till utskottets betänkande, verkligen är vida mindre, än de sig föreställa".

Mot slutet av den utdragna debatten tog också ecklesiastikministern, statsrådet F. O. Silverstolpe, till orda. Det kunde biligtvis fordras, framhöll han, att i ett ämne "av den vikt, som det, vilket under större delen av denna dag utgjort föremålet för ridderskapets och adelns överläggning, även jag, i följd av innehavande befattning, yttrar några ord". Han trodde, att i denna fråga, liksom i de flesta, som ägde ett stort samhällsintresse, det ofta hände, att man, utan att egentligen vilja det, gick för långt. Å ena sidan hade man varit för mycket av den meningen, "att det nuvarande allmänna systemet för undervisningen icke kan tillvägabrinda så goda resultat, som det med förbättringar kunde göra, och att man satt för stora förhoppningar vid det nya systemet". Å andra sidan hade man "alldeles för mycket velat förkasta

sistnämnda system och endast fästa sina förhoppningar vid det nu gällande". Vid sitt ställningstagande i denna fråga måste han i möjligaste mån vara opartisk, betonade han, både på grund av den uppfostran han fått och på grund av den plats i samhället, han genom konungens nåd innehade.

Vid bedömandet av den föreliggande frågan måste man, framhöll Silverstolpe, ta hänsyn till, att hela tendensen av samhällsförhållandena var mera praktisk än tillförne. Man fordrade mera kunskaper hos medborgarna i allmänhet än förut, då kunskaper egentligen endast fordrades av dem, som skulle vara samhällets tjänare och ämbetsmän. Denna utveckling hade gjort, att de gamla undervisningsverken i nämnda avseende lämnade mycket övrigt att önska. Förändringar hade visserligen blivit vidtagna, för att i möjligaste mån "uppfylla tidevarvets fordringar", men dessa förändringar hade befunnits otillräckliga. "Jag tror således, att man på denna basis icke kan fullständigt organisera ett uppfostringsverk, som kan vara tillfredsställande." Frågan gällde då, huruvida det borde bli två skilda linjer, så att bredvid de gamla läroanstalterna organiserades nya undervisningsverk, som uppfyllde vad som dittills saknats i de förra, eller om man borde organisera gemensamma undervisningsverk för båda linjerna. Det var denna fråga, "som huvudsakligen utgör tvistepunkten, och en punkt, vilken måhända ännu icke kunnat lösas". Det vore dock enligt hans mening önskligt, att man kunde komma till ett sådant resultat, "att man förenade dem båda, emedan stora förmåner därigenom skulle vinnas". "Men i varje fråga av så stor vikt, så ingripande i hela samhällsorganismen, så beroende av vad hittills varit och så mäktigt inverkan på framtiden, är det angeläget att icke gå förhastat tillväga, att tillse, att vad som sker, göres, med lugna steg, så att man ej tager två tillbaka under det man tager ett framåt. Om man skall söka införa förbättringar i undervisningsverket, så är det alldeles nödvändigt, att opinionen giver stöd åt desamma, att de medel och de redskap (om jag vågar begagna ett så materiellt ord om de lärare, som skola användas) äro inne på den idé, som ligger till grund för dessa förbättringar, att de med kärlek verka för densamma, och att icke allenast de utan även deras närmaste förmän samverka med den styrelse, som avser en sådan förändring." Han förklarade sig i händelse av vote-

ring ämna rösta för utskottets förslag, "utan att därför obetingat ingå på alla de idéer, som däri finnas framställda, försäkrandes, att de på ort och ställe, som vederbör, skola med yttersta uppmärksamhet bli överbägda".

Efter slutad överläggning företogs votering, varvid utskottsförslaget bifölls med 61 röster mot 18, således med överväldigande majoritet. Som redan blivit nämnt hade borgar- och bondestånden samma dag fattat liknande beslut, och frågan var därmed avgjord. Riksdagens beslut i huvudfrågan innebar en framställning till Kungl. Maj:t, att vid den utlovade definitiva organisationen av rikets undervisningsanstalter en sådan förändring av elementarläroverket måtte genomföras, att apologist- och lärdomsskolorna samt gymnasiet komme att utgöra en enda fullkomligt sammanhängande skola med tvenne bildningslinjer samt att i det sålunda förenade läroverket ämnesläsning för lärarna måtte komma till användning. På grundval av ekonomiutskottets utlåtande avgick sedermera en riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t i detta ärende.

6. *Protestskrivelse från prästeståndet.*

Avgörandet i läroverksfrågan genom beslutet i de tre lekmanstånden vållade i prästeståndet stark irritation, vartill också bidrog häftiga angrepp från oppositionspressens sida, särskilt med anledning av ärkebiskopens aggressiva uttalanden i samband med läroverksdebatten i ståndet. Vid ett sammanträde den 15 februari togs saken upp av biskop Holmström. Ståndets beslut att avslå utskottsbetänkandet hade, framhöll han, "blivit i de allmänna tidningarna på ett vanställande och ensidigt sätt framställt". Han hemställde därför, om det ej vore skäl "att uti underdånig framställning till Kungl. Maj:t fullständigt upptaga de grunder, på vilka högvördiga ståndet för sin del ansett sig böra avslå ovanberörda betänkande". Detta Holmströms förslag bifölls utan debatt. Vid sammanträde senare på dagen tog prosten Sæve till orda med anledning av beslutet. Han hade varit frånvarande, då beslutet om skrivelse fattades, men ville nu framföra en del erinringar. Han ansåg, att ett sådant framträdande mot icke blott medståndens uttalade mening utan även mot minoritetens inom

det egna ståndet, "vilkas anförda skäl ej bliva för Kungl. Maj:t synliga", kunde leda till "ensidighet i behandlingen av detta angelägna ämne". Han ville därför förklara sitt ogillande av åtgärden samt att han "i beslutet icke deltagit". Även prosten Almqvist reserverade sig nu mot det fattade beslutet. "Då denna åtgärd kan leda därhän", yttrade han, "att därav uppstår en protest emot rikets ständers redan fattade beslut i frågan, anser jag sådant stridande mot grundlagen och mig föranlåten att däremot reservera". I de av prosten Sæve framförda synpunkterna instämde prostarna Sandberg, Lyth och Carlander, den förstnämnde med tillägg, att han ansåg frågan, "vilken icke kunde betraktas annorlunda än som en motion, hava bort bliva vilande på bordet".

Med anledning av dessa invändningar mot det fattade beslutet om en särskild skrivelse till Kungl. Maj:t i läroverksfrågan betonade talmannen, ärkebiskop af Wingård, att åtgärder av liknande beskaffenhet vid flera föregående tillfällen hade blivit vidtagna "såväl av detta som andra stånd". "Något mot grundlagen kan däruti alldeles icke förefinnas." Beträffande frågans avgörande utan bordläggning, mot vilket förfarande en annan talare gjort anmärkning, framhöll ärkebiskopen, att i detta avseende något fel mot formen icke kunde vara begånget, "då högvördiga ståndet ägt att i ett ämne av denna beskaffenhet genast fatta beslut och ingen begärt dess bordläggning".

Ärendet betraktades således som en ståndets enskilda angelägenhet och hänvisades därför till enskilda utskottet med uppdrag till detta att uppgöra förslag till skrivelse. Inom utskottet tog man grundlig tid på sig. Uppdraget var givetvis också av rätt ömtålig natur efter vad som förevarit under läroverksfrågans behandling både inom prästeståndet och inom de övriga stånden. Först den 22 maj, två dagar innan riksdagens avslutande, kunde ett upprättat förslag till skrivelse föredragas i ståndet och efter bordläggning upptagas till avgörande följande dag. Det godkändes utan debatt, och underdånig skrivelse skulle i enlighet härmed i vederbörlig ordning expedieras.

Efter det att beslut i ärendet fattats, begärde prosten Almqvist ordet och tillkännagav, att han icke kunde deltaga i den föreslagna skrivelsen. Eftersom tiden ej tillät honom att taga del av

skrivelseförslaget och han ej tilltrorde sig "förmåga att göra sin övertygelse gällande i denna sak", begärde han endast "rum i protokollet för detta tillkännagivande". Såvitt han kunnat uppfatta under föredragningen av förslaget, innehöll det många riktiga grundsatser, "men även meningar, som av mig ingalunda kunna gillas". "Då man är så angelägen att ådagalägga den gamla skolans företräden och underkänner alla förtjänster hos den nya, förekommer det mig, som rättvisan fordrat, att man hade förordat och understött den nya lärometodens användande vid ett eller annat gammalt läroverk, för att få stadgad den erfarenhet, vilken man ännu icke anser given ej heller kunna vinnas genom elementarskolan i huvudstaden." Han gick närmare in på några punkter i det uppgjorda skrivelseförslaget, vilka han ansåg sig ej kunna godkänna, särskilt en passus om betydelsen vid undervisningen av lärarens handledning, som skulle saknas i den nya skolan. Tvärtom torde böra medgivas, framhöll Almqvist, "att lärarens livande ande vakar med en omfattande blick över det nya läroverket, där lärjungarnas kunskapsbegär och vetgirighet bättre väckas och underhållas". Han ansåg sig slutligen böra beklaga, "att skrivelsen i allmänhet icke ens synes mig uttala för det nya systemet så mycket förtroende, som finnes uttryckt uti sista skolrevisionens avgivna betänkande". Till Almqvists synpunkter på det föreliggande ärendet anslöt sig prosten Sandberg "i de flesta delar", och han hänvisade i övrigt till vad han tidigare anfört vid debatten om ekonomiutskottets betänkande i ståndet den 29 januari.

Hur man på konservativt prästerligt håll inom ståndet såg på läroverksfrågan, efter det att de tre lekmannastånden godkänt ekonomiutskottets betänkande, framgår av några intressanta uttalanden av den bekante riksdagsprosten K. Stenhammar i hans stockholmsbrev till hemmet under ifrågavarande riksdag. (Bilder ur riksdags- och huvudstadslivet, 1902—03). I ett brev i slutet av november hade han gjort gällande, att den drivande kraften bakom utskottets ståndpunktstagande i frågan varit utskottets ordförande, friherre Hugo Adolf Hamilton. Denne höll då på med, uppgav han, "att tillställa ett betänkande i frågan om läroverken, gående ut på en opinionsyttring om hela skolväsendets reorganisation efter elementarskolan i Stockholm". Att åstad-

komma en sådan förändring på en gång, ansåg Stenhammar för "en pur omöjlighet", och utskottsordföranden karakteriserade han som "allt för lätt på tråden och alltför yr efter reformer". Efter avgörandet i prästeståndet den 29 januari redogjorde han i ett brev till hemmet för händelserna i riksdagen under "sistförflutna 1 1/2 veckan". Huvudämnet för uppmärksamheten hade varit ekonomiutskottets förslag "om anhållan hos Kungl. Maj:t, att han ville reformera vårt skolverk, så att apologist-, lärdoms- och gymnasiiundervisningen blevo förenade i ett läroverk med *gemensamma* lärare och *en* bildningslinje". "Knappt lärer någon kunna göra sig en föreställning om, huru detta skall gå till, helst utskottet självt ej vågat föreslå så kallad ämnesläsning och fri flyttning, som utgör huvudsaken i Nya elementarskolan, från vilken mönstret är taget. Det är åter ett omoget, obetänkt förslag av den brådstörtande reformatorn. Så har det ock av rabulistpressen blivit omfattat. Både Aftonbladet och Dagligt Allehanda hava gjort sig till förslagens riddare."

Avgörandet i prästeståndet med avslag på utskottsbetänkandet hade, berättar Stenhammar vidare, väckt stor förbittring i oppositionspressen. Förslaget var emellertid "verkligen en galenskap — opraktiskt, omöjligt". Om Wingårds uppmärksammade inlägg i debatten, som orsakat häftiga angrepp i nämnda press, förklarade Stenhammar, att ärkebiskopens uttalande varit "förträffligt, men med vanlig oförsiktighet i ett och annat stickord". Att ärkebiskopen yttrat sig *före* voteringen, ansåg han visserligen felaktigt, "ehuru han med sitt yttrande icke förändrade någon röst". "Det har visst inom prästeståndet varit en praxis, att talmannen i dylika frågor yttrat sig före voteringen — stricte är det ej formenligt, och nu har Aftonbladet därav tagit sig skäl till det skamlösaste ovett mot ärkebiskopen."

I ett senare brev, den 11 februari, återkom Stenhammar till frågan om stämningen inom prästeståndet efter avgörandet i de tre lekmanstånden. "De som läsa tidningar veta", heter det, "hur frågan spökar, och hur illa prästeståndet därvid står sig. Inom kort få de väl se andra sidans åsikter försvarade. Jag vill ingenting säga, mer än att det av de tre stånden antagna betänkandet är en overkställbar galenskap, som regeringen omöjligt kan utföra. Därför blir de reformyras seger här ett nederlag, och hela

frukten blir en förlägenhet för den reformälskande regeringen. Tiden skall det utvisa."

I sin den 23 maj 1845 beslutade underdåniga skrivelse hänvisade prästeståndet till riksdagens den 18 februari avlätna skrivelse angående förändringar i elementarundervisningen vid rikets allmänna läroverk, vari riksdagen uttalat sina åsikter i denna viktiga fråga. "Prästeståndet, som funnit dessa åsikter icke överensstämma varken med sina flesta ledamöters närmare kännedom om det skick, varuti rikets elementarundervisningsverk sig för närvarande befinna, ej heller med sin övertygelse om beskaffenheten av de förbättringar, som däruti kunna och böra vidtagas, har uti detta sina medstånders beslut icke deltagit och anser sig i följd av sina ämbetsförhållanden till den allmänna undervisningens och bildningens dyrbara angelägenheter vara av undersåttlig plikt uppmant att, till undvikande av misstyndning utav sitt avslag å förbemälda utskotts betänkande, inför Eders Kungl. Maj:t i underdånighet framställa de skäl, på vilka berörda avslag sig grundat."

Inom prästeståndet hade man först och främst ansett, heter det i skrivelsen, att för ett rättvist bedömande av en så grannliga och omtvistad fråga fördrades "en djupare insikt, ett grundligare studium och en vidsträcktare erfarenhet av det offentliga läroverkets grunder och beskaffenhet, än hos de flesta ledamöter av ett rikets ständers utskott och av riksståndens plena kunna påräknas". "Kännedomen av den senast församlade skolrevisionens underdåniga betänkande, vilket ännu icke hunnit av Eders Kungl. Maj:t i nåder prövas, och framför allt Eders Kungl. Maj:ts eget höga förklarande vid början av denna riksdag angående en reorganisation av rikets undervisningsverk syntes hava bort göra all opinionsyttring från rikets ständers sida i detta hänseende obehöflig."

Trots detta skulle prästeståndet dock gärna, förklaras det, hava instämt i en underdånig anhållan om nådigt vidtagande av nödiga åtgärder för att åt läroverken bereda en större fulländning, eftersom denna fråga för visso vore av en allmän fosterländsk vikt. Nu hade emellertid till den av de tre övriga stånden beslutade framställningen varit fogat ett klander "både mot dessa läroverks enligt prästeståndets tanke icke förkastliga huvudgrunder och emot några sådana brister därutinnan, som redan äro genom reformerande åtgärder avhulplna". Därtill kom, att "ett alltför av-

görande omdöme blivit uttalat om nödvändigheten att omforma alla nuvarande anstalter för elementarbildningen efter ett nytt, ännu icke allmänligen godkänt, ej heller tillräckligen prövat mönster”.

I skrivelsen upptages till utförligt bemötande de mot läroverken riktade anmärkningarna i den av riksdagen till Kungl. Maj:t ingivna framställningen. Det svåraste av de tillmälen, som däri gjorts mot de gamla läroverken, var, att deras form hindrade utvecklingen av lärjungarnas individuella anlag och en noggrannare disciplin. Hindren i förra hänseendet hade väl icke utförligare angivits men hade dock antytts ligga ”dels i apologistkolans avsondring från lärdomsskolan, dels i lärjungarnas undervisning i slutna klasser, med flyttningsrätt endast på vissa bestämda tider, vanligen efter de avlagda årsexamina”. Dessa anmärkningar tillbakavisas punkt för punkt i vidlyftiga utläggningar. Beträffande disciplinfrågan hade rättvisa bort göras, heter det, ”åt de anstalter, som, även inom gymnasier, blivit på den senare tiden vidtagna för att avhjälpa överklagade brister i disciplinen och avskaffa flerstädes hävdvunna missbruk”.

Efter denna redogörelse för de invändningar, som vid debatten i prästeståndet blivit gjorda emot huvudpunkterna i motiveringen till rikets ständers underdåniga förslag angående elementarläroverkens ombildning, ansåg sig prästeståndet böra i underdånighet framlägga de ytterligare betänkligheter, ”som emot själva förslagets utförbarhet och nytta blivit anförda”. Beträffande själva huvudförslaget, nämligen föreningen av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk, hade i prästeståndet blivit åberopat, ”vad i 1843 års skolrevisions betänkande fullständigare är utfört, angående den olika karaktär, som undervisningen i real- och apologistkolan måste äga, för att vara rätt ändamålsenlig, emot den, som i lärdomsskolan borde äga rum”. I den senare måste den ”formella själsutvecklingen”, i den förra åter kunskapens ”materiellt praktiska användbarhet” utgöra huvudmålet. En naturlig följd härav var, att till och med samma läroämnen, t. ex. de matematiska, måste annorlunda behandlas, efter olika metod och olika läroböcker, i den ena skolan än i den andra. Sådant skulle icke vara förenligt med skolornas sammanförande till en enda på

tvenne linjer, endast åtskilda i ett avseende, nämligen i studiet av de gamla språken.

Ett sammanförande av skolorna på föreslaget sätt skulle därför enligt prästeståndets mening leda till en fruktansvärd halvbildning, ”menlig både för de klassiska studiernas grundlighet och de realistiskas praktiska halt, så framåt icke den ena sidan skulle orättvisligen gynnas på den andras bekostnad”. ”Farhåga för en slik ensidighet till men för de förstnämnda studierna kunde skärligen hämtas av den i allmänhet mer materialistiska än ideella tidsriktningen, och inflytelsen därav kunde, enligt prästeståndets övertygelse, ej annat än bli för den allmänna både litterära och medborgerliga kulturens intressen ganska äventyrlig”. Uti åtskilda läroverk däremot hade de ”karaktärsskilda” ämnen sitt eget övningsfält och kunde, ”idkade för sin egen skull, ostörda av biintressen och ömsesidiga kollisioner”, gå mot sitt ”naturenliga mål”.

Betänkligheterna mot den föreslagna ombildningen av läroverken ökades, framhölls det i skrivelsen, om man tog i betraktande omöjligheten att i en skola förena två bildningslinjer utan att man samtidigt införde det vid Nya elementarskolan tillämpade nya lärosättet, nämligen ”ämnesläsning för lärjungarna med valfrihet av läroämnen, växelundervisnings- och monitörsystem jämte så kallade fria flyttningar”. ”Grundliga inkast” mot dessa ”nödfallsmedel i skolundervisningen” hade blivit framställda både i skolrevisionens berättelse och i andra förtjänstfulla skrifter. Bland dem hade en ”Om svenska elementarläroverken och deras förbättring” (d. v. s. F. F. Carlsons i det föregående omnämnda skrift) blivit vid debatten i prästeståndet särskilt åberopat. Den viktiga frågan om det nya lärosättet, som ekonomiutskottet ej tilltrött sig att kunna giva ett bestämt tillstyrkande, hade emellertid ej kunnat fullständigt behandlas ”under diskussionen i ett stånds plenum”. Prästeståndet förklarade sig dock vara förvissat om, att densamma skulle ”till alla sina delar” bli fullständigt utredd i de yttranden, som över skolrevisionens berättelse blivit i nåder infordrade, och att före läroverksfrågans avgörande detta spørsmål skulle bli av Kungl. Maj:t ”både med högst upplyst blick skärskådat och med varm fosterlandskärlek behjärtat”.

I ekonomiutskottets betänkande hade skolornas förening ansetts särdeles gägnelig för bildandet av ”en allmän medborgerlig anda,

skild ifrån så kallat skråsinne och ståndsintresse". Gentemot detta ville prästeståndet framhålla, att "skråsinne i elak bemärkelse, liksom all annan egoism, förekommes icke genom skolformens anordning utan genom kristlig bildning till sann gudsfuktan, grundlagd och närd i föräldrahuset, underhållen och utvidgad i skolan, i vilket yttre skick denna ock må vara inrättad". "För-gätas borde härvid ingalunda, att såväl för den sedliga och religiösa som för den intellektuella bildningen föga uträttas genom föreskrivna yttre former och reglementen, om uti dessa saknas den levande och livande lärareandan, på vilken allt, så i den gamla som i den nya skolan, måste ankomma. Ju närmare och innerligare denna lärareanda finge omedelbart verka på de om-givande lärjungarna, desto mera måste kunna uträttas för det viktiga ändamålet, och svårigen kunde då det företräde fränkännas den gamla lärometoden, att den sätter läraren i en oavbruten beständigt verkande och ledande beröring med lärjungarna, var- emot den nya överlämnar dem åt sig själva, åt den döda bokstaven i en lärobok och åt ledning till en huvudsaklig del av ofta föga kunnigare, alltid mindre pålitliga, så kallade monitörer."

Om en förening av skolorna vore nödvändig för att få till stånd medborgerlig enighet, så borde enligt prästeståndets mening denna utsträckas vida längre, än som nu föreslagits, nämligen ända ned till folkskolan, "varest tvivelsutan de flesta blivande medborgare erhålla sin oftast enda undervisning och bildning". "Kunde det åter icke låta sig göra att sammanföra alla folkskolans lärjungar inom samma skolväggar med dem, som begagna det så kallade elementarläroverket, så bleve det icke skadligare att åtskilja även de senare, som av naturen och lyckan fått olika riktnings och olika gåvor, uti särskilda, för de särskilda behoven bäst avpassade undervisningsanstalter."

Den föreslagna föreningen av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk skulle, oavsett alla övriga olägenheter, enligt prästeståndets mening ofelbart medföra "en icke ringa svårighet att förse detsamma med en rektor, som ägde förmåga, skicklighet och krafter att tillse, vårda och styra en så stor myckenhet av ungdom, säkerligen i de flesta stifts städer uppgående till 2 å 300, av så olika åldrar som ifrån barndomens till myndighetens". Man borde i detta hänseende ej glömma bort skillnaden mellan sko-

lorna i huvudstaden och i landsorten. "På det förra stället behövde och kunde disciplins- och sedevården över lärjungarna icke gärna sträckas utöver deras tillsyn under lärotimmarna, enär de närmaste vårdarna, närvarande i hemmet, utövade den i övrigt nödiga uppsikten." I landsortens läroverk däremot vilade ansvaret för gossens både kunskap och sedebildning under lärotiderna, både inom och utom lärorummet, på lärarna, "icke alltid understödda av frånvarande föräldrars rättvisa erkännande av deras åtgärder och bemödanden". Rektorsbefattningen vid de mest besökta gymnasierna hade därför redan nu, "med ett inskränktare antal lärjungar, många svårigheter att bekämpa". Skulle detta antal komma att mångdubblas genom sammanslagning av de olika skolorna, så skulle "styrelsen därav måhända överstiga en mans höva". I en hand borde dock densamma, om ändamålet skulle vinnas, ytterst vila.

Emot den av ständerna till Kungl. Maj:t framställda önskan om en förening av de olika slagen av skolor till ett enda sammanhängande läroverk kunde enligt prästeståndets mening också göras det viktiga inkastet, att en sådan förening näppeligen överallt var verkställbar. Att på de uppgivna grunderna inrätta ett nytt läroverk, där det befanns ändamålsenligt, mötte ej några svårigheter, om medel därtill frikostigt anvisades. Men att förvandla de gamla, på särskilda ställen inom samma stift redan befintliga tvenne olika slagen av undervisningsanstalter till ett enda kunde icke bliva möjligt på annat sätt, än att "antingen indraga största delen av dessa smärre skolor och flytta deras lärjungar till stiftsstaden för att i ett läroverk med gymnasium sammanföras, varigenom dock säkerligen stor missbelåtenhet i orterna skulle uppstå, eller ock utvidga varje mindre skola i de särskilda städerna till berörda fullständighet, vartill åter materiella tillgångar svårigen torde kunna beredas". "Ty att bibehålla de lägre skolorna på särskilda ställen som underavdelningar av det högre sammansatta läroverket i stiftsstaden och i det senares högre klasser uppflytta dem, som i andra skolor genomgått de lägre graderna, vore icke väl överensstämmande med idén av en enda sammanhängande läroinrättning och skulle tvivelsutan verka störande på den skolplan, till vars förtjänster det räknas, att lärjungarna ledas genom hela

skolan av samma lärare, ävensom att lärjungeantalet icke får överstiga ett visst, efter lärarpersonalen proportionerat maximum.”

Även lärarfrågan skulle vara svår att lösa med den föreslagna föreningen av skolorna. Bland de nuvarande gymnasielärarna torde enligt prästeståndets uppfattning finnas ganska få, som vore hågade och kanske ej heller passande ”att nedstiga till den första elementarundervisningen i den nya skolans lägsta klasser”. Ej heller bland de nuvarande lärarna på skolstadiet, ”som endast avlagt inskränkta specimina, skulle alla befinnas nog skickliga att sköta undervisningen i de högre avdelningarna ända till elevernas avgång till universitetet”. ”Ett sådant ovillkorligt påbud, som rikets ständer i underdånighet äskat, skulle, efter all sannolikhet, medföra nödvändighet att avskeda och på indragingsstat med lönernas bibehållande uppföra en stor, kanske den större delen av nuvarande gymnasii- och skollärare och åt de nya anslå åtminstone tillräckliga arvoden tills vidare, en uppoffring den rikets ständer icke omförmålt sig vilja vidkännas.”

Prästeståndet kom i sin skrivelse också in på den ekonomiska frågan. Riksdagens godkännande av ekonomiutskottets betänkande innebar, att man godtagit beräkningen angående det behöfliga antalet lärare vid en omorganisation på föreslaget sätt. Antalet lärare skulle enligt denna beräkning kunna nedbringas från 177 till 115, således en väsentlig besparing för statsverket. Därigenom skulle man utan ökade anslag kunna genomföra den löne-reglering för lärarna, som skolrevisionen föreslagit. Enligt prästeståndets mening tålde dessa ekonomiutskottets beräkningar icke en opartisk granskning. Att sammanräkna till en summa alla lärjungar i våra gamla läroverk, och sedan efter en godtycklig grund tilldela varje lärare en viss mängd, skulle icke kunna verkställas på annat sätt, än att den ena skolans överflöd av lärjungar överslyttades till en annan mindre befolkad. En sådan åtgärd torde varken överensstämma med ungdomens nytta eller respektive målsmäns önskan och tillgångar. Grundade man i stället beräkningarna på förhållandet mellan lärare och lärjungar vid Nya elementarskolan, så visade det sig, ”att en vida större statsutgift än den, varmed de nuvarande gamla läroverken underhållas, skulle bliva en följd av det nya skolsystemets fullständiga införande i alla rikets läroverk, så framt lärarlönerna i landsorterna icke skulle

nedsättas under det belopp, som i huvudstadens normalskola åtnjutes”. Härtill skulle sedan komma ”de alldeles oundgängliga dryga omkostnaderna för uppbyggande av lärohus på de flesta ställen och de gamlas apterande för den nya metoden på de övriga”. ”Emot all sannolikhet” hade dessa oundvikliga kostnader i rikets ständers underdåniga skrivelse angivits som ”icke betydliga”. Även om den av skolrevisionen föreslagna löneregleringen för lärarna, beräknad till 11 000 tunnor spannmål, bleve genomförd, så skulle detta troligen icke uppbringa behovet av nya statsanslag så högt ”som den stora omskapning, vilken rikets ständer i underdånighet yrkat”.

Det var dock icke, heter det i skrivelsen, ”i finansiellt eller ekonomiskt hänseende, som prästeståndets stora pluralitet yttrat de huvudsakligaste betänkligheterna emot det nya förslaget”. Det bleve ett rikets ständers åliggande att anskaffa nödiga medel för ett av dem själva i underdånighet önskat ändamål. Betänkligheterna rörde ”själva läroverksgrundvalarna, själva huvudprinciperna för den offentliga undervisningen, vilka, av en lång erfarenhet beprövade och av de utmärktaste pedagoger i Europa godkända, prästeståndet anser icke behöva uppgivas för att tillvägbringa nödiga och nyttiga förbättringar av det, som i den gamla läroverksbyggnaden kan finnas bristfälligt”. ”Prästeståndet nitälskar både av böjelse och plikt för hälsosamma reformer härutinnan, men tror icke dessa beredas genom ett plötsligt utbyte av de skolformer, i vilka en levande anda hittills länge verkat så mycket gott, emot nyare, i vilka samma levande anda visserligen redan frambrakt några i ett hänseende glänsande resultat, men ännu icke hunnit under sin korta tillvaro ådagalägga någon högre förmåga att åstadkomma, vad staten med rätta av den offentliga undervisningen äskar, en grundlig ungdomsbildning, bevisad icke genom några minnesförhör, utan genom mannaålderns duglighet, vare sig i det lärda eller det egentligen praktiska livet. På så lösa, och som ovan är i underdånighet visat, till största delen oriktiga grunder, vilka i rikets ständers underdåniga skrivelse åberopas, har prästeståndet fördenskull icke dristat instämman i den ovillkorliga förkastelse om de äldre läroverkens form”. Prästeståndet inskränkte sig därför, ”med underdånigaste tillförsikt till Eders Kungl. Maj:ts prövande vishet, till den underdåniga anhållan, att

rikets ständers förslag om alla elementarläroverks ombildning till ett måtte underkastas den noggrannaste undersökning och ömdöme av dessa läroverks erfarna målsmän, innan några försök i denna syftning varda i nåder anbefallda.”

I riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t hade i enlighet med ekonomiutskottets förslag blivit hemställt, att den ambulatoriska läsordningen för lärare måtte anbefallas komma till användning i skolorna. Gentemot detta ansåg sig prästeståndet som sin mening böra framhålla, att något ytterligare påbud i detta hänseende, utöver vad i skolordningen angivits, icke kunde anses varken behöfligt eller nyttigt. I enlighet med vad som under debatten i prästeståndet framhållits, var det ett huvudvillkor för en lyckad användning i skolan av berörda metod, att samtliga lärare utan undantag vore i fullkomlig överensstämmelse med varandra. Där icke så var förhållandet, överlastades lärjungarna genom överdrivna fordringar från lärarnas sida, ”enär varje lärare för sitt ämne tog lärjungarnas tid i större anspråk, än som vore förenligt så väl med deras beredelse i övriga lärostycken som med deras behov av lediga mellanstunder för både själens och kroppens hälsa”. Svårighet hade också flerstädes mött, uppgav prästeståndet, ”att fullkomligt rättvist och jämt fördela alla läroämnen mellan lärarna, så att icke den ene blivit mera betungad än den andra, och den uppoffring en nitisk lärare i detta hänseende icke vägrat, hade en efterträdare icke velat vidkännas, vadan flerstädes redan inträffat, att berörda läsordning, där den i någon tid varit försökt, åter blivit emot klassläsning övergiven”.

Angående ”det vida betänkligare slaget av ämnesläsning, eller den för lärjungarna”, (d. v. s. kursläsning, ämnesval och fri flyttning) hade prästeståndet icke ansett sig böra ingå på någon vederläggning, enär utskottet i detta hänseende inskränkt sig till den framställning, ”som enligt prästeståndets åsikt varit den enda rätta i hela denna viktiga fråga, nämligen att till Eders Kungl. Maj:ts nådiga prövning, efter vunnen vidsträcktare erfarenhet, densamma i underdånighet hemställa”. Prästeståndet kunde dock icke underlåta, förklarades det i skrivelsen, den erinran, ”att utskottet och, efter det, rikets ständer mindre följdriktigt först begärt ett ovillkorligt påbud om åtgärder för ett ändamål, (d. v. s. förening av skolorna), för vars ernående de alldeles oundgängliga medlen

(d. v. s. ämnesläsning för lärjungarna) sedermera blivit blott villkorligt föreslagna”. ”I alldeles motsatt ordning skulle”, ansåg prästeståndet, ”att förslaget möjligtvis kunnat beredas någon verkställbarhet, nämligen om försök med ämnesläsning för lärjungarna i en mindre skala först blivit tillstyrkta, och på grund av dessas resultat den stora förändringen av hela läroverket där-efter blivit förslagsvis till Eders Kungl. Maj:ts nådiga beprövande hemställd.”

På grund av vad sålunda blivit anfört, ”oaktat all vidlyftighet dock icke i alla delar fullständig”, dristade sig nu prästeståndet i djupaste underdånighet ”bygga det hopp, att Eders Kungl. Maj:t täcktes ej onådigt upptaga denna särskilda underdåniga framställning i ett ämne, som ligger prästeståndets kall och erfarenhet så nära”. Något formellt yrkande framställdes sålunda ej i prästeståndets skrivelse. Det hela gick ut på att visa ohållbarheten i de av lekmannastånden till Kungl. Maj:t avgivna förslagen. I sak om än icke form innebar skrivelsen således en protest mot de av dessa stånd dikterade besluten i läroverksfrågan. Man underkände dessa stånds kompetens att överhuvud avge yttrande i ”så grannlaga och omtvistad fråga”. Därtill kom, att dessa tre stånds framställning till Kungl. Maj:t av prästeståndet ansågs som onödig, så länge skolrevisionens förslag ännu ej blivit i vederbörlig ordning prövade. Vad skrivelsen egentligen åsyftade var att som motvikt mot de i riksdagens skrivelse framförda förslagen bringa till regeringens kännedom de synpunkter på frågan, som framförts under debatten i prästeståndet. På något annat sätt kunde detta ju knappast ske, då någon formell möjlighet till reservation mot de tre ståndens beslut från prästeståndets sida ej stod till buds. Riksdagens skrivelse i ärendet hade återgivit ekonomiutskottets motivering för de framlagda förslagen, och ej ens de i reservationerna till utskottsfröslagen framförda avvikande synpunkterna på de föreliggande frågorna hade sålunda på officiell väg bringats till regeringens kännedom.

Även om prästeståndets skrivelse ej utmynnade i något formellt yrkande hade man dock i försiktiga ordalag framfört en underdånig hemställan, att det av rikets ständer framförda förslaget om alla elementarläroverks ombildning ej skulle föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd, förrän frågan underkastats ”den nog-

grannaste undersökning och omdöme av dessa läroverks erfarna målsmän”, d. v. s. av läroverkens eforer. Man var tydligen inom den ledande kretsen av biskoparna ej fullt säker på, vad den liberalt inriktade ecklesiastikministern kunde komma att vidtaga för åtgärder med anledning av den av de tre lekmanstånden dikterade skrivelsen till Kungl. Maj:t. Förhållandet mellan prästeståndet och statsrådet Silverstolpe var vid denna tid rätt spänt med anledning av ett uttalande på riddarhuset av denne i samband med behandlingen av förslaget till ny strafflag. På förslag av ärkebiskopen hade ståndet vid sammanträde den 28 april beslutat avlåta en skrivelse till statsrådet, vari förklarades, att dennes uttalande, att prästeståndets beslut i nämnda fråga ej skulle vara uppriktigt menat och att rent avslag varit ärligare, varit för ståndet ”oväntat och missnöjande”, helst det blivit fällt av en man, som ägde det dyrbara förtroendet att inför tronen bevaka kyrkans och prästeståndets angelägenheter. På detta svarade Silverstolpe i en skarp skrivelse den 2 maj. Han förklarade sig vara övertygad om, ”att intet stånd äger rätt att till medlem av annat stånd eller till någon ledamot av statsrådet avgiva en sådan skrivelse, som han nu fått mottaga från prästeståndet. Han ville därför, enär han förmodade, att beslutet om skrivelsen tillkommit ”av missförstånd eller förhastande”, lämna ståndet tillfälle, ”att den vidtagna åtgärden återkalla”. Skriftligt svar avvaktades ”senast den 5/5, viljande jag därefter tillse, om och vad vidare å min sida i anledning härav bör tillgöras”. Med anledning härav översände ärkebiskopen till Silverstolpe på ståndets vägnar en förklaring, vari han redogjorde för ståndets uppfattning i själva sakfrågan, som av statsrådet blivit missuppfattad och därför föranlett det klandrande omdömet om prästeståndet från hans sida. Den avgörande tanken hos ståndet hade varit att ytterligare pröva det viktiga ämnet om ny strafflag. ”När så är, kan prästeståndet icke vidgå misstag eller förhastande i bedömande av de fällda uttrycken, icke heller återkalla åtgärden att hava tillskrivit Herr Statsrådet därom.” Med sin åtgärd avsåg ståndet icke en brytning, ”men en förtroligare väg beredd till upprättelse”. ”Det känner lika väl ett riksstånds rättighet att icke förnärmas som gränsen för det passande i den enskilde riksdagsmannens tillgöranden. Genom kall och böjelse fridsälskande, försonar det sig gärna, och motser med tillförsikt

följderna av en åtgärd, till vilken ståndet lika litet givit första anledningen, som det därvid kunnat övergiva sin egen värdighet och fordran, att för sina avsikter rättvist bedömas.”

Det blev inga vidare åtgärder från Silverstolpes sida, men den förda brevväxlingen vittnade om en spänning mellan prästeståndet och den högste målsmannen för kyrka och skola inom regeringen, som ej kunde undgå att sätta sin prägel på bedömningen av skolfrågan inom prästeståndet.

7. Seminariefrågan.

Som i det föregående blivit nämnt hade den av A. Lagergren vid 1840—41 års riksdag väckta motionen om inrättandet av seminarier för utbildning av läroverkslärare ej lett till något resultat. Genom det i annat sammanhang omnämnda förslaget från 1843 års skolrevision om inrättande av utbildningsanstalter för samma ändamål hade frågan kommit i delvis annat läge. Detta föranledde Lagergren att vid riksdagen 1844—45 förnya sin vid föregående riksdag väckta motion. Det kunde måhända synas förmerket, framhöll han i denna nya motion, att på nytt vilja fästa uppmärksamheten på detta ämne, ”för mig kärt såsom gammal skollärare, men för fäderneslandet och dess söners bildning av måhända oberäknelig vikt”, eftersom hans framställning därom vid föregående riksdag hade mötts med ”så ringa avseende”. Hans då framlagda motion hade emellertid, framhöll han, sedermera erhållit stöd av en auktoritet, som borde äga vitsord i frågan, nämligen 1843 års skolrevision, som till Kungl. Maj:t överlämnat ett förslag, i det närmaste motsvarande det av honom i den tidigare motionen framlagda förslaget. Lagergren erinrade om behandlingen av frågan vid föregående riksdag. Borgarståndet hade bifallit utskottets tillstyrkan av motionen, men i prästeståndet hade det blivit avslag. ”Om detta avslag på bildningens fordran hos bildningens stånd” ej kunde undgå att förvåna, så hade hans tillfredsställelse blivit så mycket större, när han fått erfara, att under åren mellan riksdagens och skolrevisionens sammanträdande flera av ståndets inflytelserikaste medlemmar i denna fråga ändrat

åsikt och som ledamöter i revisionen förordat, vad de i ståndet under riksdagen avslagit.

Trots att frågan genom skolrevisionens förslag redan hänskjutits till Kungl. Maj:ts prövning, var det, framhöll Lagergren, två omständigheter, som gjort att han sett sig föranlåten att upprepa sin motion från förra riksdagen. Den ena var, att revisionens förslag om anslag för seminariers inrättande ej omedelbart kunde föranleda någon åtgärd från Kungl. Maj:ts sida. Däremot skulle ett direkt beslut vid den pågående riksdagen om anvisande av behöfligt anslag för ändamålet sätta Kungl. Maj:t i tillfälle att omedelbart, om han så funne för gott, "gå rikets ständers önskningsar till möte". Den andra omständigheten, som föranlett Lagergren att återkomma med sin motion, var, att skolrevisionens förslag, även om det i fråga om den teoretiska utbildningen kunde anses fullt tillfredsställande, dock beträffande den praktiska utbildningen måste anses behäftat med avsevärda brister, vilka, om de ej avhjälpes, skulle till mer än hälften förminska de föreslagna utbildningsanstaltarnas kommande nytta.

Vad Lagergren med detta uttalande syftade på var, att den praktiska utbildningen för blivande läroverkslärare enligt hans mening måste omfatta även tillräcklig övning uti "Nya elementarskolans undervisnings- och uppfostringsätt". Var och en kände till, framhöll han, "den skarpa strid, som i pedagogiskt hänseende förts och ännu föres i fäderneslandet emellan de så kallade gamla skolornas anhängare och de män, som velat och även till en del åvägabrakt genomgripande förändringar i pedagogiken vid flera nya skolors bildande". Det nya undervisningssättets idé och tillämpning var emellertid "hos både lärarkåren i gemen och dess talrika över hela landet spridda anhängare och vänner för litet kända och vi våga säga ännu för litet värderade". "Det är därför som det nya systemets vänner och det gamlas beskyddare ej utan orättvisa kunna motsätta sig en allmän bekantskap därmed, först inom lärarkåren och sedan medelbarligen genom dem hos den större publiken". En sådan bekantskap kunde aldrig vinnas enbart genom "böcker, programmer, skoltabeller m. m.". "Den levande åskådningen, den praktiska handläggningen är den, som förnämligast undervisar, och denna kan endast vinnas genom unga, för

skolyrket sig danande mäns tillförbindande att å ort och ställe genomgå en bestämd lärokurs i det nya undervisningssättet."

Bristen i skolrevisionens förslag var således enligt Lagergrens mening, att revisionen endast velat förbinda seminarieeleverna att inhämta tillräcklig övning i undervisarkallet efter gamla metoden utan den minsta skyldighet att ens känna eller förstå den nyas, för visso "ännu mer erfarenhet krävande former". Endast genom de blivande lärarnas praktiska förfarenhet även med det nya skolsystemet kunde det bli möjligt, ansåg Lagergren, att med tiden få utrönt, "om denna nya metod bör stå eller falla, eller hur mycket av den bör användas och hur mycket bör förkastas". "Ty när en yngre lärarkår uppvuxit, bekant med båda skolformerna och skicklig i bådads handhavande, då först kan man vänta sig en allmännare opartiskhet, ett mera sansat lugn vid pedagogiska ärendens behandling, ett fullt mognat omdöme, vad av det gamla bör bibehållas och icke bibehållas, ävensom vad nytt bör tagas och icke tagas. Det blir icke två stridande partier, av vilka, vart och ett erfaret på sitt vis, vilja övertyga varandra; det blir blott *ett*, men nu icke mer parti, som väljer mellan eller uti tvenne för det lika bekanta saker och älskar den ena lika mycket som den andra, ehuru blott uti det goda, som var och en äger."

Under hänvisning till vad han sålunda anfört, anhöll nu Lagergren att få förnya sin vid förra riksdagen avlämnade motion om inrättande av lärarseminarier. Han ansåg sig kunna avstå från "allt ytterligare reglementerande" beträffande det framlagda förslaget, "viss om att stats- och ekonomiutskottet göra sig bekanta med skolrevisionens förslag i ärendet". Lagergrens tillägg till ifrågavarande förslag gick, som redan blivit nämnt, ut på, "att den praktiska kursen ej endast vid katedral- eller trivialskola och gymnasium må fullbordas utan även förbindas med noga kännedom av och tillräcklig övning uti Nya elementarskolans undervisnings- och uppfostringsätt". I anslutning härtill upprepade Lagergren också sina i förra motionen framställda förslag om ändrade former för avläggande av undervisningsprov till lediga lärartjänster samt om indigenatsrättens upphörande, "så inom skolan som särdeles vid gymnasium och katedralskolas rektorsklass".

Utän debatt beslöts, att Lagergrens förnyade motion skulle hänskjutas till såväl stats- som ekonomiutskottet för behandling.

Den lagergrenska motionen blev emellertid sedermera berörd i samband med remissdebatten om den av Westerstrand väckta, i det föregående omnämnda motionen angående reorganisation av de allmänna läroverken. I ett anförande av strängnäselektorn, historikern C. V. A. Tham förklarade sig denne vara ense med Lagergren om vikten av lärarseminariers inrättande. Han ansåg dock, att Stockholm hade tillräckligt med läroverk för att kunna tillgodose behovet av övningsskolor för blivande lärare. Det kunde därför ej anses nödvändigt, att som skolrevisionen och Lagergren föreslagit förlägga dessa till universitetsstädernas katedralskolor. Som ett ytterligare skäl, varför de föreslagna seminarierna enligt hans mening borde förläggas uteslutande till huvudstaden, anförde han "det allmänt kända förhållandet att vid våra universitet de teoretiska studierna äro så alldeles övervägande, att de icke lämna rum för tillämpande övningar". Han trodde således, att dessa praktiska övningar för blivande lärare blott inom Stockholm kunde anordnas i tillräcklig utsträckning, tack vare den ofantligt stora mängd av skolor av olika slag, som där fanns. I en replik på detta anförande förklarade Lagergren, att om ständerna skulle vilja föreslå, att de ifrågavarande seminarierna uteslutande förlades till huvudstaden, så vore detta med hans egen önskan "mest överensstämmande".

I sitt utlåtande över den lagergrenska motionen anförde sammansatta stats- och ekonomiutskottet, att inrättande av seminarier för utbildning av läroverkslärare enligt utskottets mening måste anses som "en av de mest maktpåliggande åtgärder till läroverkets förbättring". Några direkta åtgärder för att tillgodose detta behov hade dittills ej blivit vidtagna i vårt land. Vid universiteten kunde de blivande lärarna visserligen inhämta de teoretiska kunskaper och den intellektuella utbildning, som för bestridande av lärarkallet i främsta rummet erfordrades. Även om denna utbildning innefattade all den teoretiska insikt, som den offentliga undervisningen tog i anspråk, så återstod likväl för den blivande läraren "ej allenast att vinna en sådan riktning av sina teoretiska kunskaper, att han på ett fruktbarande sätt må kunna meddela dem åt andra, utan även att förvärva en närmare kännedom om själva sättet för undervisningens meddelande". Detta kunde visserligen enligt utskottets mening vinnas efter hand under en längre

tids tjänstgöring vid läroverken, men för att med framgång börja en sådan tjänstgöring, "så att lärjungarna genast må av den undervisning, lärarna bibringa, hämta all möjlig nytta, är det av behov för den blivande skolläraren att hava inhämtat den praktiska bildning, som är resultatet av en förutgången övning under erfarna lärares uppsikt och ledning".

Utskottsförslaget gick sålunda ut på, att de akademiska studierna för blivande lärare borde mera direkt inriktas på undervisningsverksamheten i skolorna. Härför krävdes ej blott en viss metodisk bearbetning av de olika ämnenas kunskapsstoff med hänsyn till skolundervisningen utan även en allmän metodisk orientering rörande sättet för undervisningens bedrivande, det vill säga dels en allmän kurs i undervisningslära, dels en mera speciell vägledning ifråga om de olika ämnenas metodiska behandling vid skolundervisningen. Men lärarutbildningen måste också innefatta praktisk lärartjänstgöring under uppsikt och ledning av erfarna handledare. Genom en på detta sätt organiserad utbildning skulle den blivande läraren redan vid sin första anställning vid läroverken vara både teoretiskt och praktiskt kompetent att fullgöra de med lärartjänsten förenade åliggandena och därmed inge förhoppningar om ett gott studieresultat.

Som ytterligare stöd för sitt tillstyrkande av den lagergrenska motionen hänvisade utskotten till det av riksdagen då nyligen fattade beslutet angående en framställning till Kungl. Maj:t om en reorganisation av läroverken innebärande en sammanslagning av de båda bildningslinjerna ävensom ämnesläsning under vissa villkor. Då den nya lärometod, som härigenom, under förutsättning av Kungl. Maj:ts bifall till ständernas begäran, skulle komma till användning i skolorna, ej torde vara tillräckligt känd överallt, ansåg utskotten det vara av synnerlig vikt, att de lärare, som skulle komma att meddela undervisning i de sålunda förändrade skolorna, vore väl hemmastadda i det praktiska användandet av denna lärometod. Även av detta skäl måste således enligt utskottets mening "en därpå syftande läroanstalt" anses av behovet synnerligen påkallad.

Hur en sådan läroanstalt lämpligen borde organiseras, ansåg sig utskotten ej behöva närmare ingå på, "övertygade, att Kungl. Maj:t efter vederbörandes hörande vidtager de åtgärder, som

kunna i avseende därå finnas mest tjänliga". Utskottets förslag gick därför endast ut på, att rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, "att ändamålsenliga anstalter till bildande av lärare för elementarläroverken måtte bliva inrättade och undervisningen i dessa anstalter även sträcka sig till kännedom om undervisningssättet efter det så kallade nya skolsystemet".

I sitt utlåtande hade således de förenade utskotten helt anslutit sig till tankegången i den lagergrenska motionen. För lärarutbildningen skulle inrättas särskilda seminarier, och utbildningen vid dessa skulle avse praktisk övning även i tillämpningen av det vid Nya elementarskolan genomförda nya skolsystemet. Men utskottens välvilja mot det av Lagergren framlagda förslaget sträckte sig i själva verket ännu ett steg längre. I motionen hade kostnaderna för verksamheten vid de föreslagna anstalterna beräknats till 3000 riksdaler banko årligen. Enligt utskottens mening måste det angivna beloppet anses alltför lågt beräknat, om det avsedda ändamålet skulle kunna uppnås, i all synnerhet som de flesta lärarkandidater vanligen var obemedlade och därför i behov av ekonomiskt understöd i form av stipendier under tiden för den praktiska utbildningen. Utskotten föreslog därför, att det angivna beloppet borde höjas till 6000 riksdaler, vilket anslag således skulle ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för inrättande av de ifrågavarande utbildningsanstalterna.

Även de båda övriga punkterna i den lagergrenska motionen, nämligen indigenatsrättens upphörande och ändrade former för lärarproven, tillstyrktes av utskotten. Beträffande den senare punkten innebar utskottsförslaget, "att lärarprovet för dem som vilja förvärva rättighet att vid rikets elementarläroverk anställas, bör vid lärareseminarieerna undergå på det sätt, som Kungl. Maj:t kan finna tjänligast föreskriva, och att det nu anbefallda läseprovet vid stiftets läroverk i följd därav må upphöra".

Till utskottets utlåtande var fogad en reservation av den bekante bondeståndsrepresentanten, sedermera talmannen i bondeståndet N. Strindlund, varjämte ett par utskottsledamöter från borgarståndet reserverat sig utan särskild motivering. I sin reservation framhöll Strindlund, att det vore bortkastade penningar att anslå medel till seminariers inrättande, innan konung och ständer blivit ense om sättet att undervisa och innan striden, huruvida

den gamla eller nya lärometoden var den mest förmånliga och ändamålsenliga, blivit utkämpad. Han fann det underligt, "att de lärare, som själva naturligtvis börjat studera såsom barn och fortfarit, till dess de kunnat taga magistergraden, befinna sig i den obehagliga ställning, att de icke kunna undervisa vid de offentliga skolorna". Han undrade också en smula spetsigt, vid vilket seminarium de lärare skulle inhämta sina kunskaper, som finge till uppgift att undervisa blivande skollärare, då inte ens de akademiska lärarna ansågs nog kvalificerade att handleda läraraspiranterna, då det gällde deras blivande uppgifter som undervisare i skolorna. Strindlunds reservation gick därför ut på, "att, innan Kungl. Maj:t fattat sitt beslut i anledning av rikets ständers skrivelse vid denna riksdag rörande organisationen av skolorna i allmänhet, icke någon särskild åtgärd bort tillstyrkas ständerna att vidtaga". Med denna reservation förenade sig ej mindre än 8 av utskottens bondeståndsrepresentanter.

Vid en kortare debatt i bondeståndet, då utskottsbetänkandet där föredrogs, underströk Strindlund ytterligare sina i reservationen framförda synpunkter. Riksdagen hade i skrivelse till Kungl. Maj:t "begärt proposition till nästa riksdag om ny organisation av såväl de högre som lägre läroverken inom fäderneslandet, och han ansåg, att man därför borde vänta med alla förändringar dessförinnan ifråga om dessa. Beträffande kompetensen för anställning vid skolorna ansåg han det vara tillräckligt att hava genomgått skola och gymnasium samt därefter vid akademien ha förvärvat magistergraden. Skulle en sådan studiegång icke vara tillräcklig för en skollärare, undrade han, "då det är tillräckligt för en akademiprofessor"? Han yrkade därför avslag på utskottsbetänkandet utom beträffande punkten om indigenatsrätten, som han i likhet med vad motionären framhållit ansåg böra upphöra. Utan votering beslöt bondeståndet i enlighet med detta Strindlunds yrkande, vilket således innebar, att utskottets förslag angående seminariers inrättande och anslag därtill blivit av bondeståndet avslaget.

Även i borgarståndet blev det inlägg till förmån för Strindlunds reservation. Brukspatron B. de Maré ansåg det mindre ändamålsenligt att inrätta anstalter för utbildning av lärare, då det vid skolor och universitet fanns tillräckliga utbildningsmöjligheter för

blivande lärare. Det nya skolsystemet, som han förklarade sig "ganska mycket" ivra för, skulle enligt hans mening komma i misstänkt dager genom det av utskottet gjorda tillägget om utbildning även i detta system. Genom antagande av utskottsförslaget på denna punkt skulle man öppet giva tillkänna, ansåg han, att man ansåg det nya skolsystemet "vara så okänt och så föga prövat, att det ännu icke fanns någon, som kunde enligt detsamma undervisa". Grosshandlare C. F. Wærn från Göteborg, en farbror till dåvarande statsrådet J. Wærn, förklarade sig vara av alldeles motsatt mening. Han ville lämna de gamla s. k. latinskolorna åt sitt öde, men han ansåg, att man utan att på ringaste sätt förtala dem kunde påstå, "att uti dem sällan kunde bildas passande lärare i de studier, som erfordras för de borgerliga näringarna, eller i levande språk o. s. v."

Brukspatron Petre erinrade om, att den motion, som föranlett nu ifrågavarande betänkande, avgivits av en man, som i många år sysselsatt sig med undervisning efter den nya lärometoden. "Han liksom alla, vilka beträtt lärarbanan och gjort sig mödan att intränga uti undervisningskallet, har funnit ett stort hinder för undervisningsverkens förbättring uti svårigheten att bilda lärare, fullt skickliga och tjänliga att leda undervisningen. Man må om de gamla skolornas förhållande till de nya tänka vad man vill, så måste man likväl medgiva, att det i allmänhet är ganska problematiskt, om personer, även med god underbyggnad och vackra egenskaper i övrigt, äro till lärare de mest passande. Därtill fordras, utom en viss fallenhet, särskilda anlag, och dessa behöva alltid att odlas, utbildas och riktas, och just en bildningsanstalt i sådan syftning avses med de här föreslagna seminarierna." Då det i allmänhet rådde brist på lärare för tillämpning av det nya skolsystemet, var det ganska svårt, ansåg han, "att tillvinna detsamma en alltför länge saknad utsträckning". Han sade sig tro, "att var och en, som icke hårdnackat bekänner sig vara emot det nya systemet, bör med värme omfatta detta tillfälle att vinna ett åsyftat viktigt mål".

Även borgmästare Ekholm talade till förmån för utskottsbetänkandet. Nyttan av de föreslagna seminarierna kunde ingen rimligen bestrida, ansåg han. Man kunde ha erhållit en vårdad uppfostran och vid akademien ha förvärvat goda insikter i veten-

skaper och specialstudier, "ja, till och med vara en utmärkt vetenskapsman, utan att ändock vara passande till lärare". Härtill fordrades nämligen en naturlig fallenhet. Den största olyckan för skolorna var, att de personer, som åtog sig undervisningen i dem, icke på förhand prövade sig själva och efterforskade, om de verkligen ägde den naturliga håg och fallenhet för yrket, som nödvändigt erfordrades för att som sig borde sköta dessa makt-påliggande värv. Ej heller fanns några sådana anstalter vidtagna, varigenom personer, som ämnade ägna sig åt läraryrket, kunde bli underkastade därför avsedd prövning. Det var därför synnerligen av nöden, ansåg Ekholm, att man fick till stånd seminarier, varest de, som ämnade bli lärare, kunde få tillfälle att inhämta fullständig kännedom om undervisningskonsten, så att sedermera blott de, vilka efter undergången prövning befunnits fullt skickliga, kunde komma ifråga vid tillsättning av lärarbefattningar.

Det rådde inom borgarståndet även under den fortsatta debatten något delade meningar om lämpligheten av de föreslagna åtgärderna för att få till stånd en bättre lärarutbildning. Handlanden C. J. Kock från Malmö betonade i likhet med de Maré, att man kunde hysa intresse för de nya undervisningsmetoderna och även ivra för deras framgång utan att därför vara övertygad om ändamålsenligheten av de föreslagna seminarierna. Flera av de föregående talarna hade gjort gällande, framhöll han, att icke var och en person, som ägde kunskaper, därmed vore skicklig att tjänstgöra som lärare. Det fordrades, hade man sagt, "en egendomlig fallenhet för att rätt kunna uppfylla ett sådant kall". Om det nu förhöll sig på detta sätt, kunde han "i sanning icke inse, vad en person egentligen har för förmån vid att genomgå ett seminarium, enär han redan vid sin ditkomst måste äga ett ganska stort mått av kunskaper, och de för lärarkallet särskilt erforderliga anlag icke kunna där lättare än annorstädes förvärvas". Det vore då enligt hans mening vida bättre, "om man använde den här föreslagna summan till understöd för sådana män, som, begåvade med särskilda anlag för yrket, ville ägna sig åt lärarkallet". Något besynnerligt föreföll det honom också, att lärarna vid seminarierna skulle bilda andra till lärare vid skolorna, "då de efter mitt förmenande måtte komma att stå på samma punkt, vad bildning angår, som deras disciplar".

Med anledning av dessa invändningar tog brukspatron Petre ännu en gång till orda. Om de föreslagna utbildningsanstalterna blev ändamålsenligt organiserade, så skulle de, ansåg han, kunna innebära fördelar i dubbel mening. Dels skulle allmänheten komma i tillfälle att "snart stadga sin övertygelse om företrädet mellan de olika lärometoderna", och dels skulle lärarkandidaterna ha tillgång till utvägar att bli nyttiga för sitt kall. "Många bland dem, som därtill funnos mindre tjänliga, skulle därvid troligen vända tillbaka, i stället för att hela livstiden truga sig till utövande av ett kall, vartill de saknade fallenhet."

Till försvar för utskottets förslag hade man således under debatten i första hand pekat på nödvändigheten att få lärare till skolorna, som var bättre rustade för sin uppgift, än som i allmänhet var fallet. Särskilt var det angeläget att få lärare, som kunde tillgodose kravet på kunskaper för det borgerliga livets behov, och detta ansåg man bäst kunna ske, om de blivande lärarna finge praktisk erfarenhet om det nya skolsystemet. Slutligen skulle de föreslagna seminarierna också, ansåg man, kunna fylla uppgiften att vara en provningsanstalt rörande fallenhet och förutsättningar för lärarkallet, så att man kunde undgå att som lärare i skolorna få in personer, som var uppenbart olämpliga för detta levnadsyrke.

Efter avslutad debatt skred man till votering om första punkten i utskottsbetänkandet, d. v. s. om inrättande av seminarier. Därvid bifölls utskottets förslag med 26 röster mot 17. Minoriteten röstade för rent avslag. Utan votering bifölls därefter de båda andra punkterna i utskottets betänkande, nämligen ifråga om indigenatsrätten och formerna för provningsförfarandet vid lärartillsättning.

En mera ingående debatt blev det i prästståndet, när utskottsbetänkandet där upptogs till behandling den 16 april 1845. En av statsutskottets ledamöter, konraksprosten C. Hallbeck i Hälsingborg, lämnade därvid den upplysningen, att det ifrågavarande betänkandet godkännts av de förenade utskotten med endast två rösters övertikt. Vid ärendets avgörande hade åtskilliga ledamöter varit frånvarande, och han ansåg det sannolikt, att det i verkligheten varit majoritet för avslag inom utskotten. För sin del kunde Hallbeck ej biträda utskottsförslaget. Den senaste skolrevisionen

hade överlämnat ett förslag rörande lärarutbildningen till Kungl. Maj:t, och detta hade remitterats till domkapitlen för yttrande. När dessa yttranden inkommit, torde Kungl. Maj:t komma att taga ärendet under omprövning. Då det sålunda redan var föremål för handläggning inom regeringen, ville han ifrågasätta, om det kunde anses lämpligt att inkomma med en likadan anhållan, som genom revisionens förslag redan var "hos Kungl. Maj:t anhängig". Däremot yrkade han bifall till det av utskottet föreslagna anslaget på 6000 riksdaler. Skulle revisionens förslag om inrättande av seminarier vinna Kungl. Maj:ts bifall, så borde medel vara att tillgå för verkställighet av ett sådant beslut.

Utskottets förslag om indigenatsrättens upphörande ansåg Hallbeck böra bifallas. Denna rätt var ej mycket att hålla på, sedan den i praktiken redan i betydlig mån försvunnit vid gymnasierna genom senare författningsändringar. Beträffande lärarna vid skolorna skulle dessa sannolikt även efter ett upphävande av denna rätt komma att söka sig till tjänster inom det egna stiftet. Ett bifall till punkt 4 i utskottsförslaget, nämligen om ändrade former för lärarproven, så att dessa i praktiken skulle komma att avläggas vid de föreslagna seminarierna, ansåg sig Hallbeck däremot ej kunna vara med om. Alltför stor makt skulle därigenom läggas i seminariernas händer och domkapitlen berövas möjligheten att närmare lära känna dem, som i egenskap av lärare komme att anställas vid stiftets läroverk. Denna punkt i utskottsförslaget hade dessutom direkt samband med första punkten, d. v. s. förslaget om inrättande av seminarier. Om denna punkt, som han förmodade, komme att avslås av prästståndet, så förföll därmed också, vad utskottet under punkt 4 föreslagit.

I fråga om seminarierna gick en lång rad av de följande talarna på avslagslinjen. Huvudskälet var, att dugliga lärare bäst och säkrast utbildades genom att de som lärjungar först genomgick skolans olika avdelningar och sedan bereddes tillfälle att vid samma läroverk tjänstgöra som lärare. "Skolan är utan tvivel det bästa och enda fullt tillförlitliga lärarseminariet", framhöll Klarakyrkoherden doktor Josef Wallin. Han sade sig vara medveten om, att i läroverken på senare tid införts ett och annat nytt läroämne, som icke funnits i det gamla läroverket och ej heller ingick i filosofie kandidatexamen. Men dessa ämnen måste ju på något sätt

inhämtas av den blivande läraren, eftersom de föreslagna seminarierna ej var avsedda att vara undervisningsanstalter för "supplerande" av förefintlig kunskapsbrist utan fastmer för användning av någorlunda försvarligt förvärvade kunskaper. Det var för övrigt under ämbetsutövning på eget ansvar, som läraren bäst lärde känna, "vad honom själv brister", i varje fall bättre "än genom några månaders, vore det också års handledning i ett seminarium, där väl teorien och allmänna regler kunna bibringas men näppe-ligen deras assimilering i en praktiskt gagnelig verksamhet".

Wallin riktade också en anmärkning mot utskotten, för att de velat "göra förslaget mera pikant därigenom, att vid seminarierna skulle inhämtas kännedom om nya uppkommande former för skolan och i synnerhet den Nya elementarskolans organisation och lärometod". "Även med antagande av att dessa sistnämnda vore så högt prisvärda, vågar jag dock bestrida, att därav kunde hämtas skälig anledning för inrättande av det föreslagna seminariet, ty om jag ej alltför mycket bedrager mig, bör vilken skicklig lärare som helst från de gamla skolorna när som helst kunna inträda i den nya skolan och där åstadkomma allt detsamma som denna skolas lärare." Uppriktigt beklagade han, att "ett och annat utskott vid behandlingen av läroverksfrågorna under innevarande riksmöte synes alltför mycket hava ansett läroformer och metoder för huvudverk".

I utskottsbetänkandet och under debatten hade hänvisats till det av 1843 års skolrevision framlagda förslaget om inrättande av seminarier. I ett inlägg i debatten redogjorde biskop Hedrén i egen-skap av ledamot i revisionen för tillkomsten av detta förslag. Eftersom han ej reserverat sig mot beslutet och ej heller någon annan reservation fogats till revisionens betänkande i denna punkt, kunde man därav måhända draga den slutsatsen, framhöll han, att inom revisionen inga som helst betänkligheter förefunnits mot det framlagda förslaget. Han kände sig därför uppfordrad att meddela några upplysningar, som skulle kunna bidra till ett rätt bedömande av frågans faktiska del". Då förslaget om seminariers inrättande först lades fram inom revisionen, "beledsagat av många talande, i sakens egen beskaffenhet och andra länders erfarenhet grundade skäl", hade det av flertalet ledamöter mötts med odelat bifall. En del av ledamöterna, "bland vilka även jag

befann mig", hade dock ställt sig tvekande och betänksamma. Denna tvekan hade ej berott på de med förslaget realiserande förenade obetydliga kostnaderna utan på osäkerhet om "deras verkliga behövlighet och praktiska nytta i vårt fädernesland". Det dittills brukliga förfarings sättet med några terminers tjänstgöring "under erfarna och skickliga skolrektorers tillsyn och under efori därvid fästade särskilda uppmärksamhet", innan någon förordnades till ordinarie tjänst vid läroverken, kunde nämligen enligt uppfattningen på detta håll inom revisionen anses som en fullt tillfredsställande anordning beträffande lärarutbildningen. Med allt skäl kunde man därför anse denna provtjänstgöring "som ett i vårt vidsträckta land lämpligt skollärareseminarium". De elever, som erhållit sin lärarutbildning på detta sätt, "med erfarenhet av olika lokala och personliga förhållanden", borde "åtminstone i relativ inhämtad skicklighet" kunna bliva fullt jämförliga med dem, som utbildats i massa på ett ställe, "mähända icke alltid utan ensidighet, mera efter pedagogiska teorier än efter praktisk erfarenhet". Då emellertid revisionens majoritet ansett, att, oberoende av tillämpad praxis ifråga om provtjänstgöring, särskilt inrättade seminarier skulle vara till nytta, hade Hedrén för sin del låtit därvid bero utan att reservera sig.

Även en annan av skolrevisionens ledamöter tog till orda i debatten, nämligen biskop Holmström i Strängnäs. Han hade vid överläggningarna inom revisionen i likhet med biskop Hedrén ej velat motsätta sig förslaget om inrättande av seminarier. Saken hade varmt förordats av en av revisionens ledamöter (syftar på professor Schröder), "som förskaffat sig närmare underrättelser om dessa läroanstalter i Preussen". Holmström hade ansett förslaget värt att understödjas, "såsom åsyftande ett stort och viktigt ändamål, den mänskliga kulturens och lärdomens framsteg". "Ett försök även i vårt land av det, som annorstädes befunnits gagneligt, borde åtminstone ingalunda kunna skada." Han ville därför tillstyrka utskotts förslaget att för inrättande av lärarseminarier, "eller ännu hellre till utvägar för bildning av lärare, vartill jag ock räknar utländska resor", ställa 6000 riksdaler till Kungl. Maj:ts disposition. Däremot ansåg han allt reglementerande, *burnu* dessa anstalter skulle organiseras, eller bestämt uppgiva, vilka lärometoder, som i desamma skulle inhämtas, icke tillhöra rikets ständers

handläggning, "bland vilkas ledamöter ganska få härtill äro tillbörligen kvalificerade".

I utskottsförslaget borde således enligt Holmströms mening endast punkt 2, nämligen om ett anslag på 6000 riksdaler, bifallas, de övriga punkterna däremot avslås. Särskilt ansåg han punkt 4, om ändrade bestämmelser rörande lärarproven, böra ogillas. De dittills föreskrivna proven inför domkapitlet uppfyllde enligt hans mening i stort sett sin bestämmelse. Det berodde på vederbörande stiftsmyndigheter att göra dem "tillräckligt allvarliga" och anslå tillräcklig tid för deras genomförande. Han ville ej bestrida, att föreståndarna för seminarierna, om nu sådana kom till stånd, borde ha både rätt och plikt att utfärda betyg åt de avgående eleverna. Dessa vitsord borde kunna tjäna stiftsmyndigheterna till ledning vid tillsättning av lärartjänster. Men själva provet inför domkapitlet ansåg han dock böra bibehållas såsom "ett oundgängligt villkor för erhållande av egen stadgad övertygelse om kompetensen".

Av den utdragna debatten framgick, att det inom ståndet rådde mycket delade meningar i den föreliggande frågan. Det var alltför många olika intressen, som berördes, för att man skulle kunna samlas på enhetlig linje. För ett rationellt ordnande av den föreslagna seminarieverksamheten var det nödvändigt, att ändringar kom till stånd också beträffande indigenatsrätten och lärarproven. Men det var just sammanförandet av dessa till synes olikartade spörsmål, som orsakade svårigheterna, när det gällde att ta ställning till det föreliggande utskottsförslaget. Man kunde gå med på bifall i en eller ett par av punkterna, men i de återstående ställa sig bestämt avvisande. Svårast att svälja även för dem som principiellt var anhängare av seminarieförslaget var givetvis sammankopplingen med det nya skolsystemet, som för det stora flertalet inom ståndet alltid framstod som den hotande faran. I det fallet hade för övrigt ståndet i sin ovannämnda protestskrivelse till Kungl. Maj:t redan sagt sin mening, och som Thomander framhöll, ståndet måste då också "vidbliva sitt en gång fattade beslut". Det fanns på sina håll vissa sympatier för ett beslut i den riktningen, att man skulle bifalla punkten om ett anslag på 6000 riksdaler, men i övriga punkter avslå utskottets förslag. Ett så-

dant anslag, ställt till Kungl. Maj:ts förfogande, skulle, ansåg man, kunna användas "för uppmuntran till bildande av skollärare", även om seminarier för det avsedda ändamålet "ej med fördel skulle kunna inrättas". Å andra sidan insåg man, att ett beslut av prästeståndet ensamt av denna innebörd knappast skulle få någon betydelse och måhända, som biskop Hedrén uttryckte det, "endast sammanveckla frågan".

En av de få talare, som yrkade bifall till utskottets förslag i dess helhet, var prosten Säve. Behovet av anstalter för utbildning av lärare hade väl, framhöll han, icke på allvar blivit förnekadt av någon, "som blott gjort sig reda för, vad en säker och ändamålsenlig skolundervisning är eller bör vara". Vad man i vårt land dittills åtgjort för detta viktiga ändamål, hade inskränkt sig "till de nyligen inrättade folkskoleseminarierna allena". "För kompetensen åter till lärarkallet i högre skolor har man ansett sig tillräckligt förberedd genom att endast hava avlagt ett disputations-specimen och det därmed förbundna examinationsprovet vid stiftets centralskola eller gymnasium." Det var likväl uppenbart, ansåg han, att för att bliva en väl kvalificerad lärare vid en högre skola eller ett gymnasium fordras "en vida mer genomgripande både insikt och övning, än som kan vinnas och ådagaläggas på en enda dag". "Här visade sig således behovet av en på det viktiga undervisningskallet mera direkt förberedande både teoretisk och praktisk bildning". Även om den teoretiska utbildningen kunde äga rum "under och tillika" med fordringarna för den filosofiska graden — "man får likväl hädanefter som hittills vara beredd att anställa även sådana, som ej äro magistrar" — så hade dock skolan "sin egen metodik och didaktik, som måste praktiskt inövas genom föredragning av ett eller annat läroämne i skolan". Han sade sig ej vilja gå för djupt in på detta ämne, "som fordrar ett annat fält än riksdagsarenan för att tillräckligen utvecklas", utan endast fästa uppmärksamheten på tillvägagångssättet vid den språkliga undervisningen. Vilken skillnad var det icke, "om läraren stelt och torrt meddelar det grammatikaliska ordkram, som han själv måhända på detta sätt inhämtat, eller han förstärker att inviga sina lärjungar i dessa språks anda och litteratur samt göra detta studium för dem kärt". "Beklagligen upptäcker man i detta som i flera andra kunskapsfack hos nybörjande skollärare en fullkomlig

brist på metod, så att man kan förundra sig, att undervisningsresultaten på många ställen ej äro sämre, än de verkligen äro." Denna brist på utbildningsmöjligheter för blivande läroverkslärare måste enligt Säves mening avhjälpas, "på det att den allmänna reform av våra elementarläroverk, som rikets ständer redan tillstyrkt, ej må stanna vid den blotta förändringen av skolans yttre form, varmed, då ingenting göres för lärarnas praktiska bildning, i det hela ej mycket är vunnet".

Majoriteten inom ståndet ville dock ej lyssna till denna argumentering. Vid företagen votering avslogs punkt 1 med 33 röster mot 16, punkt 2 med 29 röster mot 20 och punkt 3 med 32 röster mot 18, varefter punkt 4 avslogs utan votering. Efter ärendets avgörande tog ärkebiskopen till orda, denna gång, egendomligt nog, för att deklarerat sin anslutning till utskottsförslaget om inrättande av seminarier. Under skolrevisionens överläggningar i detta ärende hade han nämligen i egenskap av eforus i ett särskilt betänkande förordat sådana utbildningsanstalter, förlagda till de båda universitetsstäderna och i anslutning till därvarande katedralskolor. Han hänvisade nu till sina vid ifrågavarande tillfälle framförda synpunkter på frågan. Unga män, som ämnade sig till lärarkallet, borde, hade han framhållit, efter avslutad filosofisk kurs övergå till ett för den praktiska utbildningen avsett seminarium, med understöd av för sådant ändamål anslagna stipendier. De praktiska övningarna skulle förläggas till vederbörande katedralskola "med sina många lärare och klasser" och prov avläggas inför de lärare vid katedralskolan, som tillika undervisade vid seminariet. Eforerna i de båda största stiftet kunde vid det därstädes förlagda seminariet ha tillfälle att "i förväg göra sig bekanta med de blivande lärarna i dessa skolor". Men betygen från seminarierna skulle även kunna "vägleda omdömet" hos eforerna i de övriga stiftet. Den slutliga prövningsrätten borde dock allt fortfarande tillkomma eforerna och konsistorierna, men den skulle bli säkrare utövad, "om seminariebildningen förut vore meddelad och intygad". Med denna sin uppfattning och sitt föregående ställningstagande kunde ärkebiskopen "icke annat än beklaga, att betänkandet helt och hållet blivit avslaget". "Troligen har det onödiga att icke säga obehöriga reglementerandet föranlett en sådan utgång." Ekonomiutskottet hade "å tort et à travers" (i tid

och otid) velat framhålla sitt skötebarn, "under det att präteståndet rättvisligen även hyllar det nuvarande läroverket".

I sitt sedermera avgivna yttrande över skolrevisionens berättelse återkom ärkebiskop af Wingård till frågan om seminarierna. Att frågan togs upp av revisionen till behandling berodde på, berättade han, ett initiativ av rektorn vid Uppsala katedralskola P. G. Boivie. Denne hade i sin till revisionen avlämnade redogörelse framlagt ett förslag om inrättande av sådana utbildningsanstalter, vilket förslag hade blivit understött av ärkebiskopen i dennes därtill fogade memorial. Under ärendets vidare behandling inom revisionen hade ärkebiskopen sedermera inlämnat kompletterande uppgifter samt "omdömen av lärarna vid katedralskolan". Revisionens förslag ansåg han välgrundat, och att förslaget om seminariers inrättande föll vid riksdagen ansåg han berodde på "det obetänkta villkor för metodikens inhämtande, som ekonomiutskottet vidhängt sitt yttrande i ämnet". Så maktpåliggande som detta ärende var, kunde det, ansåg ärkebiskopen i detta sitt utlåtande över revisionens berättelse, ej få förfalla, och han hemställde, att Kungl. Maj:t måtte i nåder finna för gott att till nästkommande riksdag framlägga proposition i ärendet.

Även biskop Holmström berörde i sitt yttrande över skolrevisionens berättelse behandlingen av seminariefrågan vid 1844—45 års riksdag. Den borde, ansåg han, ha förtjänat en välvilligare inställning hos präteståndet. Också han hoppades, att vid en kommande riksdag "större välvilja skulle beredas densamma". Han ansåg dock, att skolrevisionens förslag till organisation av lärarutbildningen ej utan en närmare granskning borde föreläggas en kommande riksdag. Enligt hans mening fanns det nämligen ej inom vårt land tillräcklig erfarenhet i hithörande spörsmål, och han förutsatte därför tydligen, att vid en överarbetning av skolrevisionens förslag ytterligare informationer måste inhämtas rörande liknande anstalter i andra länder, i främsta rummet då i Tyskland.

Att Lagergren genom sitt tillägg till den ursprungliga motionen, nämligen att den praktiska utbildningen skulle omfatta även övningar rörande det nya skolsystemet, i väsentlig grad komplicerat hela frågan, framgick också av debatten på riddarhuset, när utlåtandet från det sammansatta stats- och ekonomiutskottet där

upptogs till behandling den 19 april 1845. Debatten öppnades av N. Tersmeden, som i ett utförligt inlägg ånyo tog upp hela raden av de anmärkningar mot det nya skolsystemet, som han framfört under den tidigare debatten i läroverksfrågan. Han förklarade sig visserligen ”på det högsta förorda utskottsbetänkandet”, men detta förord gällde endast själva sakfrågan, nämligen om inrättande av anstalter för lärarutbildningen. Vid behandlingen av detta ärende, som han ansåg vara av synnerlig vikt, hade emellertid samma misstag blivit begånget, som då det gällde frågan om läroverkens organisation. Utskotten hade nämligen i sitt betänkande gått in på detaljerade föreskrifter rörande den lärometod, som borde komma till användning vid undervisningsverken genom uttalandet, att en viss metod skulle av de blivande lärarna inläras. Han trodde, att rikets ständer gjorde klokast i att icke inlåta sig på något reglementerande ifråga om undervisningen, och han bestred, att de kunde med någon sakkännedom befatta sig med ett sådant ämne som lärarutbildningen. Ständernas beslut i detta ärende borde därför endast gå ut på, att, ”under erkännande av vikten att bilda skickliga lärare, helt enkelt bevilja ett anslag av 6000 riksdaler till ifrågavarande ändamål och överlämna åt regeringen att bedöma, vilken undervisningsmetod som skall följas”. Om rikets ständer skulle förorda en viss undervisningsmetod, och regeringen i följd därav anse sig pliktig att göra ett försök i den vägen och kanske nedlägga stora kostnader därpå, så komme, framhöll Tersmeden, ansvaret, i händelse försöket misslyckades, att falla på ständerna.

Det var av denna anledning som Tersmeden fann sig nödsakad att på nytt gå in på frågan om det nya skolsystemet, som han betecknade ”som mycket felaktigt i sina grunder”. Större delen av hans långa anförande i seminariefrågan kom därför att forma sig till ett skarpt angrepp på Nya elementarskolan och de vid denna skola tillämpade nya undervisningsmetoderna. Detta uppkallade i sin tur Hartmansdorff till ett utförligt bemötande av de mot skolan och det nya skolsystemet riktade anmärkningarna. Sitt anförande slutade han med att bemöta påståendet av Tersmeden, att det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet ej skulle vara något nytt utan tidigare försökt i flera länder. ”Jag vågar påstå motsatsen”, förklarade Hartmansdorff, ”ty den är alldeles egen

för Nya elementarskolan, och då det åberopas, hur man i Preussen har återgått till den gamla metoden, så får jag anmärka, att vid de preussiska läroverken gällde den s. k. ambulatoriska metoden, nämligen att en lärare, utan lärjungarnas fria flyttning, meddelar samma ämne alla skolklasserna igenom, fastän dessa icke sitta i samma rum”. Detta var således något annat än den vid elementarskolan tillämpade metoden. ”Förliden sommar var här en preussare, som sysselsatte sig med läroverket och som var förvånad över vår nya metod, vilken han förut alldeles icke kände”. För Hartmansdorff med hans uppfattning, att de båda skolsystemen borde ställas bredvid varandra i öppen och fri tävlan, framstod det därför som nödvändigt, att de blivande lärarna skulle erhålla ingående kännedom om det nya skolsystemets principer, och detta kunde ske endast på det sätt, att deras praktiska övningar delvis förlades till den enda läroanstalt, där de nya lärometoderna konsekvent tillämpades, nämligen Nya elementarskolan.

Den utdragna debatten kom till följd av Tersmedens inlägg att mest röra sig om det nya skolsystemet, och lärarutbildningsfrågan kom därmed liksom i skymundan. I ett senare anförande bad Tersmeden om överseende för att han genom sitt första inlägg inlett ridderskapet och adeln i en debatt om sådana detaljfrågor, som egentligen ej hörde till det föreliggande ämnet. Han hade emellertid, förklarade han, velat begagna ”ett av de få tillfällen, som lämnats mig, att hejda den entusiasm, varmed man vill omfatta det nya skolsystemet”. I övrigt kom debatten att i mycket röra sig om en rent taktisk fråga. Vid tiden för debatten på riddarhuset hade nämligen avgörandet redan fallit i de övriga stånden. I prästeståndet hade det som nämnt liksom vid föregående riksdag blivit avslag och likaså i bondeståndet, under det att borgarståndet bifallit utskottsbetänkandet. Ett bifall till utskotts-förslaget även på riddarhuset skulle då kunna ge till resultat, att seminariefrågan blev hänskjuten till omröstning i s. k. förstärkt utskott, en motsvarighet till våra dagars gemensamma votering.

Huruvida frågan skulle kunna bli hänskjuten till förstärkt utskott med utsikt till seger för utskotts-förslaget vid en gemensam votering, berodde således på adelns beslut i den nu föreliggande behandlingen. Men det konstaterades under debatten, att även själva

formen för ett beslut i positiv riktning kunde bli av betydelse för utgången vid en votering i förstärkt utskott. Närmast kom frågan att gälla, huruvida tillägget om utbildning även i de nya undervisningsmetoderna skulle tas med eller icke. En talare ansåg, att om tillägget ströks, hade man utsikt att i en blivande gemensam votering vinna anslutning från flera av prästeståndets ledamöter i utskottet. Från annat håll uttryckte man sina farhågor för att ett beslut i denna riktning på riddarhuset skulle innebära minskad anslutning till utskottsförslaget från borgar- och bondeståndets sida. Efter slutad överläggning beslöt adeln med 39 röster mot 27 att bifalla utskottsförslaget i oförändrat skick. Mot detta beslut reserverade sig friherre C. R. Cederström, som fann det i högsta grad olämpligt, att rikets ständer skulle på detta sätt binda händerna på regeringen i avseende på disponeringen av nu ifrågasvarande anslag. Därefter bifölls de övriga punkterna i utskottets förslag, punkt 4 dock efter votering med 36 röster mot 10.

Utgången av voteringen på riddarhuset innebar, att ärendet återremitterades till sammansatta stats- och ekonomiutskottet. Då ärendet här på nytt upptogs till behandling, delade majoriteten ej den uppfattning i procedurfrågan, som kommit till uttryck på riddarhuset. Man gjorde här gällande, att omröstning i förstärkt utskott endast kunde komma i fråga i rena anslagsfrågor. I föreliggande ärende var anslagsfrågan beroende av huvudfrågan, om seminarier överhuvud skulle inrättas eller icke, och i denna fråga stod två stånd mot två. Omröstning i förstärkt utskott kunde således i detta fall icke äga rum, utan hela ärendet måste anses hava fallit.

Då detta utskottsutlåtande upptogs till behandling inom de olika stånden, blev det på nytt mycket utdragna debatter. I prästeståndet vädjade biskop Holmström till sina ståndsbröder, att ej genom ett godkännande av utskottets ståndpunkt i procedurfrågan medverka till, att frågan om utbildningsanstalter för läroverkens lärare, en fråga, ”som rörde den allmänna bildningens viktiga sak”, skulle komma att fällas. Utgången av ärendets behandling i prästeståndet skulle nämligen, framhöll han, bli avgörande, enär både adeln och borgarståndet beslutat underkänna utskottens ståndpunkt och begärt proposition för gemensam votering. Majoriteten inom prästeståndet vidhöll emellertid sin av-

visande hållning gentemot alla reformplaner på undervisningsväsendets område. Med 21 röster mot 12 beslöts att godkänna utskottsutlåtandet i procedurfrågan, vilket innebar, att prästeståndet ännu en gång vägrat medverka till några åtgärder i denna för läroverkens utveckling så betydelsefulla fråga.

VI. REMISSYTTRANDEN MED ANLEDNING AV SKOLREVISIONENS BERÄTTELSE

1. Ärendets formella handläggning.

Som i det föregående blivit nämnt hade på sommaren 1843 en skolrevision i enlighet med skolordningens föreskrifter blivit inkallad att sammanträda i Stockholm den 15 september. Arbetet inom revisionen pågick i ungefär 3 månader, och ledamöterna åtskildes efter att den 13 december ha undertecknat den till konungen ställda underdåniga berättelsen över de förda förhandlingarna och de av revisionen fattade besluten. Berättelsen trycktes följande år och utdelades till berörda skolor och myndigheter. Genom ett den 23 januari 1845 utfärdat kungligt cirkulär, kontraherat av Silverstolpe, anmodades domkapitlen samt direktionen över Stockholms stads undervisningsverk att före den 1 augusti inkomma med egna "samt övriga vederbörandes underdåniga yttranden över vad skolrevisionen i berörda dess berättelse i underdånighet föreslagit och hemställt".

På sina håll tycks ha rått en viss tvekan om, vad som kunde avses med uttrycket "övriga vederbörande" i det utfärdade cirkuläret. I allmänhet tolkades det dock så, att ej blott skolornas rektorer utan även lärarna i övrigt skulle beredas tillfälle att framföra sina synpunkter på de föreliggande frågorna. Detta innebar en anmärkningsvärd nyhet i remissförfarandet, då det gällde skolfrågor, där dittills domkapitlen eller eforerna varit enda remissinstans. Nu skulle lärarna även vid mindre skolor och på underordnade poster direkt till Kungl. Maj:t få yttra sig i frågor rörande skolornas organisation och arbetssätt och vad som i övrigt kunde vara av vikt för dem i deras arbete. Kollegiet vid Västerås högre lärdomsskola uttryckte också i sitt utlåtande över revisionens berättelse sin stora tillfredsställelse över att genom Kungl. Maj:ts nådiga skrivelse ha förunnats "den synnerliga nåden att inför Eders Kungl. Maj:ts tron i största underdånighet få fram-

bära, vad i kraft av deras kall måste ligga dem ömmast om hjärtat". Såvitt kollegiet hade sig bekant, var detta första gången, "som samtliga lärare utan undantag även på de mest underordnade platserna hade fått denna förmån och därigenom möjlighet att uttrycka sin på en dyrköpt erfarenhet grundade övertygelse om de brister och missförhållanden, som trycka lärdoms- och apologistkolans både lärare och lärjungar och förlama deras verksamhet". Kollegiet vid S:t Jakobs högre apologistkola i Stockholm gav på samma sätt uttryck för sin tacksamhet. "Det tillfälle, som genom Eders Kungl. Maj:ts nåd nu blivit förunnat även den lägre skolmannen att uttala sina tankar och önskningsar i den samhällsviktiga angelägenhet, till vars befrämjande han i stilla obemärkthet offerar sina krafter, ålägger kollegium såsom en plikt att här i underdånighet framlägga uttrycken av den tacksamhet, varmed det erkänner denna höga nåd."

I anledning av föreskriften i cirkuläret om "övriga vederbörandes hörande" vidtogs i allmänhet den åtgärden från stiftsmyndigheternas sida, att cirkulärskrivelse utfärdades till läroverken inom stiftet med anmodan att inom viss tid inkomma till domkapitlet med yttrande i de berörda frågorna. De från skolorna översända utlåtandena har i regel formen av underdåniga skrivelser med underskrift av samtliga vid skolan tjänstgörande lärare. I ett stort antal fall har emellertid skolans rektor satt mera personlig prägel på utformningen. Utlåtandet har då formen av en till konungen ställd rektorsskrivelse, någon gång med uppgiften, att skolans lärare beretts tillfälle att ge sin uppfattning tillkänna.

Exempel på ett utlåtande med utpräglad personlig utformning erbjuder den till konungen ställda underdåniga skrivelsen från rektor Boivie i Uppsala. Han uttrycker sin tacksamhet "för det förunnade tillfället" att få framställa sina tankar över så viktiga ämnen. Likväl måste han beklaga, "att tiden för detta underdåniga betänkandes avgivande är något för knappt tilltagen". "Då efter ett års väntan läroverken vågat hoppats att skörda några frukter av skolrevisionens nedlagda möda, infordras läroverkens rektorer, under den arbetssammaste tiden av året, utlåtande över revisionens ganska digra arbete, utan att ens de punkter äro särskilt uppgivna, över vilka de underdåniga yttrandena huvudsakligen infordras. Därigenom kan lätt hända, att en eller annan vik-

tig åtgärd, som blivit föreslagen, förbises; att de avgivna anmärkningarna icke kunna alla bliva tillräckligt motiverade; samt att de fällda uttrycken icke kunnat få den städning och sofring, som de böra äga, och som de utan den föreskrivna brådskan, att inom föga mer än en månad vara till högvördiga domkapitlet inlämnade, säkerligen erhållit."

I Boivies skrivelse nämnes ingenting om att lärarnas uppfattning i de föreliggande frågorna blivit inhämtade före skrivelsens uppsättande. Av ordalagen framgår för övrigt, att domkapitlet ej förutsatt någon överläggning mellan rektorn och lärarna i denna angelägenhet. Anmärkningsvärd är även den skarpa kritiken över den korta remisstiden, en kritik, som formellt riktade sig mot domkapitlet, men som hade en tydlig adress också till regeringen och avsåg den långsamma behandlingen av skolrevisionens förslag, som först efter mer än ett års övervägande skickats ut på remiss till skolor och domkapitel. Även rektorn vid Hudiksvalls högre lärdomsskola F. Wennberg klagar i sitt den 26 maj avgivna utlåtande över den korta remisstiden och att det infordrade yttrandet skulle vara inlämnat till domkapitlet redan före 1 juni, således utarbetas under pågående läsetermin. Detta hade för honom varit så mycket mer betungande, som Hudiksvalls skola var i avsaknad av konrektorsbefattning och han därför fick ensam bestrida all undervisning i högsta klassen. Något samråd med lärarna vid skolan har tydligen ej heller i detta fall ägt rum, och utlåtandet har formen av personlig skrivelse, undertecknad av Wennberg i egenskap av skolans rektor.

En personlig utformning har också det utlåtande fått, som avgivits av rektorn vid Halmstads lägre lärdomsskola L. N. Mellqvist, sedermera kyrkoherde i staden. Han vågade, heter det, "i djupaste underdånighet förutskicka några allmänna anmärkningar", innan han gick in på de av skolrevisionen framlagda förslagen. Goda lagar var utan tvivel den största välgärning för ett samhälle. Deras egentliga kraft låg dock i deras handhavande. "Äro deras verkställare av en eller annan orsak slappa i sina åtgärder eller hindrade att giva dem eftertryck, så botas ej det onda genom lagarnas revision och lappning." De lagskipande måste då få "undsättning". "Det är statens elementarlärare, vilka ifråga om skolans upphjälpande påkalla denna uppmärksamhet, för att bliva

vad de böra vara. Deras kall hörer mera än andra, för att så säga, till de fria konsterna, emedan det mera än något annat kräver en från alla tryckande band lösgjord verksamhet, för vilken det skönaste mål är satt — mänsklighetens förädling." I denna försiktiga formulering ger Mellqvist således uttryck för sin kritiska inställning till de rådande förhållandena på skolväsendets område. Vad som i första hand enligt hans mening krävdes var en noggrannare efterlevnad av gällande bestämmelser. Det var i handhavandet av lagarna, som dessa visade sin egentliga kraft. Om verkställarna var slappa i sina åtgöranden, så hjälpte det ej med "revision och lappning". Sin kritik riktade han således i främsta rummet mot dem, som hade att övervaka efterlevnaden av gällande bestämmelser, det vill säga i detta fall stiftsmyndigheterna, men också mot skolrevisionen och dess i berättelsen framlagda förslag till förbättringar i skolordningen. För att lagstiftningen på skolans område skulle bli fullt effektiv var det enligt Mellqvists mening nödvändigt med lärarnas fulla medverkan. Detta kunde endast ske på det sättet, att de befriades från alla tryckande band, varmed Mellqvist tydligen avsåg ej blott trygghet i ekonomiskt avseende utan även frihet från allt småaktigt reglementerande ifråga om undervisningens bedrivande. Det var sin rent personliga uppfattning, som Mellqvist gav uttryck åt, då han förklarade, att lärarekallet hörde till de fria konsterna, som för att kunna fyllas på ett tillfredsställande sätt krävde för lärarnas del största möjliga mått av frihet och oberoende.

Dessa personliga rektorsskrivelser hör dock mera till undantagen i de från skolorna avgivna utlåtandena över skolrevisionens berättelse. I regel har den underdåniga skrivelsen avfattats i samarbete med kollegiets övriga ledamöter. I utlåtandet från Jönköpings högre lärdomsskola och apologistkola heter det exempelvis, att skolans rektor avgivit sitt yttrande efter inhämtat omdöme av lärarna vid skolan. Det gav därför "i de flesta och huvudsakligaste frågorna" uttryck för samtliga lärarnas tankar och åsikter. Detta deras "gemensamma totalomdöme" var således grundat på mångas mångåriga erfarenhet och uttryckte deras "fasta övertygelse". I stort sett instämde kollegiet med skolrevisionen angående vådan av total omläggning av läroverket. "Likväl äro vi icke så inbitna i de gamla formerna, att vi icke se och

finna mycket i den Nya elementarskolan efterföljansvärt, som både bör och kan inpassas i de gamla läroverken utan att behöva rubba deras innersta grund". I fråga om lärometoderna avstyrkte man dock i likhet med revisionen det nya systemet, med "läxläsning endast i skolan, monitörsystemet, valfrihet i fråga om läroämnen samt "fri flyttning med rörliga läxlag". Endast då det gällde frågan om ämnesläsning för lärarna, d. v. s. den ambulatoriska metoden, hade man inom kollegiet ej kunnat enas om ett gemensamt uttalande. Majoriteten av lärarna hade, heter det, ansett denna metod "såsom den gamla skolans pånyttfödelse och tror, att lärjungen drager oskattbar nytta därav, att hela skolan igenom undervisas av en och samma lärare i ett visst läroämne". I denna fråga förklarade sig rektorn icke kunna dela majoritetens uppfattning och han vågade därför i djupaste underdånighet uttala sin enskilda mening. Denna gick ut på, att den ambulatoriska metoden "icke är att på något sätt föredraga" framför klassläsningsmetoden. Med den ambulatoriska metoden "tager skolan en obotlig skada, om något ämne skulle falla i en oskicklig lärares hand, helst denne efter nuvarande befodringslagar icke utan många omvägar kan avlägsnas". Detta utlåtande har således genomgående formen av ett kollegiets gemensamma utlåtande, även om det är avgivet i rektorns namn och underskrivet av honom. Det uttryckte deras "gemensamma totalomdöme", heter det. "Endast ifråga om lärometoden har jag icke kunnat till alla delar förena mig med pluraliteten."

Ej alltid har det lyckats att inom kollegierna få till stånd ett gemensamt yttrande i de berörda frågorna. Det kan ha berott på stridiga uppfattningar hos lärarna, men också på den olämpliga remisstiden. I yttrandet från högre lärdomsskolan i Örebro, undertecknat av rektor J. Gumælius, heter det sålunda, att "även skolkollegium i Örebro har av högvördiga domkapitlet i Strängnäs fått tillåtelse och uppmaning att yttra sina tankar om senaste skolrevisions förslag till förändringar i nu gällande skolordning". Medlemmarna av kollegiet hade för detta ändamål "en gång under terminen haft sammanträde och samtalat om dessa förslag utan att förena sig om någon gemensam skrivelse. Huruvida en eller annan av dem, såsom jag föreslagit, ingiver några anmärkningar eller yttranden för sig särskilt inom den bestämda tiden, juni må-

nads utgång, känner jag icke, emedan nästan alla lärarna strax efter terminens slut lämnat staden för att njuta av vila och förströelse efter det för denna gång fulländade arbetet." Vid det nämnda sammanträdet hade blott i två hänseenden uttalats en gemensam önskan, "nämligen att undervisningstiden måtte förlängas med några få veckor" och att om möjligt "skolläraernas löner måtte så ökas, att varje lärare kunde leva för sitt kall, utan att behöva i binärningar söka sin bärning". Vidkommande honom själv hade han tvekat, huruvida han borde utlåta sig i saken, utöver vad han beträffande de båda nämnda önskemålen anfört, "och därigenom, kanske onödigtvis, bidra till ökande av den massa av yttranden, varmed jag förmodar kungl. ecklesiastikdepartementet varda hemsökt. Dessutom har jag dristat föreställa mig, att rikets ständers, efter mitt omdöme välbetänkta, beslut i undervisningsfrågan hos konungen vinner nödigt avseende, i vilket fall allt skrivande i huvudsaken och ännu mer i bisakerna för närvarande kan anses överflödigt". Han hade dock, förklarade han, ämnat "att icke alldeles med tystnad förbigå det, som revisionen sagt och velat", samt även satt sina tankar på papper. Då han emellertid av tidningarna funnit, att Kungl. Maj:t fattat vissa beslut angående skolan i Örebro samt tillkännagivit, "att en förändrad organisation av nämnda skola" vore i fråga, hade han för sin del ansett det "helt och hållet överflödigt att vid innevarande tillfälle" framställa sin mening "om det av revisionen föreslagna", vilket han således lämnade "i sitt värde".

I sådana fall, då man inom ett kollegium ej kunnat enas om ett gemensamt utlåtande, återstod givetvis för den enskilde läraren alltid den möjligheten, att i ett särskilt yttrande ge sin mening tillkänna. I de från skolorna till domkapitlen insända handlingarna förekommer sådana enskilda yttranden i rätt stor omfattning. Till utlåtandet från kollegiet i Eksjö lägre lärdomsskola har exempelvis kollega F. Östberg bifogat ett särskilt yttrande, vari han tar avstånd från vissa uttalanden i den av rektor Embring och skolans inspektör formulerade kollegieskrivelsen. Närmast gällde det de båda förberedande klasserna, som skolrevisionen föreslagit och beträffande vilka i kollegieskrivelsen gjorts en del erinringar. Enligt kollega Östbergs mening kunde "en erkänt behövlig reform av skolverket ledigt försiggå, om man blott undvek att "göra sig

skrupler över småsaker". Dit hörde, att man ej invecklade sig i "sådana frågor, som ligga helt klart för förståndet, t. ex. den, huru lång tid skall den gemensamma undervisningen beräknas? Eller hur lång tid bör lärjungen vara i en förberedande klass? Människosnillet och de mänskliga naturanlagen låta icke bestämma sin verkningskrets inom en viss tidrymd, utan komma till mognad, liksom jordens alster, på olika tider". I allmänhet hade man, ansåg Östberg ej haft någon bestämd mening om konstruktionen av en förberedande klass, varför det till och med hänt, att man förklarat en sådan för onyttig. "Jag däremot anser en förberedande klass för en av de viktigaste och mest maktpåliggande. I denna klass bör läraren lägga sig vinning om att lära gossarna förstå, vad de läsa. Svenska språket är det förnämsta läroämnet: endast katekes och svensk grammatik må läsas utantill. Övriga i skolan förekommande läroböcker böra läsas innantill med svensk resolution. När gossen uppläst ett par perioder, bör han försöka att säga innehållet av dem, varigenom han således lär att förstå, vad han läser. Detta sätt har jag själv provat. Skulle läraren finna sig kunna gagna de mera försigkomna genom något annat språks påbegynnande, må det då vara honom tillåtet att börja med det tyska."

Ett utförligt och mycket betydelsefullt enskilt yttrande avgavs av kollegan vid Örebro skola J. H. Ekendal, vid den tiden t. f. föreståndare för det nyinrättade folkskoleseminariet i Strängnäs. Detta yttrande har formen av ett skriftligt anförande till kollegiets protokoll "av en från deltagande i överläggningarna genom laga förfall hindrad lärare" och är ställt till skolans rektor J. Gumælius. I en särskild skrivelse till honom förklarade sig Ekendal "på det livligaste intresserad av utgången av den reform, vilken synes förestå skolväsendet i allmänhet och det högre elementarläroverket i synnerhet". Då han av sin befattning som seminarieföreståndare var hindrad att personligen deltaga i kollegiets överläggningar "rörande denna reform, såvitt de föranledas av sista skolrevisionens berättelse", anhöll han, att "hosföljande skriftliga yttrande måtte i collegium scholasticum, i fall det icke redan fattat sitt beslut, varda uppläst, och sedermera åtfölja rektors och scholcollegii gemensamma utlåtande".

I det av rektor Gumælius avgivna utlåtandet heter det med an-

ledning av denna Ekendals anhållan: "En av lärarna vid Carolinska skolan härstädes, collega magister Ekendal, vilken, såsom använd i egenskap av föreståndare för folkskollärareseminarium i Strängnäs, ej kunnat i de övriga lärarnas förmodade överläggningar deltaga, har insänt ett eget tämligen vidlyftigt utlåtande, som han begärt få föredraget för sina ämbetsbröder och därefter tillika med deras yttrande till högvördiga domkapitlet avlämnat. Detta utlåtande ankom så nyss före examen, att den förra önskan icke kunde uppfyllas; men jag anser mig likafullt böra detsamma till högvördiga domkapitlet insända för att medfölja till Kungl. ecklesiastikdepartementet, då övriga handlingar i detta ämne dit ingå". (Om detta Ekendals utlåtande se Albin Warne: Ett Örebro-förslag till läroverksreform 1845. Samfundet Örebro stads och länsbiblioteks vänners meddelande XXII, 1954.)

Till de av gymnasiekollegierna avgivna utlåtandena är i regel fogade ett flertal särskilda yttranden. Det tycks ha varit svårare att här enas om gemensamma uttalanden i de berörda frågorna, och ett särskilt yttrande eller en skriftlig reservation blev då den naturliga utvägen för den enskilde läraren att framlägga sin fråga majoritetens avvikande uppfattning. Att i gymnasierna meningarna i de av skolrevisionen behandlade frågorna var betydligt mera splittrade än i skolkollegierna, sammanhängde tydligen med att ämnesläsning här var genomförd och att varje lektor således ansåg sig böra slå vakt om sitt eget speciella ämne eller ämnesområde. Möjligen berodde också svårigheten att få till stånd ett gemensamt utlåtande på det förhållandet, att det i gymnasierna ej som i skolorna fanns en fast rektorsbefattning. På ett mera effektivt sätt kunde nämligen med en sådan de spridda meningarna jämkas samman i ett gemensamt utlåtande, än om, som fallet var i gymnasierna, rektorsbefattningen ambulerade mellan lektorerna med ombyte vid början av varje läsår.

De till domkapitlet överlämnade utlåtandena från de olika skolorna och gymnasierna i stiftet blev i vanliga fall ej föremål för någon särskild behandling i samband med det till konungen översända underdåniga yttrandet utan endast bifogade detsamma. Endast i undantagsfall har detta på särskilt förekommen anledning varit fallet. I yttrandet från Strängnäs domkapitel har exempelvis biskop Holmström gått in på den av örebrokollegiet ut-

tryckta önskan om läsarets förlängning, ett förslag, som rektor Gumælius bestämt motsatt sig. "Vad lästerminernas förlängning till 36 veckor i stället för 32 beträffar", heter det i biskop Holmströms underdåniga yttrande, "hyser jag icke den av rektorn vid Carolinska skolan i Örebro yttrade farhåga för någon menlig inverkan därav, varken i anseende till ungdomens fränvänjande från familjelivet under den längre frånvaron från hemmet, ej heller i avseende på den ökade underhållskostnaden vid lärosätet, enär den ifrågasatta förlängningen av lärotiden endast utgör en månad."

I korthet berör Holmström i sitt utlåtande också det av Eken-dal avgivna yttrandet i läroverksfrågan. Han säger sig ifråga om läsordning och lärosätt ha funnit överensstämmelse med sina egna åsikter hos samtliga lärare vid stiftets läroverk. Däremot ansåg han det huvudsakliga av det, som "är i ett särskilt anförande av *en* lärare andraget", vederlagt "genom skolrevisionens utredning av dessa viktiga frågor". "Det av sistnämnda lärare framlagda förmedlingsförslag mellan den gamla och den nya skolan har jag icke funnit till sin verkställbarhet nog klart utvecklade för att anse något utlåtande däröver nu kunna av mig avgivas." Det av denne lärare framlagda förslaget "om inrättande av en pedagogisk lärostol vid rikets universitet i stället för en så kallad teoretisk lärokurs i ett skollärareseminarium" fann däremot Holmström "mera tänkvårt än dess övriga förslagsmeningar".

Ej heller domkapitlet i Västerås har nöjt sig med att endast vidarebefordra de från skolorna i stiftet inkomna yttrandena. Det är emellertid i detta fallet endast fråga om ett av de avgivna kollegieyttrandena, som blir föremål för närmare behandling i domkapitlets till Kungl. Maj:ts avlämnade utlåtande. Anledningen var, att kollegiet vid Västerås högre lärdoms- och apologistkola i sitt avgivna yttrande riktat ett skarpt angrepp mot den bestående läroverksorganisationen och särskilt mot gymnasieinstitutionen. I domkapitlets underdåniga skrivelse konstateras, att av dess ledamöter samtliga utom biskopen och domprosten tillhörde gymnasiekollegiet. Då båda de nämnda avgivit särskilda yttranden, skulle det således varit tillräckligt att endast hänvisa till utlåtandet från detta kollegium. Det från lärdoms- och apologistkolans kollegium avlämnade yttrandet hade emellertid, heter det, gjort ett särskilt yttrande från domkapitlets sida behövt.

Nämnda kollegium hade ansett "en högst betydlig reform av elementarläroverket vara nödig" och bland mycket annat föreslagit, "att gymnasieinrättningen må upphöra". "Bland grunderna för detta förslag förekommer en mängd ofördelaktiga omdömen om gymnasierna rörande dels undervisning, dels disciplin och sedevård". Dessa omdömen var väl egentligen avsedda att träffa själva gymnasieinrättningen, men icke lärarna, "helst det med-gives, att gymnasierna de senare åren undergått mycken förbättring, såvida de berott av lärarnas personlighet". Många av omdömena var dock, ansåg domkapitlet av den beskaffenhet, "att om de voro grundade, de borde läggas lärarna till last". I avseende på dessa senare omdömen hade domkapitlet funnit det vara sin plikt "att yttra, vad det med full tillförsikt kan yttra, nämligen att de, vad härvarande gymnasium beträffar, äro obefogade. Att av dem företaga en närmare granskning, är konsistorium förhindrat därigenom, att dess flesta ledamöter äro gymnasielärare."

Även biskop Nibelius går i sitt särskilda yttrande in på de av skolkollegiet framställda anmärkningarna mot de rådande förhållandena vid de allmänna läroverken. Då den av kollegiet givna framställningen innefattade "icke allenast anmärkningar rörande sak utan även mer och mindre direkta ansyftningar på person", hade biskopen funnit sig nödsakad, "för att icke genom tystnad synas hava medgivit befogenheten av sålunda mot läroverkens styrelse och en del lärare framkastade beskyllningar, i underdånighet förklara, att klandret icke i nu varande förhållanden vid detta stifts läroverk har någon grund". Kollegiet hade bl. a. i sin skrivelse velat göra gällande, att lärarna vid lärdoms- och apologistkolorna skulle vara "så nedsatta, så ringa aktade, så förbisedda, att för dem icke återstår annat än att med tystnad lida, med ett ord, att deras belägenhet nära liknar slavens". "All denna klagan måste jag", förklarar biskopen, "i all underdånighet försäkra här sakna anledning". "Utöver lagens fordringar har intet här blivit dessa tjänstemän ålagt; av de rättigheter lagen dem tillerkänner har ingen blivit dem undanhållen". "Någon handling av partiskhet läroverksavdelningarna emellan har, åtminstone under den tid jag innehaft eforatet, icke här kunnat utövas, då ingen fråga om kollision läroverksavdelningarna emellan mig ve-

terligen uppstått, ännu mindre varit till min prövning hänskjuten." Beträffande en anklagelse i kollegiets yttrande om otillräcklig kontroll vid de offentliga examina över lärjungarnas framsteg, heter det i biskopens utlåtande, att han måste ifrånsig "avböja den här insinuerade anklagelsen och får i underdånighet hemställa, om icke, då det anförda innehåller en svår beskyllning mot eforus om försumlighet och därav föranledd orättvisa, det må anses hava ålegat kollegiet att uppgiva, när och var sådant förhållande ägt rum".

Det nämnda förhållandet, att majoriteten av domkapitlets ledamöter utgjordes av gymnasielärare, har givetvis satt sin prägel på de av stiftsstyrelserna avgivna utlåtandena över skolrevisionens berättelse. Det är dessa lärares syn på de föreliggande problemen, som i allmänhet gör sig gällande i den underdåniga skrivelsen. Man har i vissa fall helt enkelt nöjt sig med att hänvisa till det bifogade yttrandet från gymnasiekollegiet. I skrivelsen från domkapitlet i Hernösand heter det helt kort, att det visserligen ålegat konsistorium att, utöver de avlämnade underdåniga utlåtandena från gymnasie- och skolkollegier, även avgiva eget yttrande över förevarande ämnen. Då emellertid "konsistorii pluralitet" utgjordes av medlemmar i gymnasiekollegiet, hade domkapitlet funnit "sitt särskilda utlåtande" över ifrågavarande berättelse "överflödigt" och nöjde sig därför med att instämma i kollegiets yttrande.

I en del sådana fall har då stiftets biskop, någon gång även vederbörande domprost, funnit sig föranlåten att i ett särskilt utlåtande framlägga sin uppfattning i de berörda frågorna. Sådana särskilda utlåtanden har, utom av biskop Holmström och biskop Nibelius, även avgivits av biskoparna Hedrén i Linköping, Butsch i Skara, Agardh i Karlstad och Hallström i Visby. (Om Agardhs utlåtande, se Årsböcker i svensk undervisningshistoria, vol. 93.) För domkapitlet i Växjö var det svårt att inom föreskriven remisstid avgiva det infordrade utlåtandet. Biskop Tegnér kunde vid denna tid på grund av sjukdom ej deltaga i domkapitlets sammanträden, och man ville tydligen ej på eget bevåg avgiva utlåtande i ärendet. I skrivelse den 16 juli begärde domkapitlet uppskov till den 1 september med det anbefallda yttrandet under hänvisning till biskopens sjukledighet "under de senast förflutna

veckorna", varigenom domkapitlet ej kunnat sammanträda för behandling av det föreliggande ärendet. Då utlåtande sedermera avgavs från domkapitlets sida, har detta undertecknats av domprosten samt 3 gymnasielektorer, men Tegnér's underskrift saknas.

De av domkapitlet avgivna utlåtandena med därtill fogade yttranden från gymnasie- och skolkollegier samt från enskilda lärare inkom till ecklesiastikdepartementet under augusti och september månader 1845, en del dock något senare, så att handlingarna blev fullständiga först den 10 december, då det sista yttrandet inkom, nämligen från direktionen över Stockholms stads undervisningsverk. Dessa utlåtanden, som nu förvaras i riksarkivet, lämnar mycket viktiga bidrag till kännedom om de allmänna läroverken i vårt land vid denna tid. Tillsammans utgör de en synnerligen omfattande aktsamling, ej mindre än omkring 1100 foliosidor. En ingående behandling av detta digra material erbjuder givetvis betydande svårigheter. I en uppsats i "Tidskrift för lärare och uppfostrare", årgång 1846—47, har läraren vid Nya elementarskolan, sedermera rektorn därstädes, P. E. Svedbom, framhållit, att "någon fullständig översikt av dessa utlåtandens innehåll" skulle läsaren icke vänta. "Såväl vidden av deras yttre omfång, som i synnerhet mängden och vikten av de frågor, de mer eller mindre utförligt behandla, gör det omöjligt att på några blad meddela en sådan översikt."

Egendomligt nog är det först nyligen, som denna aktsamling tillförts riksarkivet. Tidigare efterforskningar vid upprepade tillfällen hade givit negativt resultat. Först i slutet av år 1952 kunde från riksarkivet meddelas, att den sedan länge efterforskade samlingen då överlämnats dit från skolöverstyrelsen, dit den kommit från ecklesiastikdepartementet. Sannolikt har den vid något tillfälle återförts till departementet i samband med någon senare skolutredning och sedan blivit kvar där. Samlingen förvaras nu bland akterna till konseljprotokollet för den 9 november 1847, då ärendet om läroverkens omorganisation avgjordes av Kungl. Maj:t. Utlåtandena från myndigheter, skolor och enskilda är ordnade stiftvis med tillhörande systematisk innehållsförteckning, på uppdrag av statsrådet Silverstolpe upprättad av ovannämnde P. E. Svedbom. I sin nämnda artikel framhöll Svedbom, att han under en uppmärksam genomläsning av samtliga utlåtanden samlat till-

räckligt material för en fullständig översikt av de insända yttrandena, men att han ej kunnat få plats för en sådan inom ramen av det utrymme, som i tidskriften stått honom till buds. Han hade därför måst nöja sig med att meddela ”några utdrag av de meningar rörande de mest framstående huvudfrågorna, som uti de från olika håll avgivna yttrandena blivit framställda”. Resultatet av Svedboms bearbetning av det samlade aktmaterialet föreligger således, utom i dessa utdrag i den nämnda tidskriften, endast i den till aktsamlingen fogade innehållsförteckningen över de i utlåtandena berörda frågorna, vilken förteckning tydligen varit avsedd att ligga till grund för statsrådet Silverstolpes föredragning av ärendet inför Kungl. Maj:t.

2. *Den principiella inställningen till frågan om en läroverksreform.*

I de till ecklesiastikdepartementet inkomna utlåtandena över skolrevisionens berättelse möter man mycket skiftande uppfattningar om behovet av en läroverksreform. Biskoparnas inställning till frågan framgår av de särskilda yttrandena, som, enligt vad som framgått av det föregående, i ett flertal fall bifogats vederbörande domkapitels utlåtande i ärendet. Men även där domkapitlets skrivelse avgivits i form av en gemensamt underskriven handling, kan det av själva ordalagen tydligt framgå, att det är stiftschefen, som fört pennan. Så är exempelvis fallet med utlåtandet från Uppsala domkapitel. Från ärkebiskopens inlägg i riksdagsdebatten om läroverksfrågan är det mycket av synpunkter och formuleringar, som i detta utlåtande går igen, och att det är Wingård som formulerat detsamma, är uppenbart.

I utlåtandet, som utom av ärkebiskopen är undertecknat av teologprofessorerna J. Thorsander, F. Sjöstedt, C. E. Fahlerantz och J. A. Segerstedt, säger sig domkapitlet känna det ”grannliga att yttra sig, gillande eller avstyrkande, vad en samling av sakkunniga underställt i en av fäderneslandets viktigaste angelägenheter. Allvaret och betänksamheten stegrar, då frågan är om förändringar i det, som på samtid och efterkommande har den djupaste inverkan. Faran nämligen av misslyckade försök i undervisning och uppfostran är så mycket större, som föremålet, på vilket

experimenteras, är dyrbart och av den ömtåligaste art, såsom barnets eller ynglingens sinne är.” Domkapitlet vill därför, heter det, ”genast och oförställt” uttala ”sin fasta övertygelse, att upphävandet av läroverkets, vare sig huvudsakliga beskaftenhet eller därav beroende form, i konsistorii tanke vore det orådligaste företag. På detta i fädernejorden rotade, av vis styrelse och sorgfälliga vårdare omhuldade träd böra förfallna grenar och för trevnaden hindersamma utväxter bottagas; men uppryckas får det icke, omsättas kan det icke, varken av någon exotisk planta eller inhemska drivhusväxt.”

Det är således en bestämt avvisande hållning gentemot det nya skolsystemet, som här kommer till uttryck. Den vid Nya elementarskolan införda nya skolmetoden betecknas som en ”drivhusväxt”. Ett införande i de allmänna läroverken av denna metod skulle innebära ett spolierande av hela den gamla läroverksorganisationen. Vad som åsyftas med det i utlåtandet förekommande uttrycket ”exotisk planta”, är något dunkelt. Förmodligen är det den mot den nya skolmetoden riktade anmärkningen, att den skulle vara en kopia av någon utländsk, närmast tysk förebild, som här går igen. Den i utlåtandet hävdade uppfattningen, att det ej kunde bli fråga om att ersätta den gamla läroverksorganisationen med något nytt, varken ”exotiskt” eller inhemska, skolsystem, hade för övrigt blivit uttalad, framhålls det, av skolrevisionens ”ansenliga flertal och troligen i de frånvarande eforernas till revisionen inlämnade memorialer. Denna tanke är ock den rådande inom kyrkan och läroverket och förtjänar, såsom grundad på kunskap och erfarenhet, det största avseende.”

Till det utlåtande, som avgivits av Linköpings domkapitel, hade som ovan blivit nämnt biskop Hedrén fogat ett särskilt yttrande. I egenskap av vice ordförande i skolrevisionen hade han ansett sig förhindrad att delta i domkapitlets överläggningar rörande de av revisionen avgivna förslagen, men dock velat ”i vissa delar” framlägga sina synpunkter, ”till det avseende Kungl. Maj:t kan i nåder behaga därå fästa”. Hedréns principiella inställning till frågan om en läroverksreform framgår av hans förklaring, att han ”med högst få och obetydande undantag” instämt i skolrevisionens yttrande, ”såsom efter långvariga överläggningar och gemensam noggrann prövning inom revisionen antaget och gillat”.

Det var hans förhoppning, att Kungl. Maj:t vid genomförandet av de reformer revisionen föreslagit skulle gå fram med försiktighet och i möjligaste mån skona den hävdvunna organisationen av de allmänna läroverken. "Läroverkets samtliga tjänstemän och föreståndare tillika med mig hysa gemensamt den säkra förtröstan till Eders Kungl. Maj:ts vishet och hulda omvårdnad, att vid den förestående prövningen av detta högst maktpåliggande regeringsärende Eders Kungl. Maj:t lika upplyst inser och avhjälpes, vad i vårt gamla läroverk kan brista, som faderligt fostrar och hägnar dess inneboende ofördärvade kärna till samma frukter av kunskap, själskraft och gudsfruktan, som frejdat och lyckliggjort våra fäder."

Även biskop Holmström i Strängnäs hänvisar i sitt särskilda utlåtande till, att han som ledamot deltagit i skolrevisionens förhandlingar. I stort sett vill också han värna om den gamla läroverksorganisationen, men på samma gång lägger han i dagen en viss lyhördhet för de nya strömningarna i tiden. Till det av Ekendal framlagda reformförslaget ställer han sig avvaktande, men han utdömer det ej utan förklarar, att han anser det alltför ofullständigt utvecklade, för att han skulle kunna avge något utlåtande däröver. Den vid Nya elementarskolan bedrivna försöksverksamheten följer han med ett visst intresse och likaså de "på ett och annat ställe utom huvudstaden nådigt tillåtna försök" (tydligt syftar han på läroverket i Karlstad och skolan på Frösön, varom mera i annat sammanhang). Enligt hans mening borde dessa försök dock "ges en någorlunda rymlig tid till mognad, innan något allmänt beslut i detta för fäderneslandets framtid så maktpåliggande ärende varder i nåder fattat".

Biskop Butsch i Skara däremot intog en bestämt avvisande hållning gentemot skolrevisionens förslag. Särskilt vände han sig mot vad han ansåg vara alltför långt gående eftergifter för den moderna tidens reformkrav, då det gällde gemensam undervisning för den lärda och den borgerliga bildningslinjen under de båda första skolåren. Då skolrevisionen "för att mildra den i revisionens tanke alltför skarpa skillnaden mellan bildningslinjerna, som för närvarande äger rum vid de gamla läroverken, såsom grundsats antagit och yrkat gemensamhet i undervisning för bägge bildningslinjerna" i början av skoltiden och till följd därav föreslagit

"tvenne för bägge bildningslinjerna gemensamma förberedande klasser, vardera beräknad för ett år", så ansåg sig Butsch för sin del "sakna tillräckligt skäl att biträda denna grundsats och det därpå grundade förslaget". Enligt hans mening borde det allmänna undervisningsväsendet vara så organiserat, att de båda bildningslinjerna var för sig fick "börja och fortsätta sin utveckling, till dess de slutligen sammanlöpa i det gemensamma högre läroverket, universitetet". Betydelsen från social synpunkt av sådan gemensam undervisning på skolans lågstadium trodde han inte mycket på. "Om denna slutliga förening (d. v. s. vid universitetet) jämte alla de band, som för övrigt hos samhällets särskilda medlemmar böra styrka och liva en anda av gemensamhet och samdräkt, skola finnas vanmäktiga", så befarade han, att "icke heller ett skolstudium, som börjar gemensamt för att snart åter i tvenne olika riktningar skiljas", skulle kunna åstadkomma "denna stora och välgörande verkan".

Västerås-biskopen Nibelius förklarade i sitt särskilda yttrande, att han under större delen av sammanträdestiden deltagit i skolrevisionens förhandlingar och i de flesta frågor delat pluralitetens uppfattning. Han ansåg sig i stort sett kunna gå med på de i revisionens berättelse framlagda förslagen men ville dock tillkännagiva sin mening i de punkter, där domkapitlet i sitt utlåtande varit av annan uppfattning än revisionen. Att han ställer sig helt avvisande till det av kollegiet vid lärdoms- och apologist-skolan framlagda reformprogrammet, har berörts i det föregående. Han vill värna om den bestående läroverksorganisationen och bestrider riktigheten av de mot gymnasiet framställda beskyllningarna för brister i olika avseenden. Han tar gymnasielärarna i försvar, för den händelse anklagelsen för "pliktförgätenhet och lycksökeri" skulle anses åsyfta det honom underställda läroverket. "Min plikt är, att inför Eders Kungl. Maj:t i underdånighet intyga deras nit vid ungdomens undervisning, deras omsorg om dess sedlighet. I redligt bemödande för de dem anförtrodda lärjungars bildning skola de även hädanefter, jag hoppas det, fortgå. Dem drabbar således icke ansvaret, om läroverket skulle förlora det förtroende, vilket det icke förverkat, men vilket reformnitet, någon gång föga nogräknat i valet av medel, så ivrigt söker beröva detsamma."

En mera förmedlande ståndpunkt möter i det särskilda yttrande, som avgavs av biskop Hallström i Visby. "Ehuru jag lika med consistorium icke gillar", heter det, "att revisionen, som på flera framlagda och väl utvecklade skäl godkänt det gamla skol-systemet och yrkat att därvid må ännu förbliva, likväl sedan icke med nog konsekvens vidhållit denna åsikt, så kan jag dock icke heller å andra sidan biträda den mening, som synes nästan benägen att aldeles utestänga varje ytterligare försök i sistnämnda hänseende. Tvärtom anser jag ganska gagneligt för ett säkrare bedömande, om vid ett eller annat läroverk i de från universiteten avlägsna stiftet det nya skolsystemet antages och prövas, emedan en sålunda vunnen erfarenhet vill bliva av vida mer vikt och tillförlitlighet, än den som hämtas från Nya elementarskolan, där flera gynnsamma omständigheter inverka och sannolikt icke mindre än själva lärometoden bidra att ställa resultaten i fördelaktig dager." I själva principfrågan om enhetlig undervisning på lågstadiet för båda bildningslinjerna deklarerar Hallström en klart reformvänlig inställning. Till sin upprinnelse och rot var de båda linjerna enligt hans mening ej i någon måtto skiljaktiga och kunde således "utan inbördes men sammanhållas uti läroverkets lägre avdelningar och där lätteligen förenas i en gemensam undervisning".

Den ende av biskoparna, som helt och fullt anslöt sig till kravet på en läroverksreform, var biskop Agardh i Karlstad. I sitt till domkapitlets yttrande fogade utförliga betänkande hävdar han, liksom i den förut omnämnda programskriften av år 1844, energiskt behovet av en genomgripande omgestaltning av hela det högre undervisningsväsendet i vårt land. (Betänkandet har publicerats i Årsböcker i svensk undervisningshistoria, vol. 93.) Att de vid Nya elementarskolan tillämpade undervisningsmetoderna därvid borde tjäna som mönster, var för honom ställt utom varje tvivel, efter de förnämliga studieresultat, som där enligt hans mening uppnåtts och som han i sitt betänkande lämnar en utförlig redogörelse för. Han var dock fullt på det klara med, att en övergång till det nya skolsystemet kunde komma till stånd först så småningom och att man därvid måste gå till väga med en viss varsamhet. Endast i den mån det vid en skola fanns förutsättningar för en framgångsrik verksamhet i enlighet med de nya

principerna kunde det bli fråga om omläggning av arbetssättet. Han tänkte sig därför en viss övergångstid, under vilken den gamla och den nya skolan skulle få arbeta sida vid sida oberoende av varandra.

Hur undervisningen under denna övergångstid borde ordnas inom de högre skolorna har Agardh i sitt betänkande närmare utvecklat. I varje stift, "eller åtminstone i de största stiftet", borde inrättas ett efter de nya principerna organiserat fullständigt läroverk med dimissionsrätt till universitetet. De övriga skolorna inom stiftet skulle tills vidare "förbliva inrättade efter gamla sättet, intill dess eforus och lärarna bliva om en förändring däruti ense". För de efter de nya principerna organiserade skolorna skulle utfärdas en särskild skolordning upptagande "både själva den inre organisationen därav och undervisningssättet samt befordringslagarna (d. v. s. beträffande lärarna) därvid". En på detta sätt genomförd övergång till det nya skolsystemet skulle, menade Agardh, ej kunna anses träda någons övertygelse för nära, icke ens med tanke på "den gamla metodens ivrigaste försvarare". Huruvida förutsättningar överallt fanns för en sådan successiv övergång till det nya skolsystemet, ville Agardh lämna därhän. Vid övervägande av frågan om en reform av läroverken hade man emellertid enligt hans mening förbisett, att det utom eforus och lärarna fanns en tredje part, då det gällde skolans angelägenheter, nämligen föräldrarna. Det var dessa, som fick vidkännas kostnaderna för de offentliga skolorna, och det var för deras barns välfärd, som skolorna var inrättade. "Ingenting synes därför vara billigare, än att de hava en röst i denna sak, utan att därför den rättighet och det företräde, som skolrevisionen icke utan skäl tillagt eforus och skollärarna trädes för nära." Agardhs förslag gick därför ut på, att inom varje stift skulle förordnas en skoldirektion, "bestående av 3—5 ledamöter bland i grannskapet boende medborgare", som gjort sig kända "såsom intresserade för den högre bildningens framsteg bland alla medborgarklasser". Denna direktion skulle ha till uppgift att jämte eforus "eller med hans minne" besluta ifråga om skolans angelägenheter. Att Agardh med sitt förslag avsåg en stiftsmyndighet med beslutanderätt i skolfrågor framgår av föreskriften, att om eforus i någon viktig fråga skulle befinna sig i minoritet inom direktionen, så skulle han ha

rätt att hänskjuta denna till Kungl. Maj:ts avgörande. I denna skoldirektion skulle således föräldraintresset få ett avgörande inflytande på skolväsendets utveckling inom stiftet, och tydligen räknade Agardh med att genom en sådan anordning en allmän övergång till det nya skolsystemet inom en snar framtid skulle kunna komma till stånd.

Beträffande utlåtandena från de övriga domkapitlen föreligger inga direkta uttalanden från stiftschefens sida rörande hans personliga inställning till frågan om en läroverksreform. Under förutsättning att biskopen undertecknat skrivelsen till Kungl. Maj:t, vilket som framgått av det föregående ej alltid är fallet, torde man vara berättigad till slutsatsen, att han ej haft något att invända mot den av domkapitlets övriga ledamöter intagna ståndpunkten. Beträffande utlåtandena från Hernösand, Göteborg och Kalmar återfinnes biskopens namn under domkapitelsskrivelsen tillsammans med de övriga ledamöternas. Det är då i dessa fall, enligt vad som ovan framhållits, gymnasielärarnas synpunkter på de föreliggande frågorna, som kommer till uttryck, och det är således dessa, som stiftschefen funnit sig kunna instämma uti. Ett undantag härutinnan utgör yttrandet från Lunds domkapitel, som undertecknats av biskop Faxé samt teologprofessorerna H. Reuterdahl, B. J:son Bergqvist, K. H. Melin och H. Cedergren. Att den då nära 80-årige biskop Faxé skulle ha satt någon personlig prägel på nämnda utlåtande är föga troligt. Av allt att döma är det professorn och domprosten H. Reuterdahl, den blivande biskopen i Lund, sedermera ärkebiskopen, som svarat för utformningen av domkapitlets underdåniga skrivelse i ärendet.

Utlåtandet från Lunds domkapitel kan därför anses som ett representativt uttryck för inställningen på tongivande kyrkligt håll vid denna tid till kravet på en läroverksreform. Sverige äger, heter det, i utlåtandet, "ett från dess bästa tider härstammande skolverk". Enligt den allmänna uppfattningen hade det gjort landet stor nytta. Det var byggt på grunder, "som djup insikt och lång erfarenhet funnit riktiga". Det hade dittills motsvarat rimliga anspråk och borde för framtiden kunna uppfylla rimliga förhoppningar. I strid härmed hade framträtt ett nytt skolsystem, som uppgav sig åsyfta "nya, förmodligen även bättre ändamål och kunna vinna dem med nya, förmodligen även bättre medel". Det

gjorde därför anspråk på att få ersätta det gamla skolsystemet. Det nya systemet, som kallades nytt därför att det ingenstädes blivit försökt, hade icke sitt upphov "i någon av erfarenheten åtföljd och understödd insikt utan i några allmänna abstraktioner, således i samma källa, från vilken man under de senaste 50 åren än velat hämta religion, än statsförfattningen, än lagen, än annat, vars behov för mänskligheten icke riktigt kunnat förnekas. De nya ändamålen heta *allmän medborgerlighet* och *den mänskliga individualitetens fria utveckling*. Den nya skolan sätter medborgerligheten främst, och för att vinna den vill den hava all skillnad mellan skolor upphäven och göra skolan blott till *en enda*." Det gamla läroverket satte ett annat ändamål framför medborgerligheten, nämligen *mänskligheten*. "Det vill uppfostra verkliga *människor*, d. ä. sådana som med ord och handling, dock i all ödmjukhet, erkänna och ådagalägga sitt gudomliga upphov. I denna mänsklighet tror den gamla skolan medborgerligheten vara innefattad. Den tror sig således till medborgerlighet uppfostra såväl dem, vilka det utrustar med egentlig lärdom, som dem, åt vilka den, inom andra murar, blott kan skänka de kunskaper, som erfordras för det vanliga livet."

I sitt utlåtande kommer domkapitlet också in på de ekonomiska konsekvenserna vid en reformering av läroverken i enlighet med de nya principerna. När det gällde ett helt lands uppfostrings- och undervisningsanstalter borde man ej draga i betänkande ökade kostnader, under förutsättning nämligen, att de reformer man ville genomföra utan varje tvivel vore goda. Om det å andra sidan visade sig, att fördelarna med det nya systemet kunde ifrågasättas, så måste de kostnader, som det nya oundgängligen fordrade, vara "en varning mot alltför stora och äventyrliga försök". "Såväl av det som revisionen anförts som av de kalkyler, vilka andra, i synnerhet vid sista riksdagen, gjort, har domkapitlet kommit till den övertygelsen, att en förändrad organisation av läroverken, en ny avlöningsstat för lärarna, ombyggnad av samtliga lärohusen m. m. dylikt, skulle medföra utgifter, för vilka de nuvarande tillgångarna icke på långt när äro tillräckliga". Skulle tillgångarna kunna ökas, borde de därför enligt domkapitlets mening användas "till en mycket högt påkallad förbättring av de gamla läroanstalterna".

En annan omständighet, som enligt domkapitlets uppfattning måste tagas i betraktande, då det gällde den ifrågasatta läroverksreformen, var lärarnas inställning till det nya skolsystemet. De vid läroverken tjänstgörande lärarna hade i allmänhet gjort sig förtrogna med de gamla undervisningsmetoderna. Dessa skolans män levde och rörde sig "i den ordning, som vid de gamla läroverken var den gällande, och gjorde vid dessa stor nytta". "Av största delen av dessa ogillas den nya ordningen", och lärarnas åsikter i detta ämne "torde ej böra förbises". "Domkapitlet bör icke fördölja den övertygelsen", heter det, "att om också alla andra svårigheter för det nya systemets antagande övervinnas, så skall alltid den återstå, som ligger i lärarnas ogillande. Domkapitlet ser däri, för det fall att systemet anbefalles, ett frö icke blott till oredor och oordning, utan ock till ett förfall och en förstöring av den allmänna undervisningen, från vilka domkapitlet måste önska fäderneslandet förskonat."

Att gymnasiekollegierna i allmänhet skulle ställa sig helt avvissande gentemot kravet på en läroverksreform, som måste innebära en fullständig omgestaltning av det högre läroverksstadiet, är förklarligt. Ej ens kollegiet vid Karlstads gymnasium utgör i det avseendet något undantag, trots energiska försök från biskop Agardhs sida att få till stånd en omläggning av verksamheten vid läroanstalterna i stiftet i enlighet med de av honom hävdade nya principerna. Det visade sig nämligen, att det bistånd vid reformplanernas förverkligande, som han ansett sig kunna räkna med från lärarnas sida, i viktiga avseenden uteblev, framför allt ifråga om lektorernas medverkan. Från deras sida restes ett så bestämt motstånd, att Agardh tills vidare måste uppge alla försök att få en omläggning av undervisningen till stånd.

Utlåtandet från Karlstads gymnasiekollegium, vilket utlåtande domkapitlet i sitt yttrande helt kortfattat endast hänvisar till, går således i avstyrkande riktning. Skulle meningen vara, heter det, "att vid något eller några få sammanslagna läroverk införa den undervisningsmetod med fri flyttning, som vid Nya elementarskolan begagnas, så strider detta mot de allmänna åsikter, som revisionen uttalat och som hava många skäl för sig. Undervisningsmetoderna bör vara lämpade efter lagarna för de mänskliga förmögenheternas fortgående utveckling samt möjligheten att den-

samma befordra. Bell-Lancasters mekaniska växelundervisningsmetod är av behovet framtyingad uti folkskolan, därför att tillräckligt antal lärare ej kunnat erhållas." Den vetenskapliga ämnesläsningsmetoden var likaledes nödvändig på gymnasiet, "emedan man ej kan begära, att en lärare skall vara lika skicklig uti alla vetenskaper. Men ingalunda böra dessa så högst olika metoder sammantvingas uti elementarskolan, varigenom undervisningen därstädes skulle bliva så olika med den sedan på gymnasium förekommande. Skulle en sådan konstlad metod befinnas ändamålsenligare än den gamla naturliga, borde den allmänt införas och icke endast på ett eller annat ställe, om icke på kortare tid och på prov. Det tyckes dock, som nya metoder mera allmänt skulle vid enskilda undervisningsanstalter böra vara prövade och antagna, mera än med denna skett, innan staten införer densamma vid sina läroverk."

Mot kollegiets avstyrkande utlåtande reserverade sig lektor Söderberg, som, enligt vad som omnämns i det föregående, i egenkap av ledamot av skolrevisionen i en mycket utförlig reservation till revisionens berättelse energiskt tagit till orda till förmån för det nya skolsystemet. I sin nu avgivna reservation hänvisar han till detta sitt uttalande. "Den erfarenhet jag efter återkomsten till läroverket ifrån revisionen haft tillfälle att göra, har allt mer och mer befastat min övertygelse om fördelarna av en skolreform till likhet med Nya elementarskolan i Stockholm, vilket jag ännu en gång upprepar vara min innersta och mest ogrumlade övertygelse, för vars framgång jag till och med skulle vara färdig att göra vilken uppoffring som helst, i övertygelse om dess nytta, och varemot jag ännu icke funnit några verkligen giltiga ovederläggliga skäl anförda."

Även gymnasiekollegiet i Linköping avstyrker på det bestämdaste en reform av läroverken i enlighet med det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet. En ombildning i denna riktning var enligt kollegiets mening endast möjlig vid läroverk, "där i alla klasserna på samma gång samma läroämne meddelas". Detta kunde ske på två olika sätt. Antingen kunde hela skolan gemensamt i ett rum under samma lärares tillsyn sysselsättas med samma läroämne, eller också kunde "särskilda lärare för varje klass följa ett för hela skolan gemensamt lektionsschema". "Det förra

är Nya elementarskolans metod, det senare en ännu troligen ingenstädes verkställd utbildning av den stränga klassläsningen." Då den senare metoden svårligen kunde komma ifråga vid ett gymnasium eller däremot svarande läroverk, ansåg sig kollegiet böra "i underdånighet fästa Eders Kungl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet därpå, att ämnesläsning för lärjungarna samt fri partiell flyttning i varje ämne icke kan vid ett sådant läroverk äga rum under annat villkor eller på annat sätt, än att det omskapas till likhet med Nya elementarskolan." Eftersom kollegiet i det föregående obetingat utdömt de vid denna skola tillämpade undervisningsmetoderna, blir meningen den, att någon reformering av läroverken i denna anda således ej kunde komma i fråga.

Strängnäscollegiet uttalar sin tacksamhet för att tillfälle beretts till utlåtande i detta ämne, som kollegiet kunnat grunda på sin under lärarekallets bestridande förvärvade erfarenhet. "Väl har denna erfarenhet sin rot endast i en skolform, det så kallade gamla undervisningssättet inom slutna klasser, men collegium har dock icke underlåtit sin plikt att dels av i ämnet utkomna skrifter, dels genom besök såväl i Nya elementarskolan i huvudstaden som även uti undervisningsanstalten på Barnängen, i vilka båda det så kallade nya undervisningssättet, vare sig helt och hållet eller till en del, begagnas, söka inhämta materialier för jämförelse. Collegium tvekar icke att tillerkänna företräde åt den så kallade gamla metoden, där läraren inom slutna klasser muntligen förklarar, förhör och rättar, det vill säga undervisar. Collegium överlämnar med full tillförsikt åt andra att försvara riktigheten av den psykologiska grundsats, varuppå detta undervisningssystem vilar, men anser sig låta den vunna erfarenheten leda till upplysande av hit hörande frågor."

Punkt för punkt går kollegiet därefter in på en granskning av de grundprinciper, varpå det nya skolsystemet vilade. En av dessa var lärjungarnas självverksamhet med stöd av läroboken. "Erfarenheten upplyser likväl", framhåller kollegiet, "att ynglingen icke har den själsövning, att han själv kan studera läroboken. Skulle han fråga om allt, som han icke förstår, bliva varken lärarna eller monitörer tillräckliga. Ofta tror han sig hava förstått läroboken och gör därför icke förfrågan; men vid närmare undersökning, hur mycket finnes icke vara orätt fattat. I studiernas början är det

likväl oundgängligen nödvändigt, att icke något enda missförstånd får inrota sig; ja, till och med i deras fortsättning synes samma fordran böra vara gällande. Collegium tror därför, att lärarnas omedelbara ledning ej blott i elementarläroverkets början utan även i dess fortsättning är nödvändig."

En annan av det nya systemets grundsatser var, att den individuella fallenhetens utveckling skulle befordras genom den fria flyttningen. Häremot invänder kollegiet, att det måste anses befordra ensidighet "att genast vid undervisningens början tillåta ett särdeles avseende på den individuella fallenheten". Det skulle också motarbeta "den hälsosamma själsgymnastik, som de flera läroämnenas samtida harmoniska drivande medför. Likasom uti den friska kroppens gymnastik en ledamots överdrivna övning nedsätter och försvagar övriga ledamöters verksamhet, varav missbildning lätt uppkommer, så tror även collegium, att uti elementarstudiernas inhämtande det är äventyrligt för själskraftens harmoniska utveckling att fästa övervägande avseende på något visst läroämne, om även fallenheten skulle ligga däråt. Skulle ock fallenheten kunna säkert bedömas vid undervisningens början, tror ändock collegium, att rätta stället för specialstudier är vid akademien, där de med större nytta kunna bedrivas, sedan en god grund blivit lagd vid elementarläroverket och flerartade studier uppövat och stärkt själskraften."

Enligt kollegiets mening berodde det dock till sist på lärarnas insats, om skolan kunde lämna ifrån sig harmoniskt utbildade ynglingar. "Måne det nya undervisningssättet är så beskaffat, att det förekommer olägenheten av en mindre skicklig och nitfull lärare? Läraren är här till hands för att meddela undervisning, där den behöves, han tillsätter monitörer att i sin frånvaro leda, själv besvarar han alla frågor, som till honom framställes; men — är detta nog? Kan det icke hända, att den stora lärdomen ändock icke alltid giver den tydliga upplysning, som ynglingen behöver; måste han icke flitigt vaka över, att monitörerna fullgöra sina åligganden; måste han icke dessutom än här, än där tillbjuda sitt biträde, ehuru det icke påkallas, oförtrutet examinera och förklara? Måhända misstager kollegiet sig icke i sin förmodan, att det icke är blotta lärdomen och metoden utan nitet och skickligheten hos skolans lärare, som verkat det förtroende, Nya ele-

mentarskolan vunnit; samt att ett sådant förtroende icke så lätt allestädes vinnes genom det nya systemets införande.”

I utlåtandet från Växjö gymnasium, som på kollegiets vägnar är avgivet av gymnasiets dåvarande rektor, heter det, att det nya skolsystemet med ämnesläsning och fri flyttning ”på det högsta” avstyrkes. ”I progymnasium, där liksom på själva gymnasium hädanefter, vid terminens möjligen blivande förlängning och julfriernas förkortande, endast en gång om året torde hållas examen, kunna även bättre begåvade naturer icke utan alltför stor ansträngning och därav härflytande skada för hälsan gå ur klassen fortare än på ett år.” Om gossen intages i skolan vid 9 års ålder och använder 9 år vid läroverket, ”så är han vid sin avgång därifrån ingalunda för gammal för akademiska undervisningen och — friheten”. Också kollegiet i Skara intar en avvisande hållning till det nya skolsystemet, även om man ej direkt går in på själva principfrågorna. Kollegiet tvekar dock icke att understryka riktigheten av skolrevisionens uttalande om nödvändigheten, att lärdoms- och apologistskolan må förbli från varandra skilda. Revisionens förslag om två förberedande gemensamma klasser finner sig kollegiet ej kunna godkänna. ”Svårigen torde nämligen en förberedande avdelning i tvenne ettårsklasser kunna ersätta på samma gång första och andra klass av nuvarande högre lärdoms-skola samt hela lägre apologistskolan.” Skulle i denna förberedande avdelning tillräckligt utrymme beredas åt latinets, så komme apologistundervisningen att ”lida nog mycket intrång”. ”Kanske bleve ändå svårt, att i nämnda förberedande avdelning på tvenne år medhinna, vad som hittills merendels ansetts fordra ej mindre än 4 års arbete. Avses åter i denna förberedande avdelning förnämligast apologistundervisningen, så bliva uppenbarligen de tvenne klasser, varav, enligt revisionens förslag, den egentliga lärdoms-skolan borde bestå, fullkomligt otillräckliga för bibringandet av den åsyftade grundläggningen för gymnasialstudierna.”

Västeråskollegiet erkänner i likhet med skolrevisionen lämpligheten av en särskild läroanstalt ”för att pröva och med stöd av erfarenhet kunna bedöma de åsikter med avseende på läroverkets inrättning och lärosätt, som i senare tider hos mången gjort sig gällande”. Det var också enligt kollegiets mening viktigt med en jämförelse ”mellan det nya läroverkets resultat och dem, som

inom det gamla läroverket blivit vunna”. Kollegiet förklarar sig därvid ”ej förbise de flera för det nya läroverket förmånliga olikheter, som emellan detta och det gamla förefinnas”. Trots dessa medgivanden finner sig kollegiet dock ej kunna förorda allmänt införande av ett undervisningssystem, ”enligt vilket lärdoms- och apologistskolan skulle sammanslås till en enda skola och en därför lämpad läsordning och lärometod antages”. Kollegiet ansluter sig till skolrevisionens uppfattning angående gymnasiernas bibehållande. Vad man än må kalla detta läroverkets högstadium, ”gymnasium eller katedralskolans rektorsklass”, så måste ungdomens behandling här, både ifråga om undervisning och disciplin, vara annorlunda beskaffad än i den lägre avdelningen för att vara ändamålsenlig och således väl förbereda ungdomen till det akademiska studiesättet och den akademiska friheten”.

Mot detta uttalande, i vad det avsåg gymnasiets bibehållande som fristående skolstadium, har tre av kollegiets ledamöter reserverat sig, nämligen matematiklektorn, gymnasieadjunkten och läraren i moderna språk. Enligt deras mening borde gymnasiet och lärdoms-skolan förenas till ett enda läroverk ”utan särskilda benämningar under en och samma rektors och kollegii styrelse”. En sådan enhetlig läroanstalt skulle ”bättre befordra enhet i undervisningens gång samt underlätta disciplinens upprätthållande”. Många svårigheter skulle visserligen alltjämt kvarstå även efter en förening, beroende på ungdomens åldersförhållanden. Men den stora svårighet, som kommer ”av inbillning om självständighet” efter genomgången lärdoms-skola, skulle dock ”i betydlig mån undanrödjas”, om gymnasiet upphörde att vara självständigt skolstadium.

Beträffande gymnasiet i Göteborg föreligger ej något särskilt yttrande från därvarande kollegium. Då emellertid domkapitlets utlåtande undertecknats av samtliga lektorer, är detta i själva verket att betrakta som ett slags kollegieutlåtande, mot vilket biskopen och de båda prästerliga ledamöterna, nämligen domprosten och kyrkoherden i tyska församlingen, ej funnit anledning att ge tillkänna någon avvikande mening. Det är således gymnasie-lärarnas synpunkter på de föreliggande frågorna, som i detta domkapitelsutlåtande kommer till uttryck. Det heter i utlåtandet, att

man på grundval "av den erfarenhet, de lärare vunnit, vilka genomgått våra nuvarande läroverks särskilda stadier", ej funnit det betänkligt att instämma i skolrevisionens åsikter rörande frågan om en förening av de olika skoltyperna till enhetliga läroverk. Visserligen fanns det brister i den förefintliga läroverksorganisationen, men dessa bottnade "i missförstånd och missbruk", ej i läroverkets form med från varandra skilda stadier. Med "den stigande upplysningen", som påkallade vissa reformer, skulle dessa brister alltmera avhjälpas, och likaså av "pedagogikens framgående studium och metodikens tilltagande utbildning", som man enligt domkapitlets mening hade att förvänta. Gymnasiets "söndring från lärdomsskolan" innebar därför i sig ingenting "menligt" utan tvärtom. Det bidrog till "ungdomens fullständiga beredande, så i kunskaper som seder, för inträdet vid akademien". Med beräkning av ynglingens böjelser vid den ålder, då han borde anses förberedd för övergång till universitetet, "har våra förfäder ställt gymnasium såsom ett stadium mellan det förra och skolan, mellan barnåldern och den till myndighetsåren närmare, på det ynglingen ej må genast överflyttas till förnämsta lärosätet och där blottställas för vådan av en frihet, vilken han ännu icke förstår att med vishet begagna".

Inställningen till frågan om en reform av läroverket i det nya skolsystemets anda är således också i detta utlåtande bestämt avvisande. Läroverket skulle därigenom, heter det, blottställas "för vådan av de dithörande principers ännu ej nog beprövade giltighet och allmänna lämplighet". Vad som prövats i mindre skala hade visserligen givit en del lyckliga resultat, dock ej till den grad, att de äldre läroverkens företräden kunnat dem fränkännas. Skulle en reform av läroverket genomföras "i stort och beräknas för en hel framtid", torde den bliva "för det uppväxande släktet högst skadlig". Det äldre skolsystemet hade grundats av män, vilka skarpsinnigt bedömt den allmänna uppfostringens villkor och fordringar och antagit stadganden, uti vilka för visso "ganska mycket är väl beräknat och således icke att förkasta". För Göteborgs gymnasium fanns dessutom ett särskilt skäl att motsätta sig en reform, som skulle komma att innebära ett avskaffande av denna skolform. Gymnasiet ägde nämligen en betydande donationsfond, den s. k. Huitfeldtska stipendiefonden, "som icke utan

förnärmande av stifterskans bestämda vilja lärer kunna överflyttas på annan eller förändrad läroanstalt".

I utlåtandet från gymnasiekollegiet i Visby förklaras, att man icke haft tillfälle att bilda sig en uppfattning om det nya skolsystemet, "som hos oss representeras av Nya elementarskolan i Stockholm", på annat sätt än "genom revisionens berättelse samt de utkomna skrifter, som genom den mellan det gamla och nya systemet fortgående striden framkallats. Kollegiet kunde därför icke grunda sitt omdöme på annat", än vad dessa handlingar innehålla, jämfört med vad en flerårig sysselsättning med undervisningen givit vid handen. Resultatet av dessa övertväganden hade blivit, att man funnit sig böra instämma i revisionens förslag om helt skilda skolor för de båda bildningslinjerna. "När vardera skolan rätt uppfattar sin bestämmelse samt dess läse- och läroordning på ett härmed överensstämmande sätt ordnas och tillämpas", skulle enligt kollegiets övertygelse samhället "fullt tillfredsställas i sina rättvisa fordringar på läroverkens förmåga att meddela ungdomen en sant kristlig och för samhällets olika behov tillfredsställande bildning".

Från Kalmar föreligger ej något yttrande från gymnasiekollegiet. Domkapitlet har i sitt utlåtande, som undertecknats av biskop A. af Kullberg samt fyra gymnasielektorer, ej närmare uttalat sig i själva principfrågan om behovet av en läroverksreform. Där emot har ett par av lektorerna i särskilda yttranden till domkapitlets protokoll framlagt sina synpunkter i detta avseende. Lektor Sporsén, vars yttrande samma år publicerades i den av ärkebiskop Wingård till en del förlagda konservativa tidningen Morgonen, riktar i anslutning till sin i skolrevisionen framlagda reservation en ingående kritik mot det nya skolsystemet och planerna på en genomgripande reform av de allmänna läroverken. En helt annan ståndpunkt intar lektor Ljunggren i sitt till protokollet fogade utförliga yttrande. Han kräver en genomgripande reform av de allmänna läroverken. Med folkskolan som grund skulle uppbyggas en enhetlig läroverksorganisation med brett utrymme på lågstadiet för naturkunnighet och levande språk och latinstudiet uppskjutet till 13-årsåldern. Inställningen till de vid Nya elementarskolan tillämpade undervisningsmetoderna är i stort sett välvillig. Särskilt finner han det efterföljansvärt med den

samverkan mellan lärare och lärjungar, som där blivit genomförd. I varje läroämne fanns det en del stoff, som måste mekaniskt inövas, "medan minnet allena är verksamt och de högre själsförmögenheterna slumra eller kanske rättare äro i görning". Denna inövning kunde mycket väl ske med biträde av monitörer. Vid det senare följande kursförhöret hade läraren tillfälle att både examinera, förklara och tillämpa. "Med framskridande ålder, utveckling och kunskapsfär växer ynglingen ifrån de vanliga monitörerna, och endast läraren själv kan numera bliva hans monitör."

Utom i stiftsstäderna fanns det gymnasier även i Stockholm och Gävle. Lektorerna vid dessa hade en i någon mån annan ställning än vid de övriga gymnasierna, eftersom de ej hade med stiftsstyrelsen att göra och således ej var i tillfälle att i egenskap av domkapitelsledamöter medverka i läroverkets styrelse. Utlåtandet från Stockholms gymnasium går i den vanliga avstyrkande stilen. Kollegiet förklarar sig i allmänhet instämma med skolrevisionens majoritet ifråga om "bibehållandet av elementarläroverkens nuvarande organisation och undervisningssystem". Utlåtandet från Gävle gymnasium, som avgivits av gymnasiet dåvarande rektor C. O. Björling, "i samråd" med övriga lärare, går däremot i en något annan riktning. Han tillstyrker nämligen en förening av "undervisningsanstalterna för den lärda och borgerliga bildningen". Olägenheterna vore ej "så stora, att de uppvägde förmånerna, som genom en sådan förening borde beredas". Dels skulle den innebära en "större enhet och samhällighet uti ungdomens behandling", dels skulle "varje särskilt bildningsämne på detta sätt säkrare samverka med de övriga till det gemensamma målet". Härtill kom, att "allt fientligt mellan de båda bildningslinjerna i grunden utrotades". Dock borde enligt kollegiets mening den lägre borgar- eller apologistskolan bibehållas som en särskild skolform. "De barn, som av omständigheterna äro utestängda från den högre bildningen och således från början äro bestämda att utgå bland de lägre samhällsklasserna, böra äga tillfälle att såväl i kvantitativt som kvalitativt hänseende erhålla en för sin bestämmelse tillräcklig undervisning; men detta ändamål kan ej vinnas, om den lägre bildningen, som bör utgöra ett avrundat helt för sig, ej bibringas uti en egen för detta ändamål in-

rättad skola utan endast kan erhållas uti de lägre klasserna av lärdomsskolan, där allt måste vara beräknat på fortsättning."

Av särskilt intresse är utlåtandena från de båda katedralskolorna i Uppsala och Lund, eftersom en indragning av gymnasiet som särskild skolform skulle innebära en ombildning av läroverket till en skolform av just denna typ. Utlåtandet från Uppsala är, som redan blivit nämnt, avfattat av rektor Boivie och således uttryck endast för hans personliga uppfattning. Skolrevisionen hade enligt hans mening under intryck av en mängd inkomna förslag inlåtit sig på ett alltför vidlyftigt reglementerande "utan att nog tydligt framhålla skillnaden mellan det mer eller mindre viktiga". Härigenom hade den bidragit till att "snarare döda än liva den anda och kraft, som måste inom läroverken finnas". "Finns icke inom läroverken viss rörlighet och frihet, utan den bindes av oeftergivliga lagbud, så uppkommer lätteligen något som kallas förstening." Då det gällde lagstiftning på skolans område borde denna därför endast gå ut på att "uppställa vissa rāmärken". "Om det allmänna omdömet om Uppsala katedralskola icke saknar all grund, att hon på de senare åren vunnit uti inre förkovran, så har", framhåller Boivie, "detta till en stor del därigenom varit möjligt, att lärarna ansett sig av skollagen, — som icke har något stadgande om katedralskolor — oförhindrade att, med efori bifall, i enskilda fall och förhållanden införa de förändringar och förbättringar, som erfarenheten visat vara av nöden". Ingen ändring hade dock företagits utan föregående noggrann prövning. Själva den yttre organisationen hade dock föga rubbats "och icke tarvat rubbning". Det var undervisningsmetoder och disciplinåtgärder, som så småningom blivit ändrade "och såsom man hoppas förbättrade". Den förening av lägre och högre stadium till ett enhetligt läroverk, som katedralskoleformen innebar, hade enligt Boivies mening visat sig livskraftig, och han fann det önskvärt, att någon förändring i detta avseende ej måtte anbefallas. För Uppsalas vidkommande hade han således funnit det förenade läroverket vara den lämpligaste organisationsformen. Trots detta förklarade han sig dock ej beredd att med sin röst tillstyrka "denna skolforms allmänna antagande". Beträffande de nya undervisningsmetoderna fanns det, framhåller Boivie, ingen önskan vid katedralskolan att få dem där införda. De passade icke

för Uppsala katedralskola. "Utom alla andra svårigheter, som måste yppa sig vid verkställigheten, bleve det en nödvändighet att bygga ett nytt skolhus."

Kollegiet vid katedralskolan i Lund förklarar i sitt utlåtande, att vid en jämförelse mellan Nya elementarskolans system och det gamla, "som vid rikets övriga elementarläroverk vunnit hävd", kollegiet ej tvekade att i likhet med skolrevisionen ge företräde åt det senare. Revisionens förslag, att det nya systemet skulle få tillämpas vid ett läroverk, om eforus och lärarna var ense därom, ansåg sig kollegiet ej kunna biträda. "Begreppet av den själsodling, som skolan skall meddela, kan ej medgiva någon avprutning", och den "stränga och oeftergivliga planmässighet, varpå all offentlig skola ytterst vilar, låter sig svårligen upprätthållas, där ett alltför stort spelrum lämnas åt det enskilda godtycket". Revisionens skäl för gymnasiet bibehållande som självständig skolform finner kollegiet ej övertygande. Kollegiets övertygelse om nyttan av de båda läroverkens sammansläende hade ej kunnat rubbas i ringaste mån av revisionens argumentering. En väl organiserad enhetlig skola kunde "enligt erfarenhetens ojävaktiga vittnesbörd" med gott resultat fylla såväl behovet av undervisningens olikhet efter ungdomens utveckling som uppgiften att vara ett mellanled mellan "skolans bundna skick och universitetets fria studieliv". Kollegiet tvekade således icke att tillstyrka en förening av de båda stadierna till ett enhetligt läroverk, "vilken skolform efter att över ett tiotal år hava blivit i vårt fädernesland tillämpad tillräckligen hunnit stadga den övertygelse, att densamma, vare sig i avseende på undervisning såväl som disciplin, innebär ett tämligen säkert korrektiv emot de vid gymnasierna överklagade missbruk och olägenheter".

I de från lärdoms- och apologistskolornas kollegier avgivna utlåtandena finner man mycket skiftande uppfattningar i fråga om behovet av en läroverksreform och sättet för dess genomförande. Ett stort antal kollegier ställer sig i likhet med gymnasiekollegierna helt avvisande, och inom en del stift är denna uppfattning helt förhärskande. Från Lunds stift exempelvis kan domkapitlet i sitt yttrande till Kungl. Maj:t lämna det meddelandet, att av de skolkollegier inom stiftet, "som över ämnet yttrat sig, har blott en enda skollärare och denne mycket obestämt och villkorligt trott sig kunna godkänna det nya skolsystemet och med honom

har hans inspektor instämt. Av alla de övriga yrkas ett vidhållande av det huvudsakliga i den gamla ordningen." Även på andra håll ger man uttryck för den övertygelsen, att det stora flertalet av lärarna vid de lägre skolorna bestämt motsatte sig alla förändringar i den bestående skolorganisationen. Kollegiet vid Klara högre lärdomsskola framhåller sålunda, att det torde vara "mindre välbetänkt att i grunden upphäva en längesedan antagen lärometod, som, långt ifrån att hittills hava visat sig skadlig, i de flesta fall motsvarat sitt ändamål och därför omfattas av flertalet bland lärare".

Försvaret för det gamla skolsystemet föres efter de från riksdagsdebatterna välkända linjerna. "Våra allmänna läroverk äga", heter det i utlåtandet från lägre lärdomsskolan i Landskrona, "uti själva sin uråldriga form ett ojävaktigt vittne om sin ändamålsenlighet. De vila på en grund, som av dagens hugskott och omogna ehuru välmenande omskapningsförsök hittills ej kunnat rubbas. Varje förändring i dessa vördnadsbjudande institutioner bör med varsam hand och endast uti viktiga, av den med vis urskiljning bedömda tidsandan föranledda fall företagas. Någon stor och genomgripande reform av det svenska läroverket vore, enligt collegii förmenande, icke att önska, utan bör prövningen av omständigheterna vid ett så viktigt steg överlämnas åt framtidens upplystare erfarenhet." Den angelägnaste uppgiften i nuvarande läge var enligt kollegiets mening "att, med bibehållande av den gamla skolans organisation, åt densamma 'giva den största möjliga utbildning, befria den från alla sina brister, borttaga alla förhållanden av förlamande natur, giva ökad drift åt dess verksamhet, bereda åt undervisningen bestämdare mått och säkrare garantier'; endast genom ett, om än successivt, tillägnande av dessa fördelar är det som skolan kan uppfylla sin sannskyldiga bestämmelse, utan att hava äventyrat något genom brådstörtade reformer."

Att tiden ännu ej kunde anses mogen för en så genomgripande förändring av läroverksorganisationen, som det nya skolsystemet innebar, betonas också i utlåtandet från Jönköpings högre lärdoms- och apologistskola. Då det gällde "det svårlösta problemet om skolans organisation", var enligt kollegiets mening huvudfrågan den, huruvida "de gamla läroverken i riket med behöfliga och

föreslagna ändringar och förbättringar eller den Nya elementarskolan i Stockholm” borde ha företrädet, med andra ord, ”i vilken av dessa inrättningar människan bäst och säkrast vinner den organiska själsutbildning, som fordras för ämbetsmannaduglighet, medborgerlig samhällighet och kristlig broderlig kärlek”. För att bestämt och säkert kunna besvara denna viktiga fråga gavs ingen annan utväg än att föranstalta en opartisk jämförelse dem emellan. Att anställa en sådan var emellertid, ansåg kollegiet, för närvarande omöjligt. De båda skolsystemen var ”inkommensurabla storheter och alldeles olikartade”. Mellan sådana var ingen jämförelse ens tänkbar, mycket mindre verkställbar. ”Den som dårad och bländad av några praktexemplar, utgångna ur den Nya elementarskolan, upphöjt inrättningen såsom den enda ofelbara för all mänsklig bildning, men förbisett de många färglösa, ja, måhända huvudlösa, som utjagade ur dess nedersta stadier hava övergått till andra mästare, för att få både färg och huvud, har begått ett svårt felsteg däri, att han dragit en förhastad slutsats och bedömt totaliteten av lärjungar efter de ypperliga mönstren, följande sin subjektiva hänförelse, vilket är den opålitligaste måttstock för all dom, om den skall bestå med det, som är *sanning* och *rätt*.”

Ä andra sidan möter man i ett flertal av de från lärdoms- och apologistiskolor avgivna utlåtandena en klart reformvänlig inställning. Det av Lunds domkapitel angivna undantaget från den avvisande hållning till det nya skolsystemet, som ansågs vara utmärkande för skolorna i stiftet, gällde Ystads lägre lärdomsskola. Vid det kollegium, som sammankallats för att avgiva yttrande över skolrevisionens berättelse, var förste kollegan, magister Sylvan hindrad att närvara men hade insänt ett skriftligt utlåtande i ärendet. Erfarenheten under en nioårig tjänstgöring hade hos honom stadgat den övertygelsen, heter det i detta utlåtande, ”att en reform vore av nöden”. Nya elementarskolans ”ämnesläsning och den metod, som där i övrigt följes vid undervisningen” hade tillvunnit sig ett sådant förtroende, att den borde införas även inom övriga skolor, där så kunde ske. Han medgav, att klassläsningsmetoden ur disciplinär synpunkt hade företräde, men han trodde, ”att den gamla klassdisciplinen lätt låter förena sig med den nya undervisningsmetoden, helst all disciplin mer beror på

den, som skall handhava densamma än på lagstiftarens regler och övriga omständigheter”. Skolans inspektor prosten Psilander för- enade sig med kollega Sylvan i detta utlåtande. Rektor Wahlin däremot ansåg den gamla metoden överlägsen. Särskilt ifråga om de lägre lärdomsskolorna borde den metod vara ändamålsenligast, ”som avser en harmonisk utveckling av medelmåttiga anlag i motsats mot den nya, bland vars största fördelar är den lyckligare begåvades oberoende av mera trögt fattande sidokamrater”.

Att utlåtandet från Frösö skola skulle gå i reformvänlig riktning är med tanke på rektor Nordqvists förut berörda inställning till de föreliggande frågorna fullt naturligt. Han hade redan några år tidigare sökt få till stånd en ombildning av det egna läroverket i det nya systemets anda och han hade i sin till skolrevisionen fogade reservation varmt förordat ett allmänt införande av det nya skolsystemet. I det nu avgivna utlåtandet, som är undertecknat av Nordqvist och de fyra övriga vid skolan tjänstgörande lärarna, framhålles, att pluraliteten inom skolrevisionen utgjorts av ledamöter, som hyllat ”det gamla stationära skolsystemet”. Likväl hade man ”sett sig tvungen att här och där inrymma något åt dem, som velat göra avseende på vår tids billiga fordringar och en redan på säkra grunder vilande erfarenhet”. ”Dessa fordringar vore ej särdeles svåra att uppfylla, blott våra gamla skolor småningom öppnade sig för att antaga det enkla, naturliga och praktiskt användbara, som otvivelaktigt finnes i det nya lärosystemet, representerat av Nya elementarskolan i Stockholm. Men att såsom revisionen föreslår, vilja hädanefter som hittills hava våra läroverk söndersplittrade, där de lätteligen kunde vara förenade till ett helt, att söka bibehålla de slutna klasserna med lärjungarnas på bestämda tider verkställda flyttningar, förefaller oss både onaturligt och onyttigt. Ty naturligt synes det icke vara, att ynglingar med de mest olika anlag åtminstone ett helt år samkedjas med varandra inom samma klass, ehuru så stor skillnad dem emellan ofta äger rum, att de bättre lottade med full tillförlitlighet kunna vara de senares ledare.” En reform i enlighet med de nya principerna skulle enligt kollegiets mening vara ”ett av de verksamaste medel till våra läroverks befriande ifrån en viss letargi, vari de f. n. med få undantag tycks befinna sig. Att i dem något sjukt och bristfälligt förefinnes, kan vid den ytligaste granskning

redan slutas därav, att vid sidan av våra gamla skolor nya enskilda läroinrättningar, likt sidoskott, årligen uppväxa, vinna förtroende och draga åt sig en mängd lärjungar, ehuru undervisningen i dem är förenad med betydlig kostnad".

I Karlstad hade biskop Agardh redan tidigare vidtagit åtgärder för att få det nya skolsystemet tillämpat vid härvarande lärdoms- och apologistkola. Den 5 febr. 1845 hade han sammankallat lärarna vid skolan för överläggning i frågan. I protokollet från sammanträdet, som han bifogat sitt till Kungl. Maj:t avgivna utlåtande över skolrevisionens berättelse, heter det, att kollegiet sammankallats, för att biskopen, "med anledning av den erfarenhet, som redan vunnits under den tid, då vid härvarande läroverk apologistkolans lärjungar läst gemensamt med lärjungarna vid lärdomsskolan samt den ambulatoriska läsningen (d. v. s. beträffande lärarna) tillika därmed varit antagen", före sin instundande avresa till riksdagen skulle kunna få besked av lärarna, huruvida de ville återgå "till det gamla läsningssättet" eller önskade bibehålla "föreningen mellan de båda skolorna och den ambulatoriska läsningen, samt att därjämte medgiva införandet av en "lärmotod med dispenser och fri flyttning, som finnes antagen vid elementarskolan i Stockholm". Under överläggningarna hade det emellertid visat sig, "att man ej så allmänt vore förvissad om ofta nämnda motods företrädere". Biskopen hade då lagt fram ett nytt förslag, som gick ut på, att man under en tid av 5 år skulle ytterligare pröva motoden. Detta förslag gick lärarna med på, och man anknöt härtill en hemställan, att genom biskopens förmedling "ett anslag måtte beredas för någon av lärarna för en resa till Stockholm för att därstädes taga detaljerad kännedom av Nya elementarskolan". Det lyckades Agardh att tillgodose lärarnas önskemål i det avseendet, och konrektor J. Nordal tilldelades ett stipendium på 200 riksdaler för att under en tids vistelse i Stockholm närmare studera det nya skolsystemet. Den med lärarna ingångna överenskommelsen om en försökstid på fem år underställdes av Agardh sedermera Kungl. Maj:ts prövning och stadfästes genom ett kungligt brev av den 21 maj 1845.

I sitt utlåtande över skolrevisionens berättelse hänvisar kollegiet till det bifogade protokollet från nämnda sammanträde. Kollegiet förklarar sig "med så mycket större skäl vidhålla det i

nämnda protokoll innefattade förslaget om införande i härvarande lärdoms- och apologistkola av Nya elementarskolans läromotod, som Eders Kungl. Maj:t redan täckts däråt lämna nådigt bifall". Med avseende på den nya läromotod, som sålunda i fortsättningen skulle komma att begagnas vid läroverket, hade kollegiet en del erinringar att göra mot de av skolrevisionen i dess berättelse framlagda förslagen, bl. a. rörande vitsorden över lärjungarnas kunskaper i olika ämnen, som revisionen föreslagit avskaffade och ersatta med ett s. k. totalbetyg. Endast genom specialbetyg i de olika ämnena kunde det enligt kollegiets mening förekommas, att den harmoniska utvecklingen äventyrades genom lärjungarnas olika anlag för olika ämnen. En lärjunge, som hade berömliga kunskaper i ett ämne, kunde i ett annat vara underhaltig, och denna ojämnhet kunde endast genom särskilda betyg i de olika ämnena angivas, "varigenom såväl åt lärjungen själv, som åt den, vilken under ferierna kommer att handleda honom, en anvisning lämnas, vilka ämnen han synnerligen behöver bearbeta för att vinna den bristande harmonien i sin intellektuella utveckling".

I ett mycket utförligt utlåtande har kollegiet vid Adolf Fredriks lägre apologistkola i Stockholm klargjort sin inställning till de av skolrevisionen behandlade frågorna och därmed också frågan om behovet av en läroverksreform. I mera än tvenne årtionden har, heter det i utlåtandet, fråga varit om klassläsningens upphörande och införande i dess ställe av ämnesläsning med fri flyttning i stället för de vanliga läxorna samt ambulatorisk läsning för lärarna. Genom de vid Nya elementarskolan anställda försöken kunde dock enligt kollegiets mening frågan om det nya skolsystemets allmänna tillämpning i skolorna ännu ej anses tillräckligt utredd. Vid denna skola rådde nämligen en del speciella förhållanden, som medförde bestämda fördelar för nämnda läroverk "utan att på lika sätt äga tillämpning på andra skolor, om samma läromotod överallt infördes".

Gentemot skolrevisionens kritiska invändningar mot det nya skolsystemet tar emellertid kollegiet detta obetingat i försvar. Den fria flyttningen exempelvis, "som hos många in jagat så stora farhågor och förespeglat så betydliga vådor", finner kollegiet varken vara "så vidunderlig eller farlig", som man velat göra gällande. Skolrevisionen hade i sina invändningar mot detta system åter-

kommit ”till den mångbeprisade harmoniska utvecklingen” och tyckt sig kunna ”liksom med en psykologisk mätstång uträkna bestämda stycken av varje ämne, som för likformig utbildning av själskrafterna erfordras. Onekligen vore denna i fara, om friheten vore obegränsad, men en sådan har icke blivit yrkad.” Gentemot påståendet, att vid lärjungarnas arbete på egen hand enligt den nya metoden ”ordet i boken lätt övergår till död bokstav” och det inhämtade ”lätt blir en flyktig minnesläxa”, ville kollegiet framhålla, att lärarna vid Nya elementarskolan, ”så långt tiden medgiver, skiftesvis sysselsätter sig än med en, än med en annan individ eller mindre avdelning av de äldre, varjämte noggranna kursexamina anställas”. Man borde då icke med skäl kunna påstå, ”att ynglingarna äro lämnade helt och hållet åt sig själva”.

De ekonomiska konsekvenserna vid ett allmänt införande av det nya systemet kunde enligt kollegiets mening ej tillförlitligt bedömas enbart på grundval av erfarenheterna från Nya elementarskolan. Först och främst vore det önskvärt, att denna läroanstalt utvidgades, så att den kunde rymma 150 lärjungar. ”Förstår det nya lärosättet jämväl vid så stort antal elever, men samma antal lärare som det nuvarande, visa lika fördelaktiga resultat som de hittills åstadkomma; så torde ekonomiska fördelar kunna med tillförsikt påräknas, och då omsider, men först då, reformfrågan vara så utredd, att ett slutligt avgörande kan och bör företagas.” När nämnda läroverk med det utökade antalet lärjungar någon tid fortsatt sin verksamhet, skulle det enligt kollegiets mening ”vara av utomordentlig vikt, om stiftens samtliga styrelser anbefalldes till huvudstaden försända någon för uppfostran nitälskande, erfaren och skicklig lärare för att i Nya elementarskolan inhämta kännedom av det nya lärosättet i alla dess detaljer. Särdeles fördelaktigt vore ock, att andra lärare uppmanades, att av nit för saken på egen bekostnad, där omständigheterna så medgäve, granska nämnda methods användande i Nya elementarskolan och därigenom sättas i stånd att med stöd av verklig erfarenhet kunna samvetsgrant yttra sig om metodens allmänna användbarhet.” I stället för revisionsförslaget, att det nya systemet skulle kunna införas, om eforus och lärarna vore därom ense, ifrågasätter kollegiet, om det möjligen ej vore ändamålsenligare, ”att ännu en elementarskola med föreskriven kursläsning och fri flytt-

ning inrättades, t. ex. i Lund, varigenom även i de södra provinserna det nya undervisningssättets beskaffenhet bleve med mindre omvägar känt och undersökt”.

Att man å andra sidan på sina håll var besviken över den långsamma takten i utvecklingen på skolans område framgår av ett utlåtande från kollegiet vid Västerås högre lärdoms- och apologetiska skola, uppsatt av skolans då nyutnämnde rektor L. Westerlund, sedermera en av kommittéledamöterna vid läroverksfrågans slutliga handläggning inför avgörandet i konselj, varom mera i annat sammanhang. Detta utlåtande, som är undertecknat av kollegiets samtliga sex ledamöter, publicerades med vissa ändringar och tillägg samma år under Westerlunds namn i tidskriften Frey under rubriken ”Betänkande i läroverksfrågan”. I en bifogad not heter det, att ”ehuru denna uppsats meddelas under form av ett enskilt förslag, bibehålles dock den ursprungliga överskriften för att beteckna, att innehållet och även till en del ordalydelsen i det närmaste överensstämmer med det underdåniga betänkande, vilket blivit enhälligt antaget och undertecknat av collegium scholasticum i Västerås”.

I utlåtandet framhålles, att ”frågan om skolans reform, vilken de senaste decennierna varit föremål för en livlig skriftväxling och allmänhetens uppmärksamhet”, ännu ”är långt ifrån sin utveckling”. ”Den har olyckligtvis blivit en partifråga och därigenom såsom många övriga av dagens viktigaste angelägenheter alltmera bortblandad. Det är nu nära 29 år sedan den s. k. stora kommittén, som förordnades till överseende av rikets allmänna undervisningsverk, åren 1826—28 försökte att bringa den till slut; men om man så jämför denna kommittés handlingar med skolrevisions för år 1843, skall det visa sig, att man då bättre än nu visste, vad man ville. Orsaken till en så ringa framgång torde vara, att man på båda sidor använt aprioristiska skäl, där erfarenheten allena kan fälla utslaget. Därför skola vi försöka att allena följa dess ledning. Vi skola framställa skolans brister och låta dessa bestämma, vilka förändringar äro av behovet påkallade. Sålunda skall en genomgripande reform finnas oundgänglig; men liksom intet dugligt skall förkastas för sin ålder, så skall intet odugligt antagas för sin nyhet. Både den gamla och den nya skolan skall prövas och av bäggedera det bästa bibehållas.”

Den nya skolan representerades, framhåller kollegiet, av Nya elementarskolan i Stockholm. En fullständig framställning av de till grund för dess verksamhet liggande principerna kunde dock icke anses ännu föreligga. Det vore därför ett önskemål, att någon sakkunnig "måtte härutinnan tillfredsställa allmänhetens lika ivriga som billiga önskan". Denna läroinrättning hade likväl, heter det, "under ovanstående betraktelser" ofta föresvävat kollegiet och tjänat till ledning vid upprättande av det detaljerade förslag till reformer, som det vågat framlägga. I anslutning till detta konstaterande, går kollegiet in på en utförlig redogörelse för de skäl, som enligt dess mening talade till förmån för det nya skolsystemet och vilka förhållanden därför borde räknas till "den nya skolans obestridliga företräden".

3. *Gemensamt nederstadium för lärd och borgerlig bildning.*

Frågan om en förening av lärdomsskolan och apologistkolan till ett gemensamt nederstadium för både lärd och borgerlig bildning hade länge stått på dagordningen. Skolrevisionen hade vid sin behandling av detta spörsmål intagit den ståndpunkten, att de båda skoltyperna borde bibehållas var för sig som självständiga läroanstalter. I vissa fall skulle dock en förening kunna komma till stånd, om nämligen eforus med lärarnas samtycke därom gjorde framställning hos Kungl. Maj:t. Riksdagsbeslutet 1845 innebar ett bestämt ställningstagande till förmån för en sammanslagning av de båda bildningslinjerna till ett gemensamt nederstadium. Utskottet hade i sitt utlåtande förklarat, att det ansåg "lärdoms- och apologistskolornas förening, såsom tvenne bildningslinjer i en skola, vara av synnerlig vikt".

Remissbehandlingen av skolrevisionens berättelse visade, att det i denna fråga rådde mycket delade meningar såväl inom lärarkåren som inom skolans ledning. Den strängt konservativa linjen, som ville bibehålla det bestående systemet och således ej medgiva någon som helst möjlighet att ens pröva en förening, representerades framför allt av det övervägande flertalet biskopar. Däremot finner man i utlåtandena från kollegierna vid de lägre skolorna och i yttranden av enskilda lärare på många håll en varm sympati

för det av skolrevisionen anvisade undantagsmedgivandet om en förening av linjerna, låt vara under vissa bestämda förutsättningar, samt en önskan om ingripande från regeringens sida för ett genomförande snarast möjligt av det från riksdagens sida framförda kravet på en förening av de båda bildningslinjerna till enhetliga läroverk.

Det var särskilt det av skolrevisionen föreslagna undantagsmedgivandet, som man på konservativt håll vände sig emot. Ärkebiskop af Wingård framhöll i det av honom formulerade utlåtandet från Uppsala domkapitel, att detta revisionens förslag i själva verket tillkommit genom ett slags överrumpling vid ett av sammanträdena och i rak strid mot den av revisionsmajoriteten fastslagna principen, att de båda bildningslinjerna allt fortfarande borde vara åtskilda. Verkställigheten av ett sådant förslag skulle "röja ett vacklande i en så allvarsam sak som ungdomsbildningen". Försök med sådan förening av linjerna, som i revisionsförslaget förutsatts, hade redan blivit igångsatta, heter det i utlåtandet, "i skilda delar av riket, såsom i Karlstads stift och Gävle atheneum", men från dem "äro inga erfarenheter ännu vunna". Vad beträffade Nya elementarskolan var den så "i alla omständigheter gynnad, att från den ingen allmän slutsats får ledas till ett vanligt förhållande". Under alla förhållanden skulle en förening av linjerna medföra behov av ökat antal lärare, men härtill saknades medel, och sådana torde icke heller "lätteligen" komma att beviljas. Men icke blott ekonomiska skäl utan även "pedagogiska och moraliska avråda" från en sådan sammanslagning. Dessa skäl hade, framhålles det, blivit framlagda i revisionens berättelse liksom i prästeståndets skrivelse i läroverksfrågan vid senaste riksdag.

Även domkapitlet i Växjö finner i sitt utlåtande, vilket som ovan blivit nämnt avgivits utan medverkan från biskop Tegnér's sida, eftersom han då var tjänstledig på grund av sjukdom, att den förening av lärdoms- och apologistkolan, som revisionen föreslagit kunna komma till stånd under vissa förutsättningar, måste anses mindre lämplig. Dels överensstämde detta förslag icke med revisionens förut utvecklade åsikter, att de båda skolorna borde bibehållas åtskilda, dels innebar en sådan förening, "att den enhet och likstämmighet i metod, som i det hela bör äga rum vid statens läroverk, skulle upphävas". Lärdoms- och apologistsko-

lorna borde därför enligt domkapitlets mening liksom hittills vara skilda, dock att gemensam undervisning i de båda förberedande klasserna skulle kunna komma till stånd i enlighet med det av revisionen framlagda förslaget. Beträffande lärdomsskolan i Växjö hemställde domkapitlet, att "utom de egentliga fyra klasserna" även den "sedan långt tillbaka här befintliga och på stat uppförda så kallade förberedande klassen måtte få bibehållas och tillika med första klassen utgöra de tvenne, där gemensamhet i undervisningen för bägge bildningslinjerna skulle komma att äga rum". Denna framställning innebar således anordnande av ett femklassigt nederstadium innefattande ett tvåklassigt gemensamt förberedande stadium och en treklassig lärdomsskola i stället för den av revisionen föreslagna organisationen med ett tvåklassigt förberedande stadium och en tvåklassig lärdomsskola.

Gymnasiekollegiet i Strängnäs går ut ifrån, att en förening av lärdoms- och apologistskolan "icke kan åvägabringas på annat sätt, än att befrielse från undervisning i vissa ämnen medges vissa lärjungar". Närmast skulle detta gälla de klassiska språken, antingen samtliga eller en del av dem. En sådan anordning förutsatte emellertid enligt kollegiets mening, "att de licencierade under dessa lärotimmar sysselsättas med andra läroämnen. Därav följer ämnesläsning för lärjungarna och fri flyttning eller så kallade rörliga klasser. Denna åter kan ej tillvägabringas utan det nya undervisningssättet. Som collegium anser det gamla undervisningssättet hava företräde, kan collegium icke heller för sin del tillstyrka lärdoms- och apologistskolans förening längre, än undervisningsämnen i båda äro gemensamma. För detta ändamål synes en enda klass, vilken må kallas förberedande för såväl lärdoms- som apologistskolan, vara tillräcklig. I denna klass bör därför enligt collegii tanke icke något främmande språk föredragas. Sålunda synes även den inkonsekvensen vara häven, att uti apologistskolor latinet skulle i början ingå såsom undervisningsämne, men icke fortsättas; ävensom många föräldrars önskan tillfredsställas, då de finna, att deras söner, som ämnas för borgarskolan, icke tvingas att försätta tid med latinet." Den "uppföstran till sann medborgerlig anda, som båda linjernas sammanförande i en skola påstås medföra", var enligt kollegiets mening mera skenbar än verklig. "Collegium tror nämligen denna icke bero på något

yttre, de gemensamma väggarna, utan på ett inre deltagande i samma själsövningar, och är försäkrat, att den gamla skolan genom sina slutna klasser långt bättre befordrar densamma än den nya med sina rörliga klasser, varigenom individualitetsprincipens utveckling synes hyllas."

Domkapitlet i Visby ansluter sig helt till revisionens uppfattning, att de båda bildningslinjerna allt fortfarande borde vara åtskilda. Frågan gällde i verkligheten, huruvida den nuvarande anordningen skulle "vika för det nya system, som i en enda skola sammanfattar all den för särskilda samhällsklasser erforderliga elementära undervisning och sålunda vill tillgodose ej mindre den lärda bildningen än även den, som tages i anspråk av det medborgerliga livet". Enligt domkapitlets mening var det vid den första elementära undervisningen icke fråga om en ensidig utveckling av vissa övervägande anlag hos individen "utan fastmer om en fullständig, allsidig och jämnt fortgående utveckling av själens alla förmögenheter, så att härigenom må uppstå och vinnas ett fast grundlag vid den intellektuella kraftens sedermera tagna riktning på ett speciellt ämne för verksamhet". "Vådan av en menlig predestination" kunde så mycket mindre påbörjas det äldre skolsystemet, "som dock nog samt känt är, att helt andra, yttre omständigheter gemenligen bestämma både skolgång och levnadsyrke". Om i enstaka fall "individualiteten med sina anlag och fallenheter och sin därigenom anvisade bestämmelse för det borgerliga livet framträder i sann dager, innan ännu utvecklingen någon längre tid fortgått", så kunde detta endast gälla "som undantag från den allmänna företeelsen". En förening av bildningslinjerna i enlighet med det nya skolsystemets principer, vilka enligt domkapitlets mening ännu icke hunnit tillräckligen prövas, skulle innebära, att undervisningen i stället för att ledas mot ett givet bestämt mål "hålles år efter annat i en svävande ställning och föres än hit än dit av ovissa tycken eller andras lika ovissa anvisningar". Domkapitlet kunde ej förorda ett sådant system och förklarade sig därför instämma med skolrevisionen i dess förslag om bibehållande av skilda skolor för lärdd och borgerlig bildning.

Biskop Butsch i Skara vänder sig i sitt särskilda yttrande framför allt mot skolrevisionens förslag om två förberedande gemen-

samma klasser. Han finner sig för sin del sakna tillräckliga skäl att biträda den av revisionen hävdade uppfattningen om faran av en alltför skarp skillnad mellan bildningslinjerna och det därpå grundade förslaget om gemensam undervisning under de båda första skolåren. "Lika med revisionen inser jag visserligen svårigheten för fader eller målsman, att, innan början med studier av gossen är gjord, bestämma honom för den ena eller andra bildningslinjen, och möjligheten att vid en sådan bestämmelse misstaga sig om hans anlag och böjelser, vilka ännu icke kunna vara säkert kända. Men såvitt min erfarenhet sträcker sig, har detta bestämmande hittills skett åtminstone lika ofta med avseende på målsmannens tillfälliga önsknings och andra yttre omständigheter, som med avseende på gossens anlag och böjelser, och om jag får antaga, att förhållandet även hädanefter förbliver ungefär enahanda, så skulle de förberedande klasserna redan av detta skäl komma att gagna mindre, än man vid första påseendet skulle förmoda. Med avseende på anlag och böjelser torde för övrigt det ifråga varande bestämmandet, efter blott tvenne tilländalupna studieår, medföra föga mindre svårighet och osäkerhet, än då det sker vid gossens första inträde i skolan." Förberedande klasser med en för bägge bildningslinjerna gemensam undervisning måste enligt biskopens mening alltid medföra den olägenheten, "att ingendera bildningslinjens egentliga syfte och därav bestämda metod kan i dessa klasser rent avses och bibehållas, utan lärar väl vardera linjens egentliga karaktär alltid komma att av den andras mer eller mindre betydligt modifieras, vilket åter icke kan ske utan förlust åtminstone i tid för vardera linjens lärjungar, som först sedan de utträtt ur de gemensamma klasserna få åt sina studier given den bestämdare riktning, som vederbör".

Den eftergift åt strävandena för enhetlig undervisning på nederstadiet, som revisionens förslag om två gemensamma förberedande klasser ansågs innebära, tar också Linköpings domkapitel bestämt avstånd ifrån. Den undervisning för det borgerliga livets behov, som apologistskolorna ditills tillgodosett, kunde enligt domkapitlets mening mycket väl ombesörjas av städernas folkskolor, under förutsättning att dessa organiserades med hänsyn tagen till en sådan uppgift. Det allmänna läroverket skulle därefter kunna helt inrikta sin verksamhet på att tillgodose samhällslivets behov av

lärd skolutbildning. Nederstadiet skulle organiseras som en lärdomsskola med 6 ettåriga klasser och med undervisning i latin redan från och med första klassen. Skolan skulle, heter det i domkapitlets utlåtande, "bibehålla sin klassiska karaktär", dock med uteslutande av hebreiska språket, som skulle uppskjutas till gymnasiestadiet. Behovet av undervisning i moderna språk skulle i stället tillgodoses redan på nederstadiet genom upptagande på schemat av tyska och franska språken, det förra från och med tredje klassen och det senare från och med femte klassen. "Med det engelska språket börjas först på gymnasium." En sådan fullständig lärdomsskola kunde dock tillvägabringas endast i gymnasiestäderna. "I de övriga städerna, där lärdomsskolor behövas, organiseras dessa i full överensstämmelse med den i stiftsstaden, så att endast åtskillnad i grad, ej i beskaffenhet av undervisningen i dem äger rum, vadan övergång från dessa till de särskilda avdelningarna i den fullständiga lärdomsskolan efter anställd prövning kan ske."

I detta utlåtande har således kravet på utbildning för det borgerliga livets behov lämnats helt utan avseende. Att städernas folkskolor, även om en förutsatt omorganisation av desamma komme till stånd, skulle kunna helt ersätta apologistskolorna, var ju knappast att räkna med under dåvarande förhållanden. I utlåtandet heter det visserligen, att domkapitlets förslag var avsett att "förena lärdoms- och apologistskolorna i en enda skola", men i verkligheten hade i den föreslagna nya läroverksorganisationen den senare skoltypen helt enkelt eliminerats. Den av domkapitlet skisserade sexklassiga elementarskolan hade fått en uteslutande lärd prägel, och detta förhållande ändrades endast i ringa mån därigenom, att grekiskan gjorts valfri och att den traditionella ämneskretsen i lärdomsskolan utökats med två levande språk. Det är också betecknande att i utlåtandet den "förenade" skolan genomgående får beteckningen "lärdomsskola". Domkapitlets utlåtande ifråga om förening av lärdoms- och apologistskolan till ett enhetligt nederstadium gick således helt enkelt ut på ett slopande för framtiden av all högre skolutbildning för den ungdom, som skulle komma att ägna sig åt praktiska levnadsbanor.

En helt annan inställning till detta spörsmål möter man i ett flertal av de utlåtanden, som avgivits av kollegier och enskilda

lärare vid lärdoms- och apologistskolor. Den av skolrevisionen föreslagna undantagsbestämmelsen, att under vissa förutsättningar en förening av de båda bildningslinjerna skulle kunna komma till stånd, hälsades på många håll med tillfredsställelse men ansågs på samma gång som en alltför osäker möjlighet till förverkligande av den enhetliga läroverksorganisation, som man hoppades på. De föreslagna förberedande gemensamma klasserna betecknades som ett steg i rätt riktning men också endast som en början, som snarast möjligt borde följas av ett steg fullt ut i syfte att få till stånd ett enhetligt nederstadium. Å andra sidan möter man också på flera håll inom lärdoms- och apologistskolornas lärarkår kritiska röster, som i likhet med skolrevisionen anser skilda skolor för de båda bildningslinjerna som den bästa organisationsformen för det nedre läroverksstadiet och därför bestämt avstyrker en förening av de båda skoltyperna. Här och där ställer man sig avvaktande och finner sig ej böra ingå på "den meningsstrid, som inom revisionen såväl som det allmänna blivit fördd om svenska elementarläroverkets ombildning till en enda skola med valfrihet av läroämnena". Det är rektor N. L. Ahlberg vid Skara högre lärdoms-skola, som å kollegiets vägnar gör detta uttalande. Han hyser emellertid den övertygelsen "att säkrare premisser, än dem man hittills antingen endast teoretiskt sökt eller velat hämta ur en ofullständig eller tvetydig erfarenhet, både äro av nöden för bildandet av ett tillförlitligt omdöme i denna viktiga fråga, och skola själmant framstå, om öppet fält lämnas de kämpande åsikterna att under en upplyst regerings ledning möta tävlande krafter". Han kunde ej annat än finna det välbetänkt, att revisionen stannat vid "den medlande åtgärd", som föreslagits, om övergång till det nya skolsystemet, d. v. s. då också förening av bildningslinjerna, endast då förutsättningar härför fanns, nämligen om eforus och lärarna var överens om en sådan åtgärd. Kollegiet anser dock, heter det vidare, "varken den viktiga tvistefrågan härmed vara fördd å sido, eller fruktar härigenom ett fördröjande av verkliga förbättringars införande, förvissat som det är, att detta medgivande, som i sig innebär en uppfordran att på den mognade erfarenhetens väg söka tvistens slitande, icke skall lämnas obegagnat. Ja, collegium bekänner sig i detta förslag se enda säkra utvägen att utan våda för svenska läroverket lösa stridsfrågan,

under det den nya skolan tillförsäkras allt det utrymme den synes förtjäna."

Ett direkt avstyrkande utlåtande, då det gäller förening av de båda bildningslinjerna, föreligger från kollegiet vid lägre lärdoms-skolan i Vimmerby, undertecknat även av skolans inspektor A. Lindal. En enhetlig skola skulle enligt kollegiets mening ej kunna på ett tillfredsställande sätt "fylla samhällets både ideella och reella behov utan att menligt inverka antingen på den lärda bildningens grundlighet eller på den borgerligas mera praktiska riktning. De som ämna sig till statens, vetenskapens eller kyrkans tjänst behöva inhämta grundliga klassiska elementarstudier. För dem åter, som ingå uti industriella yrken och näringar, äro naturvetenskaper och främmande levande språk de tjänligaste och outhärligaste bildningsmedlen. Icke blott de olika läroämnena utan även det olika ändamålet och sättet för deras bibringande göra denna fördelning nödvändig.

En positiv inställning till kravet på en förening av de båda bildningslinjerna är annars som redan blivit nämnt, ett framträdande drag i de av kollegier och enskilda lärare vid lärdoms- och apologistskolor avgivna utlåtandena. Kollegiet vid lägre lärdoms-skolan i Vadstena betonar frågans vikt, då det gäller att ta ställning till läroverkets framtida utveckling. Enligt kollegiets tanke, heter det, "är detta huvudfrågan, på vars avgörande ej blott svenska läroverkets utan även bildningens öde beror". För att härutinnan kunna bestämma sin inställning måste "samvete och erfarenhet tagas lika i anspråk". "Lyssnande till bådadera tvekar collegium icke det ringaste att biträda den meningen, som anser lärdoms- och apologistskolans förening till en gemensam vara på det livligaste av behovet påkallad. Möjligheten av en sådan förening tyckes huvudstadens tioåriga elementarskola sätta utom allt tvivel, evad man ock må däremot anföra."

Kollegiet utvecklar därefter de grunder, "som göra föreningen nödvändig". Uti de flesta av stiftets städer fanns det blott skolor av endera slaget. "Vilka svårigheter möta icke därigenom föräldrar att få sina barn undervisa i de ämnen, vilka de för dem anse behövlige. Icke är det för mindre bemedlade föräldrar av ringa vikt, om de uti närmaste stad äga tillfälle insätta sina barn i skola eller om de till en ofta betydligt fjärrare måste avsända

dem. Måste icke i bägge fallen både omkostnaderna bliva olika och tillsynen olika?" För föräldrar, som bodde i en stad med skola blott för en av bildningslinjerna, måste detta innebära, "att antingen barnen föranledas beträda en bildningsbana, som naturen ej för dem utstakat, och att således deras rätta uppfostran förefelas, eller ock att föräldrar, sig själva och barnen till ringa båt-nad, måste förflytta dem från det ena till det andra slaget av dessa skolor, oftast i vitt från varandra belägna städer, eller ock söka förskaffa dem, genom en alltid dyrare privat information, en efter deras anlag och böjelser passande undervisning". Läroverken borde således enligt kollegiets mening "vara tillgängliga för alla fäderneslandets söner utan avseende på egenskapen av bemedlade eller obemedlade", och samhället borde därför också "vid organiserandet av sina läroverk så mycket som möjligt jämna vägen för bådadera. Naturen fäster aldrig av princip sina ädlaste gåvor — de goda själsanlagen — vid yttre materiella villkor, och samhället begär en orättvisa, som straffar sig själv, om det icke genom visa och billiga inrättningar åt varje individ anvisar den rätta riktningen för dess själsutveckling." Nya elementarskolans organisation hade enligt kollegiets uppfattning tydligen ådagalagt, att de båda bildningslinjerna "väl och harmoniskt låta sammangjuta sig". Den slutsatsen erbjöd sig då själmant, "att genom inrättandet i varje stad av en skola efter Nya elementarskolans typ" skulle allas billiga anspråk och önskningar bliva uppfyllda.

Även kollegiet vid lägre lärdomsskolan i Eksjö finner det obestridligt, att en reform av rikets allmänna läroverk var nödvändig. Om denna verkställdes "efter föresynen av den Nya elementarskolan, såsom lektor Söderberg m. fl. yrkat, skulle den kanske bliva enklast, naturenligast, för alla samhällsklasser tillgängligast och användbarast". Kollegiet var därför "böjt för en sammanslagning" av de båda bildningslinjerna. Staten behövde då ej underhålla "en *lörd* och en *borgerlig* skola utan blott ett slag av elementarläroverk". Reformen borde dock enligt kollegiets mening företagas "visligen och med så litet omstörtande som möjligt av det gamla". Liknande synpunkter kommer till uttryck i ett utlåtande från Hedvig Eleonora lägre apologistkola i Stockholm, vilket utlåtande på kollegiets vägnar avgivits av skolans rektor. "Tidens fordringar kunna icke", heter det, "tillbakavisas, ehuru

de fördröjas, men de utkräva sin rätt i sinom tid". Detta behövde ej innebära något "totalt omstörtande, ty den gamla grunden är fast och säker för den nya byggnaden". Vad som först och främst krävdes var "en större enhet inom våra splittrade undervisningsverk", och i utlåtandet hänvisades i det avseendet till de av biskop Agardh, rektor Nordqvist och lektor Söderberg avgivna reservationerna, som bifogats skolrevisionens berättelse. Vid ifrågavarande reform måste dock hänsyn tagas även till de mindre skolorna. En förening av de bägge bildningslinjerna borde och kunde utsträckas även till dessa. Erfarenheten hade nämligen visat, att man för att fylla bristerna i den nuvarande läroverksorganisationen, trots skolordningens föreskrift, hade "på de flesta ställen i riket nödgats tillämpa denna av behovet påkallade utväg, till föräldrarnas belåtenhet och lärjungarnas gagn".

I det av rektor Westerlund formulerade, i det föregående omnämnda utlåtandet från Västerås högre lärdoms- och apologistkola framhålles olägenheterna av den rådande splittringen på undervisningsväsendets område och nödvändigheten av "elementarläroverkets enhet". Det allmänna läroverkets oförmåga att tillgodose det praktiska livets behov av nödig utbildning för ungdomen hade lett till "en nästan oräknelig mängd pensionsanstalter". De många olika slagen av läroanstalter, som fanns, företedde en mängd avvikelser från varandra, vilket förorsakade "ett nästan ständigt fluktuerande". "Man jämkar, lägger till och tager ifrån, höjer och prutar. Man synes icke hava gjort sig fullt reda, varken för målet, medlen eller sättet. Den rådande splittringen medförde, att när föräldrar, "som icke själva förstå att välja, änna sätta sina barn i skolan, måste de råka i största bryderi. De hör namn på en mängd skolor men kunna icke därav med säkerhet sluta, varken till lärometod eller disciplin. Så mycket torde de ändock komma underfund med, att en skola säges vara lämplig för blivande hantverkare, en annan för ämbetsmän, en tredje för präster eller lärda o. s. v.; men hur skola de kunna bestämma den 8-årige sonens framtid? De märka icke hos honom någon övervägande fallenhet för något yrke, antingen därför att ingen sådan ännu finnes eller hunnit utveckla sig, eller ock därför, att de icke så noga förstå att uttröna den. Men lärdomsskolan har större förtroende än apologistkolan, och för denna lilla omständighet

måste gossen använda 8 à 10 år av sin levnad på latin, grekiska hebreiska för att vinna inträde i en smeds eller skräddares verkstad, eller ännu några år till för att bli — en odugling.”

En större enhet på skolväsendets område var därför enligt kollegiets uppfattning av behovet påkallat. Fullkomlig enhetlighet var under rådande förhållanden ej möjlig att åstadkomma. ”Dock anser collegium det vara en uppgift för framtiden att lösa, huru folkskolan må kunna bringas till en sådan enhet med de lägre avdelningarna av elementarläroverket, att den förras alumner, utan förändring i kursen, kunna intagas och fortsätta på den motsvarande platsen i det senare. Alla de övriga skoltyperna skulle således omedelbart kunna ombildas till ett enhetligt läroverk, lämpligen benämnd elementarskola. Allt efter antalet klasser i densamma på olika platser skulle den benämnas högre, lägre eller lägsta. En högre elementarskola skulle närmast motsvara en katedralskola och omfatta 8 klasser. Den lägre skulle omfatta 4 à 5 klasser, den lägsta 2 à 3 klasser av den högre. Fordringarna skulle på varje stadium överallt vara desamma, så att övergång obehindrat kunde äga rum från vilken klass som helst till en högre skolas motsvarande.

I en skola med förenade linjer borde enligt Westerlunds mening också den borgerliga linjen få komma fullt till sin rätt. Apologist-skolan ansåg han vara den bristfälligaste avdelningen av elementarläroverket och därför i stort behov att ryckas upp. Dess elever skulle nu i den föreslagna gemensamma skolan kunna genomgå en fullständig utbildning. I de båda lägsta klasserna skulle ej förekomma andra läroämnen än som tillhörde den nuvarande apologistskolans ämneskrets, och ovanpå dessa klasser skulle det nya skolsystemet tillämpas med valfria ämnen, kursläsning och fri flyttning. Det skulle således ej finnas några hinder för de ynglingar, som ämnade sig till praktiska levnadsbanor, att förvärva den härför nödiga utbildningen. Genom en förening av bildningslinjerna på sådant sätt skulle enligt Westerlunds uppfattning skolan vinna i omfång och mångsidighet, utan att någondera linjen behövde bli lidande. Den gemensamma undervisningen i de båda första klasserna skulle föra lärjungarna samman. Då olika anlag med åren utvecklades och olika framsteg gjordes i olika kunskapsarter, skulle ynglingarna inse, att denna mångsidighet blev till ett

nytt föreningsband, ”ett tidigt inskräpande av den viktiga sanningen, att ingen kan hjälpa sig själv i allt, att alla hava behov av inbördes bistånd och råd”. Därigenom skulle ”ömsesidig aktning och tillgivenhet grundläggas mellan ynglingar av olika bildningslinjer i stället för den avund och bitterhet, eller likgiltighet och kallsinnighet, som nu råder emellan ungdomen i olika skolor och ofta nog grundlägger en kotterianda för hela livstiden”.

En fullständig eller högre elementarskola med 8 klasser skulle beträffande lågstadiet enligt det av Westerlund framlagda förslaget organiseras på följande sätt: Första klassen skulle vara ”sluten”, d. v. s. med en enda lärare, som skötte undervisningen i samtliga till klassen hörande ämnen. Kursen beräknades kunna genomgå på i genomsnitt halvannat år. Uppflyttning till högre klass kunde äga rum vid varje termins slut. Ynglingarna delades i 2, högst 3 läxlag, ”vilka i olika ämnen äro rörliga inom klassen”. Vid förekommande behov kunde en eller annan yngling från de övre klasserna såsom monitör biträda klassläraren. För andra klassen skulle undervisningen i stort sett ordnas efter samma riktlinjer. Från och med tredje klassen skulle ämnesläsning för lärarna tillämpas, men lärjungarna skulle alltjämt bibehållas i en sluten avdelning. De lärjungar, som ej läste latin, skulle dock på de åt detta språk anslagna timmarna ”tillsammans med de övre klasserna å det allmänna lärorummet studera något modernt språk”. ”Så snart någon lärjunge kan redovisa för det erforderliga kunskapsmättet i något ämne, läser han i detta å det allmänna lärorummet tillsammans med de övre klasserna, och då han i alla ämnen presterat prestanda (d. v. s. fullgjort fordringarna), uppflyttas han i fjärde klassen utan avseende på den längre eller kortare tid han tillbrakt i den tredje. Sålunda skall tredje klassen bilda en övergång till skolans övre avdelning.” Denna avdelning, omfattande klasserna 4—8, skulle i alla ämnen studera på samma rum ”enligt den i Nya elementarskolan antagna metod med valfrihet, växelundervisning, kursläsning och fri flyttning. För var och en av dessa klasser bestämmes således kunskapsmättet men icke tiden för vistandet inom varje klass eller för uppflyttning därifrån.” I de fristående lägre och lägsta elementarskolorna med 4 à 5 respektive 2 à 3 klasser skulle undervisningen ordnas på samma sätt som i motsvarande klasser i de fullständiga skolorna, och övergång till

dess, som ovan nämnts, således kunna obehindrat äga rum efter genomgången kurs i de lägre eller lägsta.

Beträffande Örebro hade frågan om en förening av de båda bildningslinjerna redan tidigare aktualiserats genom en inlägga till skolrevisionen från rektorn därstädes J. Gumælius, vari hemställdes om åtgärder för att få till stånd en omorganisation av örebroläroverket i detta syfte. Med sin allmänna inställning till detta spörsmål hade emellertid revisionens majoritet ställt sig avvisande. Gumælius vände sig då i en skrivelse direkt till Kungl. Maj:t i förhoppning att hos dåvarande ecklesiastikministern, den i undervisningsfrågor reformvänlige F. O. Silverstolpe vinna gehör för sina önskemål. Som ovan blivit nämnt hade på framställning av biskop Agardh genom ett kungligt brev av den 21 maj 1845, kontrasignerat av Silverstolpe, läroverket i Karlstad fått tillstånd att under en försökstid av fem år tillämpa det nya skolsystemet, vilket bl. a. innebar förening av lärdoms- och apologistkolan till ett enhetligt nederstadium. Genom ett samma dag fattat beslut rörande Frösö skola hade Kungl. Maj:t anmodat domkapitlet i Hernösand att bl. a. inkomma med underdånigt förslag, hur skolan efter en ifrågasatt överflyttning till Östersund "må kunna organiseras för begagnande av den uti Nya elementarskolan antagna lärometod", d. v. s. också i detta fall med förening av de båda bildningslinjerna. Framställningen från rektor Gumælius om medgivande att i örebroläroverket få tillämpa det nya skolsystemet hade emellertid ej samma framgång, i främsta rummet beroende därpå, att biskop Holmström i egenskap av eforus mycket bestämt motsatte sig varje eftergift för det nya systemet och genom en utdragen skriftväxling lyckades avsevärt fördröja ärendets upptagande till slutligt avgörande på högsta ort.

Då Gumælius således i sin till Kungl. Maj:t gjorda särskilda framställning redan klargjort sin uppfattning i den föreliggande frågan, fann han det tydligen överflödigt att i sitt utlåtande över skolrevisionens berättelse ånyo gå in därpå. Som redan i det föregående blivit nämnt hade han dessutom av ett meddelande i Svensk ecklesiastiktidning fått den uppfattningen, att ärendet beträffande örebroskolans omorganisation redan blivit av Kungl. Maj:t avgjort. Att det i meddelandet omnämnda beslutet av Kungl. Maj:t "i avseende på Karolinska skolan" dock endast avsåg in-

fordrande av vissa yttranden, framgår av en passus i biskop Holmströms förut omnämnda utlåtande över revisionens berättelse. Det heter däri bl. a., att biskopen avbidade ett nådigt meddelande rörande den fullständiga plan för örebroskolans omorganisation, som han förmodade blivit av rektor Gumælius till Kungl. Maj:t överlämnad, för att han jämlikt sin eforalplikt skulle få "över denna för närvarande väl organiserade och för ortens behov ganska ändamålsenliga och med rättvist förtroende omfattade skolas omskapning underdånigt utlåtande i samråd med konsistorii ledamöter avgiva". Någon anledning att under sådana förhållanden gå med på en omorganisation av skolan kunde enligt biskopens mening således knappast förefinnas.

Ett mycket vägande inlägg i frågan om förening av de båda bildningslinjerna gjordes av J. H. Ekendal i det av honom avgivna, förut omnämnda utlåtandet, som rektor Gumælius sedermera bifogade sitt till domkapitlet överlämnade yttrande. Ett kortare avsnitt av Ekendals utlåtande publicerades 1846 i Tidskrift för lärare och uppfostrare, och tydligen var det meningen, att det sedermera skulle i sin helhet införas i tidskriften. Detta framgår av ett brev till Ekendal från dåvarande rektorn vid Nya elementarskolan i Stockholm J. A. Dahlström. I detta brev, daterat den 6/8 1847 och nu förvarat bland folkskoleseminariets handlingar i Strängnäs domkapitels arkiv, heter det bl. a.: "Genom statsrådet Silverstolpe har jag under pågående överläggning rörande läroverksfrågan fått del av herr magistrernas avhandling 'Något om det högre elementarläroverkets reorganisation' och under läsningen därav önskat, att flera vore i tillfälle inhämta innehållet därav. Tager mig friheten anhålla att få införa den i Tidskrift för lärare och uppfostrare så snart som möjligt." Av någon anledning kom emellertid denna plan ej till utförande. Hänvändelsen från Dahlström, som då var en av redaktörerna för nämnda tidskrift och en av ledamöterna i den av Kungl. Maj:t på förslag av Silverstolpe tillsatta läroverkskommittén, visar emellertid, att det av Ekendal avgivna utlåtandet över skolrevisionens berättelse även på högsta ort tilldragit sig en viss uppmärksamhet vid de fortsatta överläggningarna om läroverksreformen.

I sitt mycket vidlyftiga utlåtande, ett av de mest omfattande i hela aktsamlingen, framhåller Ekendal, att "den viktigaste och

första frågan i avseende på reorganisationen av vårt högre undervisningsväsende" obestriddigen var den, huruvida lärdomsskolan och apologistskolan borde förenas med gymnasiet till "ett enda helt och sammanhängande läroverk", eller om "endast gymnasierna och latinskolorna skola sammanslås och apologistskolorna kvarstå såsom särskilda fristående läroinrättningar för den lägre och högre borgerliga bildningen". Beträffande föreningen av lärdomsskola och gymnasium hade han kommit till den uppfattningen, att tankarna i denna fråga var "allmänt överensstämmande" och att riktigheten av en sådan förening således kunde "anses avgjord". Han ville därför nöja sig med att endast "för den mera problematiska föreningen av apologist- och lärdomsskolorna få anföra några skäl".

Med apologistskola, högre och lägre, menades enligt Ekendal "en läroanstalt, som syftar på förberedelsen till statsborgerligt och socialt liv i allmänhet". Den avsåg "en tillkommande mera praktisk verksamhet" och var beräknad "på utbildningen av det högre och lägre borgarståndet", vartill räknades "alla de, som driva handel, lantekonomer, bergsbruksidkare, apotekare, lantmätare, m. fl., vilka ägna sig åt högre eller lägre industriell verksamhet eller över huvud åt utvecklingen av statssamfundets mera materiella intressen". Den lärda skolan däremot hade att söka sitt mål "i danande av statens högre ämbets- och tjänstemän samt i utbildningen av det högre ideella element, som staten behöver som en permanent fond av andliga krafter för realiserande av sin idé". Även om man erkände denna olikhet i målsättning mellan de båda skolorna och medgav den sanningen, att för olika mål behövdes olika medel till målets vinnande, så kunde man enligt Ekendal ändock hysa den övertygelsen, att en förening mellan apologistskolan och den lärda skolan lät sig verkställas. Några av undervisningsämnena i de båda skoltyperna var nämligen gemensamma, under det att andra var skilda, och en förening kunde således komma ifråga endast inom de gemensamma ämnernas krets. Vad som beträffande dessa ämnen huvudsakligast utmärkte vardera skolan var "å realskolans sida naturkunnigheten och å den lärda skolans sida de gamla språken. Nästan alla övriga ämnen äro gemensamma, såsom historia, geografi, kristendom, svenska språket och till en god del de moderna språken och matematiken." Det borde under sådana

förhållanden vara möjligt, ansåg Ekendal, "att fördela de olika, vardera skolan såsom karaktärsdrag utmärkande ämnen så, att då den ena skolans ungdom läste sitt karaktärsämne, läste den andra sitt, medan de i alla gemensamma ämnen läste tillsammans på samma rum och under ledning av samma lärare". Varje skolklass skulle dock ha sitt särskilda klassrum, och ej som i Nya elementarskolan de olika skolstadierna sammanföras i en gemensam undervisningslokal.

Med en sådan anordning skulle det enligt Ekendals mening bli möjligt att få till stånd en förening av de båda bildningslinjerna, utan att Nya elementarskolans undervisningsmetod behövde "till alla delar antagas". "Olägenheterna av denna metod undvikes genom upplåtande av särskilda rum för särskilda klasser, där varje krets av lika försigkomna lärjungar, utan att störas av de andra, överlämnas åt den undervisning, som har sin grund i lärarens och lärjungarnas ömsesidiga växelverkan på varandra. Fördelarna begagnas däremot, om läraren blir monitör i stället för lärjungarnas egna kamrater och om mera tillfälle, än som hittills varit fallet, gives åt lärjungarna att under själva lärotimmarna fråga läraren. Förstår läraren att sprida liv och håg för sitt ämne och att städse hänvisa på det mål, som är satt för varje klass i skolan, skall han därigenom lyckas i sina bemödanden, likaväl som genom fri flyttning och förnyade examina. Förer han dessutom i inkom därför inrättade böcker protokoll över lärjungarnas framsteg varje vecka och uppläser dessa i närvaro av alla klassen tillhöriga kamrater vid varje veckas slut samt ej blott lovar utan även håller att därefter rätta deras rum vid terminens slut, så skall han i detta ävenledes från den 'nya metoden' lånade medels användande finna en tillräcklig sporre till självverksamhet och flit."

På grundval av dessa allmänna överbegången framlägger Ekendal därefter en "plan till ett fullständigt elementarläroverk" omfattande både "den lägre och högre borgerliga samt lärda elementarbildningen". Lågstadiet skulle vara treklassigt med översta klassen tvåårig och gemensamt för båda slagen av utbildning, den borgerliga och den lärda. Efter genomgången tredje klass skulle lärjungarna vid undervisningen i vissa ämnen delas upp på det sättet, att de som ämnade fortsätta på den lärda banan, fick ägna sig åt latin och grekiska, medan de övriga läste en specialkurs i

naturkunnighet jämte en överkurs i moderna språk. Detta överstadium skulle omfatta två avdelningar, en lägre med två klasser, den översta tvåårig, och en högre med en enda tvåårig klass, avsedd för övergång till mera självständiga studier vid universitet eller vid någon fackskola. Hela skoltiden beräknades således normalt komma att utgöra 9 år. Av särskilt intresse i här föreliggande sammanhang är timplanen för det gemensamma lågstadiet, som upptar latin med ett avsevärt antal timmar redan från och med första klassen. I likhet med skolrevisionen hade Ekendal den uppfattningen, att latinundervisningen hade en allmänt fostrande betydelse, som motiverade detta ämnes upptagande på schemat som grundläggande språk på lågstadiet. Vid sidan härav skulle dock även modersmålet ägnas synnerlig uppmärksamhet. Särskilda timmar för detta ämne upptas på timplanen i de båda lägsta klasserna under rubrikerna "allmän grammatik" samt "svenska form- och satsläran". Dessutom skulle utanför de schemabundna timmarna tid anslås till "svenska stilövningar" omfattande "sammansdrag av böcker och muntlig framställning, krior m. m.". Särskilda övningar i muntlig och skriftlig framställning skulle därutöver ingå i behandlingen av de olika läroämnena. "För att sätta en gräns för den sömnhet, lamhet och halvhet, som ej blott å lärjungarnas utan även å många lärares sida vidlåder vår undervisning, bör större vikt, än hittills skett, läggas på tanke-, tal- och skrivövningar."

En förening av de båda bildningslinjerna på angivet sätt skulle enligt Ekendals mening medföra "en ädlare samfundsanda och en oegennyttigare, från ståndsintressen skild fosterlandskärlek". Vid riksdagarna skulle man förgäves arbeta på enighet mellan de skilda stånden, om ej "enighet och gemensamhet i bildning tillförne ägt rum". "Präst- och adelssoonen lär sig redan i skolan, så länge apologist- och lärdomsskolorna äro skilda, att förakta eller sätta sig över borgarbildningens fosterbarn. Ett högmod, en inbilskhet, ett lärt förakt inrotar sig tidigt i lärdomsskolans lärjungar, och en avund, en trotsighet, ett hemligt hat hos apologistkolelärjungarna, att mannaårens förstånd och mognad förgäves utplånar dessa böjelser ur de sedermera i livet skilda samhällsmedlemmarnas hjärtan. . . . I stället att nu den lärda skolans discenter anses liksom av en annan och bättre natur än apologistskolans, skulle

unglingarna, ifall båda skolorna förenades, under gemensamma arbeten och lekar, lära att anse varandra såsom medlemmar av en stor familj; och när de i en framtid, under livets mångfaldiga både offentliga och enskilda bestyr, sedermera komme med varandra i beröring, skulle de kanske lättare igenkänna, bättre förstå och innerligare och förtroligare närma sig varandra. En tidig avsondring i olika livsverksamheter befordrar mera än mången vill tro brist på samdräkt i det borgerliga samhället och tjänar att tidigt utbilda ett fördärvligt kastväsende mellan medborgare. Är skolan statens hjärta, och är staten intet annat än en samling av dess alla medlemmar, förenade genom samma språk och lagar, så måste man arbeta på, att medlemmarna bliva vänligt och fredligt sinnade mot varandra, och att all avoghet och illvilja dem emellan utrotas. Skolan får icke betraktas blott i och för sig själv, hon måste även betraktas i förhållande till den kropp, vars hjärta hon skall bilda."

Frågan om en förening av lärdomsskolan och apologistskolan måste enligt Ekendals mening till slut också sättas in i ett vidare sammanhang. Även den allmänna grundläggande undervisningen måste såvitt möjligt vara avsedd för barn från alla samhällsklasser. Ekendals förslag går därför ut på ett enhetligt system för hela undervisningsväsendet. Både småbarnsskolan, avsedd för barn i åldern 3—6 år, d. v. s. vad som i våra dagar kallas förskola, och den allmänna folkskolan skulle utgöra led i detta sammanhang och vara gemensamma "för alla medborgare, den fattigaste som den rikaste, den högste som den lägste". "Ju flitigare de bättre lottade klasserna i samhället låta sina barn begagna dessa tvenne gemensamma läroverk tillsammans med allmogens och de arbetande klassernas barn, desto större inbördes kärlek och förtroende skall därav i en framtid uppväxa." Ovanpå dessa grundläggande läroanstalter skulle sedan följa "den lägre och högre apologistskolan samt den lärda skolan". Här upphör visserligen gemensamheten i bildning för det fjärde eller bondeståndet i Sverige, men gemenskapen fortfar, om dessa skolor förenas, mellan de tre övriga, borgar-, präst- och adelsståndet. Och det är just för denna gemenskaps skull och den vikt, som därpå ligger i en framtid, som jag anser, att apologist- och lärdomsskolan aldrig böra vara åtskilda."

4. Sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium.

I sitt utlåtande hade Ekendal som nämnt gått ut ifrån, att i den allmänna diskussionen om läroverksreformen en förening av lärdomsskolan och apologistskolan betraktades som "problematiskt", under det att han beträffande en sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium funnit "tankarna allmänt överensstämmande", att en sådan borde komma till stånd. Vid voteringen i prästeståndet om utskottsförslaget rörande en läroverksreform hade man också från reformvänligt håll yrkat på att de båda frågorna skulle avgöras var för sig. Man hoppades därigenom möjligen kunna få till stånd ett positivt beslut i ståndet åtminstone beträffande en förening av lärdomsskola och gymnasium, i vilken fråga det under diskussionen gjorts en del positiva inlägg även från konservativt håll. I de avgivna utlåtandena över skolrevisionens berättelse har man i regel gått ut ifrån, att en sammanslagning mellan de båda stadierna i den lärda skolan måste betraktas som en fråga för sig och betydligt lättare att genomföra än en förening av de båda bildningslinjerna på lågstadiet.

I utlåtandet från gymnasiekollegiet i Strängnäs har man gått närmare in på det här föreliggande problemet om lärdomsskolans och gymnasiets förening till ett enda läroverk. "Att skola och gymnasium i själva verket utgöra ett enda läroverk, nämligen skola, torde väl ingen bestrida", heter det. "Deras åtskilnad kan visserligen sägas ligga uti undervisningssättet; men om denna vore den enda, borde densamma fullt vara häven, om ambulatoriska undervisningssättet (d. v. s. med ämneslärare) uti skolan infördes. Men en verkligare åtskilnad är lärjungarnas ålder och gjorda framsteg i studier, vilken skilnad framträtt ännu skarpare genom vissa vid läroverken hävdvunna vanor, eller rättare ovanor. Till dessa hörer den penalism, eller det bestraffningssystem, som äldre lärjungar utövat emot yngre. Ett sådant förhållande ynglingarna emellan, vilket varit vanligt vid gymnasierna, men ej heller varit utan exempel även i lärdomsskolans högre klasser, har väl icke alldeles undandragit sig lärarens uppmärksamhet, men har dock, ehuru orätt, länge bibehållit sig, emedan det ansetts i vissa avseenden bidra till ordningens upprätthållande. Då likväl ett så-

dant förhållande ungdomen emellan lätteligen leder till överdrift och därmed förenade oordningar, har det blivit avskaffat; ehuru, till en början åtminstone, icke alla anledningar till missnöje, vilket orättvist tillskrivits själva gymnasieinrättningen, kunnat upphävas." En annan orsak till den skarpa åtskilnaden mellan skola och gymnasium var enligt kollegiets mening, "att ynglingarna vid inträdet på gymnasiet träffa helt nya lärare samt att de på fullt allvar tro, att dessa lärare icke hava samma rättigheter, som dem de lämnat, men däremot att de själva erhållit liksom fullmakt på större rättigheter". Även gällande disciplinstadga styrkte ynglingarna i denna tanke "genom den skilnad mellan skolpilt och gymnasist, som den överallt inskärper". Härtill kom, framhåller kollegiet vidare, "att skolgossen alltid har mer tillsyn i kvarteret där han bor" (d. v. s. inackorderingsstället). Rörande honom kunde lärarna av värdfolket få sanna upplysningar. Gymnasieynglingen däremot, som var mera framskriden i ålder och i sin egen tanke hade högre rättigheter, "vårdas och tillses föga av värdfolket och vanligtvis missledes läraren rörande honom genom värdfolkets osanna uppgifter".

Efter att ha konstaterat denna skarpa åtskilnad mellan de båda skoltyperna frågar sig kollegiet, om väl dessa olägenheter i olika hänseenden skulle kunna hävas genom en sammanslagning. Kollegiet säger sig ej tro det. "Såsom även i katedralskoleformen läroverket är genom de olika lärarna delat i tvenne från varandra skilda avdelningar, torde det vara lika gott att även till namnet bibehålla dem skilda från varandra." Däremot borde genom skolordningens "såväl stadgande som tillämpning" den fördom förekommas, som hos ungdomen inrotat sig, att de erhållit "liksom fullmakt på större rättigheter", då de kommit över till gymnasiet. Hela läroverket igenom, såväl vid skolan som gymnasiet, skulle ej få finnas annan åtskilnad i straffbestämmelser "än den som har sin grund i den felandes ålder, lynne och förbrytelsens beskaffenhet". Vidare vore det enligt kollegiets mening högst viktigt, "att föräldrar och målsmän, vilka utan att själva vara i lärostaden boende hava barn eller myndlingar vid läroverket intagna, måtte uppmans och tillförbindas, att så vitt görligt är hava dem alltid ställda under inseende och vård, i moraliskt och ekonomiskt hänseende, av någon inom läroverksstaden boende välkänd person".

Även Linköpings gymnasiekollegium kommer i sitt utlåtande in på frågan om de disciplinära förhållandena vid gymnasierna och möjligheterna att genom en sammanslagning av de båda skoluttyperna komma tillrätta med vissa missförhållanden. Skolordningens bestämmelser ifråga om skoltuktens upprätthållande på gymnasiet kunde enligt kollegiet "svårligen frikännas från att gynna, om ej ensam förorsaka den falska självständighetsanda, som även vid vårt gymnasium, flera år efter sedan sista spår av penalismen försvunnit, någon gång burit nog bittra frukter. En gymnasists upphöjelse över skoltukten är icke så alldeles ett blott och bart förmenande. Menar man med tukt i Herrans vingård detsamma som i en annan plantskola, bortskärandet av vattenkvistar, vilka skada det hela, så gives enligt kungl. skolordningen visserligen en tukt för hela läroverket men ingen för en enskild dess medlem. Från det förra kan en skadlig lem avsöndras, men utom den förvisning, vilken berövar en yngling hela dess existens som lärjunge, inskränker sig allt vad där föreskrives såsom korrektiv mot en ynglings vanart till det allvarligt straffande *ordet*, vilket i en aktad lärares mun visserligen sällan förfelar sin verkan men ock, om det en gång oförsynt trotsas, aldrig mer återfår sin kraft, allra minst genom sådana små privationer av företrädesrättigheter, vilka skolordningen såsom svårare straff titulerar. Nedflyttning under medlärjungarna kan ej användas för den, som bland alla har det lägsta rummet, ävensom förklarande av ovärdig att vid premiernas utdelning komma i åtanke blott är straff för den, som förut blivit förklarad värd belöning."

Vad kollegiet med detta sitt uttalande syftade på var bestämmelserna i skolordningen sekt. 1, kap. 10, § 5, där det heter: "Djärves någon lärjunge med ord eller gärning förolämpa sin lärare, straffes skolpilt med strängare skolaga och gymnasist med nedflyttning under alla sina medlärjungar den återstående delen av terminen samt förklaras ovärdig att samma termin komma ifråga vid premiernas utdelning och göra offentlig avbön." Denna föreskrift om olika behandling av lärjungarna på skolstadiet och på gymnasiestadiet utvisade enligt kollegiets mening "både ett besynnerligt misstroende till lärarnas urskiljning, att såsom sig bör behandla varje ålder, och ett lika besynnerligt förtroende till den 13—15-årige ynglingen, att han, då han genom en avlagd kun-

skapsexamen på en gång befrias från förlans välde, likväl icke skall frestas att i övermod faktiskt söka upptäcka gränserna för sin nyvunna frihet". Kollegiets yrkande går således ut på, att förbudet mot användning av strängare aga, d. v. s. kroppslig bestraffning, då det gällde gymnasieungdomen, skulle upphävas. Det borde tillkomma läraren att avgöra, vilken bestraffningsform, som skulle komma till användning i varje särskilt fall. "Collegium skulle självt bära ett alltför ofördelaktigt vittnesbörd om sina ledamöters tjänstemannaduglighet, om det ej villigt erkände sanningen av revisionens yttrande angående olikheten i den behandling en 8-årig gosse samt en 15—20 års yngling kräver." Någon risk för, att ett upphävande av gällande förbud skulle kunna leda till ett okritiskt användande av strängare aga, då det gällde gymnasiet lärjungar, behövde man således, menade kollegiet, icke befara.

Om nu olikheten i ungdomens behandlingssätt var det enda skälet för gymnasiet bibehållande som självständig skolform, så hade kollegiet genom sitt nämnda yrkande ingenting att invända mot dess försvinnande, "oaktat deras vördnadsbjudande ålder och upphov". Det tillkom emellertid också ett skäl, som gjorde, att frågan om sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium kom i ett annat läge. Med avseende på själva undervisningen var det nämligen "nödvändigt eller åtminstone nyttigast", att de högsta av klasserna undervisades efter ambulatorisk metod, eftersom de enligt kollegiets mening "äro och måste vara delade i olika rumklasser". Därmed var då i sak gymnasieinrättningen som självständig skolform given. "Bibehålles saken, så är namnet likgiltigt."

Domkapitlet i Lund framhåller i sitt utlåtande, att en sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium skulle innebära bildande i vårt land av ett helt nytt slag av läroverk, en fullständig skola i likhet med katedralskolan. Denna form kunde försvaras, eftersom "den katedralskola, vilken står under domkapitlets egen tillsyn, efter domkapitlets förmenande uppfyller sitt ändamål". Lokala förhållanden kunde betinga en sådan förening av båda skoluttyperna på ett eller annat ställe, men någon allmän föreskrift om en omorganisation av de allmänna läroverken i denna riktning ville domkapitlet ej vara med om. "Idén av gymnasium såsom särskild läroanstalt" kunde nämligen mycket väl försvaras, vartill kom, "att flera av rikets gymnasier på ett mycket berömvärdt och

gagnande sätt förverkliga den idé, som i dem måste anses vara nedlagd. Icke heller tvivlar domkapitlet, att de felaktigheter, för vilka gymnasier äro utsatta, kunna undvikas. Således tror domkapitlet sig icke böra yrka, att dessa läroverk såsom egna anstalter skola försvinna och förenas med skolorna. Huruvida på ett eller annat ställe en sådan förening kan vara möjlig och nyttig, torde böra ankomma på särskilda undersökningar.”

Yttrandet från Uppsala domkapitel går likaledes ut på, att gymnasiet allt fortfarande borde bibehållas som självständig skolform. Skolrevisionen hade i sin berättelse tagit dessa läroanstalter i förvar, och även domkapitlet tvekade, heter det, ”att tillstyrka upphävande av en stiftelse, vilken härleder sig från psykologiska betraktelser och praktisk statsmannakloket samt äger tvåhundraårig hävd”. De kunde förbättras, och det hade endels skett. Avsöndringen från skolan behövde icke vara så stor som för närvarande, och en bättre förbindelse borde kunna åstadkommas. En förening av lärdomsskola och gymnasium skulle innebära, att det endast komme att finnas en enda fullständig läroanstalt av detta slag inom varje stift. ”Det låter icke göra sig att fylla undervisningsbehovet i ett vidsträckt och folkrikt stift genom en enda stor så att säga lärofabrik i stiftsstad.” När en reservant mot skolrevisionens förslag i denna punkt, nämligen rektor J. N. Cramér i Visby, ”ordar för en sådan, tänker han sig Gotland med en stad och sina omkring 30 000 öbor, men icke Uppsala, Lunds eller Göteborgs stift med tiotal av städer och över 300 000 invånare vardera. De övriga stiftets städer varken vilja, kunna eller böra berövas sina skolor, från vilka, när den första undervisningen och således barnåldern är förbi, flyttning kan ske, efter det mått skolan bör fylla, till stiftsstadens gymnasium.”

Gymnasiets söndring från lärdomsskolan innebär ingenting menligt, heter det i utlåtandet från Göteborgs domkapitel. Tvärtom kunde den bidra till ungdomens fullständiga beredande så i kunskaper som seder för inträdet vid akademien. Med vis beräkning av ynglingens böjelser vid den ålder, då han bör anses förberedd att övergå till universitetet, hava våra förfäder ställt gymnasium såsom ett stadium mellan det förra och skolan, mellan barnåldern och den till myndighetsåren närmare, på det ynglingen ej må genast överflyttas till förnämsta lärosätet, och där

blottställas för vådan av en frihet, vilken han ännu icke förstår att med vishet begagna.” Inom skolan fästes ynglingen endast vid läxan och förhöret, ”men vid gymnasium vänjes han ej blott vid att höras utan även vid att höra, d. ä. vid att uppfatta ett föredrag: han vänjes att i en framtid begagna den akademiska undervisningen, och hans självverksamhet övas, vilket städse är av högsta vikt för själsanlagens utveckling. Så är gymnasium en förberedelseanstalt av betydlig nytta, därest läraren förstår sitt kall, att varken ensamt stanna vid skolans läxförhör eller använda akademiens högre vetenskapliga föredragningsätt.”

Vid en sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium skulle enligt domkapitlets mening *en* lärare svårigen kunna undervisa i sitt eller sina ämnen från lägsta klassen till den högsta, d. v. s. åttonde klassen, och därvid kunna motsvara vad som nu åligger gymnasieläraren, ”som icke är hindrad av så olika kunskapsmått och ålder hos sina lärjungar”. Man hade vidare som skäl för en förening anført, att läroverket då skulle få en enhetlig ledning under en fast anställd rektor. Enligt domkapitlets mening var det emellertid ingenting som hindrade, att tvenne rektorer skulle kunna under efori tillsyn ”iakttaga en harmonisk gång uti kunskapernas meddelande”. De hade då att var i sin krets vaka över ”undervisningens ändamålsenliga fortgång och sedlighetens upprätthållande”. Uppdraget att vara rektor för ett enhetligt läroverk av den föreslagna typen skulle bli av större omfattning både i ”litterärt, disciplinärt och ekonomiskt hänseende”, än att det av en enda person kunde utföras, helst då han skulle vara skyldig att själv meddela undervisning. Därtill kom, att kamratskapet skulle ställa honom ”i ett ingalunda behagligt förhållande till medlärarna”, vilket ej kunde bli fallet med ett för varje läsår ”ombyttligt” rektorat. Från olika synpunkter fann domkapitlet det sålunda betänkligt att gå med på en omskapning av de allmänna läroverken, som skulle innebära ett avskaffande av gymnasiet som självständig skolform.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är utlåtandet från rektor Boivie vid katedralskolan i Uppsala, eftersom det just var efter mönstret av denna skolform, som man på sina håll ville få till stånd ett enhetligt läroverk genom sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium. Han förklarade i sitt utförliga ut-

låtande, att "ehuru rektor vid en katedralskola och anseende denna läroverksform för den lämpligaste i Uppsala", så vågade han ändock icke med sin röst "tillstyrka denna skolforms allmänna antagande". Man klagade över disciplinens förfall vid gymnasier, men han tilltrorde sig ej att döma i denna sak. Om klagomålen skulle visa sig grundade, hade man då undersökt orsakerna? Måhända hade man att söka dem mindre "i lärarnas försumlighet att vårda disciplinen eller i läroverkens form än i själva tidevarvets lynne, i dess böjelse för maklighet, självsvald och självrådighet, i en tilltagande flärd och lättsinnighet. Och tror man, att det onda skulle bli avhulpet därmed, att gymnasier sammansmälte med skolorna? Skulle denna bortskämda och stelsinnade ungdom, såsom man föregiver den vara, låta tvinga sig under en sträng skoltukt? Vore det ens önskligt, emedan den manliga karaktär, som tidigare stadgar sig hos gymnasieungdomen, den större självständighet i studier, den friare åsikt av livets olika förhållanden, som oftare röjer sig hos dem än hos andra, som drivhuslikt bli undervisade, därigenom skulle försvinna. Och om de förmenta oarterna skulle fortfara efter föreningen med skolan, vore det nyttigt, att de förut obesmittade ynglingarna i underskolan därmed komme i beröring? Man har icke besinnat, icke ens gjort sig en föreställning om dessa och dylika betänkligheter. Huvudsaken är att genom kärlek för ordning, arbetsamhet och studier samt genom undanrödandet av alla inrättningar och stadganden, som verka störande för detta ändamål, väcka och underhålla en god esprit bland ungdomen. Sedan ordnar disciplinen sig själv utan svårighet."

I ett flertal av de avgivna utlåtandena har man således ställt sig helt avvisande även till en sådan partiell ombildning av läroverken, som en sammanslagning av enbart lärdoms-skolan och gymnasiet skulle komma att innebära. Det viktigaste skälet var, att en reform av de allmänna läroverken i denna riktning skulle gå ut över gymnasier, som därmed vore dömda att försvinna som självständiga läroanstalter. Striden om läroverksreformen kom därmed i själva verket att gälla gymnasiers vara eller icke vara. I de utlåtanden, som går i reformvänlig riktning, har man också i en del fall gått in på ett utförligt bemötande av de skäl, som från konservativt håll anförts till förmån för gymnasier, vilkas

bibehållande man där funnit nödvändigt i ett väl organiserat skolväsen. Så har exempelvis Ekendal i sitt ovan nämnda utförliga reformförslag förklarat sig vilja, "till ytterligare stöd för riktigheten av föreningen ej blott av lärdoms- och apologistskolan utan även av dessa båda skolor och gymnasium, till besvarande upptaga några av de viktigaste argumenter för gymnasiers fortfarande avskiljande såsom särskilda, enstaka läroinrättningar".

Ett av de argument, som framförts för gymnasiers bibehållande, var, framhåller Ekendal, att dessa läroanstalter representerade "den högre stiftslärdomen", d. v. s. den vetenskapliga bildningen inom stiftet. Ekendal säger sig ej vilja bestrida denna gymnasielärarnas "ärofulla kallelse", ehuru densamma genom "utgivna läroböcker och andra vetenskapliga arbeten" hittills blivit mycket ofullständigt ådagalagd. "Om man sammanräknade och jämförde samtliga elementarlärarnas litterära produkter, isynnerhet läroböcker, som är den gren av litteraturen, vari elementarläroverkets tjänare i första rummet böra arbeta", så skulle det enligt Ekendals mening visa sig "tvetydigt, vilketdera läroverkets tjänstemän arbetat mest, antingen skol- eller gymnasielärarna". För sin del ansåg Ekendal, att stiftslärdomen mycket bättre kunde representeras, om de gamla lärdomsrepresentanterna, gymnasielärarna, rekryterades med ett förökad antal lärare. Enligt det av honom framlagda reformförslaget, skulle nämligen undervisningen i det enhetliga läroverket skötas av sammanlagt 12 lärare, vilka alla hade att före inträde i läroverket undergå "enahanda lärdomsprov med dem, som nu äro brukliga eller framgent kunna bestämmas för gymnasielärare". Dessa 12 lärare borde väl då, ansåg Ekendal, "bättre än 8 kunna representera ett visst stifts lärdom". "Således långt ifrån, att stiftslärdomen genom gymnasiers förening med lärdoms- och apologistskolorna skulle lida något avbräck, blir hon tvärtom genom denna förening bättre bevarad, mera livad och allmänligare representerad".

Ett annat av de anförda argumenten mot en förening av lärdoms-skolan och apologistskolan med gymnasium var dessa senare läroanstalters "sekelgamla minnen". "Om erfarenheten lägges till grund för uppskattande av dessa minnen", framhåller Ekendal, "vore kanske bäst, att icke lägga så stor vikt på dem, åtminstone sådana de framstå i det närvarande släktets medvetande. Jag vågar

i detta avseende vädja till vars och ens minne av sin gymnasietid, utan fruktan att vederläggas i det påstående, att de icke äro lysande. På rikets framfarna stora regenter, vilka grundlagt dessa centralanstalter för den lärda bildningens uppehållande och tillväxt inom de särskilda stifteten, kastas icke någon skugga, om dessa anstalter utvidgas med bibehållande av sitt mål, ungdomens undervisning och stiftslärdomens representering.” Om man satte dessa minnen av det förflutna i samband med sakernas förändrade ställning i det närvarande, så skulle man enligt Ekendals mening ”lika väl kunna använda dem till bevis för som emot den föreslagna förändringen”, d. v. s. sammanslagning av skola och gymnasium. ”Att gymnasierna på senaste tiden genom nitiska och upplysta eforers och lärares samverkan betydligt upphjälpts och ännu ytterligare kunna upphjälpas, förminskar icke, då andra skäl fordra det, föreningens nödvändighet. Ty vilken läroanstalt kan ej under dessa villkor frambringa frukter? Men då är det icke anstaltens egen inre konstitution, utan den anda, som gjort sig gällande i förändringarna, vilken frambrakt dessa goda frukter. Ja, dessa minnen, där de fattas i sin ursprungliga kraft och renhet, äro just den för ungdomens bildning och vetenskapens upprätthållande varma och nitälskande anda, som nu fordrar den äldre broderns (äldre icke till tiden, ty lärdomsskolan är äldst, men till brorslotten), fordrar gymnasiernas förening och lika arvsrätt med sina yngre syskon, apologist- och lärdomsskolan.”

Ännu ett av dessa argument tar Ekendal upp till bemötande, nämligen ”åldersförhållandet mellan den 8-åriga gossen och den 15—20-åriga ynglingen”, som krävde ”en olikhet i behandling och en olikhet i undervisningens både omfång och sätt”, och därför ansågs utgöra ett hinder mot en förening av de båda skoltyperna. Denna invändning var så mycket viktigare, ansåg Ekendal, som den var grundad ”i sakens egen natur”. Vid ett läroverk, där ungdom från 8 å 9 till 18 å 20 år var förenade, kunde det ej undvikas, ”att de yngre träda i de äldres fotspår och fordra samma frihet, som åt dessa förunnas”. Allt kom emellertid an på ”hurudana de äldres fotspår äro och hurudan deras frihet är. Äro fotspåren oredda och friheten falsk, följer av föreningen den största skada för de yngre, men äger ett motsatt förhållande rum — och vilken läroinrättning strävar ej därtill? — det största gagn.” I famil-

jen, ”vars avbild skolan är”, uppfödas och uppfostras, ”nu som förr och som alltid skett sedan människosläktets uppträdande på jorden, de yngre barnen vid sidan av de äldre, utan att därför familjens bestånd hittills blivit stort. Varför påstå eller förmoda något värre, om skolan och gymnasium förenades till en familj?” ”Både behandlings- och undervisningssättet” faller av sig själv efter de olika åldrar, vari lärjungarna äro, som ledas och undervisas. De yngres oskuld och barnliga glädje torde tvärtom, i synnerhet om lärarna därpå fästade de äldres uppmärksamhet, fördelaktigt kunna anses inverka på dessas ofta tillgjorda allvar och manliga stelhet, ävensom dessas större ihärdighet och allvarlighet, där den är sann, under enahanda förutsättning, att lärarna därpå fästade de yngres uppmärksamhet, skulle kunna å andra sidan tygla dessa yngres ofta otidiga lekfullhet och lättsinne.” Icke heller detta, ”det viktigaste av alla motskäl”, kunde således, enligt Ekendals bestämda mening, ”övertyga om skadligheten eller overkställbarheten av en förening mellan gymnasium och skolorna. Så naturligt det synes vara, har likväl naturen på andra håll, nämligen i familjelivet, visat, att det icke är onaturligt, att den 8-åriga gossen och den 15—20-åriga ynglingen äro tillsammans under samma tak och ledas utav samme ledare.”

I det förut omnämnda utlåtandet från Västerås, som avgivits av därvarande lärdoms- och apologistkolans kollegium och formulerats av rektor Westerlund, betonas med skärpa, att förhållandena på gymnasierna i många avseenden ej kunde anses tillfredsställande och att en genomgripande reorganisation därför vore av nöden. Gymnasiet vore icke att anse som någon självständig avdelning av elementarläroverket utan borde snarare betraktas som ”ett mellanting mellan skola och universitet, vars största svaghet kommer därav, att det icke bygger på skolans grund, icke fortsätter där skolan slutar, utan låter ynglingarna vid uppflyttningen från skolan helt omärkligt göra ett hopp i disciplin och undervisning, varigenom de inbilla sig vara något annat och mera än lärjungar. Redan i skolans rektorsklass, i synnerhet där denna är belägen nära gymnasium, insupa lärjungarna ett falskt begrepp om den gymnastiska friheten, och de hava även någon gång gjort ett och annat försök att däruti efterapa gymnasisterna. — Såsom gymnasister med ett visst trotsigt förakt se ned på skolans samt-

liga lärare, så visa ock rektorsklassens lärjungar ännu i dag köld och ligkiltighet emot de lärare, vilka de i sin inbillning lämnat efter sig. För denna sinnesstämning, som i skolan icke fått luft, kommer nu den större friheten på gymnasium väl till pass, och skolpilten, bliven gymnasist, försummar icke att begagna sig av de gynnande omständigheterna.”

På gymnasiet gjorde ynglingarna anspråk på att bli behandlade med ett visst undseende av lärarna, de parlamenterade med dem, prutade på sina skyldigheter, ”på lagens krav, men sky ingalunda att advocera och åberopa lagen emot själva lärarna, då de tro sig förnärmade i sina fri- och rättigheter”. Frågade man dem, som närmare kände förhållandena på gymnasierna, så skulle man av äldre och yngre erhålla intyg, som sammanstämde däruti, ”att tvåtredjedelar av tiden vid gymnasierna gått förlorad; att i några ämnen ingen förkovran skett ifrån skoltiden; att i andra de förnämsta framstegen gjorts på egen hand; att till största delen de många lärotimmarna, igenom en ända till leda uttänjd muntlig undervisning, varit odrägliga för den läraktige, alldeles onyttiga för den försumlige, en oersätlig tidspillan för alla; att mången yngling bemödar sig och till en del lyckas att föra lärarna bakom ljuset, både i avseende på flit och uppförande; att ett hastigt genomögnande av det föresatta pensum näst före timmens början eller ock under loppet därav är nog, för att med en eller annan kamrat till sufflör draga sig någorlunda fram; att ingen kontroll finnes över vad man vid läroårets slut bibehållit av det, som därunder meddelats; att kunskaperna i följd därav knappt i något ämne, utan ihärdigt arbete på egen hand kunna redovisa för en sammanhängande kurs.”

I lärosalarna rådde, heter det vidare i utlåtandet, föga liv och uppmärksamhet. Eleverna var i allmänhet dåligt förberedda på sina hemuppgifter. Lektionerna gick vanligen till på det sättet, att en och en i sänder förhördes på läxan, under det att de övriga satt tröga och sysslolösa eller också ivriga att läsa över läxan, tills deras tur kom att förhöras. Alla dessa missförhållanden ansåg Westerlund vara en oundviklig följd av ”gymnasiernas söndring ifrån skolan”. Skola och gymnasium hade att leda ynglingarna mot samma mål. Detta mål skulle säkrare hållas i sikte ”och fortskridandets kontinuitet” bättre tillgodoses, om undervisningen

sköttes av samma lärare och under ledning av en för hela läroverket gemensam rektor. Såsom förhållandena nu gestaltade sig, blev lärokursen oskäligt och godtyckligt avskuren och mer eller mindre förryckt genom totalombyte av lärarpersonal och lärjungarnas överflyttning till ett annat läroverk, ”utan något annat samband än det av gemensam eforus, vilken står på en alltför upphöjd plats för att kunna uppleta och sammanknyta de Brustna länkarna i undervisningens kedja.”

Även i skolor utanför stiftstäderna var man i enstaka fall starkt kritisk mot förhållandena vid gymnasierna. I ett yttrande från rektorn vid lägre lärdomsskolan i Ämål riktas klander mot skolrevisionen för att den agnat alltför liten uppmärksamhet åt gymnasiernas brister. För den som genomgått en 4—5-årig gymnasiekurs var det svårt, heter det, ”att skilja sig från övertygelsen, att deras brister äro betydliga, om ock stundom utmärkta lärare och nitiska eforers omsorger kunnat göra dem mindre märkbara”. Det var svårt att inse, hur detta skulle kunna avhjälpas på annat sätt ”än genom införande av en långt allvarligare disciplinlag”. Den nuvarande var alldeles otillräcklig att hämma det tilltagande självsvaldet, som understundom frambringade ”det onaturliga förhållandet, att lärarna långt mera frukta sina lärjungar, än dessa frukta de förra”. Enligt rektorns mening var det en maktpåliggande uppgift, att dessa läroanstalter, så länge de utgjorde en länk i skolorganisationen, bleve befriade från sina brister.

Det är tydligt, att de anmärkta förhållandena liksom den även i övrigt skarpa skillnaden mellan skola och gymnasium skulle innebära avsevärda svårigheter för de lärjungar, som efter genomgången kurs i den lägre skolan hade att övergå till gymnasiestudier i den kanske långt från hemstaden belägna stiftsstad. Man erinrar sig osökt Viktor Rydbergs erfarenheter, då han år 1845 efter genomgången kurs i Jönköpings högre lärdomsskola övergick till Växjö gymnasium. I ett av Warburg citerat brev skildrar han sin tvååriga gymnasietid där som ”de enda åren av min livstid, som jag ser tillbaka på med verkligt obehag. Den invigning jag där fick i ynglingaålderns mysterier var sådan, att jag ständigt längtade tillbaka till mitt glada, fantasivärmande gosseliv bland ofördärvade jämnåriga i Jönköping.” (Karl Warburg: Viktor Rydberg I, sid. 70, 1920.)

Utlåtandet från Hudiksvalls högre lärdomsskola, som avgivits av skolans rektor F. Wennberg, utgår från förutsättningen, att frågan om förening av lärdomsskola och gymnasium redan blivit avgjord genom beslutet rörande läroverkens omorganisation vid 1844—45 års riksdag. Troligen skulle emellertid rikets tillgångar ej medgiva, att ett fullständigt läroverk, således omfattande även högstadiet, skulle kunna komma till stånd på alla orter, där det nu endast fanns lärdomsskola. Fullständiga sådana läroverk endast i stiftsstäderna, där det nu fanns gymnasier, och som följd därav indragning av de i övriga städer befintliga lärdomsskolorna, skulle emellertid innebära, att stiftstädernas läroverk bleve överfyllda. För längre bort boende föräldrar skulle detta dessutom innebära större kostnader för barnens undervisning, då de bleve nödsakade att från barnens åttonde år sända dem till skolan i stiftsstaden, belägen på kanske 12—20 mil från hemorten. Enligt rektorns mening borde därför, efter läroverkens omorganisation i enlighet med riksdagsbeslutet, de nuvarande lärdomsskolorna få bibehållas på sina platser. Sedan lärjungarna vid anställd prövning inför sina egna lärare "befunnits hava fullkomligt inhämtat de kunskaper, som i motsvarande klass av det fullständiga läroverket meddelas", skulle de "utan vidare prövning upptagas uti nästföljande klass av det fullständiga läroverket för att där vidare beredas för inträde vid akademien". Det är således här samma tankegång, som rektor Westerlund i Västerås givit uttryck åt i sitt förut omnämnda förslag till enhetlig läroverksorganisation för riket i dess helhet.

Inom kollegierna vid lärdoms- och apologistskolorna hade man givetvis betydligt större förståelse för en sammanslagning av lärdomsskolan och gymnasiet till ett enhetligt läroverk än vad fallet var inom gymnasiekollegierna. På sina håll fann man det egenomligt, att skolrevisionen så bestämt slagit vakt om gymnasiernas särställning som självständiga skolenheter och sökte finna någon förklaring till detta förhållande. Kollegiet vid Karlshamns lägre lärdomsskola förmodar i sitt av rektor Hemesse formulerade utlåtande, att det huvudsakligen var "aktningen för det gamla, som stämt revisionen för bibehållande av separationen" mellan de båda läroanstalterna. För sin del var emellertid kollegiet av den uppfattningen, att en förening var önskvärd, detta oavsett om det var fråga om helt nya skolor eller endast förbättringar i de gamla.

Samma princip borde i båda fallen gälla. Ett enhetligt läroverk var enligt kollegiets mening den form, som måste anses mest tidsenlig och som motsvarade skolans idé. En förening av de båda läroanstalterna ansåg kollegiet därför i hög grad ändamålsenlig, "evad man avser fördelen av undervisningens jämna fortskridande genom hela läroverket" eller "den innerligare samverkan, som därav skulle kunna uppkomma emellan de högre och lägre lärarna".

Mot skolrevisionens ståndpunkt i denna fråga vänder sig också rektorn vid Jönköpings högre lärdoms- och apologistkola i sitt på kollegiets vägnar avgivna utlåtande. Revisionen hade ansett lärdomsskolan och gymnasiet utgöra två olika läroverk, men "sådant är väl icke förhållandet". Tillsammans utgjorde nämligen de båda skoltyperna, vad man brukade kalla det lägre eller elementarläroverket (d. v. s. i förhållande till universitetet). "Till denna enhet torde det vara behöfligt att återföra dem och göra av dem båda ett enda helt, en enda skola, katedralskolan. Därigenom skall med tiden, när idén om gymnasiens prerogativ framför skolgossens hunnit utplånas, disciplinen bättre kunna bibehållas och inrotade missbruk säkrare förebyggas. Liksom gymnasierna voro ett ting mitt emellan skolan och akademien, så ock civis gymnasii (gymnasisten). Han tror sig för stark att stå under skolordningens ledning och tukt, är dock för svag att gå på fri hand och rätt använda akademisk frihet. Vi klandra därför icke gymnasiestyrelsen, den är kraftfull på de flesta ställen, men att den icke är eller kan bliva (d. v. s. med nuvarande organisation), vad den borde vara, torde böra medgivas." Det var i synnerhet "det täta ombytet av styresmän", d. v. s. rektorer, vid gymnasierna, som invercade menligt på disciplinen bland ungdomen. Menlig var också, ansåg kollegiet, "den på de flesta ställen införda ovanan, att varje skolgosse lämnas i gymnasieters händer till privat undervisning och tillsyn, varav båda delarna äro lika opålitliga och varigenom gymnast i förtid blir herre och befallande, innan han ännu rätt lärt sig att lyda. Vi klandra icke gymnasielinrättningen i sin princip, den framter många vördnadsbjudande minnen och har merendels skapat ynglingen, sådan som han efter fulländade studier vid högskolan utgår till samhället i sin praktiska manlighets ålder, men därför kunna vi icke förvisa ifrån oss

den tro eller förneka vår övertygelse, att principen bör så genomföras, ut ex duobus unus quasi animus fit, d. ä. att av de två söndrade blir en själ och en ande, blir ett elementarläroverk, katedralskolan.”

Katedralskoleformen förordas, likaså i opposition mot skolrevisionens ställningstagande i sammanslagningsfrågan, av rektor Mellquist vid lägre lärdomsskolan i Halmstad. Han kunde ej undgå, framhåller han, att uttala den övertygelsen, ”att elementarkursen i en katedralskola måste vara förmånligare för lärjungarna, än när den skall tveskiftas mellan skola och gymnasium. Den enhet och likstämighet, som katedralskolan medför både i avseende på ställe, behandlingssätt och styrande lärare måste nödvändigt vara av fördelaktigare inflytande.” Det kunde anses djärvt, tillägger han, ”att i förbigående framkasta denna tanke, men jag har icke bort förtiga den, då jag vågar anse det utlåtande, Eders Kungl. Maj:ts avfordrat rektorerna (sic!), snarare böra anses som *votering* än *motivering*”.

Kollegiet vid lägre lärdomsskolan i Vimmerby klargör sin inställning till spörsmålet om en sammanslagning av lärdomsskolan och gymnasiet genom att hänvisa till den av rektor Nordqvist till skolrevisionens berättelse avgivna reservationen, som kollegiet förklarar sig vilja instämma uti. Nordqvist hade i denna sin reservation skarpt vänt sig mot revisionens förslag ”om bibehållande av tudelningen i lärdomsskola och gymnasium” vid de allmänna läroverken. Han skulle kunna gå med på revisionens förslag förklarade han, om den ifrågasatta sammanslagningen endast innebure en namnförändring. ”Men att denna tudelning tillika skall innebära ett skarpt avsondrande av det, som i själva verket bör utgöra ett sammanhängande helt, kan jag så mycket mindre bifalla som varken teori eller erfarenhet kunnat visa, att en dylik söndring är nödvändig eller gagnelig.” Uppdelningen i skola och gymnasium grundade sig visserligen på det ”riktiga antagandet, att uppfostringsbanan är fördelad i vissa stadier, t. ex. gossens och ynglingens, vilka vardera på olika sätt böra genomgå, så att gossen behöver ledare, ynglingen nästan blott en säker vägvisare för att kunna komma till målet; men då man tillika trott sig kunna nästan matematiskt noggrant bestämma tiden, gossens tillhör skolan, ynglingens gymnasium, och skiljt dem i olika avdelningar, så

att vardera blivit ett eget läroverk med bestämt olika karaktär, så har man gått för långt i delning och gått mot naturen”. Utvecklingen går alltid kontinuerligt från lägre till högre, och gränslinjerna är svåra att uppdraga. ”Är nu en människas andliga uppfostran icke annat än utvecklingen av hennes intellektuella och moraliska krafter till fri och självständig verksamhet och läraren endast en naturens medhjälpare, som troget bör följa dess anvisning, så synes ock varje övergång, som icke sker småningom och efter hand, vara onaturlig och verka störande, ja, ofta förstörande på det unga sinnet, som om det hastigt försattes i ett främmande element lätt frestas att flyga med oprövade vingar.”

Det var denna uppfattning i det nu föreliggande spörsmålet, som vimmerbykollegiet i sitt utlåtande deklarerade sin anslutning till. Den av Pestalozzi hävdade grundsatsen om naturens gång i den mänskliga utvecklingen och läraren som vårdare av denna utveckling har här på ett övertygande sätt tagits till utgångspunkt för kravet på en obruten utvecklingsgång även i läroverksorganisationen. Den starkaste invändningen mot uppdelningen av studietiden i skola och gymnasium var just, att övergången till det högre skolstadiet innebar ett onaturligt språng i utvecklingsgången och att de från skolan kommande lärjungarna hamnade i ett element, som var för dem främmande och oprövat och därför ledde till, att vingarna, åtminstone i början, ej förmådde stadigt bära dem.

5. De gamla språken.

Enligt skolordningens bestämmelser skulle hebreiska språket ingå som läroämne redan i lärdomsskolan. För inträde på gymnasiet fordrades att ha genomgått den för högsta klassen, den s. k. rektorsklassen, föreskrivna lärokursen, som beträffande hebreiska upptog innanläsning och ”paradigmata conjugationum”, d. v. s. verbens böjningsformer. För de lärjungar, som efter genomgången lärdomsskola ämnade övergå till andra yrkesbanor än den prästerliga, måste tvånget att läsa hebreiska te sig som synnerligen betungande och onyttigt.

Skolrevisionen hade på denna punkt ej velat gå med på någon

ändring av gällande bestämmelser i form av ett medgivande, att hebreiskan skulle kunna bortväljas av de lärjungar, som ej ämnade sig till den prästerliga banan. I stället hade man velat slå vakt om detta språks bibehållande på skolschemat som ett obligatoriskt ämne för alla genom att framhålla dess betydelse som allmänt bildningsmedel. Den utsikt, som genom hebreiska språkets läsande öppnade sig i språk- och bildningsformer, "av så olika karaktär med occidentens", ansåg revisionen, även för andra än den blivande religionsläraren och filologen, såsom ett allmänt kunskapsämne, "vars inhämtande lönar den inskränkta tid, som däråt ägnas". Det förtjänade anmärkas, framhöll revisionen, "att det system, som antager valfrihet mellan skolor, men låter varje skola fullfölja sitt bestämda syfte oberoende av den andra, synes hava det bestämda företräde framför det, som antager valfrihet i avseende på några ämnen inom samma skola, att icke, såsom lätt händer inom det senare, ynglingen av kamraters exempel eller lärdomens övervägande anseende lockas att beträda en bana, för vilken de icke voro ämnade".

Skolrevisionens förslag, att hebreiska språket allt fortfarande skulle vara obligatoriskt läroämne inom lärdomsskolans rektorsklass, blev i de över revisionsbetänkandet avgivna utlåtandena utsatt för mycket skarp kritik. Ej ens på konservativt prästerligt håll var man överallt beredd att helt ansluta sig till den av revisionen intagna ståndpunkten i detta hänseende. Linköpings gymnasiekollegium framhåller, att visserligen i allmänhet taget ingen dispens borde beviljas från sådana läroämnen, som "anses till allmän bildning oundgängligen behövlige", och dit räknade kollegiet hebreiskan. "Men då icke blott en okunnig hop, utan även mången man med insikt i sådana ämnen, mot hebreiska språkets egenskap att tillhöra sådana kunskapsarter anfört grundade tvivel, och tvånget att i detta läroämne vid gymnasierna inhämta någon kunskap ger åtminstone ett skenbart stöd åt den annars numera föga grundade beskyllningen, att dessa läroverk blott äro beräknade för prästers bildning", så ansåg sig kollegiet i underdånighet böra föreslå, trots vad revisionen därom yttrat, "att dispens från hebreiskan må kunna meddelas åt en yngling, som det önskar". Den ledighet, som därigenom uppstod för den dispenserade, borde

användas till förkovran i sådana läroämnen, där han befunnits särskilt svag i sina kunskaper.

I en till kollegieprotokollet fogad reservation har lektor A. F. Sondén ytterligare berört frågan om hebreiska språkets ställning i skolundervisningen. Det framgår av denna, att i ett eller annat fall dispens från hebreiska kunnat beviljas vid Linköpings läroverk trots bestämmelserna i skolordningen. Sondén uppger nämligen, att "troligen" alltsedan 1820 års skolordning kom till hade sådan dispens sökts av "sådana ynglingar, vilka med föräldrars eller andra målsmäns bifall redan bestämt sig för civil eller militär tjänst eller i allmänhet för ett eller annat vitæ genus än det lärda eller prästerliga". I enstaka fall hade rektor, "stundom eforus", avvisat en sådan begäran, och ett sådant avslag hade knappast kunnat väcka "någon lust för och flit uti det så påtvingade läroämnet". De ynglingar, som till följd av lagens bud mot sin vilja tvingades att fortfara med denna läsning, "inhämta vanligen ej mera än det minimum av kunskap, som läraren ovillkorligen till flyttning fordrar". Av en sådan tvungen minimiläsning torde man svårigen kunna påräkna den fördel, som därmed åsyftas: "att för lärjungen utsikt öppnas för orientens språk- och bildningsformer". Lärarna skulle visserligen kunna skärpa fordringarna för flyttning, men sådant förfaringsätt kunde "lätt få ett utseende av obillighet, för att ej säga kitslighet" och störande inverka på förtroendet. Därtill kom, att läraren i sådant fall "saknade det stöd för sitt nit, som de övriga lärarna finna uti studentexamens oeftergivliga fordringar". Särskilt sista året måste lärarens fordringar vara fogliga, eftersom med det årets studentexamen "hans hebreiska för livstiden är absorberad". "Också händer ej sällan, att detta år, då alla andra läroämnen av ungdomen med största håg och flit inhämtas, motsatsen inträffar med hebreiskan, som försummas, så vitt ske får." Ett sådant förhållande kunde ej gagna utan i stället skada läroverket. Från föräldrarna kom det ständigt nya framställningar om befrielse, och skälen var alltid enahanda: "att den som för sitt kommande levnadsyrke aldrig behöver att ens avlägga en examen i hebreiska, väl kan använda sin tid bättre än att under 4 à 5 år en och annan timme i veckan inhämta en kunskap, som långt innan 4 à 5 års förlopp åter är förlorad o. s. v.". Då den ifågavarande dispensen, heter det i Sondéns yttrande, "re-

dan länge vid Stockholms gymnasium blivit beviljad och en ännu vidsträcktare vid Karlstads, så inser man icke omöjligheten att vinna eller bevilja densamma vid Linköpings”. Men för att denna dispens ”ej må av lättja eller lättsinnighet sökas, och en yngling, som erhållit densamma, sig själv till skada och sina kamrater till elakt efterdöme, onyttigt förnöta de offentliga lärotimmar, från vilkas beivrande han blivit befriad”, så borde följande villkor stadgas för erhållande av sådan frihet: ”1) Föräldrar eller målsmäns egen skriftliga anhållan, vari såväl motiver böra anföras som en förklaring avgivas att ynglingen ej ärnar i framtiden vända sig till den lärda eller prästerliga ämbetsmannabanan; 2) en lärares borgen, att ynglingen under hela sin återstående gymnasietid under de ifrågavarande lärotimmarna ej kommer att sakna gagnelig och bildande sysselsättning.”

I yttrandet från Eksjö skolkollegium heter det, att hebreiskan borde försvinna från rektorsklassens schema och ersättas med moderna språk. Rektor Melander vid Växjö gymnasium framhåller, att hebreiska språket liksom Nya testamentets grekiska borde utgå som läroämne på gymnasiet, ”helst däruti i alla fall blott inskränkta kurser medhinnas”. Dock skulle tillfälle lämnas för de ynglingar, som så önskade, att erhålla enskild undervisning i ämnet. Även Göteborgs domkapitel var av den meningen, att studiet av hebreiska språket borde kunna uppskjutas till universitetsstudierna och således kunna väljas bort både i skolan och på gymnasiet. Läroverken besöktes nämligen, heter det, av ynglingar, som för sitt framtida yrke ej vore i behov av detta ”till prästämbetet egentligast hörande språk, vars elementer ej äro svårare att uppfatta, än att det vid universitetet utan mycken tidsspilla kan ske, om det för ett ändrat vitæ genus skulle sedermera befinnas behöfligt”. På en yngling, som befriats från studiet av hebreiska språket, borde man då kunna ställa större anspråk ”uti något för varje ämbetsman nödvändigt läroämne, exempelvis matematiken”.

I fråga om grekiska språket hade skolrevisionen hävdad, att dess studium utgjorde en integrerande del av den allmänna bildningen. Visserligen besöktes lärdomsskolorna, heter det, hos oss även av ynglingar, som för sin framtida bestämmelse föga syntes vara i behov av grekiska språkets kännedom, t. ex. den blivande civile ämbetsmannen. ”Men då detta studium, på ett ändamålsenligt sätt

drivet, utan att fordra den analytiska utförlighet och den litterära omfattning som latinets — med detta senare onekligt sammanverkar till själskrafternas likstämmiga utbildning, till tankekraftens skärpande, fantasiens och skönhetssinnets riktande samt till hela intelligensens mognad, så kan den däråt ägnade tid ej betraktas som förspild. Den kan det så mycket mindre, som enligt vad erfarenheten visar, den lärjunge, som med sina övriga studier förenar det av grekiska språket, i de förra gör fullt lika starka och tilläventyrs säkrare framsteg än den, som från grekiskan varit befriad, och således åt dem kunnat ägna större tid.”

I de yttranden över revisionens berättelse, som berör frågan om grekiska språkets ställning i skolundervisningen, ansluter man sig i allmänhet till den av revisionen hävdade uppfattningen, att detta språk allt fortfarande borde vara obligatoriskt läroämne i skolorna. Stockholms gymnasiekollegium går i det avseendet till och med längre än revisionen, i det man vill utöka timtalet för detta språk på schemat. Revisionen hade föreslagit 6 timmar per vecka i vardera av tredje och fjärde klasserna. Enligt kollegiets mening var detta timal för litet i jämförelse med den stora vikt och ”den utvidgade kunskap, som annorstädes, t. ex. i Tyskland, Danmark och Norge, av ungdomen däruti förvärvas, och den högre lyftning, som det grekiska språkstudiet på de senare 50 åren överallt och även vid våra universitet vunnit”.

Biskop Hedrén i Linköping har i sitt yttrande i samband med frågan om förening av de båda bildningslinjerna på skolstadiet framhållit, att en sådan åtgärd sannolikt måste leda till, att grekiskan komme att försvinna som läroämne på det förenade stadiet, varigenom elementarbildningen enligt hans mening skulle göra en oersättlig förlust. Om detta pris måste betalas för att få till stånd den önskade förändringen, så vore revisionens förslag om gemensam undervisning under de båda första skolåren oantagligt. Möjligen torde dock, framhåller han, detta villkor för en förening av de båda linjerna på det sätt som skolrevisionen föreslagit ej vara ”oundvikligt”. Hur Hedrén tänker sig, att detta skulle kunna genomföras utan att grekiskan behövde offras, har han ej närmare ingått på. Däremot har man i det av domkapitlets övriga ledamöter undertecknade utlåtandet anvisat en utväg att bibehålla ämnet på skolschemat, nämligen i rektorsklassen, genom

att göra detsamma valfritt. "Hur outhärligt detta språk än är för den högre bildningen", heter det, "likväl med hänseende därtill, att icke alla nödvändigt behöva en sådan, icke heller alla genomgå hela skolan, ännu mindre gymnasium, utan av ett eller annat skäl flera lämna läroverket med ett ringare, ehuru för vissa levnadsyrken tillräckligt ansett kunskapsmått, och då härtill kommer, att grekiskan icke ovillkorligen fordras för undergående av studentexamen, torde dispens från detta läroämne, varmed början göres i 4:de avdelningen, kunna medgivas".

En annan fråga beträffande undervisningen i grekiska var, huruvida kursen skulle omfatta även nya testamentets grekiska eller endast profan text. Majoriteten inom kollegiet vid Visby gymnasium ger uttryck för den uppfattningen, att bibelgrekiskan borde utgå från gymnasiets kursplan. Mot detta uttalande har dock biskop Hallström reserverat sig. "Så länge den profana grekiskan med sin rika litteratur betraktas såsom ett allmänt bildningsmedel, vilket icke må vid elementarundervisningen försummas, änskönt goda översättningar av de klassiska verken skulle vara att tillgå, så må väl icke heller läsning av kristendomens viktigaste heliga skrifter på grundspråket härifrån göra ett besynnerligt undantag och i skolan alldeles åsidosättas. Det liknade nog mycket både en ytterlighet och en motsägelse." Den rätta medelvägen borde enligt Hallströms mening vara den "helt enkla", att sedan ynglingarna vunnit någon mera underbyggnad i det grekiska språket låta dem under de tvenne senaste åren av deras gymnasiekurs inhämta någon bekantskap med Nya testamentets idiom, och den exegetik, som varit av ålder därmed förbunden".

Då man framhävde betydelsen av att de klassiska språken alljämt hade en framskjuten plats på skolschemat, var det emellertid i främsta rummet latinska språket man hade i tankarna. Ett väluttryckt för den höga uppskattningen av detta språk från bildningssynpunkt har man i det ovannämnda utlåtandet från seminarieföreståndare J. H. Ekendal. I sitt utförliga förslag till ny läroverksorganisation har han liksom skolrevisionen utgått ifrån, att latinets skulle inträda som första främmande språk redan från och med första klassen. Man kunde ej förneka, heter det, detta språks välgörande kraft, "att medelst det helgjutna i dess sammansättning och det allvarliga i dess anda och hela byggnad formellt

dana och stärka själskrafterna, vilket den allmänna medborgerliga bildningens alumner likaväl behöva som de, vilka ägna sig åt egentligen lärda studier". Han finner det också "nästan omöjligt att utan någon kännedom av latinska språket kunna rätt orientera sig i andra vetenskapers och konsternas nomenklatur, varav varje medborgare likväl ofta har behov". I Tyskland hade också, framhåller han, latinets på senare tiden upptagits bland läroämnena i nästan alla realskolor.

Att studiet av latinska språket måste anses vara av väsentlig betydelse även för lärjungarna på den reala bildningslinjen betonas likaså av kollegiet vid katedralskolan i Lund. Även om denna åsikt "i våra dagar anses omtvistad och till och med av tidsandan ogillad", så var den dock enligt kollegiets övertygelse förtjänt av allvarligt behjärtande. Studiet av de klassiska språken i skolorna måste anses ha det största inflytande "på det egentliga föremålet för all publik undervisning — en fullständig bildning". Därför vore också revisionens förslag, att i alla apologistskolor utan undantag tillgång till undervisning i latin måtte beredas "de lärjungar, som sådant åstunda", enligt kollegiets mening förtjänt att i högsta måtto behjärtas.

Även i utlåtandet från kollegiet vid Maria högre lärdomsskola i Stockholm betonas önskvärdheten av latinundervisning på den reala linjen. För studiet av de moderna språken, d. v. s. i detta fallet tyska och franska, som var huvudämnena i apologistskolorna, var nämligen grundläggande kunskaper i latin av avgörande betydelse. Det hade visat sig, heter det, att lärjungar, som läst latin, gjort större framsteg i de levande språken, än lärjungar, som saknat denna underbyggnad. Därför hade man också vid realgymnasiet i Uppsala, "vilket är ganska talrikt besökt", infört undervisning i latinets, liksom vid Tysklands realskolor. Kollegiet citerar ett uttalande i ett program för en tysk realskola där det anförts tre skäl för latinets upptagande som läroämne för realisterna: 1) dess överensstämmelse med franskan, det viktigaste av de nylatinska språken i realskolorna, 2) dess inflytande på det tyska språkets utveckling, 3) dess grammatiska särprägelse.

Av särskilt intresse i här föreliggande sammanhang är utlåtandet från Stockholms skoldirektion, undertecknat av överståthållaren J. V. Sprengtporten samt en rad andra bemärkta personer, bland

dem ledamoten av 1843 års skolrevision A. Z. Pettersson, kyrkoherden i Klara församling doktor J. Wallin, professorn och riksdagsmannen Nils Selander, borgmästaren G. Holm, grosshandlaren F. Schartau m. fl., inalles 12 personer. Som tidigare nämnts var detta utlåtande det till ecklesiastikdepartementet sist inkomna och är daterat så sent som den 1 december. Det av direktionens majoritet godkända utlåtandet, som trots det långa dröjsmålet med ärendets handläggning synes ha tillkommit i en viss brådska och utan något formellt sammanträde med direktionen, går i övervägande konservativ riktning. I formuleringen erinrar det om kyrkoherde Wallins inlägg under läroverksdebatten i prästeståndet, varför det är anledning förmoda, att det i allt väsentligt härrör från hans hand. Till utlåtandet är fogade ett flertal reservationer, bl. a. av ordföranden Sprengtporten, professor Selander samt riksdagsmännen Holm och Schartau, vari en mera liberal syn på de föreliggande frågorna kommer till uttryck.

I fråga om studiet av de gamla språken framhålles i det av direktionens majoritet godkända utlåtandet, att dispens möjligen bör kunna beviljas från ett av dessa språk, nämligen det hebreiska, för dem, "som söka den förberedande vetenskapliga eller ämbetsmannabildningen", de senare "möjligtvis även från det grekiska språket". Latinet däremot måste vara ett obligatoriskt läroämne för alla redan från och med första klassen. I detta språk hade "20 århundraden nedlagt sin andliga erfarenhet och utvecklingshistoria". Genom fasta länkar var det "sammankedjat med den ny-europeiska kulturen". Det måste därför ännu länge bli "en oundgänglig ingrediens i den solidare bildningen" och studiet av detsamma därför också "tillhöra elementarläroverkets alla avdelningar". Det borde anses som "regulativt för språkstudier i allmänhet", och det lärdes väl, endast om det inhämtades långsamt (d. v. s. utsträcktes över hela skolstadiet), "såsom allvaret i dess karaktär fordrar". Med sin fullbildade organiska byggnad och sina fullständiga och noggranna flexionsformer (böjningsformer) var det av väsentlig betydelse som grundläggning för en grammatikalisk undervisning, som gjorde anspråk på grundlighet. Latinet var stammoder för alla de nyare språk, som fått namn av romanska, och studiet av detsamma underlättade därför dessas inlärande. Franska språket kunde därmed utan olägenhet uppskjutas

till tredje klassen. Tyska språket däremot borde påbörjas i andra klassen. Detta språk var nämligen så nära besläktat med det svenska, att det kunde anknytas till undervisningen i modersmålet, som skulle vara den egentliga utgångspunkten för språkundervisningen, men som "aldrig rätt fullständigt läres utan i sammanhang med och samtidigt med främmande språk", d. v. s. i detta fall "det romerska språket", varmed början således borde göras "nära nog samtidigt".

Mot denna höga uppskattning av latinstudiets betydelse ur allmän bildningssynpunkt vänder sig professor Selander med skärpa i sin utförliga reservation. Enligt hans mening bör allmänt medborgerlig bildning kunna vinnas utan kännedom om de klassiska språken. "Ett grundligare studium av modersmålet och de moderna språken, som till en del redan börjat inom fäderneslandet, men i betydligare mån och länge varit idkat utomlands", hade alltmera ådagalagt, "att dessa språk föga mindre än latin och grekiska äro ägnade att väcka, pröva, utveckla och stärka de unga själskrafterna". Han kunde därför ej anse det nödvändigt, "varken att öka apologistkolans ämnen med latin, icke heller att neka dem, som i lärdomsskolan och gymnasium vederbörligen anmälas till befrielse från de gamla klassiska språkens läsning, att sådan dispens åtnjuta och i stället få undervisning uti de moderna språken". Man borde dessutom besinna, framhåller han, att undervisning i engelska språket hittills saknats i apologistkolorna, "vilken brist även revisionen insett och sökt avhjälpa". Om man jämförde "detta språks oundgänglighet för flerfaldiga borgerliga yrken med den ringa latinkunskap, som enligt revisionens förslag skulle av apologistkolans lärjungar inhämtas", så föreföll det honom "i vida högre grad viktigt att förskaffa åt dessa elever undervisning i det förra än i det senare av dessa ämnen". I lärdomsskolan och gymnasiet skulle bortvalsrätt beträffande de klassiska språken "undandrödja den förlamande inflytelse, som nu de till dessa studiers idkande tvungna måste utöva även på de villiga kamraterna samt till och med på själva läraren". Även ett annat resultat av medgiven valfrihet borde enligt Selanders mening ej heller förbises, "nämligen att lärdomsskolan genom valfriheten liksom öppnas för hela svenska ungdomen, då hon nu blott kan lämna inträde åt dem, som läsa de gamla språken, samt att hon därigenom kommer

i ett närmare och vänligare förhållande till apologistskolan". Valfrihet beträffande de klassiska språken var så mycket betydelsefullare, anser han, "som erfarenheten (d. v. s. i Nya elementarskolan) visat, att man icke begär den för att helt och hållet eller till någon del försumma den gamla litteraturens studium, utan tvärtom allmännare än någon skulle förmodat begagnar sig av tillfället att läsa åtminstone latin, även då den valda levnadsbanan icke fört till sådana samhällslägen, i vilka latinkunskap anses vara outhärlig eller behöflig".

Det var emellertid framför allt från formell bildningssynpunkt, som man ville ge ej blott latin utan de gamla språken överhuvud en så framskjuten plats som möjligt bland skolans läroämnen. I yttrandet från kollegiet vid Linköpings lärdoms- och apologistskola framhålles, att ett gemensamt behov för alla samhällsmedlemmar, "i alla tjänster och yrken", var "ett övat förstånd, ett klart omdöme, ett allvar i viljan att genomtränga, vad som kan synas dunkelt eller svårt — med ett ord: arbetsförmåga". Detta borde den allmänna skolan sträva efter att meddela sina elever med hänsyn tagen till deras olika anlag. Att därvid ängsligt taga i beräkning, vilket lärostycke, som skulle komma "att mest i praktiken gagna den blivande medborgaren, synes vara föga mera välbetänkt än att bestämma genus vitæ för barnet i vaggan". Nu hade skolrevisionen enligt kollegiets mening "med lärdom och snille framställt de klassiska språkens företrädare framför andra lärostycken, som kunna komma ifråga vid den elementära undervisningen, till att utbilda tankeförmågan och skärpa omdömet". Vid elementarundervisningen borde ett läroämne aldrig kallas viktigt eller icke viktigt för lärjungar i någon annan mening, än att det mer eller mindre utbildar hans sinne, förstånd och hjärta. "Huruvida det kommer att speciellt ingå i hans blivande verksamhet som medborgare, tillhör enligt vår tanke icke elementarskolan att taga i betraktande."

De klassiska språken, i första hand latin, utgjorde således enligt kollegiets mening en nödvändig beståndsdel i denna formella bildning. "Denna allmänna för alla behöfliga bildning åstadkomes utan tvivel", heter det, "bättre i de skolor, som begagna de klassiska språken, än uti dem, som försmå dessa ypperliga bildningsmedel". Erfarenheten hade också visat, "att oaktat de gamla

lärdomsskolornas åtskilliga bristfälligheter deras lärjungar äro bättre beredda för inträdet i något yrke än apologistskolornas, vilka synes huvudsakligen under hela skolkursen hava berett sig för vissa yrken. Den bristande kännedomen i moderna språken ersättes med stor lätthet för dem, som äga någon färdighet i de klassiska och därmed fördelen av klara grammatikaliska begrepp, vilkas förvärvande för flertalet av dem, som endast övat de moderna språken, hittills ej velat rätt lyckas. Otvivelaktigt kan bildning i ordets ädla mening förvärvas genom vilka studier som helst, när de rätt bedrivs; men då erfarenheten hittills visat, att de klassiska språken i allmänhet äro de säkraste och bästa hjälpmedlen, så synes intet skäl vara för handen att förkasta dem. Att tiden därmed skulle förspillas, kan endast den påstå, som betraktar elementarläroverket som en tillämpningsskola."

Gentemot denna höga uppskattning av de gamla språkens betydelse från formell bildningssynpunkt ej blott från skolrevisionens sida utan även i flera av de över revisionens berättelse avgivna utlåtandena möter å andra sidan i en rad uttalanden en helt annan uppfattning. Man vänder sig häri med skärpa mot allt sysslande på skolstadiet med de gamla språken, särskilt då det gällde lärjungar, som efter avslutade skolstudier ämnade övergå till det praktiska livet. Dessa studier hade betydelse, ansåg man, endast för dem, som ämnade fortsätta studierna för prästerlig utbildning eller för övergång till vetenskaplig sysselsättning. De tillhörde således yrkesutbildningen och borde, såsom exempelvis hebreiska, ej upptagas bland läroämnena på lärdomsskolans eller ens gymnasiet schema utan hänvisas till universitetet liksom övriga för den egentliga yrkesutbildningen avsedda fackämnen.

I utlåtandet från Norrköpings lägre lärdoms- och apologistskola vänder man sig särskilt mot skolrevisionens förslag att latin skulle ingå bland läroämnena redan på det lägsta gemensamma skolstadiet. Redan i den förhandenvarande skolorganisationen med skilda linjer hade man enligt kollegiets mening gått för långt ifråga om latinstudiet. I lärdomsskolan började man sålunda med latin redan i första klassen, således med åttaåringarna, och dock var det här fråga om lärjungar, som var utrustade med goda studieanlag. Skolrevisionen hade emellertid i det avseendet gått ett steg längre, då den velat ålägga alla i de föreslagna förbere-

dande klasserna att läsa latin — ”månne, efter deras åsikt, på det alla må bliwa lärda?” Kollegiet vänder sig också mot själva metoden, då det gällde den traditionella latinundervisningen i skolorna. En reform vore här påkallad, då hittills för mycket avseende fästs vid formen, för litet vid innehållet. Detta var emellertid ej latinets utan lärarens fel. Önskligt hade varit, att revisionen vid detta tillfälle något hade utvecklats, hur en sådan reform skulle verkställas, så att latinläsningen kunde bliwa ”nog levande och fruktbarande”. Redan det bleve enligt kollegiets mening en reform, ”om härefter avseende mera gjordes på innehållet än på formen, alldenstund den grammatikaliska undervisningen i elementarskolan hitintills utgjort icke allenast huvudsak utan nästan ensak”. ”Vi våga dock i underdånighet tro, att den späde lärjungen, med eller utan anlag för studier, sådan vi nu måste fatta honom i den gemensamma förberedande skolan, på en genare och lättare, ja, vi våga säga, på den enda möjliga vägen, kan lära innehållet av den gamla klassiska litteraturen, det är genom modersmålet och så vidare genom det därmed närmast besläktade tyska språket, på vilket en icke obetydlig del av såväl romerska som grekiska klassiker är tillgänglig.”

Enligt kollegiets uppfattning borde det således ej komma ifråga någon latinundervisning i de föreslagna förberedande klasserna och ej heller i den på dessa byggda reala bildningslinjen. ”Århundradens erfarenhet har lärt, att otidigt latinlärande lika mycket kan hindra själsutvecklingen, som den i rättan tid både började och fortsatta är tjänlig, såväl att utveckla intelligensen, reda begreppen och skärpa omdömesförmågan, som att rikta vetandet. Ingen tid må väl glömma, hur mycket mänskligheten är romaren och greken skyldig, men icke bör väl avguderer drivas varken med deras språk eller deras vetenskap.” Bibeln i den svenska församlingen fanns numera att tillgå på svenska språket och behöfde ”icke studeras på det latinska”. ”En senare ålder är tids att rannsaka skrifterna på grundspråket.”

Skolrevisionens förslag om latinundervisning redan i de förberedande gemensamma klasserna betecknar kollegiet i Vadstena lägre lärdomsskola som onaturligt. Man ville börja med latin redan i dessa klasser, ”ett ämne, för barnasinnets så främmande, abstrakt och föga lockande, att det hos de flesta dödar all håg

även för andra studier. I anseende till dess svårighet tager det barnets mesta tid i anspråk utan att medföra de tidsuppföringen motsvarande frukter. Hur skyndsamt man än börjar med latin och hur mycket tid och ansträngningar däråt ägnas, så giver dock erfarenheten vid handen, att någon egentlig insikt däri aldrig röjes förrän vid mognare ålder och mera utvecklad reflexionsförmåga.” Enligt kollegiets mening hade erfarenheten också givit vid handen, att den som började latinstudiet vid mera mogen ålder, hann lika fort, ”ja, ofta fortare till insikt därutinnan än de, som tidigt började detsamma”.

Denna synpunkt, att latinstudiets påbörjande först vid mognare ålder resulterade i snabbare framsteg, understrykes i ett yttrande av kollegan F. Östberg vid Eksjö lägre lärdomsskola, vilket yttrande han bifogat kollegiets protokoll. Det är särskilt revisionens förslag om latinläsning redan i de förberedande klasserna, som han vänder sig mot. Lärarens uppgift i dessa klasser måste i första hand vara ”att lära gossarna förstå, vad de läsa”, och det förnämsta läroämnet härvidlag var svenska språket. Endast katekes och svensk grammatik skulle få läras utantill, övriga i skolan förekommande läroböcker däremot läsas innantill. Endast med de mera försigkomna lärjungarna skulle det vara tillåtet att i de förberedande klasserna börja med ett främmande språk, och i så fall med tyska språket. Den för de båda linjerna gemensamma undervisningen skulle upphöra, först när lärjungen lätt och riktigt kunda uppfatta, ”vad som läses i de brukliga första läroböckerna”. ”Om än detta dröjer, så är dock den tiden ej förlorad, det går fortare sedermera. Och skulle gossen icke börja latin förän vid 11—13 års ålder, så, om han med heder lämnat förberedande klassen, lærer han därefter på 1 år så mycket som en åttaåring på 4.”

I utlåtandet från Karlskrona ”lägre lärdomsskola och apologistklass” medges de klassiska språkens ”företrädesvis stora bildningskraft jämförd med de moderna språkens inverkan på barn i samma avseende”. Men denna kraft gjorde sig gällande först vid en närmare bekantskap med dessa språk ”men alldeles ej vid inpräglingen av en mödosam formlära, evad metod än må följas; och just därför synes latinets studium under den gemensamma förberedelsetiden vara obehörigt, emedan den blivande apologist-

eleven ej av sitt strävande skördar någon njutbar frukt, innan fältet övergives. Skulle därjämte särskilt avseende fästas vid det stora antal apologistlärjungar, som vid 10—11 års ålder förmodas hasta till lägre medborgerliga yrken, så är det påtagligt, att intet främmande språkstudium är av nöden för dem, eller annorlunda än undantagsvis kan vara av något gagn." Något obligatoriskt latinstudium på den reala linjen ville kollegiet ej vara med om, men tillfälle att läsa detta språk borde stå öppet för de lärjungar, som ämnade sig till jurist- eller militärbanan, under förutsättning att detta kunde ordnas "utan oreda eller snarare fullkomlig upplösning av apologistskolan".

Det är anmärkningsvärt, att även i de yttranden, där man bestämt tar avstånd från revisionens förslag om latinstudium i de förberedande klasserna och möjlighet till undervisning i latin för lärjungarna på den reala linjen, man dock ger uttryck för en viss respekt inför de klassiska studierna. Den nedlåtande inställning till den klassiska bildningen, som möter i riksdagsanföranden och stridsskrifter från samma tid, saknas så gott som fullständigt. I ett särskilt yttrande till det av Linköpings domkapitel avgivna utlåtandet framhåller också lektor Sondén, att den opinion mot latinläsningen i skolorna, som framträdde på olika sätt, knappast behövde bekymra vännerna av den klassiska bildningen. Vad man framför allt enligt hans mening borde undvika, var allt tvång för eller emot latinläsningen, då det gällde läroverkens omorganisation. "Tysklands redan vunna erfarenhet synes bevisa, att den nu i vårt land nog gängse opinionen om latinläsningens skadlighet korrigerar sig självt, om den allenast erhåller behöflig frihet att utbildas och genom beröring med andra renas, eller med andra ord, om den vid de allmänna läroverkens organisation får gälla jämte den motsatta. Erfarenheten inom Nya elementarskolan samt Sundsvalls och Linköpings apologistier, om ej flera, synas på god väg att bestyrka detsamma, då valfriheten i den förra blott sparsamt begagnas och få lärjungar i de senare kvarstanna nog länge för att inhämta allt, vad de hava att erbjuda. Ehuru jag för min enskilda del ingalunda betvivlar, att dessa få säkrare och fullständigare vinna sitt ändamål, om de tillika lärde latin, så kan jag dock icke för mig dölja, att, om detta skulle ske till följe av ett genom skolan ålagt tvång, det mest övertygande beviset om

latinets värde såsom undervisningsämne ginge förlorat och med detsamma utsikten att i en icke så avlägsen framtid se striden av sig själv upphöra. Vad åter angår den stora mängden av ynglingar, vilka vid 12 à 14 års ålder tillika med sin skolgång sluta sina studier, så torde genom deras latinläsning vara lika litet vunnet som förlorat. Ju mer jag själv är övertygad, att till det mål, som förtjänar namn av bildning eller rättare litterär undervisning, icke finnes någon via regia (kungsväg), desto billigare synes det mig vara, att de som i alla fall av små omständigheter hindras från att uppnå detta mål, må få försöka närma sig detsamma på det sätt de finna tjänligast."

De av Sondén framlagda synpunkterna på bildningsproblemet gick således ut på, att antingen valfrihet skulle tillämpas i de allmänna skolorna ifråga om de klassiska språken, eller också att fristående apologistskolor utan dessa språk allt fortfarande skulle bibehållas. Det förra av dessa alternativ ansåg han tjänligast i de mindre skolorna, där det mindre antalet lärjungar gav läraren möjlighet att mera sysselsätta sig med varje enskild lärjunge. På andra ställen däremot, där som exempelvis i Linköping en förening av lärdomsskolan och apologistskolan skulle innebära överfyllnad i de lägre klasserna, vore det behöfligt med en särskild apologistkola, "intill dess att både folkskolan blivit lyftad till den höjd kungl. förordningen av den 18 juni 1842 åsyftar och allmänheten lärt sig inse, hur litet den kunskap, vilken på ett eller annat år i en apologistkola kan inhämtas, förtjänar det prunkande namnet allmän medborgerlig bildning".

6. Den fria flyttningen.

I sin berättelse hade skolrevisionen ägnat stor uppmärksamhet åt den punkt i det nya skolprogrammet, som av dess upphovsman biskop Agardh i hans särskilda yttrande till stora undervisningskommitténs betänkande betecknades som en av huvudpunkterna, nämligen den fria flyttningen, d. v. s. en sådan organisation av undervisningen, att lärjungarna skulle kunna fortgå i ett visst ämne utan att tillbakahållas av bristande insikter i ett annat. I det vid Nya elementarskolan tillämpade undervisningssystemet

var också den fria flyttningen en av grundprinciperna. Skolrevisionen ger i sin berättelse följande skildring av det vid skolan tillämpade förfaringssättet i detta avseende: "Vad flyttningen angår, äger varje lärjunge att obehindrad av sina kamrater fritt fortgå i vart ämne, så att han efter att hava vederbörligen inhämtat och redogjort för ett ämnes kurs i en lägre klass genast får för detta ämne uppflyttas och fortsätta kursen i en näst följande högre klass; men för att i allo uppflyttas från en lägre till en högre klass i skolan fordras, att han på lika sätt undergått förhör och blivit godkänd i alla de särskilda ämnernas kurser, som tillhöra den klass, ur vilken han vill uppflytta." Dock fick ingen lärjunge börja läsningen av ett nytt språk i en högre klass, "förrän han inhämtat och vid anställt förhör vederbörligen redogjort för den eller de språkkurser, som tillhöra närmast underliggande klass".

Skolrevisionen hade beträffande denna punkt på reformprogrammet som sin mening framhållit, att principen fri flyttning var möjlig att tillämpa även inom det gamla skolsystemet, nämligen genom uppdelning av lärjungarna i läxlag inom en klass. Detta uteslöt givetvis icke, att man kunde utsträcka denna uppdelning till att omfatta "partialklasser eller särskilda klasser för varje ämne". I allmänhet hade man emellertid icke funnit lämpligt att vidtaga en sådan åtgärd, och detta "tvivelsutan på grundade skäl". Det som huvudsakligen talade emot upprättande av klasser för särskilda ämnen "och därmed även mot den fria flyttningen" var, att vinsten blev ringa, möjligen ingen, men skadan kunde bli betydlig. "Vinsten är — åtminstone såsom denna frihet hittills blivit realiserad — att en yngling kan i en partialklass och däremot svarande kunskapsmått stå en eller annan grad över den totalklass, till vilken han hör, utan att han flyttas till eller anses tillhöra den högre totalklassen, innan han genomgått alla till den lägre klassen hörande ämnen. Men äro de särskilda ämneskurserna beräknade på en mot lärjungens förmåga i allmänhet svarande medeltid, så beror totalklassens hastigare eller långsammare genomgående ytterst av alla själsförmögenheternas naturliga styrka hos varje individ." Även med slutna klasser och års- och terminsflyttningar kunde man således enligt revisionens mening fästa skäligt avseende vid denna individuella förmåga, i det att ynglingar

med utmärktare anlag kunde "tillåtas inom en kortare tid fullända kursen". Att den större frihet, som i detta hänseende rådde i de skolor, som tillämpade systemet med partialklasser och rörliga läxlag, dock ej medfört "en inom kortare tid fulländad skolkurs", fann revisionen bevisat av "den hittills vunna erfarenheten".

"Skillnaden mellan de båda flyttningssystemen" låg enligt revisionens mening endast däri, "att vad man i det ena åstadkommer därigenom, att man i enlighet med den i läroämnenas egendommiga beskaffenhet och själsförmögenheternas naturliga utvecklingsgång grundade lag framförer ynglingen jämnt och likformigt, söker man i det andra vinna genom blott partiellt framdrivande enligt den enskilda fallenheten och lusten". Men detta framdrivande, om det var obegränsat, kunde ej annat än "rubba det harmoniska förhållandet mellan själens krafter, som ingår i begreppet av själsbildning". Revisionen ville icke neka, att i dessa rörliga läxlag kunde ligga en stimulerande kraft. För de med bättre naturgåvor utrustade ynglingarna låg emellertid den faran nära till hands, att det "av den onaturliga överretningen lätteligen uppkom brådmognad liksom av den partiella framgången möjligen fåfänga och inbilskhet". För de av naturen mindre lyckligt lottade innebar systemet med fri flyttning "en överdriven ansträngning, som medför slapphet, modlöshet och liknöjdhet".

Sitt slutomdöme om den fria flyttningen hade revisionen formulerat i följande uttalande: "Den retarderande kraft, som all offentlig undervisning bör äga i sitt våld, så vitt den icke skall frambringa drivhusväxter, möjligen prunkande genom sin fågring, men lätt förvissnande, ligger här icke i själva systemet och dess tvingande makt utan utom densamma, i en gräns, som, den må nu vara satt genom lärarens enskilda inflytelser eller genom en godtycklig föreskrift, en gång för alla visar sig till sin natur såsom främmande och obehörig. Däremot har klasssystemet denna kraft i sin tvivelsutan humanare idé och syftning, att söka bringa till utveckling och mognad *alla* anlag, att låta den svagare stödjas och livas av den starkare, liksom tvärtom söka åt denne, genom den inverkan han utövar på den underlägsne, bereda en säkrare mognad. Att denna återhållande kraft ej går för långt, ej tyranniskt hämmar den naturliga utbildningen av utmärktare anlag,

böra de periodiska klassflyttningarna, särdeles om de medgivas terminsvis, alltid kunna förekomma.”

Skolrevisionen hade således genom detta sitt uttalande ställt sig bestämt avvisande till det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet med fri flyttning. Visserligen medgavs, att ett sådant förfaringssätt kunde ha en stimulerande inverkan på de mera begåvade lärjungarna, men det kunde också leda till en skadlig brådmognad. För de mindre begåvade däremot hade systemet övervägande skadliga verkningar, som resulterade i modlöshet och liknöjdhet. Samvaron mellan svagare begåvade och mera rikt utrustade lärjungar hade en gynnsam inverkan åt båda hållen. De förra kunde livas och styrkas, och genom denna sin påverkan kunde de bättre begåvade själva uppnå en säkrare mognad. För övrigt borde undervisningen ej gå ut på att åstadkomma drivhusplanter i något enstaka ämne utan avse utveckling och mognad av alla själens krafter. Till sin idé och syftning var därför det traditionella klasssystemet med periodvis återkommande allmänna flyttningar det system som bäst främjade en harmonisk personlighetsfostran.

Skolrevisionens ställningstagande i denna omdebatterade principfråga föranledde talrika meningsyttringar i de över revisionens berättelse avgivna utlåtandena från stiftsmyndigheter och kollegier. I de utlåtanden, där man i princip deklarerade sin anslutning till det nya skolsystemet, var man i allmänhet ivrig att framhålla fördelarna med den fria flyttningen. Rektor Nordqvist vid Frösö skola, som enligt vad i det föregående framhållits i en reservation till revisionens berättelse kraftigt tagit till orda för de nya metoderna, framhöll i det av honom å kollegiets vägnar avgivna utlåtandet, att pluraliteten inom revisionen visserligen hyllat ”det gamla stationära skolsystemet” men dock sett sig nödsakad ”att här och där inrymma något åt dem, som velat göra avseende på vår tids billiga fordringar och en redan på säkra grunder vilande erfarenhet”. Systemet med slutna klasser och lärjungarnas på bestämda tider verkställda flyttningar hade dock revisionens majoritet ej velat uppge, och detta ställningstagande betecknade Nordqvist som ”både onaturligt och onyttigt”. ”Ty naturligt synes det icke vara, att ynglingar med de mest olika anlag åtminstone ett helt år sammankedjas med varandra inom samma klass, ehuru så

stor skillnad dem emellan ofta äger rum, att de bättre lottade med full tillförlitlighet kunna vara de senares ledare. Härigenom ser sig naturligtvis klassläraren tvungen att upphjälpa de svagare till någorlunda likhet med dem, vilka i anlag och färdighet stå långt framför, vadan dessa senares framsteg betydligt hindras och deras håg och lust förlamas, då de måste ända till ledsnad höra dem förut välbekanta saker ideligen upprepade. Nyttigt är visserligen, att läroverket inom sig äger en retarderande kraft, som hindrar all brådmognad hos lärjungarna, men att denna kraft blir så övervägande, att den ofta förstör de ungas framåtsträvande nit och gör dem likgiltiga för en undervisning, som till sin natur för dem måste bli föga livande och uppmuntrande, kan ej vara annat än i hög grad onyttigt och skadligt.” För Nordqvist och därmed för frösöskolans kollegium framstod därför den fria flyttningen, ”inom vissa gränser inskränkt”, som ”ett av de verksammaste medel till våra elementarläroverks befriande från en viss letargi, vari de för närvarande med få undantag tyckas befinna sig”.

I ett av kollegan vid Ämåls lägre lärdomsskola J. O. Geijer avgivet särskilt yttrande kom denne även in på frågan om den fria flyttningen. Huruvida den vid Nya elementarskolan i Stockholm tillämpade nya skolmetoden vore lämplig att i sin helhet införa vid skolan i Ämål, ansåg han sig ej vara i stånd att bedöma, då han om denna metod ej hade någon praktisk kännedom. Den fria flyttningen förklarade han sig dock beredd att tillstyrka, eftersom han ansåg den vara ”högst tjänlig att tidigt framkalla och utveckla lärjungarnas naturliga anlag”. Det vore högst önskvärt, att såväl ifråga om den fria flyttningen som läxöverläsningen på skolrummet den nya metoden kom till användning vid alla rikets skolor. Om så ej kunde ske, borde åtminstone vid alla skolor inom samma stift följas en ensartad metod i dessa avseenden, så att lärjungarna från olika skolor sedermera utan olägenhet kunde sammanföras i en högsta avdelning ”för att mottaga den för avgång till universitet erforderliga undervisningen”.

Även rektor Rodhe vid lägre lärdomsskolan i Varberg ansluter sig i sitt utlåtande till principen om fri flyttning, vilket system enligt hans mening borde allmänt införas vid läroverken. Han hänvisar i det avseendet till den agardhska reservationen i revi-

sionens berättelse, som han förklarar sig helt instämma uti. "Efter min övertygelse kan man ej tänka sig något mera naturstridigt än klassläsningen. Dess användbarhet förutsätter lika naturanlag hos alla samt hos var och en lika fallenhet för alla vetandets grenar." Ingen som något befattat sig med undervisning vid de offentliga skolorna torde, framhåller han, vilja utgå från en sådan förutsättning. "Vilken svårighet är det ej att i samma läxlag förena den, som ögonblickligen med förståndet fattar de ämnen, som föredragas, med den, för vilken läraren har all möda att göra även de enklaste sakerna begripliga. Vidare äro med avseende på en och samma individ dennes anlag ofta så olika för kunskapens olika grenar, att under det man måste på allt sätt hejda och hålla honom tillbaka i ett ämne för att ej växa sina kamrater över huvudet, kan man med svårighet förmå honom att följa med i ett annat. Skall man åter inrätta flera läxlag för olika ämnen inom en och samma klass, så måste man, om avsikten därmed skall vinnas, låta lärjungarna inom dessa läxlag obehindrat fortgå, och då upphäves klassläsningen de facto. Enda skillnaden är den, att detta medför större besvär och tidsspillan för läraren. Detta i avseende på möjligheten av ett sådant försök (d. v. s. att hålla alla lärjungarna på samma nivå i kunskapshänseende). En ytterligare fråga blir, huruvida detta försök 'att jämna, nivellera och platta allt', är nyttigt eller ens rimligt. Biskop Agardh framställer kort och förträffligt (d. v. s. i sin reservation till skolrevisionens berättelse) de menliga följderna därav, och jag är häruti fullkomligt av hans tanke."

Inom andra kollegier däremot ställde man sig bestämt avisande till förslaget från reformvänligt håll om fri flyttning. Gymnasiekollegiet i Strängnäs bestrider riktigheten av det gjorda påståendet, att den individuella fallenhetens utveckling skulle befordras genom ett sådant system. "Att genast vid undervisningens början tillåta ett särdeles avseende på den individuella fallenheten, synes collegium befordra ensidighet och motarbete den hälso-samma själs-gymnastik, som de flera läroämnenas samtidiga harmoniska drivande medförer. Liksom uti den friska kroppens gymnastik en ledamots överdrivna övning nedsätter och försvagar övriga ledamöters verksamhet, varav missbildning lätt uppkommer, så tror även collegium, att uti elementarstudiernas inhäm-

tande det är äventyrligt för själskraftens harmoniska utveckling att fästa övertvägande avseende på något visst läroämne, även om fallenheten skulle ligga däråt." Även om fallenheten skulle kunna säkert bedömas redan vid undervisningens början, d. v. s. på elementarstadiet, så var dock enligt kollegiets mening först universitetet "rätta stället för specialstudier, där de med större nytta kunna bedrivas, sedan en god grund blivit lagd vid elementarläroverket och flerartade studier uppövat och stärkt själskraften".

Rektor Melander vid Växjö gymnasium förklarar i sitt utlåtande, att han "på det högsta" avstyrkte den fria flyttningen. "Ty i progymnasium, där liksom på själva gymnasium hädanefter vid terminernas möjligen blivande förlängning och julferiernas förkortande endast en gång om året torde böra hållas examen", kunde enligt hans mening "även bättre begåvade naturer icke utan alltför stor ansträngning och därav härflytande skada för hälsan gå ur klassen fortare än på ett år". Om då gossen intogs i läroverket vid 9 års ålder och använde 9 år att genomgå det samma, så vore han vid sin avgång därifrån "ingalunda för gammal för akademiska undervisningen och — friheten".

Samma inställning till frågan om fri flyttning hade rektor Björling vid Gävle gymnasium. Flyttning till högre klass borde ej få förekomma, förrän alla ämnen tillhörande den lägre klassens kurs blivit klarade. Elementarundervisningens uppgift var enligt hans mening, "att i småningom stigande utveckling av alla anlag höja ynglingen från en lägre grad till en högre". Detta syfte skulle förfelas, "om en kunskapsgren isolerad för sig uppdrives, och således det nödvändiga sammanhanget mellan bildningsämnen omintetgjordes". Under hänvisning till skolrevisionens uttalande i denna punkt ville han därför avstyrka "begagnandet av den fria flyttningen och kursläsningen i sin stränghet".

Frågan, huruvida fri flyttning skulle kunna komma till användning i de allmänna skolorna utan att samtliga klasser liksom i Nya elementarskolan sammanfördes i en enda gemensam lärosal, upptages till behandling av gymnasiekollegiet i Linköping i dess utlåtande. En möjlighet vore, menar kollegiet, om de olika klasslärarna följde ett för hela skolan gemensamt lektionsschema, d. v. s. att i samtliga skolans klasser samma läroämne förekom på

exakt samma lektionstid. Detta skulle emellertid enligt kollegiets uppfattning innebära en utbildning av den stränga klassläsningen på ett sätt, som troligtvis ingenstades vore möjlig att i praktiken genomföra, åtminstone vid gymnasier och däremot svarande läroverk. Kollegiet ansåg sig därför böra i underdånighet fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet därpå, "att ämnesläsning för lärjungarna samt fri partiell flyttning i varje ämne icke kan vid ett sådant läroverk äga rum under annat villkor eller på annat sätt, än att det omskapas till likhet med Nya elementarskolan".

Den fria flyttningens idé betecknade rektorn vid Jönköpings högre lärdoms- och apologistkola som "en ny klut på ett gammalt kläde". En uppdelning i läxlag brukade nämligen sedan gammalt äga rum även i ett skolsystem med fasta klasser. "Namnet förändrar aldrig själva saken." "Om byggmästaren har uppsatt väggar klasserna emellan i skolan, eller reglementariska bestämmingar hava utstakat vissa gränslinjer, som måste överstigas, det kan ju vara sak samma. De finnas och måste finnas i varje skola och utan dem är skolan ett mekaniskt virrvarr." Ingen i Nya elementarskolan hörde fullständigt till en högre klass, "innan han så dragit sig upp från den lägre, att han innehar det minimum åtminstone av kunskaper, som fordras för den förstnämnda". I gamla skolan flyttades heller ingen "utan under samma beting". Det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet ansåg han leda till brådmognad i ett läroämne och omognad i ett annat, "till ensidighet i de särskilda kunskapsarternas och själsförmögenheternas organiska utveckling, vilket gamla skolan med sina fasta klasser och väggar förebygger. Klassen där (d. v. s. i gamla skolan) vill hava lärjungen hel och hållen — såsom Gud människans hjärta — och icke sönderstyckad, och sörjer faderligt för den mindre väl lottade, att han må få en liten arvslott i den allmänna människobildningen. Här framstår i sin fulla dager den Nya elementarskolans obarmhärtighet att icke emottaga alla, som emottagas vilja. Så får icke, så bör icke en statens medborgarskola behandla statens medlemmar. Skolan bör vara öppen för alla (d. v. s. som uppfyllde fordringarna för inträde), och vore den restriktion om ett maximiantal (nämligen högst 100 lärjungar) icke gjord och stabiliserad, hade troligen Nya elementarskolan föga eller säkert mindre rop för sig."

Lunds domkapitel vände sig i sitt yttrande mot den av nya skolan proklamerade grundsatsen om en fullkomligt fri utveckling av den mänskliga individualiteten medelst valfrihet i läroämnen och fri flyttning. Själva begreppet flyttning borde enligt domkapitlets mening egentligen vara främmande för den nya skolan. Allt var nämligen anlagt på individen "och intet på den med andra gossar samarbetande och således av andra i någon mån beroende skolgossen". Begreppet flyttning häntydde emellertid på en sådan samverksamhet. Man flyttade från dem, med vilka man ej längre var jämlik, och flyttades till dem, med vilka jämlikhet inträtt. En fullkomlig jämlikhet mellan individer kunde det för övrigt aldrig bli fråga om. Där endast den individuella utvecklingen avsågs, kunde det således enligt domkapitlets mening varken bli tal om samarbete eller flyttning. Utan någon hänsyn tagen till de övriga fördes lärjungen här fram, så långt vägen räckte. Den nya skolans ordande om fri flyttning till högre klass, var därför ej fullt konsekvent. Ej ens talet om klasser var helt konsekvent. Antalet klasser enligt det nya skolsystemet kunde nämligen ej på långt när rymma alla olikheter, som därinom borde hava plats. Den fria flyttning, som utlovades, var i själva verket ej fullt fri. Lärjungen lösgjordes ej alldeles från en viss klass, förrän han i allo inhämtat de till denna klass hörande kurserna. I verkligheten var han således bunden vid en viss klass, detta tvärtemot teorin. På samma sätt var det med valfriheten, som endast medgavs beträffande vissa ämnen, nämligen de klassiska språken. Således fanns i den nya skolan "både en valfrihet och en flyttningsfrihet — utan frihet".

Lärarkollegiet vid Adolf Fredriks lägre apologistkola framhåller i sitt utlåtande, att fri flyttning "till en viss grad aldrig saknats i våra skolor". Det återhållande tvång, "som av nya lärosättets försvarare vanligen lägges det gamla till last", var således enligt kollegiets mening varken så tryckande eller "betydligt", som man förmenat. Man ville å andra sidan ingalunda förneka, heter det, "den obestridliga tillvaron av tvång för en och annan av naturen lyckligare begåvad yngling, vilken för de flestas, de medelmåttigas skull hejdas i sin fart, en svårighet, som vidlåder den gamla skolan och endast till någon del kan övervinnas genom ökade bemödanden av nitiska lärare samt särskilt föresatta pensa utöver

de vanliga". Själva problemet låg enligt kollegiets mening däri, "huru långt ett oförhindrat framskridande i vissa ämnen oberoende av framstegen i de övriga och en därav följande obetingat fri flyttning kan fortgå utan att väcka liknöjdhet för de läroämnen, i vilka jämförelsevis obetydlig insikt blivit vunnen". Detta torde vara ganska svårt att avgöra, heter det, och endast "ett någorlunda tillförlitligt närmande" i detta avseende vara möjligt. Att Nya elementarskolan härvid gjort "allt vad görligt är, bör ej förnekas". Tillämpningen av den fria flyttningen, "som hos många injagat så stora farhågor och förespeglat så betydliga vådor", kunde man således på nöjaktiga grunder antaga varken vara så vidunderlig eller farlig, som man velat göra gällande, "såvida man icke anser fråga vara om en obegränsad frihet, vilken skulle grunda sig på en lika vidsträckt valfrihet av ämnen". I denna vidsträcktare betydelse hade emellertid enligt kollegiets mening dessa båda begrepp "sannolikt icke någonsin blivit uppfattade eller åtminstone icke tillämpade".

Också i detta yttrande betonas sålunda, att i det nya skolsystemet ingalunda medgavs någon obegränsad frihet för eleven att flytta till högre klass i något enstaka ämne utan hänsyn till kunskaper i klassens övriga ämnen. Den fria flyttning, som praktiserades vid Nya elementarskolan, var man således beredd att i princip acceptera. Vad man i det gamla skolsystemet framför allt vände sig mot, var den eftersträfvade jämna framryckningen på ett led, varvid de mera begåvade nödvändigt måste hållas tillbaka, för att de svagare skulle kunna hinna med. Kollegiet opponerar mot skolrevisionens påstående, att den fria flyttningen skulle rubba det harmoniska förhållandet mellan själens krafter. I stället skulle den traditionella klassflyttningen enligt revisionens mening framföra ynglingen jämnt och likformigt "i enlighet med den i läroämnenas egendomliga beskaffenhet och själsförmögenheternas naturliga utvecklingsgång grundade lag". Revisionen återkommer i detta sitt yttrande, framhåller kollegiet, "till den mångbeprispade harmoniska utvecklingen och tycker sig kunna liksom med en psykologisk mätstång uträkna bestämda stycken av varje ämne, som för likformig utbildning av själskrafterna erfordras". Onekligen vore denna harmoniska utveckling i fara, heter det, om på

det sätt kollegiet anmärkt det vore fråga om en obegränsad frihet, men en sådan hade ju ej på något håll blivit yrkad.

Skolrevisionen hade även i ett annat avseende gjort anmärkningar mot tillämpningen vid Nya elementarskolan av den fria flyttningens princip. Det gällde inskränkningen, att flyttning i ett visst ämne ej fick omfatta mer än en, högst två grader, vilken inskränkning enligt revisionens mening skulle stå i strid med den proklamerade individuella frihetens princip. Denna invändning från revisionens sida förklarar sig kollegiet ej rätt kunna fatta innebörden av. För kollegiet framstod det nämligen som obestridligt, "att en mindre inskränkning av fritt fortskyndande på läroämnens väg måste vara fördelaktigare än en större begränsning därav".

I striden om de båda flyttningssystemen, klassflyttningen och den fria flyttningen, önskar kollegiet således intaga en förmedlande hållning. Det gällde att i båda fallen undvika ytterligheterna, å ena sidan faran, att de bättre begåvade lärjungarna tillbakahölls, och å den andra, att förkärleken för enstaka favoritämnen alstrade liknöjdhet för vissa andra ämnen. Det var en sådan medelväg, som kollegiet önskade, att statsmakterna skulle slå in på, då det gällde en omorganisation av de allmänna läroverken i dess helhet. Någon radikal omgestaltning av arbetsformerna borde det således ej bli fråga om att genomföra, men väl en försiktig reformering med bibehållande av allt livsdugligt i det gamla skolsystemet. Det myckna talet från den gamla skolans män om inkonsekvenser i den nya skolans principuttalanden och om kompromissande med den gamla skolan ifråga om arbetsformerna ville kollegiet lämna åt sitt värde. Att mot bakgrunden av ett föregivet abstrakt reformprogram, som det skulle vara den nya skolans avsikt att genomföra, söka lägga hinder i vägen för all reformverksamhet på undervisningsväsendets område, betecknar kollegiet som ett onyttigt företag. Det visar sig också i det följande, att denna medelväg var den enda framkomliga och att det på båda sidor fanns ytterlighetsmän, å ena sidan företrädarna för det gamla skolsystemet, som motsatte sig varje som helst reformåtgärd, och å andra sidan radikala reformivrare, som yrkade på ett hänsynslöst omstörtande av de gamla formerna.

7. Växelundervisningen.

Den av skolrevisionen meddelade redogörelsen för arbetssättet vid Nya elementarskolan innehöll ett avsnitt om det vid skolan tillämpade förfaringssättet med växelundervisning. Denna arbetsform begagnades "mindre vid den första undervisningen än sedermera, ty nybegynnaren njuter huvudsakligen lärarens omedelbara handledning och har sedermera alltid tillträde till hans omedelbara hjälp samt förhöres och undervisas så ofta möjligt är av honom personligen, vilket företrädesvis gäller om dem, som icke hava över sig någon monitör i ämnet". I sitt principbetänkande "med förslag till läroverkens förbättring" kom revisionen sedermera tillbaka till frågan om växelundervisningen. Ehuru detta arbetssätt egentligen hörde hemma inom folkskolan, kunde det enligt revisionens mening "tvivelsutan begagnas även inom elementarskolan". Växelundervisningen erbjöd fördelar, som icke kunde förnekas. "Den bidrager att hålla ynglingarna vakna, att uppmuntra och öva den stigande skickligheten, att påminna svagheten om behov av hjälp, och sätter läraren i stånd att omedelbart verka på flera punkter o. s. v." Till följd av den vetenskapliga halt och högre pedagogiska skicklighet, som undervisningen inom elementarskolan förutsatte, blev dock, ansåg revisionen, denna arbetsmetod här ej annat än "en nödhjälps". Den fordrade nämligen, i synnerhet på de lägsta stadierna en synnerlig varsamhet i användningen, "för att ej anstifta skada, medföra en ytlig uppfattning hos den förhörde och inbilskheter hos den förhörande och för att åt läsningen i allmänhet ej meddela en alltför mekanisk och själlös karaktär". Den måste därför av läraren på det sorgfälligaste övervakas och tog då måhända lika mycket hans tid i anspråk, "som om han ledde undervisningen ensam klassvis, och det sannolikt utan att så säkert kunna garantera läsningens frukter som i klassinrättningen". Även i skolor, organiserade efter klassläsningsmetoden, kunde växelundervisning enligt revisionens uppfattning med fördel komma till användning och utgöra "ett ganska lämpligt pedagogiskt hjälpmedel, när klasserna äro överfyllda", vilket system "i alla tider torde hava blivit begagnat". "Tillförlitligare är dock den växelundervisning, som äger

rum i en av en skicklig lärare bedriven klassundervisning, där varje gosse, som svarar på frågan, hans svar må nu vara riktigt eller icke, må beriktiga andras eller beriktigas tillbaka, utgör för hela den lyssnande klassen en monitör, vars av läraren ledda verksamhet utgör en självverksamhet, som meddelar sig åt alla och aldrig förfelar sitt mål."

Revisionens utredning av frågan utmynnade i ett förslag, att växelundervisning skulle tillåtas i elementarläroverkens lägre klasser vid inhämtande av vissa mekaniska färdigheter, såsom skrivning, linearteckning "och till en del räkning", till det mått, "som läraren finner gagneligt och eforus gillar". Den kritiska inställning till problemet, som i stort sett präglar revisionens utredning, utesluter sålunda ej en viss uppskattning av denna undervisningsmetod. Man var dock angelägen att betona, att den klassvis bedrivna undervisningen under lärarens direkta ledning måste anses såsom det mest effektiva systemet, särskilt då det gällde lågstadiet. Vare sig växelundervisning kom till användning eller icke, så berodde å andra sidan framgången i undervisningsarbetet till ej oväsentlig grad på de didaktiska hjälpmedel, som stod till lärarens förfogande, i första hand läroböckerna. Om dessa var avfattade med säker psykologisk blick och med omfattande sakkännedom, så hade barnen för sina bemödanden det säkraste stöd. Ägde åter motsatsen rum, d. v. s. att läroboken ej fattade sitt ämne ur den rätta synpunkten och icke tog hänsyn till den naturliga gången av själsförmögenheternas utveckling, så blev det för läraren "en ganska svår uppgift att åt den intellektuella verksamheten giva behörig näring och riktning".

Skolrevisionens ställningstagande till frågan om växelundervisningsmetodens användande inom de allmänna läroverken föranledde en rad meningsyttringar i de över revisionens berättelse avgivna utlåtandena. I ett flertal av dessa ger man uttryck åt en viss uppskattning av metoden. Så framhåller exempelvis kollegiet vid lärdoms- och apologistkolan i Falun, att även i de lägre elementarklasserna en modifierad växelundervisning borde kunna tillämpas. Gymnasiekollegiet i Hernösand betecknar systemet med användande av monitörer vid undervisningen som "ett lämpligt pedagogiskt hjälpmedel", särskilt när klasserna var överfyllda. Som sådant hade det också, framhåller kollegiet, blivit använt i

alla tider. Metoden var dock "olika användbar vid olika ämnen". Enligt kollegiets mening borde i skolordningen intagas en bestämmelse, "att även med bibehållande av det gamla klasssystemet det må tillåtas varje lärare att använda växelundervisningsmetoden vid de tillfällen, då han finner den vara användbar och behörig". Kollegiet vid Vadstena lägre lärdomsskola framhåller som sin mening, att med användande av denna metod i skolorna skulle lärarutbildningsproblemet kunna lösas. Med det vid Nya elementarskolan tillämpade lärosättet infört i skolorna finge nämligen lärjungarna redan under skoltiden i egenskap av monitörer tillfälle att inhämta "artem informandi", d. v. s. konsten att undervisa.

Lektor Ljungberg vid gymnasiet i Kalmar har i en reservation till domkapitlets utlåtande gått in på frågan om växelundervisningen i de högre skolorna. Det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet med alla lärjungar samlade i ett lärorum och där fördelade i läxlag under tillsyn och ledning av äldre kamrater karaktäriserar han som "rent av en utvidgad, en potentierad lancastermetod". De högre avdelningarna, varur monitörerna togs, undervisades av läraren själv "på gamla skolans vis", och det var således endast i "de lägre och talrikare läxlagen", som monitörer anlätades vid undervisningen. Ett införande av växelundervisningsmetoden vid de allmänna läroverken skulle således innebära, att i de lägsta klasserna akademiskt utbildade lärare ersattes av "lärjungarna inbördes". Frågan gällde nu enligt Ljungbergs mening, huruvida detta kunde ske "med fullkomlig säkerhet". Erfarenheten hade visat, att så var fallet, men därmed var det ingalunda avgjort, att ett allmänt införande av metoden var nödvändigt. Till själva sin idé måste ju en undervisning genom läraren vara bättre än en som meddelades genom lärjungarna. Monitörer kunde mycket väl användas då det gällde det rent mekaniska i skolarbetet, t. ex. att förhöra de inlärdas läxor. Men det kunde ifrågasättas, om det inte också härvidlag gällde att välja passande exempel till förklaring och tillämpning av det inlärdas, "t. ex. i religion, i matematik, i historia, i grammatiken?" Kunde en som monitör tjänstgörande lärjunge verkligen giva samma intresse och liv åt studierna? Läraren, nämligen den nitiske och skicklige, borde åtminstone kunna göra det bättre.

Enligt Ljungberg hade emellertid, trots dessa principiella invändningar, monitörerna vid Nya elementarskolan visat sig fylla en viktig uppgift i undervisningsarbetet. En viktig förutsättning härvidlag var dock, att lärarna "tillräckligen och oförtrutet" ifyllde, "vad monitören brustit". Det var framför allt genom en sådan samverkan mellan lärare och lärjungar, som växelundervisningsmetoden visat sig vara en värdefull faktor i skolans verksamhet. I varje läroämne fanns, åtminstone i början en hel del stoff, som måste mekaniskt inövas. Detta borde helst ske i de yngre åren, "medan minnet allena är verksamt och de högre själsförmögenheterna slumra eller kanske rättare äro i görning". En sådan inövning av det rent mekaniska kunde enligt Ljungbergs mening mycket väl anförtros åt äldre kamrater. Vid kursförhöret hade läraren sedan tillfälle att "både examinera, förklara och tillämpa". Ju oftare sådana förhör anställdes, desto mera bildande och väckande kunde de bli för den unge eleven. "Med framskridande ålder, utveckling och kunskapsfär", växte ynglingen sedermera ifrån de vanliga monitörerna, "och endast läraren själv kan numera bliva hans monitör. Förståndets, omdömet, ja, även känslans och hjärtats bildning, måste läraren själv mer och mer övertaga i förening med en skärpt uppövning av skarpsinnighet, kombination, fantasi och smak. Genom en förening av bägge metoderna på sådant vis torde undervisningen bliva lika subjektivt som objektivt bildande, den humanistiska bildningen kunna vinnas i och genom den realistiska".

Också i utlåtandet från kollegiet vid Adolf Fredriks lägre apologistkola i Stockholm ägnas frågan om växelundervisningen en ingående behandling. Inledningsvis instämmer kollegiet i skolrevisionens uttalande, att denna metod erbjöd vissa fördelar, i synnerhet i folkskoleundervisningen, men att den också fordrade synnerlig varsamhet vid handhavandet. Härtill ville kollegiet för sin del göra den kompletterande anmärkningen, att metoden var av en viss betydelse också för monitörerna själva, under förutsättning, att de i sin verksamhet tillbörligt övervakades från lärarens sida. De tvingades nämligen under fullgörande av sin uppgift "att efter yttersta förmåga för sig och andra utreda och till klarhet bringa ett förevarande ämne". Man nödgades dock medgiva, heter det, "att den ansträngning, som för monitörskapet

utövande påräknas, icke i en tidigare ålder kan med full säkerhet tillåtas, varför en död mekanism lätt insmyger sig, till förekommande varav en nitisk lärare måste lägga synnerlig vikt på monitörers bildande, en åtgärd, som på mångfaldigt sätt belönar den därvid nedlagda mödan och medför välgörande följder både för läraren och ungdomen”.

Å andra sidan ställer man sig i ett flertal utlåtanden synnerligen kritisk till växelundervisningsmetoden, i vad det gäller dess användande inom de allmänna läroverken. I detta sammanhang kan erinras om Geijers inställning till här föreliggande spörsmål. Han hade i sin i Litteraturbladet publicerade artikelserie om läroverken bl. a. också kommit in på frågan om växelundervisningen. I fjärde artikeln, oktober 1838, betonade han nödvändigheten av att reduktionsprincipen får göra sig gällande vid undervisningen, å ena sidan genom att lossa traditionens bojar och å den andra ”precipitera (utfälla) varjehanda nymodig, kring sig gripande, oreda”. ”Exempel i förra avseendet kunna anses tillräckligt anförda: vi behöva endast hänvisa på den lärda fördom, som ej vill skilja grammatiken från den latinska grammatikan. Exempel i senare avseendet giver växelundervisningens orätta uppfattande, överdrift och missbruk.” I undervisningen var förhållandet mellan lärare och lärjunge en huvudsak, och ”detta direkta förhållande kan genom intet sidoförhållande (såsom det mellan lärjungarna själva) ersättas, och kan det *mindre*, ju mera lärjungarna ännu tillhöra barndomsåldern”. ”Växelundervisningen, om den även lämnar hastiga, och ej förkastliga, mekaniska hjälpmedel till inhämtande av vissa tidiga färdigheter, förnämligast innanläsning och skrivning, är därför mest innehållsfattig för barndomen; ehuru den, moraliskt och fritt mer än efter pedagogiskt reglemente, visserligen även under denna ålder har sin verksamhet. Religionsläran är i synnerhet för denna metod opassande, och huvudskälet, varför prästerskapet, även i folkskolan, mer än hittills skett, borde lära (d. v. s. undervisa), synes mig nödvändigheten vara, att denna viktigaste del av undervisningen tages undan det mekaniska växelsystemets snällpress. Ur denna övertygelse förkastar jag det även för elementarskolans lägre klasser, och skulle här hellre önska mogna medhjälpare åt varje huvudlärare, på vilka, då denna plan (d. v. s. den av Geijer framlagda reorga-

nisationsplanen) innebär apologistkolans förening med lärdomsskola, även därigenom blir tillgång.” I folkskoledebatten vid 1840 års riksdag kom Geijer i ett av sina anföranden ånyo in på frågan om växelundervisningen. Han ansåg det onödigt med seminarier för utbildning av folkskollärare. ”Folkläraren bör, åtminstone i de större skolorna, ja, alltid, såvitt ske kan, komma ur det högre läroverket, — helst ur prästeståndet, därefter ur våra lärdoms- och apologistkolor. De skickligaste elever vid de fasta folkskolorna äro tjänliga medhjälpare och ämnen till ambulatoriska skolmästare, där sådana ämnen behövas.” En särskilt föreskriven kurs i den enklaste pedagogik och i växelundervisning ansåg han till en början vara tillräcklig. ”Dock måste jag angående växelskolorna här upprepa ett påstående, som jag redan offentligen både yttrat och med erfarenhetsbevis styrkt: växelskolornas metod är otjänlig för religionsundervisningen.”

I sitt utlåtande över skolrevisionens berättelse framhåller kollegiet vid Linköpings gymnasium som sin övertygelse, att någon växelundervisning i den form, som tillämpades vid Nya elementarskolan, ”varken kunna eller behöva de äldre läroverken begagna”. Emellertid fanns det, påpekar kollegiet, vid skolorna tvenne andra slag av växelundervisning. ”Den ena sker hemma under lovtimmarna av därför betalda ynglingar, s. k. privatinformatorer, vilka tillhålla mindre försigkomna gossar att överläsa sina i skolan föresatta och förklarade läxor m. m.” Denna sysselsättning kunde sedan fortsättas under ferierna med privatundervisning i mera egentlig mening. Härigenom kunde många ynglingar under sin egen lärotid finna ”en visserligen knapp men dock anständig utväg att sig försörja”. Vid dessa båda former av växelundervisning var dock, i motsats till vad fallet var med den vid Nya elementarskolan tillämpade växelundervisningsmetoden, dessa privatinformatorer under de ordinarie lektionstimmarna på lärorummet, såsom skiljda från sina disciplar, ”själva blott lärjungar”.

Växelundervisning i den angivna betydelsen hade skolrevisionen kallat ”en mindre nyttig utväxt på den offentliga skolan”, men enligt kollegiets mening varken kunde eller borde den i skolordningen förbjudas, ”så länge ingen lag förmår hindra föräldrar att antingen själva eller genom andra erinra sina barn om flit vid

den offentliga undervisningen och underhjälpa dem i de kunskaper, vilka under mellanstunderna kunna medhinnas". Ett sådant förbud skulle kunna "hindra mången utmärkt yngling att fortsätta sina studier eller bringa honom i nöd, om hans håg vore nog stark att det oaktat hålla honom kvar vid studier".

Växelundervisning i egentlig mening, d. v. s. den, "som sker i lärorummet på lärotimmarna under lärarens ögon", hade, framhåller kollegiet, dittills varit tillämpad i mycket ringa omfattning i de gamla skolorna. Det låg även i sakens natur, att eftersom "s. k. monitörer, förhörare eller undervisare, måste tagas av samma läxlag med undervisade eller förhörda, hela undervisningen måste inskränkas till de fall, då i en eller annan färdighet en eller annan yngling blivit efter kamraterna". Sådana färdigheter inhämtades dock icke ensamt i skolans lägre avdelningar. Även i gymnasiets högsta avdelning borde enligt revisionens eget förslag läras t. ex. bruket av logaritmiska tabeller m. m. Kollegiet kan omöjligen, heter det, "inse något större men för denna avdelning eller dess alumner än för den lägsta klassens därav, att den ena lärjungen, vid lärarens tillsägelse, biträder den andre vid inhämtande av dylika färdigheter". Någon inskränkning av växelundervisningen, där den kom till användning i denna form, så att den i enlighet med revisionens förslag endast skulle få förekomma på lågstadiet i vissa ämnen, ville kollegiet därför ej vara med om, utan föreslog, "att, med den inskränkning revisionen i avseende på ämnena föreslagit, växelundervisning, där den kan begagnas, må i vad avdelning som helst av läroverket tillåtas".

Som en av fördelarna med det nya skolsystemet hade från reformvänligt håll framhållits, att genom "med urskiljning och omsorg valda monitörer" skulle det bli möjligt för en lärare att ta hand om betydligt större antal lärjungar, än om man tillämpade klasssystemet. Mot ett sådant argument till förmån för det nya skolsystemet vände sig gymnasiekollegiet i Strängnäs i sitt utlåtande. Växelundervisningsmetoden var, betonade kollegiet, endast att betrakta som "en nödfallshjälp uti överbefolkade skolor och klasser, där läraren icke kan vara tillräcklig för alla". Monitören vore blott "en ofullständig substitut för läraren", och det saknades ingalunda exempel på, att monitören meddelat oriktig undervisning. Sådant borde visserligen kunna utrönas och rättas

vid lärarens förhör, men männe läraren, "om han ock utröner det, kan fullt upphäva följderna av en sådan missledning?" Det kunde också inträffa, "att sådana missledningar bliva till en del oupptäckta". Det kan nämligen icke begäras, att några timmars kursexamen kan hinna framställa allt, som läraren i offentligt föredrag kunnat meddela."

Även med tillämpning av det nya undervisningssättet kunde man enligt kollegiets mening aldrig komma ifrån, att det dock till sist var på läraren själv det berodde, om arbetet i skolan skulle ge gott resultat. Det var ej nog med att han endast var till hands, där han behövdes, att han tillsatte monitörer "att i sin frånvaro leda" och att han besvarade alla frågor, som framställdes till honom. Måste han icke också "flitigt vaka över att monitörerna fullgöra sina åligganden, måste han icke dessutom än här än där tillbjuda sitt biträde, ehuru det icke påkallas, oförtrutet examinera och förklara?" Det var således icke blotta lärdomen och metoden utan nitet och skickligheten hos skolans lärare, som verkat det förtroende som Nya elementarskolan vunnit. "Måhända misstager kollegiet sig icke i sin förmodan", "att ett sådant förtroende icke så lätt allestädes vinnes genom det nya systemets införande". Själva systemet var således icke, som man velat göra gällande, så beskaffat, att det kunde förekomma "olägenheten av en mindre skicklig och nitfull lärare", och enligt kollegiets uppfattning fanns då ingen anledning att övergiva det beprövade klasssystemet, där läraren själv lämnade lärjungarna omedelbart biträde. Skulle väl den ledning, som läraren i gamla skolan lämnade sina elever, vara sådan, "att den fjättrar ungdomens självverksamhet?" "Collegium tror det icke och hoppas att den som därom på stället vill taga kännedom, torde nödgas modifiera, kanske ändra sin förutfattade tanke. Collegium hoppas även, att den allmänna redogörelsen för en inhämtad läxa, som avgives i den gamla skolan, är mera fruktbarande för kunskapens mångsidighet och mognad, enär de många ynglingarnas olika individualitet och därav härflytande olika uppfattning avfordrar läraren mången förklaring, som eljest kanske uteblivit."

Rektor Kullberg vid högre apologistskolan i Göteborg förklarar sig i sitt uttalande anse, att mycket av det vid Nya elementarskolan tillämpade nya undervisningssystemet var ändamålsenligt,

så exempelvis språkundervisningen. Beträffande växelundervisningen såsom en av huvudpunkterna i det nya systemet var han däremot kritisk, men betonade, att åtskilligt av det vid Nya elementarskolan genomförda programmet borde kunna begagnas, utan att samtidigt monitörsystemet behövde komma till användning. Han ansåg nämligen, att "förtroendet till lärarens kunskap" var en "betydlig drivkraft till ynglingens värme för läroämnet". Om nu kunskapsstoffet i enlighet med den nya metodens principer först skulle meddelas åt monitören och sedan från denne "cirkulera till en annan yngling", så skulle det förlora "i klarhet, uti uppfattning samt behörig assimilation". Från denna synpunkt ansåg han sig därför böra taga avstånd från växelundervisningsmetoden, även om han i övrigt anslöt sig till det nya skolsystemets principer.

De i ett flertal utlåtanden över skolrevisionens berättelse framförda kritiska synpunkterna på det vid Nya elementarskolan tillämpade växelundervisningssystemet överensstämmer i stort sett med den uppfattning, som lektor J. Wallin givit uttryck åt i ett brett upplagt anförande vid den stora läroverksdebatten i prästeståndet den 28 januari 1845. Han yttrade därvid bl. a.: "Vad angår växelundervisningen, så har den, långt innan Bell och Lancaster för sitt fäderneslands folkskolor gävo den en teknisk utbildning genom monitörsystemet, varit i de gamla skolorna med sina mindre läxlag och förhörare både känd och använd. Metoden är egentligen användbar för minnes- och åskådningsämnen och i allmänhet mera inom folkskolan än elementarskolan. Den är på båda dessa ställen en nödfallshjälp för att till någon del ersätta lärarens otillräcklighet för alla eleverna. Det torde vara en skäliga allmän erfarenhet för alla religionslärare, som från folkskolor med denna metod emottagit nattvardsungdom, att stavningen, renläsningen och framför allt religionsundervisningen icke kan så väl skötas, som i de mindre skolor, där metoden ej användes. Ännu mera blir metoden en nödfallshjälp i elementarskolan. Det mest utbildade monitörsystem kan där än mindre lämna tillräcklig säkerhet åt elevens kunskap utan lärarens ögonblickliga närvaro. Redan i denna skolas lägsta klasser, vid språkstudiernas början, anlitas förståndsverksamheten, och denna måste av läraren icke blott bevakas utan ledas. I den mån icke blott minnets utan

själens högre och ädlare krafter mer och mer tagas i anspråk, blir monitörsystemet oanvändbarare, och det inskränkta måttet av monitörens klasskunskap otillräckligt. Lika lätt kan monitören komma att missleda som handleda sina yngre kamrater, då han skall lära dem, vad han själv måhända blott till hälften, ofullkomligt och oredigt fattat. Jag känner blott en art av växelundervisning, som i elementarläroverken förtjänar förtroende, och det är den, varuti läraren deltagar."

8. Ämneslärare eller klasslärare?

Den av ålder tillämpade undervisningsmetoden på läroverkets lågstadium innebar, att varje klass sköttes av en enda lärare, som då hade att undervisa i samtliga klassen tillhörande ämnen. Endast i högsta klassen, den s. k. rektorsklassen, tillämpades i de flesta större lärdomsskolor en viss uppdelning av undervisningsskyldigheten mellan rektorn och konrektorn. På gymnasiet var i allmänhet systemet med ämneslärare fullt genomfört, så att varje lektor hade att svara för ett visst ämne eller ämnesgrupp och däri skötte undervisningen genom samtliga klasser eller avdelningar. En av grundprinciperna i det nya skolsystemet var, att ämneslärarsystemet skulle tillämpas hela skolan igenom och således utsträckas till att omfatta även lågstadiet. Varje lärare skulle svara för sitt ämne eller sin ämnesgrupp hela skolstadiet igenom, således både på lågstadiet och högstadiet. I denna fråga hade sedan länge olika meningar kommit till uttryck i den offentliga debatten, såväl i pressen och pedagogiska programskrifter som i riksdagen.

Skolrevisionen hade i sin berättelse ingående behandlat frågan och därvid kommit till det resultatet, att på det lägsta stadiet "klassläsningen i sträng mening, enligt vilken en lärare undervisar klassen i alla dithörande ämnen", vore att föredraga. Dess företrädare på lågstadiet låg, "som ofta blivit anmärkt", däri, "att under tidigare åldern undervisning och uppfostran, den intellektuella och moraliska utvecklingen, stå med varannan i mera oskiljaktigt sammanhang än under en senare, och att den förras framgång, eller lärjungarnas förkovran i kunskap, till så väsent-

lig del beror av lärarens personliga inflytelse på dem, vartill även kan läggas den omständighet, att där en lärare ensam sköter undervisningen i alla de särskilda ämnena, han är i tillfälle att ordna och moderera läsningen på ett sätt, att de späda krafterna ej alltför mycket anlitas.”

I princip ansåg revisionen därför klassläsningen i sträng mening som ”en ganska ändamålsenlig inrättning”, då det gällde lärdoms-skolans lägre klasser. Men även den avvikelse därifrån, som ägde rum i översta klassen, ”åtminstone överallt där det fanns konrektor”, betecknades som en lämplig anordning, ”dels emedan undervisningens stegrade halt här tager flera lärare i anspråk, dels emedan detta utgör en övergång till den i gymnasiet helt och hållet rådande ambulatoriska läsordningen” (d. v. s. med ämneslärare). Revisionen sträckte sig emellertid ännu ett steg längre ifråga om avvikelse från sin principiella ståndpunkt. Den förutsatte nämligen, att även i de lägre klasserna och i vissa ämnen ”möjligen någon avvikelse från den stränga klassordningen” kunde medgivas. ”En sådan modifikation vore, om i skolan en och samma lärare hade den matematiska undervisningen i alla klasserna sig uppdragen, ur det skäl, att detta läroämne fordrar en egen fallenhet och en egen från den humanistiska bildningsgången stundom avvikande riktning.”

Beträffande de fullständiga apologistkolorna hänvisade revisionen till, att ämnesläsningsmetoden här var föreskriven genom kungl. cirkuläret av den 1 november 1839. Under vissa förutsättningar hade i skolordningen medgivits, att samma ordning fick tillämpas även ifråga om lärdomsskolans lägre klasser. Det stadgades nämligen i 1. sekt. 3 kap. § 2, att det skulle vara eforus obetaget, ”att i vad skola som helst, med lärarnas samtycke” införa den ”ambulatoriska läsordningen, vilken bjuder läroämnenas föredragning av samma lärare, så vitt möjligt är, genom alla avdelningarna”. Denna bestämmelse borde enligt revisionens mening något förtydligas, ”för att motverka möjliga olägenheter samt bibehålla klassläsningens fördelar”. Revisionens förslag gick ut på, att ett tillägg skulle göras till nämnda bestämmelse ”innehållande en bestämd föreskrift, att evad den ambulatoriska läseordningen helt och hållet eller blott till någon del i skolan införes, dock varje klass bibehåller sin huvudlärare, vilken ansvarar för den-

samma och vilken det sålunda tillhör att under rektors tillsyn leda disciplinen ävensom att moderera undervisningen i de särskilda ämnena, att icke genom vederbörande lärares övermåttan stegrade fordringar lärjungarna överhoppas med pensa, som möjligen överstiga deras krafter”.

I de över skolrevisionens förslag avgivna yttrandena har man gett uttryck åt skiftande uppfattningar i den mycket omdebatterade frågan, huruvida ämnesläsnings- eller klassläsningsmetoden från rent principiell ståndpunkt vore att föredraga. På de håll, där man anslöt sig till det nya skolsystemets grundprinciper, var ståndpunkten givetvis klar, och man krävde här en konsekvent tillämpning av ämnesläraresystemet, på samma sätt som skett i Nya elementarskolan. Motståndarna till det nya skolsystemet hävdade å sin sida lika bestämt fördelarna av klassläraresystemet. Mellan dessa båda ytterligheter kommer allehanda övergångar till synes, gällande olika stadier och ämnen och med olika motive-ringar. I det övervägande flertalet fall ställer man sig förhållandevis välvillig till ämnesläraresystemet, även om det på sina håll sker under uttryckliga förbehåll för det gamla systemets fördelar i olika avseenden.

Linköpings domkapitel betonar i sitt yttrande, att klassläraresystemet, på de skäl som av revisionen blivit anförda, vore att föredraga i de båda lägsta avdelningarna. ”Däremot hyser consistorium den övertygelse, att i den mån undervisningen vidgas, den ambulatoriska läsningen, eller ämnesläsningen med avseende på lärare, är lämpligare.” Denna borde därför enligt domkapitlets mening vidtaga från och med tredje avdelningen, dock att som revisionen föreslagit varje avdelning skulle bibehålla sin huvudlärare, som ansvarade för och där ledde disciplinen. Samma uppfattning kommer till uttryck i yttrandet från Uppsala domkapitel, ehuru sympatierna där mera avgjort går åt klasslärarehållet. Naturen hade i denna fråga fällt en ojävbar dom, heter det. ”Barnet, då det lämnar föräldrahuset för skolan, behöver i faderns ställe *en* lärare; på flera kan det icke utan att förvirras sprida lydnad och uppmärksamhet”. Den späda rankan blir annars lämnad ”utan stöd och uppspirande växtlighet”. I lärdomsskolans högre klasser borde man dock enligt domkapitlets mening, på samma sätt som redan blivit föreskrivet beträffande apologistskolan,

medgiva ambulatorisk läsning, "t. ex. i matematik och kanske även i något annat ämne".

Rektor Boivie vid Uppsala katedralskola ställer sig i sitt yttrande mera avgjort kritisk mot ämnesläraresystemet. Om än användbart i mindre skolor, framhåller han, är metoden icke därför lika tjänlig vid de större skolorna. Med införande av densamma hade man endast i sikte "att uppdriva undervisningen till största möjliga höjd och föreställer sig, att man därmed lättast kan komma till rätta, om var lärare har sitt älsklingsämne att sköta". Detta kunde emellertid leda till, att lärjungarnas krafter "spännas ofta så, att de brista". Väl ålåg det skolans rektor att moderera lärarnas iver, men "i samma mån som lärarna äro ensidigt bildade eller stränga ivrare för sitt undervisningsämne" blev det svårt för en rektor, "isynnerhet om han älskar fred och ett gott kamratskap att jämka lika rätt åt alla". En enda lärare, som hade alla ämnena att sköta, kunde lättare och med mera rättvisa lämpa sina fordringar efter allas förmåga att uppfylla dem, "än flera lärare, som vanligen var för sitt ämne vilja råda över lärjungarnas tid, utan avseende på medlärarnas lika högt stegrade anspråk". De enda ämnena, som enligt Boivies mening fordrade en och samma lärare genom flera avdelningar, var kristendomskunskap och matematik, "men för Uppsala katedralskola har det ännu icke behövts att för dem göra något särskilt undantag".

Ur disciplinsynpunkt var systemet med slutna klasser och en enda lärare enligt Boivies uppfattning avgjort att föredraga framför ämnesläraresystemet. "Den ambulatoriske läraren" intresserade sig egentligen bara för undervisningen och brydde sig sällan om disciplinen. Det var föga nyttigt, ansåg han, att alltför många befattade sig därmed. Vid en större skola var det ej möjligt för rektorn att känna till alla lärjungarnas lynnesart och lämpa sin behandling därefter. Han kunde ej komma i samma nära beröring med dem, som det var möjligt för klassläraren. Rektorn kunde ej heller räkna till att avgöra en mängd smärre disciplinmål. Hans ingripande borde därför påfordras endast vid "större förbrytelser eller när lärarna så begära eller efter flera föregångna varningar av lärarna". "Ju mera rektor befattar sig med småsaker, desto mindre kan han verka för det stora hela. Både rektor och lärare stå högre i lärjungarnas ögon och bibe-

hålla över dem större inflytelser, då var får röra sig med frihet inom sin krets." Ur alla dessa synpunkter var således enligt Boivies mening klassläraresystemet att föredraga. Däremot skulle, ansåg han, den ambulatoriska metoden med viss fördel kunna komma till användning vid skolor med endast få lärare och få avdelningar.

I yttrandet från Jönköpings högre lärdoms- och apologistkola har majoriteten av kollegiet tillstyrkt den ambulatoriska metoden. Dess införande skulle, heter det, innebära "den gamla skolans pånyttfödelse", och lärjungarna skulle "draga oskattbar nytta därav, att hela skolan igenom undervisas av en och samma lärare i ett visst läroämne". Lärarbefattningen bleve då angenämare för läraren och uppbyggligare för lärjungen. Den förre finge "tid och tillfälle att odelat ägna sig åt sitt ämne och sin sak, och icke bliva aliquid in omnibus (litet i varje), som nu sker med flera vackra förespeglningar, vilka av metoden (d. v. s. klassmetoden) skulle följa". Alla skäl till förmån för klassmetoden, ehuru "vid en flyktig överblick verkliga", äro dock, "när de nogare undersökas, skenbara". "Vad lärjungen, om så får yttras, vinner i längden, förlorar han i bredden. Med klassläsning undervisas han i alla ämnen av samme lärare, ombyte därav sker endast, när han stiger upp i en högre klass — där är vinsten på bredden. Med ambulatorisk lärometod byter lärjungen om lärare många gånger om dagen i de särskilda läroämnena — där är vinsten på längden."

Denna inställning från kollegiemajoritetens sida till frågan om ämnesläsningens metod ansåg sig skolans rektor ej kunna dela och han klargjorde sin egen uppfattning i form av ett slags reservation i protokollet. Enligt hans mening borde ämnesläsning ej förekomma längre ned än i skolans fjärde, d. v. s. högsta klass. I klasserna därunder vore "nyttigast och bäst, att en och samma lärare leder undervisningen, i hela dess gång. Gossen, tror jag, skulle genom den enahanda undervisningen i enahanda sak vänjas vid en viss slentrian och blott, om han än förstod själva saken, bliva svarslös vid en blott förändrad fråga. Reflexionen skulle trögare utvecklas, undervisningen bliva ensidig, emedan lärjungen genom denna metod bleve bildad efter lärarens individualité. Då man framhåller emot varandra fördelarna och olägenheterna av de båda metoderna, ambulatorisk och klassläsning, torde de få

motväga varandra, att det förra lärosättet icke är att på något sätt föredraga framför det senare. I det ambulatoriska tager skolan en obotlig skada, om något ämne skulle falla i en oskicklig lärarens hand, helst denne efter nuvarande befodringslagar icke utan många omvägar kan avlägsnas. Någon skulle ock — vilket kan antagas såsom säkert — av jagande efter pris och anseende driva sitt ämne på bekostnad av sina medlärares, och farliga miss-hälligheter därav uppkomma, och ej heller ogärna se sin egen upphöjelse byggd på deras fall. Icke tror jag dessutom mängden av lärare vara så utrustade med naturliga anlag, att han med lika nytta och fördel kan undervisa nybegynnare och den, som står på trappsteget till akademien." För sin enskilda del ansåg därför rektorn, att det icke borde föreskrivas, vilken av de nämnda metoderna som skulle användas i skolorna, utan att detta måtte få bero "på skolstyrelsen (d. v. s. eforus) i samråd med lärarna".

Skolordningens bestämmelse, att det skulle vara eforus obetaget att med lärarnas samtycke införa den ambulatoriska läsordningen, synes i viss utsträckning ha tillämpats. Där detta skett har man i allmänhet funnit sig konstatera, att ämnesläsningsmetoden inneburit påtagliga fördelar. I det av rektor Ahlberg vid Skara högre lärdomsskola å kollegiets vägnar avgivna yttrandet heter det, att kollegiet "på grund av mångårig erfarenhet" kunde vitsorda "ämnesläsningens företrädare framför klassläsning". Man var dock ej beredd att föreslå "metodens anbefallande" till allmän efterlevnad. Kollegiet förklarar sig nämligen vara övertygat om, "att det företrädare, ämnesläsningen bevisat sig äga, ytterst beror och alltid skall vila på en lycklig överensstämmelse och samhörighet mellan lärarna, vilken icke alltid får förutsättas". Skolrevisionens förslag att om ämnesläsning kom till användning, särskild huvudlärare alltid skulle finnas för varje klass, finner kollegiet välgrundat. I dennes uppgift borde dock enligt kollegiets mening endast ingå att under rektors tillsyn leda disciplinen. Beträffande undervisningen var det rektorns sak och icke, som revisionen förutsatt, den föreslagne huvudlärarens "att moderera undervisningen, så att genom lärarnas stegrade fordringar lärjungarna icke må överhoppas med pensa, överstigande deras krafter".

Kollegiet vid lägre lärdomsskolan i Mariestad förklarar sig dela åsikten, att ämnesläsningen var att föredraga framför den av ålder

brukliga klassläsningen, och denna övertygelse hade "vunnits genom flerårig erfarenhet". Revisionens uppfattning, att klassläsningen borde bibehållas på undervisningens tidigare stadier, finner sig kollegiet ej kunna dela. Man hyste i denna fråga en rakt motsatt mening. Revisionen hade grundat sitt ställningstagande på den förmodan, "att den intellektuella och moraliska undervisningens samtida utveckling skulle säkrare befodras, ävensom läsningens ordnande efter de späda krafternas mått kunna bättre modereras, då en ensam lärare uti alla särskilda ämnen förestod undervisningen uti de tidigare stadierna". Att likväl ett noggrant iakttagande av dessa huvudmoment kunde förenas "med en allmän ambulatorisk läsordning", förklarar sig kollegiet kunna vitsorda av egen erfarenhet, "sedan sistnämnda metod mera än ett tiotal av år är blivit använd vid Mariestads skola, utsträckt över skolans alla tre klasser. Om härtill kommer, att en tillförlitligare kontroll på lärarens skicklighet och nit vinnes genom den ambulatoriska metoden, tillämpad utan inskränkning, synes en ny vikt given åt den uttalade olika åsikten."

Även vid Norrköpings lägre lärdoms- och apologistskola hade ämnesläsningsmetoden "sedan länge varit begagnad även i den lägsta avdelningen". Kollegiet ville därför i underdånighet tillstyrka "den ambulatoriska metoden och ämnesläsning för lärarna i de högre avdelningarna av både lärdoms- och apologistskolorna", men räknar med möjligheten, att de förberedande klasserna skulle kunna få behålla klassläsningen. Ämnesläsningen i den av kollegiet föreslagna utvidgade omfattningen skulle enligt kollegiets mening innebära "en verklig vinst" för den offentliga skolan, under förutsättning att "andan är en och syftet är gott hos samtliga lärare, och rektorsstyrelsen är vad den bör vara, ledande och allvarlig". Både för lärare och lärjungar skulle metoden medföra fördelar: "å lärarens sida, att hans verksamhet ej blir söndersplittrad i en atomistisk mångfald utan får dynamiskt intränga i sitt ämne och inverka på sina lärjungar; å lärjungens sida, att han får oavbrutet följa sin lärare och fullfölja hans ämne. Undervisningen bör antagas då kunna gå mera på djupet, ju mindre den behöver utsträckas på bredden." Samtidigt med att kollegiet förklarar sig utan tvekan vilja tillstyrka ämnesläsningsmetoden, tar det dock bestämt avstånd från det nya skolsystemet i övrigt.

Dispenssystemet, "utom att det strider emot all organisk utveckling, skulle föranleda en oreda och förvirring, omöjlig för både lagen och läraren att förekomma eller reda; och självverksamheten, denna den nya skolans beprisade fördel, lärer väl på det gamla systemets väg kunna både framlockas och befordras".

Samma inställning till frågan om ämnesläsningen har kollegiet vid Västerviks högre apologistkola. Kollegiet kan, heter det, vitsorda ämnesläsningens företråde framför den av ålder brukliga klassläsningen. Vid Västerviks skola hade den varit begagnad i mer än 30 år, och så vitt kollegiet hade sig bekant, hade "ingen missbelåtenhet därmed försports". "Den medför onekligen en lättnad för läraren och på samma gång vinst för lärjungen. I en skola, där, som härstädes är fallet, tolv läroämnen förekomma i översta avdelningen, skulle alla dessa av en enda lärare icke kunna behörigen föredragas, även med förutsättning, att han uti dem ägde erforderliga insikter. Utom det att beständigt ombyte av läroämne tröttrar, kan man icke antaga, att samme lärare skulle med lika intresse omfatta så många ämnen utan giva företråde åt några vissa till skada för de övriga." I skolans nedersta avdelning kunde visserligen förhållandet anses vara i någon mån olika, enär läroämnenas antal där var mindre, "men kollegiet har funnit, att ämnesläsningen även i denna avdelning med fördel begagnats och skulle härutinnan icke vilja tillstyrka någon ändring".

I viss mån var situationen således en annan i apologistskolorna med sina många ämnen än i lärdomsskolorna med sitt fåtal av ämnen, där en lärare därför hade större möjlighet att tillfredsställande kunna behärska samtliga. Gymnasiekollegiet i Karlstad framhåller också i sitt yttrande, att i lärdomsskolorna ämnena icke var så många och icke heller drevs något av dem till den höjd, att icke varje lärare borde kunna meddela undervisning i dem alla. "Då man av ungdomen fordrar kunskap uti alla inom skolan förekommande ämnen, är det med allt skäl, som samma fordran göres av åtminstone trivialskolans (d. v. s. lärdomsskolans) lärare." Beträffande apologistskolorna ville kollegiet således lämna därhän, huruvida man kunde ifrågasätta, att en lärare skulle kunna behärska alla däri förekommande ämnen, liksom det givetvis var uteslutet att på gymnasiet en lektor ägde tillräckliga in-

sikter för att kunna undervisa i vilket som helst av dess olika kunskapsämnen.

Skälen för och emot ämnesläsningssystemet diskuteras ingående i det av kollegiet vid Adolf Fredriks lägre apologistkola i Stockholm avgivna yttrandet. Att vissa svårigheter skulle komma att uppstå vid en tillämpning av detta system, fann kollegiet uppenbart. Varje ämneslärare ville givetvis åstadkomma bästa möjliga resultat i sitt ämne, och följderna skulle kunna bli, att lärjungarna överhopades med läxor. Detta kunde lätt leda till antingen överanstängning eller också att något ämne försumrades. Å andra sidan ville kollegiet ej förneka, att den ambulatoriska metoden innebar vissa fördelar, bl. a. enhet och likformighet i läroämnenas behandling. Men det fordrades då "synnerligen utmärkt och samverkande endräkt mellan lärarna och övervägande nit för den goda sakens framgång i det stora hela, utan avseende på egen utmärkelse". Beträffande undervisningen i matematik var dock kollegiet tveksamt, huruvida denna kunde skötas av en och samma lärare genom alla avdelningar. Trots de gjorda invändningarna finner kollegiet, att om samtliga lärare vid en skola förenade sig att begära tillstånd till metodens användande, "torde giltiga skäl till bifall förefinnas".

Rektor Hemesse vid Karlshamns lägre lärdomsskola förklarar i sitt på kollegiets vägnar avgivna yttrande, att han tror på metoden med ämnesläsning för lärarna. Att införa detta system i skolorna var så mycket nödvändigare, framhöll han, som enligt revisionens förslag de lägre avdelningarna skulle komma att utgöra en allmänt förberedande bildningsanstalt. Det var då nödvändigt, att varje ämne blev bibehållet "vid sin behöriga höjd, så att icke den ena studieriktningen där måtte vinna försteg med en annans tillbakasättande". Hemesse hänvisar i övrigt till den reservation, som lektor Söderberg i Karlstad fogat till skolrevisionens berättelse. I denna reservation hade Söderberg, som i det föregående blivit nämnt, framlagt ett detaljerat förslag till reformering av de allmänna läroverken. Beträffande ämnesläsningssystemet innebar hans förslag, att varje lärare skulle undervisa i ett ämne eller ämnesgrupp hela skolan igenom. Vid ett fullständigt läroverk skulle finnas 8 "ämneslärare" eller lektorer och 8 "underämneslärare". De förra skulle ansvara för var och en sitt ämne eller

ämnesgrupp i alla avdelningar med biträde av de senare. Ämnesgrupperna skulle vara följande: 1. teologi. 2. filosofi och svenska språket, 3. historia och geografi, 4. matematik, 5. naturvetenskap, 6. latinska språket, 7. grekiska och hebreiska, 8. moderna språken. Härtill kom sedan lärare i övningsämnena, nämligen musik, teckning och gymnastik.

Till lektor Söderbergs reservation hänvisar också kollegiet vid lägre lärdomsskolan i Vadstena, i vad den avsåg frågan om den ambulatoriska metoden, "önskandes av innersta hjärta, det de fria och upphöjda samt så varmt uttalade ord han sagt måtte bära frukt i välsignelse". Yttrandet från Vadstenakollegiet utgör ett temperamentsfullt inlägg i den pågående diskussionen om ämneslärare eller klasslärare på det lägre skolstadiet. Det var kollegiets livliga övertygelse, heter det, att den sekler gamla hittills brukliga undervisningsmetoden måste lämna rum för en bättre, så framt tidevarvets stegrade fordringar så på lärare som lärjungar skulle kunna motsvaras. Klassläsningsmetoden liksom den till år och halvår fördröjda flyttningen och läxläsandet hemma betecknar kollegiet som "så mäktiga hinder för även den bäste lärares vilja och bemödanden, att på dessa villkor lärjungarnas naturenliga och säkra själsutveckling knappast låter tänka än mindre verkställa sig". I klassläsningsystemet låg "någonting så enformigt, så obilligt, så livlöst och tröttande, att det måste genom själva sin natur efter hand menligt inverka såväl på lärare som lärjungar". "För läraren kan det icke bli annat än andefattigt och själsdödande att hela året igenom, timme ut och timme in, nödgas föredraga samma och samma elementer, utgörande i de lägre klasserna några få blad i varje lärobok, utan att någonsin få höja sig till den högre undervisningen. När läsåret är slutat, måste han åt en annan lärare överlämna de lärjungar han nyss handlett, oviss om, huruvida deras undervisning kommer att vidtaga, där han med dem slutade, som i den anda, i vilken han handledde dem och den han fann vara den rätta, eller snarare viss om, att detta inte sker, emedan en sådan tillfällighet gränsar till det omöjliga. Åt honom själv erbjudes återigen i ett alldeles oodlat fält att uppbruka nya adepter att inviga i lägsta gradens mysterier, och på sådant sätt år ut och år in! Var det väl för att under sin kraftfullaste ålder så alldeles ignoreras och missaktas,

som han i årtal, under ansträngningar, uppoffringar och försakelser, vid universitetet sökte efter bästa förmåga tillägna sig en högre bildning? Är det för vaggans desertörer, för utexaminerade abc-darier, han skall berätta de härliga synerna från parnassen? Var lagergransen blott en offerbindel och promotionen en själens likbegängelse?"

9. Den reala bildningen.

Under diskussionen om läroverkens omorganisation hade kravet på utvidgad real bildning allt starkare gjort sig gällande. Enligt det vid Nya elementarskolan tillämpade systemet skulle den reala bildningen tillgodoses på det sättet, att lärjungarna skulle ha möjlighet att välja bort de gamla språken och på de därigenom lediga timmarna i stället ägna sig åt ett fördjupat studium av de reala ämnena. Det av skolrevisionen framlagda förslaget gick beträffande realbildningen ut på, att denna skulle tillgodoses genom inrättande av särskilda för detta ändamål avsedda skolor, realskolor, helt skilda från lärdomsskolorna. För en lärjunge i lärdomsskolan, som under loppet av skoltiden fick klart för sig, att han ej skulle fortsätta på den lärda banan, utan i stället ägna sig åt något praktiskt yrke efter avslutade skolstudier, innebar detta, att han för att få läsa de reala ämnena måste byta läroanstalt och att han förspillt mycken tid på studiet av sådana ämnen, som han ej hade någon som helst nytta av för sin yrkesutbildning.

Vid överbägande av detta problem hade revisionen kommit till det resultatet, att en övergång från lärdomsskolan till "den realistiska riktningen" ingalunda betydde någon förlorad studietid. För dem som övergick till något borgerligt yrke innebar någon tids skolgång i lärdomsskolan, att de fått "ett plus av allmänt mänsklig odling", och att de således ej kunde anses ha förspillt någon tid på de humanistiska studierna, d. v. s. närmast studiet av de gamla språken. Dock medgav revisionen, att det från yrkesynpunkt måhända varit fördelaktigare, om denne yngling redan från början fått ägna sig åt studierna i en skola, där kunskapsämnena behandlades med hänsyn tagen till lärjungarnas blivande

praktiska levnadsyrke, d. v. s. på det sätt, som enligt revisionens förslag skulle komma att ske i de blivande realskolorna.

Enligt det av skolrevisionen framlagda förslaget skulle således skolväsendet organiseras med två gemensamma förberedande klasser och därefter övergång antingen till den lärda skolan med klassiska språk eller till en för de borgerliga yrkena avsedd realskola, av revisionen även benämnd högre apologistkola. För revisionen gällde det att ta ställning till, hur dessa senare läroanstalter borde vara organiserade. Vid sin utredning av denna fråga utgick revisionen från utvecklingen i Tyskland, särskilt Preussen. För att tillgodose det praktiska livets växande behov och de mångfaldiga fordringar på den offentliga undervisningen, som av industriens mäktiga förkovran och av vidgade statsborgeliga intressen voro en följd, hade man där, framhåller revisionen, givit åt de reala bildningsanstalterna allt det stöd och den uppmuntran, som de hade av nöden. Det stora flertalet av dessa bildningsanstalter var fristående, några dock förenade med gymnasierna i form av realklasser. Olägenheterna med en förening av de båda linjerna ansågs bestå däri, att den blandade skolan gjorde lika mycket intrång på den reala bildningens praktiska halt som den lärda linjens vetenskapliga grundlighet. Realismens ivrigaste och tillika fördomsfriaste anhängare hade därför funnit sig föranlåtna att protestera mot en sammanblandning av linjerna och istället yrkat på en ren borgarskola för den reala bildningen. Förhållandena i vårt land var visserligen enligt revisionens mening ej fullt jämförliga med dem i Tyskland, men revisionen hade trots sig böra "fästa betraktelsen på ett land, där den offentliga undervisningen burit så gedigna frukter, där den pedagogiska insikten och skickligheten äro så allmänna och metodiken vunnit en utbildning, som hos oss ännu torde vara att önska".

Revisionens förslag gick därför ut på, att för tillgodoseende av den reala bildningen skulle inrättas fristående reala läroanstalter, helt skilda från de lärda skolorna. Man hade dock sökt att mildra den dittills rådande skarpa skillnaden mellan de båda bildningslinjerna. Det var först på senare tid, som behovet av skolbildning för andra än präster och ämbetsmän gjort sig gällande, och de av detta behov framkallade apologistskolorna hade därför ännu ej hunnit utveckla sig till någon betydelse. De hade när-

mast blivit betraktade som "lärdomsskolornas lägre tillbyggnader, där de, av bristande naturgåvor eller av fattigdom, för dem otjänliga lärjungar kunde inrymmas". Först under de sistförflutna decennierna hade den medborgerliga bildningens stegrade anspråk lyckats tillvinna sig en allmänare uppmärksamhet. I verkligheten hade man således numera erkänt, framhöll revisionen, att läroanstalter för vinnande av högre medborgerlig bildning, d. v. s. realbildning, lika litet kunde umbäras som de egentligen lärda skolorna.

De nämnda läroanstalterna skulle bestå av fyra klasser, d. v. s. två fristående klasser ovanför de båda förberedande. För dessa fristående högre apologistskolor eller realskolor framlade revisionen nu en utförlig plan. Den innebar en genomgripande omorganisation av de dittillsvarande apologistskolorna. Där dessa omfattat endast en eller två klasser hade de på många håll nedsjunkit till ett slags grundläggande skolor för den allmänna barnundervisningen, i nivå med folkskolor, både med avseende på undervisningsämnen och lärometoder. Där de å andra sidan omfattat tre klasser, antingen fristående med egen rektor eller förenade med en lärdomsskola hade revisionen funnit dem, "oaktat lärarnas skicklighet och nit", likväl ej fullt motsvara "begreppet av en högre borgarskola". Genom det av revisionen nu framlagda förslaget skulle de påtalade bristerna ifråga om den reala bildningen bli avhjälpda, och realskolorna i bildningshänseende bli fullt jämställda med lärdomsskolorna. Därmed hoppades revisionen också ha friat sig från misstanken att genom upptagande av latin bland läroämnena i de båda förberedande klasserna ha velat gynna lärdomsskolorna på apologistskolornas bekostnad.

Med tillämpning av det nya skolsystemet erbjöd givetvis den reala bildningen inget problem. Genom valfriheten ifråga om läroämnen, d. v. s. bortval av ett eller flera av de gamla språken, kunde man för de lärjungar, som önskade, få till stånd en mer eller mindre starkt accentuerad real bildningslinje med utrymme för naturvetenskaperna och de moderna språken. Genom lämpligare metoder ifråga språkundervisningen hade vid Nya elementarskolan de s. k. sakämnena t. o. m. fått en ännu mera framträdande plats på schemat. I själva verket var det en mycket omfattande realkurs, som ingick i detta begrepp. Geometri och arit-

metik utgjorde undervisningsämnen genom hela skolan i form av två parallella serier, avslutade med en kurs i fysik. Man sökte i dessa ämnen även få till stånd en verklighetsbetonad undervisning. I geometri exempelvis började man med linearteckning, åtföljd av "praktiska exempel och upplösningar". Geografien började med ritning av en världskarta och följdes av kartritning över särskilda länder. "Vid förhör uti politiska geografien och historien göres av gossarna konstruktion med krita å på trä målade blindkartor av rikenas omfång och indelning, orters belägenhet och fältherrars krigståg m. m. Historien åtföljes av jämförelse med historiska kartor och synkronistiska tabeller, sådana lärjungarna även själva uppgöra, upptagande namn, årtal och händelser ur läroböckerna". Bland "sakämnena" hade naturkunskapen en särskilt gynnad ställning. Man började med ämnet redan i de lägsta klasserna i form av åskådningsovningar med hjälp av planscher och naturföremål samt medelst "avritning av de enklaste föremål för terminologien, som därigenom lättare inläres, varefter det egentliga inlärandet av läroböckerna åtföljes av botaniska excursioner, samlande och studerande av planscher och samlingar i zoologien och mineralogien". Även teckningen hade en framskjuten plats i undervisningen. Det betonades, att färdigheten att teckna var "av mycken nytta i det praktiska livet" och kunde "medföra mycket nöje". Teckningsundervisningen började redan på lågstadiet med linearteckning, "vilken tillika utgör ett förberedelseämne för geometrien", samt fortsattes med "ritande av principer (grundformer) och slutas med figurteckning i grupper och landskapsritning".

I ett flertal av de över skolrevisionens berättelse avgivna yttrandena har man gått in på frågan om de reala ämnenas plats i undervisningen. Av särskilt intresse är ett av professorn och riksdagsmannen N. Selander avgivet särskilt yttrande till det av Stockholms skoldirektion avgivna utlåtandet i ärendet. Selander hade på 1830-talet en tid varit lärare vid Nya elementarskolan och där efterträtts av den för sin lärobok i naturlära bekante N. J. Berlin, "han som lyfte det naturvetenskapliga studiet vid skolan till en erkänt hög ståndpunkt". (Wijkmark a. a. sid. 177.) Selander hade övergått till vetenskapen och 1837 utnämnts till astronom och professor vid Vetenskapsakademien. Som dess re-

presentant deltog han sedermera i 1844—45 års riksdag. Vid läroverksdebatten i prästeståndet hade han dock ej framträtt. Det var som ovan nämnts den andre av vetenskapsakademiens båda representanter, professor Wahlberg, som där uppträdde till försvar för det nya skolsystemet.

Selander framhåller i sitt till skoldirektionens utlåtande avgivna särskilda yttrande, att han som förutvarande lärare "icke endast vid äldre utan även nyare undervisningsverk" haft tillfälle att inhämta kännedom om både det gamla och det nya skolsystemet. Med direktionen instämmer han i yrkandet om mera tid och uppmärksamhet åt naturvetenskapen vid undervisningen i skolorna i enlighet med det nya systemets principer. Utrymmena för detta liksom för de övriga till den reala bildningen hörande ämnen skulle vinnas genom bortval av de gamla språken. Enligt hans mening kunde "medborgerlig bildning" förvärfvas utan kännedom om de klassiska språken. Fördelen med dispenssystemet var, att den väsentliga skillnaden mellan lärdomsskola och apolo-gistskola därmed upphävdes och att de utan svårighet kunde sammanslås till ett enhetligt läroverk. Så länge de var skilda åt, kunde apolo-gistskolan svårligen bringas upp "till den blomstrande utveckling, att hon skulle kunna förvärva lika stort förtroende som lärdomsskolan". Det fanns enligt hans mening ingen ändamålsenligare åtgärd än en sådan förening av de båda skoltyperna, en åtgärd, "som 1828 års läroverkskommitté föreslagit och som Nya elementarskolan med sällsynt framgång försökt". Därmed skulle således de till realbildningen hörande ämnena, nämligen de moderna språken samt historia, geografi, matematik, och naturvetenskap, kunna komma till sin rätt.

Beträffande undervisningen i matematik hade skoldirektionen i sitt utlåtande uttalat sig för att aritmetiken skulle börja i skolans lägsta avdelning men att geometrien såsom "alltför svårfattlig" skulle uppskjutas till fjärde klassen. Mot detta senare uttalande reserverar sig Selander. Om geometrien föreföll svår, så berodde det enligt hans mening på, att läraren framställde ämnet alltför abstrakt. Om åskådningssprincipen lades till grund, "en princip, som i våra dagar är att anse som ett axiom i pedagogiken, så finnes verkligen inget läroämne, som är mera lättfattligt för barnet än geometrien, emedan inga andra läroämnen kunna så uti

alla detaljer och så lätt framställa sitt innehåll för åskådningen". Därför borde man "ju tidigare desto hellre" inrymma en plats i skolan åt detta läroämne, "som så förträffligt tjänar att öva både tanke, öga och hand, och som redan ifrån första början giver så många kunskaper, de där hava sin stora nytta med sig, även om gossen redan i en tidig period av sitt matematiska studium lämnar skolan". Likaväl som aritmetiken borde således geometrien läsas "i skolans lägsta avdelningar".

Det naturvetenskapliga studiet hade i skoldirektionens utlåtande ej ansetts tillhöra det lägre skolstadiet med undantag för botaniken. "Man skriver ännu på systemen, och sist av allt skrives läroboken." Detta var skälet varför naturvetenskapen med undantag för botaniken "ännu ej ingått i läroververket som läroämne". Även mot detta direktionens uttalande reserverar sig Selander. "Att man skriver på systemen bör ej hindra deras upptagande i skolundervisningen." Botaniken, som av direktionen uppförts som undantag, skilde sig i det avseendet icke från övriga naturvetenskaper, "som man nogsamvt vet", och att ämnet kommit att ingå i skolundervisningen före de övriga naturvetenskapliga ämnena, berodde enligt hans mening "huvudsakligen eller enbart" på en tillfällig anledning. Invändningen att åskådningsprincipen ej skulle kunna användas i naturkunnighetsundervisningen anser Selander så mycket mer ogrundat, "som densamma just där finner sin allra förträffligaste användning". Den var nyttig för all undervisning "men nödvändig för undervisningen i naturkunnighet". Utan densamma var naturkunnighetsundervisningen "endast död och onyttig terminologi". Då skoldirektionen i sitt utlåtande hade förkastat åskådningsmetoden och ville, att man skulle börja med det vetenskapliga systemet, men samtidigt förklarat, att dessa ännu ej vore färdiga, så var det enligt Selander svårt att säga, vad som kunde återstå av dessa ämnen att ta upp i skolundervisningen. "Jag måste för min del yrka", betonar han, "att naturalhistorien, vars föremål lättast ägna sig för åskådningen, må ingå som läroämne uti de avdelningar av skolan, varest åskådningen företrädesvis bör tagas i anspråk", d. v. s. just på det lägre skolstadiet.

Att undervisningen i naturvetenskap även på det högre skolstadiet borde grundas på iakttagelser ute i naturen betonas i ett

särskilt yttrande av lektor J. Mathesius i Skara. Han åberopar sig på den erfarenhet han inhämtat under de 16 år han tjänstgjort vid Skara läroverk, under vilken tid han "nästan oavbrutet undervisat gymnasieungdomen uti naturalhistorien". "Med de mera försigkomna" brukade han 2 à 3 gånger årligen företaga en excursion till Kinnekulle, ett åtgörande som han funnit "särdeles fruktbarande". Han varnar för ett dött schematiserande vid undervisningen i detta ämne. Här "liksom i naturvetenskapens 'övriga branscher' måste man begiva sig till själva naturföremålen". Först med utgångspunkt från ett sådant direkt studium av naturen blev man "förvissad om behovet och nödvändigheten av systematiska uppställningar och terminologiska bestämningar".

Ett omfattande förslag till omorganisation av de allmänna läroverken med beaktande av kravet på de reala ämnenas tillbörliga utrymme på schemat framlades av den i det föregående omnämnde föreståndaren för det nyinrättade folkskoleseminariet i Strängnäs J. H. Ekendal. Den reala bildningslinjen skulle enligt hans mening avse "förberedelse till statsborgerligt och socialt liv". "Den avser en tillkommande mera praktisk verksamhet och är beräknad på utbildningen av det högre och lägre borgarståndet, vartill räknas alla, som driva handel, lantekonomer, bergsbruksidkare, apotekare, lantmätare m. fl., vilka ägna sig åt högre eller lägre industriell verksamhet eller överhuvud åt utvecklingen av statssamfundets mera materiella intressen." Det utmärkande för den reala linjen skulle därför vara naturkunnighetsämnet framskjutna plats på schemat, på samma sätt som de gamla språken dominerade den lärda linjen. Övriga ämnen skulle vara gemensamma för båda linjerna. Ekendals förslag går därför ut på att fördela ämnena i den enhetliga skolan så, att medan den reala linjens lärjungar läste sina karaktärsämnena, d. v. s. naturkunnighetsämnena, så läste den lärde linjen sina, d. v. s. de gamla språken. De gemensamma ämnena, nämligen historia, geografi, kristendom och modersmålet samt till en god del de moderna språken och matematik, lästes av båda linjernas lärjungar gemensamt på samma lärorum under ledning av den för varje ämne eller ämnesgrupp avsedde ämnesläraren. En sådan anordning skulle enligt Ekendals mening möjliggöra organiserandet av en verklig reallinje, utan att man därför behövde övergå till det vid Nya ele-

mentarskolan tillämpade nya skolsystemet med bortväljande av vissa ämnen, kursläsning, fri flyttning och växelundervisning.

Det av Ekendal i hans yttrande framlagda förslaget innebar således en "plan till ett fullständigt elementarläroverk" omfattande "både den lägre och högre borgerliga samt den lärda elementarbildningen". Båda linjernas bildningsbehov skulle på likvärdigt sätt tillgodoses. Med en viss förkärlek dröjer dock Ekendal vid den reala linjen i sitt förslag till reorganisation av de allmänna läroverken. Under sin studietid i Lund hade han med iver ägnat sig åt naturvetenskapliga studier, och som föreståndare för folkskoleseminariet i Strängnäs klagade han vid ett tillfälle i en skrivelse till domkapitlet över den dåliga utrustningen med undervisningsmaterieell vid seminariet. "Isynnerhet kännes denna brist vid undervisningen i naturläran, där det utan himmelsglob, elektricitetsmaskin, magnetnål, barometer, termometer, pyrometer, mikroskop, teleskop m. fl. fysiska apparater och instrumenter är alldeles omöjligt att meddela en åskådlig, levande och klar undervisning, att ej nämna den grenen av naturläran, som sysselsätter sig med kropparnas beståndsdelar, förhållanden och verkningar på varandra, vilken i brist såväl av kroppar, som borde förevisas, som av apparater, varigenom deras beståndsdelar upplösas, alldeles måste förbigås och knappt mera än till namnet kan vidröras." (Strängnäs domkapitels arkiv. Folkskoleseminariets handlingar. "Diverse".) I sitt avgivna yttrande över skolrevisionens berättelse framhåller han, att i en läroanstalt som den av honom nu föreslagna, där de reala ämnena fått ett tillbörligt utrymme på läroplanen, skulle man kunna undgå den tomma formalism, som ofta utmärkte undervisningen i de läroanstalter, där de döda språken var de dominerande läroämnena. "Den falska meningen om skolans avsondring från det praktiska livet" hade i många latinskolor gått så långt, "att mer än en i dessa skolor bildad, ännu levande medborgare måste bekänna sig hava gjort samma erfarenhet som en välkänd skolman, rektorn vid Trondhjems lärda skola hr J. M. Bugge, vilken erkänner, att under sina skolår 'det på det högsta förundrade honom, då han en gång utanför skolan såg en av sina lärare sysselsatt med ett och annat av det dagliga livets bestyr". En förening av de båda linjerna till ett enhetligt läroverk, på det sätt Ekendal föreslagit, skulle å andra

sidan, framhåller han, bli av betydelse också för den reala bildningslinjen, som därigenom skulle undgå faran, att "emancipera sig utur den formella andens hälsosamma fjättrar och uteslutande betrakta sig som medel för blotta materiella intressen".

Ekendals förslag till ny läroverksorganisation går ut på ett gemensamt fyraårigt nederstadium med brett utrymme för ämnena räkning och geometri samt naturkunnighet. Tillsammans upptar dessa läroämnen ej mindre än en tredjedel av det sammanlagda timtalet på läroplanen. Samtidigt låter han emellertid i anslutning till skolrevisionens förslag latinets ingå som obligatoriskt ämne på schemat med ett betydande antal veckotimmar redan från och med första klassen. Från detta gemensamma nederstadium skulle lärjungarna övergå till ett linjedelat treårigt mellanstadium, avsett antingen för högre borgerlig eller också för lärd bildning. Härifrån kunde övergång ske till ett likaledes linjedelat tvåårigt högsta stadium, avsett att förbereda "för självständiga studier", d. v. s. för övergång till universitetet. De för den reala linjen speciella ämnena, nämligen naturkunnighetsämnena, upptog sammanlagt 45 veckotimmar under en femårig studiegång, varav på mellanstadiet 8 veckotimmar skulle vara gemensamma för båda linjernas lärjungar. Under dessa gemensamma timmar skulle genomgå delar av allmän fysik, botanik och zoologi. De speciella studierna för lärjungarna på reallinjen skulle omfatta mineralogi, geologi och kemi. Antalet till naturkunnighetsämnena anslagna speciella timmar på reallinjen var något mindre än antalet åt grekiska och latin anslagna timmar på den klassiska linjen. Följden härav blev vissa fritimmar för lärjungarna på den reala linjen. Dessa timmar skulle enligt de av Ekendal lämnade anvisningarna till timplanen utnyttjas för kursläsning av vissa delar av den för reala linjen angivna naturkunnighetskursen. De för båda linjerna gemensamma ämnena skulle enligt det ekendalska förslaget vara följande: 1) kristendom och kristlig sedelära, 2) empirisk psykologi och logik, 3) historia och geografi samt 4) räkning, algebra och geometri.

För Ekendal var det av största vikt, att den reala bildningslinjen erhöll samma vetenskapliga karaktär som den klassiska, så att den i allmänhetens ögon ej fick någon mindervärdig prägel över sig. Med skilda skolor, och därtill apologistskolorna dåligt

utrustade och organiserade, lärde sig präst- och adelssoonen redan i skolan att förakta eller sätta sig över "borgarbildningens fosterbarn". Detta förhållande grundlade "ett högmod, en inbilskhet, ett lärt förakt" hos lärdomsskolans lärjungar, och hos apologist-skolans "en avund, en trotsighet, ett hemligt hat", så att manna-årens "förstånd och mognad förgäves utplånar dessa böjelser ur de sedermera i livet skilda samhällsmedlemmarnas hjärtan". Den lärda skolans lärjungar betraktades således enligt Ekendals mening just på grund av den reala bildningens undanskymda plats på dessa skolors läroplan liksom av en annan och bättre natur än apologist-skolans. "En tidig avsöndring i olika livsverksamheter befordrar mera än mången vill tro brist på samdräkt i det borgerliga samhället och tjänar till att tidigt utbilda ett fördärligt kastväsende mellan medborgare."

Nödvändigheten av bättre utrymme för naturvetenskaperna särskilt på lägstadiet framhålles i yttrandet från Hedvig Eleonora lägre lärdomsskola i Stockholm. Kollegiet riktar därvid en skarp kritik mot de i skolorna i allmänhet tillämpade undervisningsmetoderna. Varje lärare vet, heter det, hur mycken tid, som erfordras "för att intvinga det beklagansvärda barnets späda själskrafter i denna onaturliga och högst olämpliga läroform. Vilken möda har han icke att under lärotimmarna hålla barnets uppmärksamhet fäst på t. ex. en grammatikalisk term, på något i i innanläsningen eller utanläsningen av ett stycke av vad innehåll som helst, såvida det icke kan av barnet bliva föremål för åskådning! Huru ofta ser han sig icke tvungen att använda stränghet, som barnet anser som hårdhet, blott för att bibehålla dess uppmärksamhet uteslutande fäst vid det framställda läroämnet, såsom ett oeftergivligt villkor för dess inhämtande i minnet — och måhända blott i minnet! Och då det nu är föreskrivet att redan i skolans lägsta klasser undervisning skall meddelas i språk, historia och likartade kunskapsgrenar, genom vilka blott en ensidig förstånds- och reflexionsbildning åsyftas, men ingen av naturvetenskaperna, som likväl genom anställande av experiment, av naturobjekters förevisande i lika hög grad skärpa iakttagelseförmågan som odla förståndet, så inses lätteligen, att det sätt, varpå elementarläroverken för närvarande äro organiserade, icke ur psykologisk synpunkt kan rättfärdigas."

Även från nationell synpunkt var det enligt kollegiets mening påkallat med en förstärkt ställning för de naturvetenskapliga ämnena i skolundervisningen. Det var ett allmänt erkänt faktum, "att studium av naturvetenskapen mest överensstämde med svenskens individualitet". För varje fördomsfritt omdöme visade det sig också, "av huru mycken vikt det vore för livandet av en sann patriotism ävensom för utvecklingen av landets industri och näringar", att dessa ämnen bereddes ökat utrymme på skolschemat. Orsaken till näringarnas närvarande förfall hade man enligt kollegiets mening huvudsakligen att söka "i det mindre förnufts-enliga sätt, varpå elementarläroverken och i synnerhet den avdelning av densamma, som utgöres av de s. k. lärdomsskolorna äro organiserade". Lärotiden upptogs under flera år av språkstudier, och först i gymnasiet blev det en knapphändig undervisning i zoologi och botanik, "vid en ålder, då sinnet för naturbetraktelse förlorat sin livlighet och iakttagelseförmågan i icke obetydlig grad blivit förstörd genom en ofruktbar och ensidigt formell reflexionsbildning". Följden härav hade blivit den, att mången yngling kastades in på tjänstemannabanan, "där han med huvudet fullt av ett kaos av föreställningar, som i anseende till det oordnade skick, vari de befinna sig, icke förmå ge någon klarhet och bestämdhet åt tänkandet, ingen klarhet och åskådlig-het åt framställningssättet". Om nu, i stället för det tidsödande studiet av t. ex. de gamla språken, naturvetenskaperna hade blivit "på ett ändamålsenligt sätt genom observation, experiment o. d. studerade, så skulle många med goda huvuden hava efter slutad lärokurs vänt sin verksamhet åt industri och näringar, vilka därav skulle hava skördat en oberäknelig vinst". Nu gick det i stället vanligen så till, "att en gosse med goda naturgåvor, med lust och fallenhet för studier, insattes i en lärdomsskola, där han tillbringar 8 à 10 år, och efter att därstädes icke hava inhämtat några kunskaper, som hava en omedelbar tillämpning på s. k. borgerliga yrken, om vilka han saknar snart sagt alla begrepp, så tvingas han nästan att efter slutade studier söka inträde på tjänstemannabanan. Blott de med trögare naturgåvor pläga ägna sig åt industriella yrken, varav följderna blivit, icke blott att dessa kommit i förfall utan även att sysselsättningen med dem icke medfört det yttre anseende, som åtföljt en tjänst eller ämbete."

Detta bristande intresse för den reala bildningen hade, framhåller kollegiet, även sträckt sina verkningar till det sociala området. Därav hade alstrats en fördärlig ståndanda mellan ämbetsmännen å ena sidan och de närande klasserna å den andra. De förra hade vanligen icke visat de senare den aktning, varpå dessa trott sig hava skäl göra anspråk, varemot dessa med en viss avund betraktat hela tjänstemannaklassen, "omständigheter, som i huvudsaklig mån föranlett det nuvarande splitet mellan dessa och de stånd, som representerar ämbetsmannaintresset". Detta för fäderneslandet olyckliga tillstånd hade således sin första grund i en felaktig och mot nationalandan stridande organisation av läroverken. Kollegiet ansåg därför tiden vara inne att vidtaga de kraftigaste åtgärder" för att i en mera nationell riktning på psykologiska grunder reorganisera densamma", d. v. s. låta de reala ämnena komma till sin rätt vid skolundervisningen.

Frågan om, hur utbildningen för de mera praktiskt inriktade ämbetsmannabanorna och för de högre borgerliga yrkena lämpligen borde ordnas, beröres i ett utförligt, i det föregående omnämnt yttrande från Karlshamns lägre lärdomsskola, på kollegiets vägnar avgivet av skolans rektor N. Hemesse. Att detta dubbla ändamål skulle kunna vinnas genom den omorganisation av apologistkolorna, som skolrevisionen föreslagit, "därom vågar kollegiet", heter det, "hysa någon betänklighet". Revisionen hade nämligen enligt kollegiets mening vid sin strävan att "lyfta denna skola betydligt över dess nuvarande nivå" i första hand strävat efter att föra studierna på den reala linjen dithän, att de kunde berättiga till begagnande av den akademiska undervisningen. Därvid hade revisionen "väl mycket tillbakaträngt det för samhället lika viktiga ändamålet med en borgarskola", d. v. s. en skola med uppgift att meddela "en elementär undervisning, lämpad efter deras behov, som ämna sig åt högre borgerliga yrken".

Enligt kollegiets mening var det vid en omorganisation av läroverken nödvändigt att ta hänsyn även till den rent tekniska utbildningen. För den reala bildningen borde det därför utom borgarskolor finnas även tekniska skolor. Att få till stånd läroanstalter av det senare slaget var emellertid närmast en ekonomisk fråga. Också i länder med rikare tillgångar var "en bestämd avsöndring emellan dessa olika slag av läroanstalter (d. v. s. lärda

skolor, realskolor och tekniska skolor) ännu föremål för en uppfylld önskan". För vårt land måste det anses alltför ekonomiskt betungande att upprätthålla ett tillräckligt antal av samtliga dessa tre slag av skolor. Den tekniska utbildningen var det emellertid nödvändigt att på något sätt tillgodose. Den hade hittills alltför litet beaktats i vårt land. Stora undervisningskommittén hade ansett, att omsorgen om denna utbildning borde lämnas åt den enskilda företagsamheten, och skolrevisionen hade i stort sett delat denna uppfattning. Erfarenheten hade emellertid visat, framhåller kollegiet, vad hopp man kunde knyta till denna enskilda ömtänksamhet, "och å andra sidan till vad grad brist på praktisk bildning gör ett land i industriellt hänseende underlägset de länder, där denna bildning omsorgsfullt vårdas".

Den utbildning för det praktiska livets behov, som det härvidlag var fråga om, borde enligt kollegiets mening meddelas i helt fristående läroanstalter. Den realbildning däremot, som skulle utgöra förutsättningen för fortsatta studier vid universitetet, borde bibringas i de allmänna läroverken, vilka därför behövde omorganiseras för att kunna fylla även denna uppgift, d. v. s. den uppgift, som skolrevisionen velat anförtro åt de föreslagna fristående högre apologistkolorna. Genom en förening av den klassiska och den reala bildningslinjen skulle det bli möjligt för regeringen både att bereda tillräckliga tillgångar för de omorganiserade allmänna läroverken "och finna medel att anlägga i de större provinsstäderna borgarskolor, som kunde göra skäl för detta namn, enär de åsyftade att lyfta de borgerliga yrkena ur sin nuvarande låga ståndpunkt".

Den egentliga realbildningen skulle således enligt kollegiets förslag tillgodoses genom de omorganiserade allmänna läroverken, som skulle i sin undervisning upptaga ej blott den lärda bildningens ämneskrets utan även "realskolans alla läroämnen", d. v. s. den undervisning, som skulle utgöra "den av skolrevisionen föreslagna apologistkolans egentliga uppgift". Undervisningen vid de allmänna läroverken skulle då gå ut på att lägga den vetenskapliga grunden för den s. k. lägre ämbetsmannautbildningen vid universitetet, d. v. s. den utbildning, som ej förutsatte kunskaper i de klassiska språken. Den utbildning däremot, som avsåg praktisk förvärvsverksamhet, d. v. s. borgerliga yrken, skulle ombesör-

jas av fristående skolor, ”borgarskolor eller tekniska skolor”, i de större provinsstäderna. Därigenom skulle man då kunna få en lösning på det svåra problemet, att på en gång tillgodose såväl den grundläggande utbildningen för vetenskapliga realstudier som den högre skolbildning utöver folkskolekursen, som krävdes för borgerlig förvärvsverksamhet.

Enligt den av kollegiet framlagda planen för de föreslagna tekniska skolornas organisation skulle dessa omfatta tre avdelningar och bygga på en femårig, för alla tre linjerna gemensam grundskola. Läroämnena i denna skulle vara: latin, tyska, franska, historia, geografi och matematik. Den s. k. lägre medborgerliga bildningen förutsattes vara före inträdet i läroverket inhämtad i folkskolan, ”synnerligen om denna i städerna bleve indelad i tvenne klasser, då den övre klassen kunde avse deras behov av bildning, vilka ämnade sig åt lägre yrken och vilkas anspråk i detta hänseende pläga inskränkas till kristendomskunskap, skrivning, någorlunda fullständig kurs i matematik, svenska språkets grammatik och en allmän kännedom i historien och geografien”. Det allmänna skolväsendet skulle således enligt detta förslag organiseras med en grundläggande folkskola före den allmänt medborgerliga bildningen, en mellanskola, gemensam för den lärda, den reala och den tekniska bildningslinjen, och ovanpå denna ett högstadium för tillgodoseende dels av den högre klassiska och reala bildningen genom ett linjedelat allmänt läroverk, dels av den högre borgerliga bildningen för det praktiska livets behov genom fristående tekniska skolor.

I den första avdelningen av dessa treklassiga tekniska skolor skulle undervisning meddelas i ett antal nya ämnen utöver dem, vilkas studium påbörjats i mellanskolan, dock med undantag för latin, nämligen engelska språket, botanik och zoologi samt ”elementerna av fysik och kemi”. ”Från denna avdelning såsom en gemensam stam böra de tvenne övriga utgå, den ena inrättad med avseende på dem, som vilja ägna sig åt handel, den andra avseende, såvitt det för ett mindre läroverk är möjligt, deras behov av sakkunskap, som ämna sig åt industriella yrken. Då dessa skolor mindre kunna åsyfta att bibringa en fullständig teknisk bildning än därtill lägga en ändamålsenlig grund, och till stor fördel för både ämbetsverk och borgerliga yrken göra en ganska

nödig diversion i den till de förra nog allmänt riktade strävan”, så ansåg kollegiet det behöfligt, att det i huvudstaden fanns ”ett fullständigt läroverk i denna riktning, där de, som därtill äga tillgång och lust kunna fullända sin tekniska bildning”. Där skulle då också lärare för de tekniska skolorna kunna erhålla den nödiga praktiska utbildningen och avlägga de prov, ”som skulle grunda deras befordringsrätt”. Denna i huvudstaden förlagda högre tekniska läroanstalt skulle enligt kollegiets förslag också ha till uppgift att utöva den centrala tillsynen och ledningen ifråga om de till de större provinsstäderna förlagda tekniska skolorna. ”Om det teknologiska institutet i Stockholm är, i sitt närvarande skick, en sådan högre läroanstalt, därom äger collegium ej bestämd kännedom, men tror dock, att om så icke är, skulle det lätt för detta ändamål kunna ombildas.”

10. Seminariefrågan.

Frågan om utbildning av lärare för de allmänna läroverken hade som tidigare nämnts varit föremål för ingående diskussion i riksdagen. Skolrevisionens avlämnade förslag i ärendet blev därför också i de över revisionsberättelsen avgivna yttrandena mycket uppmärksammat och i en del fall också utförligt kommenterat. Förslaget gick, som framgått av det föregående, närmast ut på, att seminarier skulle inrättas vid de i universitetsstäderna befintliga katedralskolorna under ledning av vederbörande skolas rektor och med biträde av skolans övriga lärare.

Vad beträffar behovet av särskilda utbildningsanstalter för det angivna ändamålet möter man i ett fåtal yttranden en kritisk granskning av den i revisionsberättelsen förebrakta motiveringen till det framlagda förslaget. Så är exempelvis fallet i yttrandet från Västerås gymnasiekollegium. Revisionens förslag, att för lärartjänst i klassiska språk skulle utöver den praktiska kursen erfordras en särskild teoretisk lärokurs i ämnet, avstyrkes av kollegiet på det bestämdaste. Den som avlagt filosofie kandidatexamen och därvid i grekisk och romersk filologi ”ådagalagt någon högre kunskapsgrad”, kunde, ansåg kollegiet, utan tvivel fortsätta sina studier i dessa ämnen utan den föreslagna ledningen

vid en kurs i klassisk filologi. Det av revisionen framlagda förslaget om en praktisk kurs för blivande lärare utsattes för skarp kritik. Som punkt 12 i revisionens förslag hade upptagits en bestämmelse om, att seminarieeleverna "på grund av vederbörligen ledda studier och givna anvisningar" skulle författa uppsatser och avhandlingar av pedagogiskt innehåll, som skulle granskas vid för ändamålet av rektor anordnade konferenser med eleverna. Kollegiet lägger, heter det, på dessa teoretiska övningar "ganska liten vikt". De flesta av de på detta sätt tillkomna uppsatserna och avhandlingarna i metodik skulle enligt kollegiets mening säkerligen komma att innehålla "endast sådant som förut varit bekant". Dessutom saknade seminaristerna det, som åt sådana uppsatser kunde giva något värde, nämligen erfarenhet. "Härtill kommer, att för den blivande skolläraren är av relativt liten vikt att om uppfostrings- och undervisningsmetoder kunna författa originella avhandlingar; han kan därförutan väl fylla sin plats. Men det är däremot av stor vikt, att han kan *väl använda* en metod, och med förutsättning av erforderliga kunskaper, en viss grad av tankeskärpa och av ledighet i muntlig framställning, vinnes denna förmåga genom övning." En sådan övning kunde enligt kollegiets mening vinnas vid vilket läroverk som helst, där sådan undervisning förekommer (d. v. s. där det undervisades i sådana ämnen, som övningen avsåg). Den borde således icke behöva sökas vid vissa speciella läroverk (d. v. s. i detta fall katedralskolorna) med uteslutande av andra. "Någon tids utövande av lärarkallet giver ock en säkrare grund för bedömandet av vars och ens undervisningsskicklighet än ett kort undervisningsprov, vilket väl ändock torde böra bibehållas." På anförda skäl avstyrker därför kollegiet "revisionens förslag till teoretiska och praktiska lärareseminarier". I stället tillstyrkes, "att var och en som söker lärarebeställning vid elementarläroverk, skall hava minst en termin såsom vikarie eller duplikant tjänstgjort vid något sådant elementarläroverk som det, vid vilket befordran sökes".

Avstyrkande utlåtande finner sig även rektor Melander vid Växjö gymnasium böra avgiva. Den egentliga platsen för utbildning av lärare till gymnasier och skolor var enligt hans mening den filosofiska fakulteten vid universiteten. Några särskilda "pedagogier" för bibringande av teoretisk utbildning åt blivande lärare kunde

inte anses av behovet påkallade. För den praktiska kompetensen vore undervisningsprovet inför domkapitlet till fyllest och erbjöd tillräcklig kontroll. Kollegiet vid gymnasiet i Hernösand förklarar sig ej kunna instämma med revisionen "i allt det reglementariska, som hit hörer, vilket torde kunna betydligt förenklas". Det praktiska provet inför domkapitlet för sökande till lärartjänst finner dock kollegiet ej fullt tillfredsställande, enär det endast ofullkomligt kunde ådagalägga graden av undervisningsförmåga hos den sökande. I detta avseende skulle de föreslagna seminarierna givetvis kunna möjliggöra ett säkrare bedömande och därför kunna anses ha ett visst berättigande. Kollegiet finner det dock alltför vidlyftigt att närmare ingå på hithörande frågor och uttalar den förhoppningen, "att innan Eders Kungl. Maj:t tager något beslut i en så viktig fråga" få tillfälle att däröver avgiva särskilt yttrande.

I det av kollegiet vid Filipstads skola avgivna yttrandet avstyrkes de föreslagna seminarierna av ekonomiska skäl. Så länge läroverkslärarna "ej kunna av staten så lönas, att de utan allt för stora bekymmer för daglig bärgning kunna ägna odelad omtanke och verksamhet åt deras viktiga kall, så torde en sådan seminariekurs, utöver de nuvarande prestanda, snarare avskräcka än uppmuntra de större talangerna att inträda på skolundervisnings område". Även kollega Östberg vid Eksjö skola framhåller i sitt särskilda yttrande, att det torde vara tvivelaktigt, om lärarna ville underkasta sig ökade lärokurser för erhållande av kompetens till lärarsysslor, i all synnerhet nu sedan rätten till tjänsteårsberäkning genom förordningen av den 6/10 1842 blivit ändrad till lärarnas nackdel och lärartjänsterna därmed kunde beräknas komma att bliva för framtiden mindre eftersökta.

Biskop Holmström i Strängnäs, som varit ledamot av skolrevisionen och vid läroverksdebatten i prästeståndet uttalat sin besvikelse över ständernas avvisande hållning till seminarieförslaget, återkommer i sitt yttrande över revisionens berättelse till detta spörsmål. Han framhåller, att den motion om inrättande av seminarier, som väckts vid senaste riksdag, hade varit förtjänt av en mera välvillig uppmärksamhet från riksdagens sida. Kunde vid en kommande riksdag "större välvilja beredas, så vågar jag hoppas på förmånliga följder". Han förklarar sig dock ej beredd att i allo tillstyrka det av revisionen framlagda förslaget. Det fanns

nämligen enligt hans mening här i landet ännu ej tillräcklig erfarenhet i hithörande frågor.

En del erinringar mot det av skolrevisionen framlagda seminarieförslaget har också kollegiet vid Skara gymnasium ansett sig böra göra. I princip instämmer man visserligen med revisionen i den åsikten, att seminarier "äro nödvändiga för ett skyndsammare och säkrare utbildande av den pedagogiska skicklighet, i saknad av vilken elementarläroverket svårigen torde kunna motsvara tidens billiga fordringar". Kollegiet vågar dock "ej obetingat tillstyrka den interimsväg, som revisionen föreslagit, nämligen att utbilda de vid universiteterna varande fullständiga elementarläroverk till praktiska skollärareseminarier". Kollegiet finner det tvivelaktigt, om katedralskolornas lärare skulle komma att räcka till "för bestridandet på samma gång av två så viktiga kall som seminarielärarens och ungdomsundervisarens, helst vartdera av dessa kall visserligen (helt visst) fullt upptager sin man. Det vill ock synas, som skulle ungdomen vid dessa läroverk alltför mycket förlora på att göras till föremål för det ständiga experimenterandet med nya, ännu utbildade lärareelever. Skulle emellertid Eders Kungl. Maj:t i nåder finna för gott, att tills vidare begagna nyssnämnda utväg till avhjälpan av ett allmänneligen erkänt behov, så torde indigenatsrättens redan förordade upphörande här visa sig särdeles oundgänglig såsom villkor för möjligheten att till de maktpåliggande seminarielärareplatserna städse kunna påräkna fullt skickliga sökande."

Inom Linköpings gymnasiekollegium har rått delade meningar om revisionens förslag till ordnande av den praktiska lärarutbildningen. Den föreslagna tvååriga teoretiska kursen såväl i klassiska språk som i matematik finner man däremot enhälligt mindre lämplig. Mången filosofie kandidat, heter det, äger i dessa ämnen de både så vidsträckta och djupa insikter, som man med fog av en elementarlärare kan fordra. Att utöver fordringarna för denna examen "höja anspråken på lingvistisk m. m. kunskap hos vissa lärare kunde möjligen rent av motverka ändamålet, då mer än en fattig studerande med böjelse för skollärarekallet hellre till den följande tvåårskursen uppsköte sitt egentliga levnadsstudium, än fortsatte det med den oegennyttiga hängivenhetens hela värme före examen rigorosum, om han på förhand visste, att ingen

förut använd flit, intet aldrig så väl genom nämnda examen vitsordat kunskapsmått kunde befria honom ifrån eller förkorta den nya lärotid honom inom seminariet är förelagd". Den egenomliga oformligheten skulle då enligt kollegiets mening kunna inträffa, "att en person, som i ett visst ämne anses nog kunnig att vara akademisk lärare, likväl för att bliva elementarlärare i samma ämne måste genomgå en tvåårig *teoretisk* lärokurs under andras uppsikt och handledning".

I fråga om den praktiska utbildningen för blivande läroverkslärare har däremot som ovan blivit nämnt meningarna inom kollegiet varit delade. Enligt majoritetens uppfattning var revisionens förslag behäftat med vissa "svårigheter och besynnerligheter". "Lyckönskande vårt eget läroverk", heter det, "att genom sin belägenhet vara skyddat från vådan att bliva experimentalfält för hela rikets nybörjare i skollärareyrket", kunde kollegiet dock icke undgå att tillkännagiva sin tvekan, huruvida de "förhöringsexperimenter", som i revisionens förslag blivit anbefallda, "utan skada för den skola, där de anställas, kunna bliva så talrika, att de bringa någon frukt åt seminaristerna". Det föreslagna hospiterandet "synes, åtminstone i början, innan katedralskolorna hunnit tillägna sig allt det yppersta, Sverige i praktisk pedagogik har att framvisa, understundom bliva av en högst problematisk nytta". De av revisionen föreslagna "försöken att före inhämtad praktisk kännedom teoretisera över pedagogiken" betecknas som "av ingen nytta utan tvärtom skadliga". "Utan att vilja jäva den nytta vi haft av de få pedagogiska teorier, vilka kommit till vår kännedom, och den ännu större vi kunnat hämta av ett vidsträcktare studium av dylika, av erfarna och snillrika skolmän uppställda grundlärar i undervisningskonsten, kunna vi ej annat än taga för avgjort, att försöken, att utan all erfarenhets ledning uppställa sådana grundlärar, måste i allmänhet totalt misslyckas, och om de någon gång lyckas till en viss grad, oftast till ännu högre grad lämna anledning till den inbillningen, att man redan äger fullfärdig insikt i den konst, som just är frågan att lära." Dessa teoretiska övningar, "om de skola förekomma, böra således enligt kollegiets underdåniga mening bliva slutet, icke begynnelsepunkten av den praktiska kursen".

Mot denna kritiska inställning till revisionens förslag rörande

den praktiska lärarutbildningens ordnande har tre av lektorerna reserverat sig, bland dem matematiklektorn A. F. Sondén. För sin del finner han de föreslagna seminarierna alldeles nödvändiga. Han ställer denna fråga i samband med det ifrågasatta upphävandet av stiftsbandet vid tillsättning av lärartjänster. Det bleve nämligen enligt hans mening då ofrånkomligt, att en enda eller högst två institutioner för hela riket prövade och bedömde de sökandes skicklighet, då det gällde lediga tjänster, i stället för att som nu vore fallet, prövningen skedde inför domkapitlet i vederbörande stift. Men de föreslagna seminarierna var enligt hans mening nödvändiga ej blott för enhetlig bedömning av dem, som ägnade sig åt lärarbanan, utan även för att på ett tillfredsställande sätt sörja för den praktiska utbildningen av blivande lärare. Vid dessa läroanstalter skulle de, som bestämde sig för läraryrket, kunna "under erfarna och skickliga äldre lärares tillsyn och ledning", vinna "både insikt och övning i detta viktiga kall, innan de som ordinarie eller vikarier på eget ansvar anställas". De praktiska övningarna borde börja med att seminarieeleverna finge övervara de ordinarie lärarnas undervisningstimmar och sedan delta i på bestämda tider förekommande "samspråk däröver". Eleverna skulle därefter få övergå till "egen handläggning av undervisningen med en alltmera vidgad självständighet", och utbildningen avslutas med "skriftliga uppsatser över förelagda praktiskt pedagogiska frågor".

Av särskilt intresse är yttrandet från Uppsala domkapitel, eftersom skolrevisionen under handläggningen av seminariefrågan tydligt stått i en viss kontakt med ärkebiskopen, även om denne ej formellt deltagit i revisionens överläggningar. I domkapitlets tydligen av ärkebiskopen formulerade yttrande uppges, att förslaget om särskilda anstalter för lärarutbildningen ursprungligen väcktes av katedralskolans rektor i hans till revisionen avlämnade föreskrivna uppgifter rörande läroverkets tillstånd och behov. Detta förslag hade av eforus i hans memorial till revisionen blivit understött, heter det, och sedermera hade genom hans försorg lärarna vid katedralskolan under hand meddelat revisionen "utförliga omdömen". Förslaget, sådant det nu framlagts i revisionens berättelse, hade domkapitlet funnit välgrundat. Domkapitlet erinrar om frågans behandling vid riksdagen och att den väckta

motionen där ej ledde till något resultat. Att frågan där föll för-anleddes, heter det, "av det obetänkta villkor för metodikens inhämtande, ekonomiutskottet vidhängt sitt yttrande i ämnet" (nämligen om praktik för eleverna även i Nya elementarskolan). Så maktpåliggande som denna fråga var, kunde den enligt domkapitlets mening ej få förfalla. "Eders Kungl. Maj:t torde således finna i Nåder för gott att härom göra Nådig proposition till nästkommande rikets ständer."

Domkapitlet ingår i sitt yttrande ej på någon detaljgranskning av revisionens seminarieförslag utan tänker sig att frågan genom åtgärder från Kungl. Maj:ts sida skulle komma att tagas upp till behandling i annat sammanhang. I avvaktan härpå måste emellertid, framhåller domkapitlet, kompetenskraven beträffande ordinarieanställning vid läroverken närmare bestämmas. Att ovillkorligt fordra föregående tjänstgöring vid något läroverk skulle kunna medföra ej önskade konsekvenser. Undervisningen vid ifrågasvarande läroverk komme att bli lidande genom unga och ovana lärares experimenterande. Något behov av biträde från dessa lärares sida kunde ej anses föreligga utom möjligen "vid starkt befolkade skolor". Det skulle enligt domkapitlets mening ej heller gärna vara möjligt för obemedlade läraraspiranter att utan lön uppehålla sig i läroverksstäderna under den tid, som kunde erfordras för att vinna behörighet till ordinarie tjänst. Någon ovillkorlig föreskrift om föregående tjänstgöring som villkor för sådan behörighet borde därför ej utfärdas.

Rektor Boivie, som enligt vad som ovan nämnts genom sin avlämnade redogörelse till revisionen närmast givit anledning till att frågan där togs upp till behandling, går i sitt nu avgivna yttrande ej heller in på några detaljfrågor. Revisionens "väl genomtänkta och motiverade förslag" borde, framhåller han, "ingalunda lämnas åt glömskan utan befordras till snar verkställighet". Han ställer liksom lektor Sondén i Linköping de föreslagna åtgärderna beträffande lärarutbildningen i samband med frågan om idigenatsrättens upphörande. Detta kunde enligt hans mening endast ske, om revisionens förslag om inrättande av anstalter för lärarutbildningen genomfördes och att en förbättring av lärarnas löneförhållanden kom till stånd. Halva åtgärder vore nämligen skadligare än inga åtgärder alls.

Skolrevisionens framlagda förslag om "inrättningar för bildande av skollärare" innehåller, heter det i yttrandet från Lunds domkapitel "mycket förträffligt och behjärtansvärt". Enligt domkapitlets mening behövde förslaget dock "någon tid för sin mognad", till dess man fått "erforderliga underrättelser om liknande anstalter i främmande länder". Att ingå på detaljer i det föreliggande förslaget finner domkapitlet så mycket hellre kunna uppskjutas, som några medel för genomförande av de föreslagna åtgärderna ännu ej blivit anvisade.

Kollegiet vid katedralskolan i Lund däremot anser, att åtgärder i enlighet med det av revisionen framlagda förslaget med det snaraste borde vidtagas. Allt för litet hade hittills blivit gjort för lärarnas utbildning. Den praktiska utbildningen hade lämnats "till pris åt tillfälligheten av enskild fallenhet, vilket förefaller så mycket besynnerligare, som den på säker psykologisk blick och uppfattning av ungdomsnaturen samt lagarna för dess utveckling grundade skickligheten väl förtjänar att tagas i betraktande vid sidan av kunskapsförrådet eller det teoretiska av lärarekallet. Goda lärare bilda goda skolor och goda skolor frambringa åter goda lärare för en annan generation. Detta är en cyclus, i vilken visserligen (för visso) förhoppningar om en bättre framtid förefinnes, då ett tillräckligt antal goda lärare äro för handen. Enda medlet för ett skyndsamt realiserande av dessa förhoppningar torde böra sökas i ändamålsenliga anstalter för bildande av skollärare. Collegium hyser den övertygelsen, att genom skollärarseminariers verksamhet flera av de vid vårt elementarläroverk överklagade olägenheter skulle försvinna. Utan denna allmänna och fullkomligare lärareutbildning finnes överhuvud ingen garanti för goda skolor."

Att hoppet om seminariers inrättande, till följd av utgången vid ärendets behandling i riksdagen, blivit "för någon tid åtminstone tillintetgjort", finner kollegiet vid lärdomsskolan i Kristianstad vara att beklaga. "Varje skollärare har", heter det, "erfarit, vad men den experimentering måste medföra, vartill ovana och bristande erfarenhet tvinga nybörjaren på detta fält, och knappt finnes väl den skolstyrelse, som icke snart sagt dagligen beklagar den brist på harmoni emellan undervisningen i särskilda klasser eller, med ambulatorisk läsordning, mellan undervisningen i sär-

skilda ämnen, som kommer av lärarnas obekantskap med varandras lärometoder. Collegium tänker sig i skollärarseminarier ett det yppersta korrektiv emot bägge olägenheterna och hoppas att den nu en gång väckta frågan icke lägges åsido." Kollegiet säger sig icke heller hysa tvivel om, "att ju dylika inrättningsars tillvaro skulle vida förmånligare inverka på undervisningsmetodernas förbättring än den bäst uttänkta reglementerande förordning".

Rektor Nordqvist vid skolan på Frösön förklarar i sitt på kollegiets vägnar avgivna yttrande, att de många brister, som vidlådde de allmänna läroverken, ej kunde avhjälpas på annat sätt än genom "en småningom skeende omorganisation av hela vårt undervisnings- och uppfostringssystem". En av de väsentligaste bristerna var enligt hans mening det förhållandet, att undervisningen i allmänhet varit skött av lärare, "som åtminstone i början av sin lärarebana med skäl kunnat säga: 'docendo discimus'." Vore åter något gjort för gymnasie- och skollärares bildning, behövde icke själva skolan bliva ett lärarseminarium, där till lärjungarnas föga båtнад undervisningen överlämnas åt personer, som i början sakna erfarenhet att umgås med och handleda ungdomen". De för utrönande av blivande lärares skicklighet anbefallda proven fyllde ingalunda det därmed avsedda syftet. "Däruti instämma vi således fullkomligen med revisionen", heter det, "att lärarseminarier äro av högsta behovet påkallade, om skolan skall bliva försedd med lärare, vilka såsom sådana redan äga full skicklighet, utan att genom experimenterande behöva förskaffa sig densamma inom själva det läroverk, där de anställas. Men en fordran på skickliga och nitiska lärare innebär ock tilllika, att då den dubbla årsberäkningen, som hittills lockat de flesta in i skolans tjänst, numera är borttagen, de i avseende på sin utkomst skola vara fredade från alla bekymmer och försatta i en någorlunda oberoende yttre ställning, som gör, att de helt och hållet kunna ägna sig åt sitt ansvarsfulla kall". Med de ekonomiska villkor, som nu gällde för lärarna, hade yngsta kollegan en årslön på endast 240 riksdaler, och var därmed "sämre lottad än dagakarlen". Först med förbättrade ekonomiska förhållanden för läroverkslärarna var det således enligt kollegiets uppfattning tänkbart att ställa de ökade krav på teoretisk och praktisk ut-

bildning för läraryrket, som skolrevisionens förslag om inrättande av seminarier innebar.

Även rektor Mellqvist i Halmstad sätter lärarutbildningsfrågan i samband med lärarnas löneförhållanden. I samhällslivet måste, framhåller han, skolans män intaga en självständig ställning. "Alla metoder och funderingar om undervisningsätt skola vara fruktlösa, intill dess undervisningens ledare emanciperas och så behandlas, att staten äger full rättighet till dess verksamhet." I sitt personligt utformade yttrande räknar Mellqvist med ett ingripande i detta hänseende från konung Oscars sida. "Eders Kungl. Maj:ts välkända kärlek för bildningens fortskyndande i alla dess riktningar och stadier häntyda på en snart inträffande blidare framtid för skolan och dess män." Men när en skäligen löneförhöjning kom läroverkens lärare till del, skulle också anspråken på deras "bildning, skicklighet och arbetskraft" växa. "Staten måste än vidare uppoffra för att dana läraren till skicklighet och förvissa sig om denna." De föreskrivna proven vid lärartillsättningar finner han ej mycket värda. "Seminarier för elementarlärares bildande och prövande måste således för väl organiserade undervisningsanstalter i ett samhälle vara av den högsta vikt. Själva sättet att umgås med barn och att handhava disciplinen i en skola kan icke annorledes uttröas, och detta förtjänar helt säkert mera avseende än en högre grad av lärdom, som därjämte av fåfängan eller oförståndet stundom i otid uppdukas. Läraren bör framför allt äga kärlek för sitt yrke och denna raskhet i väsendet, vilken väcker liv och verksamhet omkring sig. Men huru skola dessa egenskaper prövas och intygas efter en föreläsning (provlektion), som räckt några timmar? Även det skarpsinnigaste omdöme kan härvid missledas."

Skolrevisionen hade vid framläggande av sitt förslag om seminarier gått ut ifrån, att det under alla förhållanden skulle komma att dröja någon tid, innan dylika anstalter kunde träda i verksamhet. De i skolordningen föreskrivna undervisningsproven vid lärartillsättningar måste därför enligt revisionens mening tills vidare bibehållas. Dock ansågs det önskvärt med en viss skärpning av kompetenskraven även under en sådan övergångsperiod. För behörighet att söka ordinarie lärartjänst borde därför stadgas, att vederbörande sökande utöver fullgjort godkänt undervisningsprov

skulle hava tjänstgjort under någon tid vid allmänt läroverk i den skolform och på det stadium, som tjänsten avsåg, "under inseende och ledning av vederbörande lärare". Vad som här avsågs, var således ett slags provisorium i avvaktan på tillkomsten av de föreslagna seminarierna. Som framgått av det föregående hade man emellertid i flera av de avgivna yttrandena ansett, att en sådan provtjänstgöring borde bli den definitiva formen för en blivande lärarutbildning i stället för de föreslagna seminarierna, som av olika skäl ansågs mindre lämpliga. Mellan dessa båda möjligheter att ordna lärarutbildningen kom diskussionen längre fram i tiden att röra sig, och det visar sig, att det var den av skolrevisionen som provisorium betecknade formen för utbildning, nämligen provtjänstgöring "under inseende och ledning av vederbörande lärare", som i hög grad kom att sätta sin prägel på den följande utvecklingen. (Jmfr A. Warne: Lärarutbildningsfrågan, en historisk återblick. Pedagogisk tidskrift 1954, sid 57.)

Emellertid gavs det i lärarutbildningsfrågan ytterligare en linje, och denna lades fram i det av föreståndaren för folkskoleseminariet i Strängnäs J. H. Ekendal avgivna, i det föregående omnämnda yttrandet. Han utgår däri från revisionens förslag att förlägga de blivande seminarierna till katedralskolorna i Uppsala och Lund, eventuellt även till skolor i Stockholm och Malmö. Han säger sig ej vilja bestrida, att denna anordning kunde innebära vissa fördelar för de berörda skolorna. Särskilt de överfyllda katedralskolorna skulle på detta sätt erhålla ett antal hjälplärare, som kunde underlätta de ordinarie lärarnas arbetsbörda. Även för de blivande lärarna själva skulle en sådan anordning innebära väsentliga fördelar. Det kunde emellertid ifrågasättas, om man ej för ordnande av lärarutbildningen skulle kunna finna en annan utväg, som innebure "större båtнад för elementarundervisningen i synnerhet och pedagogiken i allmänhet i vårt fädernesland". Enligt Ekendals mening borde det för inrättande av seminarier erforderliga anslaget med större fördel kunna användas till upprättande av en professur i pedagogik vid vartdera av de båda universiteterna.

Ekendals förslag går ut på, att dessa professorer i främsta rummet skulle ha hand om utbildningen av lärare för elementarläroverken. För detta ändamål skulle det åligga dem att examinera

och utfärda intyg åt blivande lärare, men dessutom också "att hålla offentliga, för alla tillgängliga föreläsningar över pedagogikens historia och teori". En sådan användning av anslaget skulle enligt Ekendals mening ge bättre resultat än att "förströ" det på en mängd lärare vid en katedralskola, "utan särskilda kontroller och föreskrifter för deras däremot svarande tjänsteskyldigheter". Genom de föreslagna professurerna skulle också pedagogiken "få ett bestämt fotfäste vid universitetet och säte och stämma bland övriga kunskapsämnen".

Den praktiska lärarutbildningen tänker sig Ekendal ordnad på det sättet, att under pedagogikprofessorns ledning de blivande lärarna "skiftesvis skulle vara lärare och lärjungar, och således en god del av praxis inhämtas under själva det teoretiska studium av pedagogiken". Men de föreslagna pedagogikprofessorerna skulle också i ett annat avseende kunna medverka i den praktiska lärarutbildningen. Man kunde nämligen i en framtid med säkerhet hoppas, framhåller Ekendal, att "genom en av den pedagogiska professorn utgiven *handbok för elementarskollärare* få den brist på pedagogiska och didaktiska anvisningar för elementarskollärare, som vårt närvarande högre undervisningsväsende så djupt känner, avhjälpt. Ja, det borde till och med åläggas honom att efter några års förlopp utarbeta en sådan." Hur den praktiska lärarutbildningen i övrigt skulle ordnas, har Ekendal ej närmare ingått på. Under dåvarande förhållanden var hans förslag närmast att betrakta som en utopi, och det skulle komma att dröja länge, innan den av Ekendal framkastade tanken på en pedagogikprofessor som ledare av den praktiska lärarutbildningen på allvar togs upp till övervägande.

11. Läroverkens styrelse.

Inom skolrevisionen hade man vid överläggningarna om läroverkens omorganisation även kommit in på frågan om lektorernas deltagande i läroverkens styrelse i egenskap av självskrivna ledamöter i domkapitlet. Professor E. A. Schröder hade vid ett av revisionens sammanträden tagit upp detta spörsmål i form av ett anförande till protokollet. Han förklarade däri, att han "till följe

mogët reflekterande och således fullkomligt oberoende av dagens flyktiga opinion" kommit till den övertygelsen, att det för gymnasierna skulle vara till stor fördel, om lektorerna befriades från deltagande i stiftsgöromålen. Det måste nämligen för dem vara svårt att på ett tillfredsställande sätt fylla de fordringar, som var förenade med två så olikartade uppgifter. "Å ena sidan gällde det att dana en samhällets medlem, å den andra att handhava och reglera vissa samhällsförhållanden." Även om man medgav, att stiftsgöromålen vanligen ej upptog så synnerligen mycken tid, så fanns åtminstone lockelsen att sätta lärokallet tillbaka för andra plikter, eller åtminstone icke låta skolarbetet vara huvudsak. Därtill kom, att biskopens ställning som eforus skulle principiellt komma till klarare uttryck, om lektorernas uppdrag att vara bispittare i domkapitlet upphörde. Det måste nämligen enligt Schröders mening anses som en oformlighet, att vid de tillfällen, då läroverkets angelägenheter kom under behandling i domkapitlet, läroverkslärarens röst gällde lika med läroverkschefens. Schröder föreslog därför, att skolrevisionen skulle fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på önskvärdheten av, att gymnasielektorerna befriades från uppdraget att vara ledamöter i stiftsstyrelsen.

I sin till skolrevisionens berättelse fogade reservation hade Schröder sedermera ytterligare utvecklat sina synpunkter på denna fråga. Då det gällde kyrkliga angelägenheter, heter det där, fordrade man med skäl, att styrelsen skulle utövas av män, som genom beskaffenheten av sin bildning och sina plikter tillhörde kyrkan samt ägde den speciella sakkännedom, den närmare insikt i kyrkans angelägenheter, som kunde vinnas endast under utövning av prästämbetet. Med lika skäl kunde skolan fordra, "att den icke för kyrkans vård skall till någon grad berövas den verksamhet, som den för sitt bestånd och förkovran odelad har av nöden". Därtill kom, att skolan, till följd av gällande lönevillkor och befodringslagar, nödgades "esomoftast till kyrkan avstå åtskilliga män, som ännu länge kunnat gagna läroverket".

Vad Schröder här avsåg var således skolans emancipation från kyrkan i enlighet med den tankegång, som Geijer några år tidigare i sin artikelserie i läroverksfrågan utförligt hade utvecklat. För att en önskvärd utveckling på undervisningsväsendets område skulle kunna komma till stånd, var det nödvändigt, att skolan

befriades från det kyrkliga beroendet. Ej minst gällde detta beroendet i ekonomiskt avseende, som gjorde, att lärarna fortast möjligt måste söka få transport till någon prästerlig befattning. En reglering av lärarnas avlöningsförhållanden var en trängande nödvändighet, om skolan skulle kunna tänkas få behålla sina befattningshavare, utan att dessa behövde dragas med tryckande ekonomiska bekymmer. Det dittills tillämpade avlöningssystemet med gottgörelse för otillräckliga löneförmåner i form av förhöjd tjänsteårsberäkning måste för skolans del innebära, att den miste många av sina bästa lärarkrafter, som "ännu länge hade kunnat gagna läroverket". Som ett led i kravet på skolans emancipation från kyrkan har man därför att betrakta det av Schröder i skolrevisionen framlagda förslaget, att lektorernas uppdrag att vara ledamöter i domkapitlet skulle upphöra och sambandet mellan skolan och kyrkan även i det avseendet därmed brytas.

Mot förslaget att skilja lektorerna från befattning med stiftsstyrelsen hade, framhåller Schröder, från olika håll gjorts den invändningen, att en beklaglig söndring mellan kyrka och skola därav skulle bli följd. Lärostandet skulle komma att utbildas till ett "från religionslärarens fullkomligt skilt och självständigt stånd", och skolundervisningen därmed få en allt mera världslig karaktär utan den kyrkliga inriktning, som från kyrkans sida sedan gammalt ansetts nödvändigt höra samman med den högre skolutbildningen. Vid bedömandet av denna fråga förbisåg man emellertid, framhöll Schröder, att en sak, som låg "i själva tidsandans och den vetenskapliga forskningens karaktär" ej kunde förekommas genom skolans yttre samband med den kyrkliga styrelsen.

Hur domkapitlet efter en genomförd reform i den av Schröder angivna riktningen skulle vara organiserade med hänsyn till de rent kyrkliga uppgifterna, ansåg han sig ej ha anledning att närmare ingå på. Beträffande läroverkens framtida styrelse och ledning däremot framlade han ett detaljerat förslag. Detta gick ut på inrättande för varje stift av en läroverksstyrelse med biskopen som ordförande och gymnasiet rektor jämte några av de äldsta lektorerna som bisittare. Men han tänkte sig också möjligheten av, att i dessa läroverksstyrelser skulle ingå "även en och annan

i stiftsstaden boende, i den offentliga undervisningen kunnig och erfaren man", d. v. s. en, som ej var direkt knuten till skoltjänst. Stiftets biskop, biträdd av dessa "6 à 7 ledamöter" borde utan svårighet, menade Schröder, kunna ha överinseende över samtliga elementarläroverk i stiftet, vare sig det gällde "lärarnas prövning och anställande, uppsikt över undervisningens gång, disciplinens handhavande och mera sådant".

Schröders i skolrevisionen framförda förslag, att lektorerna skulle befrias från de rent kyrkliga stiftsgöromålen, möttes av starka invändningar från flera av revisionens ledamöter. Man medgav, att skolans intressen visserligen krävde, att dess befattningshavare odelat ägnade sig åt sin egentliga uppgift. Det måste emellertid anses mycket tvivelaktigt, om skolrevisionen hade befogenhet att utan särskilt bemyndigande ta upp frågan om domkapitlets organisation och arbetsuppgifter till behandling. Närmast vore det av Schröder väckta förslaget en kyrkolagsfråga. Inom den sittande kyrkolagskommittén hade man för övrigt redan, framhölls det, diskuterat ett förslag om ändrade grunder för stiftsstyrelsernas sammansättning. Att från skolrevisionens sida nu framlägga något förslag i detta hänseende var dessutom så mycket mindre påkallat, som skolordningen, "det egentliga föremålet för revisionens överläggningar", ej innehöll några som helst bestämmelser om lektorernas domkapitelsåligganden. En förändring i stiftsstyrelsernas organisation måste oundgängligen kräva författningsändringar i åtskilliga andra avseenden, och revisionen kunde knappast anses ha förutsättningar att härutinnan kunna utarbета några förslag. En framställning till Kungl. Maj:t i enlighet med Schröders förslag skulle därtill innebära, "att den länge omtvistade men därför icke avgjorda frågan om skolans emancipation från kyrkan onödigtvis uppväcktes".

Vid ärendets slutliga avgörande inom revisionen blev det egendomligt nog majoritet för ett förslag med något längre gående syftning, än vad Schröder i sitt anförande från början avsett. Det innebar en hemställan, "att åtgärder måtte av Kungl. Maj:t vidtagas för verkställigheten av den angivna förändringen såsom av behovet påkallad". I stället för att revisionen, som Schröder föreslagit, endast skulle fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på saken, innebar det nu fattade beslutet en hemställan om direkta åtgärder

från Kungl. Maj:ts sida med det betydelsefulla tillägget, att den begärda förändringen ansågs vara av behovet påkallad.

Det ifrågavarande beslutet hade fattats med fungerande ordförandens utslagsröst. Situationen var den, att förhandlingarna i Heurlins frånvaro, ”i anseende till övriga honom åliggande göromål”, hade letts av vice ordföranden biskop Hedrén. Denne hade som ledamot av kyrkolagskommittén sedan länge hävdad den uppfattningen, att en omorganisation av domkapitlet vore nödvändig, ehuru han då sett frågan från uteslutande kyrklig synpunkt. Det var således närmast en olycklig omständighet, nämligen att statsrådet Heurlin vid den avgörande behandlingen blivit hindrad från att föra klubban inom revisionen, som kommit att avgöra frågan i en för den konservativa majoriteten inom revisionen mycket obehaglig riktning. Starka krafter sattes också omedelbart i rörelse för att få till stånd en åtminstone i någon mån mjukare formulering. Detta lyckades också, och i revisionens betänkande fick beslutet en avsevärt vagare utformning. Det heter däri efter en inledande redogörelse för frågans innebörd, att revisionen ”ansett sig böra å denna omständighet fästa Kungl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet, utan att likväl förbise de svårigheter, som vid en sådan förändring torde uppkomma, och än mindre kan framställa något förslag för verkställigheten därav, såsom liggande utom det för revisionen bestämda området”.

Ej ens i denna urvattnade formulering kunde den i kyrkliga frågor strängt konservative Heurlin vara med om beslutet. Att överhuvud ta upp denna fråga till behandling inom revisionen framstod för honom som en synnerligen olämplig åtgärd. Den avhandlade frågan var enligt hans mening ”främmande för revisionens överläggningar”. Han fann sig därför föranlåten att i slutbetänkandet vidfoga en i skarpa ordalag avfattad reservation mot det av revisionens majoritet beslutade uttalandet. Då denna majoritet, heter det, hade ansett sig böra avgiva yttrande i nämnda angelägenhet, så hade det ”onekligen ålegat dem att även uppgiva ett fullständigt förslag till förändrad organisation av domkapitlet”, med hänsyn tagen till ”församlingsvården, anställande av präst- och pastoralexamina, upprättande av förslag till prästerliga tjänster m. m.”. Men framför allt borde de ha framlagt sin uppfattning om läroverkens styrelse och därvid ”ha yttrat sin

tanke, huru lärarebeställningar framdeles böra tillsättas, inför vilken myndighet de i kungliga skolordningen föreskrivna provskola avläggas och bedömas, samt åt vilka värden och uppsikten över läroverken närmast, eller jämte eforus, samt i efori frånvaro böra anförtros”. Utan tillgång till en sådan fullständig plan och närmare uppgifter om sättet för genomförande av den föreslagna förändringen var det enligt Heurlin omöjligt att bedöma fördelarna av den påyrkade förändringen, i främsta rummet för läroverkens vidkommande.

Yttrandena över revisionens berättelse från stiftsmyndigheter och läroverkskollegier berör i enstaka fall också frågan om lektorernas deltagande i domkapitelsgöromålen. Gymnasiekollegiet i Strängnäs har i sitt yttrande funnit sig böra anmäla den erfarenheten, att göromålen i domkapitlet ingalunda befunnits hinderliga för tillbörligt uppfyllande av lärarkallet. I ett särskilt yttrande har domprosten Gravander som sin mening framhållit, att lektorernas deltagande varje vecka i stiftsstyrelsen gett dem tillfällen ”att i sin vidd känna vad prästämbetet kräver”. Även han betonar, att lektorerna ”utan ringaste skada för undervisningen” handlagt konsistoriegöromålen. De hade ”med obestriddig nytta” fullgjort sina åligganden i detta hänseende, och befattningen som ledamöter i domkapitlet borde därför ej med fog kunna ”ifrånskiljas dem”. Den kännedom om ungdomens, ”och därmed de blivande prästkandidaternas”, ”framsteg, lynnen och uppförande”, som lektorerna under sin lärartjänstgöring hade tillfälle att skaffa sig, var i hög grad nödvändig för stiftsstyrelsen vid dess handläggning av ärenden rörande prästerliga angelägenheter. I egenkap av domkapitelsledamöter var lektorerna därjämte i tillfälle att följa sina forna elever under deras prästerliga tjänstgöring och sedermera vid pastoralexamina och kunde därvid bäst ”döma om fortgång eller minskning i studier”. Därför hade också i kyrkolagen och andra kungliga förordningar enligt Gravanders mening ”visligen” stadgats, att lektorerna skulle vara bisittare i domkapitlet.

Linköpings domkapitel går i sitt yttrande in på en kritik av revisionens ställningstagande i frågan om lektorernas skiljande från deltagande i stiftsstyrelsen. Något annat skäl för en sådan åtgärd hade ej av revisionen angivits än ”att med idén av läro-

verket närmast överensstämmer, att samtliga lärarna få odelat ägna sig åt detta kall". Varje viktigt ämbete krävde visserligen enligt domkapitlets mening en odelad omsorg. Så var också fallet med prästämbetet, men "vilken mängd av bestyr är icke därmed förknippade, till stor del oundvikliga men vida mer olikartade och främmande, än konsistorialbefattningen är för lärarna". Hur stiftsstyrelsen hädanefter borde organiseras, "om den ensamt i biskopens hand skulle nedläggas med fullkomligt upphävande av den kollegiala styrelseformen, eller denna form bibehållas dock med andra ledamöter, detta med flera därmed sammanhängande viktiga frågor" hade revisionen i sitt framlagda uttalande helt förbigått. Domkapitlet anser sig därför "över ämnet i dess nuvarande skick" svårigen kunna avgiva något utlåtande och "utbeder sig endast att få med en av reservanterna, herr statsrådet Heurlin, i denna punkt sig förena".

Mot domkapitlets utlåtande i denna punkt reserverade sig lektor Sondén. Han förklarade sig instämma i revisionens förslag "att befria lektorerna från konsistorialbestyren". För denna sin ståndpunkt sade han sig ej hava annat skäl att anföra "än det allmänt kända obehaget av en mellan tvenne olika åligganden delad ämbetsbefattning". "Så önskvärt det varit, att revisionen så uppfattat sitt åliggande, som statsrådet Heurlin yrkat, och således föreslagit någon ny åtminstone läroverksstyrelse, så skulle det måhända synas hos en enskild domkapitelsledamot i en landsort bevisa ett alltför stort nit att med något eget förslag i detta hänseende opåkallad framkomma." Han var övertygad om, att läroverksstyrelsen, som redan nu till stor del var lämnad i en enda hand, skulle kunna fullt ut så väl som hittills uppfylla sitt ändamål, om även det återstående transporterades på en hand, i all synnerhet, om eforatet besattes med uteslutande avseende på såväl lärdom som insikt och erfarenhet ifråga om det allmänna undervisningsväsendet. Emellertid ville han desto hellre utesluta alla sina egna meningar "om en ny styrelses lämpligaste organisation", som han med full tillförsikt hoppades, "att Hans Maj:t, innan den ifrågavarande befrielsen beviljas, över den viktiga frågan inhämtar de utlåtanden av domkapitlena, vilka han i nåder kan anse behövliga".

I yttrandet från Uppsala domkapitel erinras om, att frågan om

läroverkens styrelse redan inom stora undervisningskommittén varit föremål för överläggningar. Dessa hade resulterat i ett förslag, att biskopen i varje stift, där läroverk var beläget, skulle utse en direktion av kunniga och ansedda män att i ekonomiska ärenden sammanträda med vederbörande kollegium, "förmåligast vid tillfällen av offentliga examina". Frågan om lektorernas befrielse från domkapitelsgöromålen hade nu föranlett ett uttalande från skolrevisionen och utförligt behandlats i den av professor Schröder avgivna reservationen till revisionens berättelse. Enligt domkapitlets mening kunde man dock icke på grundval av vad som blivit anfört i saken fälla något säkert omdöme, huruvida en sådan befrielse skulle bli till gagn eller skada. Man borde därför "avvakta tankens mognad". Från kyrklig synpunkt skulle en sådan åtgärd innebära, att i lektorernas ställe ledamöter i domkapitlet finge utses bland kyrkoherdarna i församlingar i närheten av stiftsstaden. Det vore emellertid ej säkert, att de närmast boende kyrkoherdarna alltid vore de skickligaste, och de skickligaste hade måhända för egna ämbetsgöromål ej alltid tillfälle att på utsatt tid infinna sig i stiftsstaden för deltagande i domkapitelssammanträde. Med skäl kunde de fordra att för sin resa till stiftsstaden i sådant ärende erhålla reseersättning, men medel för sådant ändamål hade domkapitlet ej till sitt förfogande. Även med hänsyn till de täta ombytena bland ledamöterna, som måste bli en följd av en på sådant sätt genomförd organisation av domkapitlen, varigenom ärendenas jämna behandling skulle komma att försvåras, fann domkapitlet det av revisionen framlagda förslaget om lektorernas befrielse från domkapitelssuppletet synnerligen betänkligt. Därtill kom, att då det gällde de prästerliga examensproven, d. v. s. präst- och pastorexamina, lektorerna måste anses vara de mest kompetenta och lämpliga att förrätta dessa, "och det utan särskilt arvode". Vid sitt övervägande av den föreliggande frågan hade domkapitlet därför kommit till den övertygelsen, "att olägenheterna av det närvarande förhållandet var färre än äventyren av det föreslagna".

Att man inom domkapitlet gav uttryck åt en viss tveksamhet vid bedömandet av det framlagda förslaget sammanhänge givetvis i någon mån därmed, att man där saknade erfarenhet, hur systemet med lektorer som bisittare i verkligheten fungerade.

Domkapitlet i Uppsala utgjordes nämligen av ärkebiskopen jämte teologiska fakultetens professorer. Det i stiftsstadens befintliga allmänna läroverket, katedralskolan, saknade lektorer, och i grund och botten var således hela frågan om lektorernas befrielse från uppdraget att vara domkapitelsledamöter av mycket ringa betydelse både för domkapitlet och läroverket. Rektor Boivie vid katedralskolan framhåller också i sitt yttrande, att man vid därvarande läroverk ej hade någon erfarenhet i den föreliggande frågan. Det kunde då måhända anses förmätet av honom att fälla något omdöme om det av revisionen framlagda förslaget. Han ville dock framhålla, att enligt hans mening domkapitelsgöromålen måste anses främmande för lärarna med hänsyn till deras egentliga kall. Frånvaron av lektorer som bisittare i domkapitlet skulle också innebära, att biskoparna i sin egenskap av eforer bleve mera självständiga och finge friare händer vid handläggningen av läroverksfrågor. Revisionen hade i sitt förslag dock ej gått in på frågan, hur de med en förändring förknippade svårigheterna skulle kunna lösas. Å andra sidan finner sig Boivie ej kunna dela den uppfattningen, att lektorernas deltagande i stiftsstyrelsen under alla förhållanden behövde innebära sämre resultat av undervisningen vid gymnasier. Gävle och Stockholm, där lektorerna ej hade domkapitelsuppdrag, borde då ifråga om undervisningsresultat äga företräde framför de övriga, men något sådant hade ingen sökt göra gällande. Om ett gymnasium råkade i vanrykte, så berodde det på helt andra faktorer än det förhållandet, att lektorerna hade till uppdrag att vara bisittare i vederbörande domkapitel.

I vissa yttranden vänder man sig mot att revisionen tagit upp frågan om lektorernas deltagande i domkapitelsgöromålen till behandling. Att utreda detta ämne, heter det i yttrandet från gymnasiet i Västerås, "torde ej vara tjänlig plats i detta utlåtande". I en del fall betraktas frågan från uteslutande kyrklig synpunkt. Domkapitlet i Kalmar framhåller, att lektorernas deltagande i stiftsstyrelsen åtminstone beträffande Kalmar stift helt enkelt var nödvändigt, eftersom där ej fanns någon domprostbefattning. "Det är för konsistorium omöjligt", heter det, "att under nuvarande kyrkliga förhållanden inse, hur stiftsstyrelsen av andra elementer skulle kunna bildas, såvida man icke vill överflytta hela

konsistorialbefattningen på biskopen och notarien". I ett särskilt yttrande understryker lektor Engström dessa synpunkter. Någon annan organisation av domkapitlet än den nuvarande borde således ej kunna komma ifråga. Den lilla restriktionen i gällande bestämmelser torde dock enligt hans mening böra genomföras, "att varje lektor intill dess han fyllt 30 års ålder" skulle vara befriad från konsistorialbefattning.

Yttrandet från kollegiet vid Visby lärdoms- och apologistkola, undertecknat av bl. a. skolans rektor, ledamoten av skolrevisjonen J. N. Cramér, går däremot ut på ett tillstyrkande av revisionens förslag, att lektorerna borde befrias från all befattning med stiftsstyrelsen. Enligt kollegiets mening borde man kunna räkna med en ökning av lektorernas undervisningsskyldighet, om de bleve "från allt annat bestyr än det med undervisningen frikallade". För övrigt vore hela domkapitelsinstitutionen som sådan olämplig. För det felaktiga i domkapitlets organisation torde, heter det, "ej långväga bevis böra sökas". Att det är Cramér, som formulerat detta utlåtande, är tydligt. Hans oppositionella inställning mot eforatet och en långvarig kamp mot detta ämbetes innehavare föranledde honom att under 1850-talet lämna såväl prästämbetet som rektorsbefattningen. I sin skrift "Avskedet från skolan" 1858, återkom han till frågan om skolans styrelse. "Sedan sålunda allt vårt uppfostrings- och undervisningsväsende, utom det rent kyrkliga eller konfessionella naturligtvis, vore emanciperat från allt kyrkligt beroende", skulle riket indelas i distrikt och varje sådant fördes "med en chef eller styresman, den man kunde kalla eforus eller förläna någon annan ämbets titel, om man så ville". Denne styresman för undervisningsväsendet inom vederbörande distrikt skulle enligt Cramérs mening utses "genom samfällt val av distriktets lärare". (Jmfr Årsböcker i svensk undervisningshistoria, vol. 32, och E. Rodhe, Den religiösa liberalismen, sid. 105 ff.)

I sitt förut omnämnda utförliga utlåtande över skolrevisionens berättelse har seminarieföreståndare Ekendal även kommit in på frågan om domkapitlets organisation efter en förutsatt indragning av gymnasier som självständig skolform. Från skolans synpunkt skulle det enligt hans mening innebära en betydande vinst, om lärarna ej, som nu var fallet med gymnasielärarna, behövde distra-

heras av främmande göromål. Med befrielsen från stiftsgöromålen skulle det också bli möjligt för dem att vid sidan av undervisningen ägna sig åt en uppgift, som för Ekendal framstod som något mycket väsentligt i en lärares åligganden, nämligen utarbetandet av läroböcker för undervisningen. Det var hans bestämda övertygelse, att med den av revisionen föreslagna förändringen av domkapitlen skulle "en rik och omfattande lärobokslitteratur" även hos oss komma att uppblomma.

Hur domkapitlen med hänsyn till såväl de kyrkliga som pedagogiska stiftsangelägenheterna lämpligen borde organiseras efter en omorganisation av läroverken i enlighet med de av honom angivna riktlinjerna har Ekendal ej närmare ingått på. Han ifrågasätter emellertid, om ej stiftsstyrelsen, på samma sätt som när det gällde länets angelägenheter, skulle kunna skötas av en enda person, nämligen av biskopen med biträde av konsistorienotarien. För biskoparnas del borde en sådan ordning kunna innebära, "att de därigenom i den allmänna opinionen kunde bevisa sin verkliga oumbärlighet, och för stiftet, att prästerskapet därmed undginge obehaget att styras av skolans män". Ekendal har ej heller gått närmare in på, hur han tänkte sig läroverkens styrelse ordnad efter en indragning av gymnasierna. Han utgick emellertid ifrån, att läroverkens angelägenheter skulle omhänderhavas av en för varje stift utsedd läroverksstyrelse. Dessa styrelser skulle i sin tur vara underordnade en högste ämbetsman för rikets skolväsen, "en man vid tronen". Vad Ekendal härmed avsåg var ett slags skolminister, som skulle ha ledningen och uppsikten över undervisningsväsendet i dess helhet, således ej endast de allmänna läroverken. Denne ämbetsman skulle genom resor till så många skolor som möjligt och genom skriftväxling med vederbörande eforer och rektorer "överse och leda det hela av samtliga läroverkens organisation". Genom den av Ekendal föreslagna förändringen i läroverkens styrelse skulle enligt hans mening "den brist på organisk enhet med hänseende till de särskilda skolearternas naturliga sammanhang samt ingripande i och betingande av varandra, som vidlåder hela det svenska skolväsendet", kunna avhjälpas.

Mera utförligt har frågan om läroverkens styrelse efter en förutsatt omorganisation av det högre skolväsendet behandlats i det förut omnämnda utlåtandet av rektor Westerlund vid högre lär-

doms- och apologistskolan i Västerås. Inledningsvis framhåller han i detta å kollegiets vägnar avgivna utlåtande, att en väsentlig orsak till, att läroverken ej på ett tillfredsställande sätt förmådde fylla sin uppgift var att finna däri, att ledningen av de olika läroanstalterna var alltför splittrad. Gymnasiets rektor var visserligen ledamot av domkapitlet och därmed av läroverkets styrelse, men han var där ej annat än sina kamraters vederlike. Lärdomsskolans rektor intog en så isolerad ställning, att han i vissa fall kunde göra, vad honom behagade, "i andra måste välja mellan blind lydnad och obehaget att uppträda som klagande mot förmän", d. v. s. mot lektorerna i deras egenskap av ledamöter i stiftsstyrelsen. Den sammanhållande kraften i den sålunda splittrade styrelsen skulle vara "eformalmakten, men denna kan lätt överröstas av de lärare, som äro consistoriales, och dymedelst förlamas och förintas". Därtill kom som bidragande orsak till läroverkens ineffektivitet, att de olika stiftsstyrelserna ej på något sätt var satta i förbindelse med varandra, d. v. s. genom någon högre sammanhållande enhet i form av en central styrelse.

Frågan om läroverkens styrelse kunde emellertid ses även från en annan synpunkt. Som redan blivit nämnt hade biskop Agardh i sitt utlåtande över skolrevisionens berättelse betonat, att då det gällde skolans angelägenheter det utom eforus och lärarna även fanns en tredje part, nämligen föräldrarna. De hade att vidkännas kostnaderna för de offentliga skolorna, och det var därför rimligt, att de hade "en röst i denna sak", utan att därför den rättighet och det företräde, som skolrevisionen tillagt eforus och lärarna, då det gällde övergången till det nya skolsystemet, trädde för nära. Inom varje stift borde därför enligt Agardhs mening förordnas en skoldirektion, som skulle bestå av "3—5 ledamöter bland i grannskapet boende medborgare", som gjort sig kända "såsom intresserade för den högre bildningens framsteg bland alla medborgarklasser".

Denna tankegång utvecklas ytterligare i det av Westerlund formulerade utlåtandet från Västerås skolkollegium. Som en betänklig brist i fråga om skolornas styrelse betecknades det förhållandet, att elevernas föräldrar och målsmän saknade allt inflytande härvidlag. Med en sådan utestängning av föräldrar och målsmän i detta hänseende utplånades hos dem allt intresse för skolan till

den grad, att det hörde till de allra sällsyntaste undantagen, om någon privatman sökte taga ens den ringaste kännedom om dess verksamhet. Föräldrar och målsmän borde därför få rätt, "att i varje stift eller län, där skolan var belägen", välja ombud i dess styrelse och därigenom kunna göra sig underrättade om dess angelägenheter. Man kunde vara övertygad om, heter det, att skolan hade allt att vinna, om den upplät sina lyckta dörrar och satte sig i närmare beröring med en allmänhet, som alltid utmärkt sig genom kärlek och aktning för upplysning och bildning.

Westerlund säger sig vara beredd på den invändningen mot hans förslag, "att allmänheten icke begriper, hur läroverket bör organiseras, styras, vårdas". På detta ville han svara, att om ännu männen av facket bättre förstod detta, så ersatte dock ofta "opartiskhet och fördomsfrihet", vad som brast i insikt och erfarenhet. De flesta av skolans angelägenheter låg icke utom utan inom det allmänna människoförståndets bedömande. Han var övertygad om, "att de föremål, till vars rätta förstånd fordras särskilt studium, och erfarenhet, likväl till största delen kunna av allmänheten fattas, då de av kunnigare tydligt framställas; att de frågor, vilka endast av erfarenheten kunna prövas och besvaras, väl i alla fall av de kunnigaste i sista instansen skola avgöras; emedan de verkligt kunniga och erfarna böra förstå att så utreda sakerna, att de bästa skälen göra sig gällande; att slutligen den delen av allmänheten, som själv mindre förstår att bedöma, likväl förstår att välja kompetenta domare till sina ombud, då den i sitt val icke är inskränkt till vissa stånd eller klasser; att goda föräldrar i allt som angår deras barns väl hava ett slags aning om det bästa och nyttigaste, vilken till någon del ersätter de bristande insikterna". För att göra samtliga lärare rättvisa och undanrödja den ensidighet, som blivit en följd av att skolan styrdes av blott kyrkans män och några få av lärarna och för att mera intressera hela menigheten för skolan och giva styrelsen tillbörlig kraft och enhet, framlägger nu Westerlund sitt förslag om föräldrarepresentation i läroverkens styrelse.

Läroverkens styrelse skulle enligt hans förslag ordnas i form av tre instanser, nämligen lokalstyrelse, mellaninstans, benämnd skoldirektion, samt centralstyrelse. Den till stiftsstaden förlagda skoldirektionen skulle samtidigt fungera som lokalstyrelse för de i

stiftsstaden belägna läroverken. Stiftets skoldirektion skulle enligt förslaget övertaga de på domkapitlen dittills vilande åliggandena ifråga om läroverken i stiftet. Direktionen skulle bestå av biskopen som ordförande jämte 8 ledamöter, "av vilka två äro beständiga och självskrivna, sex väljas och ombytas skiftesvis vart annat år, så att tre utgå och tre inväljas varje år". De avgående skulle dock vid mandattidens utgång "kunna ånyo inväljas". De två självskrivna ledamöterna skulle vara länets hövding, tillika vice ordförande, "då han tänker i direktionen infinna sig", samt läroverkets rektor. Av de "ombytliga ledamöterna" skulle "länets provningskommitté", ungefär motsvarande våra dagars provningsnämnd, välja fyra, "boende inom den stad, där skolan är belägen", och två väljas "i kollegium av och ibland dess ledamöter".

Med en sådan sammansättning av skoldirektionen skulle enligt Westerlunds mening "allmänheten med ökat förtroende överlämna sina söner åt skolan, i vilkas vård och ledning den deltagar genom män, som i det allmänna gjort sig kända för redbarhet och samvetsgrannhet, och vilka kunna intyga, att lärarna nitälska för ungdomens uppfostran och tillväxt i gudsfruktan, sedlig och intellektuell bildning". Lärarna åter, "då de förbindas till samma plikter och åtnjuta samma förmåner, utan andra inbördes företräden än dem, som härflyta av utmärktare gåvor, grundligare kunskaper, större skicklighet och ökat förtroende, skola sinsemellan underhålla en jämn tävlan, ingen skall då vilja stå tillbaka, ingen låta sig förbigås".

Enligt det av Westerlund framlagda förslaget skulle även vid de utanför stiftsstaden belägna läroverken organiseras särskilda skolstyrelser, som dock skulle vara underordnade stiftsstadens skoldirektion, på samma sätt som de olika skolorna ute i stiftet dittills varit underordnade eforus och konsistorium. I dessa lokala skolstyrelser skulle stadens kyrkoherde vara ordförande, och "i städer, där landshövding icke bor", skulle borgmästaren inträda som självskrivna ledamot och tillika vice ordförande. De övriga ledamöterna skulle väljas på samma sätt, som föreslagits beträffande stiftsstadens skoldirektion, d. v. s. länets provningskommitté skulle utse 4 ledamöter och två väljas i kollegiet av och ibland lärarna.

I det av Westerlund på kollegiets vägnar avgivna utlåtandet

kommer han också in på frågan om en närmare förbindelse mellan skoldirektionerna inom de olika stiftet. Dessa borde ingalunda, som dittills varit fallet, stå isolerade från varandra, utan förenas genom en i huvudstaden organiserad centralstyrelse. Denna uppgift skulle således vara "att närmare pröva och till enhet bringa" de olika skoldirektionernas åtgärder. Den skulle dessutom ha till åliggande "att taga kännedom om undervisningens framsteg och utkommande läroböcker, så inom som utom fäderneslandet, och draga försorg därom, att fördelarna därav måtte komma samtliga skolorna tillgodo. Till denna centralstyrelses uppgifter skulle vidare höra "att hava överinseendet över samtliga skolorna, deras lärare, kollegier och direktions; samt, för att vinna erfarenhet om skolan även på nära håll, att tillika vara lokalstyrelse över huvudstadens skolor. Slutligen skulle det enligt Westerlunds förslag åligga centralstyrelsen "att gå Eders Kungl. Maj:t tillhanda med upplysningar, råd och betänkanden i alla skolan angående frågor och angelägenheter". Till ledamöter i denna styrelse borde därför utses "män med egenskaper, som motsvarar så viktiga och så vittomfattande plikter".

Hur denna till huvudstaden förlagda högsta styrelse över rikets skolväsen i övrigt skulle vara organiserad, har Westerlund i sitt utlåtande ej närmare ingått på. Det tillkom Kungl. Maj:t att här om utfärda närmare föreskrifter och utse ledamöter att handhåva de uppgifter, som skulle åligga den blivande styrelsen, vilken förutsattes komma att stå under ledning av chefen för eklestastikdepartementet. Den i tidskriften Frey publicerade texten till det av västeråskollegiet avgivna utlåtandet har en tillagd passus, där det uttryckligen framhålles, att kollegiets ledamöter icke ansett sig kompetenta att yttra sig "över grunderna för denna styrelses organisation".

I sammanhang härmed kom Westerlund in på den viktiga frågan om lärartillsättningarna, som dittills helt varit beroende av stiftsstyrelsernas åtgöranden. Det är rektorstjänsterna, som han därvid i främsta rummet har i tankarna, och tillsättningen av dessa vill han överflytta från domkapitlen till regeringen, dock med ett visst inflytande både för den lokala skoldirektionen och för den av honom föreslagna centralstyrelsen. Vid inträffad ledighet på någon av dessa befattningar skulle stiftets skoldirektion

uppföra tre av de sökande på förslag och sedan insända detta till centralstyrelsen, som efter avgivet yttrande om de på förslaget uppförda personernas skicklighet för tjänsten ifråga hade att överlämna ärendet till Kungl. Maj:t för avgörande. Hur tillsättningen av övriga befattningshavare vid läroverken skulle gå till, har Westerlund i sitt reformförslag ej gått närmare in på, men tydligen förutsätter han, att dessa tillsättningar skulle ske genom åtgärder från den lokala skoldirektionens sida. Det heter nämligen härom helt allmänt i förslaget, att skoldirektionen i stiftsstadens skulle ha samma befogenheter, som enligt gällande bestämmelser tillkom eforus och konsistorium, och till dessa befogenheter hörde vid den tiden rätten att tillsätta lärare vid de olika skolorna inom stiftet.

Även rektor Boivie har i sitt yttrande över skolrevisionens berättelse berört frågan om behovet av en centralstyrelse för läroverken. Revisionens "väl uttänkta och motiverade förslag till ett skollärareseminarium" borde, framhåller han, "ingalunda lämnas åt glömskan utan befordras till snar verkställighet, och en centralstyrelse för alla rikets läroverk inrättas". Han ställer också denna fråga i samband indigenatsrättens avskaffande. Detta borde utan svårighet kunna ske, anser han, om det funnes en sådan centralstyrelse, "som med insikt kunde väga den ene sökandens meriter mot den andres och bedöma, på vilken plats var och en med största gagn borde användas". I ett yttrande av överståthållaren J. V. Sprengtporten som ordförande i direktionen för Stockholms stads undervisningsverk framhålles likaledes behovet av "en överstyrelse för undervisningsväsendet".

12. Lärarnas löneförhållanden.

Skolrevisionen hade i sin berättelse även behandlat frågan om lönereglering för lärarna vid de allmänna läroverken och därvid konstaterat, att det förelåg ett mycket stort behov av förbättrade lönevillkor för dessa befattningshavare. För att med glädje och framgång kunna ägna "sin själs och kropps krafter åt det så högst maktpåliggande lärarekallet" erfordrades, framhöll revisionen, "tvivelsutan frikallelse från tryckande bärgningsomsorger och sä-

ker utsikt till successiv förbättring av i början knappa ekonomiska villkor". Sådana förhållandena nu gestaltade sig, var det i allmänhet endast lektorer med förmånliga prebendepastorat, som kunde anses åtnjuta en avlöning, någorlunda svarande mot vikten och mödan av deras kall. Lektorer utan förmånen av prebenden eller andra extrainkomster kunde på de flesta orter "ej utan skuldsättning, om de ej äga enskild förmögenhet, försörja sig med familj". Även rektorer vid lärdomsskolorna hade det i många fall bekymmersamt i lönehänseende. Men framför allt var bristen kännbar för övrig lärarpersonal vid gymnasier, nämligen gymnasieadjunkten och lärarna i naturvetenskap och levande språk, och ej minst för lärarna vid högre lärdoms- och apologistkolor. För dessa senare utgjorde lönen i vanliga fall ej mer än högst 80 tunnor spannmål och för de yngsta befattningshavarna många gånger ej ens hälften av detta belopp (d. v. s. vid ett inlösningspris av 6 rdr per tunna = 240 rdr banko).

Följden av dessa dåliga avlöningsförhållanden hade, framhåller revisionen, blivit, att särskilt de yngre lärarna nödgades genom biförtjänster, vanligen privatundervisning, "bereda sig sitt dagliga bröd, ofta till hinder och men för det huvudsakliga skolarbetet". Åtskilliga missbruk hade därav uppkommit, men "ekonomiskt ömmande skäl" hade ofta hindrat de för läroverkets tillsyn ansvariga att "fullkomligt upphäva grunden" för missförhållandena. Grundsatsen för lönesättningen vid läroverken hade enligt statsmakternas beslut visserligen varit att för lika befattningar vid alla rikets läroverk skulle lika löner anordnas. Full rättvisa hade man dock ej lyckats skapa genom tillämpning av denna grundsats. Sysslor, till benämningen lika, kunde nämligen med hänsyn till beskaffenheten vara ganska olika beroende på lokala förhållanden, såsom drygare levnadskostnad, ett större antal lärjungar och därav förorsakad "trägnare lärmöda" o. s. v. Trots att riksdagen beviljat ett anslag till skäligen förhöjning av lärarlönerna, hade någon väsentlig förbättring av lärarnas lönevillkor ej kunnat komma till stånd, "enär av samma anslag (d. v. s. 42000 riksdaler, som beviljats för ändamålet av 1828—30 års riksdag) nya läroverks anläggning, däribland Nya elementarskolan med 6800 rdr, måste bekostas, nya lärartjänster vid de äldre läroverken inrättas och avlönas m. m.". Lärarnas löneförhållanden var därför enligt skol-

revisionens mening mycket otillfredsställande, till avsevärt hinder för undervisningens bedrivande, och åtgärder från regeringens sida för en snar förbättring av lärarnas lönevillkor därför starkt av behovet påkallade.

En ytterligare anledning att "till Eders Kungl. Maj:ts nådiga be- hjärtande framställa behovet av en löneförbättring vid elementarläroverken" förklarade sig revisionen hava hämtat "av den genom Eders Kungl. Maj:ts nådiga författning av den 6/10 1842 nedsatta tjänsteårsberäkningen för deras tjänstemän". Revisionen erkände fullkomligt "den billighetsgrund i hänseende till det i församlingen tjänande prästerskapets rätt, på vilken berörda nedsättning sig stödjer". För sin del skulle revisionen, heter det, "icke draga i betänkande att tillstyrka, det av den ännu till hälften bibehållna förhöjningen ett fullständigt offer måtte göras, så snart samtliga lärare vid elementarläroverken varda försatta i tillstånd både att äga en nödtorftig utkomst under sin fulla verksamhets- ålder och räddas undan brist och nöd, när avtagande krafter, ålderdom eller sjuklighet göra dem oförmögna att längre gagna i läroverkets tjänst". Med nuvarande otillfredsställande löneför- hållanden för lärarna kunde det emellertid enligt revisionens me- ning befaras, "att den redan gjorda inskränkningen möjligtvis kommer att någorstades menligt inverka på skickliga sökandes håg att ingå i tjänster, vilkas förnämsta salarium (löneförmån) hittills bestått i utsikt till en hastigare befordran, om icke inom, dock utom läroverket", d. v. s. inom kyrkan.

Det av revisionen framlagda förslaget till lönereglering för läro- verkslärarna avsåg även compensation för den förlängda lästiden och de utvidgade lärokurser, som revisionen räknade med. Dessa ändringar skulle nämligen innebära minskade möjligheter för dem både under läseterminerna och under ferierna att skaffa sig be- hövlig utfyllnad i den knappa lärarlönen genom att åtaga sig pri- vatläsning. Med sitt förslag avsåg revisionen att tillförsäkra lä- rarna både "anständiga bärningsvillkor" och "en tryggad utsikt för ålderdomens dagar". "I dessa yttre villkor finner revisionen, som högt uppskattar den inre kallelsens vikt och nödvändighet för det förenade undervisnings- och uppfostringsyrket, den enda säkra borgen å samhällets sida för väckelse och näring av den friska, varma och kärleksfulla läraranda, som, i vilka former som helst,

kan genom bibringande av en sann, kristlig både kunskaps- och sedebildning åt fäderneslandets uppväxande ungdom bereda en framtid av ljus och välsignelse.”

För gymnasiet lärare innebar skolrevisionens löneredlingsförslag, att lektorstjänsterna placerades i tre olika lönegrader. För de två äldsta lektorerna skulle avlöningen utgå med 200 tunnor spannmål. Dock skulle ingen minskning i löneförmåner ske, om utgående lön på grund av särskilda bestämmelser eller genom tjänstens förening med prebende redan översteg detta belopp. De två i tjänsteålder nästföljande lektorerna skulle åtnjuta avlöning med 190 tunnor och de två yngsta med 180 tunnor. För gymnasieadjunkten, för läraren i naturkunnighet och i moderna språk skulle avlöningen utgöra 100 tunnor spannmål. (Den dittillsvarende avlöningen för dessa befattningshavare utgjorde respektive 60, 50 och 25 tr.) Lärarna i övningsämnen, nämligen gymnastik, sång och musik samt i teckning, skulle avlönas med respektive 30, 35 och 30 tr.

Beträffande de högre eller fullständiga lärdoms- och apologist-skolorna innebar revisionens förslag följande lönebelopp: Rektor (utom boställe) 160 tunnor, konrektor 90 tr, äldste kollega 80 tr, andre kollega 70 tr, tredje kollega 60 tr, förste apologist 100 tr, andre apologist 80 tr, lärarna i gymnastik, sång och musik samt i teckning vardera 30 tr. Vid de fristående högre apologist-skolorna skulle lönerna beräknas på samma sätt, nämligen för rektor 160 tr, de tre apologisterna resp. 80, 70 och 60 tr.

Innebörden av revisionsförslaget framgår vid en jämförelse med tidigare förslag till löneredling för läroverkslärarna. Stora undervisningskommittén framlade i sitt betänkande ett förslag till sådan reglering, under förutsättning att den dubbla tjänsteårsberäkningen upphörde. Förslaget innebar, att lektorerna skulle erhålla en lön av 1000 rdr banko, rektorer vid lärdomsskolorna 150 tr spannmål, beräknad till 6 rdr tunnan, och kollegorna lägst 50 tr. 1832 års skolrevision fann de av kommittén föreslagna lönerna ingalunda så förmånliga, att de kunde anses uppväga förlusten av den dubbla årsberäkningen. Enligt revisionens mening borde lärartjänsterna allt fortfarande vara ”övergångstjänster, endast med tarvlig (nödtorftig) utkomst, men med utsikt åt bättre”. Revisionens förslag, som i huvudsak fastställdes av Kungl.

Maj:t genom den s. k. 1833 års interimsstat innebar i korthet följande: Gymnasielektorer 140, 150 eller 160 tr spannmål, för gymnasiektor (befattningen ambulering) 20 tr utöver lektorslönen, för rektor vid lärdomsskola (befattningen fast) alltefter skolornas storlek högst 160 tr, lägst 110 tr (vid 3-klassiga skolor dock endast 90 tr), för konrektor 80 tr, för äldste kollega 70 à 60 tr, för yngste kollega 40 tr, övriga kollegor i allmänhet 50 tr. De till lärarnas avlöning vid varje läroverk anslagna medlen var sedan gammalt fördelade i ett antal bestämda löner av olika storlek. Befordran till en högre lönegrad ägde icke rum efter tjänsteålder, utan endast i den mån en sådan lön blev ledig genom innehavarens bortgång.

För samtliga dessa lärare innebar revisionens löneförslag således en viss löneförbättring, särskilt för de yngsta befattningshavarna. En betänkelig brist i förslaget var emellertid, att det endast upptog de fullständiga eller högre skolorna, under det att de lägre lärdoms- och apologist-skolorna lämnats utanför. Revisionen hade ej, heter det, dristat sig föreslå någon förhöjning i lärarlönerna vid dessa skolor ”i saknad av full lokalkännedom”. Dock hemställdes, att Kungl. Maj:t täcktes efter lokalauktoriteternas hörande förbättra de knappa villkoren för lärarna i de lägre skolor, som befinnas för vederbörande orters billiga krav nödvändiga”.

I de fall, då biskoparna i sina särskilda yttranden över revisionens berättelse berör löneredlingsfrågan, är det i allmänhet i samband med befodringsrätten för lärarna och möjligheten att anskaffa dugande lärarkrafter till skolorna. Biskop Hedrén i Linköping betecknar löneredlingen för lärarna som ”en fråga av högsta angelägenhet, såvida skolverket skall framgent kunna påräkna skickliga sökande till de med så mycken möda och så stort ansvar förenade lärarplatser, helst då fördelen av en högre tjänsteberäkning dem fränkännas”. I det av ärkebiskop Wingård formulerade yttrandet från Uppsala domkapitel betecknas lärarnas anspråk på löneförbättring så mycket mer befogade, som deras tjänsteårsberäkning blivit avsevärt minskad. Om den höjda årsberäkningen skulle helt upphöra, ”vilket för den i församlingen arbetande ecklesiastikstaten vore önskligt”, skulle detta innebära ytterligare ett skäl till förbättrade löneförmåner. Wingård begagnar tillfället att i det sammanhanget ge Nya elementar-

skolan en liten snärt. Han erinrar om det av 1828—30 års riksdag beviljade anslaget till förbättring av de lägre läroverkslärares villkor. I stället hade detta anslag använts till "krigsakademien, Nya elementarskolan och flera nya lärartjänster". I jämförelse med lärarna vid de allmänna läroverken måste man emellertid, framhåller han, anse Nya elementarskolans lärare "särdeles väl lottade", eftersom de "med innehavandet av betydlig lön" (nämligen 1200 rdr banko) förenade befodringsrätt vid universitetet i Uppsala i egenskap av docenter, vilken kompetens nämligen krävdes för lärartjänst vid elementarskolan.

I yttrandena från domkapitlen över revisionens löne regleringsförslag är det givetvis i främsta rummet lektorernas synpunkter på de föreliggande spörsmålen, som kommer till uttryck. I allmänhet synes man på detta håll ha varit tillfredsställd med de av revisionen föreslagna lönebeloppen för gymnasiet lärare och finner ingen anledning till erinringar. Lektorerna i Linköping framhåller uttryckligen, att de av revisionen i dess förslag angivna lönerna motsvarade förväntningarna. Samtliga kollegiets ledamöter erkänner, heter det, att de upptagna lönebeloppen motsvarade "deras anspråk och de oundgängligaste levnadsbehoven". I Hernösand däremot var man ej fullt belåten med revisionens förslag. Genom gymnasiet uppdelning i tre avdelningar hade lektorernas "undervisningsbesvär" enligt domkapitlets uppfattning "blivit förökad med 50 procent utan någon tillökning i emolumenter" (ekonomiska förmåner) och genom den föreslagna utökningen av den årliga lästiden skulle deras arbetsbörda komma att än ytterligare ökas. De av revisionen föreslagna lönebeloppen för lektorerna borde därför något höjas och angivas i kontanta belopp, helst i silvervärde, så att ett "av särskilda växlingar och intressen oberoende värde" måtte kunna påräknas, "för den händelsen att ifrågavarande löners utgående i spannmål framgent skulle möta svårighet". Domkapitlet framlägger därför följande förslag till avlöning: "Vid rikets gymnasier: för de tvenne äldsta lektorerna 750 rdr silverspecie (= 2000 rdr banko), för de tvenne i ålder nästföljande 625, för de tvenne yngsta 500, samt för de övriga skollärarna i proportion av det antal tunnor spannmål revisionen i underdånighet föreslagit eller ock för alla motsvarande kvantum spannmål in natura". Även i yttrandet från Lin-

köping framhålles, att lönernas bundenhet vid spannmålspriserna innebar en viss osäkerhet, och att i fall av mycket låga priser, lönerna även för lektorerna kunde visa sig vara otillräckliga för en anständig bärning.

Vad man i yttrandena från gymnasiekollegierna annars framför allt betonade var behovet av löneförbättring för lärarna i naturkunnighet och i levande språk. Kollegiet i Linköping anser de av revisionen föreslagna höjningarna för dessa lärarkategorier alldeles otillräckliga "vid framskridande ålder och tilltagande levnadsbehov". Liksom ifråga om övriga lektorer borde alltså deras löner ökas med ett tillägg "efter ålder och nit i tjänsten" (d. v. s. ett slags ålderstillägg), "desto behöfligare, ju mindre utsikt till annan befördran med dem äro förenade". Domkapitlet i Strängnäs finner det nödvändigt med avsevärd löneförbättring för dessa lärare ävensom för gymnasieadjunkten, "enär tillgång på skickliga sökande till dessa beställningar alldeles icke kan med nuvarande högst otillräckliga lönevillkor påräknas". Särskilt beträffande läraren i naturkunnighet ansåg man på sina håll det mycket otillfredsställande, att denne i lönehänseende, även enligt revisionens förslag, intog en så missgynnad ställning i förhållande till de övriga lektorerna. "Läraren i naturalhistorien och gymnastik" vid gymnasiet i Skara J. Mathesius framhåller också i sitt särskilda yttrande till kollegiets protokoll, att enligt hans mening revisionen "hade bort sätta naturkunnigheten i parallell med de övriga läroämnena vid gymnasier, så mycket hellre som ett sådant förhållande äger rum vid akademierna, till vilka gymnasier äro förberedande läroanstalter. Dessutom skulle i min tanke disciplinen betydligt vinna, om full jämlikhet emellan alla gymnasielärare i avseende på lönetur m. m. komme till stånd" (d. v. s. att även naturkunnighetslektorn skulle få räkna tjänsteår för uppflyttning till en högre lönegrad).

Även ifråga om de föreslagna lönerna för lärare i övningsämnen vid gymnasier var man på vissa håll ej fullt belåten. Domkapitlet i Linköping finner sig böra anmärka på det av revisionen föreslagna "jämförelsevis ringa anslaget till läraren i sång och musik, vilken otvivelaktigt måste använda en vida större möda på undervisningen i sina tvenne läroämnen än läraren i gymnastik eller den i teckning. Deras lönevillkor 35 à 30 tr stå således på

långt när icke i ett lika förhållande till deras arbete." (Revisionsens förslag innebar 35 tr för musikläraren, 30 tr för de båda övriga.)

För lärarna vid lärdoms- och apologistskolorna var de ekonomiska förhållandena på många håll mycket bekymmersamma. Särskilt för de yngre befattningshavarna innebar därför revisionens förslag till lönerreglering som nämnt en viss förbättring, i förhållande till de föreliggande behoven dock långt ifrån tillräcklig. I själva verket var detta en förutsättning för att den yrkade reformen av läroverken skulle ha någon utsikt till framgång. Göteborgs domkapitel betonar också i sitt yttrande över revisionens förslag, att även "den bästa undervisningsmetods antagande" skulle vara "ett fruktlöst företag, så länge lärarpersonalens läge inom samhället och dess nuvarande villkor icke förbättras och så länge deras avlöning knappt giver dem ett dagligt bröd". I avseende på det ekonomiska måste de ofta, heter det, se sig "sämre lottade än tjänare i privathus, ty dessa sistnämnda hava för deras möda åtminstone boning och underhåll, men detta kunna flera lärare vid rikets skolor icke förvärva i deras viktiga befattningar för landets ungdoms intellektuella och moraliska bildning". För att kunna tillgodose de nödvändigaste levnadsbehoven måste lärarna skaffa sig "privata förtjänster", men detta system var enligt domkapitlets mening "varken värdigt deras kall eller gagneligt för den publika undervisningen, vilken de under sådana förhållanden måste, uttröttade, bestrida, och även med bästa vilja och skicklighet ej tillbörligen kunna verkställa". Den lägsta lönen måste åtminstone fastställas till sådant belopp, att den motsvarade "ett tarvligt (nödtorftigt) livsuppehälle". Härtill hade den dittills utgående lönen ej varit tillräcklig "även vid de mest inskränkta levnadsbehov". Enligt domkapitlets mening var därför en lönerreglering för lärarna, på det sätt som revisionen föreslagit, "en angelägenhet av högsta vikt".

Vid en blivande lönerreglering måste man enligt domkapitlets mening också ta hänsyn till, att lokala förhållanden kunde göra det nödvändigt med en viss uppräknings av de föreslagna lönebeloppen vid somliga läroverk. Den av statsmakterna tillämpade principen vid lönesättningen för lärarna med samma löner över hela riket, vilken princip godtagits av skolrevisionen i dess nu

framlagda löneförslag, kunde icke anses ge alla lärare fullt rättvisa löner. De av revisionen angivna lönebeloppen borde därför anses som minimilöner, som beträffande vissa läroverk måste något höjas för att ge full rättvisa åt befattningshavarna, "åtminstone för de lägre beställningarna". En viss ojämnhet i lönesättningen uppstod också därigenom, framhåller domkapitlet, att spannmålslönen på vissa orter, t. ex. i Göteborgs och Bohus län, utgick med $\frac{1}{3}$ råg och $\frac{2}{3}$ korn, på andra håll däremot med hälften av vardera sädeslaget. Dessa förhållanden borde således vid en blivande lönesättning närmare regleras. Det borde också beaktas, att lärarna på vissa håll erhållit någon förbättring i sina lönevillkor genom anslag av vederbörande stad eller genom donationsmedel. Någon minskning av de i staten upptagna minimilönerna borde detta ej föranleda, utan "anses som en fördel, varvid staten ej lider, att lärarnas mödor genom dessa emolumenter (förmåner) erhålla en billig uppmuntran och en visserligen ej över behovet skälig belöning".

De över revisionens lönerregleringsförslag avgivna yttrandena från kollegier vid lärdoms- och apologistskolor går i allmänhet ut på, att den av revisionen föreslagna löneförbättringen var alldeles otillräcklig. Särskilt väckte det besvikelse, att de lägre skolorna lämnats helt utanför. I denna behandling från revisionens sida låg en stor orättvisa, heter det i yttrandet från askersunds-kollegiet. Revisionen hade utslutit "de mindre fullständiga läroverken eller på sin höjd rekommenderat lärarna vid dem till erhållande av de smulor, som möjligen kunna återstå sedan de fullständiga läroverkens tjänstemän uttagit sin brorslott av det högre anslag, som i en framtid kan genom Eders Kungl. Maj:ts nåd och rikens ständers frikostighet varda läroverken förunnat". Lärarna vid dessa lägre skolor hade dock "en lika trägen och maktpåliggande tjänstebefattning" som lärarna vid de fullständiga läroverken. Deras kall var till och med i så måtto mödosammare och obehagligare, "som deras elever i allmänhet hämtas ur de mindre bildade folkklasserna". De lärdomsprov som erfordrades för erhållande av lärarbefattning vid någon av dessa lägre skolor, var långt ifrån lättare, vid apologistskola tvärtom mera omfattande, än de som fordrades för vinnande av en motsvarande plats vid de skolor, som nu föreslagits till lönerreglering.

Betydelsen av att lärarna kom i åtnjutande av tillfredsställande lönevillkor betonas i ett originellt uttalande av rektor Mellqvist i Halmstad. På lärarna berodde det, om skolans undervisning skulle bli, vad den borde vara. De missförhållanden, som eventuellt kunde förefinnas på sina håll, botades ej enbart genom lagarnas "revision och lappning". Om de som hade hand om lagarnas verkställighet var "slappa i sina åtgärder eller hindrade att giva dem eftertryck", så måste lärarna komma "de lagskipande till undsättning". "Det är statens elementarlärare, vilka ifråga om skolans upphjälpande påkalla denna uppmärksamhet (d. v. s. på behovet av förbättrade lönevillkor), för att bli vad de böra vara." Lärarens kall hörde, betonar Mellqvist, mer än andra till de fria konsterna, "emedan det mer än något annat kräver en från alla tryckande band lösgjord verksamhet, för vilken det skönaste mål är satt — mänsklighetens förädling. I en av det yttre oberoende nitisk och skicklig mans hand kan ock nästan vad metod som helst bli gagnelig. Denna antager liv och skapar kraft först med den ande, läraren ingjuter, lik vattnet, som ej helade, förrän ängeln rört däri." All lagförbättring borde därför enligt Mellqvists uppfattning börja med att ställa läraren på den punkt i samhället, att han med frihet och självständighet kunde handhava sitt yrke. "Men vad är menligare för en sådan verksamhet än det slavande beroende, vari han hålles genom tryckande och modfällande levnadsomständigheter. Det är svårt att utan harm skåda omkring sig på en tid, i vilken en av scenens avgudade talenter kan med foten eller rösten på en enda recettafton insopa den summa, för vilken en collega scholæ i Sverige måste arbeta nätt och jämt ett tredjedels sekel." Man kan väl invända, att deras prestationer äro inkommensurabla, fortsätter Mellqvist, "och det är sant, ty då den förre i nöjets tjänst övar ephemeridens (dagsländans) förgängliga verksamhet, så skall den senare hos statens unga medborgare nedläggas både den moraliska och intellektuella bildningens frö, det är, han verkar icke blott för stunden, han danar ett samhälles framtid, är i viss mån ansvarig för kommande generationers förtjänster eller lyten".

Enligt Mellqvists mening skulle "alla metoder och funderingar om undervisningssätt" bli fruktlösa, intill dess skolans lärare "emanciperas och så behandlas, att staten äger full rättighet till

hela deras verksamhet. Där står ett fagert löfte i skolordningen om den företrädesrätt, som 10 tjänsteår vid skolan giva." Mycket fagrare vore en lön på stat, "som födde sin man och ej matade med ofta bedrägliga framtidsförhoppningar. Under det kraften anlitas, bör den betalas. Det är en föga muntrande sång: 'Du skall få flyga, när vingarna äro bräckta.'" De framförda anmärkningarna var, framhåller Mellqvist, "ej egennyttans, ty anmärkaren har gått så länge i skolan, att han av Eders Kungl. Maj:ts nåd vågar hoppas att snart bli flyttad därifrån (d. v. s. till ett pastorat). De äro icke heller hopplöshetens, ty Eders Kungl. Maj:ts välkända kärlek för bildningens fortskyndande i alla dess riktningar och stadier hänryta på en snart inträffande blidare framtid för skolan och dess män — utan de äro framkallade av den övertygelsen, att i ett så viktigt thema även den svagaste röst bör höjas för att göra kören fullstämmig."

Nödvändigheten av en förbättrad löneställning för lärarna vid de lägre skolorna understrykes av Linköpings domkapitel i dess yttrande. Av lärarna vid de lägre skolorna fordrades "lika mycket teoretisk underbyggnad och praktisk skicklighet" som av lärarna vid den i stiftsstadens befintliga fullständiga lärdomsskolan, och lönerna borde därför också vara någorlunda lika i de båda skolytyperna. För kollegorna föreslår domkapitlet 5 olika lönegrader med 120 tr för äldste kollegan och 80 tr för yngste, således en väsentlig höjning av lönebeloppen utöver de av revisionen föreslagna. I det av domkapitlet framlagda löneförslaget hade lönerna beräknats, heter det, "efter det i domkapitlets mening minsta möjliga belopp, som fordras för att kunna hoppas få skolan med skickliga tjänstemän försedd, sedan den förhöjda årsberäkningen försvunnit". Vid jämförelse med löneförhållandena i andra länder och särskilt i brödrariket kunde man lätt konstatera, framhåller domkapitlet, "deras betydliga underlägsenhet" i vårt land, "varav den önskan torde rättfärdigas, att såväl högre som lägre löner ytterligare till likhet därmed eller 700—300 rdr silverspecie kunde höjas" (d. v. s. för lektor 1888 rdr banko och för kollega lägst 800 rdr, motsvarande i spannmål ung. 300 resp. 130 tr). Med en sådan förbättring av lärarnas löner skulle enligt domkapitlets mening "skolorna i dubbelt hänseende vinna, enär till förmånligare platser större konkurrens av sökande vore att påräkna, varigenom

stegrade anspråk på deras skicklighet kunde tillåtas och över väl lönade lärare en strängare kontroll är billig, oberäknat det större både ledighet och nit, som av sig själv härflyta av befrielse från bekymmer om egen utkomst”.

Skolrevisionens åtgärd att i sitt löneförslag utelämna de mindre skolorna utlöste bittra kommentarer från kollegier i många av dessa skolor. Kollegiet i Mariestad finner det i hög grad ”förvånande och nedslående” att i revisionens förslag ”endast se rikets gymnasier, fullständiga lärdomsskolor med tvenne apologistklasser, fristående högre apologistiskolor och katedralskolor ihågkomna”. Så länge de lägre läroverken kvarstod i skolorganisationen och lärarnas undervisningskall där måste anses lika ansvarigt och oftast mera mödosamt än vid de högre, ”där den offentliga undervisningen i ganska betydlig mån underlättas genom en, mestadels allmän, enskild”, kunde dessa läroverks tjänstemän svårligen, heter det, ”värja sig mot känslan av en liden orättvisa”. Även lönevillkoren för rektorerna vid de lägre läroverken, ”80 tunnor, oberäknad den stora förmånen av boställslägenhet”, måste enligt kollegiets mening ”anses mindre motsvara till och med en modererad levnadskostnad”. Hur mycket mer behövande och beklagansvärda var då icke kollegorna — ”allramest under de så ofta ytterst nedtryckta markegångspriserna” — då samtliga deras lönevillkor inskränkte sig ”till endast 40, högst 50 tunnor kronotionde”. Det var därför dessa lärares ”sista återstående förhoppning att kunna i djupaste underdånighet överlämna sina ömmande angelägenheter åt Eders Kungl. Maj:ts upplysta behjärtande”.

I yttrandet från norrköpingskollegiet heter det, att rättvisan och billigheten i revisionens löneförslag ”torde kunna betvivlas”. Enligt kollegiets mening hade revisionen utgått ”från den kristliga grundsatsen: ’vilken som haver, honom skall givas att han må nog hava’, vilken grundsats dock borde ha ”både blivit bättre förstörd och tillämpad”. ”Hade ömhet för fäderneslandet varit den bevekande orsaken (d. v. s. hänsyn till den ekonomiska situationen), så hade tillfället varit gynnande för revisionen, vars ledamöter till största delen tillhör den kategori, som blivit ihågkommen till föreslagna löneförhöjningar, att giva efterdomen av försakelse”. Samma prov och samma meriter fordrades av lärarna

vid de lägre skolorna som vid de högre. ”Huvudsakliga skillnaden är att t. ex. rektor vid de lägre har dubbelt arbete mot rektor vid de högre, vilken har till sitt biträde konrektor, ävensom att den förres lönevillkor med det dubbla arbetet redan förut är betydligt mindre.” Kollegiet underställde därför även frågan om rektors lönevillkor vid de lägre skolorna ”Eders Kungl. Maj:ts vishet och nåd”.

Samma bittra kommentarer möter i yttrandet från kollegiet i Vadstena. De lägre skolornas lärare hade lika tung, ja, ofta tyngre arbetsböda. Lärarna vid de större skolorna hade trots detta ej sällan dubbelt, ja, tredubbelt högre lön, beroende på större antal elever och därav härflytande större inkomstmöjligheter dels genom rikare tillfällen till privatläsning, ”dels genom speciell tillsyn över från hemmet bortavarande lärjungar”. Det vore därför menade kollegiet mera rättvist, om de lägre skolornas lärare tillförsäkrades de större lönerna. För övrigt borde alla skolor ha samma beteckning och således beteckningen ”lägre” försvinna. Ofta var det fullt ut lika skickliga lärjungar, som dimitterades ”från dessa med orätt benämnda lägre lärdomsskolor med tre avdelningar som de högre med fyra”. Som exempel nämndes, att vid Linköpings gymnasium första platsen i båda de översta avdelningarna intogs av två ynglingar, vilka ”med testimonium ur rektors klass av Vadstena skola intagits på gymnasium”. Så mycket mera orättvist finner kollegiet det då vara, ”om lärarna vid de folkrikare skolorna skulle hugnas med förmånen av en högre löneförhöjning, än som bleve anslagen åt lärare med samma arbete och lika ansvar vid de mindre”. ”Den nådige och högsinte regent, som bär till symbolum i sin sköld valspråket ’rätt och sanning’, lyssnar visserligen (för visso) ej till deras argumentation, som vilja lägga en tung, förtryckande vikt i orättvisans vågskål: och konungen med det lika varma hjärtat för alla sina undersåtar, tillåter visserligen ej att den i jämförelse med sina ämbetsbröder vid de större skolorna redan nog förtryckte skolläraren vid de mindre ännu mera förtryckes”.

Även kollegiet i Skenninge konstaterar med besvikelse, att de lägre skolornas lärare blivit bortglömda i revisionens löneförslag, ehuru de hade samma åliggande som lärarna vid de högre. I revisionens förslag hade lektorn i levande språk fått sin lön höjd till

100 tunnor spannmål, trots att hans undervisningsskyldighet uppgick till endast 12 timmar per vecka, medan avlöningen för en kollega med 30 å 32 timmars tjänstgöring blivit satt till högst 80 tunnor. Kollegiet hänvisar till förhållandena i Norge och framlägger i anslutning härtill ett eget löneförslag med åldersgrupperade löner. Förslaget går ut på följande: för rektor 2600 riksdaler riksgälds (3 rdr riksgälds = 2 rdr banko), för konrektor 2200 och för kollegor 1000, 1400 och 1800 rdr riksgälds, d. v. s. två ålderstillägg på vardera 400 rdr efter 5 och 10 års tjänstetid, lika för kollegorna vid såväl högre som lägre lärdomsskolor. Kollegiet uttalar sitt "fullkomliga ogillande" av revisionens åtgärd att i sitt löneförslag utesluta lärarna vid de lägre skolorna.

Den av Göteborgs domkapitel uttalade uppfattningen, att hänsyn vid en blivande löne reglering även borde tagas till lokala prisförhållanden, framföres likaledes i ett av rektor P. N. Block vid högre lärdomsskolan i Göteborg avgivet yttrande. Enligt hans mening måste levnadskostnaderna på olika orter tillmätas betydelse vid lönesättningen för lärarna. De av revisionen föreslagna lönerna var därför alldeles otillräckliga, då det gällde lärarna i de större städerna. "I denna stad, varest hushyrorna och priserna på livsförnödenheter blivit under senare åren betydligt stegrade", hade behovet av löneförbättring blivit särskilt kännbar. Inkomsterna ville icke förslå till bestridande av de nödvändiga utgifterna. Han ville därför yrka på en justering av revisionens förslag, så att lönerna för lärarna på dessa orter kom att uppgå till följande belopp i riksdaler banko: rektor 1333:16, konrektor 1000, kollegorna 800, 700, 600 och 500, således 4 lönegrader med uppflyttning i högre lönegrad, i den mån en sådan blev ledig genom innehavarens bortgång.

Seminarieföreståndare Ekendal i Strängnäs kommer i sitt förut omnämnda reformförslag också in på lärarnas löneförhållanden. I ett enhetligt läroverk med latin- och reallinje skulle enligt detta förslag antalet lärare uppgå till 12, nämligen i följande ämnen eller ämnesgrupper: 1) kristendom, 2) historia och geografi, 3) modersmålet och filosofi, 4) grekiska, 5) matematik, 6, 7) naturkunighet, 8, 9) moderna språk, 10, 11) latin, vartill kom en lärare med undervisningsskyldighet i överskjutande antal timmar i latin och matematik. Avlöningen skulle utgå efter tjänstetid vid läro-

verket och utgöra för yngste läraren 600 riksdaler banko och för äldste läraren 1200 riksdaler, med jämna intervaller på 50 rdr banko och med uppflyttning till högre lönegrad allt efter de äldres avgång ur tjänsten. För rektor skulle avlöningen utgöra 1600 rdr banko. Skolrevisionens förslag innebar, som redan blivit nämnt, följande lönebelopp: för rektor (utom boställe) 960 rdr banko, för konrektor 540 rdr, och för kollega 480, 420 och 360 rdr banko. För lektorerna innebar revisionens förslag följande lönebelopp: 1200, 1140 och 1080 riksdaler banko. I jämförelse härmed innebar Ekendals förslag således en betydande löneförbättring, även om det ej motsvarade det i yttrandet från Linköpings domkapitel framlagda önskemålet om likställighet i lönehänseende med Norge, d. v. s. högst 1888 och lägst 800 riksdaler banko.

Lönefrågan hade Ekendal redan tidigare behandlat i en uppsats i tidskriften Frey under rubriken "Om följderna av den opropor-tionerligt ojämn löne fördelningen vid svenska elementarlärover-ken". (Frey, 1844.) Han hade därvid påtalat den stora skillnaden i lönehänseende mellan lärarna på skolstadiet, kollegorna, och på gymnasie stadiet, lektorerna. För en kollega kunde avlöningen, framhöll han, i allmänhet anses utgöra mellan 40—60 tunnor, för en lektor däremot mellan 140—180 tunnor. I verkligheten var emellertid skillnaden ännu större. Lektorernas lön utgick nämligen till största delen in natura, men kollegornas efter fastställt markegångspris, som oftast var lägre än spannmålspriset i allmänna marknaden. För lektorerna tillkom fri bostad, i löneberäkningen vanligen lågt uppskattad. De äldre lektorerna slutligen hade i allmänhet prebendepastorat, varigenom deras lön kunde komma att uppgå till över 300 tr i nettobehållning, "eller vida mer än de yngsta professorerna vid universitetet, som blott hava 225". Skolrevisionen hade nu, framhöll Ekendal, gjort det uttalandet, att endast de lektorer, som innehade förmånligare prebendepastorat, kunde anses vara avlönade på ett sätt, som svarade mot vikten och mödan av deras kall. Enligt revisionens mening skulle således en lektorlön på 140 tr vara för knapp för en anständig bärgning. Revisionens löneförslag innebar en förhöjning med 20 tr för en kollega, men samtidigt en förhöjning med 40 tr till 180 för de yngsta lektorerna. Ingen förnuftig kunde emeller-

tid, ansåg Ekendal, påstå, "att på samma gång som förra yngsta lektorslönen, 140 tr, anses otillräcklig att leva av med familj, den nu föreslagna kollegalönen 60 tr skulle kunna räcka till samma ändamål". Någon skillnad mellan lektors- och kollegalönen kunde och borde visserligen äga rum, "såsom en följd av föregående högre studier och utmärktare natursgåvor". Vad Ekendal ville betona var endast, "att den yngsta läraren vid elementarläroverket skall vara så lönad, att han med hushållning och sparsamhet, utan att behöva förströs av omsorger och bekymmer, främmande för hans ansvarsfulla kall, odelat må kunna uppofta sin tid och sina krafter i skolans tjänst".

VII. SKOLREFORMFRÅGAN INFÖR REGERINGEN

Skolrevisionens underdåniga berättelse avlämnades till regeringen den 13 december 1843. Den trycktes i början av följande år (202 sidor in 4:o, oberäknat talrika bilagor upptagande ungefär samma utrymme) och utdelades till rikets samtliga elementarläroverk samt till berörda myndigheter. Först efter tronskiftet 1844 och den i samband därmed skedda regeringsombildningen var man inom regeringen redo att ta upp skolreformfrågan och de av skolrevisionen framlagda förslagen till behandling. Regeringens närmaste åtgärd blev att över berättelsen inhämta yttrande från vederbörande myndigheter. Genom cirkulärbrev den 23 januari 1845 anmodades, som redan tidigare nämnts, domkapitlen samt direktionen över Stockholms stads undervisningsverk att före den 1 augusti inkomma med egna samt övriga vederbörandes underdåniga yttranden över skolrevisionens i dess berättelse framlagda förslag. Först under december hade samtliga remissyttranden inkommit, men någon omedelbar åtgärd med anledning härav vidtogs ej från regeringens sida. Det är tydligt, att det mycket omfattande aktmaterialet krävde tid för genomgång och sammanställning.

Först under år 1846 synes frågan ha tagits upp till behandling av dåvarande ecklesiastikministern statsrådet Silverstolpe, och läraren, sedermera rektorn vid Nya elementarskolan P. E. Svedbom fick, som redan blivit nämnt, i uppdrag att gå igenom och ordna de inkomna remissyttrandena. I statsrådsprotokollet för den 16 dec. 1847 meddelas, att Svedbom före sin utlandsresa, som företogs 1846 och tydligen stått i samband med läroverksfrågans upptagande till behandling inom departementet, varit departementschefen "behjälplig med sammandragande av de olika meningar, vilka från läroverken blivit yttrade över 1843 års skolrevisions berättelse". Sedermera tillsattes en särskild kommitté med uppdrag att utarbeta ett "förslag rörande elementarlärover-

kens ordnande". I ovannämnda statsrådsprotokoll heter det, att departementschefen för beredning av ifrågavarande ärende "funnit sig föranlåten att till biträde kalla åtskilliga sakkunniga och erfarna män, nämligen lektorn vid Linköpings gymnasium Anders Fredrik Sondén, rektorn vid Nya elementarskolan i Stockholm magister Johan Albert Dahlström, adjunkten vid Uppsala universitet magister Carl Edvard Zedritz, rektorn vid Västerås högre lärdomsskola magister Lars Westerlund samt läraren vid Nya elementarskolan i Stockholm magister Pehr Erik Svedbom". Av dessa hade de fyra förstnämnda "varit under någon del av nästlidna sommar samlade hos departementschefen strax bredvid Stockholm för att vid förslaget (d. v. s. förslaget till läroverksreform) utarbetande med upplysningar och råd tillhandagå". Den sistnämnde hade dels före sin utrikesresa varit departementschefen behjälplig med "sammandragandet" av remissyttrandena från läroverken, "dels efter återkomsten biträtt med upplysningar samt uppsättningen av någon del av förslaget".

Efter dessa förberedelser upptogs frågan till behandling i konselj den 9 november 1847 och föredrogs inför konungen av ecklesiastikministern statsrådet Silverstolpe. Närvarande i konseljen vid detta tillfälle var justitiestatsministern greve G. A. Sparre och utrikesstatsministern friherre E. A. Ihre samt statsråden O. W. Staël von Holstein, S. A. Munthe, G. A. Peyron, F. O. Silverstolpe, J. Wærn, C. A. B. Gyllengranat, A. Faxé och J. F. Fåhræus. I protokollet över ecklesiastikärenden för nämnda dag heter det: "Med avseende å det förslag till ny reglering av åttonde huvudtiteln, som vid den förestående riksdagen borde rikets ständer föreläggas, behagade Kungl. Maj:t i nåder förklara sig vilja i ett sammanhang taga i övervägande de behov under nämnda huvudtitel, för vilka nya, fortsatta eller ökade anslag kunna finnas nödiga att av rikets ständer äskas, till följd varav departementschefen, statsrådet Silverstolpe nu föredrog de i sådana hänseenden från vederbörande inkomna underdåniga framställningar och utlåtanden jämte andra med berörda reglering gemenskap ägande ämnen."

Silverstolpes vidlyftiga anförande till statsrådsprotokollet rörande anslag under åttonde huvudtiteln upptog under mom. 13 frågor rörande de allmänna läroverken. Han erinrade om de över

skolrevisionens berättelse inkomna yttrandena samt om besluten vid föregående riksdag rörande en omorganisation av läroverken. Från ett "ganska betydligt antal av rikets elementarläroverk hade under loppet av åren 1844—46 samt innevarande år underdåniga framställningar inkommit om förbättrade lönevillkor för lärare". Enahanda fråga hade också blivit väckt "uti största delen av de yttranden, som blivit avgivna över skolrevisionens berättelse". "Därjämte hava från flera läroverk och städer underdåniga ansökningar blivit ingivna om ökat antal lärare eller andra förändringar i organisationen av särskilda skolor." Med anledning härav hade Kungl. Maj:t anbefallt departementschefen att inkomma med underdånigt förslag i ämnet och tillåtit honom "att till biträde vid nämnda förslags utarbetande kalla några erfarna män". Då departementschefen nu "efter förberedande överläggningar för verkställigheten av detta nådiga uppdrag" gick "att i underdånighet föreslå de huvudsakliga förändringar i elementarläroverkens organisation och undervisningen vid desamma", vilka han för sin del ansåg vara av behovet påkallade, samt de åtgärder, som därmed stod i sammanhang, anhöll han "underdånigst att korteligen få anföra skälen för desamma och att framdeles, sedan rikets ständer fattat sina beslut i de delar, som av dem bero, och Eders Kungl. Maj:t huvudsakligen (d. v. s. i princip) prövat de förslag, som nu i underdånighet framläggas, få utförligare underställa Eders Kungl. Maj:ts nådiga bedömande de föreskrifter och stadganden, som i anledning därav böra utfärdas".

I den av Silverstolpe i hans anförande till statsrådsprotokollet framlagda motiveringen för det utarbetade förslaget till omorganisation av de allmänna läroverken, framhöll han, att med samhällets stigande utveckling i industriellt och politiskt avseende, hade anspråken på bildning växt hos alla samhällsklasser. I synnerhet under det långvariga fredstillståndet inom Europa hade dessa anspråk ännu kraftigare gjort sig gällande. Genom nya läroämnens införande i lärdomsskolan och genom inrättande av särskilda fristående apologistkolor hade man sökt gå tidens fordringar till mötes. Men i städer, där både lärdomsskola och apologistkola varit i verksamhet, hade erfarenheten med högst få undantag visat, att apologistbildningen kommit att betydligt stå tillbaka, "förmåligast genom de brister och fördomar, som från

den närvarande organisationen äro nästan oskiljaktiga". Ingen tvekan torde därför böra uppstå "om angelägenheten att söka så inrätta de offentliga läroverken, att de olika anspråken på bildning, för såvitt fråga är om elementarkunskaper, må i möjligaste mån kunna fyllas i gemensamma läroverk och genom gemensam undervisning".

Silverstolpe utgick ifrån, att av de till elementarbildningen hörande ämnena några var behövlige för *en* medborgarklass, andra för en annan. För att var och en skulle komma i tillfälle att på sin bana fullända de för honom nödiga studierna så fort ske kunde, utan att hindras av de läroämnena, som för hans bildningsmål vore obehövlige, hade det blivit nödvändigt att i det föreliggande förslaget till läroverksreform välja "en sådan organisation och en sådan metod, som, utan att åsidosätta grundlighet i undervisningen, lämnar tillfälle till en viss valfrihet av ämnen för densamma". Med bibehållande av det slutna klassystemet för de båda lägsta klasserna, "där lärjungarna mera oavbrutet äro i behov av lärarens direkta undervisning och där läroämnena kunna och böra vara för alla lika", men med flyttning varje halvår, borde för de övriga klasserna, "där ynglingen redan kommit till någon vana vid studier och hans fattningsförmåga blivit mer utbildad, Nya elementarskolans metod huvudsakligen antagas".

Med avseende på språkundervisningen utgick Silverstolpe från "den viktiga regeln i all undervisning", att man borde börja med ett lättare ämne och därifrån övergå till ett svårare. Ordningföljden ifråga om språkens införande på schemat borde därför bli följande: svenska, tyska, latin, franska, grekiska, engelska, hebreiska. Beträffande latinet skulle i princip detta språk visserligen vara valfritt. För dem som skulle fortsätta studierna utöver fjärde klassen, även om de ej ämnade söka egentlig ämbetsmannae eller lärd bildning, borde emellertid krävas en elementär kurs i latin, innan de finge rätt "att avbryta dess studerande". De lärjungar, som ämnade studera franska, borde likaså ha studerat latin, innan de började med franskan. För många av de praktiska yrkena och de förberedande studierna därtill måste det anses "nästan oundgängligt" med någon kännedom om latinska språket. Även för dem, "som åt apologistsidan söker sin högre bildning", borde det vara "en väsentlig fördel att hava inhämtat de

första grundbegreppen" av detta språk. Beträffande den stora grupp av lärjungar, som inom 4 à 5 år lämnade skolan och således ej hann längre än att på sin höjd ha genomgått fjärde klassen, syntes det Silverstolpe viktigare, att de på kortare tid vann den mindre fullständiga kännedomen av de levande språken, som de kunde erhålla i dessa klasser, än att genom deltagande i den i de lägre klasserna förekommande latinundervisningen "inhämta fastare grund för språkstudier, vilka de sannolikt aldrig komma att fullfölja". Med undantag för den grundläggande utbildning i språket, som även för de reala studierna ansågs nödvändig eller åtminstone nyttig, skulle lärjungarna ha full frihet "att avsäga sig latinet". Beträffande grekiska och hebreiska skulle dessa vara helt frivilliga, och för de lärjungar, som studerade grekiska, skulle dessutom engelskan vara frivilligt ämne.

I sitt anförande kom Silverstolpe därefter in på den av föregående riksdag behandlade frågan om förening av lärdoms- och apologistskolan med gymnasiet till ett enhetligt läroverk. Av elementarläroverkets delning i skola och gymnasium hade, framhöll han, väsentliga olägenheter visat sig. Dessa båda läroverk borde därför sammanslås till ett, "så att vid ett fullständigt läroverk gossen kan från intagningen i det samma, till dess han utgår för att bli student, i samma skola erhålla den bildning han söker". Så fullständiga läroverk kunde dock av flera skäl "ej tillvägbringas eller vara behövlige inom alla rikets städer". I större delen av dessa måste därför mindre skolor inrättas, men de mindre skolorna borde ställas i sådant sammanhang med de större, att lärjungen från vilken skola som helst kunde övergå till ett fullständigt läroverk, "utan att bildningens harmoniska fortgång därigenom störes".

Det av Silverstolpe framlagda reformprogrammets nära anslutning även beträffande detaljer till det vid Nya elementarskolan tillämpade skolsystemet framgår av ett par uttalanden i hans anförande. Lärotimmarnas antal borde, heter det, i de flesta klasser kunna utökas i jämförelse med gällande bestämmelser, "men däremot den hittills beräknade hemläsningen betydligt inskränkas, varigenom säkrare kontrolleras, att ynglingarnas krafter icke överansträngas". Beträffande disciplinen, som "inom våra läroverk ofta varit svår att bibehålla", torde, framhålles det, "de discipli-

nära stadganden, som inom Nya elementarskolan med framgång blivit följda, även böra antagas, och således kroppsgagen väl böra bibehållas, men först efter det att den felaktige lärjungen, genom föregående nedflyttning i en särskild straffklass, blivit varnad och fått allvarsam påminnelse att sig rätta”.

I huvudsaklig överensstämmelse med vad sålunda blivit anfört ”och med vidare utveckling av omförmälda huvudgrunder” hade departementschefen låtit utarbete ett utkast till stadganden, motsvarande de nio första kapitlen av gällande skolordning. Han hade därvid, förklarade han, utgått ifrån, att en blivande skolordning ej borde innehålla andra stadganden än dem, ”som kunna anses bliva gällande för en längre tid och lika för alla orter och omständigheter”. De föreskrifter, som i följd av vunnit erfarenhet skulle kunna förändras eller jämkas efter olika förhållanden, borde lämpligen ”bliva föremål för särskilda reglementen”. Detta var orsaken till, framhöll han, att många i denna del av gällande skolordning ”nu befintliga och framdeles även behövlige föreskrifter blivit utur ovannämnda utkast uteslutna”.

Det till statsrådsprotokollet i form av bilaga fogade ”Förslag till stadga för elementarläroverken i riket” omfattade 22 paragrafer utan kapitelindelning. Förslaget, eller som det av Silverstolpe i hans anförande till protokollet benämndes ”utkastet till stadganden”, innehöll detaljerade föreskrifter rörande läroverkens organisation, läroämnen och lärotider, lärokurser samt anvisningar rörande undervisningens bedrivande, allt i enlighet med de ”huvudgrunder”, som Silverstolpe i sitt anförande angivit. Vidare fanns där bestämmelser om lärjungars intagning, flyttning och avgång, om offentliga examina och om läsårets högtidliga avslutning.

Statens allmänna läroverk skulle hava till syftemål, heter det, ”att för ungdomen bereda tillfälle till anlagens utveckling under ändamålsenlig ledning till det mål, som bör eftersträvas dels såsom villkor för ett självständigt vetenskapligt studium vid universitet, dels såsom grundläggning för allmän medborgerlig bildning utöver folkskolans gräns”. Denna i påfallande moderna ordalag formulerade målsättning för skolans verksamhet fastslår således de båda bildningslinjernas förening. I den gällande skolordningen angavs syftemålet med den högre undervisningen vara: dels inom apologistskolorna ”beredande till allmän medborgerlig bildning”,

dels inom lärdomsskolorna ”beredandet därutöver till den högre vetenskapsodlingen samt till den bildning, vilken såsom villkor för antagande och befordran till vissa statens ämbeten erfordras och genom offentliga prov vid rikets högsta läroverk (d. v. s. universitetet) skall styrkas”.

De allmänna läroverken skulle enligt det silverstolpeska förslaget vara av tre olika slag, nämligen högre skola, medelskola och lägre skola. De lägre skolorna skulle hava två klasser med rektor och en andre lärare, medelskolorna hava fyra klasser med rektor och tre andre lärare och de högre skolorna åtta klasser med rektor och ”sex eller flera andre lärare”. I de båda lägre klasserna skulle klassläsning tillämpas, d. v. s. klassläraren skulle undervisa i samtliga ämnen, de övriga klasserna skulle vara öppna, d. v. s. med ämnesläsning för lärarna, och klasserna vid undervisningen samlade i en gemensam lärosal.

I fråga om läroämnen skulle de gamla språken vara valfria och och även engelska språket för de lärjungar, som läste grekiska. Dock skulle för lärjunge, ”vars studier skola fortsättas utöver fjärde klassen, latinska språket ej vara valfritt förr, än lärjungen inträtt i den femte”. Av språken skulle tyskan inträda i andra klassen, latin i tredje (för dem som icke läste latin, i stället franska), franskan i fjärde, grekiskan i femte (för dem som icke läste grekiska, i stället engelska), engelskan i sjätte, hebreiska i sjunde klassen, ”för dem, som det åstunda”.

De offentliga lärotimmarna skulle, heter det, vara ägnade ”icke blott till undervisning och förhör, utan även till studerande eller överläsning och beredelse under lärarens ledning; ägande läraren att till biträde vid mindre försigkomna lärjungars undervisning och övning, där så för gott prövas, använda mera försigkomna lärjungar”. Hemarbete skulle ”uti de nedersta klasserna alldeles icke och uti de övriga endast med sparsamhet åläggas med undantag av sådana, efter lärjungarnas krafter avpassade, skriftliga arbeten, som till utförande hemma prövas företrädesvis lämpliga”.

Den årliga lästiden skulle utgöra 38 veckor, fördelade på en hösttermin och en vårtermin. Timtalet för vecka uppgick till 32 timmar för de slutna klasserna (d. v. s. med klasslärare) och 36 timmar för de öppna (d. v. s. med ämneslärare). Villkor för intagning i första klassen skulle vara, ”att gossen uppnått 8 års ålder,

kan rent och flytande läsa innantill svenska, vare sig tryckt med latinska eller svenska stilar eller skriven med tydlig latinsk handstil, kan utantill Luthers lilla katekes; kan skriva latinsk stil någorlunda läsligt och skriva siffror samt utnämna därmed betecknade tal till tusen". I fråga om flyttning till högre klass heter det, att lärjunge flyttas, "då han vederbörligen undergått förhör och blivit godkänd i de för den lägre klassen stadgade lärokurser". Sådant förhör skulle i de slutna klasserna anställas två gånger om året, nämligen vid terminens början eller slut. Inom de öppna klasserna däremot skulle tillämpas systemet med fri flyttning. Det heter därom, att flyttningsförhör skulle anställas i varje läroämne särskilt, "så snart lärjunge inhämtat den del därav, som för flyttning från lägre klass är föreskriven; och får han, om han vid förhöret godkännes, genast övergå till närmast högre kurs i ämnet, men uppflyttas till högre klass först då, när han sålunda redogjort för alla till den lägre klassen hörande ämneskurser".

Bestämmelserna om läsårets avslutning hade i Silverstolpes förslag till skolordning fått en anmärkningsvärt detaljerad utformning. Till denna skulle, heter det, inbjudas "ungdomens föräldrar och målsmän samt den allmänna uppfostringens gynnare och vänner genom ett tryckt på svenska författat program". Detta program borde innehålla: "berättelse om undervisningens fortgång under det förflutna läsåret samt om begagnade läroböcker och stadgade lärokurser, uppgift om de lärare, som under årets lopp vid läroverket tjänstgjort, om lärjungarnas antal, om samlingars och inrättnings tillstånd och därvid timade förändringar, samt vad mera, som till upplysning om läroverket lända kan". Programmet borde tillika, "där så ske kan, åtföljas av en avhandling, helst av pedagogiskt eller didaktiskt innehåll, författad av någon bland lärarna vid stiftets läroverk, med fritt val av det språk, författaren finner för avhandlingen lämpligast".

Det av Silverstolpe framlagda förslaget till ny organisation av de allmänna läroverken hade, som torde ha framgått av denna översikt, utarbetats i nära anslutning till det vid Nya elementarskolan genomförda reformprogrammet. De båda bildningslinjerna hade förenats till ett enhetligt läroverk med åtta klasser och gymnasiet därmed avskaffats som självständig skolform. Ämnesläsning hade

föreskrivits för lärarna utom beträffande de båda lägsta klasserna, och för lärjungarna ämneskurser och fri flyttning. Allt egentligt studiearbete hade förlagts till lärorummet under lärarens ledning och alla s. k. hemläxor avskaffats. För mindre försigkomna lärjungars undervisning och övning skulle monitörsystemet komma till användning.

I sitt anförande till statsrådsprotokollet tog Silverstolpe emellertid upp även en del andra spörsmål, som under den föregående pedagogiska debatten förts fram i samband med reformkraven ifråga om läroverken. Ett av dessa var lärarutbildningsfrågan, som sedan länge stått som en viktig punkt på reformvännernas program. I ett särskilt till statsrådsprotokollet fogat memorial har han gått in på frågan om inrättande av seminarier för utbildning av läroverkslärare samt om "kompetensen till läraresysslor och den viktiga frågan om sättet att uttröna de sökandes större eller mindre skicklighet för de befattningar, vartill de anmäla sig". Han hänvisade häri till skolrevisionens utförliga förslag i detta ärende och uttalade som sin mening, att vad revisionen anført angående behövligheten av anstalter för bildande av lärare, innehöll "obestridda sanningar". I fråga om detaljbestämmelser var han dock ej fullt tillfredsställd med revisionens förslag. I vissa fall var det, ansåg han, "för omfattande, i andra för inskränkt". Med det obetydliga anslag, som av revisionen föreslagits för ändamålet, nämligen 3000 riksdaler banko, var det under alla förhållanden ganska säkert, att "något fullt ändamålsenligt icke kan tillvägbringas". Rektorn "vid elementarläroverket i universitetsstaden, tillika lärare vid detsamma, kan icke med denna redan nog sysselsättande befattning förena den, att vara styresman för ett lärareseminarium, utan att försumma endera av dessa viktiga befattningar eller kanske båda". Knappast heller torde någon annan lärare vid samma läroverk, "i anseende till bristande tid, kunna biträda såsom lärare vid seminarium på annat sätt än som ledare till viss del av sådana praktiska övningar inom läroverket, som kunna sättas i samband med seminarieundervisningen". Till styresmän för de båda ifrågasvarande lärarutbildningsanstalterna borde därför enligt Silverstolpes mening förordnas personer, som uteslutande kunde ägna sin verksamhet däråt. En sådan person skulle då ha till åliggande att undervisa och examinera "i allmän pedagogik och didaktik samt

dessa båda vetenskapers historia”, och med detta åliggande förena uppdraget att vara högste styresman för seminariet och ledare av den övriga undervisningen vid detsamma och av de praktiska övningarna.

Enligt det av Silverstolpe framlagda programmet för dessa seminariers verksamhet skulle för behandling av de olika skolämnenas didaktik till föreståndarens biträde anställas särskilda lärare, en ”för varje krets av med varandra sammanhängande kunskapsämnen”. Dessa lärare ”finge sökas bland universitetens yngre lärarepersonal”. Vad angick den praktiska utbildningen ansåg han, i likhet med vad Ekendal i sitt yttrande anfört, att åtskilliga övningar kunde ske inom seminariets egen krets, ”så att dess alumner ömsevis handlade såsom lärare och lärjungar”. Men dessutom skulle de såsom åhörare bevista undervisningen uti det i staden befintliga elementarläroverket, ”med skyldighet att redogöra för sättet, huru den fördes, och att i anslutning av vad därvid syntes dem anmärkningsvärt begära närmare upplysningar av seminarielärare”. Då full praktisk skicklighet likväl icke kunde inhämtas ”utan tillämpning på verkliga lärjungar, borde varje seminarieelev åtminstone någon tid såsom biträdande tjänstgöra uti samma läroverk, under ledning av dess lärare och inseende av seminariestyresmannen, vilken för sådant ändamål borde hava överinseende över skolan i det, som anginge undervisningen därstädes”.

Silverstolpes förslag gick sålunda ut på, att vid vartdera av rikets universitet skulle inrättas ett seminarium för utbildning av elementarlärare under ledning av en styresman och med biträdande lärare. Dessa anstalter skulle erhålla en övervägande praktisk inriktning, och elementarläroverkens undervisningsämnen därför icke bliva föremål för seminariernas handledning, men väl deras didaktik. Utbildningskursen vid seminarierna borde därför kunna bli ”mindre långvarig, än skolrevisionen föreslagit”. Däremot borde fordringarna för inträde bestämmas tämligen högt, ”dels i allmänhet, dels särskilt med avseende på de olika lärarebefattningar, vartill den inträdande vill göra sig kompetent”. Hur detta skulle ske, var emellertid, framhöll Silverstolpe, ”till stor del beroende av de förändringar med gradualstudierna inom filosofiska fakulteten vid universiteten, som kunna komma att äga rum”.

Beträffande anslaget till de nya anstalterna ansåg Silverstolpe

det nödvändigt med betydligt högre belopp, än vad skolrevisionen föreslagit. För styresmannen kunde man ej gärna föreslå lägre löneinkomst än 2000 rdr banko, och till arvoden åt de biträdande lärarna erfordrades ”säkerligen tillsammans ytterligare 2000 rdr banko vid varje seminarium, då de olika kunskapsgrenarna ej gärna kunna fördelas på mindre än 3 à 4 personer, och någon vedergällning även måste lämnas åt de ordinarie skollärare, under vilkas handledning i det praktiska seminarieeleverna ställas”. Den erforderliga anslagssumman borde därför för vartdera seminariet beräknas till 4000 rdr banko, d. v. s. tillsammans 8000 rdr. Silverstolpe anhöll, att om Kungl. Maj:t i nåder biföll den nu gjorda framställningen, ”få framdeles avgiva utförligt förslag till seminariernas organisation och vad därmed står i sammanhang”.

För den händelse Kungl. Maj:t ej fann sig kunna bifalla den gjorda framställningen om inrättande av seminarier, ”i anseende till brist på disponibla penningtillgångar eller av andra skäl”, framlade Silverstolpe ett alternativt förslag. Detta gick ut på, att Kungl. Maj:t ”åtminstone skulle finna lämpligt föreslå rikets ständer att anvisa löner för inrättande vid vartdera universitetet av en lärostol i pedagogik och didaktik”. Var och en som ville bli lärare vid elementarläroverk skulle då förpliktas att undergå examen i dessa ämnen. Därmed kunde enligt Silverstolpes mening vinnas, ”att blivande lärare ävensom de, vilka i framtiden komme att få inspektion över undervisning, finge tillfälle att inhämta åtminstone någon kännedom om de olika lärometodernas beskaffenhet, att närmare överväga och granska dem samt välja de, de trodde leda till målet. Funne Eders Kungl. Maj:t sedan seminarier böra inrättas, bleve det lätt att göra innehavarna av dessa lärostolar till seminariernas styresmän.” Vare sig seminarier kom till stånd eller icke, borde ”framdeles ingen på eget ansvar få förestå undervisning vid elementarläroverken”, utom beträffande ämnena gymnastik, musik och teckning”, som ej genomgått den vid seminarierna föreskrivna kursen, eller om sådana icke kom till stånd, ”utom nu föreskrivna eller dem motsvarande prov, åtminstone ett år auskultat eller biträtt vid något läroverk, efter den anvisning, som lämnas av eforus”.

En med lärarutbildningen sammanhängande fråga gällde således lärartillsättningarna. Härvidlag stadgades i skolordningen, att an-

sökan till lärarsyssla ej fick upptagas till prövning, om ej sökanden var född eller njutit uppfostran i det stift, inom vilken befordran söktes. Denna fråga hade, som framgått av det föregående, i olika sammanhang varit uppe till behandling i riksdagen, men ej lett till någon ändring i gällande bestämmelser om stiftstillhörighet vid tillsättning av lärartjänster, trots att det allmänt erkändes, att denna s. k. indigenatsrätt innebar betydande olägenheter för skolans verksamhet. Det kunde sålunda inträffa, att det saknades fullt skickliga sökande inom ett stift under det att i ett närliggande stift fullt kompetenta lärare ej kunde få anställning på grund av överskott på sökande. För Silverstolpe framstod indigenatsrätten som ett direkt hinder för den av honom äsyftade reformeringen av läroverken. Om det på något ställe inträffade, framhöll han, att mindre verk samma metoder tillämpades eller missbruk inrotat sig, så blev det alltid svårare "att vinna förbättring i de förra eller rättelse i de senare, därest blivande lärare själva varit handledda efter samma metoder, eller som lärjungar varit delaktiga i eller vittnen till missbruken". I allmänhet skulle det icke utan skäl kunna befaras, "att om ett läroverk förfölle och valet av lärare vore inskränkt endast till dem, som där njutit undervisning, samma läroverks förfall allt mer och mer skulle tilltaga". Ansökningsrätten borde därför, heter det i Silverstolpes anförande, "vara oberoende av den ort, där sökanden är född eller njutit uppfostran", och stadgandet om stiftstillhörighet vid lärartillsättningar därför "utur en blivande skolordning uteslutas".

Därmed aktualiserades emellertid också ett annat spörsmål. Ett upphörande av indigenatsrätten lät sig knappast genomföras utan en ändring av själva tillsättningsförfarandet. Så länge rätten att tillsätta lärare tillkom vederbörande domkapitel, skulle stiftstillhörigheten alltid komma att spela en avgörande roll vid dessa tillsättningar. Den enda rimliga lösningen var då att överflytta utnämningrätten till någon central myndighet. Silverstolpe tog emellertid i detta avseende steget fullt ut och föreslog, att lärarna vid elementarläroverken skulle utnämnas av Kungl. Maj:t med undantag för lärarna i övningsämnen, d. v. s. i gymnastik, musik och teckning, vilka allt fortfarande skulle förordnas av domkapitlet. För Silverstolpe hade denna fråga även en social innebörd. Visserligen var det sant, framhöll han, "att vars och ens eget upp-

förande, den skicklighet, varmed han uppfyller sitt kall och vikten av den befattning, han utövar, äro de säkraste grunderna för anseende i samhället. Men även för den, vars eget medvetande bevittnar, att han på dessa skäl kan bygga anspråk på sina medborgares aktning och uppmärksamhet, kan det icke alltid vara likgiltigt, om de yttre företräden lämnas honom, som han så väl förtjänar. Dessa åter äro till en del, vad tjänstemännen angår, beroende av den omständigheten, om han är utnämnd av Kungl. Maj:t eller om hans fullmakt är utfärdad av någon underlydande myndighet." Då lärarkallet genom sin höga betydelse för samhället var "fullt ut lika viktigt som, och viktigare än många andra av de tjänster, vilka nu av Kungl. Maj:t tillsättes", så torde det, framhöll Silverstolpe, vara skäl, "att även åt detta kall giva det höga yttre anseende, som genom en sådan åtgärd beredes".

I sitt anförande till statsrådsprotokollet tog Silverstolpe i detta sammanhang upp till behandling även ett annat spörsmål av viktig principiell innebörd. Det gällde frågan om läroverkens styrelse. Med anknytning till de av rektor Westerlund i hans förut omnämnda yttrande framförda synpunkterna framhöll Silverstolpe, att en av de omständigheter, som i sin mån bidragit till att elementarläroverken icke av allmänheten blivit omfattade med det intresse och förtroende, de verkligen förtjänade, var den, "att styrelsen av desamma även i enskildheterna varit överlämnad utslutande åt statens tjänstemän och att lärjungarnas föräldrar stått i ringa eller ingen beröring med läroverket". I samma mån som anspråken på kunskaper allt mer och mer sträckte sig även till andra samhällsklasser än statens ämbetsmän, och dessa klasser med rätta väntade att kunna få sina fordringar i denna del uppfyllda, krävde billigheten och undervisningens sanna gagn, "att föräldrarna eller sådana personer, som med dem dela intressen, även få delaktighet i den närmaste ledningen av läroverkens angelägenheter". Silverstolpe erinrade om att Stockholms samtliga elementarläroverk blivit ställda under en särskild styrelse, "till en del av municipal (kommunal) beskaffenhet", och att för åtskilliga apologetiskolor i landsorten särskilda direktioner blivit av Kungl. Maj:t förordnade, "vartill ledamöter blivit utsedda bland i orten bosatta personer, utan viss tjänstebefattning". Erfarenheten hade också i allmänhet visat, heter det, "att läroverken under en sådan ledning

vunnit i förtroende och att lärjungarnas antal ökats". "Då med de förändringar i undervisningen, som nu föreslås, en av huvudsakerna är att bereda tillfälle för de olika anspråken på bildning att få sina önsknings tillfredsställda, torde det också vara skäl att till samtliga elementarläroverken utsträcka, vad redan för några varit antaget."

Silverstolpes förslag till ändringar ifråga om läroverkens styrelse gick ut på, att domkapitlen skildes från befattningen med de allmänna läroverken, och att dessa inom varje stift ställdes under en särskild eforalstyrelse och att för varje läroverk inrättades en särskild lokalstyrelse. Eforalstyrelsen skulle bestå av stiftets biskop såsom eforus, domprosten eller, där sådana icke fanns, en av biskopen förordnad prästman, landshövdingen eller den han i sitt ställe utsåg, två ledamöter, valda av föräldrarna till den i stiftsstadens läroverk undervisade ungdomen, rektor vid samma läroverk samt en av stiftets samtliga skollärare vald ledamot. Denna läroverksstyrelse, en motsvarighet till den av Westerlund föreslagna skoldirektionen men med delvis annan sammansättning, skulle således bestå av 4 självskrivna ledamöter och 3 utsedda genom val.

Om eforalstyrelsens uppgifter heter det i Silverstolpes förslag, att dessa först och främst skulle vara att upprätta förslag till sådana lärarbeställningar inom stiftet, som skulle av Kungl. Maj:t tillsättas, samt förordna lärare i musik, gymnastik och teckning. Den skulle vidare "tillse givna föreskrifters ordentliga efterlevnad och vaka däröver, att undervisningen med drift och ordning lämnas". Styrelsen skulle äga bestämma, vilka läroböcker som finge begagnas, samt "skilja lärarna emellan i de frågor, som angå deras ömsesidiga skyldigheter". Den hade vidare att emottaga och jämte eget utlåtande till vederbörande centrala myndighet insända årliga berättelser över verksamheten vid läroverken, "avgiva utlåtanden i frågor, som angå undervisningen inom stiftet, framställa förslag till sådana förbättringar, som anses nödiga och verkställbara, samt i allmänhet befordra allt, vad till undervisningens och uppfostrans gagn kan lända".

Lokalstyrelsen skulle i stiftsstadens vara densamma som eforalstyrelsen men i andra högre skolor i stiftet bestå av skolans inspektor som ordförande, landshövdingen eller den han i sitt ställe förordade, en ledamot, utsedd av eforalstyrelsen, två ledamöter, valda

av föräldrarna till den i skolan undervisade ungdomen, samt läroverkets rektor. Vid de lägre skolorna skulle lokalstyrelsen utgöras av inspektor, en av eforalstyrelsen utsedd ledamot, en ledamot, vald av föräldrarna, samt skolans rektor. Lokalstyrelsens uppgifter skulle vara, "att jämte inspektor hava överinseende över skolan, bestämma vilka lärjungar böra erhålla befrielse från eller lindring i skolavgiften, fastställa lärjungarnas avgifter till ved, ljus och dylikt, söka bereda tillgång till fyllande av de materiella behov, som för skolans ändamålsenliga gång erfordras, i möjligaste mån söka förskaffa ungdomen passande värddar, genomgå rektors räkenskaper, innan de till eforalstyrelsen insändas, och så vidare".

Beträffande sitt förslag om dessa styrelsers sammansättning, betonade Silverstolpe, att han utgått från principen, att ledamöterna med speciell sakkunskap skulle vara i majoritet. Härigenom undgick man risken, att läroverkens arbete skulle kunna störas av möjligen förekommande försök från de icke sakkunnigas sida att leda läroverken "till för dessa inrättningar främmande eller med dem oförenliga ändamål". Detta innebar dock icke, att föräldrarepresentanterna skulle sakna tillfälle att i styrelsen framställa de yrkanden på förändringar eller rättelser, som de kunde anse behövliga. Skulle majoriteten ej vilja fästa avseende vid befogade yrkanden i detta hänseende, fanns alltid möjligheten att underställa frågan högre myndighets, i sista hand Kungl. Maj:ts prövning. Det var Silverstolpes övertygelse, att den nu föreslagna förändringen ifråga om läroverkens styrelse skulle komma att innebära, att varje ort mera livades för sitt skolväsende och sökte bereda det sådana förmåner, som kunde giva det en ändamålsenlig utveckling.

En annan "av behovet högt påkallad förändring" var, att samtliga lärare skildes från de konsistoriella göromålen. I synnerhet var detta av vikt, om i enlighet med det av Silverstolpe framlagda förslaget till lönereglering lärarna skulle komma att få ökad tjänstgöringsskyldighet. "Utom det att en del av den tid, som på undervisningen och beredelserna därtill borde användas, upptages av dessa göromål, ryckes även sinnena genom dem åt andra alldeles främmande föremål, så att någon gång till och med nitet för stiftets ecklesiastika intressen blir större än för framstegen inom det kall, vilket personerna egentligen tillhöra." En sådan förändring

hade också, framhöll Silverstolpe, föreslagits av kyrkolagskommittén "och torde kunna anses vara så erkänt nyttig för läroverken, att meningarna därom ej lära vara mycket delade".

Silverstolpes program för reformering av de allmänna läroverken upptog även ett förslag om en överstyrelse för rikets skolväsen. En sådan var, ansåg han, nödvändig "för att tillvägabringa och bibehålla den så nödiga enheten och sambandet, ej allenast emellan läroverk av enahanda art, utan ock emellan läroinrättningar av olika beskaffenhet, eller emellan universiteten, elementarläroverken och folkskolorna". Denna centrala styrelse skulle för de olika läroanstalterna utgöra "en föreningspunkt före högsta styrelsen eller Eders Kungl. Maj:t" och möjliggöra "den konsekventa och planmässiga tillsyn och kontroll å undervisningens ordentliga och ändamålsenliga gång, som måste vara högst viktig".

Hur denna överstyrelse för rikets undervisningsverk skulle vara organiserad hade Silverstolpe närmare utvecklat i ett till statsrådsprotokollet fogat särskilt memorial. Det dittillsvarande systemet hade, framhöll han däri, vissa olägenheter. Ingen av ecklesiastikdepartementetets tjänstemän kunde förutsättas ha någon praktisk kännedom om undervisningsverken. Förhållandena skulle i det avseendet bli annorlunda, om en centralstyrelse kom till stånd. Denna skulle ha till uppgift, att "utan särskild anmälan hos Eders Kungl. Maj:t" lämna föreskrifter "om verkställighet av gällande stadganden, att rätta de avvikelser, som därifrån kunnat äga rum, att vaka över användandet av goda läroböcker och lämpliga undervisningsmetoder, uppmuntra författandet av dugliga läroböcker i de ämnen, där sådana saknades, samt till Eders Kungl. Maj:t inkomma med förslag till förbättringar uti alla delar av undervisningsverket". Den borde vara så sammansatt, "att den kunde förena nit för undervisningens förkovran med de kunskaper och den erfarenhet, som fordras för att rätt bedöma medlen till ernående av detta mål".

Centralstyrelsen skulle enligt förslaget bestå av departementschefen som ordförande, "då hans övriga göromål det tillåta", samt 6 ledamöter. Av dessa skulle 3 vara "ständiga ledamöter" och utnämnas av Kungl. Maj:t "bland personer, som själva lagt hand vid undervisningen". De ständiga ledamöterna skulle vara föredragande för var sin huvudavdelning av undervisningsväsendet, nämligen

universiteten, elementarläroverken och folkskolorna. De övriga tre ledamöterna skulle förordnas av Kungl. Maj:t för ett år i sänder, en bland ledamöterna i svenska, vetenskaps- eller vitterhets- historie- och antikvitetsakademien, eller andra män med utmärkt litterärt anseende, en bland rikets prästerskap och en bland män, kända för högre industriell bildning. De ständiga ledamöterna borde avlönas med vardera 2000 riksdaler banko årligen och de övriga med ett årligt arvode på 666 rdr 32 sk. banko. För betjäning och övriga utgifter borde beräknas 2000 rdr. Hela årliga kostnaden för en sådan styrelses inrättande skulle således bli 10000 rdr. Genom en på detta sätt organiserad överstyrelse skulle enligt Silverstolpes mening "den kännedom av sak och den betänksamhet i förändrandet av det bestående, som vid varje förbättring noga bör iakttagas", bliva förenade med "den syftning till framåtskridande, som med varje institution måste vara ett av styrelsens huvudändamål". Därigenom skulle också ett tillfälle lämnas "att på ett gagnande sätt använda utmärkta lärare, innan de tröttna vid sitt mödosamma kall".

Det av Silverstolpe framlagda reformprogrammet upptog till slut också ett förslag till lönereglering för lärarpersonalen vid de allmänna läroverken. Frågan om lärarnas kompetens och tillsättande stod nämligen i närmaste sammanhang med frågan om deras avlöning och befordringsförmåner. Skolrevisionen hade, heter det, framställt det stora behovet av förbättrade löner för läroverkslärarna, och från de flesta stift hade under de år, som förflutit från revisionens sammanträde, enahanda framställningar blivit gjorda. Detta behov kunde ej heller annat än erkännas av alla, "som ihågkomma, att den största lärarelönen, med undantag av de få, som äro med prebenden förenade, icke är högre än 960 rdr och den mindre ej större än 240 rdr banko". De lediga lärarplatserna hade visserligen kunnat besättas med skickliga män, men detta hade kunnat ske endast tack vare den förhöjda årsberäkningen till prästerliga lägenheters erhållande, som lärarna vid elementarläroverken åtnjöt. Att ett sådant avlöningssystem verkade skadligt både på kyrkan och skolan var enligt Silverstolpes mening numera så erkänt, att det icke vidare behövde ådagaläggas. Av denna anledning hade också i det nu framlagda löneregleringsförslaget den förhöjda tjänsteårsberäkningen för lärarna blivit borttagen.

Vid utarbetande av sitt förslag till lönerreglering hade Silverstolpe, framhöll han, sökt kännedom om löneförhållandena vid motsvarande läroverk i åtskilliga andra länder. I Preussen hade exempelvis en gymnasialdirektor (motsvarande en rektor hos oss) en lön som i svenskt mynt uppgick till 2000 à 3000 rdr banko utom fri bostad, en överlärare (hos oss gymnasielektor) 1600 à 1800 rdr och en collaborator (hos oss kollega) 800 à 1200 rdr banko. I Sachsen och Würtemberg var förhållandena i stort sett desamma. Det hade enligt Silverstolpes mening varit önskvärt, att lönerna vid de svenska läroverken kunnat bestämmas till ungefärligen enahanda belopp, ”och att därigenom den inom samhället så viktiga befattningen med ungdomens handledande och bildning till sanna kristna och dygdiga medborgare kunde belönas på ett sätt, som öppnade för dess innehavare icke allenast en för levnadsomsorger någorlunda bekymmerfri bana, utan ock satte honom i tillfälle att, genom inköp av böcker från eget och främmande land, följa de framsteg, undervisningen gjort, och omfatta sitt yrke med kärlek för detsamma, vilken är säkraste borgen för framgång, och som oftast företrädesvis ägnas åt de sysselsättningar, som stå i direkt sammanhang med det mål, för vilket man hoppas få offra sin hela levnadsverksamhet”. Vid jämförelse med lönerna för andra tjänstemän inom vårt land ”och med kännedom om ej mindre våra tillgångars ringhet än nödvändigheten att fylla även andra erkända behov”, hade Silverstolpe dock ej vågat föreslå så höga löner, som i ovannämnda länder var bestämda, utan hade ansett sig skyldig att göra ”betydliga nedsättningar”.

Efter en ingående redogörelse för de principer, som legat till grund för det utarbetade förslaget till lönerreglering och för förläggningen av skolor till olika platser i riket framlade Silverstolpe i ett särskilt memorial ett fullständigt ”förslag till stat för elementarläroverken” med angivande för varje läroverk av antalet tjänster och utgående löneförmåner. I enlighet med de från olika håll framförda önskemålen upptogs därvid även de mindre läroverken i lönerregleringsförslaget. Vid de större läroverken skulle rektorslönen utgöra 1800 rdr banko, vid de medelstora 1500 och vid de minsta 1000 à 800 rdr banko. Lärarlönerna skulle uppdelas i fem kategorier på respektive 1500, 1200, 1000, 800 och 600 rdr banko med ett visst antal tjänster i vardera av de fem kategorierna. För

lärare i övningsämnen skulle lönen vid de större och medelstora läroverken utgå med 200 à 150 rdr banko och vid de lägre med i allmänhet 50 rdr banko. För rektorstjänsterna vid samtliga läroverk skulle lönerna var oföränderliga och likaså för lärartjänsterna vid de lägre läroverken samt för alla övningslärartjänster. För alla övriga ordinarie tjänster däremot skulle lönerna vara rörliga, d. v. s. befördran till högre lönegrad skedde i den mån en sådan genom innehavarens avgång blev ledig. Inkomsten av prebendepastorat skulle inräknas i de föreslagna lönebeloppen. Däremot skulle inkomster, ”som nu tillhöra eller framdeles kunna bli avvisade för vissa läroverk, vare sig genom dispositioner av enskilda personer eller genom penningar eller andra förmåner, beviljade av städer eller kommuner”, komma lärarna tillgodo, utan att verka minskning i de av statsmedel utgående lönerna.

Uppställningen av den framlagda lönestaten torde framgå av nedanstående exempel, representerande de tre olika typer av läroverk, som Silverstolpe i sitt förslag till skolordning räknade med, nämligen högre skola, medelskola och lägre skola.

Läroverket i Strängnäs (högre skola med 8 klasser):

1 lärare	1500:—		
2 ” à 1200:—	2400:—		
3 ” à 1000:—	3000:—		
2 ” à 800:—	1600:—		
2 ” à 600:—	1200:—		
<hr/>		9700:—	
10	Rektorsarvode	300:—	
		<hr/>	10000:—
1 lärare i gymnastik	200:—		
1 ” i sång	200:—		
1 ” i teckning	150:—		
		<hr/>	550:—
			<hr/>
			10550:—

Läroverket i Halmstad (medelskola med 4 klasser):

Rektor	1000:—	
2 lärare à 800:—	1600:—	
1 „	600:—	
4		3200:—
1 lärare i gymnastik	50:—	
1 „ i sång	66:32	
		116:32
		3316:32

Läroverket i Mariestad (lägre skola med 2 klasser):

Rektor	800:—	
1 lärare	600:—	
2		1400:—
1 lärare i gymnastik	50:—	
1 „ i sång	50:—	
		100:—
		1500:—

Den uppgjorda lönestaten slutade på en summa av i runt tal 324000 rdr b:o. Tillgångarna beräknades uppgå till i runt tal 199000 rdr, och den summa, som erfordrades för den nya löne-regleringens verkställande skulle således bli i runt tal 125000 rdr b:o. Till fyllande av denna brist föreslog Silverstolpe, att varje lärjunge skulle åläggas betala en terminsavgift av 10 rdr b:o, dock att för medellösa lärjungar avgiften skulle antingen helt efter-skänkas eller nedsättas till hälften. Nedsättningar eller befrielser skulle dock av vederbörande lokalstyrelse ej få beviljas i större utsträckning, ”än att åtminstone hälften bliver erlagd av den summa, som skulle utgå, om alla lärjungarna vid läroverket be-talade full avgift”. Då lärjungarnas antal vid de allmänna läro-verken uppgick till något över 6000, beräknades de inflytande terminsavgiftera inbringa en summa av 60000 rdr b:o. Den brist, som av statsmedel borde fyllas, beräknades således uppgå till i runt tal 65000 rdr b:o.

Vid konselj den 9 november 1847 lyckades Silverstolpe ej vinna gehör för samtliga de förslag, som han upptagit i det framlagda reformprogrammet. Tydligt ansåg man inom regeringen den av Silverstolpe uppgjorda planen för en reformering av läroverken alltför radikalt utformad, och måhända fann man också den före-brakta utredningen för vissa av de föreslagna reformerna alltför knapphändig. Särskilt frågan om kostnaderna för de föreslagna lärarutbildningsanstalterna kunde knappast anses tillfredsställande utredd. I fråga om de föreslagna läroverksstyrelserna var stifts-styrelsernas sammansättning ett mycket invecklat spörsmål med konsekvenser långt utanför de nu närmast berörda områdena. Må-hända hade också konung Oscar blivit en smula avkyld i sin re-formiver till följd av den politiska utvecklingen. Hans försök un-der de första regeringsåren att genom reformer av olika slag till-mötesgå önskemålen från de liberala kretsarna hade ej i någon väsentlig grad kunnat mildra angreppen mot regeringen från oppositionens sida. Det ansågs också rätt allmänt, att hans politik alltmera fått en dragning åt konservativt håll. Det kunde då knappast undgå honom, att de för läroverkens verksamhet närmast ansvariga, nämligen biskoparna, reste ett hårdnackat motstånd, till och med då det gällde tämligen blygsamma krav beträffande läroverkens reformering.

Alltnog, vid ärendets föredragning inför konungen fick Silver-stolpe röna motstånd beträffande ett flertal viktiga program-punkter. I statsrådsprotokollet för nämnda dag heter det rörande det av Silverstolpe framlagda reformprogrammet, att Kungl. Maj:t ”i enlighet med statsrådets övriga ledamöters yttrade mening” be-hagade i nåder godkänna det framlagda förslaget, i vad det avsåg ”lärdoms- och apologistkolornas sammansläende och förening med gymnasium, rättigheten till valfrihet i vissa ämnen, avlöningssta-terna, indigenatsrättens upphörande för lärare vid elementarläro-verken och den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande, då löneförhöjningen träder i verksamhet”. Däremot fann Kungl. Maj:t, att beslut ”för närvarande” icke borde meddelas ”rörande lärometoderna och övriga detaljer” liksom Kungl. Maj:t ”icke heller nu ville pröva de väckta frågorna om ordnandet av styrelser för nämnda läroverk, om lärares tillsättande, om lärareseminarier och om lärarnas skiljande från de konsistoriella göromålen”.

Kungl. Maj:ts beslut innebar vidare, att då på grund av den omständigheten, ”att nuvarande lärare i något visst läroämne icke kunde mot sin egen vilja åläggas att i något annat lämna undervisning, eller klasslärare, att i något ämne handleda skolans högre avdelningar, övergången och den förestående förändrade regleringen av läroverken endast kunde ske i den mån lärare avginge eller befunnas benägna och skickliga till övertagande av nya tjänsteplikter”. Det för lönerregleringens genomförande behövlige statsanslaget på 65000 rdr b:o kunde därför beräknas behöva tagas i anspråk, endast i den mån förändringarna ginge i verkställighet. Kungl. Maj:t ville därför vid denna riksdag ej äska högre tillökning i nuvarande anslag för elementarläroverken än 30000 rdr b:o, vilket belopp således skulle upptagas i statsverkspropositionen till den nu sammankallade riksdagen.

Konseljbeslutet den 9 november 1847 innebar således, att större delen av det med sådan omsorg utarbetade reformprogrammet hade skjutits på framtiden. Strängt taget var det endast två av punkterna på detta program, som Silverstolpe lyckats få igenom, nämligen föreningen av de olika skoltyperna till ett enhetligt läroverk och i samband därmed valfrihet ifråga om de döda språken samt upphörandet av indigenatsrätten för lärare vid elementarläroverken. Den förhöjda tjänsteårsberäkningen skulle visserligen upphöra, men först i samband med lönerregleringens genomförande, och detta hade ställts på framtiden genom bestämmelsen, att övergång till den nya lönestaten skulle ske först i den mån lärare avginge eller funnes benägna och skickliga till övertagande av nya tjänsteplikter. De viktiga frågorna om undervisningsmetoderna, om läroverkens styrelse, om lärartillsättningarna, om lärarutbildningen och om lärarnas skiljande från de konsistoriella göromålen hade skjutits helt åt sidan. Den brett upplagda och i detalj utformade reformplanen med bl. a. ett utarbetat förslag till ny skolordning hade således på väsentliga punkter ej vunnit gehör inom konseljen.

VIII. RIKSDAGEN 1847—48

1. Statsverkspropositionen.

I statsverkspropositionen till 1847—48 års riksdag, som sammanträdde den 15 november 1847, lämnades i form av utdrag av statsrådsprotokollet för den 9 november 1847 en redogörelse för de åtgärder, som under de närmast föregående åren vidtagits med anledning av gjorda framställningar om en reformering av de allmänna läroverken. Det erinrades om förslagen från 1843 års skolrevision och de yttranden över dess berättelse, som under år 1845 inkommit till regeringen. I skrivelse hade vidare ständerna år 1845 framställt vissa önskemål rörande den ifrågasatta läroverksreformen, och med anledning härav hade prästeståndet avlåtit en särskild skrivelse med ståndets synpunkter på den föreliggande frågan. I denna sin skrivelse hade prästeståndet även anhållit, att vid den förestående regleringen av elementarläroverken lönerna för lärarna måtte bli så avvägda, ”att en förhöjd årsberäkning för bemälda lärare må kunna upphöra”. Från ett stort antal läroverk hade inkommit framställningar om förbättringar i lärarnas lönevillkor och ansökningar från flera läroverk och städer om ökat antal lärare eller andra förändringar i organisationen. Kungl. Maj:t hade med anledning av dessa olika framställningar uppdragit åt departementschefen att inkomma med förslag och tillåtit honom att till biträde vid nämnda förslags utarbetande kalla några erfarna män.

Silverstolpes anförande till statsrådsprotokollet med tillhörande bilagor återgavs i sin helhet i statsverkspropositionen. På grundval av vad han i ärendet anført hade hans förslag gått ut på följande: ”1:o att Eders Kungl. Maj:t huvudsakligen täcktes godkänna det här, under n:o 1 bifogade förslag till stadganden, vilka motsvara de nio första kapitlen i 1:sta sektionen av nu gällande skolordning; 2:o att föreskriften i 3:dje sektionen 1 kap 2 § av skolordningen, att ansökning till lärarsyssla på stat ej må upptagas, om ej sökan-

den är född eller njutit uppfostran uti det stift, inom vilket befordran sökes, måtte upphävas; 3:o att antingen skollärareseminarier eller särskilda lärostolar i pedagogik och didaktik måtte inrättas, på sätt under n:o 2 bilagda underdåniga memorial närmare utvecklar, och att nådig proposition till rikets ständer om beviljande av de för detta ändamål nödiga medel måtte framställas; 4:o att ordinarie lärare vid elementarläroverken, med undantag av dem, som undervisa i musik, gymnastik och teckning, framdeles, efter avgivna förslag, måtte bli utnämnda av Eders Kungl. Maj:t; 5:o att ny löne reglering måtte få uppgöras för elementarläroverken, i huvudsaklig överensstämmelse med det underdåniga förslag, som i detta avseende under n:is 3 och 4 härjämte bifogas, samt att Eders Kungl. Maj:t täcktes genom nådig proposition till rikets ständer begära de anslag, vilka därtill erfordras; 6:o att om löneförbättringen beviljas, den förhöjda tjänsteårsberäkning, som lärare vid elementarläroverken nu äga vid ansökningar till prästerliga lägenheter, måtte komma att upphöra; 7:o att konsistoriernas befattning med elementarläroverken må komma att försvinna samt överlämnas åt särskilda styrelser, med biskopen till ordförande, uti vilka styrelser deputerade, valda av lärjungarnas föräldrar, även skola vara medlemmar; 8:o att för varje till elementarläroverken hörande skola bör finnas en lokalstyrelse, varuti även vissa valda deputerade av föräldrar äro ledamöter; 9:o att samtliga lärarna vid elementarläroverken må skiljas ifrån de konsistoriella göromålen; 10:o att en centralstyrelse över universiteten, elementarläroverken och folkskolorna inrättas, på sätt i särskilt under n:o 5 bifogat underdånigt memorial blivit föreslaget, och att nådig proposition måtte avgå till rikets ständer om beviljande av de för nämnda ändamål nödiga anslag, och 11:o att de förändringar, som beslutas, må komma att verkställas blott småningom och på ett så försiktigt sätt, att dels undervisningens gång, under övergångsperioden, ej må därav lida, dels nuvarande lärares enskilda förhållanden eller billiga anspråk ej må därav störas.”

Genom beslutet vid konseljen den 9 november, som innebar, att större delen av detta reformprogram ställdes på framtiden, hade situationen i grund förändrats. Endast på en punkt skulle framställning göras till riksdagen om anslag, nämligen ifråga om löne reglering för lärarna, dock med ett väsentligt reducerat belopp,

d. v. s. 30000 riksdaler b:o i stället för av Silverstolpe beräknade 65000 rdr. I statsverkspropositionen blev därför punkten om elementarläroverken mycket knapphändigt berörd. Det framhålls att ordnandet av rikets elementarläroverk utgjort ett viktigt föremål för Kungl. Maj:ts omsorger. Kungl. Maj:t hade sedan sistförflutna riksdag åt detta ämne ägnat särskild uppmärksamhet. Om de härav föranledda åtgärder och beslut lämnade de till propositionen fogade handlingar i form av utdrag av statsrådsprotokollet med därtill fogade bilagor fullständig upplysning. En förändrad reglering av läroverken, även om den endast så småningom kunde genomföras, krävde likväl ökade statsanslag. Men då dessa erfordrades endast i den mån, som förändringen ginge i verkställighet, ville Kungl. Maj:t vid denna riksdag icke av rikets ständer begära högre tillökning i det till elementarläroverken utgående årliga anslaget än 30000 rdr b:o, ”att utgå som reservationsanslag, för att, jämte nu befintliga tillgångar och den avgift av lärjungarna, som blivit i planen för läroverkens organisation föreslagen, användas till löner åt lärare vid de elementarläroverk, vilka bli inrättade efter de av Kungl. Maj:t godkända grunder, med rättighet för Kungl. Maj:t, dels att anvisa besparingarna på anslaget så väl till dupplikanters avlönande, som till oundvikliga byggnader för läroverkens behov, där andra medel icke finnas att tillgå, dels att till varje skolas disposition för dess materiella behov överlämna hälften av det överskott å avgiften av lärjungarna, som vid skolan uppkommer, sedan den summa utgått, vilken minst bör erläggas”. Detta innebar att av den terminsavgift på 10 rdr b:o, som föreslagits, skulle en summa motsvarande hälften av den avgift, som beräknades utgå, om alla lärjungar betalade full avgift, inlevereras till statsverket. Skulle sedan något återstå, efter det att nedsättningar eller befrielse beviljats, skulle detta tillkomma vederbörande skola för tillgodoseende av ”dess materiella behov”, d. v. s. närmast undervisningsmateriel.

I statsverkspropositionen upptogs också ett särskilt anslag på 3000 rdr b:o till arvode åt sakkunniga biträden inom ecklesiastikdepartementet. Det av Silverstolpe framlagda förslaget om inrättande av centralstyrelse, hade Kungl. Maj:t, som nämnt, ej velat upptaga till prövning. Tydligt ansågs det emellertid nödvändigt att på något sätt underlätta departementschefens arbetsbörda in-

för de väntade omläggningarna i läroverksorganisationen. Det föreslogs därför i propositionen ett anslag på nämnda belopp, ”då de åtgärder, vilka för skolväsendets ordnande komma att vidtagas, bliva av det omfång, att de icke kunna inom ecklesiastikdepartementet medhinnas utan särskilt biträde jämväl av personer, som i ämnet äga speciell kännedom och erfarenhet”.

Vidare upptogs ett anslag på 3000 rdr b:o för inrättande av en normalskola i huvudstaden för ”fruntimmersundervisningen”. Silverstolpe hade i sitt anförande till statsrådsprotokollet framlagt ett detaljerat program för en sådan läroanstalt. Den skulle ha till syfte, utom att tillgodose behovet av en högre läroanstalt för flickor, även att utbilda lärarinnor för flickundervisningen. Vid konseljen den 9 november biföll Kungl. Maj:t detta förslag, och i statsverkspropositionen upptogs i enlighet med detta beslut anslag för ändamålet.

En särskild punkt i statsverkspropositionen ägnades slutligen åt Nya elementarskolan. Silverstolpe hade i sitt anförande till statsrådsprotokollet meddelat, att skolans direktion dels anhållit om uppförande å ständig stat av skolans nuvarande årliga anslag, 6800 rdr b:o, dels om beviljande av medel till anskaffande av eget hus för skolan, förslagsvis 50000 rdr b:o. Han erinrade om, att frågan om anslaget uppförande på stat behandlats av föregående riksdag, men att ständerna då ej lämnat sitt bifall därtill. För sin del ansåg Silverstolpe det angeläget att i huvudstaden bibehålla en skola, som visat sitt gagn ”genom den tävlan, vilken den förorsakat”, och varest nya lärometoder kunde försökas, ”utan att därmed behöva störa undervisningens jämna gång på någon ort”. Han hemställde därför, att Kungl. Maj:t måtte förnya sin framställning om anslaget uppförande på stat. Beträffande frågan om anskaffande av eget hus för skolan framhöll Silverstolpe, att sedan riksmarskalksämberet upplyst, att någon av kronans lägenheter icke kunde för ändamålet användas, det var nödvändigt att bereda skolan tjänlig egen lokal, och att behövt anslag därför måste begäras av riksdagen. ”Vad departementschefen sålunda”, heter det i statsrådsprotokollet, ”så i ena som andra avseendet hemställt och föreslagit, understöddes av statsrådets övriga ledamöter och blev av Kungl. Maj:t i nåder bifallet”. I enlighet härmed hemställdes i statsverkspropositionen, att anslaget på 6800 rdr b:o

till Nya elementarskolan måtte uppföras på ständig stat, och att i överensstämmelse med framställning till närmast föregående riksdag ett anslag på 50000 rdr b:o måtte beviljas till anskaffande av egen tjänlig lokal åt skolan, ”vilken ännu uti lantbruksakademins hus emot hyra begagnar en sal och två små rum och således fortfarande är i saknad av utrymme för det stora antal lärjungar, som däri önskar inträde”.

2. Statsutskottets utlåtande rörande läroverken.

Vid sin behandling av de i statsverkspropositionen upptagna anslagen under 8. huvudtiteln tog statsutskottet upp frågan om läroverkens omorganisation till ingående behandling. Formellt låg ärendet så till, att statsutskottet endast hade att ta ställning till Kungl. Maj:ts framställning om ett anslag på 30000 rdr b:o ”att användas till löner åt lärarna vid de elementarläroverk, vilka bliva inrättade efter de av Kungl. Maj:t godkända grunder”. Strängt taget skulle således läroverksfrågan i dess helhet ej kunna i detta sammanhang tagas upp till behandling inom utskottet, eftersom detta ej hade befogenhet att ta upp andra frågor till behandling, än vad statsverkspropositionen innehöll, och ingenting nämndes i äskandena under 8. huvudtiteln om någon reorganisation av de allmänna läroverken. Enda möjligheten för utskottet att ta upp läroverksfrågan i hela dess vidd till behandling var, att det väckts motion i ärendet i något av stånden och att denna motion blivit remitterad till statsutskottet. Men även denna möjlighet var mycket begränsad, eftersom motioner i läroverksfrågor enligt föreskrifterna i riksdagsordningen skulle remitteras till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet.

Inom statsutskottet synes man emellertid ha hyst en bestämd önskan att få till stånd en lösning av läroverksfrågan. Det motstånd, som det silverstolpeska reformprogrammet enligt det offentliggjorda statsrådsprotokollet mött inom konseljen och måhända även från monarkens sida, hade visat, att ett nytt ingripande från riksdagens sida var nödvändigt för att få till stånd den genomgripande omgestaltning i enlighet med det nya skolsystemets principer, som sedan länge stått på de reformvänliga kretsarnas pro-

gram. Särskilt inom borgarståndet kunde man ej undgå att finna de rådande skolförhållandena i längden ohållbara. Stigande upplysning och näringslivets allt snabbare utveckling gjorde det till en tvingande nödvändighet för de borgerliga kretsarna inom samhällslivet att skaffa de unga nödig skolbildning, och sådan kunde knappast stå att vinna i de dåtida lärdomsskolorna med latin, grekiska, hebreiska och teologi som huvudämnen eller i de dåligt utrustade apologistskolorna i några få städer.

För de reformvänliga kretsarna gällde det således att få upp läroverksfrågan i sin helhet till behandling i statsutskottet, där man hoppades få värdefullt stöd för sina reformplaner från sådana liberala föregångsmän som utskottets ordförande brukspatron W. F. Tersmeden, friherre J. A. Gripenstedt, det blivande statsrådet, grosshandlarna F. Schartau och C. F. Wærn d. y. samt de prästerliga ledamöterna J. H. Thomander och G. W. Gumælius, alla kända för sin välvilliga inställning till en framstegsvänlig skolpolitik. Detta lyckades också genom en fyndigt formulerad motion i borgarståndet av Borås stads representant handlanden F. Sundler. Motionen gick ut på en hemställan, att Borås lärdomsskola måtte erhålla det antal lärare, nämligen en utökning från 3 till 4, som föreslagits av statsrådet Silverstolpe i den av honom vid konseljen den 9 november 1847 framlagda avlöningsstaten för de allmänna läroverken. Motionären förklarade sig vara föranlåten till detta steg, eftersom det enligt hans mening var osäkert, hur snart och på vad sätt Kungl. Maj:t hade för avsikt att verkställa "den av rikets ständer vid sistlidna riksdag med värme omfattade och förordade" reformen av undervisningsväsendet, som var en förutsättning för den nya löneplanens ikraftträdande. Men han framlade också ett alternativt förslag, som tydligen var kärnpunkten i hela aktionen. Skulle en utökning av antalet lärarbefattningar vid Borås lärdomsskola anses ej kunna komma ifråga annat än i samband med vad som beviljades för riket i dess helhet, så ville Sundler som enskild motion upptaga statsrådet Silverstolpes förslag till stadga för elementarläroverken ävensom förslaget till lönestat, med hemställan, att rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla "om en i denna utsträckning och av behovet högeligen påkallad skyndsam reglering av elementarläroverken i riket".

På grund av formuleringen i det första alternativet, d. v. s. hemställan om anslag till ytterligare en lärare vid Borås lärdomsskola, blev nu motionen remitterad till statsutskottet. Endast under förutsättning, att det alternativa förslaget om en skyndsam reglering av läroverken i enlighet med det silverstolpeska reformprogrammet formulerats som huvudyrkande, hade motionen enligt föreskrifterna i stället måst remitteras till ekonomiutskottet, där utsikterna att få gehör för kraven på reformåtgärder kunde bedömas vara mycket små. Det är åtminstone tänkbart, att man på reformvänligt håll inom statsutskottet haft sin hand med vid tillkomsten av den sundlerska motionen. Möjligt är också, att Silverstolpe och Hartmansdorff, de båda företrädarna på riddarhuset för kravet på en reformering av de allmänna läroverken, kan ha varit införstådda med planerna på att läroverksfrågan genom initiativ från statsutskottets sida i sin helhet skulle på nytt komma under behandling i riksdagen.

I sitt utlåtande över de av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen under 8. huvudtiteln begärda anslagen till elementarläroverken påpekade utskottet, att det upptagna anslaget på 30000 rdr b:o hade formen av ett reservationsanslag, att användas till löner åt lärare vid de läroverk, som blivit inrättade efter av Kungl. Maj:t godkända grunder, och att besparingarna på anslaget skulle användas till avlöande av duplikanter, d. v. s. extralärare, och till oundgängligen nödvändiga skolbyggnader. I utlåtandet hänvisades till den av Sundler väckta motionen, vari framförts önskan om en skyndsam reglering av elementarläroverken. Denna önskan hade, heter det, "vid flera föregående riksdagar blivit hörd och av då församlade ständer biträdd, ävensom den är av det allmänna tänkesättet fortfarande understödd". I främsta rummet hade man härvid att ta hänsyn till, "att den senare tidens fordringar på flera och fullständigare tillfällen till inhämtande av de kunskaper, vilka, mindre beroende av egentligen klassisk undervisning, anses grundlägga allmän medborgerlig bildning, icke kunnat under hittills varande förhållanden i behörig mån efterkommas vid de sparsamt utrustade och till följe därav stundom mindre anlitade, stundom åter överfyllda s. k. apologistskolorna".

I utskottsutlåtandet, skrivet av Thomander enligt vad denne i ett debattinlägg i prästeståndet sedermera antydde och i annat

sammanhang bekräftat, (Jmfr N. Algård: J. H. Thomander, sid. 389.) betonades således nödvändigheten av en högre skolbildning även för sådana levnadsbanor, där kunskaper i de gamla språken ej kunde anses vara av nöden. Denna skolbildning borde då givetvis i stället omfatta kunskaper i reala ämnen, i första hand naturvetenskaperna och de levande språken. Vidare betonades, att detta behov ej kunde tillgodoses genom de dåvarande apologistskolorna, som dels var dåligt utrustade i materiellt hänseende, dels ej lämpligt förlagda med hänsyn till lärjungefrekvensen. Underförstått i detta ställningstagande från utskottets sida var således, att frågan endast kunde lösas på det sätt, som sedan länge stått som främsta punkt på reformvännernas program, nämligen en omorganisation av lärdomsskolorna på sådant sätt, att naturvetenskaperna och de levande språken fick sin tillbörliga plats i undervisningen och att som förutsättning därför de klassiska språken fick maka på sig. I verkligheten innebar således statsutskottets ställningstagande i läroverksfrågan ett accepterande av det sedan länge hävdade kravet på en omorganisation av läroverken i real riktning med tillbakaskjutande av de klassiska språkstudierna.

Förutsättningen för att en omorganisation av läroverken i denna riktning skulle kunna genomföras, var emellertid, att lärarnas lönefråga fick en tillfredsställande lösning. Den avlöning, som bestått elementarläroverkets tjänstemän, hade, framhöll utskottet, "med undantag för lektorsbeställningarna överhuvud samt för en och annan rektorsplats, varit ytterst knapp och otillräcklig samt därigenom mindre ägnad att kvarhålla läraren med arbetslust och intresse vid sitt hedrande och viktiga kall, än att egga honom till en orolig längtan efter annan och bättre utkomst".

Därmed kom utskottet in på det sedan länge debatterade spörsmålet om den förhöjda tjänsteårsberäkningen. Här ställde sig utskottet helt på församlingsprästerskapets sida gentemot det s. k. biskopspartiet i prästeståndet, som med hänsyn till läroverkets intressen motsatte sig en förändring i detta hänseende. Genom bestämmelsen om förhöjd tjänsteårsberäkning hade lagen förklarat, heter det i utskottsutlåtandet, "att sysselsättningen med ungdomens undervisning i de första grunderna av vissa språk och vetenskaper är en dubbelt så god, eller åtminstone hälften bättre beredelse till ett pastorsämbetes bestridande än själva den prästerliga

tjänstgöringen inom församlingen". Detta system hade "genom själva sin beskaffenhet icke kunnat verka fördelaktigt varken på den ena eller andra arten av tjänstebefattning". "Särskilt, och i sammanhang med den senare tidens ökade anspråk på prästerlig bildning, skall av detta missförhållande den för församlingen högst menliga verkan icke kunna i längden utebliva, att bättre begåvade ynglingar avskräckas från ingäendet i församlingens tjänst, där en tarvlig bärgning vid någon svagare lägenhet väntar endast den sena ålderdom, som redan begynt förlora förmågan till ämbetets bestridande".

Spörsmålet om den förhöjda tjänsteårsberäkningen betraktas således här uteslutande från prästerlig synpunkt. Detta system borde snarast upphöra, för att de yngre prästerna skulle kunna beredas bättre befordringsmöjligheter och befrias från den hårda konkurrensen om de mera indräktiga församlinglägenheterna från skolfolkets sida. Denna förbehållslösa anslutning till församlingsprästerskapets synpunkter på den föreliggande frågan kan ju synas en smula egendomlig i ett utlåtande från statsutskottet rörande de allmänna läroverkens anslagsbehov. Att Thomander spelat en avgörande roll vid behandlingen av detta ärende inom utskottet och att det var hans syn på problemet om den förhöjda tjänsteårsberäkningen, som här kom till uttryck, framgår av ett yttrande av borgmästare Ekholm i den följande riksdagsdebatten om utskottsbetänkandet. Utskottets förslag hade, framhöll han, "tillkommit genom alltför starkt inflytande från en person, vars välmening måhända gått längre än måhända avsikt och ändamål förestavat".

På grund av alla de nu anförda skäl och omständigheter hade utskottet föreställt sig, heter det vidare i utlåtandet, att, även vid nuvarande ringa tillgångar, statens medel icke lätteligen skulle kunna bättre användas till vinnandet på en gång av flera viktiga ändamål, "än om de avsåges till ett slutligt ordnande av elementarläroverken i riket". Utskottet hade därför företagit hela denna angelägna fråga till fullständig utredning och därvid funnit, att en mindre summa, än hela det för regleringen erforderliga belopp, icke kan med framgång annorlunda än förberedningsvis användas, och således icke uppfylla något av de flera avsedda ändamålen". Enligt utskottets uppfattning skulle således det av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen begärda anslaget på 30000 rdr b:o, i stället

för den av departementschefen beräknade summan 65000 rdr, ej kunna fylla det i propositionen angivna ändamålet annat än som en rent förberedande åtgärd. ”Skall en fullständigare undervisning beredas, så är det billigt, att alla orter därav erhålla, så vitt möjligt är, lika fördelar. Skall en skälig löneförhöjning beviljas, så bör därvid den redan länge följda grundsatsen iakttagas, att alla innehavare av lika tjänstegrad bliva lika behandlade. Skall slutligen den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande på en gång för det tjänstgörande prästerskapet medföra den åsyftade rättvisan och fördelen, samt för skollärarna innefatta den minsta möjliga förlust, så bör detta upphörande någorlunda liktidigt äga rum över hela riket.” Dessa villkor kunde således enligt utskottets mening ej på annat sätt uppfyllas, än att hela det av departementschefen beräknade anslagsbeloppet, nämligen 65000 rdr b:o, ställdes till Kungl. Maj:ts förfogande.

I detta sammanhang kom utskottet också in på frågan om terminsavgifterna. Som ovan blivit nämnt hade i propositionen föreslagits, att varje lärjunge skulle åläggas betala en terminsavgift av 10 rdr b:o, dock att för medellösa lärjungar avgiften skulle antingen efterskänkas eller nedsättas till hälften. Här ville utskottet, att lokalstyrelsen skulle få möjlighet att variera nedsättningarna och föreslog därför, att avgiften skulle kunna efter omständigheterna ”till större eller mindre del eller ock alldeles eftergivnas”. Vidare ansåg utskottet, att något visst minimibelopp, att av läroverket inlevereras till statsverket, ej borde fastställas, utan lokalstyrelsen borde ha fullt fria händer att bevilja nedsättning eller befrielse i den utsträckning, som kunde befinnas nödvändigt med hänsyn till lärjungarnas ekonomiska förhållanden. En viss garanti mot ett alltför frikostigt utnyttjande av den medgivna rätten trodde sig utskottet ha funnit genom ett tillägg, att överskottet av de influtna terminsavgifterna utöver en summa, beräknad efter 5 rdr b:o för varje lärjunge, som under terminen åtnjutit undervisning vid läroverket, skulle tillkomma läroverket ”och till dess materiella behov användas”. Det skulle då ligga i läroverkets eget intresse, att befrielser och nedsättningar ej beviljades i så stor utsträckning, att ifrågavarande bestämmelse blev betydelslös för tillgodoseende av läroverkets materielbehov.

Genom den av utskottet föreslagna ändringen i regeringens

förslag, att något minimibelopp ej skulle fastställas beträffande terminsavgifterna, utan att dessa skulle inlevereras till statsverket med det belopp, som influtit, dock högst med hälften av en summa, beräknad efter 5 rdr för varje vid läroverket undervisad lärjunge, skulle beloppet av de till statsverket influtna avgifterna knappast med någon större säkerhet kunna beräknas. Under alla förhållanden måste det i staten upptagas till betydligt lägre belopp, än som räknats med i statsverkspropositionen. Enligt utskottets mening vore den i propositionen beräknade inkomsten av terminsavgifterna, nämligen 60000 rdr, alltför hög och måste väsentligt reduceras. Utskottets förslag gick därför ut på, att de i statsverkspropositionen beräknade merutgifterna för statsverket vid ett genomförande av den föreslagna reformeringen av de allmänna läroverken skulle höjas från 65000 rdr till 90000 rdr, och att detta belopp skulle ställas till Kungl. Maj:ts förfogande i stället för det i propositionen beräknade anslaget på endast 30000 rdr b:o.

Frågan om elevavgifterna hade emellertid för utskottet också en rent principiell innebörd. Man kunde ej förneka, heter det, ”billigheten eller nyttan därav, att föräldrar efter råd och lägenhet bidra till skolverkets ändamål, när deras barn där njuta undervisning”. I vårt land mer än i något annat europeiskt land rådde emellertid ”det särdeles hedrande och lyckliga förhållande, att i ingen tid, och minst i den närvarande, vägen varit för den fattigaste arbetares son tillstängd till rikets högsta äreställen och värdigheter”. Med det av departementschefen föreslagna stadgandet om ett visst minimibelopp, som skulle inlevereras till statsverket, skulle det enligt utskottets mening kunna inträffa, att om en fattig yngling anmäldes till intagning i ett läroverk, där elevavgifterna redan blivit nedsatta till det angivna minimibeloppet, ”en sådan yngling, huru hoppingivande han än måtte befinnas, skulle förvägras inträde till följd av sin fattigdom, enär befrielse från terminsavgift för honom vore en nödvändig förutsättning för att överhuvud kunna begagna sig av läroverkets undervisning. Det var på denna grund, som utskottet ansett, att det angivna stadgandet om ett visst minimibelopp, som skulle inlevereras till statsverket, borde utgå ur det av departementschefen framlagda förslaget om terminsavgifter vid läroverken. Lokalstyrelsen skulle därmed få full frihet att bestämma, i vad mån den angivna termins-

avgiften på 10 rdr b:o borde efter omständigheterna till större eller mindre del, eller ock alldeles, efterskänkas. Ingen yngling skulle således behöva komma i den situationen att på grund av bestämmelsen om en viss minimigräns för nedsättningen bli utestängd från möjligheten att begagna sig av läroverkets undervisning.

Statsutskottets förslag rörande elementarläroverken gick således ut på att det å riksstatens åttonde huvudtitel uppförda anslaget till elementarläroverken skulle ökas med 90000 rdr. Detta anslag jämte "elementarläroverkets å stat uppförda tillgångar, tillsamman-tagna med den statsinkomst, som genom ovanförmälda skolavgifter bildas", skulle användas "till elementarläroverkets slutliga regle-ring". Från domkapitlen hade utskottet infordrat uppgifter rörande antalet tjänster vid läroverken samt utgående avlöningar och därefter, "med iakttagande av alla de nedsättningar och bespa-ringar, som utskottet trott utan obillighet och utan skada för sa-ken ifrågakomma", uppgjort ett "förslag till övergångsstat för elementarläroverken i riket på grundval av den till statsverks-propositionen fogade löneplanen". Därvid hade dock de lägre sko-lorna, de s. k. pedagogierna, lämnats utanför, d. v. s. skolor med i regel en enda lärare, eftersom beträffande dessa någon "förändring vare sig till utvidgning eller indragning icke blivit för närvarande föreslagen". Enligt denna övergångsstat skulle anslagsbehovet, "lindrigast beräknat, utöver redan befintliga tillgångar, ensamt för nuvarande tjänsteinnehavare", utgöra ett belopp av i runt tal 103000 rdr b:o.

Hur denna övergångsstat tedde sig i jämförelse med den i stats-verkspropositionen intagna kan belysas med uppställningen rörande de tre i det föregående angivna läroverken, nämligen i Strängnäs, Halmstad och Mariestad. (Lönebeloppen har i här ne-dan återgivna uppställning angivits i jämna rdr b:o, således med utelämnande av skillingar och runstycken).

Strängnäs gymnasium:

	Hitills utgående lön.	Lönertilökning.	Summa.
1 lärare	1801	—	1801
1 dito	1176	23	1200
1 dito	900	100	1000
1 dito	900	100	1000
1 dito	840	—	840
1 dito	840	—	840
1 dito (naturvetenskaps)	591	8	600
1 dito	360	240	600
Läraren i moderna språk	300	300	600
Director musices	200	—	200
Läraren i teckning	120	—	120
Gymnastikläraren	150	—	150
	<hr/> 8179	<hr/> 772	<hr/> 8951

Strängnäs högre lärdomsskola:

Rektor	738	461	1200
1 lärare	454	545	1000
1 dito	360	439	800
1 dito	300	299	600
1 dito	239	360	600
1 dito	300	300	600
1 dito	90	—	90
Kantor			
	<hr/> 2403	<hr/> 2406	<hr/> 4890

Halmstads skola:

Rektor	563	236	800
1 lärare	315	284	600
1 dito	274	325	600
Kantor	70	—	70
	<hr/> 1224	<hr/> 846	<hr/> 2070

Mariestads skola:

Rektor	493	306	800
1 lärare	308	292	600
1 dito	248	352	600
Kantor	60	—	60
	<hr/> 1162	<hr/> 966	<hr/> 2060

Vid utarbetande av sitt förslag till övergångsstat hade statsutskottet således utgått från det vid läroverken befintliga antalet tjänster, och vid lönesättningen tillämpat de i regeringens förslag till normalstat angivna lönesatserna. I de fall, då utgående löner översteg de föreslagna lönebeloppen, skulle någon reducering dock ej ske. I de i regeringsförslaget upptagna lönebeloppen hade dock utskottet gjort vissa nedsättningar och besparingar, som befunnits "utan obillighet och utan skada för saken kunna ifrågakomma". I normalstaten hade räknats med att genom en förening av de båda bildningslinjerna en viss reducering av antalet lärartjänster skulle kunna ske. Enligt regeringsförslaget beräknades nämligen ej mindre än 56 lärartjänster kunna indragas, d. v. s. omkring $\frac{1}{7}$ av hela antalet tjänster vid läroverken. De besparingar, som statsutskottet funnit nödvändiga för att nedbringa kostnaderna för löne-regleringens genomförande, hade i stället gått ut över antalet tjänster i de olika lönegraderna. Löneintervallerna hade visserligen bibehållits, d. v. s. högst 1500 rdr lägst 600 rdr, men antalet tjänster i de olika lönegraderna hade förskjutits nedåt på löneskalan. Övningslärarna hade liksom i regeringsförslaget fått behålla sina löner oförändrade, men betänkligare var, att i utskotts-förslaget även lärarna i naturkunnighet lämnats utanför löne-regleringen. Dessa skulle således få behålla sina onaturligt låga löner, utgörande endast 150 rdr, medan de enligt regeringsförslaget skulle fått sina löner höjda till 600 rdr. Endast beträffande Strängnäs hade statsutskottet på grund av särskilda bestämmelser ifråga om lärartjänsten i naturkunnighet vid detta läroverk funnit sig böra föreslå ett lönebelopp på 600 rdr.

Den av utskottet utarbetade övergångsstaten föreslogs träda i verkställighet senast den 1 januari 1850. För att det angivna till-läggsanslaget på 90000 rdr skulle av riksdagen ställas till Kungl. Maj:ts förfogande för löne-regleringens genomförande borde emel-lertid enligt utskottets förslag uppställas vissa villkor. Dessa sam-manfattades i 11 punkter och innebar i själva verket, att samtidigt med löne-regleringens genomförande en omorganisation av läro-verken skulle komma till stånd i huvudsaklig överensstämmelse med det av Silverstolpe vid konseljen den 9 november framlagda reformprogrammet. De uppställda villkoren gick i huvudsak ut på följande:

Punkt 3: "Lärare, som är vid något nuvarande läroverk an-ställd i verklig tjänstgöring och icke erhållit befordran eller ock avsked från läroverket den dag, då övergångsstaten träder i verk-ställighet, skall erhålla den i övergångsstaten för hans plats be-stämmda lönetillökning, emot det villkor, att han avsäger sig all för-höjning i prästerlig tjänsteårsberäkning ifrån och med den dag, lönetillökning tillträdes." Punkt 4: "Lärare, som ej frånträder den rätt till förhöjd tjänsteårsberäkning, han innehar eller förmenar sig innehava, erhåller genom övergångsstaten varken lönetillökning eller annan löntur eller förmån än den, vartill han thy förutan var berättigad."

I punkt 5 stadgades som villkor för att komma i åtnjutande av den i övergångsstaten upptagna lönetillökningen, att läraren för-pliktade sig "att uppfylla de tjänsteåligganden och ställa sig till efterrättelse de föreskrifter", som kunde bli en följd av de ändringar, vilka kunde komma att vidtagas i skolordningen. En sådan bestämmelse var givetvis nödvändig, om den planerade läro-verksreformen i enlighet med det av Silverstolpe framlagda för-slaget till ny skolordning, innebärande väsentligt ändrad tjänst-göringsskyldighet för lärarna, skulle kunna genomföras. Att stats-utskottet med de föreslagna villkoren verkligen avsåg att få till stånd en genomgripande omgestaltning av de allmänna läroverken i enlighet med de av reformvännerna framförda önskemålen, framgår av punkt 6, där det heter, att "ifrån och med den dag, då den nya avlöningsstaten träder i verkställighet, skall vid vart särskilt elementarläroverk sådan fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen meddelas, som för detta slags läroverk avses i det förslag till skolordning, vilket finnes statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden vidfogat, utan förpliktelse för lärjungen att därjämte studera de klassiska språ-ken".

Punkt 8 innehöll föreskrift om, att det överskott, som kunde uppkomma genom terminsavgifterna och genom besparingar på anslag, som hade karaktären av reservationsanslag, fick användas "till understöd vid nödiga byggnadsföretag, till avlöning av duplikanter, till löneförhöjning för lärarna i naturvetenskaperna, musik, gymnastik och teckning, vilka lärares avlöning blivit uti den föreslagna övergångsstaten uppförd till oförändrat belopp

(d. v. s. i naturvetenskaperna i regel 150 rdr b:o, utom i Strängnäs, där på grund av en donation avlöningen, som ovan blivit nämnt, skulle utgå med 600 rdr), till arbetsbiträde, till resekostnader, vilka i och för läroverkens reglerande uti landsorten lära komma att erfordras, ävensom till övriga för den nya organisationens verkställande nödiga utgifter”.

Punkterna 10 och 11 slutligen i de uppställda villkoren upptog det av Silverstolpe framlagda förslaget om ändringar ifråga om läroverkens styrelse, gående ut på att domkapitlens befattning med det högre undervisningsväsendet skulle upphöra, och att för handläggning av hithörande ärenden särskilda styrelser skulle inrättas, nämligen eforalstyrelser i stiftsstäderna och lokalstyrelser på övriga orter, där det fanns allmänt läroverk. Beträffande dessa styrelser sammansättning hade dock utskottet gjort en mycket betydelsefull ändring i det av Silverstolpe framlagda förslaget. Som ovan blivit nämnt hade Silverstolpe utgått från principen, att ledamöter med speciell sakkunskap i undervisningsfrågor skulle vara i majoritet inom dessa styrelser, d. v. s. fyra av de sju ledamöterna skulle utgöras av biskopen eller inspektor, domprosten eller annan prästman, läroverkets rektor samt en av kollegiet vald lärare. Här i hade utskottet i sitt förslag gjort den ändringen, att i stället för domprosten eller annan prästman skulle i styrelsen ingå en av magistraten och borgerskapets äldste utsedd ledamot, vilket innebar, att de icke sakkunniga skulle komma i majoritet inom styrelsen.

I sitt utlåtande över de av Kungl. Maj:t under åttonde huvudtiteln äskade anslagen till elementarläroverken hade statsutskottet även behandlat frågan om anslag till inrättande av ”en normalskola till bildande av lärarinnor för fruntimmersundervisningen”. Utskottet hade visserligen funnit grunddragen för en sådan skolas organisation framlagda i statsrådsprotokollet ”och därigenom kommit till kännedom om så väl skolans ändamål som åtskilliga bestämmelser i avseende å undervisningen och antalet lärare m. m.”. Något förslag till ordnande av blivande lärares och lärarinnors avlöning ”samt andra med skolans ekonomiska bestånd gemenskap ägande förhållanden” hade emellertid ej blivit meddelat, och utskottet såg sig i saknad därav urständsat att bedöma, i vad mån genom det begärda anslaget på 3000 rdr b:o det åsyftade ändamålet skulle kunna uppnås. Utskottet hade därför, ”erkännande

vikten och gagneligheten av en sådan skola, i vilken lärarinnor kunde bildas och erhålla kännedom om undervisningsmetoderna i de ämnen, som tillhöra en grundlig uppfostran, likväl ansett sig för närvarande böra avstyrka bifall till vad Kungl. Maj:t härutinnan föreslagit.”

Kungl. Maj:ts förslag, att anslaget till Nya elementarskolan skulle uppföras på ordinarie stat, fann sig utskottet ej heller kunna tillstyrka, utan skulle det i övergångsstaten upptagna anslaget på 7950 rdr b:o till denna skola utgå ”på enahanda sätt” som dittills.

Till statsutskottets utlåtande rörande läroverken hade fogats ett flertal reservationer. Prosten K. Stenhammar riktade i en längre reservation en skarp kritik mot utskottets ställningstagande i de föreliggande frågorna. Beräkningarna rörande de behövliga anslagen för en lönereglering fann han alltför osäkra. Särskilt gällde detta den inkomst för statsverket, som beräknades kunna erhållas genom terminsavgifterna. På många håll skulle denna avgift ”endast av ganska få skolbarn kunna utkrävas”, och behov därigenom uppkomma att genom ökat statsanslag ersätta den påräknade tillgången. Frågan om tilläggsanslagets storlek behövde därför ”en närmare och definitiv utredning, innan rikets ständer inlåta sig på ett vitt utseende fält, där vad som nu beviljas måste draga med sig nya, ännu till beloppet okända, kostnader”. Det i förgrunden ställda syftet med det höjda anslaget, nämligen den förhöjda årsberäkningens avskaffande, fann han visserligen i många avseenden önskvärt. ”Det är gott, att skollärarna erhålla en väl behöflig löneförhöjning och ropet om den oförrätt, som varit församlingens lärare tillfogad, tystnar.” Den egentliga vinsten för det inom församlingarna tjänstgörande prästerskapet skulle dock enligt hans uppfattning ej bli särdeles stor, ”då minsta antalet av skollärare, som inträda i församlingens tjänst, vinna sin prästerliga befordran på grund av tjänsteår”. Under alla förhållanden hoppades han, ”att detta steg icke må leda till en söndring mellan skolan och kyrkan, vilken ur högre och väsentligare skäl, än alla löneberäkningar och personliga fördelar, vore fördärlig”.

Det var emellertid framför allt ur en annan synpunkt, som Stenhammar fann det av utskottet avgivna utlåtandet betänkligt. Tydligen var den förhöjda tjänstårsberäkningens upphörande ej det enda syftet med det av utskottet föreslagna högre anslaget.

”Jag kan icke dölja”, förklarade han, ”att jag icke en gång förmodar detta syftemål för pluraliteten hava varit det väsentligaste. De villkor och förbehåll, med vilka utskottets tillstyrkan beledsagas, och åtskilliga yttranden under diskussionen inom utskottet röja en avsikt att brådskynda en allmän omskapning av elementarläroverken efter en viss form och metod. För att kunna inse denna avsikt behöver man endast lämna uppmärksamhet åt de under 5. och 6. i utskottets utlåtande upptagna förbehåll, av vilka det senare innehåller förklaringen över de förbindelser, lärarna genom den förra sig åtaga. Det lär icke kunna begripas, huru en sådan fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som avses i det statsrådsprotokollet bifogade förslaget till skolordning, skulle kunna, såsom i 6. punkten föreskrives, meddelas *i vart och ett elementarläroverk*, utan att de s. k. båda bildningslinjerna förenas i en gemensam undervisningsanstalt, skillnaden mellan lärdoms- och apologistkolor upphäves, ämnesläsning allestädes införes, de lägre läroverkens undervisning i läroämnena ordnas så, att de kunna tjäna till förberedelseanstalter för inflyttning i den högre skolan, där den fullständigare medborgerliga bildningen skall meddelas o. s. v. Huru med annat villkor det åberopade förslaget till skolordning skall kunna tillämpas, förmår jag icke fatta. Mig förekommer således här anslaget och villkorens egentliga syfte vara klart uttalat. Men emot dessa medel, att dels genom lockande förespeglingar av löneförmåner för lärarna, dels genom tvång på en inre övertygelse frambringa en förhastad omstöpning av läroverken, reserverar jag mig på det högsta.”

Lika litet som Stenhammar ansåg sig kunna godkänna innehållet och syftningen av villkoren för det tillstyrkta förhöjda anslaget, likaså litet kunde han medgiva utskottets behörighet att föreslå dessa villkor. Vid sitt tillstyrkande hade utskottet nämligen fäst villkor, som rörde skolans organisation, med vilken fråga utskottet på grund av föreskrifterna i § 34 av riksdagsordningen icke ägde taga befattning. Av sådan natur var icke blott 5. och 6. utan förnämligast 10. och 11. punkterna av de uppställda villkoren, d. v. s. ”rörande styrelsen över elementarläroverken, innefattande ämnen, så mycket mindre statsutskottet tillhörande, som allmänna besvär- och ekonomiutskottet kan, i anledning av tilldetsamma remitterade motioner, till rikets ständer inkomma med

helt andra förslag i samma ämnen”. Han ansåg de föreslagna styrelserna för elementarläroverken olämpliga. Men framför allt ville han fästa uppmärksamheten på den omständigheten, ”att utskottet förbisett kyrkolagens stadgande”, som uttryckligen tillägger biskopen med konsistorium uppsikten över läroverken, vilket i grundlagsenlig väg måste upphävas, innan sådana styrelser, som utskottet funnit gott, i strid mot konungens därom fattade och genom den nådiga propositionen tillkännagivna beslut, föreslå rikets ständer, kunna av dem antagas”. Även med avseende på formen för utskottets utlåtande ville Stenhammar därför på anförda grunder anmäla sin reservation.

3. Debatter i de olika stånden med anledning av utskottsbetänkandet.

a. Terminsavgifterna.

Som ovan blivit nämnt hade statsutskottet i sitt betänkande i en särskild punkt tagit upp frågan om terminsavgifterna till behandling och därvid föreslagit ett par betydelsefulla ändringar i regeringens förslag. Vid överläggningarna inom de olika stånden i denna fråga blev det i många fall skarpa meningsbrytningar mellan företrädarna för de olika meningsriktningarna. Närmast kom debatten att röra sig om, huruvida avgifter för undervisningen i de högre skolorna överhuvud kunde anses berättigade. Borde icke från rent principiell synpunkt undervisningen i de högre läroanstalterna alltid vara helt fri. Det måste anses ligga i samhällets eget intresse, att även fattiga föräldrar hade möjlighet att ge sina barn en högre utbildning, om de intellektuella förutsättningarna härför kunde anses föreligga, och de unga därigenom dans förkommande uppgifter i det allmännas tjänst. Å andra sidan betonades, att de föreslagna elevavgifterna var nödvändiga, för att en omorganisation av läroverken överhuvud skulle kunna genomföras utan en alltför hård belastning på statsbudgeten. Avgifter för undervisningen hade förekommit i alla tider i skolorna. Skillnaden mellan dessa och de nu föreslagna var endast, att när de förut erlagts till lärarna, skulle de nu inlevereras till statsverket.

I sin ovannämnda reservation hade prosten Stenhammar framhållit, att även med den ändring i regeringsförslaget, som utskottet tillstyrkt, d. v. s. att inget minimibelopp för befrielserna skulle fastställas, kunde det icke undgås, att denna avgift skulle komma att bli betungande "för det stora antalet av bondeståndet, svagt avlönade ämbetsmän med flera, vilka likväl icke få räknas till fattigklassen". Han ansåg, "att i vårt land, varest mängden av de föräldrar, vilkas barn besöka läroverken, befinna sig i knappa omständigheter, en sådan skolavgift icke hade bort ifrågasättas, på det mindre förmögnas barn icke måtte utestängas från de allmänna undervisningsverken". Även en annan av reservanterna mot utskottets förslag hade framhållit, att hädanefter som hittills torde "den stora mängden av lärjungar, som besöka våra offentliga läroverk, komma att utgöras av sådana barn, vilkas föräldrar icke egentligen kunna tillhöra varken de fattigas eller de förmögnas antal". Prövningen av dessas förmåga att erlægga den fastställda avgiften skulle därför i många fall bliva ytterst svår även för den av utskottet föreslagna lokalstyrelsen "och mången fader, vilkens levnadsvillkor äro ganska knappa, torde icke gärna vilja underkasta sig en sådan prövning". Han ansåg därför, att utskottet, också "med avseende på den billiga fordran, att undervisningen vid statens läroverk, så vitt möjligt är, kostnadsfritt meddelas", hade bort föreslå "den ifrågavarande avgiften till endast hälften av det föreslagna beloppet, eller till fem rdr b:o, utom för dem, som äro bevisligen fattiga, och vilka naturligtvis måste från all avgift befrias". En annan av reservanterna i utskottet, prosten C. F. Björkman, hade likaledes opponerat sig mot den i utskottets utlåtande tillstyrkta årliga avgiften på 20 rdr b:o, vilken avgift han ansåg böra, "om icke försvinna, åtminstone nedsättas till 10 rdr årligen", d. v. s. 5 rdr i terminen.

Den av Stenhammar i hans reservation framförda synpunkten, att prövningsförfarandet i samband med frågan om nedsättning i eller befrielse från avgift kunde skapa vissa problem för en del föräldrar, togs upp i ett anförande på riddarhuset av friherre Cederström, då ärendet där kom upp till behandling den 6 maj 1848. Enligt hans mening var den dittills följda grundsatsen, att de allmänna läroverken skulle lämna kostnadsfri undervisning, "så vacker, att däruti icke torde böra vidtagas någon inskränkning".

Man hade visserligen framhållit, att även med införande av de föreslagna avgifterna skulle fattiga föräldrar ha möjlighet att sätta sina barn i skola genom bestämmelsen om befrielse eller nedsättning. Men det var oundvikligt, ansåg han, "att många ledsamheter bleve med frågor om sådan lindring förknippade". Många människor i vårt land befann sig nämligen "på gränsen mellan egentlig fattigdom och knapp bärning". "Man må ej förtänka dem, om de icke vilja precis anses såsom utfattiga och på denna grund söka avgiftsfrihet; hellre underkasta de sig därför dylik avgift, även då den medför kännbaraste uppoffring". Han ansåg därför den föreslagna avgiften olämplig och önskade, "att på det sätt hitintills varit förhållandet, de allmänna läroverken må stå öppna för att av alla till undervisnings åtnjutande kostnadsfritt begagnas".

I ett senare anförande återkom Cederström till detta spörsmål. Ingen av de talare, som uppträtt i debatten hade, framhöll han, "mäktat ingå i besvarande av den utav mig omförmälda synnerliga svårighet att bestämma, vilka äro i sådant verkligt armod, att alldeles icke förmå avgiften erlægga, i vilket fall allt bidrag skulle dem eftergivnas, ävensom att pröva alla de mångfaldiga omständigheter, som till större eller mindre del gäve anledning till partiell eftergift". Dylika modifikationer i nedsättningsväg skulle således enligt hans mening bli mycket svåra att göra, och det var för honom tämligen tydligt, att blotta risken för en undersökning av de ekonomiska villkoren skulle komma att avskräcka många från att sända sina barn till skolorna. "Ty det kan ej vara annat än högeligen motbjudande för något var att underkasta sina förmögensomständigheter en sådan prövning av skolstyrelsens ledamöter." Hela denna sak med avgifter för deltagande i den allmänna undervisningen fann han därför oriktig eller åtminstone icke önskvärd. Från moralisk synpunkt borde inom de allmänna skolorna råda "en fullkomligt broderlig jämlikhet, så att det icke mellan lärjungarna därstädes finnes någon annan skillnad, än som alstras av den överlägsenhet, vilken skolan erkänner hos dem, som i kunskapsmätt och grundliga insikter samt i föreskrivna färdigheter sig utmärka". Man borde sorgfälligt undvika alla skiljegränser efter förmögenhet. "Det enkla livet i skolan bör därifrån vara befriat. Tids nog komma erfarenhetens lärdomar om rikedomens och armodets inbördes avstånd."

Även greve Sparre riktade i ett anförande en skarp kritik mot utskottet för dess ställningstagande i avgiftsfrågan och förklarade sig dela den av friherre Cederström uttalade åsikten, att den föreslagna elevavgiften måste anses olämplig. Han hade själv genomgått ett läroverk "i ett av de norra länen", och ibland 200 ynglingar, som där funnits, trodde han knappast att 30 "tillhört föräldrar, vilka kunnat erlägga en sådan avgift som den föreslagna". De flesta av de ynglingar, som besökte skolorna, var enligt hans uppfattning obemedlade, och för dessa var 20 rdr en icke obetydlig summa. Utskottets förslag om undersökning av förmögenhetsvillkoren skulle komma att medföra stora svårigheter, "ty huru skall en lokalstyrelse kunna göra sig underrättad, om och i vad mån barnens föräldrar kunna avgiften utgöra?" I likhet med friherre Cederström ansåg han, att någon skillnad "icke bör finnas inom skolan mellan den mer eller mindre bemedlade". "Det vackraste karaktärsdrag hos våra läroverk har varit, att även den fattigaste kunnat erhålla undervisning. Och för min del tillstyrker jag bibehållandet därav."

Svårigheterna för en lokalstyrelse att avgöra, huruvida en lärjunge skulle befrias från avgift, eller i fall av nedsättning, vilken avgift han skulle ha att erlägga, underströks av greve Lagerbjelke. Han ville fästa uppmärksamheten "på det obehag, en sådan inkquisition innebär, om en skolstyrelse nämligen skall undersöka, huruvida en person är i tillfälle att betala 10 rdr eller 9 rdr eller 8 rdr eller möjligen 7 rdr 24 skilling. Något sådant kan icke vara annat än obehagligt och är dessutom ett olämpligt inträngande i enskilda förhållanden. Skola skolavgifter finnas, böra de icke bestämmas till högre belopp än att ju icke även den mindre bemedlade kan erlägga den, varemot den, som är alldeles utfattig då bör befrias från all avgift till skolan." En annan talare betonade likaledes svårigheterna vid en sådan bedömning av föräldrarnas förmögenhetsvillkor. Ingen av de talare, som understött utskottets förslag hade, framhöll han, "funnit för gott uppgiva något sätt, varpå möjligen kunde avhjälpas svårigheterna för en skolstyrelse att bestämma, vilka föräldrar böra anses förmögna, vilka bemedlade, bärgade, knappt lottade, medellösa, fattiga, utfattiga o. s. v. Sådant torde tåla vid att tänka på, innan man stadgar själva saken".

Redan under den tidigare delen av debatten hade Silverstolpe

funnit sig uppfordrad att uppträda till försvar för regeringsförslaget om införande av terminsavgifter. Det var dock ej längre i egenskap av statsråd, som han nu uppträdde på riddarhuset. Efter marsoroligheterna hade regeringen på grund av angreppen från den liberala oppositionens sida sett sig nödsakad att inlämna sin avskedsansökan, och en ny regering hade den 10 april trätt till med professor P. Genberg från Lund som ecklesiastikminister. I sitt anförande framhöll Silverstolpe, att sådana avgifter hade sitt givna berättigande, även om de ej skulle befinnas vara direkt nödvändiga för att möjliggöra den föreslagna omorganisationen av de allmänna läroverken. Jag måste öppet förklara, yttrade han, "att jag i detta ämne är av motsatt tanke med friherre Cederström. Jag är nämligen övertygad om riktigheten i den princip, att avgifter erläggas av dem, vilka njuta undervisning vid skolorna, och att sådana avgifter böra åläggas, även om de icke behövas i och för läroverkens organisation. Erfarenheten har redan visat, att den undervisning, för vilken någon avgift erlägges, mera eftersökes än den, som erhålles gratis." Detta hade också varit orsaken, varför man ifråga om folkskolorna stadgat, att de som där njöt undervisning, borde erlägga avgifter, om ock aldrig så ringa. Det var icke något nytt, att avgifter skulle erläggas vid läroverken. De fanns där redan. Skillnaden var blott, att de enligt det framlagda förslaget skulle ingå till staten, istället för att som nu var och en lärare vid skolorna uppbär de s. k. terminspenningar eller dylika avgifter under annat namn, vilka alltid varit högre än den nu föreslagna avgiften. Prövningen av ansökningar om befrielse eller nedsättning behövde ej innebära några svårigheter av den art, som blivit antydd. Prövningsrätten skulle enligt förslaget tillkomma lokalstyrelsen, och i händelse Kungl. Maj:t icke skulle komma att bifalla förslaget om dylika styrelsers inrättande, fanns alltid skolkollegiet, "vilket följaktligen äger att bestämma avgiftens belopp, på samma sätt som rektor vid varje skola hittills ägt att bestämma terminspenningarna".

I ett senare inlägg i debatten påpekade Silverstolpe, då man invänt, att de dittillsvarande avgifterna var frivilliga till skillnad mot de nu föreslagna, att detta visserligen var sant beträffande en del av dessa avgifter men att det också fanns obligatoriska sådana, till följd av skolordningens stadgande därom, "att barnens för-

äldrar skola till skolan erlägga sådana avgifter, som finnas vara behöfliga". Man hade vidare invänt, att hinder skulle uppstå för skolgången, ifall den föreslagna avgiften blev bestämd, d. v. s. att föräldrarna skulle underlåta att sätta sina barn i de allmänna läroverken. Mot detta framhöll Silverstolpe, att "i Tyskland, där en vida högre avgift är fastställd", förspordes ej något klagomål i detta hänseende, "och jag ville önska, att vi i allmänhet stode på samma grader bildning som tyskarna".

Friherre H. A. Hamilton förklarade i ett anförande, att han godkände de skäl, som några talare utvecklat till försvar för den vackra principen, att undervisningen borde vara fri och att man i ett fattigt land, så vitt möjligt, borde söka göra den fri. Men dittills hade undervisningen icke kunnat vara sådan, enär lärarna varit så ringa avlönade, "att de sannerligen utan sportlerna måst svälta ihjäl". Lönerna hade uppgått till endast 180 à 200 rdr, "varav de skola leva och ändå ägna sin tid åt undervisning av andras barn". Under sådana förhållanden var dessa avgifter icke så frivilliga, som man föreställde sig. "När det sålunda är tydligt, att lärarna icke kunna existera utan dessa bidrag, så frågar jag, vem kan väl utan yttersta fattigdom undandraga sig dessa avgifter? Själv har jag haft tvenne av mina söner i en av de större skolorna i mellersta delen av riket, varest avgifter erlades, utom för ljus och städning, dels till föreståndaren och dels till läraren i den klass, varest barnen voro. Dessa avgifter erlades icke direkt, utan listor kringsändes, men på vad sätt mina söner fått kännedom om beloppet och till vilken det skulle utgöras, lämnar jag därhän, men det vet jag, att jag varje termin av dem erinrades om dessa avgifters erläggande." Man hade velat göra gällande, att den nu rådande jämlikheten inom skolan skulle komma att lida, om den terminliga avgiften blev bestämd och inlevererades till staten. "Männe skillnaden skall göras mera märkbar emellan den fattige och den rike genom ett dylikt bestämmande? Jag tror det icke och hemställer, vilket är mera sårande för den mindre bemedlade antingen att för en auktoritet (d. v. s. offentlig myndighet eller person) uppgiva, att han saknar förmåga att erlägga den fastställda avgiften eller att direkt vända sig till läraren." Enligt Hamiltons erfarenhet var det i skolorna icke den avgift, lärjungarna erlade, som bestämde något företräde dem emellan. "Lyckligtvis är för-

hållandet sådant, att endast dugligheten giver företräde, och var och en, som varit i en skola, känner, att den enda aristokrati, som där gör sig gällande, är överlägsenhet i förmåga, vare sig i läsning eller kroppskrafter, men icke grundas den därpå, att föräldrarna betala några riksdaler mer eller mindre. Detta inverkar Gudi lov ännu icke på de unga sinnera."

Försvaret för det framlagda förslaget om terminsavgifter sköttes emellertid framför allt av Hartmansdorff, som i ett par utförliga anföranden gick skarpt till rätta med oppositionens argumentering. Även han betonade, att avgifter i skolorna ingalunda var någon nyhet. Vad det nu framlagda förslaget innebar, det var, att dessa avgifter skulle ingå till skolans eller statens kassa, i stället för att lärarna dittills uppburit dem såsom sportler. Dessa sportler var liksom alla övriga av sådan beskaffenhet, "att de så vitt möjligt är böra avskaffas, på det att lärjungen vid det första tillfälle, då han träder i beröring med det allmänna, det vill säga då han inträder i skolan, icke måtte komma till kännedom av missbruken eller av det prejeri, som kan utövas, och av deras åsidosättande, vilka icke hava råd att betala". Man hade framhållit som ett vackert karaktärsdrag hos de svenska läroverken, att den fattige erhöll fri undervisning, och i sammanhang därmed hade man "omnämmt den jämlikhet, som för närvarande förefinnes emellan lärjungarna". "Med denna jämlikhet lär det likväl på somliga ställen förhålla sig så, att den lista, varpå lärjungarna anteckna sina avgifter till lärarna, lämnas först till den rikaste gossen, och det belopp, för vilket han antecknar sig, måste de övriga också i det närmaste betala, ehuru det mången gång överstiger föräldrarnas råd och lägenhet." I stället för denna jämlikhet var det enligt hans mening bättre, "att man först och främst avskaffade alla avgifter till lärarna och därefter att skolans styrelse bestämde, vilka av lärjungarna skulle betala något eller intet, samt hur många bland de förra, som blott skola erlägga halva avgifter eller något dylikt".

I fråga om storleken av den föreslagna avgiften meddelade Hartmansdorff, att vid Nya elementarskolan den högsta avgiften utgjorde just det ifrågavarande beloppet, d. v. s. 10 rdr i terminen eller 20 rdr om året. I jämförelse med vad under mångfaldiga titlar betalades vid övriga skolor i huvudstaden var denna avgift

ansedd så ringa, att det icke sällan inträffade, att fattiga föräldrar begärde, att deras barn måtte intagas i denna skola just för den billiga avgiftens skull. "Hon lärer följaktligen icke kunna anses för hög." Då nu huvudstaden utgjorde en del av riket, var det då manne skäl, att i de övriga delarna skolavgiften må bliva densamma som i huvudstaden, eller vore måhända "denna jämlikhet för hög för landsorten? Det kunde vara möjligt, ansåg han, att det någonstädes förhöll sig så, men i sådant fall fanns ju möjligheten att nedsätta avgiften". "Såsom själv varande smålänning och väl vetande, att mina landsmän äro fattiga och hushållsaktiga, anhåller jag få nämna, hurusom jag hört omtalas att vid Växjö skola avgifterna tillföre voro så betydliga, att en rektor, som oaktat sin ålderdom och biskopens honom icke obekanta önskan, att han måtte lämna läroverket, likväl icke kunde därtill förmås, emedan pensionen ingalunda svarade mot sportlerna. När dessa kunnat så uppdrivas i Småland, bör det ock hava kunnat ske i andra orter." Han tillstyrkte fördenskull, att adeln måtte antaga det framlagda förslaget om terminsavgifter, "såsom i min tanke riktigt". "Om så sker befarar jag icke de missbruk skola inträffa, vilka blivt förespeglade såsom följer därav."

I ett senare anförande framhöll Hartmansdorff, att motståndarna till förslaget om terminsavgifter intagit en för dem mycket fördelaktig ställning, "då de gjort sig till målsmän för den fattige, som söker odling". Han trodde emellertid, att ridderskapet och adeln vid frågans närmare betraktande skulle finna detta målsmanskap vara mera skenbart än verkligt. Det var icke fråga om att införa någon nyhet, "utan frågan är den att reglera avgifterna, så att de icke bliva betungande för den fattige, som söker förskaffa undervisning åt sina barn". På grundval av en 20-årig erfarenhet från Nya elementarskolan kunde han vitsorda, att prövningsuppgiften beträffande ansökningar om nedsättning eller befrielse var lättare att fullgöra än många andra plikter i samband med skolverksamheten. Men saken måste ställas så, att föräldrarna endast får med styrelsen att skaffa, "och på henne allena beror att pröva, om skäl förefinnas till nedsättning eller till fullkomlig befrielse". "Få målsmännen däremot att göra med lärarna, såsom hittills skett vid de s. k. frivilliga bidragens erläggande, så frukta föräldrarna, att lärarna skola vanvårda barnen, om för dem intet be-

talas, under det de övriga kamraterna erlægga avgifter." Vid Nya elementarskolan gick det så till, uppgav Hartmansdorff, "att de som önska befrielse från avgifter eller nedsättning däri, framlägga betyg, som utvisa deras ställning, varefter saken är avgjord". Vad förhållandet gossarna sinsemellan beträffade, så förhöll det sig på det sätt, som friherre Hamilton redan framhållit, "att de icke veta, om eller vad någons föräldrar betala". Endast i de skolor, där avgifterna gick direkt till lärarna, kände gossarna mycket väl till, vad en var giver, "emedan de frukta få röna följderna av mindre frikostighet". "Enligt den föreslagna nya organisationen kommer sådan fruktan icke i fråga, emedan saken är en gång för alla uppgjord emellan skolans styresmän och gossarnas målsmän". Lärjungen vet, att han fördenskull icke har något av lärarna att befara och tänker därför icke på, om någon betalar mer eller mindre."

I ett inlägg i debatten i annat sammanhang fick utskottets ordförande bruksägaren W. F. Tersmeden tillfälle att klargöra utskottets inställning till den föreliggande frågan. I propositionen hade räknats med, att ett belopp av 60000 rdr skulle komma att tillföras statskassan genom terminsavgifterna. Utskottet hade ansett, att det vore "för strängt" att bestämma ett så högt belopp. Svenska undervisningsverket hade alltid varit så ställt, att vägen där varit öppen lika mycket för den fattige som för den rike. Detta förhållande hade varit till stor fördel. I alla tider hade man sett statens högsta ämbeten vinnas av personer, utgångna från de lägsta klasserna i samhället. "Det hava vi att tacka det sätt för, varpå våra undervisningsverk varit ställda." Statsutskottet hade ansett, "att den fördel, som därigenom vinnes, ej borde försvinna genom ett sådant antaget minimibelopp av 60000 rdr, så att varje elev betalade minst 10 rdr om året; ty följderna därav skulle naturligtvis bliva, att när detta minimum är uppnått, så äro ock skolorna stängda för alla de fattiga ynglingar, som icke hava råd att betala någon särskild avgift för skolgången. Därför har statsutskottet, med biträdande av den kungl. propositionen i den delen, att högsta beloppet av varje skolavgift skulle bestämmas till 20 rdr om året, likväl föreslagit, att skolstyrelserna skulle få rättighet att nedsätta denna avgift till 5 rdr (d. v. s. i terminen) eller ock att alldeles borttaga den, när behovet så kräver; så att statsut-

skottet har ej velat bestämma något minimum i den vägen" (d. v. s. att inlevereras till statsverket). Därför hade statsutskottet höjt det anslag, som ansågs behövt för skolornas omorganisation, nämligen 65000 rdr, till 90000 rdr, med beräkning att skolavgifternas belopp skulle uppgå till 35000 rdr i stället för i propositionen beräknade 60000.

I ett inlägg i debatten hade von Troil förklarat, att om man avslog det framlagda förslaget om terminsavgifter, så tillintetgjorde man därmed "ett av huvudvillkoren för elementarläroverkens förbättrande, emedan dessa läroverk erfordra icke allenast den påräknade avgiften utan även det anslag statsutskottet tillstyrkt för förbättringens genomförande". Han hade sig visserligen bekant, "att många finnas, vilka, motsättande sig de nya metodernas genomförande vid läroverken, vilja hellre bibehålla de gamla, och för dessa vore det högst kärkommet, att kunna bringa det därhän, att förslaget förkastades". Detta vore emellertid, ansåg han, "en bestämd olycka för landet". Sammankopplingen av nu förevarande spörsmål med frågan om läroverkets omorganisation hade även berörts av A. Ribbing, som i anslutning till uttalandet av von Troil förklarade, att det vore lyckligt, om genom de föreslagna avgifterna "någon förändring kunde åvägabringas i det nu gällande men allestädes överklagade skolsystemet". I anslutning till dessa uttalanden förklarade Hartmansdorff, att han icke kunde föreställa sig, "att män, så rättskaffens som mina motståndare, skulle vilja avstyrka bifall till denna punkt (d. v. s. om terminsavgifterna), om de icke ansåge detta förslags bifallande vara ett huvudvillkor för den nya organisationens bringande till stånd. Men då de anse densamma till sin grund vara oriktig, så anse de sig böra motarbeta ifrågavarande avgifts beviljande, för att därigenom, såsom man säger stämma ån i bäcken. Jag är följaktligen lika med hr von Troil övertygad, att den, som vill huvudsaken, även måste vilja bifalla denna punkt".

Överläggningen fick en hastig avslutning på grund av ett egendomligt intermezzo. Meddelande kom, att eldsvåda utbrutit i riddarhusets källarvåning, och en stor del av ledamöterna avlägsnade sig. Friherre Cederström anmärkte, att han, "efter den under rättelse, som nu blivit meddelad", troligen ej kunde påräkna "någon särdeles allmänna uppmärksamhet" för sina synpunkter på

det föreliggande spörsmålet, men han hoppades, att något bifall till förslaget icke måtte beviljas. Överläggningen förklarades avslutad, men beslutet uppsköts till eftermiddagens plenum. Vid då framställd proposition hördes "starka ja, blandade med nej", varpå lantmarskalken förklarade, att han funnit, "att ja härvid varit övertvägande". Någon votering begärdes ej, och adeln hade således bifallit utskottets förslag beträffande terminsavgifterna.

Även i prästeståndet blev det en ingående debatt om terminsavgifterna, då utskottsbetänkandet där upptogs till behandling den 13 maj 1848. Debatten inleddes av biskop Holmström, som förklarade, att den föreslagna avgiften på 10 rdr b:o för varje läs-termin måste anses för hög för de flesta studerande och kanske helt och hållet obillig. Föräldrarna var vana, att staten bestod kostnadsfri undervisning åt deras barn i de offentliga läroverken, "och troligen kommer det ej att räknas den nya organisationen till förtjänst, om denna förmån borttages eller inskränkes". Väl innebar förslaget, att skolstyrelserna ägde att nedsätta den föreslagna avgiften och helt och hållet därifrån befria de fattiga. "Men svår, godtycklig och odiös måste den bliva, denna prövning, i synnerhet ifråga om gradering av föräldrars förmögenhetsomständigheter." Då flertalet av de studerande var obemedlade, så ansåg han, att ifall avgiften ej kunde alldeles borttagas, den dock borde nedsättas till hälften av det belopp, som utskottet föreslagit, d. v. s. 5 rdr per termin. Denna avgift skulle då uttagas av alla lärjungar, som ägde någorlunda bemedlade föräldrar, men de övriga alldeles befrias. "Man säger väl, att undervisningen mer värderas, när den kostar något, men kostnader utebliva i allt fall icke för föräldrar, som skola förse sina barn med böcker, kläder och underhåll i läroverksstaden."

Uppgiften, att det vid alla läroverk förekom terminsavgifter var, förklarade Holmström, felaktig. Det fanns läroverk, där ditills "alls ingen avgift" blivit erlagd. Så var förhållandet vid flera, "kanske de flesta gymnasier". Det vore då rimligt, ansåg han, om vid införandet av de föreslagna terminsavgifterna lärjungarna vid de ifrågavarande läroverken finge fullända sina studier "utan att betungas av hittills okända avgifter". Detta var dock måhända en sak, framhöll han, som tillhörde "de verkställighetsåtgärder, varom konungen egentligen äger förordna, varav jag hämtar ett nytt

skäl för mitt förra tillstyrkande, att statsutskottet icke må reglementera i specialiteter, utan blott föreslå några allmänna underdåniga önskingar, ingalunda genom föreskrivna villkor göra sitt förslag oantagligt.

Prosten Björkman betonade för sin del svårigheterna för en lokalstyrelse att rättvist kunna fälla ett avgörande rörande behovet av befrielse från avgift. Det vore önskvärt, att de allmänna skolorna erhöle det understöd, att de hade möjlighet att ge sina lärjungar fri undervisning. Staten borde således lämna tillräckliga bidrag till lärarnas avlöning. Om staten hittills haft råd att uppföra 228000 rdr för de allmänna läroverkens behov utan tillskott av lärjungeavgifter, så borde den nu kunna öka sin frikostighet till 331000 rdr, vilket skulle ge möjlighet att undvika de föreslagna terminsavgifterna. Tror man måhända, yttrade han, att man numera skulle lindrigare komma ifrån att understödja de allmänna läroverken, "sedan folkskolor överallt finnas att tillgå". En talare från Stockholm ansåg, att terminsavgiften borde sättas till högst 2 rdr b:o, vilken summa utgjorde "medium av vad nu i terminen erlades av de lärjungar, vilkas föräldrar därtill kunde äga tillgång".

Prosten Säve förklarade sig tillhöra den sidan, som ansåg det önskvärt med terminsavgifter i de högre skolorna. Man hade sagt, att även torparens son borde ha möjlighet att skaffa sig högre skolbildning. Man förbisåg därvidlag, hur få möjligheter det hade funnits för den fattiges barn att skaffa sig sådan bildning i en tid, då staten hade få apologistiskolor "och nästan inga folkskolor". Även om undervisningen gavs för intet, så var den alltför knapp och ofullständig för att vara av någon betydelse. I vår tid hade de offentliga skolorna blivit utvidgade med flera lärare och nya läroämnen. "Mycket läses nu och inhämtas i våra skolor, varom man för några decennier sedan hade mer än ytligt begrepp." Större fördelar borde då köpas med något ekonomiskt bidrag från lärjungarnas sida. Det kunde rent av ifrågasättas, menade Säve, om det var nyttigt för lärjungarna med helt fri undervisning. Det man fick för intet, värderade man mindre. Måhända var frånvaron av stadgade avgifter i skolorna orsaken till det ringa intresset från allmänhetens sida för den offentliga undervisningen. På många håll hade man föredragit de privata skolorna, ehuru det var för-

enat med betydande kostnader att hålla barnen i skola på detta sätt. Han fann det egendomligt, att man beträffande de allmänna läroverken ville fasthålla vid grundsatsen om avgiftsfri undervisning, vilken grundsats "man ej utan skäl frångått i folkskolan". Att det skulle kunna anses förödmjukande att behöva ansöka om befrielse från terminsavgift, ville han bestrida. Tvärtom brukade folk i allmänhet villigt mottaga, vad som av staten i en eller annan form erbjöds. Endast, om frågan gällde befrielse från en avgift, som skulle gå till läraren som förbättring i hans svaga villkor, kunde det kännas förödmjukande för en fader, att på grund av bristande ekonomiska tillgångar behöva anhålla om befrielse från avgift.

Prosten Gumælius förklarade i ett anförande, att han som ledamot av utskottet hyst stora betänkligheter mot utskottets ställningstagande rörande terminsavgifterna, men att han dock ej velat reservera sig mot dess utlåtande i denna punkt. Betänkligheterna berodde dock ej på, att han räknade med några svårigheter för skolstyrelserna, då det gällde den prövning av föräldrarnas förmögenhetsvillkor, som förslaget förutsatte. "Ty denna prövning tror jag ej skall medföra alla de svårigheter, man här velat förespegla." Jag har själv, yttrade han, "såsom inspektor vid ett läroverk, tillika med en direktion, fått förrätta sådana prövningar, och jag har åtminstone i detta avseende icke rönt några stora svårigheter". Att han ställt sig betänksam till utskottsförslaget berodde i stället på, att han såg saken från en helt annan sida. Han ansåg det vara "statens både skyldighet och fördel att draga försorg om odlingens framsteg, och att staten befordrar sitt eget ändamål, då den lättar och understödjer vad härtill kan bidra". Om detta var både rätt och nödigt, så måste det enligt hans mening "förefalla något besynnerligt, att staten fordrar en avgift för det att den själv besörjer, vad till dess ändamål framför allt hör och vad den således själv bör vara angelägen att uppmuntra". Han var således, förklarade han, "inne på deras tanke, som tro, att denna avgift, om den icke kan helt och hållet eftergivas, bör i möjligaste mån nedsättas. Jag vet väl, att man har påräknat denna inkomst såsom ett nödvändigt supplement till statsanslaget i och för verkställigheten av skolorganisationen. Men denna nödvändighet betvivlar jag för närvarande, emedan det vill synas tämligen

säkert, att ett större antal, åtminstone av de yngre lärarna, skall föredraga bibehållandet av den förhöjda årsberäkningen framför antagandet av den ökade lönen, så att den beräknade statsutgiften troligen för en längre tid icke komme att utgå till sitt fulla belopp.”

Även vice talmannen biskop Hedrén uppträdde till försvar för den avgiftsfria undervisningen. Han hänvisade till ett uttalande i annat sammanhang, där han förklarar, att vad han alltid funnit motbjudande vid våra läroverk ”och vilket han hoppades vid nu förestående förändring kunna alldeles försvinna”, det var den avgift, som fordrades av ungdomen. ”Oberäknad svårigheten att uttaxera den efter olika förmögenhet, därvid med största omtanke och rättvisa missnöjen och mistydningar bliva oundvikliga, anser jag läroverket vara en anstalt, lika fri och öppen för alla, rika och fattiga, höga och låga, vartill alla, både mer och mindre bemedlade, redan avgivit sitt behöriga bidrag i den allmänna statsutgiften, och där landets ungdom icke behöva tänka på annan skatt än flit, läraktighet och goda seder.” I anslutning till detta uttalande utvecklade han nu ytterligare sina synpunkter på den föreliggande frågan. Han ansåg det i princip oriktigt att ålägga lärjungarna en avgift för undervisningen, av vad namn det vara må, ”ty skolorna äro allmänna anstalter och böra därför av var och en fritt få begagnas, på samma sätt som varje annan offentlig inrättning”. Att dylika avgifter förut existerade, bevisade ej mycket för deras lämplighet. Meningen med de ifrågasatta förändringarna var ju att nu ”till grunden reorganisera våra läroverk, och jag skulle tro, att om man låter en brist av denna beskaffenhet kvarstå, kan förbättringen endast till hälften sägas vara åstadkommen”. Vilken obehaglig ställning skulle icke vid många tillfällen de personer försättas i, som hade uppdraget att bestämma avgiftens storlek! ”Skolstyrelsen blir i detta avseende en taxeringskommitté, vars beskattningsåtgärder blottställas för mångas bedömande och klander, ja, som ofta skall väcka missbelåtenhet hos själva ungdomen.” Då läroverket var en inrättning för befordrande av alla samhällsklassers bildning och lika tillgänglig för var och en, som ville begagna sig av densamma, så borde den ock av statens medel helt bekostas. Man hade invänt, att även om allmänna avgifter icke stadgades, så komme sådana i alla fall att utgå. ”Må vara”, yttrade

Hedrén, ”men detta blir då icke en förebräelse, som drabbar staten, vilken för sin del lämnar fritt tillfälle för alla att i de offentliga skolinrättningarna inhämta där meddelade kunskaper”. Han föranläts på dessa grunder ”avstyrka bifall till vad utskottet rörande allmän skolavgifts bestämmande föreslagit”.

Sedan den mycket utdragna rebatten förklarats avslutad, skred ståndet till beslut i frågan. Uppå vederbörligen framställd proposition, heter det i protokollet, ”fann ståndet för gott att återremittera utskottets i 21. punkten av förevarande utlåtande gjorda förslag, angående bestämmandet av viss skolavgift för varje lärjunge vid elementarläroverken”.

Också i bondeståndet blev det en ingående debatt om de föreslagna terminsavgifterna. Nils Strindlund förklarade, under hänvisning till sin mot utskottets utlåtande avgivna reservation, att förslaget om sådana avgifter åsyftade ingenting mer eller mindre, ”än att skilja en mängd fattiga från lärdom och upplysning samt att lämna tillfälle att förvärva dessa förmåner endast åt de förmögnare”. Summan kunde måhända för många synas obetydlig, men för många andra var detta ingalunda förhållandet. De som hittills studerat, hade sluppit erlægga några avgifter, men då nu dessa i egenskap av lärare få förhöjning på sina löner genom statens mellankomst, så skall lärjungarna få vidkännas särskilda avgifter. För fattiga föräldrar skulle det bli mycket svårt att förutom utgifter för husrum, kost och ved m. m. kunna hopskrapa den nödiga summan till den föreslagna terminsavgiften. Strindlund kunde av denna anledning ”för ingen del gilla eller bifalla någon terminsavgifts utgivande av lärjungarna vid elementarläroverken. Jag vill ej gynna de förmögna på de fattigas bekostnad.”

En annan talare motsatte sig förslaget om terminsavgifter av den anledningen, att han ej ville ”hava skolstyrelsen till en taxeringskommitté”. Då styrelsen skulle få befogenhet att både debitera och använda medlen (d. v. s. överskottet av influtna avgifter), kunde man enligt talarens mening ej ha något förtroende för densamma, ”helst det är att förmoda, att de rikare och förmögnare personerna i kommunen bliva medlemmar av styrelsen, och dessa lära icke underlåta att bibehålla sin gamla vana, den att tillbakahålla de fattigare”. Opartiskheten hos de blivande skolstyrelserna, då det gällde prövningen av ansökningar om nedsättning eller befrielse,

ifrågasattes också, ehuru på andra grunder, av en annan talare. De föreslagna lokalstyrelserna skulle till största delen komma att bestå av representanter för den stad, där läroverket var beläget. Hur skulle man under sådana förhållanden kunna vänta en rättvis bedömning av föräldrarnas ekonomiska villkor, då det gällde lärjungar från andra orter? Det kunde exempelvis starkt ifrågasättas, om en skolstyrelse i Hernösand skulle vara i stånd att i behovshänseende rättvist placera en lärjunge, som hade sin hemort i Jämtland. Talaren erinrade om Linné och Wallin, som trots att de framgått ur kojor nått fram till framskjutna poster i samhället. Införandet av terminsavgifter skulle väsentligt försvåra möjligheterna för fattiga begåvningar att slå sig fram i livet, eftersom föräldrar ej gärna skulle vilja utsätta sig för risken att offentligen betecknas som fattighjon, om deras söner befriades från terminsavgift. Många skulle å andra sidan under stora uppoffringar erlägga den stadgade avgiften, endast därför att de ej ville anses för fattiga, i all synnerhet "om ett minskat anseende skulle åtfölja en vunnen nedsättning i terminsavgiften". Fattigdomen hade, som en annan talare uttryckte det, så mycket ledsamt med sig ändå, att man genom att avslå den föreslagna terminsavgiften "borde söka förekomma ökning i dess tyngd".

Det fanns emellertid också inom bondeståndet talare, som gav till känna en motsatt uppfattning i denna fråga och som därför yrkade bifall till utskottsförslaget. Vice talmannen Nils Persson framhöll som sin uppfattning, att den föreslagna avgiften visserligen kunde anses rätt hög, men om man betänkte, att staten offrade så avsevärda summor på läroverken, så vore det icke för mycket begärt, att de som begagnade undervisningen jämväl fick släppa till något. Avgifterna komme huvudsakligen att drabba de förmögare. De fattiga komme ej att få någon känning därav, eftersom skolstyrelsen skulle ha befogenhet att nedsätta eller alldeles taga bort avgiften vid ömmande ekonomiska förhållanden. Om man nu avtog förslaget om terminsavgifter, så skulle detta innebära, att staten fick släppa till ännu mera för de allmänna läroverken, än vad den redan gjort. Terminsavgifterna var nämligen av utskottet tagna i beräkning "bland de för läroverkens reglering erforderliga tillgångar". Eftersom skolstyrelsen skulle vara berättigad att avpassa avgiften efter vars och ens råd och

lägenhet, ansåg sig talaren kunna utan tvekan tillstyrka det av utskottet framlagda förslaget.

En annan bemärkt ledamot av ståndet, Anders Andersson från Skaraborgs län, instämde med Nils Persson men förklarade sig ha "något litet att tillägga". I likhet med vad Silverstolpe anført på ridarhuset förklarade Andersson, att han ansåg det önskvärt med terminsavgifter, även i det fall att det kunde visas, att de ej var direkt nödvändiga från statsregleringssynpunkt. "Inget är billigare, än att de som hava råd, betala något för den lärdom och undervisning deras barn få åtnjuta. Då skolstyrelsen får bestämma avgiftens belopp, dock ej utöver 10 rdr, så torde det ej vara förenat med någon våda att bifalla förslaget. Det bliver troligen icke så få, som förpliktigas erlägga 10 riksdaler i terminen, varigenom så många fler slippa att betala något." De fattiga skulle, om utskottets förslag bifölls, komma i bättre läge än dittills, eftersom de i regel ej kunnat undgå avgifter för sina barns skolgång, även om några stadganden i det avseendet ej funnits.

Med anledning av detta yttrande tog Strindlund ånyo till orda. Han framhöll, att de lärare, "vilka äro vanda att taga stickpenningar", nog komma att i tysthet mottaga sådana, även om statliga avgifter kom att påläggas lärjungarna. "Ja, om de ock finge sina löner 20-dubblade" och icke finge stickpenningar, så skulle de giva sura miner, "alldeles såsom vissa kronobetjänter äro vana att i dylikt fall göra". Visserligen var det skäligt, att föräldrarna finge betala för sina barns skolgång, men då man betalade skatt till staten, som åtagit sig skolundervisningens uppehållande, så borde några direkta skolavgifter ej vara av nöden.

Vad man på detta håll fruktade, var således, att de frivilliga avgifter till lärarna, som dittills brukat utgå, skulle komma att fortfarande utkrävas, även efter ett införande av statliga terminsavgifter. I ett nytt anförande bestred A. Andersson energiskt, att dessa farhågor hade något fog för sig. "Vad man yttrat, att lärarna icke skulle avvänjas från att motta stickpenningar, tror jag icke håller streck. Ty skolstyrelsen, däruti barnens föräldrar komma att hava ombud, bör väl kunna förekomma sådana missbruk". Han erinrade om, hur dessa frivilliga gåvor tillkommit. De härledde sig från en tid, då lärarna var nästan lönlösa och endast åtnjoto förmånen att få räkna dubbla tjänsteår. "Lärarna skulle väl

då hava något att leva av. Jag tvivlar dock nu ingalunda därpå, att dessa ovanberörda stickpenningar skola försvinna, sedan en ordinarie terminsavgift kommer att lärjungarna påläggas. Det vore i sanning obetänkt att avslå terminsavgiften, särdeles som det lider inget tvivel, att ju skolstyrelserna tillse, att de fattiga få studera utan avgift."

Efter slutad överläggning blev det votering, som utföll så, att bondeståndet med 41 röster mot 34 avlog utskottets förslag om terminsavgifter. Mot detta beslut reserverade sig ståndets vice talman Nils Persson. Han ansåg, att den fattige dittills varit så hårt betungad och fått så mycket bidra till de rikares bildning, att tiden nu vore inne, då den rike borde i samma mån bidra till de fattigas upplysning, och att genom det nu fattade beslutet ett större anslag av statsmedel, än vad utskottet föreslagit, skulle bli nödvändigt, till vilket även de fattiga då skulle få "lämna sin skärv".

Vid debatten i borgarståndet om utskottsutlåtandet berördes frågan om terminsavgifterna endast mera i förbigående. Rådman Malmstedt från Varberg framhöll, att om ständerna antog utskottets förslag om en avgift på 10 rdr, så skulle detta kunna ge anledning till många obehag och tvister mellan lärare och föräldrar. Förslaget innebar nämligen, att i samband med införande av elevavgifter alla sådana tidigare utgående avgifter skulle upphöra, "vilka Kungl. Maj:t prövar kunna av läroverket undvaras". Som bekant förhöll det sig nu så, framhöll han, "att då en lärjunge insattes i skolan, skall betalas inskrivningspenningar, 6 rdr 32 skilling, samt därefter den s. k. extern eller en årlig avgift". Ehuru icke grundade i författningarna hade dessa avgifter hävd och vana för sig, och torde således enligt hans mening komma att "fortfarande äskas". Med en ytterligare avgift på 10 rdr i terminen skulle utgifterna för barnens skolgång för många mindre bemedlade bli mycket kännbara. Utskottets förslag borde sålunda godkännas endast under förutsättning, att de nämnda hittills utgående skolavgifterna upphörde utan någon särskild Kungl. Maj:ts prövning. Vid företagen votering bifölls utskottsutlåtandet med 19 röster mot 17, men genom beslutet i de övriga stånden blev hela ärendet återremitterat till utskottet. I nytt utlåtande vidhöll utskottet sitt tidigare förslag beträffande terminsavgifterna. Med

anledning härav togs frågan sedermera upp på nytt i borgarståndet och F. Schartau lämnade därvid den upplysningen, att statsutskottet ej funnit sig kunna biträda bondeståndets beslut om avslag, enär detta skulle ha inneburit, att den föreslagna höjningen av anslaget till 90000 rdr skulle bli alldeles otillräcklig. Utskottet skulle dock, framhöll han, "helst önskat, att undervisningen kunnat utan betalning från lärjungarnas sida beredas". Även vid denna nya behandling kom man i borgarståndet in på frågan om de dittills utgående skolavgifterna och gav uttryck åt en viss misstro beträffande möjligheten att få dem avskaffade i samband med ett införande av terminsavgifter i enlighet med utskottets förslag. En talare betecknade utskottets uttalande på denna punkt som "något motsäggande och oegentligt".

Frågan om terminsavgifterna kom efter skiljaktiga beslut i de olika stånden att avgöras först genom votering i förstärkt utskott. Mot utskottets förslag om en terminsavgift på 10 rdr ställdes då ett yrkande, som gick ut på, "att mot upphörande av terminspenningar till lärarna en skolavgift av 5 rdr b:o skulle uttagas av varje lärjunge med befrielse för medellösa". Det blev detta senare förslag, som vid voteringen bifölls med 60 röster mot 59.

b. Läroverkens organisation.

Statsutskottet hade i sitt utlåtande över Sundlers motion funnit det nödvändigt att ta upp frågan om läroverkens organisation till allsidig behandling. Utskottet hade hänvisat till den senare tidens fordringar på flera och fullständigare tillfällen till inhämtande av kunskaper, som kunde lägga grunden till en allmän medborgerlig bildning. Detta krav hade dittills ej kunnat tillgodoses i de sparsamt utrustade och dåligt planerade apologistkolorna. Vad utskottet här betonade var således, att kravet på borgerlig bildning ej kunde tillgodoses i de dåvarande allmänna skolorna, varken i lärdomsskolorna med sin klassiska inriktning eller i apologistkolorna. Man önskade få till stånd en fullständigare undervisning i de allmänt medborgerliga ämnena, d. v. s. i främsta rummet naturvetenskaperna och levande språk, och att såvitt möjligt varje läroverk skulle sättas i stånd att erbjuda sådan undervisning. En förutsättning härför var, att lärarnas löneförhållanden ordnades, och att

skolan lösgjordes från det kyrkliga beroendet i befodringshänseende. Utskottets förslag gick ut på, att den förhöjda tjänsteårsberäkningen skulle upphöra på en gång utan någon övergångstid, och att lärarna skulle komma i åtnjutande av de högre avlöningsförmånerna endast på villkor, att de avsåde sig rätten till sådan förhöjd beräkning. En omedelbar övergång till en ny organisation av läroverken krävde emellertid större statsanslag, än vad Kungl. Maj:t beräknat i statsverkspropositionen, och tilläggsanslaget hade därför föreslagits höjt från 30000 till 90000 rdr b:o.

Detta tilläggsanslag skulle således enligt statsutskottets förslag ställas till Kungl. Maj:ts förfogande, på villkor att läroverken organiserades i enlighet med de framförda kraven på tillfredsställande undervisning även i de allmänt medborgerliga ämnena. Närmare hade detta angivits i de ovannämnda 11 punkterna, av vilka punkt 6 behandlade frågan om läroverkens organisation. Det heter däri, att från och med den dag, då den nya avlöningsstaten trädde i verkställighet, vilket förutsattes ske den 1 januari 1850, skulle "vid vart enskilt elementarläroverk sådan fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen meddelas, som för detta slags läroverk avses i det förslag till skolordning, vilket finnes statsrådsprotokollet bifogat, utan förbindelse för lärjungarna att därjämte studera de klassiska språken".

Utskottets förslag om förändrad organisation av de allmänna läroverken som ett av villkoren för beviljande av det högre tilläggsanslaget föranledde mycket utdragna debatter i de olika stånden, då utlåandet där upptogs till behandling. Särskilt på riddarhuset och i prästeståndet drabbade företrädarna för det gamla och nya skolsystemet på nytt samman, liksom fallet varit i debatterna om läroverkens organisation vid närmast föregående riksdag. Det blev från oppositionens sida långa och ibland också patetiska deklamationer om den fara, som hotade den traditionella klassiska skolbildningen genom det av statsutskottet i punkt 6 formulerade kravet på en fullständigare undervisning i de allmänt medborgerliga ämnena utan förbindelse för lärjungarna att därjämte studera de klassiska språken.

Debatten i prästeståndet den 10 maj 1848 öppnades av biskop Heurlin. Han framhöll, att det av utskottet framlagda betänkandet hade två olika sidor och delar. Den ena rörde anslagsfrågan och

den av utskottet föreslagna ökningen av tilläggsanslaget för läroverken. "För utskottets stora frikostighet, som sträckt sig vida utöver, vad Kungl. Maj:t till en början äskat, är jag, yttrade han en smula spetsigt, "å läroverkets vägnar tacksam, även om något tvivel kan uppstå om utskottets befogenhet att tillstyrka denna större summa". Lärarna voro i verkligt behov av löneförbättring och även med den löneökning, vartill detta anslag lämnade tillgång, skulle deras löneförmåner ingalunda bli överdrivna, "för alla icke ens fullt tillräckliga". Även för det i församlingen tjänstgörande prästerskapet öppnades ljusare utsikter till tidigare befodran, när all ökad årsberäkning för alla gymnasie- och skollärare skulle upphöra. Han ville dock göra den anmärkningen, att man av en sådan förändring ej skulle göra sig alltför sangviniska förhoppningar, allra minst för de redan i församlingarna tjänstgörande. Ännu gällande befodringslagar öppnade nämligen även hädanefter goda utsikter till prästerlig befodran för lärarna vid elementarläroverken. Detta förhållande ansåg han för sin del vara en lycka både för kyrkan och läroverket. "Kyrkans totala så kallade emancipation från skolan skulle lända till skada för bägge. Det är ett heligt band, som förenar dem — bägge böra de samverka för mänsklighetens sanna upplysning och förädling."

Den andra delen av utskottets betänkande, som Heurlin ville kalla frånsidan, d. v. s. de s. k. villkoren, företedde enligt hans mening "varjehanda betänkligheter". Man kunde sätta ifråga, framhöll han, utskottets rätt att vid och för det ökade anslaget fästa villkor. "Utskottet har ingått på fältet av läroverkens organisation. Denna tillhör enligt grundlagen uteslutande Kungl. Maj:t, och därom äga rikets ständer endast att framföra underdåniga önskningsar, men ingalunda att giva föreskrifter, varigenom konungens beslutande rätt inskränkes. Ett och annat av dessa villkor låta sig icke heller väl förena, jag vill ej nämna med privilegier, utan med ännu gällande kyrkolag. Ändring däruti bör på helt annan väg tillvägbringas." Enligt Heurlins mening hade statsutskottet obehörigt behandlat hela organisationsfrågan, "ensamt och utan samråd med ekonomiutskottet". Någon egen motionsrätt ägde statsutskottet icke vid denna riksdag, "när Kungl. Maj:t omedelbart till riksständerna överlämnade sin nådiga proposition om statsverkets tillstånd och behov". Någon enskild motion i denna syft-

ning hade icke blivit till statsutskottet remitterad. "Men för att öka det märkvärdiga i behandlingssättet hava sådana enskilda motioner inom riksständerna blivit väckta och remitterade till ekonomiskutskottet, och då detta utskott begärt sammanträde med statsutskottet, har detta senare avslagit denna framställning." Man hade att förvänta ekonomiskutskottets utlåtande om dessa motioner, och redan av detta skäl var det enligt Heurlins mening för tidigt att ingå i prövning av denna del av statsutskottets betänkande. "Mig synes grundlagarnas helgd lägga ännu kraftigare hinder häremot."

Enligt Heurlins mening borde man därför särskilt besluta om anslaget och särskilt om villkoren med alla dess olika punkter. Det ökade anslaget ansåg han kunna och böra bifallas. Han sade sig dock vara något tveksam, huruvida, med den formulering utskottsutlåtandet fått, ståndet kunde anses ha fullt fria händer att särskilt besluta om villkoren. Skulle så ej vara fallet, var han för sin del tveksam att för närvarande bifalla det ökade anslaget, för att ej binda sig "att därefter nödgas jämväl bifalla dessa villkor, vilka blivit obehörigen av statsutskottet framställda, och till en del äro av den beskaffenhet, att de böra ogillas, dels emedan de äro i strid med gällande lagar, dels i verkställigheten skola leda till skada för våra läroverk".

Liknande synpunkter på den föreliggande frågan framfördes även av biskop Holmström. Det ökade anslaget ville han med tacksamhet tillstyrka, men icke med alla de villkor, som statsutskottet ansett sig befogat att tillstyrka. Detta gällde särskilt punkterna 5—7 i de föreslagna villkoren, vilka rörde ämnen, som låg utom statsregleringsområdet, "och varom det tillhör Kungl. Maj:t enligt 89 § i regeringsformen att ensam förordna, ständerna dock obetaget att även i detta ärende frambära *underdåniga önsningar*". Hade utskottet inskränkt sig till att tillstyrka, "det rikets ständer måtte vid tillkännagivandet av det beviljade anslaget foga den underdåniga önskan, att Kungl. Maj:t måtte i nåder vidtaga just sådana åtgärder, som nu blivit av utskottet såsom *villkor* för samma anslag föreslagna", så hade enligt Holmströms mening "i formellt hänseende icke så mycket varit att däremot erinra, ehuru mycket i sak återstått att invända". Att såsom nu föreslagits rikets ständer skulle i denna form av ett slags föreskrift ingripa i Kungl. Maj:ts rätt att pröva och besluta i undervisningsfrågor, om

organisationen av rikets läroverk, dess styrelse m. m., därtill kunde Holmström, åtminstone för sin del icke samtycka. Statsutskottet borde därför, efter erhållen återremiss, "rätta detta formfel, och, med uteslutande av alla detaljer i detta hänseende, endast i allmänhet tillstyrka rikets ständer att yttra den *önskan*, att Kungl. Maj:t täcktes, så snart ske kan, i nåder förordna om sådan läroverkens organisering, som överensstämmer med varje ords behov av lämpliga undervisningsanstalter, och varvid de för en sådan organisering i bilagorna till statsrådsprotokollet av den 9 november 1847 uppgivna grunder gärna må återopas".

Gentemot de av Heurlin och Holmström framförda synpunkterna framhöll prosten Säve, att man kunde vara av olika mening om den formella behandlingen av hithörande organisationsfrågor, vilka även han ansåg hava bort behandlas i förening med annat utskott, "men ändock vara ganska nöjd, ja, tacksam för det gynnsamma resultat, till vilket statsutskottet kommit". Vad frågan nu gällde var, om de i propositionen återopade ändamålen, "nämligen den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande och elementarläroverkens reorganisation, äro av den för samhället angelägna vikt, att höglovliga utskottet bort tillstyrka en så betydlig summa". Han ville då förklara, "att innan den förhöjda tjänsteårsberäkningen upphör, blir ej rättvist förhållande mellan kyrkan och skolan, att, om man vill ändamålet, som är återställandet av denna jämvikt, så måste man ock vilja medlet, som är skollärarnas förbättrade lönevillkor, och utan detta kan ej heller skolan göra det gagn, som med densamma åsyftas". Den av utskottet föreslagna höjningen av anslaget var avsedd för "en fullständigare undervisning på alla de ställen, där den hittills endast ofullkomligt varit beredd", för "en lika löneförhöjning åt samtliga lärare, som hava lika tjänstegrad", och slutligen för "den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande", och att dessa förändringar skulle inträda någorlunda samtidigt över hela riket. En mindre summa än den av utskottet föreslagna kunde då enligt Säves mening "icke med framgång användas". Vad som först och främst krävde en skyndsamt hjälp, var "den högst ofullständiga och knappa undervisningen vid skolorna för allmän medborgerlig bildning". Det var apologistskolan, som hade den vidsträckt bestämmelsen "att uppfostra så väl till allmän humanitet som till borgerliga yrken". Ut-

vidgningen av dessa skolor till ett mot ändamålet och lärjungarnas antal svarande skick skulle dock bli alltför kostsamt. "För min del vet jag därför intet bättre råd än att förena de bägge bildningslinjerna inom den högre, lägre och medelskolan, enligt Kungl. Maj:ts avgivna proposition." Det till statsrådsprotokollet fogade förslaget till läroverksreform betecknade Säve som en "för första gången mera systematiskt utförd plan till ordnande i sitt sammanhang av våra offentliga undervisningsanstalter", en plan, "som gör förre föredraganden heder och ej heller kan bliva utan nytta för våra läroverks förbättring". Han tillstyrkte därför bifall till utskottets förslag, "så vitt det angår anslagssumman", och ansåg ej heller farligt "att bifalla de omtvistade villkoren, enär dessa i allt fall tillhöra Kungl. Maj:ts vidare reglering".

Hur man på konservativt prästerligt håll betraktade den föreliggande situationen klarlades i ett anförande av utskottsledamoten, kyrkoherden i Tierp, titulärprofessorn H. G. Lindgren. Kungl. Maj:t hade, framhöll han, i statsverkspropositionen begärt ett anslag på 30000 rdr "för att småningom och i mån av omständigheters medgivande" kunna avhjälpa de brister beträffande de gamla undervisningsverken, som man "mången gång med, ehuru kanske oftare utan skäl" klagat över. Statsutskottet, "som förmodligen ansett Kungl. Maj:t i sin tillämnade reorganisation hava för avsikt att tillvägagå med större varsamhet och betänksamhet än skäligen vore", hade nu, "för att med ens genomdriva en total reform av vårt skolväsende", föreslagit en tredubbelt så stor summa, som den av konungen begärda. "För denna frikostighet mot landets kanske viktigaste institutioner skulle jag inom utskottet hava hemburit den avdelningen, som först uppgjort förslaget, och sedan på detta rum hela utskottet, som detsamma gillat, min tacksamhet, i händelse med den föreslagna rundliga summan ej något annat varit åsyftat, än vad i den kungl. propositionen innehålles. Denna har nämligen för avsikt att småningom och successivt i tidsenlig riktning reformera vårt skolväsende, då däremot utskottets förslag, så vitt jag kan döma av villkoret n:o 6, på vilket jag vill tillämpa den romerske skaldens ord: 'latet anguis in herba' (det ligger en orm dold i gräset), går ut på ingenting mindre än ett fullkomligt omstörtande med ens av de gamla elementarläroverken och de vid dem följda metoder". Han förklarade sig ej vara någon obe-

tingad beundrare av den s. k. nya skolmetoden, ej heller någon blind försvarare av den gamla. Båda kunde lämna goda resultat, då de handhades av nitiska och insiktsfulla lärare. "Men den min orubbliga övertygelse kan jag dock ej vid detta tillfälle uraktlåta att uttala, att den äldre metoden är grundad på en, såsom mig tyckes, vida djupare och sannare uppfattning av den mänskliga kunskapsförmågan och lagarna för dess utveckling än den nya, och avser en mera harmonisk utveckling av samtliga själsförmögenheterna, vilken vid all uppfostran lär vara det väsentligaste, som bör åsyftas". Om det nu ifrågavarande anslaget vore "oskiljaktigt från antagande av de därvid i utskottets betänkande fästade villkoren", så skulle han ej tveka att avslå detsamma. Då emellertid såväl talmannen som det högvördiga ståndet förklarat sig anse denna fråga såsom fristående och av villkoren oberoende, ville han förklara, att han med glädje biföll, vad utskottet i detta moment föreslagit, nämligen, "att det å riksstatens åttonde huvudtitel uppförda anslaget till elementarläroverken måtte ökas med 90000 rdr".

Längre fram under den utdragna debatten tog prosten Gumælius till orda för att protestera mot professor Lindgrens yttrande om dolda avsikter bakom utskottets ställningstagande i den föreliggande frågan. När talmannen vid debattens början framställde förslag om, att frågan om summans bestämmande skulle skiljas från den om villkoren, hade Gumælius varit av den meningen, förklarade han, att detta svårligen skulle låta sig göra. "Men jag trodde dock, att man därigenom skulle kunna hindra diskussionen att löpa ut över allt för stort fält på en gång. Jag hoppades, att frågan om pengarna skulle vara så enkel och möta så litet motstånd, att den kunde snart nog vara avgjord. Sedan hade man kunnat pröva villkoren och där söka upp de gömda ormarna, som man där ansett vara dolda. Det senare göromålet har likväl varit så lockande, att man har plockat fram så många av dessa giftiga djur, samt framhållit dem för ledamöterna av utskottets pluralitet, att hade hela fångsten varit verklig, skulle dessa ledamöter vid ett så hotande anfall befunnit sig föga bättre än fången i ormgropen. Men lyckligtvis är det icke så farligt. Det händer nämligen ibland, att man ser i syne, när man tycker sig se som klarast. Likväl är avsikten att låta utskottet umgälla sin misshagliga åtgärd

omisskännelig, och man har tillåtit sig att uttala nog hårda ord och omdömen, i det man låtit forstå, att hemliga syften skulle ligga gömda i de tämligen oskyldiga orden. Likaså litet jag inom utskottet dolde min åsikt, likaså litet fruktar jag att här inom det högvördiga ståndet erkänna, att jag tillhört utskottets pluralitet, vilken innefattade nästan hela utskottet. Men jag måste tillika förklara, att jag, likasom en annan av pluraliteten redan yttrat om sig (nämligen professor Thomander, varom mera nedan), behandlat frågan utan allt svek och arga list, öppet och frimodigt, och jag tror att detta även gäller om de övriga. Beskyllningar för ett motsatt handlingssätt är man ej skyldig att stillatigande åhöra, och att stöda sina meningar genom förebråelser till motståndare för mindre ärliga syften, är troligtvis ett lika fåfängt som föga välvilligt försök.”

Ett av de vackraste tecknen, ”som vid de senaste riksdagarna inom representationen uppenbarat sig”, var, fortsatte Gumælius, att denna med synnerlig omsorg vårdat sig om bildningens tillväxt och befordrande. Folkskolan hade redan blivit organiserad i det skick, att den i allmänhet snart borde kunna motsvara alla skäligen fordringar. Därefter borde läroverken följa, och komme dessa i ett tidsenligt skick, ”så kunde framdeles universiteten, vilka vid denna riksdag bliva lottlösa, erhålla vad de för en fullständigare utveckling behöva”. På detta sätt kunde vi, ansåg Gumælius, ”erhålla ett helt, ifrån den lägsta graden, intill den högsta spetsen, väl ordnat undervisningsverk, där varje del sluter sig till den andra, så att alla i sin mån samverka till det gemensamma målet, hela folkets lyftning i kunskaper och bildning, denna må avse industriella eller högre andliga syften, bägge lika oumbärliga för samhället i dess bägge huvudriktningar. Ur denna synpunkt måste det anses välbetänkt att påskynda elementarläroverkets förbättring, genom att anslå på en gång oundgängligen behövligen medel, och statsutskottet synes verkligen förtjäna tacksamhet, då det i nuvarande förhållanden ej visat sig alltför hushållsaktigt, när det rörde ett så angeläget ämne.”

”Bland de dolda sveken i utskottets förslag” var det enligt Gumælius ”i synnerhet ett, som man företrädesvis framhållit”. Det var den av många lika fruktade som avskydda så kallade nya skolmetoden, ”vilken på detta sätt skulle insmugglas, varigenom det

gamla goda skolverket alldeles skulle omstörtas”. Väl hade man erkänt, att den icke var uttryckligen uttalad bland villkoren; men den skall dock ha skickligen förstuckit sig i 6:te momentet av de i utskottsbetänkandet angivna villkoren, emedan en fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som där är föreskriven, ej skall kunna meddelas i alla elementarläroverk utan med tillhjälp av den nya skolmetoden”. En sådan undervisning kunde emellertid mycket väl meddelas utan tillämpning i sin helhet av den nya skolmetoden. Denna metod hade visserligen haft ett icke ringa inflytande på ”de gamla skolornas i senare åren vunna onekligen betydliga förbättringar”, men om den genast borde i sin helhet som en mönstermetod införas i alla skolor, vore en annan fråga, ”varpå man ännu torde böra betänka sig”. ”Sannolikt låter en vis styrelse den först prövas i några större skolor i landsorten för att få utrönt, om den även under andra förhållanden överallt lämnar lika goda resultat, som man tror sig kunna påstå, att den lämnat i Stockholm i ett jämförelsevis mindre skolverk.” Vad som omedelbart krävdes var, ”att någorlunda tillfyllestgörande undervisning bliver meddelad i alla de ämnen, som för den nuvarande samhällsutvecklingens ståndpunkt äro erforderliga”. Ett grundvillkor härför var emellertid skickliga lärare, livade av varmt nit för sitt ädla yrke och satta i stånd att odelat kunna ägna sig däråt. Därtill fordrades bland annat oundgängligen befrielsen från alltför mycket oroande och nedstämmande levnadsbekymmer, och till detta ändamåls vinnande hade löneökningen blivit föreslagen. ”Detta samt förhållandet om den förhöjda tjänsteårsberäkningens avsägelse äro synbara villkor, öppet uttalade, och därmed kunde man hava låtit sig nöja; utan att inlåta sig på hemliga avsiktens utspanande, vilket alltid blir ett vanskligt företag. Man har just med flit i utskottets betänkande sökt undvika att införa frågan om den omtvistade nya lärometoden, för att ej genom ett inkastat stridsäpple förvilla synpunkten, och från avsikten att medelst framhållande av lockmedlet, förhöjda löner, muta övertygelsen kunna utskottets ledamöter fullkomligt taga sig fria.”

En annan av huvudtalarna i debatten var professor Thomander, som enligt vad som framgått av det föregående närmast bar ansvaret för utformningen av det framlagda utskottsbetänkandet.

Vore man berättigad, framhöll han, ”att av vissa symptom, som uppenbarat sig vid behandlingen av denna fråga, draga bestämda slutsatser, så skulle man snart nog kunna föreställa sig, att här snarare vore fråga om en benådningshandling emot statsutskottet för någon svår och riksfördärlig missgärning än om förslaget att göra åt detta högvördiga stånd den största skänk, som alltsedan reformationen blivit av svenska staten bjuden”. Han bestred, att de uppställda villkoren skulle innebära förord för den nya skolmetoden. ”För dem, som deltagit i de enskilda överläggningarna med den förre ecklesiastikministern (d. v. s. Silverstolpe) och i utskottsavdelningen och utskottets arbeten, är det ingen hemlighet, att rätt mycken omsorg blivit använd på, det allt sken av ett lockande eller pockande till någon viss lärometods antagande måtte försvinna från de föreslagna villkoren för medlens beviljande”. Likväl hade en reservation till utskottets betänkande (d. v. s. den av Stenhammar avgivna) erhållit den lydelse, ”som om här rent av förevore ett förräderi och illistigt försök att omstörta hela det gamla elementarläroverket”. För egen del förklarade han sig ”icke fanatisk för någon av alla metoder i världen”. Att, som den nämnde reservanten förutsatt, någon omskapning av våra elementarläroverk skulle vara av denna pluralitet inom utskottet förordad, ville han bestrida. ”Under diskussionen i utskottet visade sig, att av de ledamöter från borgarståndet, som där hava sin plats, mer än en var angelägen om den nya metodens snara införande, men vad de övriga ståndens utskottsledamöter beträffar, anser jag den värde reservantens uppfattning vara oriktig, och kan således endast betrakta det såsom ett olyckligt faktum, att utskottet måste för sina alldeles redliga tillgöranden i denna högst viktiga sak utsättas för misstankar om oredlighet och falskhet. Övertygelsen om den nya lärometodens företräden är ju icke mera vanryktad eller bannlyst, än att den, som har en sådan, kan fritt bekänna den.”

Vad utskottet med sitt förslag avsett, var, framhöll Thomander, ”en sådan fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som den förre ecklesiastikministern avsett för vart särskilt läroverk” (d. v. s. i sitt förslag till skolordning). Detta kunde enligt Thomanders mening åstadkommas utan att man behövde införa den nya skolmetoden. Man kunde exempelvis låta det tillgå ”såsom i Lunds stift med fördel tillgått i långlig

tid”, nämligen att tre eller fyra lärare med den gamla metodens användande meddela undervisning både i de lärda och s. k. medborgerliga kunskapsämnen. På erhållande av denna senare undervisning lade lekmännen ”en ganska stor och rättvis vikt”. Att avslå det i punkt 6 angivna villkoret, kunde ”näppeligen anses annorlunda än lika med avslag på alla de 90000 rdr”. ”Man vill icke endast ha den förhöjda årsberäkningen avskaffad, utan man vill ha annan undervisning för sina penningar, och ger dem annars troligen icke.”

Samma synpunkter framfördes av prosten A. Sandberg. Att de övriga stånden ville fästa som oskiljaktigt villkor för det större anslaget vad som innehölls i punkt 6, fann han för sin del rimligt, och han ansåg, att detta villkor icke borde mötas med obegenhet från prästeståndets sida. ”Jag värderar högt de klassiska språken, men varför skall någon tvingas till deras läsning, som blott vill lära sig de levande jämte de för allmän bildning nödiga vetenskaperna? Man kan sannerligen icke undra, om t. ex. borgarståndet lägger sådan vikt på denna omständighet, att de avslå hela penninganslaget, om ej detta villkor blir därmed förenat; vilken utgång av saken jag skulle högeligen frukta.”

Det var således framför allt till de i punkt 6 intagna bestämmelserna, som man på reformvänligt håll anknöt förhoppningarna att i samband med löneregleringen få till stånd en omorganisation av de allmänna läroverken. I ett anförande framhöll också prosten Säve, att bestämmelserna i sjätte punkten innebar en fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, och därför kunde anses ha avseende på de bägge bildningslinjernas förening inom samma skola. Men av propositionen framgick, att Kungl. Maj:t redan bifallit ett förslag i denna riktning, och något ogillande av ifrågavarande punkt i de föreslagna villkoren borde således enligt Säves mening ”svårigen komma i fråga”. Ett tillägg hade visserligen gjorts av utskottet, att lärjungen ej skulle vara ovillkorligt förbunden att därjämte studera de klassiska språken. Men valfrihet från vissa läroämnen hade likaledes blivit av Kungl. Maj:t beviljad. Någon anledning för prästeståndet att avvisa ifrågavarande punkt fanns det således icke, ansåg Säve. Vad som behövdes var endast en närmare bestämning, huruvida valfriheten borde avse endast grekiskan eller därjämte också latinet samt

”om den skall inträda ifrån någon viss klass eller genomgå hela skolan”.

Att det från prästerlig synpunkt sett icke var så alldeles enkelt att ta ståndpunkt till den föreliggande frågan framhölls i ett anförande av J. H. Wallman, historiektor i Linköping. Man har förklarat, yttrade han, att ståndet kunde mottaga anslaget, men förkasta villkoren. ”För min del skulle jag anse det mindre ädelt, att begagna anbudet, om man icke anser sig böra eller kunna samtycka till den genomgripande reform utskottet uppenbart åsyftat med detta anslag.” Eftersom han var fast i den övertygelsen, att en sådan reform icke skulle vara till gagn för läroverken, ansåg han sig icke böra bifalla anslaget till högre belopp, än vad Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen upptagit. ”Jag skulle, oaktat jag förutser de betänkliga följderna av bifall till utskottets förslag, likväl tvekat i mitt beslut, om jag trodde, att det synliga och uppgivna ändamålet med statsutskottets ovanliga frikostighet, nämligen avskaffandet av den med rättvisa och billighet oförenliga förhöjningen i tjänsteårsberäkningen å ena sidan samt löneförhöjning åt lärarna vid elementarläroverken å den andra, verkligen kunde på denna väg vinnas, och ej samma fördel utan denna bråd-störtade förändring i de gamla läroverkens hela organisation, medelst bifall till Kungl. Maj:ts nådiga proposition, med större säkerhet och lätthet kunde beredas åt församlingen och läroverken.” Det var nämligen alltför sannolikt, ansåg han, ”att större delen av redan vid läroverken anställda lärare skola tveka att emot den erbjudna lönen avsäga sin förhöjda årsberäkning, helst de icke kunna komma i åtnjutande av den större löneinkomsten utan att antaga det nya skolsystemet och på samma gång försaka de så kallade terminspenningarna, vilka på många ställen utgöra en betydlig del av lönen”. För den ”utväxling”, som härvidlag kunde komma ifråga, skulle således det av Kungl. Maj:t begärda anslaget vara fullt tillräckligt.

För Wallman stod det således klart, att prästeståndet borde avslå villkoren, även om man därvid riskerade, att de övriga stånden vid ett sådant förhållande skulle vägra att bifalla förslaget om anslagsökning. För hans kollega teologilektorn L. Laurenus var detta icke lika klart. Han hade deltagit i överläggningarna inom utskottet och kunde försäkra, att det ej låg någon hemlig om-

störtningsplan under de föreslagna villkoren. Punkt 6 i dessa villkor innehöll ingenting annat än den för visso ”billiga fordran på fullständigare undervisning i de läroämnena, som anses grundlägga allmän medborgerlig bildning”, och sådan undervisning ”lärer kunna tillvägbringas, oberoende av den nya lärometoden”. Frågan gällde nu, huruvida det förhöjda anslaget skulle kunna vinnas, utan att de därmed förknippade villkoren också antogs. ”Om de senare helt enkelt förkastas och icke ens med någon modifikation antagas, befarar jag, att med dem det förra faller. Men högvördiga ståndet har då lämnat obegagnat ett tillfälle, som icke så snart torde erbjuda sig, att till en väsentlig del undanrödja den förhöjda tjänsteårsberäkningen — den orättvisa, vilken det i församlingen tjänstgörande prästerskapet länge lidit och länge överklagat och för vilken man anser det högvördiga ståndet icke kunna eller böra vara likgiltigt.”

Sedan den utdragna debatten förklarats avslutad, framställdes proposition om bifall till det av utskottet framlagda förslaget om förhöjning av tilläggsanslaget för läroverkens omorganisation från av Kungl. Maj:t begärda 30000 rdr till 90000 rdr, vilket förslag utan votering bifölls. Vid därefter framställd proposition om bifall till de föreslagna villkoren för detta anslags utgående begärdes votering. Voteringspropositionen formulerades av talmanen på följande sätt: ”Den som bifaller de av statsutskottet i mom. b, 21. punkten av statsutskottets förevarande utlåtande föreslagna grunder och villkor för elementarläroverkens slutliga reglering, voterar ja; den det ej vill, voterar nej. Vinner nej, har ståndet samma moment, på grund av däremot nu gjorde anmärkningar, återremitterat.” Voteringen utföll med 18 ja mot 20 nej, och ståndet hade således fattat beslut i enlighet med vad nejpropositionen innehöll.

På riddarhuset hade utskottsutlåtandet upptagits till behandling fyra dagar tidigare, nämligen den 6 maj. Försvaret för de av utskottet framlagda förslagen fördes av Hartmansdorff, eftersom, förklarade han, han ej såg några av utskottsledamöterna ”här tillstädes”. Han tog först upp frågan om skillnaden mellan det av Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen framlagda förslaget om reformering av läroverken och det förslag, som nu förelåg i utskotts-betänkandet. Det förra innebar, att medel begärdes till nya skolors

inrättande och högre löner för lärarna, i den mån dessa åtog sig att uppfylla det nya skolsystemets fordringar och i den mån nya skolor i överensstämmelse härmed kunde bli inrättade. Statsutskottets förslag däremot gick ut på, att den ifrågavarande tillökningen i lärarnas avlöning skulle ges samtidigt åt alla lärare, och att man således ej på förhand fordrade, att nya skolor skulle bli inrättade för att de högre lönerna skulle utgå, utan endast "att lärarna underkastade sig de villkor i avseende på det nya skolsystemets införande, som kunna framdeles av Kungl. Maj:t i en ny skolordning varda föreskrivna".

I ett senare anförande utvecklade han närmare de skäl, som föranlett utskottet att öka det av Kungl. Maj:t begärda tilläggsanslaget. Det ena skälet var, "att kyrkan må befrias från den förhöjda tjänsteårsberäkning, som skollärarna åtnjuta, och varigenom de borttaga befordringarna till pastorat från dem, som egentligen tjänstgöra inom kyrkan. Det andra ändamålet är, att genom ökade anslag bereda en sådan förbättring av läroverken, att undervisningen må bli fullständig och fri, ej mindre för dem, som ägna sig åt näringarna eller krigsväsendet, än för dem, som gå till kyrkans tjänst och statens civila ämbeten eller åt vetenskapliga yrken. Där undervisning i de döda språken ej erfordras, där må lärjungarna slippa henne." Han hänvisade till att prästeståndet i skrivelse till Kungl. Maj:t år 1845 anhållit, att vid den förestående regleringen av rikets elementarläroverk lönerna för de anställda lärarna måtte bli så bestämda, att all förhöjd årsberäkning för bemälda lärare må kunna upphöra. Han förmodade, "att de värda ledamöter, som bestrida anslaget, ej vilja i detta fall gå längre än prästeståndet, och att de således medgiva, att den förhöjda tjänsteårsberäkningen må upphöra emot ersättning i högre lön; samt att undervisning må meddelas den ene medborgaren såväl som den andre; detta senare så mycket hellre, som alla skola genom skatter till skolornas underhåll bidra".

Vad läroverkens reformering beträffade, så torde, framhöll Hartmansdorff, "många av hans motsståndare och många andra av ståndet" förmoda, att han, "såsom tillgiven den nya skolmetoden, skulle vilja begagna detta tillfälle, om jag kunde det, för att genomdriva denna lärometods hastiga införande; men det är alldeles icke min avsikt. Metoden i och för sig själv är så beskaffad, att

hon belönar en var, som begagnar henne, både lärare och lärjunge. Det behöves varken mutor eller tvång för att metoden skall göra sig gällande; vadan jag avstyrker varje åtgärd, som skulle kunna anses som någondera delen. Sådant skulle endast skada metoden och hennes gynnare; ty det skulle inleda i frestelse alla dem, som ville för bättre inkomsters skull förråda sin övertygelse. Lärosystemet skulle antagas av de sämsta och bli illa utfört, emedan det skedde för vinnings skull, och ej av nit för saken. Vill man till antagandet tvinga de bättre, så skulle motsträvigheten att utföra en lärometod, som de ogillade, bringa henne på fall; ty regeringen är ej i stånd att i detta hänseende tvinga en lärare. Den gensträvige kan så begå, att han skyller på metoden, vad som välles av hans egen vilja."

Även förre ecklesiastikministern Silverstolpe, på vars föredragning beslutet i konseljen fattats om tilläggsanslag, ehuru med reducerat belopp, ingrep i debatten. Han förklarade sig vara övertygad om, att de av Kungl. Maj:t begärda 30000 rdr skulle vara tillräckliga intill nästa riksdag. Kungl. Maj:t hade nämligen ansett, att den förändrade organisationen av läroverken skulle ske så småningom och i mån av avgång, "i den mån nämligen, som lärarna vid de olika läroverken skulle finna lämpligt, eller som det med dem kunde uppgöras, att de på därvid fästade villkor ingå på den nya lärometoden". Statsutskottet däremot hade utgått från en helt annan synpunkt. "Det har huvudsakligen avsett, att man på en gång, eller så fort sig göra låter, skulle kunna komma ifrån den förhöjda tjänsteårsberäkningen; och för ett sådant ändamål är det som statsutskottet har föreslagit det stora anslag, som här nu blivit framställt."

I fråga om den beräkning av utgifterna för en reformering av läroverken, som legat till grund för statsutskottets förslag, erinrade Silverstolpe om att han i sitt anförande till statsrådsprotokollet beräknat de för en reform erforderliga utgifterna till omkring 125000 rdr. Härav beräknades 60000 rdr inflyta genom de föreslagna terminsavgifterna och 65000 rdr utgå som statsanslag. Sedan statsutskottet föreslagit, att den avgift, som skulle utgå av lärjungarna, borde beräknas på annat sätt, nämligen så, att ingen minimisumma fastställdes för densamma, var det naturligtvis ej längre möjligt att antaga, att summan av influtna terminsavgifter

skulle komma att uppgå till 60000 rdr. Då förefaller det mig klart, framhöll han, "att det varit nödvändigt att i samma mån höja den summa, som skulle utgå av statsmedlen. Då nu statsutskottet höjt anslaget från 65000 rdr till 90000 rdr, så är det klart, att utskottet beräknat summan av skolavgifterna till 25000 rdr mindre" (d. v. s. än den av Silverstolpe beräknade summan på 60000 rdr).

För sin del trodde Silverstolpe, att det av statsutskottet föreslagna anslaget skulle vara "i det allra närmaste" tillräckligt för en omorganisation av de allmänna läroverken på det sätt han i sitt anförande till statsrådsprotokollet angivit. Man hade under debatten framhållit, att summan skulle vara otillräcklig, enär för en övergång till den nya organisationen det även krävdes omändringar beträffande skollokalerna. Silverstolpe ville då för det första erinra om, att det för detta ändamål fanns ganska betydande byggnadsfonder. "För det andra, om Kungl. Maj:t antog en läroplan, ungefärligen sådan som den, vilken i statsrådsprotokollet blivit framlagd, så skulle icke så stora byggnader eller förändringar behövas, som man ville förespegla. I det framställda förslaget hava visserligen några av klasserna blivit avsedda att förenas, men åtskilliga klasser hava ock blivit avsedda att fortfara, varigenom man blir i tillfälle att begagna de rum, som nu förefinnas vid läroverken." Han ville således tillstyrka bifall till det av statsutskottet förelagna anslaget på 90000 rdr. Vad de härtill anknutna villkoren beträffade, så hade han för sin del åtskilliga anmärkningar att göra och ansåg, att utskottet i sitt förslag framställt "en del saker, som alldeles icke böra vara villkor utan ovillkorligen bero av Kungl. Maj:t att i administrativ väg bestämma".

Inställningen på moderat konservativt håll till det av utskottet framlagda förslaget om en ökning av tilläggsanslaget utöver det av Kungl. Maj:t begärda framgick av ett anförande av Per Lagerhjelm. Han hade i utskottets betänkande ej kunnat finna några skäl anförda, som speciellt klart motiverat dess förslag i denna punkt. Om nu emellertid, framhöll han, "rikets ständer likväl skulle bifalla vad statsutskottet föreslagit, och Kungl. Maj:t således finna sin proposition vara bifallen till tredubbelt belopp emot det begärda; så vad skall man tänka om ett sådant bifall. Man måste tänka att något ligger därunder". Vid föredragning av ärendet

måste Kungl. Maj:t givetvis göra sig själv den frågan: var ligger motivet? "Anföres då inget motiv, så är det klart, att man måste gå tillbaka till den kungliga propositionen. Där finner man klart, att hela anslaget är begärt för en reform; och det är ock klart, att när man giver ett tredubbelt belopp mot vad som begäres, så är meningen den att giva reformen en tredubbel fart. Det vore gott, om man vore viss på att reformen vore fullkomligt riktig; men vad själva huvudfrågan beträffar (varuti man nu mot sin vilja inkastas, därför att statsutskottet ej anført några motiv), med den förhåller det sig så, att tänkesätten inom detta hus äro ganska mycket delade i detta ämne. De äro delade inom utskottet, de äro delade inom pressen, och — vad värst är — de äro delade inom män av yrket. Vi hava vid flera föregående riksdagar haft tillfälle att höra de olika meningarna därom, och här är ej stället att nu orda därom, enär statsutskottet gått rikets ständer i förväg i denna punkt."

Hur man på frisinnat håll såg på den föreliggande frågan klargjordes av utskottets ordförande, brukspatron W. F. Tersmeden, i ett längre anförande. Utskottet hade blivit hårt klandrat, framhöll han, "när det vågat tillstyrka ett anslag av tredubbelt belopp mot vad Kungl. Maj:t begärt; synnerligen då flera ledamöter här yttrat, att statsutskottet ej anført några motiv. Det torde således vara en skyldighet för mig att anföra de motiv, som de värda ledamöterna anse saknas i utlåtandet." Det av Kungl. Maj:t begärda anslaget var avsett att sätta endast några få skolor i gång efter den nya metoden, "vilken Kungl. Maj:t i sitt förslag hade ovillkorligen bundit vid anslaget". Statsutskottet hade ansett, "att icke något sådant ovillkorligt samband borde förenas med anslaget". Enligt utskottets mening borde skolreformen få fritt framgå, och övertygelsen om vilketdera sättet som vore det bättre sålunda göra sig gällande. Statsutskottet hade emellertid trott, "att det vore rikets ständer värdigt, även i en tid, då tillgångarna ej äro mycket stora, att rikets ständer då koncentrera sin kraft för ett så viktigt ändamål som skolundervisningens framgång".

Det var rikets ständer nogsamnt bekant, framhöll Tersmeden, att lärarna i allmänhet var mycket dåligt avlönade. För att få dugliga personer in på banan, hade det varit nödvändigt att meddela dem en förhöjd tjänsteårsberäkning inom kyrkan. Att detta i all-

mänhet ej verkade fömänligt på församlingarna, var tämligen erkänt. Klagomålen däröver hade blivit större år från år. "Det är således nödvändigt, att så mycket som möjligt skilja skolan från kyrkan, vilket dock ej kan ske, utan att man ställer skolorna på en oberoende punkt i den frågan. De flesta unga män, som ägnat sig åt skolundervisningen hava gjort det för att vinna framgång inom kyrkan. Därpå kan varken skolundervisningen eller kyrkan vinna. Detta är således ett viktigt motiv för statsutskottet att hava tagit steget fullt och tillstyrka, vad som i det den kungl. propositionen bifogade statsrådsprotokollet är uttryckt såsom behöfligt för att vinna detta resultat."

Omdömet om statsutskottets åtgärd att höja det av Kungl. Maj:t begärda anslaget för läroverkens omorganisation var givetvis beroende av, framhöll Tersmeden, "huruvida man bör och vill på en gång reglera skolväsendet". Under alla förhållanden skulle detta komma att "gå småningom", emedan man ej kunde avskeda de gamla lärarna. Man borde dock "uttrycka sin opinion, vart man vill i den frågan". Enligt talarens övertygelse var den av utskottet föreslagna summan ej för hög, "om man vill på en gång framåt". Ville man åter fortfara att gå försöksvis tillväga, då var det för visso förenligt med de åsikterna, att man nedsatte summan till vad Kungl. Maj:t begärt, d. v. s. 30000 rdr. Då statstillgångarna nu verkligen medgav den föreslagna höjningen, ansåg Tersmeden det vara skäl för rikets ständer "att genom beviljande av detta anslag bidra till vinnande av en stor fördel för samhället. 1848 års ständer skulle därigenom bereda sig ett vackert minne hos eftervärlden."

Den fortsatta debatten på riddarhuset kom i hög grad att röra sig omkring de av utskottet föreslagna villkoren för det förhöjda statsanslagets utgående. Därvid sköts det i punkt 6 upptagna villkoret om fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnena i första hand i förgrunden. Silverstolpe framhöll i ett anförande, att så länge läroverken hade sin dåvarande organisation var det enligt hans mening omöjligt att föreskriva den föreslagna tillökningen av den ena bildningslinjen. "Jag tror visserligen, att man däruti kan gå något längre, än som för närvarande äger rum, men att bestämma en sådan absolut föreskrift i detta avseende, anser jag icke möjligt ännu, innan en om-

reglering av läroverket efter annan metod och en annan organisation därav först har kunnat tillvägabringas. Ehuru jag visserligen finner lämpligheten därav, att någon antydning därom göres, vilken likväl, såsom jag tror, bör framställas i önskningsväg, men ej såsom något bestämt villkor, så anser jag likväl, att termerna böra modifieras. Särdeles tror jag, att de sista orden 'utan förbindelse för lärjungen att därjämte studera de klassiska språken' icke böra inflyta. Detta stadgande är ovillkorligen av administrativ natur och av sådan beskaffenhet, att det tillhör Kungl. Maj:t att därom ensam besluta. Jag skulle således tro, att om man därom vill uttrycka något, så bör detta ske dels i önskningsväg och dels i icke så bestämda termer."

Hartmansdorff var i denna fråga av annan mening. Han förklarade sig vara av den övertygelsen, att vad som angavs i punkt 6 låg inom statsutskottets behörighet, blott man något ändrade ordalagen. Enligt hans mening kunde rikets ständer mycket väl fatta ett beslut, som innebar, att medel anslogs "till lärarens avlöning, med villkor att läroverken förbättras, så att den s. k. allmänna medborgerliga bildningen må kunna vid dem inhämtas jämte den s. k. lärda bildningen. Detta är så mycket behöfligare, som de fåtaligaste söka lärd bildning, men de flesta skattdragande den medborgerliga bildningen. Det vore obilligt att icke tillåta dem att för deras barn få den undervisning de önska. Däremot ansåg han, att utskottet ej bort uttala sig om de klassiska språken. Den ifrågasvarande punkten borde enligt hans mening få följande lydelse: "Ifrån och med den dag, då den nya avlöningsstaten träder i verkställighet, skall vid vart särskilt elementarläroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som läroverkets omfång medgiver." Hartmansdorffs inställning i detta avseende var ej dikterat av någon tro på latinstudiets betydelse för den borgerliga bildningen utan av formella skäl. Han ville ej, förklarade han, ingå på de uttalanden, som under debatten blivit gjorda, om latinets nytta och behov, utan blott i allmänhet fråga, om det ej vore en vidskepelse, som drevs med detta språk, "när man tror, att grundlig mänsklig bildning är omöjlig det förutan". Hur hade det gått med grekerna, "vilkas bildning nådde sin höjd, innan romarna återverkade på dem?" "Man talar om latinets, likasom vore dess läsning en vacci-

nation, som behövdes för att bliva folk. Man tillåter vanligen icke barn att inträda i skolorna, innan de äro kroppsligen vaccinerade. Nu synes man icke vilja låta dem där förbliva, med mindre de läsa latin, och dymedelst undergå ett slags intellektuell vaccination." Det var emellertid föräldrarnas sak att bestämma, huruvida deras barn skulle studera de klassiska språken eller icke och det var därför han föreslagit, att de sista orden i punkt 6 skulle utgå.

Med anledning av detta yttrande förklarade Tersmeden i ett nytt anförande, att han ej kunde gå med på en sådan ändring. Under överläggningarna i utskottet hade en stor mängd av ledamöterna fäst ganska mycken vikt vid ifrågavarande bestämmelse "likasom i allmänhet vid valfrihet i ämnen, och att var och en lärjunge skulle i läroverken kunna få den fullständiga bildning, som kunde vinnas under den tid, han där vistades. Detta var ett av de villkor, som man ansåg bidra till framgången av själva anslaget beviljande." Resultatet av överläggningen på riddarhuset blev, att anslaget beviljades med 52 röster mot 25. Ifråga om villkoren blev det återremiss till utskottet.

Det är tydligt, att utskottets majoritet med de i punkt 6 intagna bestämmelserna åsyftat att i samband med löneregleringen få till stånd en omorganisation av de allmänna läroverken i enlighet med de av Silverstolpe i hans anförande till statsrådsprotokollet angivna riktlinjerna. Därav kom sig det starka motståndet från prästerligt håll mot just denna punkt i de föreslagna villkoren, vilken man betraktade som den dolda inkörsporten för en befarad omstörtning av det bestående läroverket. Vid överläggningen i prästeståndet yttrade stockholmskyrkoherden J. Wallin, att de villkor, som utskottet fäst vid det förhöjda anslaget, var sådana, att han ville tillstyrka det högvärdiga ståndet att icke alltför mycket skynda med tacksägelsen å prästerskapets vägnar. "Det är sannligen icke värt att låta påskina en avsikt att endast utvidga och, som man säger, fullständigöra de nuvarande elementarläroverken; det 6:te av de i utlåtandet uppgivna villkor tillkännagiver uppenbarligen, att här är frågan att tillskapa ett elementarläroverk med de 2:ne så högt prisade bildningslinjerna; ty icke kunde eljest i detta moment bliva fråga om lärjunges lösgörande från förbindelsen att studera de klassiska språken." Det visade sig också sedermera, att man på borgerligt håll ingalunda var sinnad att medge

någon uppmjukning av ifrågavarande moment, och att man inom borgarståndet till och med var beredd att i så fall motsätta sig den föreslagna anslagshöjningen.

Vid debatten i borgarståndet framhöll borgmästaren i Piteå A. M. Stenberg, att utskottet icke kunnat av statsverkspropositionen hämta ringaste anledning att inlåta sig i prövning om läroverkens omorganisation och dess detaljer. En del motioner hade visserligen blivit väckta, vari påyrkats en del skolors "uppflyttning till en högre klassindelning" samt ökat statsanslag. "Men om utskottet trott sig härav kunna hämta anledning att taga skolreformens specialfrågor under prövning, så hade utskottet tvivelsutan bort hänskjuta dessa frågor till ekonomiutskottets behandling eller ock behandla dem i sammansatt stats- och ekonomiutskott; ty § 34 riksdagsordningen är tydlig däruti, att det endast tillkommer sistnämnda utskott att handlägga frågor rörande uppfostrings- och undervisningsverken." Beträffande de av utskottet föreslagna villkoren för det förhöjda statsanslaget framhöll Stenberg, att förslaget visserligen hade den förtjänsten, att, ifall det kom till verkställighet, den förhöjda tjänsteårsberäkningen kom att försvinna och lärarna blev bättre avlönade samt att läroverken kom under en ändamålsenligare styrelse. Men förslaget hade det felet, "att en förbättrad och utvidgad lärometod har blivit lämnad alltför mycket åsido, och syftet att få apologist- och lärdomsskolan förenade med gymnasium till ett enda sammanhängande läroverk har blivit helt och hållet förkvävt, varigenom icke mer än hälften av det goda, som varit åsyftat, har vunnits". Han hänvisade till beslutet vid 1845 års riksdag samt till konseljbeslutet 1847, som innebar att Kungl. Maj:t gillat grunderna för en sådan förening. "Fördelarna av en sådan läroverkens ombildning äro många och stora. De gå egentligen ut på besparing i tid och kostnad samt en fullständig och ändamålsenligare undervisning." Han ansåg därför, att de grunder, som Kungl. Maj:t godkänt, var vida att föredraga framför det av utskottet nu framlagda förslaget, "ty endast på dessa grunder kan man bygga en reform, som motsvarar tidens fordringar".

Vad Stenberg härmed åsyftade, var tydligen, att utskottet ej gått in på själva förutsättningen för en reform av läroverken, nämligen en förening av de olika skoltyperna till ett enhetligt

läroverk. Därigenom blev hela utlåtandet oklart, och de särskilda läroverkens utvidgning och förbättrande ställt på framtiden. Gentemot denna uppfattning framhöll Indebetou, att utskottet beträffande läroverkens organisation torde ha ansett denna avgjord genom beslutet vid senaste riksdag, vilket beslut sedermera blivit av Kungl. Maj:t, enligt vad som framgått av statsrådsprotokollet, huvudsakligen godkänt. Emellertid förekom i utlåtandet, enligt hans mening det märkvärdiga förhållandet, att statsutskottet "företagit sig en ny reglering av elementarläroverken, som huvudsakligen skiljer sig ifrån den, vilken föregående ständer godkänt". Utskottet hade således tillerkänt sig rättighet att förändra konungs och ständers sammanstående beslut, samt genom det reglementerande för läroverken, som dess utlåtande innehåller, inträtt på en bana, som enligt riksdagsordningen ligger utom dess verkningskrets. För min del kan jag icke finna annat, än att statsutskottet hade bort lämna i orubbat skick allt vad konung och ständer gemensamt beslutat samt inskränka sin åtgärd till att föreslå anslag för läroverken till så stort belopp, som omständigheterna kunde föranleda."

Frågan, huruvida de av utskottet behandlade frågorna formellt borde ha hänskjutits till sammansatt stats- och ekonomiutskott, föranledde en utdragen diskussion inom ståndet. Gentemot dem som hänvisat till riksdagsordningens bestämmelse om gemensamma överläggningar i ärenden av särskild vikt anmärkte Wærn, att utskottet därmed ej kunde anses förpliktat, att under alla förhållanden sammanträda med annat utskott för behandling av visst ärende. Ifrågavarande bestämmelse var nämligen formulerad på följande sätt: "Skulle ett utskott anse nödigt att till överläggning om något ärende av särskild vikt med annat eller andra utskott sammanträda, vare det tillåtet." Nu hade statsutskottet vid sin behandling av äskandena under 8. huvudtiteln ej funnit sådant gemensamt sammanträde nödvändigt, och därmed var enligt Wærns mening den mot utskottet riktade anmärkningen helt obefogad.

I ett anförande vände sig borgmästare Ekholm mot det av utskottet framlagda förslaget till övergångsstat. Kungl. Maj:t hade enligt statsrådsprotokollet gillat huvudgrunderna uti det av ecklesiastikministern uppgjorda förslaget, så vitt det rörde lärdomssko-

lornas och gymnasiernas sammansläende m. m. Ekholm ville då ifrågasätta, om ej utskottets övergångsstat kunde komma att fördröja den önskade omorganisationen av de allmänna läroverken. Man hade nämligen föreslagit förhöjda löner även vid läroverk, där på grund av ringa lärjungeantal indragning borde ske. Följden av en sådan åtgärd måste då bli, "att ännu fler svårigheter från de väl lönade lärarnas sida skola möta mot den ifrågasatta förändringen". Motviljan hos lärarna mot en reform måste tilltaga, "i samma mån man förbättrar deras lönevillkor, innan förändringarna uti undervisningsskyldigheten blivit införda. Man betager nämligen reformen den mäktiga hävstång, som ligger däruti, att lärarna genom och efter reformen kunna hoppas större ekonomiska fördelar, än de dessförinnan äga". Dessa Ekholms farhågor bemöttes emellertid av utskottsledamoten C. F. Wærn. Punkterna 5 och 6 i de uppställda villkoren innehöll, framhöll han, föreskrifter, "tjänliga att fullkomligt häva betänkligheter av den art Ekholm framställt". "Dessa stadganden visa icke blott lärarnas ovillkorliga skyldighet att, om de ingå på övergångsstaten, uppfylla de förändrade föreskrifter, som kunna meddelas, utan även att reformen är avsedd att genast så långt möjligt genomföras." Efter slutad debatt skred man till votering, varvid utskottets förslag bifölls med 19 röster mot 17. Minoriteten röstade för återremiss till utskottet.

Överläggningen i bondeståndet rörde sig som redan blivit nämnt till största delen om terminsavgifterna och de till lärarna utgående frivilliga avgifterna. Utskottsförslaget om terminsavgifter avlogs, och tilläggsanslaget nedsattes till det av Kungl. Maj:t begärda, nämligen 30000 rdr. J. J. Rutberg från Norrbotten yttrade, att "här tycks i sanning utskottet av andras läder hava tillskurit breda remmar, då det tillstyrkt en förhöjning i det årliga anslaget med 90000 rdr, oaktat Kungl. Maj:t äskat 30000". Under sådana förhållanden blev det ingen diskussion om de till det förhöjda anslaget knutna villkoren. Matts Persson från Stockholms län framhöll, att bondeståndet genom att avslå förslaget om terminsavgifter "arbetat i prelaternas intresse, vilka bifallit summan men ej villkoren". När man nu avslagit förslaget om avgifter, "som var ett av villkoren, går det väl på samma sätt med de övriga, och statsverket och alla skattdragande få betala kostnaderna för läroverken (d. v. s.

dess reformering) utan att få någon befattning med dess styrelse och förvaltning”.

c. Skolstyrelsefrågan.

De båda sista punkterna i det av statsutskottet framlagda förslaget rörande ”grunder och villkor” för det förhöjda tilläggsanslaget ”till läroverkens slutliga reglering” avsåg ett ordnande av läroverkens styrelse i anslutning till det av Silverstolpe i hans anförande till statsrådsprotokollet framlagda programmet. I sitt förslag hade utskottet, som redan blivit nämnt, dock vidtagit den betydelsefulla ändringen beträffande dessa styrelser sammansättning, att domprosten, som enligt det silverstolpeska förslaget skulle vara självskriven ledamot av eforalstyrelsen, blivit ersatt med en ledamot, utsedd av magistraten och borgerskapets äldste. Den av Silverstolpe hävdade principen om majoritet inom styrelsen för de på undervisningens område speciellt sakkunniga hade därmed ersatts av en rakt motsatt princip, nämligen majoritet för de på området icke sakkunniga, d. v. s. lekmännen. I lokalstyrelserna ute i stiftet skulle majoriteten på samma sätt tillhöra lekmännen, i det att i stället för en ledamot, utsedd av eforalstyrelsen, skulle insättas en, som magistraten och borgerskapets äldste ägde att utse.

Redan i utskottet hade man från prästerligt håll kraftigt opponerat mot att frågan om läroverkens styrelse tagits upp till behandling i utskottet i samband med anslagsfrågan. Genom att gå in på detaljbestämmelser i detta avseende hade man inkräktat på ett område, där det tillkom Kungl. Maj:t att ensam utfärda föreskrifter. Hade utskottet velat uttrycka sin mening ifråga om läroverkens styrelse, så hade detta bort ske, ej i form av villkor för det högre anslagets beviljande, utan, som det heter i en av de avgivna reservationerna, i form av ett önskemål från ständernas sida, att de ifrågasatta styrelserna borde bildas och verka i möjligaste överensstämmelse med det förslag, som fanns upptaget i anförandet till statsrådsprotokollet. En annan reservant betecknade förslaget i denna punkt som ”olämpligt”, och utskottet hade dessutom förbiset bestämmelserna i kyrkolagen, ”som uttryckligen tillägger biskopen och konsistorium uppsikten över läroverken”. Dessa bestämmelser måste enligt hans mening först på grundlagsenlig väg

upphävas, ”innan sådana skolstyrelser i strid mot konungens genom propositionen tillkännagivna beslut av rikets ständer antagas”. I konselj den 9 november 1847 hade, som ovan blivit nämnt, Kungl. Maj:t förklarat sig icke nu vilja pröva bl. a. den väckta frågan om styrelser för elementarläroverken.

Då utskottets utlåtande i början av maj upptogs till behandling i de olika ständerna blev särskilt förslaget om ändrade former för läroverkens styrelse föremål för en ingående granskning. Särskilt i prästeståndet mötte utskottets förslag i denna punkt mycket starka invändningar. Men även på riddarhuset blev det utsatt för skarp kritik. I ett anförande här klargjorde Silverstolpe den principiella skillnaden mellan det av honom framlagda programmet och det förslag, som utskottet nu framlagt.

Silverstolpes invändningar mot det framlagda förslaget avsåg emellertid också ärendets rent formella sida. Han ville ej bestrida, att rikets ständer under vissa förhållanden kunde äga rättighet att bestämma villkor vid de anslag, som de beviljade. Vissa punkter i de uppställda villkoren ansåg han möjligen vara av denna beskaffenhet. Däremot ansåg han punkterna 5 och 6 ”och huvudsakligen 10. och 11. punkterna (d. v. s. om läroverkens styrelse) vara helt och hållet av administrativ beskaffenhet, och att rikets ständer således icke äga rättighet att framställa dem som villkor för anslaget, utan att de rörande dessa punkter endast kunna till Kungl. Maj:t framställa sina önskingar”. Han ville vidare fästa uppmärksamheten på, att utskottet ifråga om sättet att organisera dels eforalstyrelserna, dels lokalstyrelserna ”frångått den princip, som blivit antagen i det statsrådsprotokoll, som åtföljer Kungl. Maj:ts nådiga proposition”, nämligen att inom varje sådan styrelse skulle finnas ett övervägande antal av sådana personer, ”som enligt sitt kall äro skyldiga att känna läroverkets angelägenheter och organisation”. Kännedom om själva saken skulle således där vara övervägande. Utskottet hade nu i stället för domprosten föreslagit en ledamot, utsedd av magistraten och borgerskapets äldste i staden. ”Därigenom har grunden för pluraliteten blivit förväxlad”, och enahanda var förhållandet i avseende på lokalstyrelserna.

I ett anförande av den frisinade bruksägaren Per Lagerhjelm, en nära vän till Geijer, (Jmfr J. Landquist: Geijer, en levnads-teckning. 1954, sid. 81.) hänvisade denne till de båda prästerliga

reservationerna mot utskottets betänkande, vari framhållits, att bestämmelserna i punkterna 10 och 11 måste anses stridande mot kyrkolagen. ”Jag känner icke kyrkolagen, men tvivlar icke på, att så förhåller sig. Om nu så förhåller sig, så skulle kyrkolagens stadgande genom antagande av detta förslag upphävas. Den kan likväl icke upphävas utan 3 ständs sammanstående beslut och Kungl. Maj:ts sanktion. Således är själva formen för framställningen här icke överensstämmande med grundlagens föreskrift.”

Även Hartmansdorff, som i ett flertal anföranden uppträtt till försvar för utskottsutlåtandet, medgav, att punkterna 10 och 11 ej hörde till statsutskottets befogenhet. De borde således uteslutas, när betänkandet efter den återremiss, som han av andra skäl yrkade på, återkom från utskottet. Han bestred å andra sidan energiskt, att statsutskottet överskridit sin befogenhet, då det uppställt villkor för tilläggsanslagets beviljande. Sundler hade i sin motion yrkat, att om det statsanslag till skolan i Borås, som han begärt, icke blev beviljat, så ville han som egen motion upptaga statsrådet Silverstolpes till statsrådsprotokollet bilagda förslag till stadganden angående elementarläroverken i riket, ävensom till stat för nämnda läroverk, ”vilket allt i bilagorna till Kungl. Maj:ts nädiga proposition förekommer”. I dessa bilagor fanns Silverstolpes förslag, ”så omständligt, att jag icke tror, det någon av mina värda motståndare här torde kunna uppgiva något, som hr Silverstolpe icke redan vidrört”. ”Om så är och då hr Sundlers motion blivit till statsutskottet remitterad, har det i min tanke icke överträtt sin rätt.”

På konservativt håll däremot gick man till synnerligen häftiga angrepp mot utskottet för dess åtgörande i denna sak. Nils Tersmeden, en av förgrundsmännen på den konservativa sidan, förklarade, att han icke gillade det sätt, varpå utskottet behandlat denna fråga. Utskottet hade till och med gått så långt, att det inlätit sig i ämnen, som röra kyrkolagen, och föreslagit villkor för sitt anslag, vilka skulle upphäva stadganden i densamma. Man hade nämligen föreslagit eforal- och lokalstyrelser för läroverken, vilka enligt kyrkolag stå under biskops och konsistorii omedelbara uppsikt. ”Dessa styrelser äro varken föreslagna av Kungl. Maj:t eller någon enskild motionär.” Med sitt förslag i detta avseende hade utskottet dessutom frångått det förslag, som av föredraganden för

ecklesiastikären den blivit inför Kungl. Maj:t framlagt, ”men icke bifallet”, och däruti gjort den förändringen, ”att borttaga domprosten ur eforalstyrelsen för att i stället sätta dit en borgare, som svårigen kan med den förre mäta sin förmåga i de frågor, varöver han skall döma”.

I ännu skarpare ordalag vände sig friherre Cederström mot ifrågavarande del av utskottets betänkande, som i hans ögon icke var ”förtjänt av annat än ett ganska starkt ogillande”. I 10. och 11. punkterna hade utskottet, framhöll han, föreslagit ”en skolstyrelse av den mest vidunderliga beskaffenhet”. Utskottet hade mycket överskridit sin befogenhet, då det velat taga till utgångspunkt Silverstolpes inför Kungl. Maj:t framlagda förslag. När utskottet nu ändå funnit för gott att göra detta, hade det ingalunda ”bort överskrida förslaget, ytterligare förvärldsligande den däruti tillämnade styrelsepersonalen, och till på köpet insätta sådana bestämmelser, som synas vara i högsta måtto opraktiska för verkställigheten. Vad ville det exempelvis säga, att det skulle väljas ”direktörer” för viss tid i skolstyrelsen av elevernas föräldrar och målsmän? ”Det är icke sagt, att dessa föräldrar eller målsmän bo i stiftsstad; det är icke ens troligt, att de alla bo i närheten därav, utan de kunna finnas spridda över hela stiftet, ja, över hela riket. Huru skola de då kunna samlas till ett möte, eller huru skulle de på annat sätt lämpligen överlägga och välja? Idel overkställbarhet möter ju härvid.” Han ansåg sig icke böra taga tiden i anspråk med att ”utbreda sig” över de övriga bristerna ”i de föreslagna organisationerna till skolstyrelsen”. ”Så mycket torde vara nämnt, som för anförande av exempel är erforderligt.”

Friherre K. O. Palmstjerna ville till de framställda anmärkningarna mot utskottsbetänkandet lägga ännu en, med avseende på den sammansättning av eforalstyrelsen, som utskottet föreslagit. Enligt förslaget skulle nämligen landshövdingen utgöra en av medlemmarna däri, eller ock den han i sitt ställe förordnade. ”Jag har, framhöll han, någon erfarenhet i avseende på landshövdingens tjänstgöringsskyldighet hittills (han var sedan 1836 landshövding i Östergötlands län) och vet, att det för honom är nära omöjligt att så fullgöra sina nuvarande åligganden, att man verkligen kan säga, att han fullgjort dem. Om ännu flera åligganden skulle landshövdingen påläggas, så blir det för honom ännu mera omöj-

ligt att fullgöra vad honom åligger. Detta är dessutom en fråga, som jag betvivlar, att de flesta landshövdingar förstå att bedöma, åtminstone jag erkänner min oförmåga i detta avseende. Huru och på vad sätt skolor kunna organiseras, skulle måhända kunna av en landshövding med någon eftertanke utfunderas, men huru och på vad sätt sedermera läroämnena där skola föredragas, vilka läroböcker, som skola gillas, och vilka som böra ogillas, allt detta är frågor, som jag betvivlar, att någon landshövding kan befatta sig med, så att något gagn därav uppstår, eller att det kan ske med vad man kallar besked." Han hemställde därför, att statsutskottet måtte förändra sitt förslag och helt och hållet utesluta landshövdingen "ifrån den äran att deltaga i dessa eforalstyrelser".

På alla dessa anmärkningar ingick utskottets ordförande, friherre Tersmeden, till slut i svaromål i ett längre anförande. I fråga om eforalstyrelsen medgav han, att detta var en av de punkter, som kunde anses minst tillhöra utskottets behandling. Utskottet hade likväl varit av annan mening än föredragande statsrådet, då det gällde sammansättningen av dessa styrelser. Huruvida den av utskottet företagna ändringen var en förbättring, lämnade Tersmeden därhän. "För min del anser jag det icke så. Vad däremot angår dessa styrelser inrättande, så tror jag, att de skola bliva av ganska mycken nytta för elementarläroverken. Det är givet, att om själva målsmännen, eller föräldrarna, få deltaga i sådana styrelser, så skall ett mycket större intresse för skolan uppstå hos allmänheten, i och med detsamma som den själv får mera kännedom om skolan. Det ligger i själva naturen av saken, att så skall gå, och vi hava ett exempel här i Stockholm av en sådan skolstyrelse, varav följderna är, att Stockholms undervisningsverk äro åtminstone fullt så goda, om icke bättre än de i landsorterna. Jag anser således sådana styrelser gagneliga, fastän jag icke därför tror, att statsutskottet bort göra dem till ett villkor; men att rikets ständer gå in till Kungl. Maj:t med en skrivelse och anhåller om skolstyrelser inrättande i allmänhet, är vad jag anser lämpligt." Han ville därför icke motsätta sig en återremiss till utskottet. Vid framställd proposition blev detta också utan votering adelns beslut.

Debatten i prästeståndet i skolstyrelsefrågan blev ännu mera ingående, och motsättningen mellan de olika meningsriktningarna ännu starkare accentuerad än på riddarhuset. Som redan blivit

nämnt hade både biskop Heurlin och biskop Holmström hänvisat till kyrkolagens bestämmelser och för övrigt ansett, att utskottets förslag innebar ett ingrepp "i Kungl. Maj:ts höga rätt att pröva och besluta i undervisningsfrågor, om organisationen av rikets läroverk, dess styrelse m. m.". Prosten Gellerstedt förklarade sig med tacksamhet erkänna den stora välvilja, som statsutskottet visat mot läroverken genom sitt förslag om höjning av statsanslaget. På samma gång kunde han emellertid ej annat än beklaga, att han till följd av grundlagarnas föreskrift måste instämma med de reservanter, som ansett utskottet obefogat att föreskriva de vid anslagens beviljande fästade villkoren. "Dessas bestämmande ingriper efter mitt förmenande i Kungl. Maj:ts höga rätt, som i 89 § regeringsformen är högst densamme förvarad." Det högsta, som rikets ständer i detta hänseende kunde göra, var att i önskningsväg hos Kungl. Maj:t framställa sina förslag rörande läroverkens organisation. Men då borde dessa förslag komma från ekonomiutskottet, icke från statsutskottet, som blott hade att "granska, utreda och till rikets ständer uppgiva stats- och riksgäldsverkens tillstånd, förvaltning och behov". Han kunde därför ej annat än förundra sig över, att statsutskottet för detta ärendes behandling icke velat sammanträda med ekonomiutskottet, "ty genom de förenade utskottens befattning med saken hade de av statsutskottet nu föreskrivna villkor kunnat såsom önsknings hos Kungl. Maj:t framställas". Flera av dessa villkor hade dessutom Kungl. Maj:t, som framgick av statsverkspropositionen, redan godkänt, "och hade rikets ständer önskat dem vidare utsträckta till vad ecklesiastikchefens förslag innehåller om styrelser för läroverken, om lärares tillsättande, om lärareseminarier och om lärarnas skiljande från de konsistoriella göromålen, så hade de bägge utskotten varit oförhindrade att sig därom yttra". Gellerstedt yrkade därför återremiss av de föreslagna villkoren, "på det att de måtte av de förenade stats- och ekonomiutskotten vidare prövas".

De till det förhöjda tillägget knutna villkoren granskades i ett utförligt anförande av prosten Gumælius. Punkten om eforal- och lokalstyrelser syntes honom icke så vådliga, som man föreställt sig dem. Han kunde dock ej neka, förklarade han, att han skulle önskat "någon modifikation i dess sammansättning". Avsikten att genom flera medborgares deltagande i skolans angelägenheter väcka

ett närmare deltagande för skolan och undervisningen var i alla händelser lofvärd och god. "Skulle ett eller annat misstag hava insmugit sig eller en och annan jämkning anses behöfelig, kan detta genom en återremiss, för vilken man synes så benägen, lätteligen vinnas, utan att man därför behöver förkasta samtliga villkoren, vilket förfarande lätt skulle kunna draga anslaget med sig och således på en gång för längre tid förmörka utsikterna för vårt skolverk och våra obefordrade prästers befrielse från en ojämn tävlan med obilligt gynnade medtävlare. Jag hoppas att högvördiga ståndet besinnar sig, innan de vill ådraga sig förebräelsen för att hava skjutit ifrån sig ett sådant gynnsamt tillfälle att vinna flera högst viktiga och behjärtansvärda syftemål, även om dessa ej kunna vinnas utan att medgiva något eller några mindre omtyckta villkor. Det gäller skolverkets lyckligare framtid, och det kan ej vara ett likgiltigt föremål för bildningens och kunskapernas målsmän."

Liksom hos adeln var det i främsta rummet bestämmelserna om styrelsernas sammansättning, som man fann oantagbara, och hos prästeståndet var givetvis oviljan mot utskottets förslag på denna punkt ännu mera accentuerad. Prosten Lundblad framhöll med skärpa det olämpliga i de föreslagna bestämmelserna, särskilt med hänsyn till eforalstyrelsernas uppgifter. I deras åliggande skulle bl. a. ingå att bedöma lärarnas specimina (d. v. s. lärdomsprov och vetenskapliga arbeten) och att granska läroböcker. I styrelsen skulle finnas endast tre ledamöter, nämligen biskopen, rektorn vid läroverket och en lärare, "som i anseende till sitt kall måste anses kompetenta domare i dessa ämnen, varemot de fyra andra ledamöterna kunna vara så beskaffade, att de på sådana saker sig mindre förstå, men icke desto mindre utgöra pluraliteten". Detta oavsett ansåg han, att ett sådant reglementerande, som förslaget innebar, inkräktade på den administrativa maktens område och var ett ingrepp i konungens ekonomiska lagstiftningsrätt.

Gentemot detta betonade professor Wahlberg, att även om man kunde anse, att utskottet gått för långt i reglementariska bestämmelser, t. ex. i 10. punkten om eforalstyrelser, så borde likväl icke därav hämtas anledning att avslå denna för undervisningens framtid så viktiga fråga eller att genom en återremiss sätta det förhöjda anslaget på spel. Biskopen skulle ju, även efter utskottets förslag,

bli läroverkets styresman, och i direktionen skulle dessutom ingå skolans rektor samt en av lärarna utsedd ledamot, således ännu en reperesentant för skolan. Om man ej nu antog, vad som med frikostighet erbjöds i form av förhöjt tilläggsanslag, torde det enligt hans mening vara ovisst, om något dylikt erhöles en annan gång. Att de 90000 riksdalerna måhända ej skulle bli för framtiden tillräckliga, trodde också han, men icke borde de därför nu förkastas. "Må en kommande tid draga omsorg om sina behov." Han ansåg sig således ej av de mot utskottets förslag framställda anmärkningarna kunna föranledas att underkänna utskottets frikostighet eller motsätta sig det viktiga anslaget. "Jag bifaller med tacksamhet denna punkt", d. v. s. de under punkt 21. b) i utskottsutlåtandet upptagna villkoren.

Vice talmannen, biskop Hedrén, utvecklade i ett längre anförande sin syn på det ifrågavarande problemet. Han förklarade, att han i den avdelning av statsutskottet, som förberett ärendet, haft en mot majoriteten avvikande mening, men att han sedermera av sjukdom varit förhindrad att i utskottet medelst reservation göra sina betänkligheter gällande. "Det torde således tillåtas mig", yttrade han, "att till protokollet få föredraga min övertygelse i denna viktiga sak, om ock ingen annan frukt härav är att förvänta." Ehuruvel han icke velat förvägra sin röst för den goda huvudsaken, hade han dock trott sig finna många betänkligheter och svårigheter, som skulle möta verkställigheten av de i utskottsutlåtandet framlagda förslagen. "Dessa synes mig härflyta därav, att ärendet icke blivit fullkomligen utrett, icke beledsagat av nödiga lokalupplysningar och auktoriteters (myndigheters) förutgående prövning." Utskottet hade, ansåg Hedrén, "dels förbigått dessa betänkligheter, dels sökt att på egen hand avhjälpa dem".

Utskottet hade i sitt utlåtande, framhöll Hedrén, "behagat upptaga en fråga, som av Kungl. Maj:t uttryckligen blivit uppskjuten, men vid vilken utskottet fästade den vikt, att den blivit ansedd som ett nödvändigt villkor för rikets ständers bifall, nämligen frågan om läroverkens styrelser". I ett ärende av så vidsträckt omfattning och så svårlöst beskaffenhet som läroverkens omorganisation hade enligt hans uppfattning Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen gått så långt, "som en vis omtänksamhet till en början velat medgiva". Då flera svårigheter ännu återstod, innan allt vad Kungl. Maj:t

beslutat kunde bringas till full verklighet, hade utskottet enligt hans förmenande bort lämna åsido allt vad Kungl. Maj:t uppskjutit, "varigenom även all anledning till klander för bristande formlighet undvikits". Även om man kunde göra den invändningen, att på organisationen av läroverkens styrelse låg mindre vikt än på dess verksamhet och drift, så var dock förstnämnda punkt icke utan sin stora betydelse. Visserligen kunde man uti utskottets nitälskan för en ny styrelseform "ana ett särdeles högt förtroende för de därav väntade resultaterna". Från sin egen erfarenhet visste han emellertid, att man varken hade anledning "att misstro den urgamla, hittills bestående styrelsen, vilken, liksom allt annat i samhället, bevisat sig god eller icke god, allt efter sättet för dess handhavande, ej heller att ogilla den nya, vartill ett försök av utskottet blivit framställt. Jag har haft tillfälle att personligen känna båda slags styrelserna. Om den förra är mig icke tillständigt vittna. Om den senare är jag skyldig sanningsenligt förklara, att jag under den senare tiden, då jag haft tillfälle därav taga kännedom, rönt en berömlig och kraftig medverkan av samtliga ledamöters nit till läroverkets förkovran på den ort, där dess verksamhet äger rum, varom jag icke heller saknar erfarenhet från en äldre tid."

Sin välvilliga inställning till frågan om lekmannamedverkan i läroverkens styrelse grundade Hedrén således på erfarenheter från den egna verksamheten, först och främst från biskopstiden i Linköping. Styrelsen för den därstädes år 1824 grundade Ljungstedtska donationsskolan skulle nämligen enligt det av Kungl. Maj:t på grundval av förslag från domkapitlet utfärdade reglementet bestå av domprosten, stadens borgmästare och en bland stadens borgare, "den konungens befallningshavande därtill för trenne år utser", med befogenhet för landshövdingen och stiftets biskop att, om de så fann för gott, deltaga i direktionens överläggningar, "då i den förres frånvaro den senare före ordet". (W. Sunner: Ur Linköpings folkskolas historia. 1942, sid. 31.) Under en tidigare tjänstgöring som kyrkoherde i Stockholm och som överhovpredikant och preses i hovkonsistoriet hade Hedrén haft tillfälle att lära känna verksamheten inom direktionen för Stockholms stads undervisningsverk, vars ledamöter utgjordes av både prästmän och lekmän med överståthållaren som ordförande.

Beträffande de föreslagna skolstyrelsernas sammansättning var det dock enligt Hedréns mening ingalunda likgiltigt, "att berörda styrelse finnes sammansatt av ledamöter, som stå i nära förhållande till läroverket, som äga beprövad kännedom av undervisningens gång och ungdomens behov, som hava varmt och opartiskt intresse för det helas förkovran, ordning och bestånd, som äro tillräckligen kvalificerade att bedöma lärares skicklighet och kunskaper, för att kunna både vid prov, tillsättning och daglig tillsyn följa dem med behörig sakkännedom och uppmärksamhet". Det var heller icke likgiltigt, "att samma styrelse utmärker sig av enhet och skyndsamhet i sina åtgärder, vilka genom meningsstrider och dröjsmål skulle ofta för ordningen och livet i det hela medföra skada i stället för gagn". Det var till och med angeläget, att mindre detaljfrågor avgjordes bestämt och ögonblickligt, utan att behöva eller ens medgiva den tunga kollegiala formen. För detta och mycket annat därmed sammanhängande var det emellertid enligt Hedréns uppfattning icke behörigen sörjt i utskottets förslag. "Och då utskottet tilltrött sig att härvid taga ett steg längre, än Kungl. Maj:t i dess nådiga proposition ansett för närvarande lämpligt, skulle detta, jämte de flera ovan angivna skäl, vara tillräckligt att göra utskottets förslag oantagligt, så framt man icke kunde hoppas, att Kungl. Maj:t i sin vishet skall veta att förordna vad nyttigt och lämpligt vara kan". Han förklarade, att han hyste "oförställt" förtroende för regeringens "noggranna insikt och varsamhet vid verkställigheten", och att han i följd därav icke yrkade återremiss på utskottets betänkande, såvida ingen annan begärde detta, men därjämte uppriktigt önskade, "att all uppmärksamhet vid verkställigheten måtte fästas på de från flera sakkunniga och erfarna domare framställda betänkligheter".

Mera oreserverat till försvar för utskottets förslag om särskilda läroverksstyrelser uppträdde prosten A. Sandberg. Man hade, framhöll han, velat anse dessa styrelser som både ändamålsvidriga och lagstridiga. Ehuru åtskilligt vore att anmärka mot förslaget, så förekom honom dessa styrelser dock icke så alldeles förkastliga. Vad lagstridigheten angick, så innehöll den åberopade 3 § 24 kap. kyrkolagen föreskriften, att biskoparna skulle hava uppsikt över gymnasier och skolor "så ock ungdomens upptuktelse efter skolordningen", men denna föreskrift upphävdes icke eller förändrades

genom den föreslagna eforalstyrelsen. Man klagade över, framhöll Sandberg, att läroverken icke rönt det deltagande från allmänhetens sida, som vore önskvärt och behövdes för deras uppmuntran. "Mig vill det synas, att en direktion, så sammansatt som utskottet föreslår, skulle kunna i väsentligare mån befrämja ett sådant ändamål." Av ledamöterna skulle två utses av lärjungarnas fäder, och dessa komma säkerligen att för uppdraget utvälja både kunniga och för undervisningen intresserade män. Med den föreslagna sammansättningen hade man ingenting menligt för läroverket att befara. Tvärtom skulle därigenom flera personer utom skolan mera intressera sig för dess framgång och närmare däruti deltaga. "Jag för min del tror, att ett sådant närmare föreningsband mellan de mest bildade i en provinsstad och därvarande undervisningsanstaltens verksamhet skulle lända dessa senare till en sannskyldig förmån och bliva en uppmuntran för både lärare och lärjungar." Om man sedermera skulle finna någon förändring i dessa styrelsers sammansättning lämplig, så kunde detta "framdeles utan svårighet tillvägbringas".

Även prosten Säve framhöll som sin mening, att det måste anses "ganska tjänligt, att personer utom läroverket få till någon del deltaga i läroverksstyrelsen, för att i skolans angelägenheter hava ett fortvarande intresse". Han hemställde emellertid, om det ej vore nödigt meddela, "på vad sätt högvördiga ståndet tänkt sig den blivande organisationen av de nya eforal- och lokalstyrelserna, antingen som det höglovliga statsutskottet här föreslår, eller på sätt statsrådets protokoll av den 9 november innehöll. Genom det senare blev man enligt Säves mening mera försäkrad om, "att i dessa styrelser antalet av de personer, som om läroverken äga speciell kännedom, blir övertvägande". Man borde vidare från ståndets sida giva tillkänna, hur man önskade, att dessa organisationsfrågor i fortsättningen borde behandlas, "antingen av Kungl. Maj:t omedelbarligen eller först av de sammansatta stats- och ekonomiutskotten". Enligt hans mening borde icke ståndet helt naket återremittera detaljerna, "utan på något mera enhälligt sätt giva därom sin mening tillkänna".

Överläggningarna i prästeståndet resulterade i att utskottsutlåtandet beträffande villkoren i sin helhet återremitterades till stats-

utskottet. Röstsiffrorna var 20 mot 18, vilka senare avgavs för bifall till utskottsförslaget.

Vid debatten i borgarståndet om utskottsbetänkandet kom man endast i förbigående in på frågan om läroverkens styrelse. I bondeståndet däremot berördes den rätt ingående av en del talare. Den för sina radikala åsikter i olika frågor bekante Per Sahlström ironiserade i ett anförande över de från prästerligt håll framförda invändningarna mot det av utskottet framlagda betänkandet. Man hade mot detsamma anført alla möjliga skäl "och sålunda så till sägandes uttömt ämnet". Han trodde sig likväl kunna peka på ett par omständigheter, som opponenterna mot betänkandet glömt bort att draga fram. De hade sålunda, framhöll han, icke nämnt, att genom den av utskottet föreslagna ändringen av läroverkens styrelse, skulle dessa komma "att undandragas konsistoriernas supremati". Att man på prästerligt håll av detta skäl skulle motsätta sig utskottets förslag fann han helt naturligt, eftersom "väldet alltid är svårt att lämna". I detta sammanhang kom Sahlström in på frågan om lärartillsättningarna. Han hänvisade till, att Silverstolpe i sitt förslag om eforalstyrelser förutsatt, att dessa organ också skulle få befogenhet att utnämna lärare vid skolorna. Enligt Sahlströms mening skulle detta vara ett bättre tillvägagångssätt än det dittills tillämpade, då biskopen och konsistorium ägde att utse lärare.

Därmed kom man också in på frågan om skolans skiljande från kyrkan. Sahlströms argument för en sådan emancipation bemöttes av Lars Larsson. Mycket har blivit ordat, yttrade han, om fördelen av att skilja skolan från kyrkan, men han ville icke ingå i något vidlyftigare bemötande av "de skönt ljudande preludier, som de vilka talat för saken uppstämt". "Ofta händer, att man säger mer än man menar i hjärtat, och detta är det enda, som kan ursäkta dem, vilka härför ivrat." Såvitt detta yrkande avsåg, att skolans män ej skulle få uttränga kyrkans tjänare, ansåg han det riktigt, "ty orättvisan däruti, att skolans tjänstemän gjort intrång på dem, vilka ägnat sig åt kyrkans tjänst, har länge varit insedd och förekommande av detta intrång varit föremål för statsmakternas beprövande". Men om detta yrkande på skilsmässa gavs vidsträcktare betydelse, så var det enligt hans omdöme "ett farligt tidens tecken". "Utur skolan utgå kyrkans tjänare, och om man säger,

att kyrkan är obehövlig för skolan och att den senare kan stå oberoende av den förra, eller så till sägandes vara till endast för det materiella och världsliga, kan jag ej annat än beklaga vår tid." Sambandet mellan skolan och kyrkan ansåg han därför ytterst viktigt. "I den ena skola de bildas, vilka sedermera utgå som kyrkans tjänare, och i den andra skola de tjäna." Det var från denna synpunkt som de föreslagna eforalstyrelserna, med befogenhet att tillsätta lärare i skolorna, kom att betraktas med den starkaste misstro från de kyrkligt orienterade kretsarnas sida inom bondeståndet, och att därför förslaget om inrättande av sådana på allt sätt borde motarbetas.

Resultatet av överläggningarna i bondeståndet blev, att utlåtan- det i vad det avsåg villkoren för det höjda statsanslaget, med stor majoritet återremitterades till utskottet.

Under debatten i bondeståndet hade man kommit in också på en annan fråga, som i viss mån hörde samman med den nu debatterade om läroverkens styrelse, men som ändå i stort sett förbigåtts vid överläggningarna inom de övriga stånden, nämligen frågan om en överstyrelse för rikets skolväsen. Endast i borgarståndet hade den i förbigående berörts av hr Brinck. Han yrkade bifall till utskottsförslaget, men skulle detsamma bli återremitterat till utskottet ville han fästa utskottets uppmärksamhet på det av förra statsrådet Silverstolpe till statsrådsprotokollet fogade memorialet rörande "bildandet av en centralstyrelse för läroverken". Han ansåg det nämligen viktigt, "att steget fullt uttages, och skolan skiljes från kyrkan".

I bondeståndet togs frågan upp av N. F. Husberg. Utskottets förslag om eforal- och lokalstyrelser fann han välbetänkt. Men utskottet hade, ansåg han, ej "tänkt ut meningen eller kanske rättare icke velat uttala den". Enligt hans uppfattning stod det klart, "att en särskild styrelse eller särskilda personer, med nit och sakkunskap utrustade och ställda under ecklesiastikdepartementets chef, måste tillsättas för att handhava styrelsen över läroverken". Här framför allt vore harmoni och enhetlighet oeftergivligen nödvändiga, "på det att alla läroverk, nedifrån folkskolan ända till akademiens högsta vetenskapliga studier, må ordnas i en enda fortgående bildningskedja". Man klagade, framhöll han, allmänt och med skäl över "den brist på ordning och sammanhang mellan läro-

verk av samma art, som nu äger rum, och kanske har en stor del av klagomålen mot de gamla läroverken ävenledes sin upprinnelse i detta missförhållande".

Husberg hänvisade till Silverstolpes anförande till statsrådsprotokollet, där behovet av en förändrad styrelse över läroverken blivit "förtjänstfullt framställd". Statsutskottet, som upptagit Silverstolpes förslag i övrigt beträffande läroverkens styrelse, hade emellertid, framhöll Husberg, ej gått in på hans förslag om en högsta central myndighet för skolväsendet, och detta betecknade han som "en brist i statsutskottets förevarande betänkande". Man hade i utskottet enligt hans mening ej nog grundligt behandlat denna viktiga fråga. En centralstyrelse över läroverken borde tillsättas, innan man började organisera dem, "på det att hela verket icke må sönderfalla och de spridda elementerna förstora oredan och bristerna". Husbergs yrkande gick därför ut på, att statsutskottet måtte åläggas inkomma med förslag till stat för den föreslagna centralstyrelsen, och att ständerna för sin del måtte besluta att ingå till Kungl. Maj:t med anhållan om tillsättande av en sådan central myndighet för rikets skolväsen. De medel, som kunde bli nödvändiga härför, "torde lätt genom framdeles möjlig minskning av biskopslönerna kunna ersättas staten, och vinsten härav skulle bli bildningens och fosterlandets. Vill man ändamålet, att skilja skolan från kyrkan, så måste man också vilja medlen därtill."

Husbergs förslag understöddes av Per Sahlström. Det styrelsesätt för skolorna, som denne föreslagit, förordade han på det högsta och ansåg "att reformen därförutan icke blir genomförd såsom det bör". Det inom bondeståndet framförda förslaget, att frågan om centralstyrelse skulle av ständerna upptagas till behandling, vann dock ej något gehör inom utskottet, och kom ej heller upp till diskussion under de fortsatta förhandlingarna om läroverkens styrelse. Först längre fram under riksdagen togs frågan upp på nytt och då i annat sammanhang. Anledningen var ett par motioner, dels en av kyrkoherden i Nor av Karlstads stift prosten Olof Arrhenius, vari denne i anslutning till det i riksstaten upptagna anslaget på 3000 rdr b:o till arvode åt sakkunniga inom ecklesiastikdepartementet vid omorganisationen av skolväsendet hade yrkat på mera vittgående åtgärder i detta syfte, dels en av

borgmästaren i Jönköping J. Thorn om inrättande av en överstyrelse för undervisningsväsendet.

Arrhenius hade i sin motion framhållit, att under den tid av 14 år, som han tjänstgjort vid ett av rikets gymnasier, hade den övertygelsen stadgat sig hos honom, "att första villkoret för elementarläroverkets förbättring i riket vore en ändamålsenligare och fullständigare organisation av dess överstyrelse". Det i statsverkspropositionen framlagda förslaget om vissa sakkunniga som biträde i departementet var enligt hans mening alltför obestämt, för att det åsyftade viktiga ändamålet skulle kunna "med någon fullständighet, jämnhet och säkerhet vinnas". En ändamålsenligare organisation av högsta styrelsen över rikets läroverk var av behovet påkallad, och detta hade sedan länge varit känt och erkänt. Skolrevisionen hade föreslagit, att en särskild avdelning av ecklesiastikdepartementet med egen byråchef samt nödigt biträde av i undervisningsväsendet kunniga och erfarna män måtte inrättas för att gå föredraganden tillhanda. Enligt Arrhenius mening skulle "utan tvivel behovet av en centralstyrelse för undervisningsverken i riket med särskilda avdelningar för folkskolan, elementarläroverket och universiteten förr eller senare göra sig gällande". Vad man för närvarande och beträffande elementarläroverken borde inrikta sig på, var, att de sakkunniga, som skulle komma att anlitas av regeringen som biträde vid skolväsendets ordnande, bleve "permanenta, med ingen annan tjänsteutövning sysselsatta ämbetsmän, så att tillbörlig fullständighet, jämnhet och noggrannhet i skolärendenas beredning må kunna vinnas". Dessa personer skulle även sättas i tillfälle att förskaffa sig den närmare och speciella kännedom om rikets samtliga elementarläroverk, "som icke kan inhämtas av berättelser och tabeller, utan endast kan vinnas genom vistelse på stället". "Genom dessa ämbetsmäns årliga besök vid läroverken och deras därvid hållna överläggningar med eforerna och lärarna skulle även uppkomma någon kommunikation mellan läroverken av olika stift, vilken nu alldeles saknas, ävensom någon tävlan dem emellan och ett livligare utbyte av åsikter och erfarenhet."

Borgmästare Thorn hade i sin motion i borgarståndet hänvisat till Silverstolpes förslag om inrättande av en centralstyrelse för rikets allmänna läroverk, vilket förslag närmare utvecklats i hans till statsrådsprotokollet fogade särskilda memorial. Av propositionen

hade emellertid inhämtats, att Kungl. Maj:t icke funnit skäl att för närvarande göra någon framställning om behöfligt anslag, beräknat till 10000 rdr, utan inskränkt sig till att begära viss tillökning av det årliga anslaget till ecklesiastikdepartementet, utan att för detsamma ifrågasätta någon förändrad organisation. Till arvode åt personer, som inom departementet skulle biträda i samband med åtgärder för läroverksreformen, hade därför begärts ett anslag på 3000 rdr. Motionären ansåg, att genom beviljande av detta anslag de löpande läroverksärendena inom departementet visserligen skulle komma att bättre medhinnas, så vitt angick föredragningen av inkommande mål och expedition av besluten. Men det syntes honom tvivelaktigt, "huruvida det ändamål, som med förslaget om ett bättre ordnande av styrelsen huvudsakligen blivit avsett, nämligen beredandet av enhet, sammanhang och en på sakkännedom grundad säkerhet i ledningen av de allmänna läroverkens angelägenheter, härigenom skulle kunna vinnas". De ifrågasvarande personerna, som komme anlitas som biträden inom departementet, skulle nämligen endast tillfälligtvis tillkallas, "utan att vara egentligen fästade vid styrelseverket eller såsom ämbetsmän därvid hava någon ansvarighet". "Då emellertid behovet av en ordnad styrelse för läroverken redan är erkänt och sannolikt kommer att göra sig alltmer kännbart, i samma mån som man skall skrida till verkställighet av de tillämnade reformerna, och då en sådan styrelse dessutom, efter vad man har tillfälle att esomoftast erfarra, av lärarna själva anses såsom ett nödvändigt villkor för själva dessa reformers framgång, vilken därför utan icke hålles för tillräckligt tryggad, så är det mer än sannolikt, att frågan om inrättande av en centralstyrelse för läroverken inom kort, och måhända redan vid nästkommande riksdag, måste återkomma, ifall den icke vid innevarande riksdag på ett tillfredsställande sätt löses." Det kunde således enligt motionärens mening hända, att, om ständerna nu beviljade det begärda anslaget på 3000 rdr, icke desto mindre en annan gång 10000 rdr komme att begäras för inrättande av en särskild centralstyrelse för läroverken.

Till förebyggande härav, "och då det måste anses såsom en av samhällets viktigaste angelägenheter, att styrelsen över läroverken utövas på ett sätt, som må lämna möjligaste säkerhet för att dessa anstalter icke sakna den oavbrutna vård och tillsyn, varav de äro

i behov”, hemställde nu Thorn, ”att rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, att Hans Maj:t täcktes inrätta ett särskilt styrelseverk, åt vilket vården och tillsynen över de offentliga undervisningsverken, så högre som lägre, må uppdragas, samt att till ledamöter i denna överstyrelse för läroverken endast personer med speciell kännedom och erfarenhet uti undervisningsväsendet måtte utnännas.” För att tillbörlig enhet och sammanhang i de offentliga läroverkens författning och förvaltning skulle vinnas och en ändamålsenlig vård av allas intressen, hemställdes tillika, ”att Hans Maj:t måtte åt denna överstyrelse uppdraga vården och tillsynen ej mindre över universiteterna, elementarläroverken och folkskolorna, än ock över teknologiska institutet och slöjdskolorna samt övriga tillämpningsskolor eller undervisningsverk, med undantag blott av de militära, vilka sistnämnda torde böra fortvarande stå under de militära auktoriteternas inseende och ledning.

Enligt det av Thorn framlagda förslaget skulle denna överstyrelse bestå av minst tre ledamöter. Utöver vad som kunde anses oundgängligen nödvändigt borde icke detta antal utökas, dels för att icke onödigtvis öka kostnaderna, ”dels emedan erfarenheten torde hava visat, att förvaltningsärendenas behandling uti kollegier, som bestå av ett större antal ledamöter, är förknippad med åtskilliga olägenheter, som lättare undvikas, om ledamöterna äro få, men verkligen arbetande”. Tills vidare tänkte han sig tydligen en överstyrelse enbart för läroverksärendena. Det angivna antalet på tre personer borde nämligen vara tillräckligt, heter det i motionen, ”om ledamöterna sättas i tillfälle att uteslutande ägna sig åt befattningen med läroverkens angelägenheter”. För att ledamöterna i en sådan överstyrelse för läroverken skulle kunna uteslutande ”ägna sig åt detta maktpåliggande kall”, borde de enligt Thorns mening, ”i likhet med råden uti de föreslagna nya överstyrelserna för bergverken och för handeln, och på sätt även chefen för ecklesiastikdepartementet uti sin underdåniga framställning föreslagit”, erhålla en avlöning på 2000 rdr b:o. För kansli- och vaktbetjäning, ”utöver det biträde, som i detta avseende bör kunna påräknas från ecklesiastikdepartementet, varav den nya överstyrelsen på sätt och vis bleve att anse såsom en avdelning”, ansåg han en summa av 2000 rdr vara tillräcklig. Hela det årliga anslag, som

för den ifrågavarande överstyrelsens personal bleve behöfligt, skulle således komma att utgöra 8000 rdr b:o. Han hemställde nu, att rikets ständer måtte ”för bildande av en överstyrelse för läroverken” bevilja ett årligt anslag på detta belopp, ”att på ordinarie stat uppföras”.

Dessa motioner hade remitterats till statsutskottet, men vid behandlingen av desamma hade utskottet ansett nödigt att gemensamt med ekonomiutskottet taga de berörda frågorna i övervägande. I sitt utlåtande erinrade utskotten om det av Silverstolpe i hans anförande till statsrådsprotokollet framlagda förslaget om inrättande av en överstyrelse för undervisningsverken, vilket förslag Kungl. Maj:t dock icke funnit skäl att för närvarande upptaga till prövning, och därför ej heller för ändamålet upptagit något anslag i årets statsverksproposition. Däremot hade begärts anslag ”för bekostande av det biträde, som för skolväsendets ordnande komme att lämnas av personer, som i ämnet ägde speciell kännedom och erfarenhet”. Nu hade emellertid rikets ständer på tillstyrkan av statsutskottet i samband med behandlingen av anslagsäskandena under 8. huvudtiteln redan beslutat, ”att såväl det överskott, som kunde uppkomma å den med skolväsendets avsedda statstillgång, som ock besparingarna å elementarläroverkens anslag” skulle få användas ”till arbetsbiträde, till resekostnader, ävensom till övriga för den nya organisationens verkställande nödiga utgifter”. Under sådana förhållanden och ”enär Kungl. Maj:t äger att så, som Kungl. Maj:t anser lämpligast, ordna tillsynen över rikets läroverk”, hade utskotten funnit sig böra hemställa, ”att dessa motioner icke måtte till någon rikets ständers åtgärd föranleda”.

Då detta utlåtande den 12 september 1848 upptogs till behandling på riddarhuset, tog Hartmansdorff till orda. Han erinrade om, att han redan för 25 år sedan yrkat på ”inrättandet av en centralstyrelse för rikets läroverk och ecklesiastikväsendet i allmänhet”. Hartmansdorff åsyftade med detta sitt yttrande sin verksamhet som ledamot i en kommitté för styrelseverkens reglering. Mot dess betänkande avgav han en vidlyftig reservation, som han år 1823 offentliggjorde och vori han bl. a. yrkade på inrättande av ett collegium ecclesiasticum. (Jmfr H. Almquist: August von Hartmansdorffs personlighet och tidigare politiska bana. Historisk tidskrift. 1916, sid. 110.) Med anledning av det nu framlagda ut-

skottsbetänkandet förklarade han, att det fagnade honom "att hava upplevat den dag, då även andra insett behovet av en centralstyrelse för läroverken. "Jag vill visserligen icke bestrida", yttrade han, "att detta betänkande, sådant det är, må bifallas, men jag kan icke instämma i ett sådant bifall, utan att ytterligare erinra om behovet av en sådan inrättning".

I prästeståndet blev det vid sammanträde den 11 september 1848 en mera ingående behandling av det ifrågavarande ärendet. Prosten Arrhenius utvecklade i ett anförande ytterligare de skäl, som för- anlett honom att väcka sin motion. Det av skolrevisionen fram- lagda förslaget om en särskild avdelning inom ecklesiastikdeparte- mentet för behandling av läroverksärendena hade, såvitt han kände, blivit gillad och understödd av alla de myndigheter, som blivit hörda över skolrevisionens berättelse. "En sådan enstämmighet synes bevisa, att ifrågavarande behov är tämligen allmänt erkänt, och detta behov visar sig för övrigt nog tydligt ensamt i den om- ständigheten, att inom ecklesiastikdepartementet det icke finnes en enda tjänsteman, som till följe av sin tjänst äger någon sakkänne- dom i skolväsendet." Till skolrevisionens förslag hade han i sin motion gjort det tillägget, "att departementschefens biträden i skolväsendet" skulle genom resor i stiftens inhämta speciell och fullständig kännedom om rikets elementarläroverk", och detta tillägg ansåg han för sin del vara av stor vikt. Det var, framhöll han, "ingen nyhet, intet hugskott för dagen". "Det föreslogs redan för 200 år sedan i drottning Kristinas förslag till instruktion för ett generalkonsistorium." Motionen borde enligt hans mening för- tjäna det högvördiga ståndets behjärtande, "i synnerhet då fråga nu är om en reorganisation av elementarläroverken". Att de sam- mansatta utskotten icke föreslagit någon åtgärd i anledning av motionen, härledde sig därav, ansåg han, att statsutskottet genom sitt betänkande angående 8. huvudtiteln "för närvarande riksdag avskurit alla andra frågor rörande dessa läroverk". Han befarade därför, att prästeståndet skulle komma att bifalla utskottens be- tänkande. "Jag beklagar denna sakens utgång och önskar av varmt intresse för våra läroverk, att förslaget en annan gång måtte er- hålla en skickligare talesman och röna en bättre lycka."

Prosten Sävte framhöll, att enligt hans mening det ämne, som nu varit föremål utskottens handläggning, varit förtjänt av större

uppmärksamhet, än utskotten ägnat däråt. Det gällde här två motioner, som berörde enahanda fråga, men för vars lösning fram- ställts olika förslag. Den ena avsåg biträden åt chefen för ecklesia- stikdepartementet, med uppgift att också besöka läroverken, den andra åter inrättandet av ett särskilt kollegium för värden och tillsynen av bl. a. elementarläroverken. Det förra syntes kunna realiseras genom de tillgångar, som redan blivit ställda till Kungl. Maj:ts förfogande, det senare fordrade för sitt förverkligande ett årligt anslag på 8000 rdr. Om också statens tillgångar icke nu medgav beviljandet av nämnda summa, ville han dock fästa stån- dets uppmärksamhet på ämnets vikt. Vad som i motionen åsyfta- des var enligt Säves mening "en inrättning, som något så när mot- svarade det forna kanslikollegium". Då behovet härav icke torde kunna förnekas, ville han uttala den önskan, "att högvördiga ståndet icke ville skilja sig från denna fråga genom ett enkelt bi- fall till det avslående betänkandet, utan upptaga detsamma till åt- minstone en kort diskussion, så att det högvördiga ståndets opinion måtte kunna uttala sig om sättet för sakens framtida verkstäl- lande".

Med anledning härav tog domprosten Reuter Dahl till orda. Den fråga, som nu var föremål för ståndets överläggning, stod i sam- band med frågan om en förändrad organisation och styrelse av elementarläroverket i dess helhet, framhöll han, och i detta ämne hade rikets ständer redan avlåtit underdånig skrivelse. "Att under sådant förhållande uttala en underdånig önskan i detta enskilda fall, skulle jag för min del anse mindre lämpligt". Han hemställde därför, om icke betänkandet borde kunna bifallas, "och det så mycket hellre som Kungl. Maj:ts höga uppmärksamhet redan är fästad på denna fråga, och man således kan vara förvissad, att han därpå fäster allt det avseende, den kan anses påkalla.

Överläggningen avslutades med ett anförande av vice talman- nen, biskop Hedrén. Eftersom han deltagit i 1843 års skolrevi- sion, "från vars underdåniga berättelse den ene av motionärerna hämtat ämnet till sin framställning", ville han tillägga några ord. Denna motion kunde han så mycket mindre ogilla, i vad den angick ecklesiastikdepartementets reorganisation, som han med sin röst understött förslaget därom inom revisionen. Frågan var så- lunda redan överlämnad till Kungl. Maj:ts prövning, och med

anledning av revisionens berättelse hade utlåtanden däröver blivit infordrade från samtliga eforalstyrelser. Dessa hade också, såvitt honom var bekant, enhälligt tillstyrkt bifall till revisionens förslag. I likhet med Reuterdahl ansåg han därför mindre lämpligt, att med en underdånig framställning i denna partiella fråga "gå Kungl. Maj:ts höga beslut i förväg eller att genom någon uttalad opinion söka att liksom därpå inverka". Beträffande det tillagda förslaget, att de ifrågavarande sakkunniga skulle genom resor till de olika läroverken inspektera dessa, ansåg han "dess lämplighet och nytta nog tvivelaktig". Motionen av borgmästare Thorn ville Hedrén för sin del avstyrka. "Det föreslagna styrelseverket skulle bli en mellaninstans mellan eforalstyrelserna och Kungl. Maj:t och endast förorsaka, till skolverkets ringa båtnad, en ärendenas trögare och långsammare gång."

Efter avslutad överläggning beslöt prästeståndet utan votering att bifalla de förenade utskottens förslag, att de båda motionerna ej skulle till någon rikets ständers åtgärd föranleda.

d. Löne regleringen.

En förbättring av lärarnas löneförhållanden hade sedan länge framstått som en trängande nödvändighet. En förutsättning för att en läroverksreform verkligen skulle kunna komma till stånd var att lärarna som det hette befriades från tryckande näringsbekymmer. Den av statsutskottet föreslagna övergångsstaten var avsedd att ge lärarna en välbehörlig löneförbättring men också att tillgodose ett annat sedan länge framfört önskemål, nämligen avskaffande av den förhöjda tjänsteårsberäkningen för lärare. För att komma i åtnjutande av den förhöjda lönen skulle läraren förklara sig villig att avstå från denna rätt. För det yngre prästerskapet skulle detta innebära ett upphörande av den besvärliga konkurrensen från lärarfolkets sida om de bästa och mest indräktiga prästlägenheterna. Betydelsen för skolan låg däri, att den skulle få behålla sina bästa krafter och ej längre behöva riskera att vid första bästa tillfälle förlora dem, genom att de för sin utkomst skull nödgades snarast möjligt söka sig till någon ledig prästlägenhet.

Ett upphävande av den förhöjda tjänsteårsberäkningen skulle

emellertid skapa ett nytt problem. Hur skulle man gå tillväga beträffande de lärare, som på grund av ålder, sjuklighet eller andra orsaker ej längre var i stånd att på ett tillfredsställande sätt sköta sin skoltjänstgöring? Med den gamla ordningen hade de i sådana fall fått möjlighet att ägna sig åt församlingstjänst, ett verksamhetsfält, som varken från ekonomisk eller arbetssynpunkt erbjöd samma problem i händelse av nedsatt arbetsförmåga. Övergång till den nya lönestaten skulle således för lärarna innebära, att de av ekonomiska skäl blev nödsakade att under alla förhållanden kvarstå i sin skoltjänst, såvida man ej genom någon form av ekonomiskt understöd gjorde det möjligt för dem att lämna sin befattning. Detta å andra sidan var en statsfinansiell fråga av betydande ekonomisk räckvidd. För civilstaten fanns sedan 1778 en bestämmelse, att en tjänsteman, som uppnått 70 års ålder samt länge och väl tjänat, skulle vid avskedstagandet få behålla hela lönen. Utgifterna för statsverket på grund av detta medgivande sammanfördes sedermera i riksstaten under benämningen "allmänna indragningsstaten". Ekonomiskt understöd åt lärare, som ej längre kunde anses tillfredsställande sköta sin tjänst, skulle således formellt kunna ordnas på det sättet, att de överfördes på en indragningsstat.

Denna tankegång hade prosten Stenhammar varit inne på i sin ovannämnda reservation till statsutskottets betänkande rörande anslagen under 8. huvudtiteln. De av utskottet beräknade tillgångarna för den föreslagna löne regleringen kunde nämligen enligt hans mening ej anses tillräckliga, även om man höjde tilläggsanslaget till 90000 rdr. Frågan om detta anslag behövde därför underkastas en närmare och definitiv utredning, "innan rikets ständer inlät sig på ett vitt utseende fält, där vad som nu beviljas måste draga med sig nya, ännu till beloppet okända kostnader". Man må icke heller dölja för sig, framhöll han, "att med den en gång reglerade lönestaten måste nödvändigt, efter skolverkens nu åsyftade organisation, följa en indragningsstat för skollärarna". "När med den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande de skollärare, som på denna grund vunnit tidigare befördran inom kyrkan, kvarhållas vid lärartjänsterna utöver den tid, då de upphört att i dessa med friska krafter kunna vara gagneliga, måste utväg vara beredd att förflytta dem till emeritilön eller på indragningsstat."

En övergång på den nya lönestaten skulle för lärarna också innebära, att de åtog sig de förpliktelser beträffande sin tjänstgöring, som den åsyftade läroverksreformen skulle komma att innebära. I punkt 5 av de i utskottsutlåtandet upptagna villkoren hade nämligen föreskrivits, att lärare, som ingick på den föreslagna övergångsstaten, därmed var förpliktiga "att uppfylla de tjänsteåligganden och ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som kunna bliva en följd av de ändringar, vilka komma att i skolordningen vidtagas". Vad dessa förpliktelser i första hand avsåg, framgick av bestämmelserna i punkt 6, där det stadgades, att från och med den dag, då den nya avlöningsstaten trädde i verkställighet, skulle vid vart särskilt elementarläroverk sådan fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen meddelas, som för detta slags läroverk avsågs i det förslag till skolordning, vilket hade bifogats statsrådsprotokollet.

Med de angivna bestämmelserna hade således löneregleringen knutits samman med den på sina håll ivrigt åstundade reformeringen av de allmänna läroverken. I en reservation till utskotts-
betänkandet hade prosten Ljungdahl givit uttryck för sina betänkligheter mot en sådan sammankoppling. Det föreslagna villkoret om skyldighet för läraren, som övergick på den nya lönestaten, att underkasta sig ändrade bestämmelser i skolordningen, ansåg han sig därför icke kunna godkänna. Detta villkor syntes honom medgiva "en tvåfaldig tydning och följaktligen redan ur denna synpunkt vara olämpligt". "Antingen innebär det nämligen helt enkelt, att lärare, om han ingår på övergångsstaten, skall lyda de för hans ämbetsutövning meddelade föreskrifter, — i sådant fall inskränker det till lärare, som ingått på övergångsstaten, vad som i lika grad åligger *varje* lärare —, eller tillförbinder det den förstnämnde läraren att även mot sin övertygelse antaga den så kallade nya lärometoden. Att utskottet velat hava detta villkor uppfattat i sist framställda mening, blev under diskussionen därom (d. v. s. i utskottet) tydligen ådagalagt; och det är i synnerhet med avseende härpå, som jag finner mig nödsakad att emot detta villkor anmäla min reservation samt fästa rikets ständers uppmärksamhet på det högst betänkliga i en åtgärd, som åsyftar att inleda svagt lönade tjänstemän i den för deras män-

niskovärde förnedrande frestelsen att för penningen bortsälja sin övertygelse."

Även Stenhammar hade i sin reservation protesterat mot att man medelst en lönereglering sökte få lärarna med på en omreglering av läroverken efter, som han ansåg det, det nya skolsystemets principer. Han sade sig icke förstå, hur en fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnena skulle kunna meddelas vid varje läroverk utan att de båda bildningslinjerna förenades, att ämnesläsning infördes och att de lägre läroverken gjordes "till förberedelseanstalter för inflyttning i den högre skolan, där den fullständigare medborgerliga bildningen skall meddelas o. s. v.". Han förklarade sig ej förmå fatta, hur med annat villkor det återopade förslaget till skolordning skulle kunna tillämpas. "Mig förekommer således här anslaget och villkorens egentliga syfte vara klart uttalat. Men emot dessa medel, att dels genom lockande förespeglningar för lärarna, dels genom tvång på en inre övertygelse framtvunga en förhastad omstötning av läroverken reserverar jag mig på det högsta."

Som redan blivit nämnt hade vid debatten på riddarhuset statsutskottets ordförande friherre Tersmeden kraftigt betonat, att en lönereglering för lärarna var oundgängligen nödvändig för en tillfredsställande lärarekrytering, och att det sålunda ingalunda var frågan om läroverkens omorganisation, som på något sätt stått i förgrunden vid utskottets ställningstagande, då det gällde den nya lönestaten. Lärarnas löner var så dåliga, att det var svårt att få dugliga personer att ägna sig åt lärarverksamhet. De flesta unga män, som antagit lärartjänst, hade haft till syfte att på denna väg fortare vinna framgång inom kyrkan. Denna anordning hade varken varit till gagn för kyrkan eller skolan. Även med det av utskottet föreslagna tilläggsanslaget skulle den nya lönestaten ej kunna omedelbart tillämpas i full utsträckning, enär man ej utan vidare kunde avskeda de äldre lärarna, som önskade behålla sin rätt till förhöjd tjänsteårsberäkning och därmed kvarstå på gamla lönestaten. Men det skulle innebära ett mera väsentligt steg till förverkligande av det nämnda syftet, än som var möjligt på den av Kungl. Maj:t angivna vägen. Med sitt förslag till övergångsstat hade utskottet således i första hand avsett att skaffa lärarna, som i allmänhet var för lågt avlönade, en tarvlig bärning,

med förbehåll att de avsåde sig den förhöjda tjänsteårsberäkningen. Att den till lärarna utgående avlöningen var alldeles otillräcklig ansåg Tersmeden framgå av det förhållandet, att det fanns lärare, som var "betydligt lägre avlönade än vaktmästare i rikets ständers bank". På den av utskottet uppgjorda övergångsstaten hade alla nuvarande lärare upptagits. Den till propositionen fogade löneplanen däremot var ett förslag till normalstat, avsedd att genomföras först så småningom. I detta förslag hade antalet lärartjänster minskats med 56 (d. v. s. med ungefär $\frac{1}{7}$), och därigenom skulle det i framtiden, när de nuvarande innehavarna avgick med döden eller inträdde i kyrkans tjänst, bli möjligt att med det av utskottet föreslagna tilläggsanslaget "ordna varje läroverk på det sätt som Kungl. Maj:t finner lämpligt eller har förklarat lämpligt".

Skillnaden mellan regeringsförslaget och det av statsutskottet framlagda, då det gällde villkoren för övergång till den nya lönestaten, betonades av Hartmansdorff i ett anförande på riddarhuset vid samma tillfälle. Kungl. Maj:t hade i statsverkspropositionen begärt anslag till reformering av skolorna och löneökning för lärarna, att utgå i den mån lärarna åtog sig att uppfylla det nya skolsystemets fordringar och nya skolor i överensstämmelse därmed blivit inrättade. Löneregleringen kunde således beräknas bli genomförd endast i långsam takt, bl. a. beroende på, att de nya skolorna krävde vissa omändringsarbeten beträffande skollokaler eller rent av helt nya lokaler. Han ansåg det ovisst, huruvida behövliga medel för detta ändamål kunde beräknas omedelbart stå till förfogande. Vilka anslag, som för lokalernas omändring i enlighet med det nya skolsystemets krav kunde komma att krävas, berodde således på i vilken takt lärarna övergick på den nya lönestaten. Han ansåg det troligt, att många lärare skulle föredraga att kvarstå på den gamla staten, men också sannolikt att många avstod från den höjda årsberäkningen, enär den gamla lönestaten var alltför knapp. Regeringsförslaget innebar, ansåg Hartmansdorff, allt för många ovissa faktorer, då det gällde att bedöma, i vilken takt en reformering av läroverken skulle kunna genomföras. Statsutskottets förslag däremot medgav en betydligt snabbare övergång till det nya skolsystemet. Den föreslagna löneökningen för lärarna skulle komma alla till godo samtidigt. Villkoret för att komma i åtnjutande av den högre lönen var endast, att lä-

raren förklarade sig villig att underkasta sig de förpliktelser i avseende på det nya skolsystemets införande, som av Kungl. Maj:t i en ny skolordning kunde komma att föreskrivas.

På visst sätt hade således även enligt utskottsförslaget lönereglerningsfrågan sammankopplats med frågan om det nya skolsystemets genomförande. Utsikten till bättre löneförhållanden skulle därigenom, ansåg man på opponenthåll, bli ett lockbete för att få lärarna att ansluta sig till de nya idéerna. Punkt 5 i de uppställda villkoren om skyldighet för lärarna att i samband med övergång till den nya lönestaten underkasta sig blivande ändringar i skolordningen innebärande det nya skolsystemets införande utsattes därför också från oppositionens sida för en mycket skarp kritik. N. Tersmeden betecknade i ett anförande på riddarhuset innehållet i ifrågavarande punkt som "något förhatligt i sig själv". Den av utskottet uppgjorda övergångsstaten innebar, framhöll han, att många lärare skulle få sin lön ökad från 300 till 800 rdr b:o, om de gick med på villkoren i punkt 5. Detta måste för lärarna innebära stora frestelser att mot sin övertygelse godkänna den nya lärometoden. Sannolikt skulle enligt hans mening följderna bli den, att de svagaste lärarna i första hand skulle utnyttja tillfället till större löneinkomster, och detta skulle i sin tur leda till, att den nya lärometoden därigenom råkade i misskredit hos allmänheten.

Egendomligt nog anslöt sig Hartmansdorff i detta avseende till Tersmedens synpunkter. Han bestred energiskt, som i annat sammanhang redan blivit nämnt, att hans försvar för den nya skolmetoden skulle innebära någon önskan att medelst löneregleringen öva någon slags påtryckning på lärarna att ansluta sig till det nya systemet. Den nya undervisningsmetoden var i och för sig själv så beskaffad, att den belönade envar, som övergick till den. Det behövdes varken mutor eller tvång för att metoden skulle göra sig gällande. Han ansåg sig därför böra avstyrka varje åtgärd, som skulle kunna anses för någondera delen. Sådant skulle endast skada metoden, ty det skulle inleda i frestelse alla dem, som ville för bättre inkomsters skull förråda sin övertygelse. Det nya lärosystemet skulle därmed komma att antagas av de sämsta och därigenom bli illa utfört, emedan det skedde för vinnings skull. I enlighet med denna sin uppfattning yrkade Hartmansdorff, att ifrågavarande punkt, som i verkligheten innebar att lärarna vid övergång

till den nya lönestaten förband sig att godkänna den nya lärometoden, skulle utslutas från det av utskottet framlagda förslaget. Att Kungl. Maj:t ägde rätt att utfärda ny skolordning och att lärarna var skyldiga att åtyda denna, kunde ju inte ifrågasättas, ansåg han. Konungen hade således obetingad rätt att påtvinga lärarna en metod, som de måhända innerst inne ogillade. Men det skulle vara i hög grad oklokt att i förevarande fall använda något slags tvångsförfarande, som utan tvivel skulle komma att lända skolorna till skada.

I punkt 9 i statsutskottets förslag hade intagits en bestämmelse, som innebar, att den i övergångsstaten upptagna tillökningen i lönen skulle anses som ett bestämt belopp, som ej var underkastat varken höjning eller sänkning, om genom markegångs- eller andra förhållanden den gamla lönen undergick förändring. Under överläggningen på riddarhuset om utskottsutlåtandet var man på sina håll oviss om, vad detta stadgande i verkligheten innebar. I ett av sina många anföranden klargjorde Hartmansdorff, hur det i verkligheten förhöll sig med den av utskottet uppgjorda övergångsstaten. Det tillkom ej ständerna att fastställa någon lönestat för lärarna, utan det hörde till Kungl. Maj:ts befogenheter att "därom reglera". Dessförinnan måste vederbörande myndigheter inkomma med preciserade uppgifter rörande lärarnas löneförhållanden, och det uppgjorda förslaget till stat därefter granskas av statskontoret, innan löneplanen kunde definitivt fastställas. I den i punkt 9 intagna bestämmelsen var det således endast fråga om den löneförhöjning i penningar, som kunde bli en eller annan lärare medgiven efter de uppgifter från vederbörande, vilka komme att läggas till grund för den blivande övergångsstaten. Meningen med ifrågavarande bestämmelse var således endast, att detta eventuella kontanta lönetillskott ej skulle behöva räknas om för varje år efter markegångsprisets förändringar, en procedur, som man enligt Hartmansdorffs mening helst borde söka komma ifrån.

Den av statsutskottet uppgjorda övergångsstaten var således enligt Hartmansdorffs syn på saken endast en verkställd beräkning för bedömning av det anslag, som under angivna förutsättningar skulle komma att behövas. De i staten angivna lönebeloppen skulle av den enskilde befattningshavaren ej kunna påräknas såsom ett honom under alla förhållanden tillkommande lönebelopp. Löneför-

månerna för varje enskild lärare skulle senare komma att fastställas av Kungl. Maj:t efter utredning genom vederbörande myndigheter. Statsutskottet hade visserligen framhållit Hartmansdorff, utfört ett förtjänstfullt arbete vid upprättande av det ifrågavarande förslaget till övergångsstat. En sådan utredning var av stort värde, framför allt i det avseendet att därav framgick, "huruom medlen skulle komma att bli tillräckliga i det hela och huruledes de skulle kunna tillflyta de särskilda undervisningsverken var för sig". Men i enskildheter hade man att räkna med misstag, eftersom övergångsstaten hade måst uppgöras inom begränsad tid. Det slutliga avgörandet ifråga om lönestaten måste därför överlämnas till Kungl. Maj:t.

Vid överläggningen inom prästeståndet var det framför allt lönefrågans sammankoppling med frågan om den förhöjda årsberäkningens avskaffande som vållade diskussion. Punkt 3 i villkoren innehöll nämligen bestämmelsen, att lärare, som ville komma i åtnjutande av den för hans plats bestämda löneökningen, hade att avsäga sig all förhöjning i prästerlig tjänsteårsberäkning från och med den dag, då löneökning tillträdde. Biskop Holmström framhöll i ett anförande, att för honom rätten till förhöjd årsberäkning ej i främsta rummet var en avlöningsfråga utan hade ett viktigare syfte både med hänsyn till kyrkan och skolan. För kyrkan hade den inneburit ett värdefullt tillskott av utmärkta krafter. Borttagandet av denna uppmuntran för unga, helst graduerade unga män att ingå först i läroverket och därefter i kyrkans tjänst måste med nödvändighet innebära, att förbättrade, "eller om man så vill kalla det, skärpta fortbildningsanstalter" för blivande präster kom till stånd, "såvida prästerskapet, som hittills — man säge vad man vill om de i skolarbetet förnötta krafterna — ifrån skolan erhållit ganska många utmärkt skickliga ledamöter, icke skall äventyra att sjunka både i litterärt och ämbetsmannaanseende". Den förhöjda årsberäkningen hade å andra sidan "så länge varit ämne till klagolåt", att man måste finna sig i dess avskaffande och fick tacksamt emottaga det nu gjorda anbudet, "att åtminstone i ett avseende bereda en gottgörelse för dess upphörande".

Prosten Säve framhöll som sin uppfattning, att löneförbättringen för lärarna först och främst måste anses påkallad från rättvisesynpunkt. Lärarna hade fått sig pålagda vidgade göromål, och

dessutom hade lästiden föreslagits utökad från 28 à 30 veckor till 36. Men en lönereglering var nödvändig också med hänsyn till, att man endast under denna förutsättning kunde komma ifrån den förhöjda årsberäkningen. Denna hade, ansåg han, sedan länge utgjort ett rättvist föremål för klagomål från prästerskapets sida. Det måste därför anses vara på tiden, att denna orättvisa hävdes. Han sade sig ej frukta den därav uppkommande oundvikliga följden, nämligen skolans emancipation från kyrkan. Lärare, som tröttnat på skolarbetet, skulle allt fortfarande komma att övergå i församlingstjänst. För de lärare, som i församlingstjänsten sökte endast viloplatser, var det enligt hans mening bättre, att de blev kvar vid skolarbetet, så länge de kunde gagna där, och tills de kunde hugnas med emeritilön. Därigenom befordrades både kyrkans och skolans fördel.

Dr J. Wallin hade en del erinringar att göra mot den av utskottet uppgjorda övergångsstaten. Där hade bland löneförmånerna även upptagits avgifter från eleverna. Utskottet hade således räknat med att frivilliga avgifter skulle kunna utgå jämte de nu föreslagna terminsavgifterna. Men införandet av obligatoriska avgifter måste innebära, att alla frivilliga avgifter upphörde. De i övergångsstaten upptagna hittills utgående löneförmånerna var således i visst avseende fiktiva. Enligt Wallins mening borde i staten upptagas endast tillförlitligt beräknade och öppet angivna belopp. I fråga om somliga läroverk hade de extra inkomsterna blivit noggrant angivna i de infortrade löneuppgifterna, i andra däremot mera summariskt. Följden hade blivit, att statsanslaget blivit ojämnt fördelat, och därmed hade lönesättningen för lärarna ej blivit fullt rättvis. Kunde man väl, undrade han, genom en fördelning av statsanslaget, som ledde till sådant resultat, vara berättigad "att inlösa årsberäkningen".

Biskop Hedrén vände sig emot att statsutskottet vid uppöran- det av övergångsstaten lämnat vissa tjänster utanför. Framför allt hade det varit nödigt tillse, att språklärarna och lärarna i naturkunnighet samt bibliotekarierna, där undervisningsskyldighet var förenad med denna senare tjänst, hade blivit delaktiga av den nu föreslagna löneförbättringen för lärarpersonalen. Vid genomförandet i samband med löneregleringen av läroverkens omorganisation kunde dessa befattningar icke rättvisligen lämnas utanför.

Han vände sig också mot vissa bestämmelser i den uppgjorda staten. I enlighet med det i propositionen framlagda förslaget till ny skolordning hade skolorna uppdelats i lägre skolor och medel- skolor med 2 respektive 4 lärare. På de ställen, där det fanns skolor med 3 lärare, hade en av tjänsterna indragits, och den framlagda lönestaten hade därför på dessa platser mottagits med "stor obelåtenhet". Denna uppdelning i lägre skolor och medel- skolor ansåg han för sin del ej lycklig. Medeltalet mellan 2 och 4, d. v. s. 3 lärare, var enligt hans uppfattning ofta den mest lämpliga skol- formen. Han hoppades därför, att regeringen vid genomförandet av läroverksreformen skulle beakta nödvändigheten av vissa modi- fikationer i den utskottet uppgjorda övergångsstaten.

I borgarståndet anmärkte borgmästare Ekholm på att förslaget till lönereglering upptog samtliga nuvarande tjänster på gymnasie- stadiet. Detta innebar löneökning ifråga om tjänster, som på grund av ringa lärjungeantal borde indragas. Han anförde som exempel gymnasierna i Västerås och Visby, där lärarnas antal ej stod i rim- ligt förhållande till antalet lärjungar. På det förra stället fanns det sålunda 11 lärare på omkring 30 lärjungar och på det senare 9 lärare på 20 lärjungar. Att ökade löner skulle här behövas, kunde han icke inse, och han föreställde sig, "att de för nyssnämnda läroverk befintliga löneinkomster lär vara tillräckliga för den nya stat, som efter reformens genomdrivande kommer att upprät- tas". Något statsanslag skulle således enligt Ekholms mening ej beräknas för dessa läroverk, utan lärarna där skulle få åtnöjas med sina tidigare löner i avvaktan på att tjänster skulle kunna indragas, så att de kvarstående kunde komma i åtnjutande av den föreslagna löneförbättringen. En annan talare framhöll som sin uppfattning, att liknande förhållanden kunde finnas vara rådande även "på flera andra ställen". Även Wærn var inne på denna tankegång. Att lärarnas antal vid något läroverk var för stort i förhållande till lärjungeantalet, visade endast det nuvarande skolsystemets brister och oförmåga att motsvara lärjungarnas behov. Illa organi- serade läroverk borde antingen indragas eller ombildas. Därigenom skulle det bli möjligt att förbättra lönerna för de lärare, som var för lågt avlönade.

I allmänhet ville man inom borgarståndet gärna komma åt gym- nasierna, vilka ifråga om organisation och arbetsmetoder så föga

ansågs motsvara utbildningsbehoven för det praktiska livets män. Herr Winge påtalade utskottets förfaringssätt att i övergångsstaten föreslå väsentliga löneökningar för lektorerna. Detta innebar enligt hans mening en betänklig inkonsekvens, eftersom det nu framlagda reformförslaget gick ut på gymnasiernas avskaffande. Förslaget om löneökning för dessa befattningshavare var så mycket mindre påkallat, som de i allmänhet var "älderstigna", och skulle dessutom enligt hans mening "svårligen bekväma sig att undervisa i andra ämnen än de, varuti de nu lämna handledning".

Vid överläggningen i bondeståndet uttalades, som redan i annat sammanhang blivit berört, farhågor för, att lärarna trots löne-regleringen och de i samband därmed föreslagna terminsavgifterna skulle även i fortsättningen komma att göra anspråk på frivilliga avgifter från eleverna. Strindlund framhöll som sin mening, att då staten åtagit sig undervisningen och avlönade lärare för detta ändamål, så skulle ej föräldrarna behöva vidkännas några extra skolavgifter utöver den skatt, de hade att betala till staten. Sambandet mellan lärarnas dåliga löner och de frivilliga skolavgifterna framhölls också av A. Andersson. Dessa senare härledde sig från en tid, då lärarna var nästan lönlösa och därför måste erhålla understöd av föräldrarna för att ha något att leva av. Med införande av en ordinarie terminsavgift och genomförd löne reglering för lärarna var han övertygad om, att de frivilliga avgifterna skulle upphöra. De föreslagna lokalstyrelserna, i vilka föräldrarna skulle vara representerade, borde enligt hans mening kunna tillse, att inga missbruk i den vägen fick förekomma. Enligt Anderssons mening borde man för övrigt ej alltför mycket betona sambandet mellan lärarnas löner och de föreslagna terminsavgifterna. Dessa var ingalunda i första hand avsedda för förbättring av lärarnas lönevillkor, utan skulle gå till förstärkning av den fond, varav läroverkens omreglering skulle bekostas.

Att löne regleringen ställts i samband med den förhöjda årsberäkningens avskaffande, hälsade man på sina håll med tillfredsställelse. N. F. Husberg förklarade, att det för honom var en glad företeelse, att statsutskottet framlagt förslag till löneförbättring för lärarna och som villkor för att komma i åtnjutande därav föreskrivit avsägelse av rätten till förhöjd årsberäkning, vilken rätt "så länge varit av skadlig inflytelse för både skolan och kyr-

kan". Ehuru de uppoftningar, som krävdes för löne regleringens genomförande var betydande, tvekade han icke "i känslan av det ädla ändamålet" att instämma i utskottets uttalande, "att statens medel icke lätteligen skulle kunna till vinnandet på en gång av flera viktiga ändamål användas, än om de avsåges till ett slutligt ordnande av elementarläroverken i riket". Han var därför för sin del beredd att rösta för det av utskottet föreslagna högre tilläggsanslaget, som skulle möjliggöra en omorganisation av läroverken och i samband därmed en löneförbättring för lärarna och ett upphörande av rätten för dem till förhöjd tjänsteårsberäkning.

Även Sven Heurlin talade för utskottets förslag om en förhöjning av statsanslaget och hänvisade till att man därigenom skulle få bort den förhöjda årsberäkningen. Den föreslagna höjningen kunde visserligen förefalla avskräckande, men om man besinnade frågans stora vikt, borde man icke draga i betänkande att bifalla utskottets förslag och därigenom vinna "det stora och efterlängttade syftemålet", d. v. s. den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande. Bondeståndet hade länge strävat efter att få denna avskaffad, framhöll han. "Den olägenhet ett sådant stadgande medför, är lätt i ögonen fallande. Skollärarna utestänger andra skickliga prästmän från de större pastoraten. De hava icke ägnat sin tid och sin verksamhet åt kyrkan, och då de erhålla pastorat, har det icke sällan visat sig, att de saknat förmåga att vårda och sköta de prästerliga göromålen." I bondeståndet hade därför också, betonade han, sedan länge yttrats den önskan, att skolan måtte bli skild från kyrkan för att därigenom upplösa ett tvång, "som de gamla skolinstitutionerna medföra".

Mot denna argumentering till förmån för det högre anslaget invände P. Jönsson, att den dubbla tjänsteårsberäkningen borde kunna avskaffas, även med det anslag, som Kungl. Maj:t i statsverkspropositionen begärt, d. v. s. 30000 rdr. Om de till ecklesiastikstaten anslagna lönerna bleve mera rättvist fördelade bland befattningshavarna, så att de stora lönerna reducerades och de därigenom erhållna tillgångarna anslogs till förbättring av de sämst avlönade lärarnas lönevillkor, så skulle det avsedda ändamålet, nämligen årsberäkningens avskaffande, kunna vinnas utan någon anslagsökning. Varje lärare skulle nämligen genom ett sådant åtgörande förses med en i förhållande till hans tjänsteåliggande och

göromål avpassad avlöning. Även han ansåg, att den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphävande var en nödvändig reform. Ty sedan en person använt sin verksamaste tid i skolans tjänst, "och därav är så till sägandes uttröttad, är han icke vidare skicklig att vara ledare för en församling". Detta skäl var för honom tillräckligt för ett upphävande av den angivna rätten. Han kunde ej dela den uppfattningen, att ett upphävande av denna rätt skulle innebära ett led i strävandena att emancipera skolan från kyrkan. "Skolan och kyrkan kunna anses som syskon eller rättare kyrkan som moder för skolan. All kunskap, alla studier böra, om de skola vara goda, vara byggda på kyrklig grund. Skolan bör därför vara liksom i kyrkans tjänst." Man kunde icke alltid säga, framhöll han, att icke en läroverkslärare kunde bliva en skicklig prästman. "Vi hava i dessa dagar haft exempel på att en skollärare (d. v. s. läroverkslärare) blivit vald till kyrkans högste vårdare och ett stifts styresman. (Med detta yttrande torde Jönsson ha åsyftat lektor Israel Bergman, som år 1848 utnämndes till biskop i Hernösand.) Jag kan för övrigt icke föreställa mig, att vid skolan skall förhåvas något, som kan göra läraren oskicklig att förvalta prästämbetet."

Anders Andersson förklarade, att han i utskottet varit mycket tveksam, huruvida han skulle ansluta sig till förslaget om en så avsevärd höjning av tilläggsanslaget, som blivit ifrågasatt. "Jag har väl med livligt intresse omfattat förslaget om avskaffande av den dubbla (!) tjänsteårsberäkningen, vilket jag dock trott lämpligast skulle vinnas genom biskopsämbetenas upphörande och biskoparnas funktioners överflyttande på domprostarna, men sådant är problematiskt och kan ännu endast höra till de fromma önskingarna." Kungl. Maj:t hade föreslagit, att läroverkens ombildande skulle ske successivt och ej på en gång, vilken senare mening gjorde sig gällande inom utskottet. "Ehuru jag insåg behovet av förändringen, var jag, såsom jag ovan förklarat, tveksam om sättet för dess verkställighet. Med avseende å sakens stora vikt trodde jag mig icke böra sätta mig emot den mening, som i utskottet var och blev den härskande."

Liknande synpunkter framfördes av Matts Persson, även han ledamot av statsutskottet. Han hade varit tveksam i utskottet, men under behandlingen där kommit till den övertygelsen, att

läroverken hade behov av "en ny och genomgripande reorganisation. "Vill man gripa verket an, måste man genomföra det, och för att vinna detta ändamål, måste man i system gå till väga, varförutan en ändamålsenlig organisation, grundad på det rättas och sannas princip, icke kan åstadkommas. Under sådana förhållanden bör man icke se på medlet." Även han kom in på frågan om skolans skiljande från kyrkan. Han trodde icke att ett upphävande av den förhöjda tjänsteårsberäkningen skulle få denna innebörd. Även om genom upphörandet därav ett mindre antal prästmän än tidigare skulle komma att anställas som lärare vid skolorna, behövde detta icke leda till skolans skiljande från kyrkan. "Biskopen är ju skolans eforus; sambandet mellan skolan och kyrkan kvarstår, och ehuru skolan icke bliver helt och hållet beroende av kyrkan, anser jag dem dock vara syskon. Under utövandet av lärarkallet i skolan skall läraren otvivelaktigt uppfatta det religiösa och sedermera vända sig dit." Utom vad som skulle vinnas i avseende på ungdomens bildning komme det framlagda utskotts-förslaget enligt hans mening även att innebära ett upphörande av "det obilliga, som hittills existerat uti lärarnas löningssätt". "Läraren skulle erhålla löneförmåner motsvarande hans arbete och möda, och icke, som nu är händelsen, tjäna för framtida lön." En lärare, som rycktes bort, innan han hunnit målet och erhållit pastorat, var att anse "såsom den där tjänat lönlös".

Som ovan blivit nämnt gav debatten i bondeståndet till resultat, att utskottsutlåtandet återremitterades till utskottet efter votering med 44 röster mot 23, vilka senare avgavs för bifall till utskottets förslag. Man hade under diskussionen kraftigt opponerat mot anslagshöjningen, men å andra sidan hade framhållits, att denna höjning var en nödvändig förutsättning för den föreslagna löneregleringen, utan vilken en avveckling av den förhöjda tjänsteårsberäkningen ej kunde komma till stånd.

4. Statsutskottets förnyade utlåtande.

Statsutskottets utlåtande rörande anslagsäskandena under 8. huvudtiteln hade grupperats under tre huvudrubriker, nämligen terminsavgifterna, tilläggsanslaget för läroverkens omorganisation

och villkoren för tilläggsanslagets utgående. I samtliga dessa huvudpunkter hade överläggningarna inom stånden resulterat i återremiss till utskottet, ehuru med något olika motivering för beslutet. Adeln hade bifallit första huvudpunkten i utskottsförslaget, nämligen om terminsavgifterna och likaså den andra om tilläggsanslaget men däremot på grund av framkomna anmärkningar återremitterat tredje huvudpunkten ”angående sättet och villkoren för läroverkens slutliga reglering”. Prästeståndet hade godkänt andra huvudpunkten men återremitterat de båda övriga. Borgarståndet hade bifallit samtliga huvudpunkter medan bondeståndet återremitterat utlåtandet i dess helhet.

Beträffande första huvudpunkten i utskottsförslaget, nämligen frågan om terminsavgifterna hade utskottet, som redan tidigare nämnts, föreslagit en avgift av 10 rdr b:o för varje lästermin, vilken avgift dock efter omständigheterna skulle kunna av vederbörande till större eller mindre del eller ock alldeles eftergivnas. Om de influtna avgifterna vid lästerminens utgång skulle befinnas hava överstigit en summa, beräknad efter 5 rdr b:o för varje lärjunge, ”må överskottet tillkomma det läroverk, där uppbörden skett, och till dess materiella behov användas”. Mot detta förslag hade, som framgått av det föregående, särskilt i präste- och bondestånden kraftiga invändningar blivit gjorda. Man hade bl. a. framhållit, att det vore statens både plikt och fördel att befrämja odlingens framsteg och att det då ej vore billigt eller fullt konsekvent med avgifter för undervisningen, att de föreslagna avgifterna skulle bli alltför betungande på de flesta orter, i synnerhet som fri undervisning hittills varit medgiven, att den lokalstyrelsen tillkommande prövningsrätten ifråga om befrielse eller lindring i skolavgifternas erläggande skulle bli förenad med många svårigheter och blottställa styrelsen för missnöje och klander, särskilt då fråga vore om gradering av föräldrarnas förmögenhetsvillkor och i de fall, då föräldrarna vore bosatta på en från skolstaden avlägsen ort, samt att den föreslagna höga terminsavgiften och ovissheten om efter vilka grunder nedsättning komme att beviljas skulle kunna få till följd att mångt medellöst, med utmärkta anlag begåvat barn bleve utestängt från studiernas väg. Det hade vidare framhållits, att statsutgifterna för den ifrågasatta omorganisationen av läroverken ej på lång tid kunde beräknas uppgå till

sitt fulla belopp, eftersom åtminstone de yngre lärarna komme att föredraga bibehållandet av den förhöjda tjänsteårsberäkningen framför åtnjutandet av den ökade lönen. Några terminsavgifter skulle således ej bli nödvändiga för ändamålet, åtminstone ej så höga som föreslagits. De av utskottet föreslagna elevavgifterna borde därför antingen kunna helt och hållet försvinna eller åtminstone nedsättas till 2 rdr eller högst 5 rdr för varje lästermin. Slutligen hade under överläggningarna yrkats, att skolstyrelserna väl skulle vara berättigade att vid uppkommande frågor avgöra, huruvida befrielse från avgifternas erläggande skulle medgivas eller ej, men däremot icke äga att bevilja partiell nedsättning i dessa avgifters fastställda belopp.

I sitt med anledning av återremissen avgivna utlåtande upptog utskottet dessa invändningar mot det tidigare framlagda förslaget till bemötande. Olägenheterna med de föreslagna avgifterna måste enligt utskottets mening ”anses bliva tillfullo gottgjorda av de väsentliga fördelar, som beredas genom den med elementarläroverkens ifrågasatta nya reglering avsedda utsträckning så i lärotiden som i mängden av undervisningsämnen”. Det var dessutom känt, att vid åtskilliga av de nuvarande elementarläroverken lärarna uppbar frivilliga avgifter av lärjungarnas föräldrar, ”ofta motsvarande eller överstigande meranämnda skolavgifter”. Utskottets förslag skulle därför på de flesta orter ej innebära annat än att den frivilliga avgiften utbyttes mot en till beloppet fastställd. ”Den skolstyrelsen tillhörande rättighet och plikt att pröva, om och i vad mån nedsättning i avgifterna må, i särskilda fall, beviljas, — ett uppdrag, som, efter utskottets tanke, icke lär kunna anses mindre lämpligt eller med större svårigheter förenat än flerfaldiga andra nu påbudna taxeringsförrättningar, — synes utskottet i övrigt innebära tillräckligt korrektiv emot de av dessa avgifter i övrigt befarade olägenheter.” De föreslagna terminsavgifterna hade dessutom ”blivit av utskottet tagna i beräkning bland de för elementarläroverkens reglering erforderliga tillgångarna”, och deras borttagande skulle följaktligen medföra behovet av motsvarande statsanslag. Utskottet hade därför funnit sig böra vidhålla det i förevarande huvudpunkt framställda förslaget, vilket förslag ”blivit av ridderskapet och adeln samt borgarståndet godkänt”.

Den andra huvudpunkten i det av statsutskottet avgivna be-

tänkandet rörande 8. huvudtiteln hade avsett en utökning av det för läroverkens omorganisation som nödvändigt beräknade tilläggsanslaget från av Kungl. Maj:t begärda 30000 rdr b:o till 90000. Denna huvudpunkt hade, som ovan nämnts, av bondeståndet blivit återremitterat till utskottet, varvid flera ledamöter, under åberopande av "statsverkets tillgångars för närvarande inskränkta belopp och sannolikt förestående nya oundgängliga utgifter", yrkat, att det föreslagna tilläggsanslaget måtte nedsättas till det i statsverksproposition begärda beloppet, nämligen 30000 rdr b:o. Adeln och prästeståndet hade godkänt det i denna huvudpunkt framlagda förslaget. Borgarståndet hade bifallit huvudpunkten i dess helhet, men icke meddelat "särskilda beslut rörande anslagets belopp och de för dess användande av utskottet föreslagna villkor". Det kunde därför enligt utskottets mening ifrågasättas, huruvida borgarståndet, oberoende av de angivna villkoren, som ännu icke slutgiltigt prövats av de tre övriga stånden, vore villigt medgiva anslagets förhöjning till 90000 rdr b:o. Anslagsfrågan måste under sådana förhållanden, ansågs utskottet, betraktas "såsom ännu icke av rikets ständer avgjord". Med avseende på vad sålunda i ärendet förekommit, fann sig utskottet böra "förnya sitt i förevarande ämne förut avgivna tillstyrkande".

Beträffande slutligen den tredje huvudpunkten i det av utskottet ursprungligen avgivna betänkandet hade borgarståndet bifallit, men de tre övriga stånden återremitterat förslaget i denna del. Vid ärendets behandling i de olika stånden hade, som redan blivit berört, en rad erinringar blivit gjorda mot den formella behandlingen. Sundler hade i sin motion endast alternativt eller för den händelse, "att någon partiell fördel i avseende på skolväsendet icke skulle kunna staden Borås tillgodokomma annorlunda än i sammanhang med vad som för hela riket bleve beviljat", förklarar sig vilja såsom eget förslag upptaga det av f. d. statsrådet Silverstolpe i hans anförande till statsrådsprotokollet framlagda förslaget rörande elementarläroverkens reglering. Men utskottet hade icke allenast underlåtit tillkännagiva, "i vad mån det varit förhindrat att för läroverket i Borås särskilt tillstyrka den av motionären begärda anslagssumman", utan därjämte för nämnda skola föreslagit en förhöjning i nuvarande anslag med nära 900 rdr (d. v. s. i sitt förslag till övergångsstat). Utskottet hade således,

menade man, "saknat skäl att som utgångspunkt för sina i förevarande ämne gjorda framställningar åberopa meranämnda motion". Under överläggningarna i de nämnda stånden hade man vidare gjort den invändningen mot utskottsförslaget, att utskottet som villkor för tilläggsanslagets beviljande upptagit åtskilliga bestämmelser, som varken kunde återfinnas i Kungl. Maj:ts nådiga proposition eller i enskilda till utskottet remitterade motioner "och varom emot 37 § riksdagsordningen motion ej heller kunnat inom utskottet väckas". På grund härav måste man anse, att utskottet vid framläggandet av sitt förslag hade "överskridit gränsen av sin befogenhet". Då de föreslagna villkoren dessutom avsett organisationsfrågor, hade statsutskottet bort för ärendets handläggning sammanträda med allmänna besvärs- och ekonomikutskottet. Skäl härtill hade så mycket hellre förefunnits, hade man framhållit, "som sistnämnda utskott, vilket fått till behandling emottaga flerfaldiga, elementarläroverkens reglering rörande, motioner av likartad beskaffenhet med dem, som till statsutskottet blivit remitterade, särskilt inbjudit sistnämnda utskott till ärendenas gemensamma handläggning", en inbjudan, som statsutskottet emellertid ej velat acceptera.

Gentemot dessa anmärkningar framhöll utskottet, att det framlagda förslaget till omorganisation av läroverken avsåg en fullständigare undervisning och att alla orter, så vitt görligt vore, därav borde erhålla lika fördelar. Utskottet hade därför icke ansett skäl vara för handen att tillstyrka statsbidrag för utvidgning och förbättring av läroverket i Borås annorlunda än i sammanhang med en reglering av elementarläroverken i allmänhet. En sådan allmän reglering lät sig emellertid icke genomföras med den av Kungl. Maj:t begärda tillökningen av nuvarande statsanslag. Vid sådant förhållande måste utskottet anses ha varit befogat att på grund av herr Sundlers motion tillstyrka denna reglerings snara tillvägbringande.

Ständernas rättighet att vid beviljande av statsanslag föreskriva de villkor för desammas användande, som kunna befinnas nödiga eller lämpliga, ansågs utskottet icke kunna ifrågasättas. Även om dessa villkor skulle avse sådana åtgärder, vilkas vidtagande ankommer ensamt på Kungl. Maj:ts nådiga beslut, kunde detta icke anses innebära något intrång i Kungl. Maj:ts prövningsrätt. Det

vore Kungl. Maj:t städse obetaget, "att i händelse sålunda stadgat villkor skulle i nåder prövas mindre tjänligt eller överkställbart, inställa anslagets begagnande". Beträffande de villkor, som utskottet ansett sig böra till ständernas godkännande föreslå, förhöll det sig så, "att åtskilliga av de uti samma villkor intagna bestämmelser jämväl blivit tillstyrkta uti det av herr f. d. statsrådet Silverstolpe till Kungl. Maj:t i underdånighet avgivna och i herr Sundlers till utskottet remitterade motion återopade memorial, ävensom att merberörda villkor till någon del överensstämde med Kungl. Maj:ts rörande regleringen av elementarläroverken redan fattade beslut". De övriga av ifrågavarande detaljbestämmelser innefattade visserligen dels avvikelser från statsrådet Silverstolpes förslag, dels andra av utskottet därutöver tillagda grunder och förbehåll, som ansetts nödvändiga för den nya regleringens verkställande. Utskottet ville emellertid som förklaringsgrund till detta senare förfarande återopa det förhållandet, "att ej mindre vid nu pågående, än under förflutna riksdagar, statsutskottet vid mångfaldiga tillfällen till rikets ständer avgivit förslag, innehållande modifikationer i eller tillägg till de kungliga propositioner eller enskilda motioner, vilka till utskottets behandling varit remitterade, utan att sådant blivit av rikets ständer ogillat eller ens anmärkning däremot inom riksstånden förekommit".

Vidkommande den framställda anmärkningen, att statsutskottet genom att behandla frågor, som rörde läroverkens organisation, skulle ha överskridit sin befogenhet och trätt in på ekonomiutskottets område, erinrade utskottet om, att det enligt riksdagsordningen tillkom ekonomiutskottet att behandla frågor, som angick grunderna för uppfostrings- och undervisningsverken samt andra allmänna inrättningar av *alla* slag. "En betydlig och måhända den betydligaste delen" av de uti statsverkspropositionen förekommande ärendena kunde emellertid betraktas "såsom i större eller mindre mån innefattande organisationsfrågor". Följaktligen skulle en sträng tillämpning av nämnda bestämmelse i riksdagsordningen hava till följd, "att nästan hela statsregleringen borde av statsutskottet gemensamt med allmänna besvär- och ekonomiutskottet handläggas". Gränsen mellan dessa bägge utskotts befattningar torde för övrigt enligt utskottets mening svårigen kunna med fullkomlig noggrannhet bestämmas. Då under innevarande riksdag

statsutskottet ensamt behandlat och avgivit utlåtande över den i Kungl. Maj:ts proposition framlagda planen för ordnande av rikets försvarsverk till sjöss och detta utlåtande blivit av ständerna godkänt, "synes statsutskottet med lika skäl befogat, att utan sammanträde med ekonomiutskottet till handläggning företaga de uti Kungl. Maj:ts från samtliga riksstånden ensamt till statsutskottet remitterade nådiga proposition, ävensom uti enskilda, likaledes ensamt till utskottet överlämnade motioner förekommande frågor angående reglering av elementarläroverken i riket".

Mot den i punkt 5 av villkoren intagna bestämmelsen, att lärare, som ingår på övergångsstaten, skulle vara förpliktad att uppfylla de tjänsteåligganden och ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som kunde bli en följd av de ändringar, vilka kunde komma att i skolordningen vidtagas, hade gjorts den invändningen, att då Kungl. Maj:t ägde rätt att för lärare vid elementarläroverken utfärda ny skolordning, vilka dessa vore förpliktade att iakttaga, så erfordrades icke något särskilt förbehåll i detta hänseende, varför alltså ifrågavarande punkt kunde helt och hållet uteslutas. Vidare hade under överläggningen i stånden framhållits, att ifrågavarande punkt borde något modifieras, "helst den ovillkorliga förbindelsen kunde hava till följd, att en lärare finge sig ålagt att undervisa i ett ämne, däruti han ej speciminerat". Gentemot dessa invändningar anförde utskottet följande: "Ifrågavarande 5:te moment, som vid redaktionen av utskottets utlåtande tillkommit i anseende till och i samband med vissa av den förberedande utskottsavdelningen beslutade, men av utskottet in pleno underkända, speciella undantagsbestämmelser, är visserligen i sitt nuvarande skick ingalunda att anse såsom i minsta mån ägnat att öka den bindande kraft, som varande eller blivande skolordning ty förutan äger och kommer att äga". Då emellertid momentet redan blivit av ett riksstånd godkänt, fann utskottet "sig sakna anledning att föreslå momentets uteslutande".

Den i punkt 6 intagna bestämmelsen om fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnena hade föranlett anmärkningen, att utskottsfröslaget åsyftade ett skyndsamt och fullständigt införande av den s. k. nya lärometoden vid rikets samtliga elementarläroverk. En sådan åtgärd hade man ansett så mycket mindre lämplig, som den nya lärometodens före-

träde framför den gamla vore åtminstone högst tvivelaktigt. Man hade vidare framhållit, att en så beskaffad förändring, om den kunde anses tjänlig och verkställbar, i allt fall icke annorlunda än med lärarnas frivilliga begivande och på övertygelsens väg borde åstadkommas. Utskottet hade dessutom ingalunda bort tillstyrka fullkomlig befrielse för lärjungarna från förbindelse att studera det latinska språket, en åtgärd, som befarades komma att för bildningen i allmänhet medföra särdeles betänkliga följder.

Utskottet förklarade sig vid behandlingen av ifrågakarande ärende icke hava ansett behövt eller lämpligt att inlåta sig i prövning av den gamla och nya lärometodens fördelar och olägenheter eller att i detta hänseende uttala ett omdöme. "Avsikten med den av utskottet tillstyrkta förhöjning i elementarläroverkets statsanslag ävensom med de i sammanhang härmed föreslagna bestämmelser har ingalunda varit, att medelst tvång eller annorlunda än på övertygelsens väg bereda antagandet av den nya undervisningsmetoden. En sådan avsikt finnes icke i utskottets förevarande utlåtande uppgiven och kan icke heller utan misstyndning eller missförstånd därifrån härledas. De ändamål utskottet med sitt förslag åsyftat och vilka i betänkandet blivit uttryckligen angivna äro borttagandet av den förhöjda prästerliga tjänsteårsberäkningen, åstadkommandet av en behövt löneförbättring för elementarläroverkens lärarepersonal samt beredande av ökade tillfällen för inhämtande av fullständigare undervisning i de kunskapsämnen, som anses grundläggande en allmän medborgarlig bildning." Denna av tidens fordringar oundgängligen påkallade utvidgning och förbättring av läroverken torde enligt utskottets mening kunna på flerahanda sätt verkställas, utan att den nya lärometodens införande därvid behövde utgöra ett oeftergivligt villkor. Vad angick befrielse från skyldigheten att studera de klassiska språken, hade utskottet härutinnan icke föreslagit annat, än vad i de befintliga apologist- och realskolorna redan ägde rum. Utskottet ansåg allt fortfarande detta förslag vara "högeligen påkallat av ett billigt avseende å de talrika medborgarklassers anspråk, vilka för utövningen av sina yrken icke äro i behov av kunskap i förberörda ämnen". På grund av vad utskottet sålunda anfört vidhöll det sina i angivna punkt föreslagna bestämmelser.

Punkterna 10 och 11 i de föreslagna villkoren hade under över-

läggningarna i stånden, som ovan blivit nämnt, föranlett ett flertal erinringar. Man hade framhållit, att de i dessa punkter förekommande frågorna, såsom av rent administrativ natur, icke kunde bli föremål för ständernas beslutanderätt, att utskottets förslag var stridande mot kyrkolagens bestämmelser, enligt vilka biskopen och domkapitlet ägde uppsikten över läroverken, att utskottet med avseende på sammansättningen av ifrågakarande eforal- och lokalstyrelser frångått den av statsrådet Silverstolpe i hans förslag hävdade principen, att majoriteten i styrelserna borde utgöras av personer, som till följd av sitt kall vore skyldiga att känna läroverkets angelägenheter och kompetenta att bedöma dess tillstånd och behov, samt slutligen att valet av de ledamöter i styrelserna, som skulle utses av den i skolorna undervisade ungdomens föräldrar eller målsmän, otvivelaktigt måste, enär en del av dessa föräldrar och målsmän ofta vore avlägset boende, medföra flerfaldiga svårigheter.

I sitt bemötande av dessa invändningar framhöll utskottet, att enligt det framlagda förslaget hade ordförandeskapet i eforalstyrelsen ävensom i lokalstyrelsen för stiftsstadens läroverk blivit biskopen förbehållet. Denne ämbetsman skulle jämväl äga utse inspektör för vart och ett av övriga inom stiftet befintliga läroverken. Utskottet ansåg därför de ifrågakarande bestämmelserna fullt förenliga med det citerade stadgandet uti gällande kyrkolag. Intagandet i dessa styrelser av personer, utsedda dels av stadens magistrat och borgerskapets äldste, dels av skolungdomens föräldrar och målsmän skulle enligt utskottets mening "utgöra ett verksamt medel att bland alla samhällsklasser sprida ett ökat deltagande för de med läroverkets gemenskap ägande ämnen". Då vid nämnda val någon inskränkning till vissa stånd eller yrken icke var föreslagen, ansåg utskottet ingen anledning vara för handen att befara, "att till nämnda ledamotsbefattningar komma att utses andra än sådana personer, som innehava de för befattningarnas bestridande erforderliga egenskaper". Med avseende på vad sålunda blivit anfört hade utskottet funnit sig böra vidbliva sina uti ifrågakarande punkter gjorda tillstyrkanden.

Med avseende på den av utskottet upprättade övergångsstaten hade anmärkts, att då det fanns all anledning förmoda, att införandet av bestämda skolavgifter komme att förorsaka minskning

eller fullkomligt upphörande av de extra inkomster, som för lärarna dittills utgått i form av lärjungarnas frivilliga bidrag, utskottet icke bort i sin beräkning av de *blivande* lönerna upptaga dessa extra inkomster, utan snarare bort föreslå, att vid tidpunkten för övergångsstatens ikraftträdande, skolordningens stadgande om frivilliga skolavgifter skulle till kraft och verkan upphöra. Vidare hade anmärkts, att de i de framtida lönebeloppen inräknade nuvarande extrainkomsterna jämväl medfört den olägenheten, ”att för de läroverk, varvid extra inkomsterna blivit till beloppet mera noggrant uppgivna, löneökningen merendels blivit föreslagen till obetydligt belopp och ofta helt och hållet uteblivit, varemot de läroanstalter, vid vilka endast ringa extrainkomster uppgivits fått tillgodonjuta ansenliga lönetillskott”. De uppgifter rörande lärarnas nuvarande inkomster, varpå övergångsstaten grundade sig vore därför i behov av ytterligare granskning och jämförelse sinsemellan. Inom prästeståndet hade på grund härav av flera ledamöter blivit yrkat, att frågan om nämnda övergångsstats reglerande måtte åt Kungl. Maj:t i underdånighet överlåtas.

Till svar på dessa anmärkningar anförde utskottet, ”att, enär den föreslagna *övergångsstaten* avser löneförbättring endast för de vid elementarläroverken *nu* anställda lärare, hava följaktligen för löneförhöjningens bestämmande måst uteslutande tagas till grund de *nuvarande* lärare tillkommande lönebelopp, evad däruti ingår personell löneförmån eller ej”. Dessa lönebelopp hade i övergångsstaten blivit upptagna i överensstämmelse med från vederbörande myndigheter inkomna officiella uppgifter. I fråga om den *definitiva* regleringen av läroverkslärarnas avlöning hänvisade utskottet till att i punkt 7 av de föreslagna villkoren gjorts en hemställan, ”att rikets ständer måtte till Kungl. Maj:t i underdånighet överlämna att, efter nödiga indragningars eller andra förändringars vidtagande och efter övervägande av de rörande särskilda läroverks utvidgning och förbättrande gjorda framställningar, i nåder fastställa en för framtiden gällande *normalstat* för meranämnda läroverk”.

Frånsett några smärre, formella jämkningar innebar utlåtandet således, att utskottet vidhöll sina tidigare framlagda förslag rörande läroverkens omorganisation och därmed sammanhängande frågor. Det kunde under sådana förhållanden förutses, att ärendets

upptagande till slutlig behandling inom de olika stånden skulle komma att utlösa en ny principdiskussion i alla de frågor, som varit föremål för delade meningar. Särskilt på riddarhuset och i prästeståndet hade, som framgått av det föregående, motsättningarna varit mycket starkt framträdande, och det kunde förmodas, att utskottets bestämda hävdande av sin tidigare intagna ståndpunkt i de omtvistade frågorna snarast skulle komma att ytterligare skärpa dessa motsättningar.

5. Slutbehandlingen i de olika stånden.

Överläggningarna i prästeståndet om statsutskottets förnyade utlåtande gav anledning till en mycket ingående debatt om de tre huvudpunkterna i utskottets ursprungliga förslag. Beträffande terminsavgifterna framhöll biskop Holmström, att det låg ”något odiöst i det obestämda, att den ene betalar en större avgift, den andre en mindre”. Lätt insmög sig då den misstanken, att någon favör föranlett denna olikhet i betalningen. Han ansåg 20 rdr om året vara för mycket för de flesta, och för skolstyrelsen skulle det bli ”en mycket förhatlig befattning” att gradera förmögenhetsvillkoren och i mån därav bestämma nedsättningen i avgiften. Han hemställde därför om det ej vore rättast att i allmänhet nedsätta avgiften till hälften av det föreslagna beloppet, det vill säga till 5 rdr för termin, och att medellösa alldeles befriades från denna avgift. Någon gradering av förmögenhetsförhållandena skulle således ej behöva ifrågakomma. Häri instämde ett stort antal av ståndets ledamöter, och vid framställd proposition bifölls detta förslag. Bestämmelsen om terminsavgifter skulle således få följande lydelse: ”Emot upphörande av terminspenningar till lärarna skall av varje lärjunge erläggas en skolavgift av 5 rdr b:o för terminen, med det undantag allena, att medellösa från denna avgift alldeles befrias”.

Beträffande tillämpningen av denna bestämmelse var man på sina håll tveksam. Hur skulle exempelvis förfaras, ifall somliga lärare avstod från förhöjd årsberäkning med högre lön, andra däremot tvärtom. Skulle meningens med beslutet nu vara den, att lärjungarna vid ett läroverk, där det fanns båda slagen av lärare,

både hade att erlægga terminsavgift på 5 rdr och dessutom vanliga terminspenningar till läraren? Detta invecklade förhållande hade utskottet, framhölls det, alldeles förbisett i sitt reformförslag. Frågan borde därför i tid utredas, innan sådana förhållanden inträdde, just genom bestämmelsen om fixa skolavgifters erläggande samtidigt med tillämpningen av övergångsstaten. Såsom utskottet medgivit, ägde dock de då befintliga lärarna frihet att antaga eller förkasta den nya lönesättningen, utan att löneregleringen därför "hindras för tillämpning på nya lärare". Något stadgande härom eller någon förklaring rörande beslutets innebörd vore därför, ansågs det, "medan tid är av verkligt behov påkallat". Även för biskop Holmström framstod utskottsförslaget i denna punkt som oklart. "Svaret beror väl på statsutskottets ledamöter, ty fråga är väl, hur de tänkt sig detta stadgande. Om löneregleringen går i verkställighet på en gång, så uppkommer ingen svårighet. Men fråga är just, hur det skall förhållas, i fall någon av lärarna vägrar att ingå på den därmed förbundna avsägelsen av de förhöjda åren. Att i en klass skulle erläggas skolavgift, i en annan icke, lärar väl ej gå an. För min del har jag fattat förslaget så, att det skulle komma att tillämpas i sin helhet på en gång vid samma läroverk. Annars fruktar jag, att det är overkställbart."

Gentemot dessa anmärkningar framhöll utskottsledamoten domprosten Laurenius, att det torde få anses givet, att samtidigt med att "skolavgifternas erläggande begynner, all avgift till lärarna måste upphöra". Lika givet ansåg han det också vara, "både att de lärare, som med den förhöjda tjänsteårsberäkningens avträdande ej vilja antaga den i övergångsstaten stadgade lönetillökning, ej kunna utan ersättning berövas sin enligt nu gällande skolordning åtnjutna rättighet till dylik avgifts uppbärande, ävensom att denna ersättning tages från den av de nya avgifterna bildade kassan. Men härom har utskottet icke velat något reglementera, liksom det icke heller bestämt tiden för övergångsstatens tillämpning. Utan tvivel lärar Kungl. Maj:t komma att därom i nåder förordna."

Professor Thomander framhöll, att detta var en för tidigt väckt fråga. Såvida det av ståndet fattade beslutet om avgiftens nedsättande till hälften skulle komma att tjäna till efterrättelse, kunde den av statsutskottet föreslagna ordningen svårligen bringas till

verkställighet. Ståndet hade nämligen genom sitt nu fattade beslut nedsatt tillgångarna för den nya lönestaten med 20000 rdr. De inkomna uppgifterna angående de frivilliga avgifterna hade visat, att det på olika håll rådde mycket skiftande förhållanden. Detta kunde ej avhjälpas på annat sätt, än att det överlämnades till Kungl. Maj:t att härom reglera. "Skulle vid övergångsstatens partiella inträde någon lärare önska förbliva vid den gamla avlöningen och ordningen, så kan jag ej annat finna, än att, om han han har laglig rätt till terminspenningar, de ej kunna honom fråntagas, utan att ersättning av skolkassan honom lämnas."

En mera ingående debatt blev det ifråga om de av utskottet föreslagna villkoren, som nu företogs till slutlig behandling. Beträffande punkt 5 om skyldighet för lärare, som ingick på övergångsstaten, att underkasta sig bestämmelserna i en blivande ny skolordning, framhöll biskop Holmström, att utskottet självt medgivit dess överflödighet men ändå tillstyrkt, att den skulle bibehållas bland villkoren. "Jag skulle tro, att det vore angeläget, att ståndet visar sig förstå, att en skollärare är förpliktad uppfylla skolordningens föreskrifter, utan att en sådan förpliktelse sättes såsom villkor för erhållande av större lön." Han tillstyrkte därför, att punkten uteslöts, och detta blev också ståndets beslut.

Ännu mera ingående debatt blev det emellertid om bestämmelserna i punkt 6 liksom vid den tidigare behandlingen av detta ärende. Doktor J. Wallin vände sig mot utskottets försvar för denna punkt. Utskottet hade förklarat, att densamma ej avsåg något annat än apologistskolornas utvidgning genom apologistklassers tillsättande vid de lägre läroverken och de lägre undervisningsverkens höjande till ordentliga apologistskolor. Längre fram i utlåtandet hette det emellertid, att vid varje läroverk skulle sådan fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen meddelas, som med detta slags läroverk avsågs i det förslag till skolordning, som fanns bifogat statsrådsprotokollet. Mellan dessa båda yttranden av utskottet syntes således, ansåg Wallin, en motsägelse vara för handen. I statsrådsprotokollet hade föredraganden föreslagit läroverkets enhet, en lägre och en högre skola, där alla undervisningsämnen meddelades, men ej delade skolverk. "Jag tror ej, att utskottet givit akt därpå, att i föredragandens för eklelesiastikärendena förslag ingen sådan avsikt förekommit, som

utskottet här antyder (d. v. s. om apologistskolornas utvidgning o. s. v.), och utskottet synes därför hava inkommit på ett förslag, som icke har någon anledning av Kungl. Maj:ts nådiga proposition." Han ansåg också slutmeningen märkvärdig. Det talades där om borttagande av den ovillkorliga förbindelsen för lärjunge att studera de klassiska språken. Utskottet hade här icke föreslagit annat, än vad i de befintliga apologistskolorna och realskolorna redan ägde rum. "I nu varande realskolor kan fråga aldrig bliva om frigtagande från läsning av klassiska språken, ty dessa läsas ju icke i dem."

Detta anförande uppkallade professor Thomander till ett energiskt bemötande. "Ståndet har redan kommit så långt", yttrade han, "att det föga lönar mödan tvista om dessa detaljer. Utskottet har sagt sig mena det, och den föregående talaren säger, att utskottet synes hava menat något annat. Är i detta hänseende någon oriktighet i uttrycket, så är felet mitt, ty jag har skrivit det ifrågavarande momentet. Min mening är icke, att man skall antaga den föreslagna nya skolordningen. Metoden är ock av utskottet lämnad därhän. Här är blott fråga, om ståndet vill medgiva saken, att fullständig undervisning i läroverken meddelas mot det, att pengarna bekommes. Blott nu ståndet vill bestå mera undervisning i de offentliga läroverken, så att även s. k. allmän medborgerlig bildning där kan erhållas, så må ståndet i övrigt reglera hur som helst och även antaga den av ridderskapet och adeln föreslagna förändring av detta moment. Termerna kunna i detta avseende modereras huru som helst; det kan vara mig likgiltigt; allenast att ståndet godkänner saken, att medborgerlig undervisning må lämnas i våra läroverk utan avseende på metod, att ståndet tillåter, att bildning även må komma de särskilda yrkena i samhället till godo, utan att man tvingas till någon viss metod.

Den av Thomander antydda ändrade formuleringen av ifrågavarande punkt avsåg det av Hartmansdorff på riddarhuset framlagda förslaget, att punkt 6 skulle få följande lydelse: "Ifrån och med den dag, då den nya avlöningsstaten träder i verkställighet, skall vid vart särskilt elementarläroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig undervisning hörande ämnen, som läroverkets omfång medgiver." Prosten Ljungdahl anslöt sig till den av Thomander framkastade tanken, att präste-

ståndet skulle kunna komma ifrån saken genom att antaga denna ändrade formulering av punkten. Han konstaterade att Thomander uttryckligen förklarade, att det ej varit hans eller utskottets mening att inlåta sig i frågan om nya lärometoden. "Jag tror på uppriktigheten av detta yttrande, men anser dock säkrast vara, att man väljer sådana ordalag, som undanrödja allt missförstånd." Utskottets formulering kunde, ansåg han, möjligen missförstås, och han fäste sig särskilt vid uttrycket: "utan förbindelse att studera de klassiska språken". "Utskottet har genom tillägg av dessa ord gått längre än vad Kungl. Maj:t i sin nådiga proposition föreslagit." Om utskottets formulering antogs, så kunde det enligt hans mening inträffa, att en yngling t. ex. kunde säga, att han ville uppskjuta läsningen av latinska språket. När han sedermera uppflyttades i 5:te klassen, kunde det falla honom in att säga, att han önskade läsa nämnda språk. "Jag hemställer, vilken svårighet, om ej omöjlighet, det bleve att uppfylla denna önskan." Därför och just med avseende på det möjliga missförståndet av utskottets formulering, föreslog Ljungdahl, att ståndet måtte antaga den på riddarhuset föreslagna formuleringen av ifrågavarande punkt.

Domprosten Reuter Dahl förklarade, att han ej ämnade "nagelfara med den här anmärkta motsatsen mellan utlåtandet och statsrådsprotokollen". "Jag åtnöjer mig i detta fall med den av utskottet i senare betänkandet och den ledamot, som skrivit det samma, lämnade explikation. Väl tänker jag icke lika med utskottet om uttrycket medborgerlig bildning, satt som motsats till den lärda bildningen, likasom den klassiska bildningen icke även vore medborgerlig. Men jag tror tillika, att våra offentliga läroverk, såsom de äro organiserade, både vilja och kunna medverka till befördran av medborgerlig bildning i den mening utskottet förstår den, och är icke emot, att något villkor i den riktning, som föreslagen är, må bestämmas." Han önskade emellertid, att åtagandet avfattades i ordalag, som icke kunde bli "äventyrliga för våra lärdomsskolors väl och bestånd". Med den av utskottet föreslagna formuleringen kunde de enligt hans mening misstydas, och instämde därför med prosten Ljungdahl, "att adelns redaktion, såsom varande bättre, måtte antagas.

Till försvar för utskottets formulering av punkten ifråga uppträdde prosten Melén. Att binda en stor klass medborgare, som be-

gagna de allmänna undervisningsanstalterna, vid skyldigheten att läsa de klassiska språken, ansåg han obilligt. Det var angeläget, att fullständig undervisning i främmande levande språk lämnades i de allmänna läroverken, eftersom vi i vårt land mer och mer kom i beröring med främmande länder. Han trodde icke, att de klassiska språken skulle gå under, om de moderna fick en plats bredvid dem, och frihet lämnades ynglingarna att läsa endast de språk, som de med sina föräldrars tillstånd önskade studera. Det var härvidlag, ansåg han, ej fråga om någon viss lärometod. "Den kommer väl att bestämmas av män, som tillse, att den ändamåls-enligaste antages. Vad som här är av yttersta vikt är, att icke anslaget måtte gå förlorat. Detta är den saken, som bör väga mest i vågskålen, på det man måtte komma i tillfälle avhjälpa det förtryck, som det lägre prästerskapet lider genom den förhöjda årsberäkningen. Bliva vi i mistning av dessa 90000 rdr, så får det samma länge bära tungan av den förhöjda årsberäkningen, och tillfället att avlyfta denna börda står oss framdeles icke till buds. Jag ville därför gärna, att i förslaget inginge befrielse från klassiska språkens studium för dem det önska. Om allt stannar vid apologistskolor, fruktar jag, att därmed intet är hjälpt och att pengarna möjligen förloras, vilket vore ganska olyckligt."

Efter avslutad överläggning framställdes proposition på det av prosten Ljungdahl gjorde yrkandet, varvid prästeståndet utan votering beslöt, att punkten 6 skulle hava den på riddarhuset föreslagna formuleringen, d. v. s. med uteslutande av tillägget om befrielse från skyldigheten att läsa de klassiska språken och utan hänvisning till det av Silverstolpe framlagda förslaget till ny skolordning.

En ännu mera utsträckt debatt blev det vid slutbehandlingen av punkterna om läroverkens styrelse, d. v. s. punkterna 10 och 11 i utskottets förslag. Prosten Lundblad betecknade dessa båda punkter som i hans tanke "rent av obehöriga". Det var "ett konungsligt prerogativ" att organisera läroverken och deras styrelser, och han ansåg detta prerogativ trätt alltför nära genom bifall till utskottets förslag i detta hänseende. Vid den tidigare behandlingen av ärendet hade två stånd förkastat dessa villkor och endast ett stånd godkänt. Ändock hade utskottet, tvärt emot hävdvunnen praxis, "ansett detta enda ständs tanke böra bliva den gällande, — ett stånd,

vars kvalifikation att organisera skolstyrelser, med all aktning för dess insikter i andra det allmänna rörande ämnen, dock torde med allt fog kunna ifrågasättas!" Sammansättningen av de föreslagna eforal- och lokalstyrelserna betecknade han som "högst fautif" (oriktig), i det avseendet, att flertalet av ledamöterna komme att utgöras av personer, som blott tillfälligtvis kunde äga någon lärd bildning. Reuterdahl framhöll i ett anförande, att han för sin del ej trodde, att det skulle vara något intrång varken i det kungliga prerogativet eller i grundlagen att bifalla ifrågavarande villkor. Så mycket mer var det däremot "ett intrång uti vad som för vårt läroverk är gagneligt och hälsosamt". Han tvivlade på, att en sådan organisation vore förmånlig för läroverken, och vågade därför icke tillstyrka bifall till de i vissa punkter föreslagna bestämmelserna. Hellre ville han, att man till Kungl. Maj:t överlämnade att bestämma, hur förvaltningen av läroverken borde ordnas, "under erkännande att någon förändring kan vara behövlig". "Onekligen är det Kungl. Maj:ts höga rätt att efter vederbörandes hörande därom förordna, och det synes mig därför rättast att med fullt förtroende överlämna denna angelägenhet åt Kungl. Maj:ts vishet och omfattande insikt. Jag hyser ock till de respektive medstånden det förtroende, att de säkert skola bevilja det nödiga anslaget, utan att vilja binda Kungl. Maj:t vid organisationsvillkor, vilkas lämplighet det för dem måste vara svårt att fullkomligt kunna bedöma."

Ett vägande inlägg i debatten gjordes av utskottsledamoten, prosten Gumælius. Att utskottets förslag icke innebar något intrång i konungens prerogativ, "därom synes mig att man kan vara tämligen ense". Möjligen kunde, ansåg han, de av utskottet i dessa punkter föreslagna bestämmelserna innebära "något äventyrligt". "Men vi äro ock nu i avseende på läroverkens organisation komna därhän, att det icke mera är prästeståndet ensamt, som bör tillägna sig styrelsen däröver. Icke därför, att prästeståndet därtill gjort sig oförtjänt; men då vi erkänt att åt den s. k. medborgerliga bildningen skall inrymmas ett vidare fält vid våra läroverk, än den förut där innehaft, så hava vi ock åt den medgivit en utsträckning, varigenom intresset för den blivit allmännare och anspråk uppkommit hos andra samhällsklasser att i vården och förvaltningen av deras angelägenheter få deltaga. Detta är min åsikt; och

evad än här i avseende på deras förändrade organisation blivit föreslaget, så är vådan av förslaget icke särdeles stor, så länge, enligt densamma, läroståndets högsta styresmän skola hava överinseendet över läroverken, vara ordförande i eforalstyrelsen med rättighet att tillsätta inspectores scholarum vid stiftets övriga skolor. Att sådana styrelser, som utskottet föreslagit, icke äro vådliga, hava exemplen visat." Han hänvisade till Stockholm och flera andra städer. Själv hade han varit förordnad till ordförande i sådan styrelse, sammansatt av ledamöter ur olika samhällsklasser (syftar på direktionen för Prins Oscars elementarskola i Askersund), "och jag har ej funnit någon olägenhet därav". Vad som gjort honom "något obenägen mot förslaget" var, att vissa stiftsstäder var så små och obetydliga, "att det torde möta svårighet erhålla tillräckligt antal tjänliga ledamöter i eforalstyrelsen". Men om ock på något ställe någon olägenhet skulle uppstå, "så hoppas man dock, att ordföranden genom sin större erfarenhet och insikt skall på beslutet utöva ett viktigt inflytande och genom sitt deltagande giva en garanti, att ärendena skötas på ett ändamålsenligt sätt". Det var hans övertygelse, att om man öppnade tillfälle för andra samhällsklasser att delta i läroverkens styrelse, skulle därigenom ett sådant allmännare intresse för deras bästa kunna väckas, som fördelaktigt återverkade på deras förkovran och utveckling, till allt större gagn för den allmänna bildningen.

Thomander lämnade under debatten den upplysningen, att varken han eller någon annan av de prästerliga ledamöterna inom utskottet tagit initiativet till de ifrågavarande punkternas upptagande bland villkoren för det förhöjda statsanslagets utgående. "Men då de i den avdelning, som förberedde ärendet", yttrade han, "föreslogos av 2:ne ledamöter, som nu sitta i konungens konselj, så funno vi ej skäl motsätta oss, sedan vi likväl förut hemställt, om icke ekonomiutskottet bort jämte statsutskottet yttra sig i dessa ämnen, vilket dock av majoriteten icke ansågs behöfligt." De båda åsyftade utskottsledamöterna var dåvarande sjöministern J. F. Ehrenstam och konsultativa statsrådet J. A. Gripenstedt, vilka vid den nya ministärens bildande i april 1848 blivit utnämnda till statsråd. Det var således dessa båda, som i egenskap av utskottsledamöter tidigare under året tagit initiativet till att punkterna om eforal- och lokalstyrelser för läroverken kommit att upptagas

bland de av utskottet föreslagna villkoren för det förhöjda statsanslaget.

Liksom Gumælius hade sålunda Thomander ställt sig en smula kritisk till det av de båda adelsrepresentanterna framlagda förslaget, men ej velat direkt motsätta sig detsamma. Då det nu genom beslut av utskottet tagits med i utlåtandet och därigenom kommit upp till behandling inom ständen, fann han det vara sin skyldighet att understödja förslaget. Genom intagande av lekmän i styrelsen över läroverken skulle, framhöll han, intresset för dem bli större hos allmänheten. "Härtill kommer ock, att en ecklesiastikminister, som nu är avgången, varit för förslaget om en blandad styrelse, och de tvenne nuvarande konseljledamöterna, varom jag redan nämnt, hysa samma åsikt, och att således förslaget på högre ort har utsikter för sig, helst då frågan därom, såsom hörande till den ekonomiska lagstiftningen, helt och hållet beror av Kungl. Maj:ts avgörande. Vid sådant förhållande skulle det synas mig besynnerligt, att ståndet skulle avstyrka förslaget. Banan är redan bruten." Även om biskoparna kunde anses väl skickade att vara läroverkens styresmän, var det svårt att göra gällande, att icke även andra kunde förstå hithörande angelägenheter. Vid folkskolorna hade ingen skada uppkommit därav, att pastorerna hade lekmän jämte sig som ledamöter i skolstyrelsen. Det av Reuter Dahl uttalade förtroendet för medstånden, att de skulle komma att bevilja tilläggsanslaget, utan att vilja binda Kungl. Maj:t vid organisationsvillkor, sade sig Thomander ej kunna instämma uti. Han fruktade tvärtom, att medstånden ej skulle vilja gå med på borttagandet av ifrågavarande villkor, "särdeles som benägenheten icke är stor mot det ämbete, med vilket här föreslås att dela makten". Följden kunde bli, att man förlorade anslaget. "Jag tror ej, att man bör bringa saken därhän, ehuru man synes från ett håll anse detta bättre än att underkasta sig villkoren." För sin del ansåg han, att vad utskottet föreslagit ägde företräde "framför det nuvarande förhållandet, i synnerhet om biskopen är gammal och skröplig och därjämte har en mängd göromål i kapitlet, som ej heller besörjas så fullkomligt". Av denna anledning, "ävensom för att undvika den hätskhet, som av motståndet kan bli en följd", ville han tillstyrka ståndet att icke genom ett förhastat avslag möjligen gå miste om de behöfliga medlen, och ehuru jag icke sätter något

synnerligt högt värde på förslaget om den nya läroverksstyrelsen, misströstar jag dock icke, att ju den skall bereda läroverkets framgång och bästa.”

Till den av Reuterdahl framförda tanken, att man borde överlämna frågan om läroverkens styrelse till Kungl. Maj:t under uttalande av att någon förändring i de rådande förhållandena kunde vara behöfliga, anslöt sig biskop Holmström, som i slutet av den utdragna debatten tog till orda. Om det högvördiga ståndet skulle finna tjänligt, yttrade han, ”att utbyta de av utskottet i 10:de och 11:te punkterna föreslagna villkoren mot en underdånig anhållan i allmänna termer om en förbättrad organisering av elementarläroverkens styrelse, så att sakkunniga personer även ibland laici (lekmän) däruti kunna vinna inträde, så skall jag gärna däruti instämna, men å utskottets villkor i dessa punkter finner jag mig av samvetet, utan avseende på det obehag, som genom miss tydning kan mig tillskyndas, uppmanad yrka avslag”. Sedan flera talare närmare utvecklat denna tankegång, framställde Holmström ett formligt yrkande, som gick ut på, ”att ståndet med ogillande av utskottets förslag i 10:de och 11:te momenterna skulle besluta, att rikets ständer hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, att, vid ny reglering av läroverken, en sådan förändring i deras styrelse måtte i nåder vidtagas, att sakkunniga personer även utom ecklesiastikstaten däruti må kunna intagas”.

Vid den slutliga voteringen i ståndet ställdes detta Holmströms förslag mot utskottets. Det blev 23 röster för och 23 emot. Vid öppnandet av den förseglade sedeln, befanns den vara en nej-sedel, vilket innebar, att ståndet fattat beslut i enlighet nej-propositionens innehåll, d. v. s. bifall till det av biskop Holmström framställda yrkandet. Mot beslutet anmälde ej mindre än 18 av ståndets ledamöter sin reservation, bland dem Laurenius, Gumælius, Thomander, Wahlberg och Selander.

Beträffande den framlagda övergångsstaten framhöll Thomander, att övergångsstat ej var detsamma som normalstat. Men bindande var den så till vida, att statsutskottet förklarar lönebeloppen vara upptagna i överensstämmelse med de inkomna officiella uppgifterna. På dessa hade utskottet byggt sina beräkningar. ”Kungl. Maj:t kan icke heller rätta sig efter annat än de infordrade uppgifterna. Hela frågan är öppen, då här icke är fråga om något

definitivt, och staten är icke vidare bindande, än att, såvida allt är rätt räknat, den skall tjäna till efterrättelse, till dess de definitiva lönerna blivit av Kungl. Maj:t bestämda. Men under den förutsättning att högvördiga ståndets beslut om skolvavgifternas nedsättning blir rikets ständers, räcka medlen icke till, och övergångsstaten är då endast en calculation.” Efter överläggning beslöt också prästeståndet göra det uttalandet, att den framlagda övergångsstaten icke kunde nu definitivt antagas, ”utan skulle frågan därom till Kungl. Maj:t i underdånighet överlämnas med underdånig anhållan, att Kungl. Maj:t måtte tackas, efter vederbörandes hörande, densamma reglera”.

På riddarhuset kom debatten likaledes att huvudsakligen röra sig kring frågan om de av utskottet föreslagna villkoren för beviljande av det högre statsanslaget. Man kom därvid ånyo in på principfrågan, huruvida dessa villkor vore förenliga med grundlagens föreskrift om konungens befogenheter ifråga om den ekonomiska lagstiftningen. Utskottets bemötande av de framställda anmärkningarna mot utskottsfröslaget betecknade N. Tersmeden som högst anmärkningsvärt. Det skulle, hette det i utskottets nya utlåtande, vara Kungl. Maj:t obetaget, att, i händelse stadgat villkor skulle i nåder prövas mindre tjänligt eller överkställbart, inställa anslagets begagnande. ”Dessa senare ord finner jag för min del högst märkvärdiga”, förklarade Tersmeden. ”Jag fruktar verkligt, att statsutskottet genom att förfara på sätt, som denna gången skett, inleder rikets ständer i ganska stora och svåra vidlyftigheter.” Denna bana hade redan förut varit försökt, men icke i så stor skala som nu ifrågasatts. Statsutskottets makt var känd, framhöll Tersmeden, men att öppet säga, att det vore Kungl. Maj:t obetaget att lämna anslaget obegagnat, om villkoren skulle befinnas mindre lämpliga eller överkställbara, fann han i högsta måtto märkligt. ”Jag hemställer därför till Eder, mina herrar”, yttrade han, ”huruvida detta är förenligt med god ordning! Är det lämpligt, att rikets ständer till Kungl. Maj:t framställa villkor, vilkas lämplighet de själva sätta ifråga?”

Vid föregående riksdag hade ständerna, framhöll Tersmeden vidare, i djupaste underdånighet hos Kungl. Maj:t ”i önskningsväg” hemställt, att apologistskolor, lägre skolor och gymnasier skulle få sammanslås till gemensamma läroverk. Vid denna riksdag, tre år

senare, skulle ständerna, om de biföll utskottets förslag, på samma gång som de beviljade ett mycket större anslag än Kungl. Maj:t äskat, därvid fästa villkor, "som ganska betydligt i detalj ingå i reglementerande om skolväsendet". Där föreslogs exempelvis, att i varje skola ej ovillkorligen skulle läsas latin, där föreslogs styrelser för varje läroverk, samt huru var och en av dessa styrelsers ledamöter borde väljas med mera dylikt. "Jag hemställer, om sådant ej är ingrepp i konungens rättigheter?" Av statsverkspropositionen hade framgått, vilka förslag, som Kungl. Maj:t bifallit av dem, som framlagts i ecklesiastikministerns anförande till statsrådsprotokollet. Ty där stod uttryckligen angivet: "Det och det har Kungl. Maj:t bifallit, och de eller de grunderna har Kungl. Maj:t fastställt." Icke desto mindre hade utskottet nu föreslagit villkor, som helt och hållet stod i strid med de grunder, som Kungl. Maj:t sagt sig *hava* fastställt i kraft av sin lagstiftningsrätt enligt § 89 regeringsformen. "Jag hemställer då till envar, uti vilket dilemma man sätter regeringen. Vare sig den använder de 90000 rdr, *utan* att sorgfälligt följa de villkor, som här fastställas, eller den använder detta anslag, ordagrant följande villkoren därför, så *hava* rikets ständer vid nästa riksdag ganska giltiga skäl att göra anmärkningar häremot."

Vid den slutliga behandlingen punkt för punkt av de föreslagna villkoren blev det på nytt vidlyftiga principdiskussioner mellan företrädarna för de olika meningsriktningarna. I fråga om punkt 5, som innehöll bestämmelser om, att lärare vid övergång till nya lönestaten skulle vara förpliktad att underkasta sig föreskrifterna i en blivande ny skolordning, var man dock någorlunda ense om, att denna punkt bore utgå. Hartmansdorff betecknade denna punkt som "ej blott överflödig utan även skadlig". Inom skolstaten liksom inom alla andra förvaltningsområden måste tjänstemännen, antingen de få löneförhöjning eller ej, "ätlyda föreskrifter, som dem av konungen gives". "Militären t. ex. måste underkasta sig nya reglementen, då konungen finner för gott att sådana utfärda. Sammaledes få väl ock skollärarna underkasta sig den skolordning, som kan komma att dem föreskrivas." Han instämde därför med dem, som yrkat avslag på ifrågavarande punkt, och detta blev också utan votering adelns beslut.

Så mycket skarpare gick meningarna isär ifråga om innehållet i

punkt 6. Silverstolpe yrkade, att punkten ifråga skulle utgå, och detta av två skäl. Dels kunde de föreslagna bestämmelserna ej bli föremål för något ständernas beslut, emedan detta komme att inkräkta på konungens rätt att ensam avgöra alla frågor rörande läroverken, dels var bestämmelserna enligt hans mening av den art, att de måste anses omöjliga att genomföra vid en stor del av läroverken. N. Tersmeden förklarade, att "av alla de utav statsutskottet här föreslagna momenterna är det intet, vid vars förkastande jag fäster så mycken vikt, som vid det förevarande. Det synes kanske oskyldigt och i mångas ögon ganska billigt (d. v. s. skäligt), men det är högst farligt."

Det var särskilt tillägget, att lärjunge skulle kunna befrias från skyldigheten att studera de klassiska språken, som man vände sig emot. N. Tersmeden ansåg, att en konsekvent tillämpning av en sådan bestämmelse skulle innebära de klassiska studiernas död. "Val av skola bör vara fritt, men val av ämne inom skola kan aldrig, utan skolans men, lämnas en lärjunge lika obetingat." Uttrycket "allmän bildning" hade ofta blivit av utskottet nyttjat och nästan ställt i motsats till den klassiska. Enligt Tersmedens mening kunde man emellertid ej förvärva allmän medborgerlig bildning utan att studera de klassiska språken. Dessa var nämligen, ansåg han, nödvändiga "såsom grund för de levande språkens inhämtande och nära nog för allt vad som förekommer i den allmänna undervisningen". Detta uteslutande av de klassiska studierna hade utskottet föreslagit på samma gång som det återopat den av ecklesiastikministern föreslagna och till statsrådsprotokollet fogade skolordningen. "Likväl säger just denna skolordning uttryckligen, att i de högre skolorna, som bestå av 8 klasser, skall en lärjunge ovillkorligen läsa latin i de 4 första klasserna, eller som orden falla sig: 'Dock skall för lärjunge, vars studier skola fortsättas utöver 4:de klassen, latinska språket ej vara valfritt förrän lärjungen inträtt i 5:te'. Detta av föredraganden föreslagna villkor anser jag i högsta måtto riktigt och välbetänkt. Det är också en allmänt antagen lag, till och med i det *frå* Norge, att i högre borgarskolor latinet skall läsas från början. Även hos oss tyckes man ha kommit till erfarenhet av, att detta är nödvändigt; ty vid alla realskolor har man återvänt till latinet, just därför att man funnit lärjungen ej göra några framsteg utan att *hava* studerat detta språk. Vi *hava* vid

förliden riksdag här hört en lärare vid Karlberg uttryckligen förklara, att där finnas inga elever, vilka göra säkrare och hastigare framsteg, än de som genomgått våra allmänna skolor” (d. v. s. lärdomsskolorna med undervisning i klassiska språk).

Hartmansdorff förklarade, att han visserligen ej ville godkänna ifrågavarande punkt i den formulering utskottet föreslagit. Ridderskapet och adeln skulle, om den antogs i denna form, inlåta sig på prövning av det förslag till skolordning, som bifogats statsrådsprotokollet, och detta skulle enligt hans mening vara ”för vida sträckt”. Men den föreslagna punkten innehöll *en* fordran, som han trodde att adeln liksom varje annat stånd hade skäl att uppställa, ”den nämligen, att då rikets ständer till elementarläroverkens förbättring bevilja så betydliga anslag, bör ock denna bestå däruti, att i dessa skolor, så vitt deras omfång det medgiver, tillfälle beredes lärjungarna att erhålla medborgerlig bildning utan att nödgas emot målsmannens vilja läsa latin, grekiska och hebreiska”. Han erinrade om sitt tidigare framlagda förslag om ändrad formulering av punkten ifråga, varigenom den skulle erhålla följande lydelse: ”Ifrån och med den dag, då den nya avlöningsstaten träder i verkställighet, skall vid vart särskilt elementarläroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som läroverkets omfång medgiver.” Om läroverket då var stort, såsom t. ex. i Örebro, så komme undervisningen att fullständigt meddelas. ”Är det mindre, såsom i de smärre städerna, så bliver hon mindre fullständig.”

”Det är bekant”, framhöll Hartmansdorff vidare, ”att statens skyldighet till undervisnings anskaffande ansågs till en början inskränka sig till ämbetsmäns och lärds bildande. De som ej ägnade sig åt ämbetsmannayrket eller vetenskapens idkande, fingo sköta sig själva, bäst de kunde. Nu har man kommit ifrån den första föreställningen, och som största delen av den skattdragande allmänheten ej ägna sina barn åt ämbetsmannalivet eller åt vetenskapliga studier, så har man allt mera sökt utvidga den s. k. medborgerliga bildningen, eller den som ej fordrar de döda språkens studium. Jag anser det ock vara en billig fordran, så väl å deras sida, som lämna medlen, som å deras, vilka skola uppfostras, att rikets ständer åt dem öppnar tillfälle till för dem alla tjänlig undervisning. Det är detta tillfälles beredande, som jag avsett med

de ord jag föreslagit. Jag har gjort dem så vidsträckta de äro, på det man ej skulle för mycket specificera, men dock bestämt uttala, vad man ville hava för sina penningar.”

Den av N. Tersmeden uttalade uppfattningen, att grundlig allmän bildning ej kunde vinnas utan genom klassiska studier, betecknade Hartmansdorff som ”en beklaglig fördom”. ”Kan man föreställa sig, att mänskligt förstånd och mänskliga förmågheter ej skulle kunna utbildas, utan att man läste ett visst språk? Om vår Herre ej lätit de romare någonsin komma till, skulle då ändamålet med människosläktet, dess utveckling till dygd och kunskaper hava förfelats?” Man ställde kravet, att från början av skoltiden skulle läsas något latin. Det var liksom ansågs man, att ”en vaccination med latin behövdes för att göra ynglingar till folk. Det ligger en sådan överdrift i detta påstående, att jag ej inser huru någon kan tro på eller yrka, att det skall läggas till grund för ett lagstiftande beslut. Jag hoppas och förmodar, att ridderskapet och adeln ej fäster sig därvid, utan att ståndet täcktes antaga det förslag till ordalag, vilket jag tagit mig friheten framställa. De äro något lindrigare än utskottets, vilka, på sätt jag redan uttryckt, torde hava gått för nära själva organisationsfrågan.”

I den utdragna debatten tog också statsrådet Gripenstedt, förutvarande ledamot av statsutskottet, till orda. Då åtskilliga talare under debatten hade hävdad den meningen, framhöll han, att ständerna icke skulle ha rätt att ställa villkor vid sådana anslag, som omfattade organisationsfrågor, ansåg han sig pliktig förklara, ”det jag anser ständerna hava denna rätt”. ”Jag anser nämligen, att ett sådant villkor, framställt av den statsmakt, som äger att bevilja anslaget, betyder, såvida villkoret avviker från en konungens proposition, ingenting annat, än att ständerna hava avslagit den kungliga propositionen, men beviljat ett anslag för ett annat ändamål, som är uttryckt medelst detta villkor. Således i det fall, att ständerna medelst vidfogande av ett sådant villkor, avslå ett anslag för sådana skolor, som Kungl. Maj:t föreslagit, men däremot bevilja medlen för sådana skolor, som de medelst villkoret specificerat, kan jag icke finna, att ständerna överträtt sina rättigheter.” Han trodde, att punkten ifråga med de bestämmelser, som utskottet föreslagit, icke kunde anses gå för långt, då den egentligen

icke uttryckte annat, än att de skolor, för vilka ständerna vilja göra detta betydliga anslag, skola vara av den beskaffenhet, att landets barn där äga tillgång på en undervisning, som är mera generell eller medborgerlig, som man kallar den, än den varit förut." Om icke en sådan bestämmelse meddelades, skulle enligt hans övertygelse många, som vore villiga att bifalla anslaget på det angivna villkoret, icke vilja bevilja en skilling. De skulle nämligen då få den uppfattningen, att någon förändring ej komme att genomföras beträffande undervisningsverket, "utan endast en personlig tillökning i lönevillkoren". Han ville emellertid ansluta sig till det av Hartmansdorff framförda förslaget om en omformulering av punkten ifråga, "ty att utsträcka den ända till vad statsutskottet föreslagit, vore för långt gånget, enär ständerna skulle därigenom ingå i en punkt, som tillhör själva skolordningen; men i de allmänna ordalag, som herr von Hartmansdorff föreslagit och som likväl uttrycka meningen med detta anslag, tror jag villkoret vara nyttigt och nödvändigt för att vinna rikets ständers bifall i förstärkta utskottet, dit denna anslagsfråga förmodligen kommer att slutligen hänskjutas."

Statsutskottets ordförande friherre W. F. Tersmeden anslöt sig likaledes till Hartmansdorffs förslag, som han fann bättre än utskottsförslaget, emedan ordalagen var bättre valda, men likväl uttryckte samma mening, "nämligen att realstudierna skola utvidgas inom elementarläroverken". Han ansåg detta villkor vara "av allra högsta vikt", eftersom uppställandet av detsamma "i väsentlig mån bidragit till anslagets beviljande" (d. v. s. inom utskottet). "De flesta av statsutskottets ledamöter, liksom jag tror, även de flesta av de i allmänhet bildade personerna inom Sverige, anse utvidgandet av realstudierna vid våra elementarläroverk vara av högsta behov påkallat. Liksom hr Tersmeden (d. v. s. N. Tersmeden) förklarar, att han, i fall hr von Hartmansdorffs förslag bleve antaget, ej skulle bevilja en skilling till elementarläroverken, så kan jag försäkra honom, att å andra sidan finnas långt flera, som ej vilja giva en enda skilling till elementarläroverken, om de ej få visshet om, att dessa bliva bättre än vad de nu äro."

Vid anställd votering bifölls det av Hartmansdorff framställda förslaget med 25 röster mot 21. Minoriteten röstade för, att ifrågasvarande punkt skulle helt och hållet utgå.

När debatten på riddarhuset sedermera fortsattes vid kvällsplenum beträffande återstoden av de i utskottsutlåtandet föreslagna punkterna, meddelade Hartmansdorff, att han just erhållit under rättelse, att prästeståndet ifråga om punkterna 10 och 11 på förslag av biskop Holmström beslutat en omformulering, gående ut på en anhållan i form av ett önskemål till Kungl. Maj:t, att vid en ny reglering av elementarläroverken en sådan förändring i deras styrelse måtte i nåder vidtagas, att sakkunniga personer även utom ecklesiastikståndet däruti måtte kunna intagas. Han yrkade nu, att adeln måtte biträda detta prästeståndets beslut. Vid framställd proposition bifölls detta Hartmansdorffs yrkande utan votering.

Beträffande den av utskottet upprättade övergångsstaten hemställde Hartmansdorff, att denna ej måtte av adeln godkännas, utan att det måtte överlätas åt konungen att besluta om upprättande av en sådan, sedan vederbörande myndigheter blivit hörda. Misstag kunde nämligen ha insmugit sig, eftersom den måst av utskottet "i sådan hast uppgöras". "Till förekommande av flera sådana, och på det att staten må med all noggrannhet upprättas" hade han tagit sig friheten framställa denna begäran. Efter en kort debatt blev detta Hartmansdorffs förslag av adeln godkänt.

Som ovan blivit nämnt hade statsutskottet i sitt förnyade utlåtande konstaterat, att borgarståndet beträffande anslagsfrågan icke meddelat något beslut, huruvida de av utskottet föreslagna villkoren blivit av ståndet godkända. Det kunde då ifrågasättas, heter det i utlåtandet, huruvida borgarståndet oberoende av de angivna villkoren vore villigt medgiva anslagets förhöjning till 90000 rdr. Med anledning av detta utskottets uttalande, togs frågan upp till ny behandling i borgarståndet den 28 juni 1848. Schartau meddelade då, att statsutskottet begärt förklaring, huruvida ståndet oberoende av de vid det förhöjda anslaget fästade villkoren medgäve den föreslagna förhöjningen. Han hemställde med anledning härav, att ståndet måtte förklara, att ståndet icke ville bevilja det förhöjda anslaget, därest de villkor, varunder detsamma blivit av utskottet tillstyrkt, icke bleve av ständerna antagna. Ett sådant uttalande var enligt hans mening angeläget, "på det att, ifall frågan kommer till votering i förstärkt statsutskott, nämnda votering må komma att avse ej blott summan utan även därmed förknippade villkor. Detta Schartaus förslag godkändes av borgarståndet,

som samtidigt också godkände de av utskottet föreslagna smärre justeringarna i de uppställda villkoren.

Vid föredragningen i bondeståndet av det förnyade utlåtandet kom debatten att huvudsakligen röra sig kring frågan om terminsavgifterna. Utskottets förslag härom avslogs, och tilläggsanslaget nedsattes till det av Kungl. Maj:t begärda beloppet, d. v. s. 30000 rdr. Utan debatt godkändes därefter de uppställda villkoren med de jämkningar, som betingades av beslutet om terminsavgifternas slopande.

Resultatet av överläggningarna inom de olika stånden blev, att hela ärendet återförvisades till statsutskottet, som skulle ha till uppgift att sammanjämka de motstridiga besluten. Till följd av de skarpa meningsmotsättningarna beträffande arten och omfattningen av den ifrågasatta läroverksreformen kunde det förutses, att detta skulle bli en mycket grannlaga uppgift. I någon form måste emellertid en sammanjämkning åstadkommas, eftersom frågan rörde statsregleringen och följaktligen måste avgöras genom omröstning i förstärkt statsutskott. Ett förslag från statsutskottet i frågan skulle således ha formen av voteringsproposition, som måste bli godkänd av minst tre stånd, innan omröstning kunde äga rum.

Statsutskottets utlåtande förelades stånden i form av ett memorial med förslag till voteringspropositioner i de frågor, vari stånden stannat i olika beslut. Beträffande terminsavgifterna innebar förslaget, att mot utskottets förslag om en terminsavgift på 10 rdr ställdes prästeståndets förslag, "att, emot upphörande av terminspenningar till lärarna, en skolavgift av 5 rdr b:o för terminen skall av varje lärjunge erläggas, med undantag allena, att medellösa från denna avgift alldeles befrias". Frågan om tilläggsanslaget ansåg utskottet avgjord genom beslut i tre av stånden, att det av Kungl. Maj:t begärda anslaget skulle höjas till 90000 rdr b:o. I fråga om villkoren innebar förslaget, att mot de av utskottet formulerade punkterna skulle ställas följande nej-proposition: "Vinner nej hava rikets ständer antagit ridderskapets och adelns samt prästeståndets beslut, enligt vilket 5:te momentet av ifrågasvarande villkor skall uteslutas, samt att i stället för 6:te momentet införes ett så lydande stadgande: 'från och med den dag, då den nya avlöningsstaten träder i verkställighet, skall vid vart sär-

skilt elementarläroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som läroverkets omfång medgiver', varjämte, med uteslutande av 10:de och 11:te momenten, rikets ständer skola hos Kungl. Maj:t i underdånighet anhålla, att vid en ny reglering av elementarläroverken, en sådan förändring i deras styrelse måtte i nåder vidtagas, att sakkunniga personer, även utom ecklesiastikståndet, däruti må kunna intagas." Beträffande övergångsstaten slutligen konstaterade utskottet, att borgarståndet visserligen i sammanhang med övriga delar av utskottsutlåtandet godkänt densamma, men adeln och prästeståndet hade förklarat sig icke kunna lämna sitt bifall. Då vidare elementarläroverkens lönereglering i enlighet med nämnda övergångsstat "icke låter sig verkställa med anlitan av det utav bondeståndet i sådant avseende anvisade lägre anslagsbelopp, 30000 rdr, så lär följaktligen utskottets ifrågasvarande förslag böra anses såsom av trenne riksstånd underkänt och således komma att förfalla."

Det av utskottet framlagda sammanjämningsförslaget godkändes av de tre högre stånden, och omröstning i förstärkt statsutskott ägde till följd därav rum i föreskriven ordning i enlighet de angivna voteringspropositionerna. Resultatet blev, att i voteringen om elevavgifterna nej-propositionen segrade med 69 röster mot 50. I voteringen om villkoren blev det 59 ja och 60 nej, varför således även i denna votering nej-propositionen segrade, ehuru med möjligast minsta röstövertikt.

Denna utgång av omröstningen i det förstärkta utskottet ifråga om villkoren vållade inom de reformvänliga kretsarna djup besvikelse. Särskilt inom borgarståndet var misstråkningen stor, eftersom man där uttryckligen betonat, att antagandet av de uppställda villkoren, i den form de erhållit i utskottsutlåtandet, skulle anses som en oeftergivlig förutsättning för det högre anslagets beviljande. I den urvattnade formulering, som punkt 6 och särskilt punkterna 10 och 11 erhållit genom resultatet av omröstningen, hade hela aktionen att få till stånd en reformering av läroverken i enlighet med de borgerliga kraven runnit ut i sanden. Starkast kändes besvikelsen på detta håll över den misslyckade framstöten att få till stånd en förändring beträffande läroverkens styrelse. De utförliga och detaljerade bestämmelserna i punkterna 10 och 11 om eforal- och lokalstyrelser med övertikt för lekmanrepresen-

tanterna hade ersatts med en enda kort punkt, innehållande en intetsägande hemställan till Kungl. Maj:t, "att vid en ny reglering av läroverken en sådan förändring i deras styrelse måtte i nåder vidtagas, att sakkunniga personer, även utom ecklesiastikståndet, däruti må kunna intagas".

Vid sammanträde i borgarståndet den 2 augusti togs frågan om omröstningsresultatet upp till behandling genom en motion av Schartau. Han framhöll, att borgarståndet lämnat sin röst till den högst betydande statsutgift, som läroverksreformen krävde, "endast med en åsyftad försäkran åt det allmänna om möjligast tillförlitlig garanti för det avsedda ändamålets uppnående". På särskild förfrågan från statsutskottet hade borgarståndet därför förklarat sig hava bifallit det förhöjda statsanslaget, endast under den förutsättning, att de därvid fästade villkoren toges i akt. Vid omröstning i förstärkt statsutskott hade votering sedan skett mellan dessa villkor och dem, som de andra stånden för sin del antagit. Voteringen hade givit till resultat, att med en rösts övertikt de förbehåll, som borgarståndet fäst vid medgivandet av anslagssumman, förfallit. Man hade således sett sin omsorg åsidosatt genom detta ständernas beslut. Borgarståndet, "som representerar rikets städer, vilka hava särskilda åligganden att hos sig inrymma undervisningsverken, och varest dessa äga sin närmaste verkningskrets samt otvivelaktigt, fortfarande, komma att utöva det största inflytande", borde emellertid enligt Schartaus mening icke "uraktlåta, att fästa Kungl. Maj:ts höga uppmärksamhet på och sätta den kungliga regeringen i tillfälle att pröva de iakttagelser och villkor, som utgjort och utgöra en angelägenhet i denna fråga för ståndet". Han föreslog därför, att ståndet måtte genom en underdånig skrivelse lämna Kungl. Maj:t del av ståndets önskningar i detta hänseende samt underdånigst begära, "att Hans Maj:t tacktes vid den förestående nya regleringen av elementarläroverken nådigt låta vidtaga därmed överensstämmande förfoganden".

En av ståndets enskilda utskott uppsatt skrivelse godkändes vid sammanträde den 16 augusti. Mot beslutet reserverade sig dock borgmästare Lagergren med motivering, att han ansåg det icke vara formenligt att avlåta en skrivelse i detta ärende, "då själva saken redan blivit av rikets ständer genom omröstning i förstärkt utskott slutligen avgjord". Vid den debatt, som föregick det

fattade beslutet, klargjorde Schartau ytterligare skälen till att han på nytt tagit upp frågan. Borgarståndets mening om läroverksreformen var i flera avseenden avvikande från det beslut, som blivit resultatet av den slutliga omröstningen. Blott i en enda punkt var dock skiljaktigheten av mera väsentlig betydelse, "nämligen i den, som angår styrelsen, varunder läroverken skulle sortera". Schartau erinrade om Silverstolpes förslag i ärendet. Enligt detta hade de kyrkliga representanterna "övertaget" i dessa styrelser. "Frågan är således den, huruvida man anser nyttigt, att jämväl hädanefter kyrkans män skola styra skolan, eller om icke prästerna böra ägna sig åt gudsfruktan, och skollärarna samt annat kunnigt och gott folk åt ungdomens undervisning. En sådan tanke tyckes hava föresvävat ecklesiastikministern, då han föreslagit ungdomens föräldrar att få i skolstyrelsen deltaga, fastän han tillförsäkrat de nu om skolans angelägenheter allena rådande om övervikten, jämväl för framtiden". Borgarståndet hade, betonade Schartau, oförtydbart uttalat sin åsikt i denna fråga, då ståndet beviljat det förhöjda anslaget, endast under förutsättning, att de därvid fästade villkoren togs i akt. Då nu anslaget likväl skulle komma att utgå, utan att avseende blivit fäst vid dessa villkor, uppstod frågan, "om borgarståndet bör helt sorglöst låta sig nöjas därmed, eller huruvida icke ståndet bör underrätta Kungl. Maj:t om ståndets särskilda mening, för det avseende Kungl. Maj:t kan behaga åt detsamma skänka". Med den formulering, som punkterna om läroverkens styrelse fått genom ständernas beslut, skulle Kungl. Maj:t vara oförhindrad att i styrelsen insätta "endast och allenast präster". Borgarståndets i överensstämmelse med statsutskottets förslag fattade beslut gick ut på domprostens ersättande med en av magistraten och borgerskapets äldste utsedd ledamot. "Det inses lätt, yttrade Schartau, att om en lekman insattes i styrelsen i stället för en präst, så gives därigenom en lutning åt balansen."

I borgarståndets skrivelse till Kungl. Maj:t heter det, att ståndet, "som med livligaste intresse följt hela denna maktpåliggande sak", med glatt mod hade medverkat till den för ändamålet erforderliga statsutgiften. Däremot hade ståndet "med obelåtenhet funnit sin önskan förbisedd beträffande sättet för undervisningsväsendets reorganisering". Av sådan anledning och då borgarståndet

representerade befolkningen i rikets städer, ”vilka ej blott författningsenligt hava särskilda förbindelser till skolan, utan även ej sällan frivilligt utgöra betydliga prestationer i byggnader för de allmänna skolorna”, utbad sig ståndet att få i underdånighet giva sin särskilda mening i ämnet tillkänna, ”i den förtröstansfulla förhoppning, att Eders Kungl. Maj:t desto hellre täcktes med välbehag upptaga och lämna sin höga uppmärksamhet åt detta meddelande, som därunder icke bar någon avsikt att motarbета, vad de respektive medstånden hava i beslut tillvägabrakt”.

Borgarståndets uppfattning i den föreliggande frågan sammanfattades i 4 punkter, upptagande statsutskottets ursprungliga förslag i samtliga de punkter, som genom resultatet av omröstningen i förstärkta utskottet fått en ändrad lydelse. Detta gällde särskilt punkt 6 med den borttagna bestämmelsen om frihet från skyldigheten att studera de klassiska språken samt punkterna 10 och 11 rörande skolväsendets regionala och lokala ledning, som genom beslutet fått en helt annan innebörd, än som ursprungligen avsetts. I skrivelsen betonades den viktiga skillnaden mellan utskottets ursprungliga förslag, i skrivelsen i sin helhet upptaget som 3:dje och 4:de punkt, ”och den korta underdåniga anhållan”, som i ständerbeslutet ”intager dessas rum”. Borgarståndet anhöll nu i underdånighet, ”att Eders Kungl. Maj:t täcktes vid den förestående nya regleringen av elementarläroverken nådigst låta vidtaga de förfoganden, som, utan förnärmelse av rikets ständers uttryckta önskan, överensstämma med och uppfylla, vad borgarståndet förklarar sig anse gott, nyttigt och i hög grad angeläget”.

Det framgår av innehållet i denna skrivelse, att det för borgarståndet var en angelägenhet av synnerligen stor betydelse, att styrelsen över läroverken ordnades på ett sätt, som ställde dem oberoende av det kyrkliga inflytandet. Endast på sådant sätt hoppades man kunna få till stånd den genomgripande omgestaltning av de allmänna läroverken, i enlighet med det nya skolsystemets principer, som man på borgerligt håll ansåg som en trängande nödvändighet. Genom utgången av omröstningen i förstärkt utskott hade utsikterna i detta avseende så gott som helt försvunnit. Huvudpunkterna i det ursprungliga förslaget, nämligen de utförliga bestämmelserna om eforal- och lokalstyrelser för läroverken, hade fått en från borgarståndets synpunkt helt betydelselös formulering.

Det var de ursprungliga bestämmelserna om dessa styrelsers sammansättning och åligganden, som borgarståndet genom sin underdåniga skrivelse ville på officiell väg bringa till Kungl. Maj:ts kännedom i förhoppning, att Kungl. Maj:t vid den slutliga omorganisationen av läroverken skulle ta hänsyn även till de av borgarståndet på detta sätt framföra kraven om en förändring av läroverkens styrelse i enlighet med statsutskottets förslag.

IX. REGERINGSBESLUT I LÄROVERKSFRÅGAN

Efter avgörandet i riksdagen väntades allmänt, att regeringen omgående skulle ta upp frågan om de allmänna läroverkens organisation till slutlig behandling. Hela året 1848 gick emellertid utan att någonting avhördes från högsta ort. En viss irritation gjorde sig med tiden gällande inom de reformvänliga kretsarna med anledning av den långsamma behandlingen inom regeringen av detta angelägna ärende. På det stora skolmötet i Stockholm i juni 1849, där frågorna i samband med läroverkens reformering ingående behandlades, gav man uttryck åt en viss osäkerhet beträffande situationen på reformfronten. Under en av överläggningarna hemställde rektor Annerstedt, huruvida man ej borde taga i övervägande, vad som av Kungl. Maj:t verkligen vore avgjort eller icke i skolfrågan, så att man sedan måtte kunna fritt yttra sina meningar över de frågor, som ännu icke blivit avgjorda. Med anledning av detta yttrande framhöll Hartmansdorff, att mötet (d. v. s. den avdelning, som behandlade ifrågavarande spörsmål) otvivelaktigt ägde full frihet att yttra sina meningar även angående de av Kungl. Maj:t avgjorda punkterna ifråga om läroverksreformen. Ecklesiastikministern P. Genberg, som var närvarande vid sammankomsten, instämde i Hartmansdorffs yttrande. Han tillade, att Kungl. Maj:ts beslut i skolfrågan redan delgivits ständerna och kunde ur riksdagsprotokollet inhämtas av envar. En förändring i skolväsendet var visserligen, som framgick av nämnda handlingar, ”av Kungl. Maj:t i flera väsentliga punkter beslutad, men om sättet, huru denna förändring skulle verkställas, var något beslut ännu icke officiellt meddelat, varför en diskussion därom vore lika fri som önskvärd”.

Det länge väntade avgörandet i läroverksfrågan kom på sommaren 1849 i form av ett den 6 juli dagtecknat ”cirkulär till samtliga konsistorier i riket och direktionen över Stockholms stads undervisningsverk angående reglering av elementarläroverken”. I

ingressen erinras om konseljbeslutet den 9 november 1847, varvid Kungl. Maj:t godkänt det av departementschefen framlagda förslaget till ordnande av rikets elementarläroverk ifråga om huvudgrunderna såvitt de avsågo lärdoms- och apologistkolornas sammansläende och förening med gymnasium, rättigheten till valfrihet i vissa läroämnen, avlöningsstater, indigenatsrättens upphävande för lärare vid elementarläroverken och den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande, då förökad lön av lärare tillträdes”. Vidare erinrades om besluten vid 1847—48 års riksdag samt borgarståndets särskilda skrivelse med anledning därav, vari ståndet ”bland annat i underdånighet anhållit om meddelande av den föreskrift, att lärare, som ingår på övergångsstaten, må dymedelst hava förpliktat sig att uppfylla de tjänsteåligganden och ställa sig till efterrättelse de stadganden, som kunna bliva en följd av de ändringar, vilka komma att i nu gällande skolordning vidtagas”. (Ingenting nämnes således i cirkuläret om själva huvudpunkten i borgarståndets skrivelse, nämligen om läroverkens styrelse.). Efter nådigt övervägande av vad sålunda förekommit hade Kungl. Maj:t nu, ”med avseende å verkställigheten av den av Oss redan förut beslutade och av rikets ständer avsedda förändring av elementarläroverken i riket, funnit gott i nåder förordna som följer:”

Det utfärdade cirkuläret omfattade inalles 10 punkter, och i de nya bestämmelserna återfinner man i stort sett de av riksdagen fastställda villkoren för det förhöjda statsanslagets utgående, ehuru med annan uppställning. Någon ny skolordning med detaljerade bestämmelser om undervisningens bedrivande i skolorna var det således ej fråga om. De av Silverstolpe i hans anförande till statsrådsprotokollet berörda frågorna, som Kungl. Maj:t vid konseljen den 9 november 1847 förklarat sig ej vilja då pröva, hade lämnats helt åsido. Borgarståndets hemställan om en lösning av skolstyrelsefrågan i enlighet med det av statsutskottet framlagda förslaget hade ej föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd, och omnämndes ej ens i ingressen till det utfärdade cirkuläret.

Första punkten i det utfärdade cirkuläret innehåller bestämmelser om indigenatsrättens upphävande. Ansökningsrätten till lärarbefattning vid elementarläroverken ”skall hädanefter vara fri och en var i övrigt behörig sökande medgiven, utan avseende därpå, om han är född eller njutit uppfostran uti det stift, inom vilket

befordran sökes". Den följande punkten innehåller den viktiga bestämmelsen om valfrihet ifråga om de klassiska språken. Befrielse från läsning av latinska, grekiska och hebreiska språken må, heter det, "hädanefter medgivnas åt de lärjungar, som, med bifall av föräldrar eller målsmän, icke önska att av undervisningen i dessa ämnen sig begagna".

I gällande skolordning hade ämnesläsning för lärare varit medgiven i viss utsträckning. Det stadgades nämligen, att det skulle vara eforus obetaget, "att, i vad skola som helst, med lärarnas samtycke, införa den uti särskild uppgift bifogade ambulatoriska läsordningen, vilken bjuder läroämnenas föredragning av samma lärare, så vitt möjligt är, genom alla avdelningar". Denna bestämmelse upphävdes nu och ersattes av föreskriften, "att ämnesläsning för lärare skall i alla elementarläroverk införas ju förr dess hellre, och senast vid början av vårterminen 1850". Det skulle dock vara eforus obetaget att, med lärarnas samtycke, bibehålla klassläsningen i skolor med blott två eller tre lärare samt i större läroverks båda nedersta klasser. Fördelningen av ämnen och lärotimmar skulle det åligga rektor att i samråd med vederbörande lärare uppgöra samt överlämna till eforus för prövning och stadfästelse. "Vad sålunda blivit av lärarna genom flertalets beslut föreslaget och av eforus efter anställd prövning stadfäst skall, ifråga om undervisningskyldighet, tjäna varje lärare till efterrättelse; dock må ingen, mot eget begivande, kunna åläggas att meddela undervisning i andra ämnen eller till högre kunskapsmått, än varpå han, i vederbörlig ordning, avlagt prov." På prövning av eforus och domkapitlet skulle det bero, huruvida lärare, som önskade åtaga sig undervisning därutöver (d. v. s. i annat ämne eller på högre stadium), med hänsyn till föregående tjänstgöring vid läroverket, skulle kunna förklaras kompetent härtill och således befrias från skyldigheten att enligt skolordningens bestämmelser härför avlägga nytt undervisningsprov.

Det av Silverstolpe vid konseljen den 9 november 1847 framlagda programmet för en omorganisation av läroverken hade, som ovan blivit framhållet, åsyftat ett införande av den vid Nya elementarskolan tillämpade s. k. nya skolmetoden. Kungl. Maj:t hade emellertid vid prövningen av detta program funnit, att rörande "lärometoderna och övriga detaljer" beslut "för närvarande" icke

borde meddelas. Under överläggningarna i riksdagen hade frågan om den nya skolmetoden varit ett ständigt återkommande tema. På reformvänligt håll utgick man också ifrån, att regeringsbeslutet i läroverksfrågan skulle komma att innebära ett avgörande av denna tvistefråga till förmån för det nya systemet. Något infriande av dessa förhoppningar visade sig det utfärdade cirkuläret ej kunna erbjuda. I punkt 4 stadgades endast helt allmänt och i form av en undantagsbestämmelse, att "ämnesläsning för lärjungar, enligt den vid Nya elementarskolan i Stockholm använda metod, må i läroverken införas, om eforus och vederbörande lärare sådant önska, och hinder för sakens ändamålsenliga verkställighet icke förefinnas". Det skulle ankomma på lärarna att anmäla sin önskan i sådant avseende hos eforus och att därjämte, med uppgift på överenskommen fördelning av timmar och läroämnen, till hans prövning överlämna förslag till reglemente för ifrågavarande undervisning. Detta förslag jämte eget utlåtande i ämnet skulle biskopen sedermera översända till Kungl. Maj:t "för vinnande av nådig stadfästelse å de delar, som icke av efori och vederbörande lärares egen prövning och avgörande bero".

Bestämmelserna om den av riksdagen 1844—45 beslutade och av senaste riksdag förutsatta föreningen av de olika skoltyperna till enhetliga läroverk återfinnes i punkterna 5 och 6 av det utfärdade cirkuläret. "Lärdoms- och apologistkola böra", heter det, "förenas till ett läroverk, vari meddelas, i alla dem tillhörande ämnen och med ovan medgivna valfrihet, så fullständig undervisning, som läroverkets omfång medgiver." Denna förening skulle verkställas så fort ske kunde, i den mån vederbörande, utan rubbning av undervisningens gång, hann vidtaga de för ändamålet nödiga anordningarna. Om föreningen mötte hinder, "vilka det icke beror på eforus och lärarna att undanrödja", skulle underdånig anmälan därom göras hos Kungl. Maj:t. Vidare skulle gymnasiet förenas med lärdoms- och apologistskolan till ett sammanhängande läroverk, "vari meddelas, under ovan medgivna valfrihet i läroämnen, de för undergående av studentexamen erforderliga kunskaper". Denna förening skulle verkställas, så snart vederbörande lärare sinsemellan och med eforus kunde överenskomma om den fördelning av läroämnen och undervisningskyldighet, som för ändamålet vinnande kunde befinnas nödig. Härvid skulle "flertalets av

eforus, efter anställd prövning, stadfästade beslut tjäna till efterrättelse". Ingen med fullmakt försedd gymnasielärare skulle dock, "mot eget begivande, kunna åläggas att meddela annan lägre undervisning, än honom, till följd av innehavande tjänst, redan åligger". Där föreningen av nyssnämnda läroverk för närvarande mötte hinder i den omständigheten, att redan anställda gymnasielärare icke ville gå med på någon förändring i sina göromål och åligganden, borde möjligheten att framdeles verkställa denna förberedas "genom fästade villkor vid varje blivande tillsättning, att läraren skall underkasta sig de förändringar i undervisningsskyldigheten, som meranämnda förening för honom kan komma att medföra".

Från och med den tidpunkt, då läroverk och undervisning blivt på ovan angivet sätt ordnade, skulle varje vid läroverket ifråga anställd lärare erhålla så stor löneökning, att den tillsammans med hans redan innehavande och på föreskrivet sätt beräknade löneförmåner uppginge till den "i hoföljande av Oss i nåder godkända övergångsstat för hans plats upptagna summa, med villkor, att han avsäger sig all högre än enkel prästerlig tjänsteårsberäkning från och med den dag löneökningen tillträdes, samt åtager sig för framtiden den förändring i sina åligganden, som uti en blivande ny skolordning kan i nåder varda anbefalld". Löneökningen skulle utgöra ett bestämt belopp, "vilket icke höjes eller nedsättes, om än, genom markegångs- eller andra förhållanden, den gamla lönen undergår någon förändring".

Ifråga om lärjungeavgifterna stadgades i cirkuläret, att vid läroverk, där övergångsstaten tillämpades, skulle lärjunge vara befriad från alla avgifter till lärarna, "men däremot såsom bidrag till de för avlöningsstaten beräknade tillgångar varje termin erlægga fem riksdaler banko, vilka av rektor uppbäras och, på sätt framdeles därom varder förordnat, redovisas". Från erläggande av denna avgift skulle medellösa lärjungar av rektor, i samråd med inspektor eller eforus, kunna frikallas.

Enligt bestämmelserna i cirkuläret skulle det åligger eforus och vederbörande domkapitel att iakttaga och vad på dem kunde bero till verkställighet befordra "samt att, för sådant ändamål, i mån av befogenhet", vidtaga de åtgärder, som av ovan angivna nådiga beslut kunde bliva en följd. "Då vederbörande lärare blivt hörda i

de delar, som av deras bifall är beroende, samt de för övergångsstatens tillämpning stadgade villkor blivt någonstädes uppfyllda", skulle, heter det i punkt 9, eforus därom inkomma med underdånig anmälan. Till ledning för bestämmande av den ovan angivna löneökningen skulle därvid uppgift meddelas på beloppet av den till varje lärare efter fastställd beräkning utgående avlöningen, "utvisande särskilt vad därav utgår i kontanta penningar, tiondespannmål, indelta räntor med mera; viljande Vi därefter om lönetillökningens utbetalande avgiva nådig befallning".

Med anledning av de frågor, som blivt väckta "av åtskilliga städers invånare och jämväl av rikets ständer" dels om inrättning av nya, dels om utvidgning av redan befintliga läroverk, hade Kungl. Maj:t ansett, heter det till slut i cirkuläret, att dessa frågor borde avgöras i sammanhang med stadfästelse av normalstat för rikets elementarläroverk i allmänhet. Sådan stadfästelse hade Kungl. Maj:t dock funnit icke böra meddelas, "förr än närmare upplysningar blivt inhämtade om antalet och omfånget av de skolor, som med avseende på särskilda orters behov, avlägsenhet från andra läroverk, lärjungarnas antal och övriga förhållanden kunna erfordras, för att fullt motsvara behovet inom varje stift". Fördens skull anbefalldes domkapitlen att, "sedan vederbörande stadsmyndigheter samt skolornas inspektorer och rektorer blivt hörda", uppgöra och till Kungl. Maj:t så fort ske kunde, inkomma "med underdånigt förslag till fullständig reglering av stiftets undervisningsverk, börande därvid i övervägande tagas, huruvida det för undervisningen i allmänhet kan anses vara ändamålsenligt, att färre och fullständigare skolor på passande ställen underhållas, än att statens tillgångar användas för flera mindre och ofullständiga läroverk". Sedan dessa upplysningar inkommit, ville Kungl. Maj:t "i nåder pröva och fastställa den för varje skola erforderliga normalstat".

Det utfärdade cirkuläret delgavs de olika domkapitlen i form av ett kungligt brev åtföljt av den fastställda övergångsstaten, som helt överensstämde med den av statsutskottet i dess utlåtande framlagda. Vid publiceringen av cirkuläret i Svensk författningssamling hade staten dock ej tagits med. Det rådde på sina håll delade meningar om, huruvida den av statsutskottet utarbetade och nu av Kungl. Maj:t fastställda övergångsstaten blivt av riksdagen godkänd eller ej. I det kungliga brevet till domkapitlen hän-

visades till "den av rikets ständer föreslagna och nu av oss godkända övergångsstaten". Det i Svensk författningssamling införda cirkuläret har på denna punkt en något annorlunda formulering. Där hänvisas till "hosföljande av Oss i nåder godkända övergångsstat". I en insändare i Tidskrift för lärare och uppfostrare, där cirkuläret återgivits efter brevet till konsistorierna, begärdes upplysning om anledningen till "denna påfallande olikhet mellan de särskilda upplagorna av det för läroverken så högst viktiga dokumentet". Tidskriftens redaktion svarade på detta, att den "numera" hade sig bekant, att övergångsstaten *aldrig* blivit av riksdagen föreslagen. "Av statsutskottet uppgjord och rikets ständer förelagd, skall den av rikets ständer ogillats". Som framgått av det föregående förhöll det sig så, att övergångsstaten aldrig kom under omröstning i förstärkt utskott. I sitt förslag till sammanjämkning hade statsutskottet konstaterat, att förslaget till stat borde anses såsom av tre stånd underkänt "och således komme att förfalla".

Inom de reformvänliga lärarkretsarna gav man uttryck åt en viss besvikelse med anledning av regeringsbeslutet i läroverksfrågan. I Tidskrift för lärare och uppfostrare, där en rad kända skolmän medarbetade, bland dem J. A. Dahlström, A. N. Schmidt, P. A. Siljeström, P. E. Svedbom m. fl., kommenterades cirkuläret i en kritisk artikel av tidskriftens redaktör A. Falk. "Efter lång, måhända otålig väntan har, heter det, äntligen Kungl. Maj:ts nådiga beslut i läroverksfrågan kommit till expedition. Vi säga kommit till expedition, emedan ett *att* i denna fråga redan länge sedan var av Kungl. Maj:ts utsagt, nästan lika vidsträckt som det nu framträdande, och det var endast detta *burnu*, som utgjorde föremålet för överläggningar och undran."

I artikeln genomgås punkt för punkt av det utfärdade cirkuläret med en del invändningar i olika avseenden. Beträffande indigenatsrättens upphävande borde denna åtgärd, heter det, kunna åstadkomma många fördelar för läroverket. "Tänker man likväl något på saken, skall det visa sig, att denna reform är, så länge icke en annan föregått, av högst ringa betydelse". Vad artikelförfattaren därvid syftade på, var "nödvändigheten av en lärostol i pedagogik vid universitetet och av en övningsskola, vid vilken alla lärarekandidater borde auskultera och tjänstgöra samt slutligen

avlägga praktiska prov." Den i cirkuläret anbefallda ämnesläsningen för lärarna befarades komma att medföra vissa olägenheter i skolor, där man tillämpade de traditionella undervisningsmetoderna. "Man tänke sig en hop halvvuxna pojkar, som varje timme byta om lärare; som, då de bliva befriade från en ständig tillsyn av samma person, fritt begå fel inför en s. k. beskedlig lärare, vilka strängt, måhända för strängt straffas av en barskare." Endast genom införande av de vid Nya elementarskolan tillämpade undervisningsmetoderna med bl. a. gemensam lärosal skulle dessa olägenheter kunna undgås och den ambulatoriska lärometoden i stället innebära "flerfaldiga fördelar". Nu hade emellertid genom cirkuläret denna metod blivit medgiven men ej föreskriven vid rikets läroverk. Avgörandet i denna fråga hade överlämnats till eforerna, för vilket förtroende dessa dock icke torde vara synnerligen tack samma. "Nästan ensamma — ty lärarna äro likväl deras underlydande och lära nog enskilt fråga sig för om efori mening, innan de officiellt framträda med reorganisationsförslag —", skulle de ha att bestämma, "om och när nya elementarskolans ämnesläsning för lärjungar skall vid ett läroverk taga sin början". "Verkställa de icke denna reform, torde allmänheten klaga; verställa de den åter, torde de möta icke ringa obehag från lärarnas sida. Om man likväl tager i betraktande, att det gamla är känt och det nya dels misstänkt, dels missförstått; att det både är besvärligt att reorganisera och dessutom ansett såsom oroligt: så torde man kunna förutse, att med reformen i denna sak icke kommer att hasta." Det var artikelförfattarens livliga övertygelse, att de vid nya elementarskolan tillämpade undervisningsprinciperna var de enda rätta, och det syntes honom vara ett ont, om fördelarna av denna metod "länge skulle förnekas rikets övriga läroverk".

Särskilt var det emellertid bestämmelserna om lärarnas avlösningsförmåner, som artikelförfattaren vände sig emot. I punkt 8 stadgades, att lärjunge vid ett läroverk, där övergångsstaten tillämpades, skulle vara befriad från terminspenningar till lärarna. Genom denna bestämmelse skulle ett antal lärare, i synnerhet i de större städerna, komma i en högst brydsam ställning. Särdeles skulle detta bli fallet i Stockholm, "där terminspenningarna, åtminstone i lärdomsskolorna, utgöra en tämligen stor, om icke den största delen av lönen". Om man t. ex. antog, att den ordinarie

lönen för en lärare i första klassen av en lärdomsskola i huvudstaden uppgick till mellan 400 à 500 rdr b:o, och att terminspenningarna "till följd av skolans stora befolkning" utgjorde ungefär lika mycket, så skulle genom denna bestämmelse läraren se sig berövad 400 à 500 rdr i terminspenningar och få sin lön inskränkt till endast den ordinarie lönen enligt övergångsstaten, d. v. s. 600 rdr b:o, och dessutom skulle han då avsäga sig den förhöjda tjänsteårsberäkningen. "I sanning en ganska kritisk belägenhet för en man, som måhända arbetat tiotal av år i skolans tjänst till fäderneslandets bästa! Billigare tyckes väl hava varit, om, när terminspengarna borttages, en verklig ersättning, motsvarande den av dessa terminspengar beräknades inkomsten blivit i övergångsstaten upptagen; så mycket mera, som, genom apologist- och lärdomsskolornas förening med bibehållande av klassläsningen, ett större arbete troligen hädanefter avses för lärarna."

Övergången till den nya läroverksorganisationen i enlighet med bestämmelserna i det utfärdade cirkuläret synes emellertid trots de uttalade farhågorna ha försiggått i någorlunda rask takt under den närmaste tiden. Detta framgår av ett antal aktstycken, som under de båda följande åren publicerades i Tidskrift för lärare och uppfostrare. I en del fall synes det verkligen ha varit fråga om en genomgripande reform i det nya skolsystemets anda. Beträffande läroverket i Kalmar heter det exempelvis i en meddelad redogörelse: "Vid i går hållet sammansatt collegium gymnasticum och scholasticum under ledning av h. h. biskop Kullberg beslöts enhälligt, att, i likhet med K. M:ts förordning av d. 6 juli, sammanstå, successivt under 3 år, gymnasium och skola till ett enda läroverk med ämnesläsning, fri flyttning och valfrihet inom vissa föreslagna ämnen. Lärdoms- och apologistskolan komma genast att med ingångna hösttermin sammanstå och undervisningen meddelas gemensamt samt organisationen genomföras i närmaste överensstämmelse med Nya elementarskolans i Stockholm, efter vars läsordning schemat för Kalmar nya läroverk huvudsakligen blivit tills vidare uppgjort. Gymnasielärarna komma att successivt inträda inom skolan i mån av nuvarande gymnasieungdomens avgång, då däremot de ynglingar, som från 4:de klassens översta avdelning voro färdiga att överflyttas till gymnasium, stanna kvar inom den nya skolan och bilda därstädes en högre avdelning, vid

vilken gymnasielärarnas undervisningsskyldighet inom skolan vidtager. På detta sätt kommer gymnasium att om tvenne år totalt försvinna ur skolan. I avseende på disciplinen beslöts, att rektor scholæ skulle tills vidare vara rektor för det nya läroverket, och således alla ynglingarna i skolan, även de, vilka därstädes av gymnasielärarna undervisas, skulle stå under samma disciplinäriska förhållande. Till Kungl. Maj:t skulle sedermera en förfrågan ingå, vem, antingen rector gymnasii eller scholæ, skulle bliva det nya läroverkets styresman."

I fråga om Skara stift hade biskopen i egenskap av eforus hos Kungl. Maj:t anmält, heter det i meddelandet därifrån, att samtliga uti övergångsstaten upptagna skolor, nämligen Skara, Vänersborg, Mariestad, Alingsås och Borås, blivit så ordnade och undervisningen i desamma från och med den 1 sistlidne september (d. v. s. 1849) på det sätt meddelad, "som 3:dje och 5:te punkterna i kungl. cirkuläret den 6 juni (!) innevarande år föreskriva". Samtliga lärare i dessa skolor (d. v. s. i lärdoms- och apologistskolorna), hade avsagt sig all högre än enkel tjänsteårsberäkning från och med den dag, löneökningen av dem tillträdde, samt åtagit sig för framtiden den förändring i sina åligganden, som uti en ny skolordning kunde bliva anbefalld. Därjämte hade till Kungl. Maj:t blivit överlämnade de allmänna grunder, enligt vilka undervisningen blivit ordnad, "och som anvisa a) den ordning, i vilken läroämnena inträda, särskilt för dem, som ingen dispens åtnjuta, och särskilt för de dispenserade, samt b) antalet av de läsetimmar i veckan, som åt varje ämne blivit anslaget i varje skolans avdelning, särskilt för de dispenserade och särskilt för de icke dispenserade". Beträffande gymnasiet i Skara hade för detta läroverk en särskild uppgift i sistnämnda hänseende blivit Kungl. Maj:ts nådiga prövning underställd. I alla de ämnen, i vilka dispens icke medgavs, undervisades alla till samma avdelning hörande lärjungar gemensamt, men då de ämnen föredrogs, i vilka dispens ägde rum, undervisades de dispenserade i särskilda rum och av särskilda lärare. Gymnasielärarna i Skara hade samtliga förklarat sig vilja "fortfarande åtnjuta förut innehavande löner och tjänsteårsberäkning, men dock åtagit sig en utvidgad tjänstgöringsskyldighet, så att undervisningen från och med den 1 sistl. sept. varit så ordnad,

som cirkulärets 2:a punkt och den i enlighet med samma cirkulär timade förändringen med stiftets skolor synes kräva”.

Den i cirkuläret anbefallda reformen kunde givetvis lättare genomföras i läroverk utan gymnasium. Hur förändringen i sådana skolor kunde gestalta sig framgår av en redogörelse från Malmö. Under den 1 sept. hade biskopen, heter det, tills vidare bekräftat det förslag till förändrad organisation av Malmö allmänna läroverk, ”som skolkollegiet på grund av kungl. cirkuläret av den 6 sisl. juli underställt efori prövning, och har sålunda nämnda förändring redan sistlidne måndag d. 3 sept. trätt i verkställighet”. Skolan hade sålunda i enlighet med föreskrifterna i cirkuläret uppdelats i två avdelningar, en lägre och en högre. Den lägre avdelningen utgjordes av två slutna klasser, i vilka undervisningen bestreds av en ordinarie lärare i vardera med biträde av en duplikant. I den högre avdelningen, fördelad i tre klassrum, undervisade skolans övriga fem ordinarie lärare ambulatoriskt, ”så att alltid en lärare i varje rum är tillstädes”. ”Då befrielse blivit meddelad åt dem sådant önska från läsning av de klassiska språken, varemot valfrihet i andra ämnen icke äger rum, har man ansett det lämpligast att lägga nämnda språks läsande eller icke läsande till grund för gossarnas hänförelse till olika rum, och intaga således de, som idka de gamla språken, i anseende till sitt större antal, tvenne av rummen. Genom denna naturliga och med det kungl. cirkuläret överensstämmande indelning har kollegiet undvikit en alltför stor rubbning i de förhållanden, som vid skolan före reformen ägt rum.” Undervisningen i den högre avdelningen upptog 36 veckotimmar utom den tid, som blivit anvisad till lektioner i naturvetenskap för de ynglingar, som däruti önskade inhämta någon kännedom. Lärarna i den högre avdelningen hade tills vidare frivilligt åtagit sig denna ökade tjänstgöringsskyldighet, ”i hopp att därigenom bereda ynglingarna tillfälle till överläsning av en del ämnen under lärarnas tillsyn och sålunda i någon mån lindra deras arbete utom skolan”. Undervisningen skulle i alla ämnen avse de kunskaper, som erfordrades för undergående av studentexamen.

Den i cirkuläret anvisade möjligheten att få tillämpa de vid Nya elementarskolan genomförda nya undervisningsmetoderna, nämligen efter överenskommelse mellan eforus och lärarna samt god-

kännande av Kungl. Maj:t, hade, som ovan nämnts, blivit utnyttjad vid läroverket i Kalmar. Redan före cirkulärets utfärdande hade emellertid efter särskilt medgivande av Kungl. Maj:t den nya metoden blivit införd vid skolan på Frösön. Efter överflyttning av skolan till Östersund hade reformen kunnat fullt genomföras, och det kungl. cirkulärets utfärdande hade således för denna skolas vidkommande icke inneburit någon förändring i de bestående förhållandena. Även på annat håll inom stiftet hade man före cirkulärets utfärdande sökt utverka tillstånd att få tillämpa den nya skolmetoden. Rektorn vid Sundsvalls apologetiska skola G. W. Gellerstedt och kollegorna M. Sylvin och E. Berggren hade i skrivelse till Kungl. Maj:t begärt att få följa reglementet för Östersunds elementarskola ”till det omfång i avseende å läroämnena och pensa, som kunde i nåder bestämmas”. Rektor Gellerstedt hade vid Nya elementarskolan inhämtat kännedom om den nya undervisningsmetoden, och kollega Berggren hade studerat densamma ”vid enahanda skola i Östersund”. I samband med utfärdandet av det nya cirkuläret avgjordes ifrågavarande ansökan rörande skolan i Sundsvall. Kungl. Maj:t förklarade nämligen, ”att, enär tillåtelse till den vid Nya elementarskolan i Stockholm begagnade metoden användande numera blivit i allmänhet meddelad, vederbörande äga att av samma tillåtelse sig begagna, och att därvid det för Östersunds skola redan stadfästade reglemente må tjäna till efterrättelse; ankommande på stiftets biskop som eforus, att, efter lärarnas förslag, godkänna fördelningen dem emellan av timmar och läroämnena samt på konsistorium gemensamt att bestämma, i vad mån det omfång av lärokurser, som i berörda reglemente med avseende å större läroinrättning finnes föreskrivet, skall för Sundsvalls skola, i förhållande till dess nuvarande utsträckning, varda antaget.”

Även beträffande Örebro skola hade redan före cirkulärets utfärdande framställningar gjorts hos Kungl. Maj:t om tillstånd att få införa den nya skolmetoden. Det av rektor J. Gumælius inlämnade förslaget gick ut på, att skolan från och med höstterminen 1847 skulle ombildas till ett enhetligt läroverk med två avdelningar, en lägre och en högre, den senare med 3 ettåriga klasser och med ämnesläsning enligt den vid Nya elementarskolan begagnade metoden. Denna framställning avgjordes likaledes i samband med det nya cirkulärets utfärdande varvid Kungl. Maj:t medgav,

att skolan fick ombildas på angivet sätt. Det skulle ankomma på vederbörande att "på sätt kungl. cirkuläret föreskriver uppgöra den fördelning av timmar och läroämnen samt vidtaga de övriga förfoganden, som kunna finnas nödiga". Vid sedermera förda överläggningar inom kollegiet gjorde sig olika meningar gällande rörande "rätta förståndet av det *medgivande* Kungl. Maj:t lämnat till införande i skolan av ämnesläsning för lärjungar enligt Nya elementarskolans lärometod". Några av lärarna ansåg nämligen, att nämnda metod blivit av Kungl. Maj:t endast *tillåten*, men icke *anbefalld*, och yrkade därför att endast ämnesläsning för lärare måtte, "åtminstone till en början", antagas. Andra däremot ansåg, att ordet *medgiva* betydde detsamma som *anbefalla*, och att sålunda intet val i detta hänseende stode öppet. Ärendet hänsköts till eforus för prövning, men denne ansåg, att det ej tillkom honom "att den yppade skiljaktigheten avgöra". Han anhöll därför hos Kungl. Maj:t om förklaring, "huruvida det må tillåtas bemälte lärare, som i allt övrigt omfatta, vad för den nya organisationens skyndsamma verkställande blivit i nåder medgivet, att för närvarande icke antaga ämnesläsningen för lärjungar i skolans övre klasser, vartill biskopen för sin del tillstyrkt bifall". Genom beslut den 7 sept. resolverade Kungl. Maj:t, att då enligt ordalydelsen i kungl. cirkuläret av den 6 juli "ämnesläsning enligt den vid Nya elementarskolan i Stockholm använda metod endast vore medgiven, men icke ovillkorligen anbefalld, hinder icke mötte "att för närvarande uppskjuta införandet av ämnesläsning för lärjungar i skolans övre klasser, om sådant prövas för undervisningen därstädes vara lämpligast".

Ej heller vid läroverket i Linköping kunde man komma till någon enighet ifråga om undervisningsmetoderna. Med anledning av det nya cirkulärets utfärdande anordnades, heter det i meddelandet därifrån, genast vid början av höstterminen undervisningen vid stiftets skolor och gymnasium i enlighet med föreskrifterna i punkt 5 av cirkuläret, "eller så, att lärdoms- och apologistkolor sammanslogos, valfrihet i avseende på de gamla språken beviljades och en ambulatorisk lärometod (d. v. s. ämnesläsning för lärarna) infördes överallt, där fråga därom kunde uppstå". Kort efter terminens början sammanträdde vid linköpingsläroverket lärarna vid gymnasiet och skolorna till gemensamt kollegium "för att över-

lägga och överenskomma om utvägar och sätt att tillvägabringa en förening emellan gymnasium och lärdoms- och apologistskolan". En kommitté med gymnasiets rektor som ordförande tillsattes för att utarbeta förslag i detta hänseende. Inom denna utarbetades två förslag, som förelades kollegiet "till prövning och granskning". Det ena av dessa förslag, som godkänkts av kommitténs majoritet, "var grundat på den s. k. gamla lärometoden, modifierad efter tidens fordringar och omständigheternas krav, så mycket ske kunde". Det andra förslaget åter var "helt och hållet fotat på den vid Nya elementarskolan i Stockholm antagna nya metod med fri flyttning och ämnesläsning". Efter en livlig diskussion i kollegiet om de båda förslagen skred man till omröstning, varvid med 10 röster mot 8 beslöts, "att den fria flyttningen och ämnesläsningen skulle vid det blivande gemensamma läroverket införas". Det uppdrogs åt nämnda kommitté att med avseende på ordnandet av övriga angelägenheter ifråga om det nya förenade läroverket utarbeta förslag, som kollegiet sedermera hade att ta ställning till. "Svårligen lär dock", heter det i redogörelsen, "läroverkens förening kunna före nästkommande termins början komma till stånd".

För en fullständig övergång till det vid Nya elementarskolan tillämpade skolsystemet krävdes emellertid, som framgått av det anförda exemplet från Örebro, en samstämmig önskan från lärarnas sida och medgivande av eforus samt fastställelse av Kungl. Maj:t. På de flesta håll kunde det därför endast bli fråga om de åtgärder, som blivit direkt anbefallda i det kungliga cirkuläret, nämligen ämnesläsning för lärarna, de olika skoltypernas förening till ett enhetligt läroverk, valfrihet ifråga om de klassiska språken samt möjlighet till undervisning i allmänna medborgerliga kunskaper. Även dessa förändringar förutsatte emellertid en viss samstämmighet från lärarnas sida för att utan svårigheter kunna genomföras. För övergång till den nya lönestaten hade nämligen i cirkuläret ställts som villkor, att läraren därvid avsåde sig all högre än enkel tjänsteårsberäkning samt åtog sig för framtiden den förändring i sina åligganden, som i en blivande skolordning kunde bli anbefalld. Biskoparna ålades att i dessa avseenden inhämta yttrande från vederbörande lärare. Först då dessa blivit hörda i de delar, som av deras bifall var beroende och de för

övergångsstatens tillämpning i övrigt stadgade villkor blivit någonstädes uppfyllda, hade eforus att till Kungl. Maj:t inkomma med underdånig anmälan, varefter Kungl. Maj:t ville, heter det i cirkuläret, "om löneökningens utbetalande avgiva nådig befallning".

Att vissa svårigheter yppade sig vid förhandlingar med lärarna i dessa avseenden, framgår av en del exempel i de av Tidskrift för lärare och uppfostrare återgivna redogörelserna från olika läroverk. Beträffande läroverket i Västerås meddelade biskop Fahlcrantz i skrivelse till Kungl. Maj:t, att föreningen av gymnasiet med lärdoms- och yrkesskolan "för närvarande mötte hinder i den omständigheten, att fyra med fullmakt försedda lektorer, Tellbom, Bellander, Wulff och Norman samt gymnasieadjunkten Wall icke ingått på förändring i sina göromål och åligganden". Däremot hade lärarna vid förenade lärdoms- och apologistskolan uti ingiven skrift anfört, att berörda omständighet icke utgjorde något hinder för nämnda förening, enär vid ifrågavarande gymnasium och skola 12 lärare, som påyrkade föreningen, förklarat sig villiga att så fördela tjänstgöringsskyldigheten, att ingen förändring i tjänstgöringen för de lärare, som ville förhindra densamma, behövde komma ifråga. Lärarna hänvisade till bestämmelserna i punkt 6 i cirkuläret, där det hette, att skolornas förening med gymnasiet "må verkställas, så snart vederbörande lärare kunna sinsemellan och med eforus överenskomma om den fördelning av läroämnen och undervisningsskyldighet, som för ändamålets vinnande kan finnas nödig, och skall härutinnan flertalets av eforus, efter anställd prövning stadfästade beslut tjäna till efterrättelse, dock att ingen med fullmakt försedd gymnasielärare, mot eget begivande, må kunna tillförbindas att meddela annan eller lägre undervisning, än honom, till följd av innehavande tjänst, redan åligger". I lärarnas skrivelse framhölls, att då lärarna föreslagit en sådan fördelning av undervisningen, att ingen befullmäktigad gymnasielärare behövde, mot sin vilja, åtaga sig annan eller lägre undervisning, än honom redan åligger, så ansåg de "den tidpunkt och de omständigheter vara för handen, då gymnasium och skola borde förenas och pluraliteten av lärarna äga rättighet att om föreningens verkställande besluta".

Kungl. Maj:ts beslut med anledning av denna framställning kom först den 10 april påföljande år. Däri hänvisades till det lä-

rarna gjorda åtagandet att fördela den ökade undervisningsskyldigheten, så att ingen förändring skulle behöva ske ifråga om de vägrande lektorernas tjänstgöring. Under sådana förhållanden kunde den av biskopen återropade omständigheten, att nämnda lektorer icke velat ingå på någon förändring i sina göromål och åligganden, icke vara av den beskaffenhet, att den utgjorde hinder "för verkställighet av den i berörda cirkulärbrev anbefallda förening av skola och gymnasium". Bemälda gymnasielärare hade därför, heter det i Kungl. Maj:ts resolution, "saknat befogenhet till sin vägran att undervisning och övriga därmed förenade åligganden vid det förenade läroverket bestrida. Kungl. Maj:t hade sålunda funnit för gott, heter det vidare, "i nåder anbefalla biskopen att tillse, det nådiga beslutet om ifrågavarande förening, såvitt den rör skolan och gymnasium i Västerås, varder med början av nästkommande hösttermin till verkställighet befordrad, åliggande biskopen, sedan de vid berörda gymnasium och skola anställda lärare i gemensamt kollegium överenskommit om fördelning av timmar och läroämnen samt uppgjort förslag till bestämmelser i övrigt, vilka för läroverkets ordnande erfordras, samma förslag till Kungl. Maj:ts prövning anmäla för vinnande av stadfästelse å de delar, som icke, enligt gällande föreskrifter, av efori och övriga vederbörandes avgörande bero".

Från Göteborg meddelade eforus, biskop A. Bruhn, att samtliga med fullmakt försedda gymnasielärare därstädes, förklarat sig icke vilja gå med på en förening av gymnasiet med lärdoms- och apologistskolan. Därtill kom, att bristen på en tillräckligt stor lokal ansågs utgöra ett väsentligt hinder för genomförande av en sådan förening. Magistraten i staden hade för avhjälpande av lokalsvårigheterna föreslagit en del utvägar, av vilka dock ingendera enligt biskopens mening syntes kunna "leda till ändamål". Med anledning av denna biskopens inlagda förordnade Kungl. Maj:t genom beslut den 19 juli 1850, "att, utan ändring av nuvarande förhållanden på gymnasium, vad angår fördelning av läroämnen och undervisningsskyldighet, den anbefallda föreningen av ifrågavarande skola skall med början av nästkommande läsår verkställas". Rektor för det förenade läroverket skulle utses genom val av samtliga därvid anställda ordinarie lärare. För lärjungars upptagande i den avdelning av läroverket, som motsvarade gymnasiet, skulle någon an-

nan prövning icke få anställas, än som enligt gällande föreskrifter borde äga rum för flyttning från en avdelning till en annan. Läroverkets lokaler skulle, ”efter den förändring behovet kan påkalla”, fördelas mellan läroverkets särskilda avdelningar, ”och ökat utrymme, i den mån sådant erfordras, tills vidare beredas genom vidtagande av den bland härvid föreslagna utvägar, som kan finnas lättast leda till åsyftat ändamål”.

Det visade sig således, att den i cirkuläret anbefallda föreningen av lärdomsskolan och apologistkolan i allmänhet lät sig genomföras utan större svårigheter. Lärarna övergick utan större tvekan på den nya lönestaten och underkastade sig därmed de stadgade villkoren, nämligen att avsäga sig rätten till förhöjd tjänsteårsberäkning och att åtaga sig den förändring i tjänstgöring, som kunde komma att anbefallas i en blivande ny skolordning. Föreningen mellan skola och gymnasium visade sig däremot betydligt svårare att genomföra, beroende på att ett stort antal lektorer vägrade att underkasta sig de stadgade villkoren för övergång till den nya lönestaten utan föredrog att bibehålla sina dittillsvarande löneförmåner och därmed också rätten till förhöjd tjänsteårsberäkning. En konsekvent genomförd ämnesfördelning på båda skolstadierna lät sig under sådana förhållanden ej genomföra och därmed ej heller den utvidgning av undervisningen till att omfatta även de till borgerlig bildning hörande ämnena, som reformen avsåg. Det återstod i sådana fall endast den möjligheten, som cirkuläret anvisade som en sista utväg, nämligen att ställa frågan om förening av skola och gymnasium på framtiden i avvaktan på nya innehavare av lärartjänsterna vid gymnasiet. Skulle på något ställe, hette det i cirkuläret, förening av skola och gymnasium möta hinder i den omständigheten, att redan anställda gymnasielärare icke ville gå med på någon förändring i sina göromål och åligganden, borde man förbereda möjligheten att framdeles verkställa denna förening ”genom fästade villkor vid varje blivande tillsättning, att läraren skall underkasta sig de förändringar i undervisningsskyldigheten, som meranämnda förening för honom kan komma att medföra”.

PERSONREGISTER

- Agardh, C. A., 7, 9, 45, 57, 58, 75, 83—87, 94, 95, 109, 110, 116, 127, 128, 132, 167, 232, 238—240, 242, 256, 269, 272, 307, 311, 312, 373.
 Ahlberg, N. L., 266, 332.
 Ahlstrand, A. G., 141.
 Algård, N., 422.
 Almqvist, J. M., 120—127, 129, 143, 152—156, 188, 189.
 Almqvist, C. J. L., 96.
 Almqvist, H., 491.
 Almqvist, S. J., 120.
 Annerstedt, R., 540.
 Andersson, Anders, 449, 504, 506.
 Arrhenius, O., 487, 488, 492.
 Bellander, B. R., 554.
 Berggren, E., 546.
 Bergman, I., 506.
 Bergqvist, B. J:son, 240.
 Bergqvist, E., 49.
 Berlin, N. J., 340.
 Berzelius, J. J., 93.
 Björling, C. O., 250, 313.
 Björkman, C. F., 434, 444.
 Block, P. N., 390.
 Boivie, P. G., 63—69, 73, 77, 79, 217, 223, 224 251, 283, 330, 331, 357, 370, 377.
 Brinck, A. M., 133, 486.
 Bruhn, A., 18, 555.
 Bråkenhjelm, P., 174, 175.
 Bugge, F. M., 76, 78, 79, 84, 344.
 Butsch, J. A., 38, 40, 231, 232, 263.
 Carlander, P. O., 188.
 Carlson, F. F., 75—83, 85, 193.
 Cedergren, H., 240.
 Cederström, C. R., 220, 434—437, 442, 477.
 Cramér, J. N., 94, 95, 108, 109, 282, 371.
 Dahllöf, J. F., 170.
 De Maré, B., 133, 207, 209.
 Dalsjö, M., 62.
 Dahlström, J. A., 96, 273, 394, 546.
 Ehrenstam, J. F., 524.
 Ekendal, J. H., 228—230, 236, 273—278, 285—287, 298, 343—346, 361, 362, 371, 372, 390—392, 402.
 Ekholm, G. F., 128—131, 133, 135, 165, 166, 169, 174, 208, 209, 423, 472, 473, 503.
 Embring, G., 227.
 Engström, J. E., 370.
 Fahlcrantz, C. E., 234, 554.
 Falk, A., 546.
 Faxé, A., 394.
 Faxé, W., 240.
 Forsell, C. af, 158.
 Franzén, F. M., 24—26.
 Fries, E., 153.
 Fryxell, A., 7, 28, 116.
 Frölich, D. F., 9.
 Fåhraus, J. F., 394.
 Geijer, E. G., 3—8, 14, 17, 18, 22, 39, 56, 79, 91, 153, 177, 178, 322, 323, 363, 475.
 Geijer, J. O., 311.
 Gellerstedt, J. D., 479.
 Gellerstedt, G. W., 541.
 Genberg, P., 437, 540.
 Grafström, A. A., 10, 24, 41.
 Gravander, P. O., 367.

- Gripenstedt, J. A., 420, 524, 531.
 Gumælius, G. W., 19, 55, 56, 420, 445, 457, 458, 479, 523, 525, 526.
 Gumælius, J., 95, 226, 228, 230, 272, 273, 551.
 Gustaf II Adolf, 166.
 Gyllengranat, C. A. B., 394.
 Hagström, K. A., 28.
 Hallbeck, C., 210, 211.
 Hallström, C. E., 21, 232, 238, 298.
 Hamilton, H. A., 147, 175—179, 189, 190, 438, 441.
 Hartmansdorff, A. von, 24, 27, 28, 37, 38, 43, 53, 59, 90, 91, 93, 179—184, 218, 219, 421, 439—442, 463, 464, 469, 476, 491, 498—501, 520, 528, 530—533, 540.
 Hasselberg, G., 16, 17.
 Hazelius, J. A., 67—75.
 Hedlund, S. A., 147.
 Hedrén, J. J., 94, 212, 213, 215, 232, 235, 297, 366, 381, 446, 447, 481—483, 493, 502.
 Hemesse, N., 290, 335, 348.
 Heurlin, K. I., 20, 22, 45—48, 58, 91—95, 107, 112, 366—368, 452—455, 479.
 Heurlin, S., 505.
 Hierta, L. J., 184, 185.
 Hill, R., 9.
 Holm, G., 300.
 Holmström, H. O., 52, 94, 108, 109, 147—151, 187, 213, 214, 217, 220, 229, 230, 232, 236, 272, 273, 353, 443, 454, 455, 479, 517—519, 526, 533.
 Husberg, N. F., 486, 487, 504.
 Hörnstein, C. G., 133.
 Ihre, E. A., 394.
 Indebetou, C., 472.
 Jansson, Hans, 42.
 Järta, H., 90.
 Jönsson, P., 505, 506.
 Kjellén, A., 158.
 Kock, C. J., 131, 132, 209.
 Kristina, drottning, 166, 492.
 Kullberg, A. af, 249, 548.
 Kullberg, A., 325.
 Lagerbjelke, G., 436.
 Lagergren, A., 27, 38, 41, 105, 118—120, 201—206, 217.
 Lagergren, P. J., 168, 169, 536.
 Lagerhjelm, P., 466, 475.
 Lalin, C. L., 40.
 Landquist, J., 475.
 Larsson, Lars, 485.
 Laurenius, L., 462, 518, 526.
 Lefrén, J. P., 93.
 Lignell, A., 44.
 Lindal, A., 267.
 Lindgren, H. G., 456, 457.
 Linné, Karl von, 448.
 Ljungdahl, S. L., 141, 151, 496, 520—522.
 Ljunggren, N. P., 249, 320, 321.
 Lundblad, S., 480, 522.
 Luther, Martin, 183.
 Lyth, H., 188.
 Malmstedt, 450.
 Mathesius, J., 343, 383.
 Melander, A., 296, 313, 352.
 Melén, J. I., 521.
 Melin, K. H., 240.
 Mellqvist, L. N., 224, 292, 360, 386, 387.
 Morén, T., 40, 42, 46.
 Munthe, S. H., 394.
 Nibelius, G., 21, 39, 54, 55, 126, 231, 232, 237.
 Nordal, J., 256.
 Nordhammar, O., 40.
 Nordqvist, J., 16, 17, 94, 95, 111, 255, 269, 292, 310, 311, 359.
 Norman, I. F., 554.
 Norström, I., 141.
 Odelberg, C. G., 141.
 Oscar I, 61, 92, 112, 175, 413, 524.
 Oxenstjerna, A., 166.
 Palmstjerna, K. O., 477.
 Persson, Matts, 473, 506.
 Persson, Nils, 169, 170, 448—450.
 Pestalozzi, J. H., 293.

- Petre, T., 133, 166—168, 208, 210.
 Pettersson, A. Z., 94, 300.
 Peyron, G. A., 394.
 Platon, 81.
 Posse, A., 93.
 Psilander, N. C., 254.
 Reuter Dahl, H., 142—147, 240, 493, 494, 521, 523, 525, 526.
 Ribbing, A., 442.
 Rickert, J. G., 9.
 Rodhe, H., 311.
 Rodhe, E., 44, 45, 147, 371.
 Rutberg, J. J., 473.
 Rydberg, V., 147, 289.
 Sahlström, P., 171, 172, 485, 487.
 Sandberg, A., 126, 156, 157, 164, 188, 189, 461, 483.
 Schartau, F., 133, 300, 420, 451, 533, 536, 537.
 Schmidt, A. N., 546.
 Schröder, E. A., 94, 95, 213, 362—365, 369.
 Schröder, O. H., 141.
 Segerstedt, J. A., 234.
 Selander, N., 300, 301, 340—342, 526.
 Sidner, A., 10, 18, 19, 25, 26.
 Siljeström, P. A., 546.
 Silverstolpe, F. O., 112—115, 185, 186, 200, 201, 222, 234, 272, 273, 393—415, 417—421, 428—430, 437, 438, 449, 460, 465, 466, 468, 470, 474—477, 485, 487, 491, 510, 512, 515, 522, 529, 537, 542.
 Sjöstedt, F., 234.
 Sondén, A. F., 295, 306, 307, 356, 357, 368, 394.
 Sparre, G. A., 394.
 Sparre, E. J., 141, 436.
 Sporsén, 94, 249.
 Sprengporten, J. V., 93, 299, 377.
 Staël, von Holstein, O. W., 394.
 Stenberg, A. M., 471.
 Stenhammar, K., 158, 189, 190, 431—434, 460, 495, 497.
 Strindlund, N., 206, 207, 447, 449, 504.
 Sundler, F., 132, 420, 421, 451, 476, 510—512.
 Sunner, W., 482.
 Svedbom, P. E., 98, 233, 393, 394, 546.
 Sylvan, C. O., 254.
 Sylvin, M., 546.
 Sæve, J. A., 9—27, 111, 124—126, 132, 152, 153, 164, 187, 188, 215, 216, 444, 455, 456, 461, 484, 492, 493, 501.
 Sæve, P., 9.
 Söderberg, J. C., 94, 95, 110, 243, 268, 269, 335, 336.
 Tegnér, Elof, 92.
 Tegnér, E. M., 94.
 Tegnér, Esaias, 58, 91—93, 232, 233, 261.
 Tellbom, J. P., 554.
 Tersmeden, N., 173, 174, 218, 219, 476, 499, 527, 529, 531, 532.
 Tersmeden, W. F., 9, 420, 441, 467, 468, 470, 478, 497, 498, 532.
 Tham, C. V. A., 204.
 Thomander, J. H., 20, 57, 58, 214, 420—423, 458—460, 518, 520, 521, 524—526.
 Thorn, J., 488, 490.
 Thorsander, J., 234.
 Troil, S. G. von, 442.
 Utterström, O. P., 141, 151.
 Wahlberg, P. F., 158—160, 341, 480, 526.
 Wahlin, P. S., 255.
 Wall, W. A., 554.
 Wallin, J. O., 28, 34, 91, 93, 116, 153, 448.
 Wallin, Josef, 140, 211, 212, 300, 326, 470, 502, 519.
 Wallman, J. H., 462.
 Warburg, K., 289.
 Wennberg, F., 224, 290.
 Westerlund, L., 259, 269—271, 287,

288, 290, 372—377, 394, 405, 406.	Wulff, J. C., 554.
Westerstrand, P., 115—120, 204.	Wærn, C. F., d. ä. 208.
Wieslander, J., 44, 45, 48.	Wærn, C. F., d. y. 420, 472, 473, 503.
Wijkmark, H., 28, 179, 340.	Wærn, J., 208, 394.
Winge, P. E., 504.	Zedritz, C. E., 394.
Wingård, C. F. af, 22, 49, 58, 92, 95, 161—166, 187, 188, 190, 200, 216, 217, 234, 249, 261, 381.	Zetterström, K., 16.
	Ödman, S., 161.
	Öhrnberg, J. I., 41, 42.
	Östberg, F., 227, 228, 305, 353.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förord	1
Inledning	3
I. Riksdagen 1840—41	9
1. Motion om utvidgning av Frösö skola och om omorganisation av läroverken	9
2. Motion om inrättande av anstalter för lärarutbildning	27
3. Ärenden i övrigt med anknytning till läroverken	44
II. Krav på reformer beträffande studentexamen	61
III. Gammal och ny skola	75
IV. 1843 års skolrevision	89
V. Riksdagen 1844—45	112
1. Statsverkspropositionen	112
2. Motioner i de olika stånden	115
3. Ekonomiutskottets utlåtande i ärendet	134
4. Debatten i prästeståndet	142
5. Debatterna inom de övriga stånden	165
6. Protestskrivelse från prästeståndet	187
7. Seminariefrågan	201
VI. Remissyttranden med anledning av skolrevisionens berättelse	222
1. Ärendets formella handläggning	222
2. Den principiella inställningen till frågan om en läroverksreform	234
3. Gemensamt nederstadium för lärd och borgerlig bildning	260
4. Sammanslagning av lärdomsskola och gymnasium	278
5. De gamla språken	293

	Sid.
6. Den fria flyttningen	307
7. Växelundervisningen	318
8. Ämneslärare eller klasslärare?	327
9. Den reala bildningen	337
10. Seminariefrågan	351
11. Läroverkens styrelse	362
12. Lärarnas löneförhållanden	377
VII. Skolreformfrågan inför regeringen	393
VIII. Riksdagen 1847—48	415
1. Statsverkspropositionen	415
2. Statsutskottets utlåtande rörande läroverken	419
3. Debatter i de olika stånden med anledning av ut- skottsbetänkandet	433
a. Terminsavgifterna	433
b. Läroverkens organisation	451
c. Skolstyrelsefrågan	474
d. Löneregleringen	494
4. Statsutskottets förnyade utlåtande	507
5. Slutbehandlingen i de olika stånden	517
IX. Regeringsbeslutet i läroverksfrågan	540
Personregister	557

Rättelse: På sid. 320 och 321 står Ljungberg, läs Ljunggren.

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet